M. TULLII CICERONIS

OPERA OMNIA

[Vol. I]

EX RECENSIONE

JO. AUG. ERNESTI

CUM EJUSDEM NOTIS

ET

CLAVE CICERONIANA.

OXONII,
EXCUDEBANT COLLINGWOOD ET SOCII.
Prostant venales apud W. H. Lunn, J. Mackinlay, J. Mawman,
W. Miller, T. Payne, R. H. Evans, J. Faulder, Londini;
et J. Cooke, J. Parker, Oxonii.
MDCCCX.

PRÆFATIO.

In principio hujus operis, cum ratio reddenda esset instituti mei, et, quid quomodoque efficere studuerim, demonstrandum; ab ea re non alienum fore existimavi, si universe de Critica Ciceroniana dicerem, et velut formam perfecti Critici Ciceroniani proponerem: non quo me talem esse haberique vellem, sed ut, quam in hac Ciceronianorum librorum recensione normam secutus essem, intelligeretur, faciliusque, munus Critici quomodo in Ciceronis libris administravissem, judicari posset. Speravi etiam, studiosis litterarum latinarum, non modo ad illam ipsam facultatem de talibus rebus judicandi, sed etiam ad bene accurateque scribendum, hanc talem disputationem esse profuturam. Erit autem hæc tota hujus præfationis ratio bipertita. Primum ipsum perfectum Criticum Ciceronianum informabo; et cum ejus velut exemplari comparabo eos, qui ante me in recensendis Ciceronis libris versati sunt; deinde, ut in singulis operum Ciceronis partibus de editionibus earum dicetur, sic in hoc velut aditu operum universorum de editionibus eo-

rum, accommodate ad criticam rationem, dicam; id quod nunc etiam plenius et accuratius, quam antea, fieri poterit.

SECTIO I.

CRITICA ratio etsi universe eadem est, iisdemque legibus regitur: tamen in singulis veterum operibus variatur auctorum ætate, ingeniis, genere proprio cuique scribendi, ac rerum denique ipsarum, de quibus dicunt, personarumque diversitate. Nam his rebus omnibus ut afficitur oratio cujusque, et eo ipsò fit cujusque, ut Ciceronis, Cæsaris, Livii; sic eæ etiam omnes in consilium debent adhiberi, cum, quid in libris cujusque vere ipsius sit, quid a mala manu vel addendo, vel corrumpendo illatum sit, quæritur, idque quomodo corrigi debeat sic, ut suum ei restituatur.

Jam primum satis constat, Ciceronis ætate, tum aliorum, tum ipsius inprimis ingenio, studio, arte, ad eam perfectionem adductam fuisse et latinitatem universam, et orationis cujusque formam, ut major non modo extiterit nulla unquam, sed ne cogitari quidem posse videatur, ejusque adeo perfectionis exemplum unum certissimum et pulcerrimum in Ciceronianis libris prostare. Ex quo intelligitur, primam et maxime necessariam boni ac veri Critici hujus, quem informamus, partem esse in accurata latinitatis, quæ tum ita elaborata fuit, scientia. Ea autem duabus rebus constat: quarum pri-

ma est in scientia singulorum verborum, et phrasium tum omnium, tum inprimis exquisitiorum, et aliquid propriæ commendationis habentium, vel a re, quam exprimant, vel a proprio quodam usu: altera autem in analogia linguæ latinæ, in singulis verbis, inprimisque in eorum variandorum struendorumque modo, ut ne quid, quemadmodum ipse Cicero præcipit, in generibus, casibus, numeris atque etiam temporibus et modis discrepet. Nam in primo genere sæpissime accidit per inscitiam librariorum et vitio creatorum correctorum, ut verba exquisitiora, et non vulgata ad omnes usus, commutarentur in notiora et pervulgata, vel re subjiciente, vel similitudine aliqua scripturæ, vel denique glossis adscriptis: quæ debet Criticus vel librorum aliorum indiciis, vel etiam ingenii solertia indagare, et reddere domino; id quod etiam sæpe a multis factum reperitur. Ei simile est illud, quod in formulis loquendi, quæ vel tractu temporis vitiatæ essent, vel a sermone librariorum et correctorum discreparent, aut haberent aliquid ambiguitatis, si cum hoc compararentur, sæpe vel fluctuarunt, et inconstantes fuerunt: Veluti cum Latini ex imitatione Græcorum *habeo* pro *scio* dixerint, *non habeo* pro *nescio*, ut et *deest mihi*, eaque verba ad modum Græcum conjungerentur cum *quod*, ut ȣ̓κ ἔχω, ὅ, τι ἂν εἴπω, librarii ex notiori formula *nescio, quid dicam*, aut sui sermonis more, fecere sæpe *non habeo quid dicam*, fallente etiam compendio

scribendi *qd.* Hic ergo viri, alias latine satis docti, decipi se passi sunt, et eandem inconstantiam sequuti: itaque reperi eos interdum illud *quid* correxisse *quod*, si a quo libro suo admoniti essent, aliis locis intactum reliquisse. Simile quid accidit in structura particulæ *cum*, quæ, ubi rationem causamque exprimit, conjunctivo jungitur, ubi tempus, indicativo; nisi alia causa conjunctivum postulet. Nam hujus analogiæ vel nescii, vel negligentes, sæpe et librarii et viri docti aberrarunt, etiam sic, ut cum in libris scriptis esset *qm.* vel *qn.* cum indicativo, *quoniam*, *quando*, ex eo facerent *quum*: cujus generis multa exempla in libris Ciceronis notavi, præsertim Victorianis exemplis, aut inde expressis. Sed hoc etiam, atque adeo magis ad alterum genus pertinet, de quo statim dicam. Sed longe sæpius in genere altero peccatum est: de eoque diligentius dicendum videtur.

Primum igitur hoc habet Græca, atque ab hac Latina lingua præ omnibus aliis præcipuum, ut omnem varietatem temporum distincte definiat: Ea ἀκρίβεια, in Latina quidem, ætate illa, quam auream dicere solent, accurate servata est, ejusque conservatio in scribendo non minus necessaria habita est, quam generum, casuum, ac numerorum, ut, qui ab ea discederet, non minus peccasse putaretur, quam si in numeris et generibus aberrasset. Nam Cicero *Or. III*, 10. aberrationem a tempore legitimo æquat plane aberrationi in numeris, et

generibus, et casibus. Nec id modo ad singulorum verborum tempora pertinet, sed etiam ad temporum nexum et consecutionem; nec, qui dixerit, *erunt qui dicent* aut *multos audivi qui putabant*, minus peccat, quam qui *poetam magnam*, aut *mentem bonum.* Similis ratio est modorum, eaque multiplex; quorum usus non diligenter cognitus magnum numerum vitiorum in libros induxit, inprimis ille, qui est in conjunctione membrorum per pronomina, relativa maxime, aut particularum, quibus membra copulantur, denique tota forma orationis, vel directe res exprimentis, vel suspensæ alicunde, obliquam dicunt: in quibus etiam proclivior lapsus, sicut in tota hac struendæ orationis per tempora et modos ratione; quod linguæ recentiores, velut vernacula nostra Germanorum, in eo illam subtilitatem nec servant, nec omnino capiunt. In quo dolendum est, in libris grammaticis, in parte quidem ea, quæ ad structuram verborum pertinet, esse vel omnino non, vel non accurate præceptum.

Est etiam Latinis tum universis communis quidam, tum Ciceroni proprius componendorum primum membrorum, isque varius, pro generis dicendi varietate, modus; deinde etiam verborum in ipsis membris singulis, ut suum quodque membrum, ex ipsius rei natura, aut a propria quadam vel perspicuitatis, vel gravitatis, vel gratiæ causa, teneat locum. Hanc rationem oportet bene habere cognitam vel usu,

et inde nato ejus sensu quodam, vel etiam causis ejus perspectis: de quibus est a nobis etiam dictum in rhetoricis præceptis: ut, si quid perturbatum, loco motum, atque etiam si ex eo ipso corruptelæ singulorum verborum natæ sint, id animadverti, et restitui ordo verus, et sanari vitia possint. Atque ea res prodest etiam ad parentheses recte notandas, quæ præsertim in rhetoricis et philosophicis libris non animadversæ, corruptelis locum fecere: ut nihil dicam de eo, quod omnibus libris est commune, magnam esse diligentiam adhibendam in tota orationis serie ejusque copulatione perspicienda, ut, si quæ pars loco mota sit per aliquam causam, ut per similitudinem clausularum, id animadverti et vera series restitui possit, nec minus, ut lacunæ, quæ ex eadem causa interdum ortæ sint, deprehendantur, earumque explendarum cura suscipi inirique ratio possit: cujus generis exempla a nobis plura notata reperient lectores notarum nostrarum.

Illud quoque admodum necessarium est ad Criticam in Ciceronis libris recte exercendam, ut sensum venustatis, concinnitatis, numeri et soni orationis Ciceronianæ, tum ejus de iis virtutibus præceptis cognoscendis, tum auribus, iis notandis et sentiendis usu multo tritis, habeas, per quem animadvertas, si quid a Ciceronis consuetudine et perfectione abhorreat, et correctione indigeat. Primum igitur Cicero est valde diligens in tropi genere per singula ver-

ba, quibus sententias exprimit, conservando. Oportet igitur videre, an omnia verba in instituto tropo consentiant nec ne: ut, si quid discrepet, de consensu restituendo cogitari possit. Quo nos modo plura restituimus in tractando Cicerone, quæ deinde etiam interdum in libris vel scriptis, vel olim editis reperimus. In quo genere insigne est, ut hoc utar, exemplum in secundo de Oratore libro, ubi ex vulgato, *cantu colorari*, fecimus *tactu colorari*. Tum præter ceteros omnes diligens est Cicero in verborum, quæ sibi respondeant in singulis membris, similitudine, et membrorum æqualitate conservanda: in quo est magna orationis suavitas et concinnitas. Sed in utroque genere interdum librarii peccavere, vel mutanda verborum singulorum forma, vel omittendo aliquo verbo, quod vitiose redundare putarent. Omnino est quædam quasi justa orationis, etiam in singulis membris, mensura, quam aures veluti tenere debent, ut ad eam exigere membra, præsertim in periodorum clausulis, possint. Nam potest sententia recte esse expressa, nec tamen habere illam justam mensuræ magnitudinem: quam Cicero dicit *aures suas explere*. Unde necesse est, videre, ne, diminutis parte aliqua justæ magnitudinis sententiis, fraus Ciceroni facta sit; et si quid hujusmodi sentiamus, vel sentire videamur, videamus, an ei restituere, quod ademtum videatur, legitime possimus. Est etiam in pluribus proprius quidam Ciceroni

collocandorum verborum modus, ipse quoque, vel ad facilitatem et quasi lævitatem orationis, vel ad suavitatem et numeri gravitatem comparatus: cui si adsuefactæ aures sunt, facile offenduntur in diligente lectione, et curam afferunt quærendi, si restitui Ciceroni ordo suus possit. In numeris autem orationis satis constat, ipso Cicerone auctore, non omnibus Latinorum, sicut nec Græcorum, auribus idem placuisse; sed ipse in Oratoris libris, quid sibi placuerit, satis demonstravit. Itaque non dubitari potest, quin ad ipsius præcepta exigi oratio ejus debeat, ut, si quid ab illis ab ipso probatis veluti modis discrepet per negligentiam librariorum, orationem ad eorum veluti cantum revocemus.

Hæc omnia igitur bene cognita esse debent Critico Ciceroniano, et in textu Ciceronis tractando, recensendoque et castigando diligenter adhiberi, ut primum si quid in eo sit, quod iis repugnet, medicina circumspici, eaque recte adhiberi possit. Sed hujus medicinæ genera duo sunt, quorum alterum a libris est, alterum ab ingenio Critici ipsius. Ac de libris quidem universe, tum scriptis, tum iis, qui e scriptis per typographorum formulas facti sunt, nulla est dubitatio. Sed in eo diligentia est adhibenda varia. Atque illa quidem, quæ est in scriptis pluribus et bonis adhibendis, ea quidem necessario habet hunc modum, quem res facit: estque in eo facilitas quædam, si cui

plures iique boni contigere: nec minus in editis, ex eo, quo diximus, genere. Sed tamen hoc primum exspectari ac postulari potest, ut et scriptorum ab aliis traditas, et suorum lectiones diligenter conferat, si quid in iis sit, quod Ciceronis videatur, vel ex earum vestigiis vera lectio reperiri possit: tum, ut editionum seriem, et veluti genealogiam cognoscat, curetque, ut ea universa uti possit. Ad quam facultatem prodest notitia illa Critica editionum, qualem recentiores Critici tradere instituerunt, nosque in Fabricianæ Bibliothecæ latinæ castigatione tradere e multa et diuturna observatione elaboravimus: sed oportet etiam, si tales copiæ ex utroque genere contigerunt, videre, ut iis recte ac satis diligenter utatur Criticus, ut nec sibi bona eorum elabi sinat negligentia usurpandi, nec iis in fraudem inducatur perverso favore in aliquod exemplum, vel propter raritatem, vel quia suum est, vel alia simili causa. Omnino autem debet usum et scriptorum et editionum veterum, per observationes Criticorum, tum suo ipsius usu, cognitum habere: nec minus vulgata Criticæ artis præcepta, de delectu lectionum recte faciendo: de quo multa dicere, non est nobis necesse. Sed ea nihil proderunt, nisi qui ingenium solers, usu et exercitatione multa acuerit ad lectiones veras, per librorum vestigia, et rei ipsius contextusque indicia, odorandas.

Sed non omnia per libros sanari possunt:

etiam ingenii quædam in eo et doctrinæ pars est, conjecturam vulgo non bene vocant: Enimvero hic non semper conjectura res agitur: nam ea in dubiis rebus modo locum habet, estque plerumque incerta: sed sæpe etiam judicio certo, quod in emendando sequi Criticus debet, ut sæpe et a multis factum est, invitis quanquam sæpe non satis hujus artis peritis. Nam, quæ secundum eas rationes, quas supra explicavimus, manifeste sunt vitiosa, ea quidem etiam sine libris corrigere necessarium est, nec committere, ut vitia relinquantur in Ciceronis oratione, quæ in nostris eloquentiæ latinæ tironibus nemo satis latine doctus ferat: cujusmodi plura nos emendavimus, ut in aliis libris antiquis, sic in Cicerone. Atque pro eo etiam res loquitur. Nam quod in aliis scriptoribus latinis sæpe nobis usu venit, ut, quæ de tali judicio correxissemus, ea deinde in libris vel scriptis, vel olim editis, reperiremus, id sexcenties in Ciceronianis contigit. Quare, quod in aliquo genere tam sæpe firmatum est libris, non idem etiam sine libris recte fiat in eodem? Statui latinitatem veram postulare *non habeo, quod scribam*, non *quid scribam*: id triginta v. c. exemplis firmatum a libris habui, in quibus *quod* esset, ubi alii *quid* haberent. Non ergo necessario corrigam ac jure in exemplo primo et trigesimo, etiamsi nullo in alio libro repererim? De qua re egregie, et plane ex mente nostra reperi nuper præcipientem *Faërnum*, cum ejus editionem

Philippicam nactus essem, in epistola ad *Victorium*, quæ ei est præposita. Sed hanc universam solertiam vix aliquis rectius aut certius consequetur, quam qui multum sit in interpretando exercitatus: nec vero sic modo, ut sibi quæsierit, quid Cicero dixerit ac senserit; in quo quærendo prima est, recte præcipiente Quintiliano, cura, ut, emendata lectio sit nec ne, videamus: Sed inprimis ut aliis: nec tam, aut tantum in cathedra Academica, ubi solus loquitur doctor, et tantum, quod sibi in mentem venit, pronunciat, sed etiam, ac multo magis, in scholis iis, ubi communiter quodammodo cum discipulis quærit ac disserit. Nam quod Casaubonus in intelligenda scriptorum antiquorum oratione sæpe sibi accidisse dicit, ut, cum solus sibi legeret, sibi videretur plane intelligere; cum perspicuis et planis verbis explicandi necessitas oblata esset, fraudem se sibi fecisse intelligeret: idem profecto doctissimis etiam et in critica ratione bene exercitatis viris accidere potest, ut, dum ipsi sibi legunt verba scriptoris, non animadvertant vitium; cum ea alios legere audiant, ut explicandi periculum faciant, sensum ex vera latinitate quærant, temporibus, modis, similibusque ad legitimam formam exigendis, ut troporum consensum videant, membrorum æqualitatem, concinnitatem requirant, collocationis elegantiam, et numerorum suavitatem animadvertant, tum ut vitia orationis videant, et de iis sanandis cogi-

tent, atque ita cum discipulis ipsi ad illam solertiam acuantur. Mihi quidem hoc centies usu venit, inprimis in illis exercitationibus interpretandi auctores latinos, inprimisque Ciceronis, quas solitus antea sum instituere cum juvenibus, supra vulgarem modum proficere in litteris græcis et latinis cupientibus, ut non modo, dum ipsi hærerent, et a me de observationibus istis grammaticis et rhetoricis admonerentur, veram lectionem reperirent, aut quæ in ipsorum exemplis non erat, aut quam ipse mihi statuissem: denique etiam interdum meliorem ea, quæ mihi in mentem venerat: cujus generis exemplum qui requirant, notam legant ad Orat. II, 14. in verbis *quasi tactu colorari*, aut præfationem ad Vol. I. quo loco de libris de Oratore diximus.

Quodsi jam quis, qui criticam artem privatim, aut in scholis, eo, quo diximus modo, in Ciceronis libris usurparit atque exercuerit, sitque adeo multa, assidua et curiosa lectione in eorum lectione versatus; si ergo idem velit eos jam recensendo textum accurate constituere: in eo requiram hæc duo: primum, ut ante, quam ad scribendas notas accedat, totum Ciceronem, saltem libros ejus omnes ex eodem genere, ut rhetoricos, ut orationes, uno tenore perlegat, omnia examinet ad rerum naturam, et dicendi regulas; tum notas breves adponat, quid corrigendum sit, quid dubitandum, quid quærendum restet. Hoc autem facto notas ipsas recensionis eodem

modo, hoc est, eadem temporis continuatione scribat, ut recentis memoriæ auxilio uti possit; nec alio loco relinquat, quod alio sustulit, aut alio loco dubitet, de quo alibi non dubitavit. In his autem generibus, inprimis posteriori, sæpe a multis doctissimis viris peccatum esse reperi: cujus rei memorabile exemplum est, ut hoc utar, in libri de Inventione secundi cap. 22.

Jam si quis ad hæc nostra de Critica Ciceroniana præcepta exegerit claros Criticos, qui in Cicerone recensendo elaboraverunt, non ille quidem in uno repererit omnia; sicut nec nos reperimus: estque omnino perdifficile, illa unum habere omnia, sed tamen per plures distributas eas virtutes deprehendet. Erant autem inprimis quinque, quæ in Critico Ciceroniano perfecto spectanda diceremus: in his prima exquisita latinitatis scientia in singulis verbis formisque dicendi: secunda eadem in analogia linguæ universæ, ut in temporibus, modis, similibusque: tertia erat in sensu venustatis, concinnitatis, numeri atque soni orationis Ciceronianæ: quarta usus rectus et accuratus librorum antiquorum, tum scriptorum et editorum, cum ingenio odorandæ veræ lectionis per vestigia ejus in libris antiquis.

Ac in primi quidem generis laus quibus debeatur, reperiuntur plures in iis Criticis, qui Ciceronem tractavere, inprimis *Victorius*, *Manutius*, *Lambinus*, *Gronovius*, *Grævius*; sed maxime et sæpissime *Victorium* reperi in eo genere

Ciceroni profuisse et ad intelligendum, et ad emendandum: ut qui profecto interdum sola illa scientia indagavit et restituit lectionem veram, ut *cretionibus* in Or. I, 22. nisi vero ille in libro antiquo scripto, ut nos in Erlangensi, reperit et sine ejus mentione recepit; quod aliis locis in tali genere suspicati sumus, fortasse falso, cum eas lectiones, præsertim eam, quam commemoravimus, e latinitatis interioris scientia, reperire potuerit.

Alterum genus haud paullo rarius reperitur, nullumque omnino reperi, qui in eo se mihi satis diligentem probaret. Ac mihi videtur hæc ratio vel non satis cognita, vel neglecta fuisse, quod nullis Grammaticorum præceptis tradita esset, et solo usu quodam cognosceretur, ut ea sensu magis ingenii solertis, quam ratione præceptorum constaret. Mihi certe ipsi res ea primum sensu cognita est: deinde admonitus cœpi rationem universam indagare, ut et alii, sed, quos quidem sciam, pauci fecere, donec per *Gesneri* nostramque disciplinam ea vulgatior facta est. Et illa superior quidem ejus rei vel ignorantia vel negligentia cum ipsis ex eo genere vitiis in libris scriptis, a linguis vernaculis, ut germanica, venit, cujus usus ab illa grææ et latinæ linguæ subtilitate longe abhorret. Nam cum libri scripti Ciceronis plerique, atque adeo meliores, ut ipse Victorius fatetur, e Germania fuerint, a Germanisque scripti, plura ex eo genere vitia per librarios irrepserunt. Unum

omnium plurimum hoc in genere sensisse ac vidisse reperi *Lambinum:* qui et sæpe ex hac ratione corrigi textum voluit: sed tamen non constanter, ut nec alii; estque vel nunc, vel erit aliquando, ubi plures per disciplinam bonorum magistrorum huic parti analogiæ latinæ adsueti homines admirabuntur, vitia ejus generis multa ex eo genere tamdiu a doctissimis viris nec animadversa, nec correcta esse. Nam ecce præclarus ille *Victorius,* ille Ciceronis sospitator, hujus rei inscitia etiam vitia interdum grammatica adspersit, ut ad Div. VIII, 14. cum pro *certetur* in Ms. reperisset *cernetur*, verbi elegantia majori motus id recepit: non male qua verbum *cernendi*, sed vitiose in verbi forma, cum esse saltem deberet *cernatur*. Non multo aliter accidit in genere venustatis et concinnitatis, conjunctarumque virtutum. Nam etsi ejus facilior sensus est, facilius etiam, si quid vitii ea bona macularit, judicium, quod et præceptis Ciceronis ipsius regi potest; tamen neminem fere in eo genere emendandi constanter versatum reperi: unum illum rursus Lambinum, virum solertis ingenii et philosophia bene subacti, magis cæteris. Atque ille etiam *Victorio* aliquot locis, aliquo etiam, ad Philipp. V, 6, valde aspere, inscitiam elegantiæ latinæ exprobrat; cum ipsi vicissim, a *Grutero* inprimis, audacia in corrigendo objiciatur: et cum maxime evidens res est, quidam dicunt: reciperem, si libri juvarent. Nec tamen nega-

verim, virum illum excellentem interdum illius sensus et judicii sui fiducia plus, quam deberet, sibi sumsisse. Sed non pigeat de eo dicere, quod de *Bentleio Sam. Clarkius* ad Homerum; meliorem esse hanc elegantem audaciam, quam aliorum timidam vel modestiam in eo genere, vel inscitiam. Ei adjunxerim *P. Manutium*, sed ita, ut eum non æquet.

In quarta autem ratione, quæ in librorum scriptorum usu inest, major numerus est eorum, qui bene de Cicerone meruerunt. Et fuit hoc genus emendandi, uti debebat, primum, quo Critici in Cicerone uterentur: sed tamen plerique non satis neque caute, neque diligenter: cum alii interdum libris iis, quos ipsi haberent, nimis faverent; alii cum bonis eorum etiam sordes, inprimis antiquitatis et insolentiæ, inferrent; quod in *Victorio* maxime reprehensum est, itemque in *Grutero* et *Gebhardo*. Sunt etiam in vitio quidam hoc, ut, in re satis manifesta, propter paucitatem librorum scriptorum, non audeant recipere lectionem meliorem; quod tantum in ambigua re valere debet. Sed in nullo genere magis vidi peccasse viros doctissimos, quam in usu editionum primarum vel negligendo, vel parum diligenter adhibendo. Id vitium ortum est primum ab admiratione editionum Aldinarum: quæ ut in aliis exemplis, sic in Ciceroniano tanta fuit olim apud plerosque, ut ea basis fieret in textu Ciceronis recensendo; superioresque editiones fere

negligerentur. Itaque apud *Victorium* et alios sæpe reperi, cum lectionem aliquam pro nova, e libro suo scripto, aut etiam ingenio afferrent, quæ dudum in Romano aut alio exemplo prolata erat: quod omnibus ad *Grævium* usque commune est: Ejus generis exempla multa in notis nostris reperient, qui legerint. Inprimis non potui satis mirari, quod illi editores veteres, nominatim *Victorius*, tam negligens editionum primarum, ut Romanarum, fuerit, quarum exempla ei reperire non difficile esse potuit: Eum interdum suspectum habui fraudis, cum ille e suo libro veteri vel codice se recepisse diceret, quod est in editione Romana, et unum exemplum eum fere ab hac suspicione liberavit. In epist. ad Divers. IX, 22. in disputatione de verbis obscenis, Cicero ait, Senatorem aliquem aliquando in senatu dixisse, *culpam hanc an illam majorem putas?* quo nihil potuerit dici obscenius. Hic nemo potuit obscenitatem reperire: sed et nemo correxit. *Gruterus* ad extremum dicit, *Politianum* in exemplo suo notasse *pulpam* pro *culpam.* at enim *pulpam* est in ed. Romana: qua si usus esset Victorius, locus utique ab eo esset inde correctus. Atque etiam illa frequens est in hoc genere negligentia, quod ita exemplis, si qua habuerunt antiquiora, usi sunt plerumque, ut appareat, eos non totum textum eorum contulisse, sed tantum per occasiones inspexisse, ut,

cum hærerent in aliquo loco: et ne hic quidem semper: Aliquoties reperi, qui nollet recipere lectionem bonam, quod ea in uno tantum libro scripto esset, cum eam in omnibus antiquis editis reperire posset. Grævium quidem sæpe vidi, cum id, quod erat in exemplis antiquis, quæ se dicit in manibus habuisse, non vidit, nec eo ad veram lectionem vel reperiendam, vel firmandam est usus. Nempe difficilis est et permolesta illa patientia laboris et constantiæ in libris pluribus accurate ad κρίσιν hanc conferendis, ut nos bene sensimus; sed quod agendum est, constanter agendum est, et paullatim, inprimis etiam fructu laboris sæpe videndo, ad illius molestiæ sensum obdurescit animus. Atque etiam est quædam ratio illius laboris minuendi, eaque maxime tenetur tum, si res, ut supra præcepimus, uno tenore agitur in singulis libris, atque ita, ut ante oculos sit tota librorum consulendorum quasi cohors, quæ etiam minuitur, si, quæ sint exempla novæ recensionis ex iis tantum repetita, cognoverimus.

Sed hæc, quæ de Critica Ciceroniana diximus, ejusdemque vario usu inter viros doctos, qui opera Ciceronis edidere e sua castigatione, multis exemplis firmata reperient lectores, tum in notis nostris, tum etiam in præfationibus singularum partium.

Ceterum tota hac de perfecto Critico Ciceroniano disputatione non hoc voluimus, ut supra

diximus, efficere, ut nos pro tali haberemur: non hoc nobis sumimus; nec tali consilio solent tales disputationes fieri: sed ut intelligatur, quam nos normam in nostra hac recensione Ciceronianorum librorum secuti simus, quam nisi quis certam, ac definitam accurate, sibi in quocunque genere propositam habeat, ad eamque omnia pro facultate, exercitatione et usu diuturno comparata, dirigat, non ille, quod satis probetur, efficere potest. Sed quoniam de me dicere cœpi, age de hujus nostræ editionis instituto et consilio pauca dicamus.

Cum hoc ageretur ante aliquot annos, ut Ciceronianorum operum nova exempla fierent, rogatus, ut sæpe a multis, sum, ut tandem aliquando textum ipse recenserem, eique notas meas adderem. Mihi quidem hoc olim non venit in mentem: observationum librum aliquando scribere in animo habui: sed id consilium, ut fit, exitum non habuit. Nunc quidem mihi passus sum rem persuaderi, cum præsertim usu tam diuturno, et sæpe diligenter tractandis Ciceronis libris, non modo legendo, sed etiam, et vel maxime, interpretando; item conferendis antiquis exemplis didicissem, quam multa nondum essent recte constituta. Summa autem instituti, quod in tali labore sequerer, fuit hæc, primum, ut textum ipsum accurate recenserem, et secundum eas leges, quas supra Critico Ciceroniano scripsi, constituerem. Et sperabam, me in hac parte aliquid efficere

posse, cum innumeras correctiones, tum ex libris, tum de judicio et conjectura nostra, in exemplo meo scriptas haberem: denique etiam in magna exemplorum olim editorum copia versarer, quam etiam ex aliorum copiis ad hunc usum augeri videbam posse. Basin novæ recensionis feci exemplum Gruterianum. Ei, ad leges illas Criticas castigato, subjeci notas duplicis generis: quarum alterum pertineret ad rationem criticam: alterum ad interpretationem. In illo igitur et correctionum earum, quas in exemplo Gruteriano feci, rationem reddidi, ut correctionis veritas intelligeretur, et conjecturas proposui tum aliorum, tum inprimis meas, ubi certa correctio non dabatur: in hoc loca aliquid obscuritatis ac difficultatis habentia, quam brevissime potui, explicavi. In quo hunc tenui modum, ut quæcunque e Clave nostra Ciceroniana disci et intelligi possent, ea non attingerem, cetera, in quibus aliquis, etiam non valde doctus, hærere posset, expedirem: in quo etiam rationem habuimus interdum elegantiæ Ciceronianæ, ut ad sensum adduceremus studiosos eloquentiæ. Quibus in priori illo genere subsidiis librorum tum scriptorum, tum formulis typographicis factorum usus sim in singulis partibus, præfationes iis præpositæ docebunt. Et scripti quidem nobis contigerunt non nimis pauci, atque in his quidam egregii, qui multum nobis profuere: editorum autem copia ea, qua profecto nemo ante me

instructus fuit. Nam et ipse in iis comparandis fui a multis annis diligens, et quorundam copiam alii fecere. In iis autem usurpandis eam diligentiam adhibui, quam supra demonstravi adhiberi debere, quamque in omnibus aliis desideravi: speroque me eruditis hominibus, si non omni ex parte, in hac certè satisfecisse. Præter exempla autem hæc, quibus notæ meæ additæ sunt, ad scholarum usum etiam alia facta sunt, quæ solum textum haberent, additis sub textum lectionibus exempli Gruteriani, quibus inspiciendis, quid in illo textu a nobis correctum sit, videre quisque potest, qui castigationem nostram totam brevi tempore perspicere velit. Atque etiam Clavem multis locis vel auxi, vel emendavi. Nam dum omnes deinceps libros summa diligentia relegebam, ubicunque aliquid occurrebat, quod esset ex eo genere, cujus in illa Clave ratio haberi deberet, id an in ea esset nec ne, requisivi, atque si in superiori editione prætermissum esset, addidi. Et non pauca jam adscripta erant in exemplo meo tum ex meis, tum ex aliorum virorum doctorum observationibus, in quas ego, legendis eorum scriptis, incideram.

Restat, ut sicut in singulis partibus seriem et rationem exemplorum editorum tradidi, sic hoc loco editiones operum universorum recenseam. Id jam olim fecimus separatim, et nuper in editione nova bibliothecæ latinæ Fabricianæ brevius: sed ea hic repetere accommo-

date ad hujus operis rationem non alienum putavi.

SECTIO II.

OPERUM universorum Ciceronis per partes edendorum consilium primi cepere Germani duo, *Sweinhemius* et *Panartius* Romæ; cum ante in monasterio Sublacensi, in quo initium edendorum formulis typographicis librorum fecere, libros de Oratore et Epistolas ad Diversos edidissent. Nam, ut ex epistola *Jo. Andreæ*, Episcopi Aleriensis, ad Sixtum IV. de libris in eorum officina editis, patet, omnes Ciceronis libros, præter eos, qui sunt de Inventione, edidere; etsi non eo consilio, ut unum corpus facerent. nam non eandem formam habent, inprimisque volumen, quod de officiis libros, et iis adjungi solitos libellos habet, longe minori ceteris forma est, orationum autem volumen omnibus aliis majus est. Videtur et *Nic. Jensonus* Venetiis universorum per partes edendorum consilium habuisse: sed id exitum non habuit. Primus igitur proprie omnium Corpus fecit et quatuor voluminibus maximæ formæ Mediol. 1498. 1499. edidit *Alexander Minucianus*, qui Mediolani literas latinas docebat, idemque officinam typographicam habebat, unde multi veterum latinorum scriptorum libri prodiere. de eo, ejusque libris videndus *Saxius* in Hist. typogr. Mediol. p. ccccxvi. et dciv. Sed ille sæpe modo re-

petebat ab aliis edita, ut Tacitum Beroaldinum, de quo in præfatione ad editionem nostram Taciti diximus. In Ciceronis operibus quid vel præstiterit, vel præstare voluerit, in capite primi voluminis dixit. Ac primum se libros Ciceronis, ait, non ad ordinem temporis edidisse, sed quem necessitas præscriberet, dum vetustiora exemplaria e diversis et longinquis locis arcesseret. Id videtur tantum ad primum volumen pertinere, in quo liber, qui *Orator* inscribitur, *Bruto* præpositus est, addita admonitione hac, quod Bruti exemplum, dum Orator exprimeretur, nondum habuisset: nam ceteri libri omnes eo, quo ab aliis, ordine in singulis voluminibus collocati sunt. *Vetustiora exemplaria* utrum scripta intelligat, an formulis typographicis descripta, pro consuetudine illorum temporum, quæ et hæc ita, Codices item appellabat, videtur intelligi posse ex epistola ejus ad *Trivultium*, in qua sic de sua opera loquitur, ut magis editis quam scriptis exemplis singularum partium usus esse videatur, nempe quæ priora essent iis, quæ tum vulgo in manibus versarentur; vidique conferendo, eum in singulis libris quandam superiorem editionem secutum esse, de qua in ceteris præfationibus interdum aliquid monebo, patebitque etiam res ex notis meis. Habuit hujus exemplum e bibliotheca Lugdunensi Grævius, sed eo admodum negligenter est usus. Nos et

ipsi ejus exemplum habemus, sed quod volumine epistolico caret.

Huic proximum exemplum est *Ascensianum* Parisiis 1511. f. totidem voluminibus. In eo esse repetitionem Mediolanensis, quibusdam ante indiciis cognoveram, nisi quod a correctore *Ger. Vercellano* quædam mutata dicuntur e *Budæi* exemplo et de ipsius judicio, itemque *Guil. Maini*, præceptoris liberorum *Budæi*, et in margine variæ lectiones, undecunque ductæ, nominatim *Becichemi* Scodrensis conjecturæ in Rhetoricis libris: Sed comparando exemplo ejus posthæc meo diligenter, reperi, eam in paucissimis ab Mediolanensi differre: ut qui eam habeat, Mediolanensem se habere, possit existimare.

Secuta est *Aldina*, cœpta a. 1519. absoluta 1523. novem voluminibus. Aldus in præfatione ad epistolas ad Atticum, a. 1513 dixit, omnia Ciceronis opera reliqua (nam et epp. ad Div. ante a. 1502. ediderat) se tribus voluminibus editurum eaque sic emendata, ut pauca in iis desiderari possent: ejusque rei initium fecerat a. 1514. editis rhetoricis libris uno volumine, quaternis. Sed mors ejus, anno 1515 insecuta, consilium irritum fecit. Repetiit consilium *Andreas Asulanus*, isque negotium mandavit *Andreæ Naugerio:* a quo nova editio rhetoricorum librorum et philosophicorum, itemque orationum curata est: nam epistolæ e

superioribus exemplis repetitæ sunt, vitiis modo typographicis sublatis. Naugerius autem profitetur ille, se veteres et emendatiores libros contulisse, et omni conatu enixum esse, ut quam castigatissime omnia prodirent. Sed hæc professio est communis omnibus veteribus librorum talium editoribus. Jam non hoc negari potest, quibusdam libris ac locis meliorem textum factum esse: sed non tamen id valde multum est: nec vero illud etiam negandum, multis locis esse inductas lectiones non bonas aut antiquas, ut nihil de vitiis operarum dicam. Ceterum fama officinæ Aldinæ fecit, ut mox huic editioni principatus tribueretur, et omnibus, qui vel universa opera, vel partem aliquam edere castigareque instituerent, pro basi esset: unde maxima ut opinor negligentia superiorum exemplarium nata videtur: cum vulgo putarent, quicquid in illis esset boni, id in hæc exempla esse congestum. Quæ et causa fuit, quare in commemorandis Ciceronis locis hujus editionis paginas sequerentur, ut inprimis etiam fecit Nizolius. Ceterum, quæ illa editio in singulis partibus peculiaria habet, suis locis dicetur. Argumentum auctoritatis, quam nacta esse diximus hujus recensionis exempla, vel illud est, quod cum Parisiis Ascensiana officina a. 1522. novam operum universorum editionem institueret, non illa priorem suam repetiit, sed Aldinam, servatis tamen prioris in margine lectionibus, sequendam sibi putavit.

Proxima quæ est huic, Basileensis prima *Andr. Cratandri*, a. 1528 f. tribus voluminibus curata, et ipsa basin fecit Aldinam, cujus et ordinem in orationibus recepit, cum in Rhetoricis libris veterem *Badii* servasset, qui Topica et Partitiones libris de Oratore præposuit. Sed ea multis rebus Aldinam vincit. Nam primum habet multa nova et præcipua præ superioribus bona. Præfuit ei curandæ *Mich. Bentinus*, vir eximia literarum scientia, in ipsa hac Ciceroniana castigatione mortuus. Posteaquam vero Cratandri institutum pervulgatum per Germaniam est, plura et egregia ei subsidia missa sunt. *Conr.* ille *Peutingerus* misit aliquot orationum pro *Flacco* et in *Vatinium*, ab *Hieronymo Rorario* acceptas reliquias, venerandæque vetustatis exemplaria. *Hartmannus*, JCtus et Principis Palatini ab actis secretis, Codicum Heidelbergensium usum impetravit, per quos pluribus locis veram lectionem restitutam ait *Bentinus*. Alios codices subministravit *Jo. Sichardus*, alios *Cratander* ipse, ea de causa peregrinatus, non parvis impendiis compararat. Accessere etiam sex *Epistolæ ad Brutum*, nondum ante editæ. Nec illi Codices levis pretii erant. Nam hi fuerunt fere Codices Germanorum, quos Victorius ceteris meliores appellat; usus ille hac editione, ex qua multas lectiones vel textus, vel marginis, recepit, quas vulgo ab eo primo editas putant. Nec vero *Bentinus* fecit, quod alii fecerant, ut, quod ipsi

placeret, in textum reciperet, quæ diversa in libris reperisset, reticeret: sed diversitatem lectionum in margine posuit, ex qua, ut in Græcis inprimis locis epistolarum, apparet, ab eo editiones primas, ut Romanas, inspectas esse. Præmissa etiam sunt excerpta e priscis et recentioribus scriptoribus, ad interpretationem locorum difficiliorum pertinentia, et additi primum indices copiosi. Itaque hæc editio operum Ciceronianorum inter principes, non modo ætate, sed etiam bonitate numeranda, superioribusque longe præferenda est.

Hujus editionis exemplis brevi tempore divenditis, aliam Basileæ instituit curare ibidem *Hervagius*, quæ tomis quatuor formæ maximæ a. 1534 absoluta est, chartis et litterarum formis pulcrior illa et splendidior. Nec vero ceteris rebus non habet, quo commendetur. Non est dubium, quin, qui ei præfuit, textum, qualis est in Cratandrina, basin novæ recensionis fecerit; neque tamen eum simpliciter repetiit, sed judicio suo usus est, comparatis primum, ut in epistola ad notissimum illum Caroli V. Cancellarium, *Heldum*, dicit, exemplis antiquissimis (singulorum nimirum librorum) Romanis, Florentinis, et Venetis; quorum, nominatim Romanorum, etiam vestigia quædam animadverti, sicut in Cratandrina, nec modo inter varias lectiones, sed etiam in textu, ut Attic. I. 18. extr. etiam scriptis, in his etiam codice *Gabrielis Florentii Talenti*, Mediolanensis

Senatoris, ex quo oratio pro *Publio Sextio* tertia prope parte auctior facta est, expletis superiorum exemplorum in ea lacunis. Imitatus est etiam Cratandri exemplum in lectionibus diversis notandis, sed ita, ut eas e marginibus amoveret, et peculiari libello comprehensas ad calcem operis universi rejiceret, pulcritudini magis consulens, quam usibus lectorum. Observavi pluribus locis lectiones hujus editionis consentire cum Victorianis, iisque his, quæ primum a Victorio receptæ in textu esse vulgo putentur, sed tamen etiam vitia, ut pro *Fonteio* c. 4. *hominibus* pro *nominibus*, et alia.

Sed eodem tempore hoc saxum volverat *Petrus Victorius*, eodemque anno prodire ejus ex recensione Ciceronis opera cœpere Venetiis apud *Luc. Ant. Juntam*, absoluta a. 1537. quatuor voll. pulcerrimis omni ex parte hujus generis. Ea editio tantum habuit apud viros doctos commendationis, ut ipse *Sospitator Ciceronis* cœperit appellari. Ac profecto ille superiorum de Ciceronis libris merita, quamquam non contemnenda, ut vidimus, multum superavit, præsertim diligentia veteres libros scriptos conferendi, et inde textum vulgatum emendandi, sed tamen, ut nos quidem cognovimus, magis et sæpius multo in epistolis, quam in ceteris libris, quas ille, ut tum plerique, inprimis curiose tractarat. Itaque et in alios libros, philosophicos et rhetoricos, in hos quidem, ut ipse ait, inopia librorum meliorum,

paucas notas scripsit, in orationes vero nullas. Atque etiam in exemplis editis usurpandis eum minus diligentem fuisse, supra et alio loco dixi. Reperi etiam, eum interdum conjecturas suas, etsi parum evidentes, in textum intulisse, ut in epp. ad Div. IX, 16. ubi verbum *famam*, sola conjectura ductus, pro *offensionem* edidit, cum id verbum in Codice Medicæo non reperisset: exciderat culpa librarii: cujus rei deinde eum pœnituit. Atque ille locus etiam confirmavit suspicionem, aliquoties mihi oblatam, cum diceret, aliquid aut in nullo Codice scripto esse, aut in omnibus, id ad eos modo pertinere, etsi perpaucos, quos ipse in manibus habuisset. Nam ad illum locum dicit, in prima notarum editione, verbum *offensionem* in nullo libro scripto esse: in nova castigatione, cum opinionem illam suam et correctionem retractat, solum Medicæum commemorat, a quo inductus fuerit, ut novam lectionem conjectura quæreret, quod ab eo id verbum abesset. Camerarius hoc etiam in eo reprehendit, jure, quod in nonnullis justo plus tribuerit libris suis, et plura contra usitatam et vulgatam in editis lectionem exquisierit, affectato antiquitatis studio, et verborum insolentiorem scripturam, ut *apisci*, *boca*, *flamma*, *conlocare*, *exprobare*, *Ostes*, *repueriscere*, &c. receperit.

Ceterum errorem hic meum, in quem ab aliis inductus sum, corrigere convenit. Repereram editionem Victorianam secundam com-

memorari, quæ Florentiæ a. 1571. facta esset, literis vulgaribus, *cursivas* vulgo vocant. Id ego temere credidi, cum nullum ejus exemplum mihi occurrerit, nec ejus quovis pretio emendi facultas mihi data fuerit. Firmarat errorem Grævii ad Epistolas ad Atticum præfatio, in qua se textum earum dicit maxime composuisse ad postremam Victorii editionem, quæ Flor. 1571. facta esset, quamquam a Malliabecco accepisset: non diserte tradens, id ad solas has epistolas pertinere. Denique in manus meas venit superiori anno exemplum epistolarum ad Atticum e secunda Victorii recensione, illo anno Florentiæ editarum, eo, quo traditum reperi, genere literarum: ex quo intellexi, non illam Venetam editionem operum universorum Ciceronis repetitam esse, sed hanc tantum partem; de cujus exempli ratione diligentius a nobis in præfatione ad illas epistolas dicetur.

Cum valde probaretur Victoriana recensio, statim reperti sunt, qui eam repeterent, quidam quidem sic, ut fere nihil, nisi repeterent: alii cum judicio et delectu. Ex illo genere est major *Roberti Stephani* editio Parisiensis a. 1539. f. quæ in ipso titulo se Victorianæ filiam profitetur, ut Lugdunensis *Gryphiorum* a. 1540. 8. facta, aliquoties deinde illa repetita: in quibus repetitionibus tamen, ut in ea, quæ 1555. facta est, aliquid e Manutiana recensione accessisse titulus profitetur. Nam

Jo. Mich. Brutus, qui apud Gryphios Ciceronis opera curavit, a. 1578 sqq. professus est ille quidem in præfatione, se in ea diligenter versatum esse: sed ea tractanda cognovimus, eum libris scriptis usum non esse, conjecturas tantum exercuisse, in quibus ipsis interdum sunt non novæ, maxime tamen animadversiones superiorum editorum collegisse, et ex iis, quid sibi placeret, indicasse; principatu dato Lambino: quæ videtur esse causa, quare *Gruterus* et *Gebhardus*, *Lambino* nimis infesti, eum interdum durius tractarint. Sed in iis, qui Victorianam tantum repetiere,[1] etiam *Sturmianæ* numerandæ sunt; quarum prima eodem, quo superiores illæ repetitiones, anno Argentorati prodiit.

Ex altero genere Victorianæ repetitionis est Basileensis tertia apud Hervagium facta eodem anno, cui *Joachimus Camerarius* præfuit, quo nemo tum erat ab ingenio, doctrina, et curiosa Ciceronis lectione ad eam rem instructior et paratior. Nam Victoriani exempli (*Venetum* in notis solet appellare) fidem et auctoritatem in plerisque ille quidem secutus est, ceterum priores lectiones, et ipsas e libris scriptis ductas, sæpe prætulit Victorianis, secutus rationem et judicium suum, fugiensque illam, quam diximus *Victorii* κακοζηλίαν. In quo universo judicio ille secutus est etiam rationem dignam commemoratione, et iis, qui veteres libros tractare accurate velint, non ignorandam,

sed ab eo primo inter Criticos, quod ego quidem cognoverim, proposita, cum, quasdam lectiones librorum diversas esse ejusmodi, dicit, ut suspicio esse vel possit vel debeat, non alteram ex altera, commutatione aliqua vel librariorum, vel correctorum, factam, sed utramque esse a Cicerone, per duplicem libri alicujus editionem, et novam ejus castigationem: quam observationem vidimus suam fecisse *Car. Stephanum* in admonitione, Libello var. lectionum præmissa T. II. p. 682. Ceterum hujus Camerarianæ recensionis exempla facta sunt a. 1540. quatuor formæ maximæ voluminibus. Accessere Victorianæ notæ, quædam ipsius *Camerarii*, in rhetoricos et philosophicos libros, epistolas ad Familiares, et orationes, libellus denique Var. Lectionum. Sed hæc de Victoriana editione, ejusque quasi sobole dicta sunt.

Post eum proximus novæ recensionis auctor fuit *Paulus Manutius*. Nam, quo tempore *Victorius* in Ciceronianorum operum castigatione laborabat, idem agere cœperat ipse, adolescens tum duodetriginta annorum, ut ipse tradit; non interpres ille magis, quam imitator Ciceronis felicissimus, egeratque per plures deinceps annos studio curaque singulari. Etenim primum ille, in apparatu librorum, ad eam rem bene agendam congerendo, nullis sumtibus pepercerat, nulli labori. Profectus erat et Romam, regionesque peragrarat Italiæ eas, in

quibus essent bibliothecæ libris antiquis celebres, ut libros Ciceronis antiquos indagaret, ut narrat in præf. Epp. Cic. ad Fam. ad *Maphæum Leonem*, nactusque erat tum illarum libros perantiquos a *Bernardino Maffæo*, *Vinc. Riccio*, *Ubaldino Bandinello*, (v. Schol. ad I, c. X. extr.) a *Jo. Scala*, *Paullo Boto*, *Petro Bembo*, *Sigonio* &c. (v. ad XII, 13.) itemque Epistolarum ad Atticum, tum alios, tum inprimis antiquum, et bonum, ut ipse judicat, *Barth. Cavalcantis*, librorum philosophicorum antiquissimum et optimum a *Bernh. Maffæo*, ab aliis alios; rhetoricorum denique duos *Borromæi*, totidem *Fulvii Ursini* et *Latinii*. nec in orationibus ei tales libri defuerunt. Comparaverat etiam superiora exempla edita, et inprimis Victorii, cujus eum non raro lectiones secutum esse reperi. Et his copiis instructus cum omnes libros castigasset, edidit a se formatum ex Aldino primo textum, Venetiis 1540 voll. novem: a quo exemplo deinde cum alia, tum Aldinæ officinæ exempla fluxere, plura etiam quam a Victoriano. Sed hoc Venetum hujus et proxime sequentium annorum exemplum est primigenium: quod, miratus sæpe sum, neque ab editoribus Ciceronis recentioribus, neque ab his, qui historiam editionum Ciceronis tradidere, commemorari. Sed omnino in edd. Aldinis parum vulgo sunt accurati: et fere solas editiones Aldi Nepotis, quæ sunt plures, commemorant: et cum *Manutii* in lectionibus commemorandis menti-

onem faciunt, illam Aldinam majorem in animo habent, quæ extrema illius seculi parte facta est: de qua infra dicetur, sicut et de minoribus Aldinis. Ut ad illam genuinam *Paulli* editionem redeamus; ei Scholia addidit modo in Epistolarum ad Diversos volumine, quas scilicet jam ante separatim ediderat. In iis, quia Victorium vellicarat, habuit inde aliquid cum eo controversiæ, cum is Castigationes posteriores in illas epistolas edidisset. qua re motus, ea post loca omisit; quæ qui volent legere, vel exemplum epistolarum aliquod superius, vel editionem illorum Scholiorum in editione *Rob. Stephani* possunt adire, de qua nunc dicemus.

Rex tum Franciæ erat *Franciscus*, bonarum literarum omnium amantissimus. Is et bibliothecam suam instruxerat omnibus copiis librorum hebraicorum, græcorum et latinorum, et formas novas elegantesque literarum omnis generis sculpi jusserat, in his earum, quas *currentes* vulgo vocant, inventas initio illius seculi a quodam *Francisco Bononiensi*, ut iis optimus quisque liber latinus describeretur. Ejus rei initium fieri placuit in Ciceronis libris per *Rob. Stephanum*, typographum regium. Is igitur annis 1543 et 1544 eos universos octo voluminibus minoris formæ nitidissime edidit Parisiis. Volumina prima tria habent orationes, proxima duo epistolas, sextum et septimum libros philosophicos, ultimum rhetoricos. De ratione hujus editionis nihil aliud tradit *Robertus*, nisi

universe, multa esse, quæ in superioribus editionibus vitiosa essent, emendata, diligenti vetustorum exemplorum collatione: quod genus professionis quam ambiguum sit, constat hodie inter eruditos. Nos quidem reperimus comparando, basin textus hujus esse Manutianum, cujus lectiones multo sæpius sequitur, quam Victoriani, omninoque rarissime deserit: quod cum facit, quia, qua auctoritate aut ratione motus aliud ediderit, non constat, nullam dat idoneam causam imitandi.

Illis ipsis annis 1553 seqq. eadem in urbe, similibus, at minoribus litteris, minorique forma, sed pariter nitide, undecim voluminibus edita sunt Ciceronis opera ex officina *Simonis Colinæi*. Ejus exemplum ipse habeo. Professio præfationis est: *omnia collatis vetustis libris manuscriptis, idque adhibito judicio, locis quam plurimis summo labore, summaque diligentia emendata esse.* Sed collatio plurimorum locorum cum aliis exemplis docuit me, esse meram repetitionem Stephanianæ proxime superioris, quippe etiam interpunctiones vitiosas et perturbationes verborum servat. Reperi traditum, eundem opera Ciceronis, vel universa, vel plura edidisse ante a. 1532. Sed vereor, ne error in numero sit. In fine singularum partium Lectiones variæ additæ sunt.

Huic proxima est splendidissima, per *Carolum Stephanum* Parisiis a. 1554. f. quatuor voluminibus facta editio. Ei quis præfuerit,

non magis traditur, quam in superioribus illis duabus. Secutus est, ut conferendo cognovi, in universum quidem, textum Manutianum vel Stephanianum. Nam fere lectiones habet, quas primus invexit *Manutius* secutusque est *Stephanus.* Professio editoris est in capite lectionum variarum, quæ sunt ad calcem Tomi cujusque, e. c. T. I. p. 315. *maluisse se codd. veterum* (scriptorum an editorum?) *lectionem adnotare, quam per singula loca emendare; relicto lectoribus judicio: sed ubi tria aut plura exemplaria concurrerint, et, re ipsa etiam loquente, locum corrigere necessarium fuisset, id ea se lege fecisse, ut hic quoque veterem lectionem adnotaret:* quæ professio satis illa quidem honesta est, sed ambiguitatem in illo concursu plurium librorum habet: quod, ea exemplaria quæ fuerint, aut qualia, non constat, et sæpe plerique codices in vitiosa lectione consentiunt: denique non, quam multi, sed quam boni libri consentiant, quæritur. Sed pessime administratum esse hoc negotium, res ipsa me docuit. Nam permultis locis vel expulsa est, dudum ante, bonorum librorum auctoritate, revocata lectio, vel inducta nova, quam in nulla inde ab Ascensiana prima reperi, eaque plerumque haud dubie deterior vulgata. Ut periti judicare possint ipsi, lectiones aliquot capitum unius orationis apponam. In Divin. igitur in Cæcil. c. 1. pro *descendere* habet *descenderim,—præponendum esse mihi,* pro *m. e.*

præponendum,—provincia discessissem, pro *p. decessissem,—supplices isse*, pro *s. esse*. C. 2. *in eum me locum adduci* (quod et Mediol. et Asc. habent, nec improbat *Grævius*,) pro *i. e. m. l. adductum*, quod postulant verba *falleret* et *traduceret*,——*quod res quæ* pro *quod hæc quæ*,—*quia mihi unus*, pro *si mihi unus*,——*instituto meo video me* pro *instituto meo videor*.——C. 3. *hoc unum jus tot incommodis remedium esse arbitrarer*, pro *hoc unum his t. i.* &c. Atque tales mutationes in hanc unam orationem quatuor et sexaginta locis invectas reperi.

Vix operæ pretium est commemorare editiones, quas invitatus a librariis Lugdunensibus curavit *Jo. Bulierius*, primum 1562. 12. item 1568. minutissimis literis, voll. 8. Professio est usitata illa, nunc primum, optimis exemplis collatis, emendatum Ciceronem esse. Textus nullum certum exemplum, sæpissime non bonas lectiones, maxime Aldinæ, sequitur, cujus etiam præfationes habet. Variæ lectiones in marginibus, sed valde raro sunt: scholia autem in iisdem, vel analysin habent orationum aut epistolarum ad Diversos, aut explicant breviter verba Ciceronis: quæ fere de *Erasmi* et *Melanthonis* notis sumta sunt, imprimis ad libros de officiis. Rhetorici libri carent talibus scholiis, itemque philosophici, præter eos, qui de officiis sunt; rarissima denique ad epistolas ad Att. et Q. Fr. Ergo hæc editio nullius omnino usus est.

Sed haud paullo major lux oborta est Ciceroni a *Dionysio Lambino*, qui, magni illius *Erici Memmii* hortatu, ad operam Ciceronis libris nova recognitione navandam se contulit, ejusdem etiam opibus in ea re adjutus. Erat autem *Lambinus* vir excellentis ingenii, ejusdemque et ad sensum veri, et pulcri, omni genere doctrinæ exculti: eamque rem tanto studio, tanta sedulitate agebat, ut intra biennii ac dimidii spatium, totum opus absolveret. Jam non ille quidem dixit, quod exemplum fecerit basin operis sui; nec est nimis facile id conjectura assequi, in tanta a superioribus exemplis aberrationum frequentia: tamen, nisi vehementer fallimur, Manutianum textum vel ipsum, vel uti a *R. Stephano* repetitus erat, sibi corrigendum sumserat. Nam et exempla ejus recensionis in Francia versabantur in manibus, et ejus lectiones a superioribus exemplis discrepantes sæpius ejus textus habet, quas etiam interdum vulgatas vocat, ut ad Div. I, 5. nam ibi cum in textu sit, *omnium magno silentio est accusatus*, in notula ad eum locum dicit, alios habere *nimium m. s.* idque firmari libris scriptis, sed se a vulgata recedere noluisse. Enimvero hæc est lectio Manutiana et Stephaniana, cum præcedentes exprimant *nimium*. Codicibus scriptis usus est pluribus, quam superiorum cuiquam contigerant, et *Memmio* suppeditante, et aliis. Sed accusatur nimiæ in immutanda lectione vulgata licentiæ, ut qui

non modo e libris scriptis et editis, quod maxime placuisset, sed etiam e suis sæpe aliorumque conjecturis textum mutaverit: qua accusatione inprimis adversus eum usus est Gruterus. Jam illud quidem reprehendendum non esset, si modo semper, e quibus et qualibus sumsisset libris, indicasset, nec lectores codicum veterum commemoratione universa contentos esse voluisset: hoc autem si modo et ratione semper factum esset, nec ipsum nimis reprehendi posset. Sed quid in hanc partem de *Lambino* judicandum sit, supra dictum est: et, ut concedendum sit, quod non defugiam, eum pluribus locis plus dedisse, quam deberet, suo aliorumque ingenio, atque adeo non semper veram Ciceronis manum expressisse (quis enim hoc vel religiosissimus editor vel est consecutus, vel se consecuturum speret?) certe hoc videtur perfecisse, ut, quod intelligi posset, ac bene latinum esset, ubique ederet: ejusque adeo doctam et venustam audaciam multis locis prætuli *Victorii, Gruteri, Gebhardi* et *J. Gronovii* religioni: qui tamen et ipsi conjecturis suis, aut aliorum, etiam durioribus, interdum sunt obsecuti.

Sed in hoc de *Lambini* lectionibus judicio etiam cavendum est, ne inscitia exemplorum peccetur, quæ *Lambini* nomen habent, ut *Grutero* et *Grævio* accidisse vidi. Igitur tenendum est, ea modo exempla esse, qua textum, vere Lambiniana, quæ sint anni 1566. f. eadem

illa etiam sequentibus omnibus pulcriora. Nam *Lambino* a. 1572. mortuo, cum nova exempla Ciceronis fierent, anno post, ejus sub nomine, propter illos de ejus audacia in corrigendo clamores, res ita instituta est, nescio per quem, ut omnes *Lambini* lectiones e textu in marginem ejicerentur. Ut uno exemplo defungar, quod jam in memoria recenti est: ad Att. XIII, 23. pro vetere lectione *sunt enim jam defecti* reddiderat *detexti:* id in altera est pro conjectura in margine, in textu *defecti.* quod et in ceteris omnibus est servatum, in majoris formæ illis, ut 1578, cujus exemplum cum prima habeo, tum minoris, textusque Lambiniano substitutus est alius superioris exempli; quod tamen non ita constanter factum, ut, cujus ille exempli sit, dici possit: nam nec præfationis aliquid additum est, in qua de instituto universo expositum sit: sicut et illud ipsum de lectionibus Lambinianis non satis diligenter factum reperimus. Itaque inane et fallax est, quod in quibusdam exemplis reperi additum titulo: *ad extremam Lambini editionem;* nam una tantum *Lambini* est, prima illa: ceteræ hunc usum possunt habere, ut ex ejus marginibus plerumque cognosci Lambiniana lectio possit. Hujus igitur rei ignoratione deceptus e. c. *Gruterus* aliquot locis *Lambino* inconstantiam exprobrat, ut ad Or. in Sen. p. Red. c. 5. in lectione *gratissimæ civitatis,* pro qua in Victoriana datum erat *gravissimæ,* cum dicit: *id ipsum Lam-*

binus admissum priore editione, altera ejecit, reducto gravissimæ. Grævius autem ne cognitam quidem habuisse videtur primam, qui interdum e margine edit. Lambinianæ commemorat, quod est in textu primæ. Sed tamen aliquid in secundis his exemplis est Lambiniani boni. nam notæ multæ sunt auctiores, et in marginibus etiam reperiuntur lectiones novæ e libris scriptis. Ut exemplum saltem unum commemoremus, in epist. ad Att. XII, 46. ad verba *tantum mediocrius* nota secundi exempli est longior primi et in margine e V. C. notatum *modestius*.

Ceterum in illa recensionis cura a *Lambino* nimis sunt neglecta veterum editionum exempla. Itaque sæpe accidit ei, quod et aliis, ut e libro scripto se primum emendare lectionem vitiosam putaret, cum lectio illa, ipsi nova, dudum in antiquis exemplis fuisset prodita. Lambinianum textum exprimere voluere Genevenses, auctore *Gothofredo*, item Gryphiana et Aldina denique etiam officina, notulis *Lambini* repetitis. utrum primum illum, qui vere *Lambini* sit, nec ne, non libuit de omnibus quærere: in Genevensi quidem textus est ex editione secunda etiam cum notulis in marginibus: quibus et aliæ tum var. Lect. tum brevia, nec contemnenda scholia accessere.

Lambinianam editionem excepit *Aldina major*, Venetiis, ab a. 1578. ad usque 1583, decem voluminibus facta, *cum commentariis*, ut

habet titulus, *exquisitissimis et elaboratissimis Paulli et Aldi Manucci.* Ea vero non est ejusmodi, ut novæ recensionis nomen habere possit. Nam textus fere Manutianum *Paulli* exprimit, sed ita est vitiis operarum inquinatus, ut nihil supra: nec quisquam intelligens ejus auctoritate uti cupiat. Pretium habet omne a *Commentariis P. Manutii in Orationes, Epistolas et Officiorum libros*, qui, ita elaborati, hic primum prodiere, repetiti inde a *Grævio. Aldi* Nepotis notæ fere sunt aliis sublectæ, nec dignæ Manutiano nomine, nec, præterquam ad libros de Officiis, multæ. Itaque miratus sum, cum a *Reinesio* legi var. lect. p. 326. *Aldum* appellari exactissimum Ciceronis interpretem, qui et maxime in lectionibus judicandis debeat audiri. Sed accidit hoc facile etiam doctissimis viris, ut iis plurimum tribuant, quos sibi consentientes in aliqua re videant. Ceterum, quoniam passim lectiones librorum scriptorum memorat Aldus, in talibus locis consuli poterit. In quos libros nihil est Manutianarum notarum, in iis sunt aliorum ante editæ notæ.

Extat etiam Ciceronianorum operum editio typis Wechelianis Hanoviæ a. 1606. et Francof. 1609. expressa 8. auctore, non traditum est, quo. Textus dicitur esse ad Manutianam et Brutinam conformatus. Volumini cuique subjectæ sunt notæ ad crisin inprimis pertinentes, satis copiosæ, e variorum libris et notis delectæ, commemoratis ubique auctoribus. In

quo auctor est *Brutum* imitatus, quo tamen est copiosior.

Sed novi exempli editio paullo post curata est a *Jano Grutero.* Is usus est primum excerptis librorum scriptorum, quæ itineribus, per Franciam, Belgium et Germaniam factis, collegerat diligenter *Jo. Guilielmius,* novam ille editionem Ciceronianorum librorum molitus, sed ante rem perfectam mortuus; deinde e codicibus Palatinis ipse. adjuverant etiam in eodem genere *Janus Gebhardus* et *David Clericus,* in epistolis inprimis ad Diversos ille, ad Atticum hic. In Guilielmianis excerptis erant et quæ *Carolus Langius* et *Suffridus Petri* collegerant: de quibus legenda hujus epistola in *Gabbemæ* Collect. Epist. p. 243. Erat *Gruterus* in re critica eo, quo *Victorius,* sensu, ita libris scriptis addictus, ut manifesta sæpe menda etiam accuratissimis et evidentissimis virorum doctorum emendationibus præferret, eaque etiam explicare tentaret ac defenderet. Itaque basin suæ editionis esse voluit textum Victorianum: quem tamen ille non modo e libris scriptis sæpe mutavit, sed etiam interdum e conjecturis eorum quidem, quorum apud eum esset peculiaris quædam auctoritas, ut *Simeonis Bosii* in epistolis ad Atticum. Editiones antiquiores et ipsas subinde commemorat, sed satis negligenter, non modo hanc in partem, quod primas illas Romanas et alias non requisivit nec consuluit, sed quod etiam pro primis laudat, quæ

non sunt, ut subinde in notis monuimus et in singulorum voluminum præfationibus. Et quoniam ipse omnino in conferendis libris antiquis aliorum opera usus est, veremur, ne non certa sint omnia, multa etiam prætermissa. Notas ipse suas addidit, nisi in epistolarum, ut ante dictum, item in Tusculanarum libris, ubi *Gebhardi* sunt.

Hujus editionis exempla primum facta sunt Hamburgi a. 1618, quatuor tomis majoribus, sed chartis ita fuscis, atque inelegantibus literis, ut Ciceronem pudere debuerit, se ab superiori cultus lautitia repente ad tam sordidum habitum redactum esse. Ceterum propter auctoritatem Victorianæ lectionis, ipsiusque Gruteriani nominis, hæc editio principatum tenere cœpit, ut ea omnium maxime genuinum Ciceronis textum exhibere putaretur. Itaque, qui post Ciceronis libros edere instituere, hunc sibi textum sequendum putarunt, ut *Elzevirii*, ut *Blavii*, et alii, qui et vitia illius editionis servarunt. Londinenses vero et totum opus Gruterianum pulcrius repetiere a. 1681. f. Itemque post, cum novam editionem molirentur Lugdunenses in Batavis, ejusque curam *Jac. Gronovio* permisissent: hujus repetendæ auctor fuit illis, non nisi paucis locis sua emendatione in textum illata, et suis notulis additis cum *Asconii* et alius Scholiastæ veteris reliquiis. eaque postea pro emendatissima fuit, cujus textum et nos reddidimus, cum universa Ciceronis scripta

ad usum Scholarum repetenda formis Lipsiensibus ederentur. Atque etiam ceteræ, quæ hoc seculo factæ sunt editiones, illum Gruterianum textum e Gronoviana recensione fere sequuntur.

In quibus prima fuit, quæ ab *J. Verburgio* Amstelodami curata est anno 1724 variis formis: secunda *Jos. Oliveti* Parisiis facta 1739. repetita illa Genevæ 1743. 4. de quorum instituto paucis dicendum videtur. Et *Verburgius* quidem in sua editione dedit notas integras *Victorii*, *Camerarii*, et *Ursini*, selectas ceterorum, qui post *Victorium* in Ciceronis libris emendandis illustrandisque laborarunt, ut *Manutii*, *Lambini*, *Guilielmii*, *Gruteri*, *Grævii*, *Gronovii* &c. etiam var. lectionibus quibusdam sub textu notatis, et suis interdum notulis additis. Ceterum nec delectum illum suum, nec suas notas eruditis satis probavit. *Olivetus* autem hac ratione usus est in textu formando, ut nulli editioni se addiceret, etsi sola edita exempla sequi constituisset, sed editiones *Victorii*, *Manutii*, *Lambini* et *Gruteri* compararet, hac lege, ut, in quibus eæ omnes consentirent, in iis semper eas imitaretur; in quibus autem dissentirent, in iis sequeretur, quæ sibi maxime ex earum lectionibus probaretur, ceterarum lectionibus notatis; ut in una sua editione saltem lectiones omnes illarum reperirentur. Sed de variis illis lectionibus consilium irritum

factum est casu, per quem libelli illarum lectionum periere ante, quam exscriberentur typis, cum tempus novorum conficiendorum non suppeditaret. Notis porro instruxit textum, delectis e commentariis in Ciceronem, adjecto nomine ejus, qui quidque primus dixisset, additis paucis etiam suis. Denique addidit Indices Legum, historicum, et Latinitatis, e nostra maxime Clave ductos. Sed de hac editione plenius diximus in Actis Erud. Lips. a. 1745, quæ hic repetere non est necesse.

Ante paucos annos etiam nova et perpulcra editio facta est Parisiis a. 1768. 12. Voll. 14. per *J. Nicolaum Alemannum* (*Lalemand*). Textum quem basin fecerit sui non dixit, notas non addidit, ne moles ultra modum cresceret. Ad calcem tamen unius cujusque voluminis additæ sunt breves adnotatiunculæ, quarum consilium fuit, lectionum a vulgatis recedentium, quas ipse recepisset, auctorit tem adstruere, loca suspecta notare, depravata aut manca indicare, quandoque etiam conjecturas eruditorum virorum afferre, et sensum difficiliorum locorum breviter tradere. In orationibus se dicit Codicibus regiis usum esse non paucis, ut nulla sit, cujus non duo saltem exempla habuerit. De ceteris libris nihil tale profitetur, sed tamen in omnibus, præter rhetoricos, aliis, codices regii commemorantur : ut hujus quoque editionis aliquis usus esse in critica ratione esse

possit. Orationibus addidit *Indicem Legum* et universo operi *Indicem Latinum* e nostra Clave excerptum.

Hæc habuimus, quæ de editionibus Operum universorum Ciceronis diceremus: speramusque ea studiosis rei criticæ neque inutilia, neque injucunda fore.

M. TULLII CICERONIS

OPERA OMNIA

EX RECENSIONE

JO. AUG. ERNESTI

QUI ET NOTAS SUAS

ADJECIT.

VOLUMEN PRIMUM

RHETORICUM.

OXONII,

EXCUDEBANT COLLINGWOOD ET SOCII.

Impensis W. H. Lunn, J. Mackinlay, J. Mawman, W. Miller,
T. Payne, R. H. Evans, J. Faulder, Londini;
et J. Cooke, J. Parker, Oxonii.

MDCCCX.

PRÆFATIO.

LIBRORUM Ciceronianorum ii, qui sunt de arte dicendi, longe minus ceteris experti sunt artis illius curam, quæ scripta antiqua liberare a vitiis et corruptelis, et integritati restituere conatur. Ejus rei caussa non una commemorari potest.

Cum primum libri antiqui e tenebris et situ erui cœpissent, id factum est inprimis propterea, ut homines, qui se studiis doctrinæ dedidissent, et rerum antiquarum scientiam, et facultatem bene latine dicendi ex iis comparare possent. Itaque et ii maxime sunt quæsiti ac descripti, in quibus et antiquitatis memoria esset conservata, et exempla bene dicendi proponerentur: hi maxime ac prope soli sunt lecti, et juventuti studia liberalia æmulanti ad imitandum sunt in scholis explicati. Sed cum interpretatio sine emendata lectione procedere non posset, hoc in primis actum est, ut textus eorum, conferendis pluribus exemplis, et adhibita idonea linguæ ac rerum scientia corrigeretur. Videmus, eos, qui, ut in Cicerone maneamus, præstantissimi ejus correctores et interpretes optimi extitere, *Petr. Victorium* et *Paullum Manutium*, omnium diligentissime Epistolas Ciceronis, in primis eas, quæ sunt ad Diversos scriptæ, tractasse; quod per eas maxime aditus juventuti ad latinitatem cognoscendam et bene scribendi facultatem patefieri solebat; proxime post has, orationes; ceteris libris, qui vel ad artem pertinerent, vel ad philosophiam, quorum lectio eruditioribus servaretur, leviter modo in utroque genere tractatis, præter unum de Officiis opusculum, quod et ipsum juventutis studiis accommodatum putabatur. Atque etiam in illis major facultas dabatur emendandi, quod major copia exemplorum veterum reperiebatur, quam ceterorum: cujus rei eandem caussam fuisse, nemo ambigat. Ea igitur res fecit, ut horum librorum, rhetoricorum et philosophicorum,

textus ad nostrum usque tempus minus correctus manserit, quam superiorum illorum; estque in iis etiam haud paullo difficilior emendandi ratio. Id cum a multo tempore animadverterimus, existimavimus, nos, in Operibus Ciceronis tractandis et castigandis, id inprimis agere debere, ut his libris integritatem, si possemus, restitueremus; si vellemus novæ recensionis Ciceronianæ melius exemplum conficere. Quam rem quomodo, in his quidem rhetoricis libris, quibus præsidiis instructi, egerimus, age explicemus. Et quoniam in hoc librorum rhetoricorum corpore, libri incerti auctoris *ad Herennium* solent collocari, etiam in exemplis plerisque primo loco, ab his dicendi initium faciemus.

Nullius autem alius libri rhetorici tot exempla scripta reperiuntur in bibliothecis. Caussa est, quod in iis tota ars rhetorica ad usus discentium breviter et subtiliter descripta est, suntque præterea ad docendum quidem, et ad artem universam cognoscendam, ceteris accommodatiores. Nos quidem in eorum textu castigando quatuor Codicum Excerptis proprie usi sumus: nam de iis, quibus superiores editores usi sunt, dicere non attinet. Primum suppeditavit Bibliotheca nostra Paullina; alterum Bibliotheca *Winkleri* V. III. qui eum in Italia emerat, utrumque membranaceum; tertium Bibliotheca Guelferbytana, hunc quoque in membrana scriptum: quarti Excerpta in exemplo Verburgiano, ignota nobis manu scripta, habuimus, quod olim e bibliotheca Cortiana emeramus. Horum lectionibus accessere excerpta librorum scriptorum, quæ, ab *Oudendorpio* e MSS. pluribus magna diligentia collecta, edidit P. *Burmannus Secundus*, V. C. ad calcem exempli recensionis Grævianæ, quod ab eo ante annos non multos editum est.

Sed scriptis libris, quæ formulis typographicis facta exempla adjunxerimus, eaque ipsa qualia cognoverimus, dicendum videtur: sed seclusis exemplis Operum universorum. Primus, quod quidem repererimus, hos libros, cum Ciceronianis *de Inventione*, edidit formulis suis *Nic. Jenson* Venetiis 1470. f. cujus editionis exemplum fuit in Bibliotheca V. C. *de Boze*. Curam concinnandi textus habuit *Omnibonus*, ut versus subjecti, quos in Catalogo Bi-

bliothecæ suæ prodidit ille Vir doctus, demonstrant. Ex hujus autem editionis exemplis cetera fluxere. Nam et sæpe repetitum est Jensonianum exemplum, sine ulla mutatione, subjectis etiam versibus iisdem, et sine alicujus novi boni accessione, ut 1474. Mediolani, et 1476. sine loci et anni nota &c. Venetiis 1479. 1487. aut adjecto *Omniboni* Commentario, ut Venet. 1488. 1490. &c. nec ulli alii libri tam sæpe repetiti sunt typographicis formulis, quam hi ipsi, atque eandem, propter quam sæpius ceteris descriptos diximus, caussam. Itaque Omnibonianus textus fuit basis omnium editorum prima ætate exemplorum. Atque hoc est iis libris commune cum libris Ciceronis de Inventione. Reperiuntur tamen et exempla, quæ solos illos ad Herennium libros habent; quorum vetustissimum est sine dubio, quod Romæ factum est, per *Vendelinum* de *Wila* in artibus Magistrum, a. 1474. f. Ex his nos maxime usi sumus et hoc ipso *Vendelini* exemplo, et Omniboniano 1476, e quo lectiones etiam excerpserat *Oudendorpius.* Facile autem intelligitur, in his libris, propter illam ipsam multitudinem exemplorum utriusque generis, permagnam esse lectionis varietatem: quæ etsi optabilis est ei, qui ad textum castigandum accedit; tamen negotium ipsum facit difficilius ac molestius. In quo hoc minus est, a quo sustentari laborantis animus possit, quod ille labor fere sine fructu ad alios exhauritur. Nam hi libri omnium minime hodie leguntur ab studiosis artis omninoque doctrinæ liberalis: adeo conversa sunt hominum judicia et studia! Itaque nullius alius facile laboris in hoc quidem genere jucundior nobis finis fuit, quam qui in horum librorum textu constituendo est a nobis consumtus.

Non multo secus fuit in libris *de Inventione,* qui et ipsi hodie valde negliguntur. In iis nobis præter Excerpta Codicum Oudendorpiana, et edd. commemoratas, etiam profuere variæ lectiones libri Cassellani, quas *Cortius* V. C. in margine Verburgiano scripserat, itemque Codex scriptus qui e Bibl. Guelferbytana nobis est suppeditatus. In utroque opusculo communiter etiam contulimus editiones Sec. XVI. principio factas, primum Juntinam anni 1508. 8. deinde Aldinam a. 1514. 8. Et Juntinam quidem

reperimus in libris ad *Herennium* sæpe, etiam plerumque bene, discedere a superiorum exemplorum, ut Mediolanensis, lectione, libros autem *de Inventione* prope ad verbum ex ea ductos esse. Ei editioni præfuit *Laurentius Romuleus* Florentinus. Aldina autem, sicut et in ceteris libris rhetoricis, adeo multis locis lectiones ante usitatas, sæpe non bene, mutavit, ut hic proprie novi textus exemplum reperiatur, quod deinde propter auctoritatem officinæ Aldinæ pro basi fuit iis, qui hos libros vel separatim, vel inter cetera Ciceronis opera, vellent edere.

Haud paullo libentius, atque, ut speramus, etiam utilius et felicius, laboravimus in libris ceteris: primum in iis, qui sunt *de Oratore*, et altero qui *Orator* inscribitur. Nam et plus erat, quod in iis ageretur, et nullus labor potest esse tantus, qui aut non bene collocatus sit in istis libris, aut non jucundus esse debeat atque adeo sit ei, qui hos libros cognorit, quos inter perfectissima artis Ciceronianæ opera jure suo numeramus. Nobis autem ille labor etiam hac de caussa jucundus fuit, quod in iis plura egregia adjumenta contigerant, quam ceteris animadvertimus suppeditasse: quæ nobis eo gratiora venere, quod vix alii Ciceronis libri magis criticam operam nobis videbantur desiderare.

Primum oblatus est nobis liber scriptus operis *de Oratore*, ut primum consilium nostrum de nova editione Ciceronianorum librorum patefactum est, qui in Bibliothecam Academiæ Erlangensis e monasterio Heilbronnensi venit. Auctor beneficii fuit *Harlesius* V. C. literarum humaniorum in illa Academia Professor eruditissimus, qui nobis usum ejus impetravit. Est autem Codex ille scriptus seculo decimo. Clara res est non modo e scriptura, sed etiam e subscriptione Codicis: *Venerando Gerberto Abbate philosophante, suus placens Ayrardus scripsit.* Nam hic est *Gerbertus* Ottonis III. magister intelligendus, et *Ayrardus* monachus ille, ad quem *Gerberti* extat epistola, inter Gerbertinas s. *Silvestri II. Pontif. M.* (T. II. scriptt. Gall. Quercetani) septima: in qua rogatur a *Gerberto*, ut *Plinium* emendandum curet &c. isque adeo liber scriptus est ab *Ayrardo*, cum *Gerbertus* adhuc Abbatis Bobiensis munere fungebatur. Agebat autem hoc *Gerbertus* diligenter, id quod ex multis

ejus epistolis intelligitur, v. c. 44. 105. 130. aliisque, ut libri veteres latini, eruti undique, sibi accurate describerentur. In his, quorum in ea re opera utebatur, fuit hic *Ayrardus*, quem Monachum Auriliacensem fuisse, colligi videtur posse ex epistola Silvestri 17. in qua ad ejus monasterii Abbatem *Geraldum* ita scribit de *Ayrardo*, ut *Vestrum* dicat *Ayrardum*.

Hic ergo tantæ vetustatis Codex, qua fortasse nullus ex iis fuit, quibus usi sunt viri docti in hoc Ciceronis opere castigando, suppeditavit nobis lectiones bonas, etiam novas, quibus bonitas libri judicari potest. *L. I*, 22. hodie est in libris, *ut est in cretionibus*. Hæc lectio debetur P. *Victorii* judicio, qui ex re judicabat, sic esse scriptum a Cicerone, cum in edd. et scriptis omnibus esset vel *cognitionibus* vel *cogitationibus*. Sed hic Gerbertinus liber habet plane *cretionibus*.—*L. II*, *c.* 14. ut primum legimus verba: *sentio, orationem meam illorum* (*librorum*) *cantu quasi colorari:* verbum *cantu*, in quo neminem hæsisse vidimus, vitiosum judicavimus, quod id cum *colorare* nullo modo consentiret. Putavimus, corrigendum esse *contactu:* alius de disciplina nostra melius *tactu*. Id est in hoc Codice &c. Atque ut ille liber nobis lectiones novas suppeditavit, sic veteres bonas sæpe firmat. Quo magis dolendum est, eum esse tam multis locis lacunosum. Nam desunt hæc: a L. I. c. 27. verbis *invenieb. duas* ad usque L. II. c. 5. ad verba: *Tum Catulus, ne Græci quidem* &c. Secunda est a L. II. c. 57. *fœnum esse oportere*, ad c. 71. ubi redit antiqua manus in verbis *colliguntur a Græcis:* Tertia est L. III. c. 5. ubi manus vetus desinit in verbis *imusne sessum:* redit in verbis: *nec genera proponunt* c. 28. extr. Quarta denique incipit c. 37. a verbis: *omnis igitur oratio*, desinit c. 43. in verbis: *rhetoricoteros tu sis*. Apparet autem easdem lacunas fuisse in libro, unde suum *Ayrardus* descripsit. Nam interdum in media pagina incipit notata lacuna: item reditus textus est in pagina aversa. Manus autem, quæ explevit lacunas, est seculi quinti decimi, nec ea supplementa e libro contemnendo ducta sunt, etsi non comparando cum Ayrardino, Tantum hic de Codice Erlangensi, ad quem post etiam per aliam occasionem redibimus.

Veniamus ad exempla horum librorum typographica, de quibus satis accurate nondum dictum est ab aliis. Prima per artem typographorum facta sunt a *Sweinhemio et Pannartio* Germanis, anno quintidecimi seculi, primum septimo et sexagesimo, in claro monasterio Sublacensi, mox anno sequente iterum Romæ, ut bene demonstratum est a *Mermanno* p. 246. eruditi operis de Origg. typogr. Eos secutus est in eadem urbe Roma *Ulricus Han* Vindobonensis a. duodeseptuagesimo: cujus exemplum fuit in ejusdem *de Boze* Bibliotheca. Neutram mihi videre uspiam contigit: qui autem vidisse se profitentur, qui sunt valde pauci, ii, de more superiorum temporum, nihil, quod cuiquam prosit, de iis tradunt, contenti de forma externa, h. e. modulo, chartis, figuris literarum prodidisse. Proxima ab his facta sunt exempla Veneta *Waldarferi* 1470. 1473. itemque Mediol. 1477. per Lavagniam, *Andr. Catharensis* 1478. quo usus est *Pearcius*. Inter hæc collocanda exempla sunt ea, quæ sine loci et anni nota extant. Ejus generis exemplum se vidisse ait *Mættarius* T. IV. Ann. typ. p. 750. in cujus fine adscriptum esset, eam editionem factam Venetiis 1485. per *Andr. Ascul.* quod ille recte repudiat, illamque hac priorem judicat. Nam hæc Veneta, cujus exemplum ipsi habemus, plane diversa est, habetque, præter libros de Orat. cum *Omniboni* Commentario, ceteros minores libellos; de quibus suo loco dicemus. Illa vero est superioribus longe correctior, et repetita a *Minutiano* in Mediolanensi operum universorum editione, inde ab *Ascensio* 1511. Adjecere deinde *Juntæ* animum ad novam editionem, cui et ceteri minores Ciceronis libri oratorii additi sunt, eaque facta est a. 1514. eodemque adeo anno, quo Aldina prodiit, de qua supra dictum. Ei se præfuisse *Lucas Robia* profitetur brevi præfatione, sed quos libros secutus sit, qua ratione emendandi usus sit, non tradit. Basin quidem textus sui fecisse Mediolanensem animadverti, sed eum passim correxisse: quomodo, exempla in notis nostris prodita indicabunt. Differt ille quidem sæpe ab Aldino, in quo nimis multa de conjectura mutata sunt, plerumque non bene, ut nobis videtur. Et tamen hic textus Aldinus, ut supra diximus, auctoritatem primam apud sequentes editores te-

nuit. Sed ii fuerunt, qui universa Ciceronis opera dedere: de quibus separatim hic dicere non est necesse.

Separatim inter hos edidit *Philippus Melanthon* Hagenoæ 1525. 8. cum notis quibusdam et scholiis, pertinentibus ad illustrationem rerum difficiliorum. Non videtur usus esse scripto libro, sed in delectu tamen lectionum judicium suum adhibuisse. Decem annis ante, Lipsiæ e Tanneri officina exierunt iidem libri eleganter et nitide, incertum quo curante. Is textum *Ascensii* basin fecisse videtur: nam ex ejus textu et margine quædam reperi assumta, quæ non sunt in prioribus. Inter ceteros in edendis his libris operæ pretium fecit *Lud. Strebæus,* qui et de judicio suo delegit lectiones, quas optimas putaret, et commentario egregio textum illustravit. In fine superioris seculi hos libros Oxonii separatim edidit *Th. Cockmannus,* subjectis lectionibus variis e Mss. quinque Oxoniensibus et edd. quibusdam: textus ipsius emendationem non tentavit, nec omnino multum profuit his libris. At annos ante plures, a. 1716. iterum et melius 1732. *Zach. Pearcius* Britannus, post Episcopus, vir insigni doctrina et eleganti judicio, hos libros ita edidit, ut textum e Mss. tribus et edd. antiquis, sed tantum duabus Mediolanensi 1498. et Veneta 1478. corrigeret, tum vero etiam judicium suum secutus, in quo latinitate et rebus niteretur. Itaque hæc quidem editio ad hoc usque tempus longe optima fuit. Nos quidem in textu horum librorum constituendo usi sumus editionibus, quæ quidem hos libros solos habent, his, *Waldarferi* 1470. ea, quæ est *sine loci et temporis nota, Venet.* 1485, *Juntina, Aldina, Philippica, Lips., Strebæi, Pearcii.*

Minus quam in his et ceteris felices fuimus in *Bruto:* qui inter opera Ciceronis subjicitur iis, qui *de Oratore* dicuntur: et sic voluisse videtur ipse Cicero, de Divin. II. 1. *Minucianus Oratorem* volebat iis subjicere ante *Brutum:* sed cum exspectaret libros, quibus in eo adjuvaretur, *Brutum* priorem posuit, ut in nota adjecta monuit lectorem. Exemplum scriptum hujus libelli nullum nobis contigit; nec reperire uspiam potuimus, quanquam diligenter permultis locis quæsitam, editionem primam Romanam, h. e. corpus librorum Ciceronis oratoriorum, a *Sweinhemio et*

Panartio factum. De quo video non consentire virorum doctorum traditiones. Nam vidi, qui editionem minorum libellorum oratoriorum ab editione librorum de Oratore distinguerent; item qui ei tantum *de Oratore*, *Oratorem et Brutum* tribuerent. Sed in epistola nota horum artificum ad *Paullum II.* inter libros ab se editos diserte *Ciceronis de Oratore cum ceteris*, commemorant: unde conjicere licet, etiam *Topica* et *Partitiones* in iis exemplis esse. Sed qui ipsum opus viderint, decernant. Nam quod *Decembrius* Polit. liter. p. 33. ait: *Brutum* inventum esse, et primum publicatum a *Guarino Veronensi*, id non ad typographicam rationem pertinet, sed ad exempla, quæ scribendo fiunt. Ceterum arbitror, me illius Romani exempli textum habuisse in eorundem opusculorum, ceterorumque libellorum rhetoricorum Ciceronis, exemplis Venetis, ab *Andr. Asculano* 1485. curatis. Nam primum, cum nullam aliam intermediam eorum editionem factam esse constet, hæc autem Veneta tantum typographi opus sit; necesse est, ut in ea sit mera repetitio superioris exempli Romani. Deinde reperi, lectiones a *Rivio* in Castigg. in Brutum et Oratorem commemoratas e Romano exemplo, esse prope omnes in hoc Veneto: has, in quibus abit hoc ab illo, esse vitia puto operarum, ut in *Or.* 39, ubi e Romano *Rivius* commemorat, *sine conformatione sententiæ dicitur*, hoc habet *edicitur*, quod ex eo in sequentes editiones omnes venit: in quo, non dubito, literam illam primam temere e fine præcedentis verbi repetitam esse. Ceterum nullam editionem hujus libelli, præter eas, quæ sunt communes ceteris oratoriis, habuimus, nisi *Corradinam*, cujus tamen textus ad criticam rationem parum prodest.

In ceteris libellis, præter editionum communium exempla, nacti sumus primum ex Bibliotheca Academiæ Vitebergensis, per veterem amicum nostrum *Ritterum*, Juris veteris et historiæ omnis omnium, qui uspiam sunt, doctissimum, librum scriptum chartaceum, in quo essent *Orator*, *Topica*, *Partitiones*, et *præfatio Orationum Demosthenis et Æschinis de optimo genere oratorum.* Ad ejus libri calcem scripta sunt hæc: *Ego Milo de Carraria, Patavinus, e Magnatum genere, scripsi Romæ anno a nativitate Domini*

MCCCCXXXII. Jam libri, qui *Orator* dicitur, exemplum primum inventum est a *Gerardo Landriano*, Laudis Pompeiæ Episcopo. Nam quod *Sabellicus* in Dial. de latinæ l. reparatione, et *Blondus*, atque indè *P. Victorius* præfat. Castigg. ad rhetoricos libros, ipse denique scriptor nuperus vitæ *Barzizianæ*, *Furiettus* p. XXXVI. libros *de Oratore* nominant, in eo manifestus error est. Ipse *Barzizius* in epistola ad *Gerardum Landrianum*, qua ei gratias agit, quod sibi Codicem repertum misisset, p. 215. *Oratorem*, eumque unum, appellat. Ille autem Codex, qualis fuerit, optime ipsis *Barzizii* verbis intelligitur. Scribit autem de eo in eadem epistola sic: *Feci autem, ut pro illo vetustissimo, ac pæne ad nullum usum apto, novum, manu hominis doctissimi scriptum*, (*Cosmum Cremonensem* appellat *Blondus* L. IV. Romæ instauratæ,) *ad illud exemplar correctum alium Codicem haberes: quem ad te pro tuo is defert, qui primus munus hoc a tua in eum benevolentia impetravit.* Ex eo porro exemplo, quod ad *Gerardum* misit, sibi aliud descriptum esse a librario suo dicit.

Ex hoc igitur Barziziano exemplo fluxere alia omnia, et scripta, et typographicis formulis expressa. Sed *Gerardus* ille Laudensis Episcopus creatus erat a *Martino V*. a. 1419. *Barzizius* autem mortuus est a. 1431. Unde patet, exemplum Vitebergense esse e primis, quæ de Barziziano descripta sint, et ejus adeo non minorem atque adeo parem aut majorem esse auctoritatem, quam Romani exempli, quod per typographos ex ejusmodi apographo multis annis post factum est. Atque id etiam ad ceteros libellos pertinet, qui pariter a *Sweinhemio* e tali Codice, qualis est Vitebergensis, ducti videntur. Atque etiam comparandis lectionibus didicimus, Romanas, quas quidem novimus, cum Vitebergensibus fere consentire.

Huic libro accessit aliud adjumentum ab exemplo nostro Venetæ editionis, de qua ante diximus. Nam in eo totus hic *Oratoris*, itemque *Partitionum Or.* liber manu docti hominis correctus est. Forma scripturæ est seculi sexti decimi ineuntis. Putabamus ab initio, eas correctiones factas esse ad exemplum aliquod editionis posterioris, quod fere cum recentioribus lectionibus, per editores sequentes

inductis, consentiebant. Sed tamen reperimus quasdam, quæ in nullo, quod quidem repererimus, exemplo edito extent.

Habemus etiam exemplum *Oratoris* Lipsiense, factum in hac urbe nostra per *Herm. Tulichium* a. 1515. in quo ille concinnando editionem, sive Romanam, sive Venetam, secutus est maxime, sed adhibitis etiam aliis exemplis, et variis lectionibus in margine positis; in quibus videntur esse quædam conjecturæ, sive ipsius, sive aliorum, quas quidem literis proditas reperisset. E nostratibus huic libro etiam profuere *Philippus Melanthon* et *Jo.* in primis *Rivius*; hic quidem comparandis editionibus primis. Nam et Romanum exemplum habuit, ut supra diximus, et aliquot locis etiam commemorat veterem editionem Venetam; quæ est ipsa *Andr. Asculani*: denique conjectura interdum assecutus esse veram lectionem judicatus est, unde eæ in textum postea tacite sunt receptæ. Ac profecto vix alio in ullo Ciceronis libro magis locus est conjecturis, quam in hoc, nec minus in ceteris oratoriis, qui ex uno libro scripto fluxere. Sed quid Commentarii et observationes virorum doctorum nobis profuerint, in singulis locis reperietur.

In *Topicorum* libello nihil nobis præter exemplum scriptum Viteb. de quo ante diximus, contigit novi adjumenti: sed ille liber pluribus in locis profuit: nec exemplum typographicum antiquius illo Veneto habuimus. Exemplorum hujus generis nullum antiquius anno 1472. novimus; sed de eo nihil præter *Mættarii* traditionem habeo, ipse meis oculis usurpavi nunquam. Sed si *Topicorum* et *Partitionum* libelli non extant in corpore *Sweinhemii*, ejusmodi aliquod exemplum ejus ætatis extet necesse est, quod in illo *Andr. Asculani* corpusculo repetitum sit.

In *Partitionibus oratoriis* castigandis profuit nobis primum Vitebergensis liber, deinde alius antiquior Codicis Erlangensis. Nam in eo libris *de Oratore* subjectum est ejusdem *Ayrardi* manu *Remmii Fannii* Carmen de *ponderibus et mensuris*, et *Prisciani* liber *de figuris numerorum*, in quo *Ayrardi* manus desinit: eique subscriptum est id, quod supra commemoravimus. Sed volumen claudit hic *de Partitionibus orat.* libellus, scriptus eadem manu, qua supple-

menta librorum *de Oratore:* subjectum est nomen scriptoris, *Henricus Hond.* Lectiones a nobis ex eo commemoratæ docebunt, id exemplum e Codice non malo descriptum esse.

Denique in præfatione Ciceronis *de optimo genere* oratorum profuit nobis aliquot locis liber Vitebergensis.

Hæc habuimus, quæ de libris diceremus, quibus in hoc rhetorico volumine recensendo et castigando usi sumus. Quid autem nobis in ea re profuerint, res ipsa docebit, et periti judicabunt. Scr. m. Maio a. C. CIↃIↃCCLXXII.

M. TULLII CICERONIS
OPERA OMNIA.

VOLUMEN PRIMUM
RHETORICUM.

INCERTI AUCTORIS,

Seu, ut doctis quibusdam videtur,

CORNIFICII,

RHETORICORUM

AD

C. HERENNIUM,

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Libro primo Cornificius, sive quisquis librorum horum auctor est, de quo parum utique inter doctos constat, hoc inquam libro agit, pauca præfatus, de oratoris officio, tribus caussarum generibus, c. 2, *et de inventionis partibus, de exordio* c. 3—7. *de narratione* c. 8—10. *et de confirmatione et confutatione, quæ quoniam ex caussæ cujusque constitutione pendet, de tribus constitutionibus caussarum, conjecturali, legitima et juridiciali, præcipit* c. 11—17.

ETSI negotiis familiaribus impediti, vix satis otium [1] stu- p. 1.
dio suppeditare possumus, et id ipsum, quod datur otii, a.
libentius in philosophia consumere consuevimus, tamen 1
tua nos, C. Herenni, voluntas commovit, ut de ratione 1
dicendi conscriberemus; ne aut tua causa [2] noluisse nos, aut fugisse laborem putares. Et eo studiosius hoc negotium suscepimus, quod te non sine causa velle cognoscere [3] rhetoricam intelligebamus. Non enim parum [4] in se fructus habet copia dicendi, et commoditas orationis, si recta intelligentia et definita [5] animi moderatione gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci scriptores inanis arrogantiæ causa sibi assumserunt, [6] reliquimus. Nam illi, ne parum

1 *Studio.*] Abest a Codd. quibusdam bonis: sed edd. pr. constanter servant, estque necessarium. Est enim genus, philosophia et rhetorica sunt ejus species.

2 *Noluisse nos.*] Sic edd. Med. Junt. Aldina. Alii scr. et edd. vett. *noluisse aut nos fug.* Illa collocatio est recta et elegans.

3 *Rhetoricam.*] Delevimus *artem*: quod abest ab Mss. Palat. Lips. W. edd. 1474. 1475. Med. Junt. Ald. etc.

4 *In se fructus habet.*] Sic edd. pr. *in se* tamen abest ed. 1475. Med. Junt. Aldus restituit.

5 *Moderatione animi.*] Ed. 1474. Ms. Cort. *animi moderatione:* quod recepi, ut elegantius.

6 *Reliquimus.*] Primus dedit Aldus. Mss. et edd. pr. *relinquimus.* Illud sequentia desiderant.

multa scisse viderentur, ea conquisierunt, quæ [7] nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, sumsimus, non enim spe quæstus, aut gloria commodi venimus ad scribendum, quemadmodum ceteri; sed ut industria nostra tuæ morem geramus voluntati. Nunc, ne nimium longa sumatur oratio, [8] de re dicere incipiemus; si te unum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multum juvare: ut intelligas, hanc rationem præceptionis ad exercitationem accommodari oportere.

2 Oratoris officium est, de his rebus posse dicere, quæ
2 res ad usum civilem moribus ac legibus constitutæ sunt,
cum assensione auditorum, quoad ejus fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator; demonstrativum, deliberativum, judiciale. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certe personæ laudem, vel vituperationem: deliberativum est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem et dissuasionem: judiciale est, quod positum in controversia, [9] habet accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quo modo has causas
3 tractari conveniat, ostendemus. Oportet igitur esse in oratore inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam et pronuntiationem. Inventio est excogitatio rerum verarum aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo et distributio rerum; quæ demonstrat,
b. quid, quibus in locis sit collocandum. Elocutio est idoneorum verborum et sententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria est firma [10] animi rerum et verborum et dispositionis perceptio. Pronuntiatio est vocis, vultus, gestus moderatio cum venustate. Hæc omnia tribus rebus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars est præceptio, quæ dat certam viam rationemque dicendi. Imitatio est, qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo [11] velimus esse. Exercitatio est assiduus usus consuetudoque dicendi.

Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorem

7 *Nihil attinebant.*] Ed. 1474. *ad rem attinebant*: quod sane facile arrideat: sed quia et ed. Med. habet *ad propositum attineat*, intelligitur, esse ista e glossis nata. *Nihil attinet* sic simpliciter dixit et Horatius C. 1, 19, 12.

8 *De re dicere.*] Cod. Lips. omittit *dicere*. Ed. 1474. addit *ipsa*.

9 *Habet.*] Edd. 1474. Med. Junt. addunt *in se*. quia sic jam præcessit, et non est necessarium addi *in se*; non putavi recipiendum.

10 *Animi.*] Non placet hoc verbum: quia non necessarium est, et non bene coit tot genitivis. Mox alterum *et* male omissum in edd. Med. Ald.

11 *Velimus.*] Primus dedit Aldus, Mss. nostri et alii, item edd. pr. habent *valeamus*, idque recipi vult Oudend. Sed nec satis latinum est hoc sensu, nec convenit verbo *impellimur*.

recipere, quasque res habere [12] conveniret, nunc, quemad-
modum ad orationem possint oratoris officia accommodari,
dicendum videtur. Inventio in sex partes [13] orationis con- 3
sumitur, in exordium, narrationem, divisionem, confirma- 4
tionem, confutationem, conclusionem. Exordium est prin-
cipium orationis, per quod animus [14] auditoris constituitur [15]
ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut perinde
ut gestarum, expositio. Divisio est, per quam aperimus,
quid [16] conveniat, quid in controversia sit; et per quam
exponimus, quibus de rebus simus [17] dicturi. Confirmatio
est nostrorum argumentorum expositio cum [18] assevera-
tione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio.
Conclusio est artificiosus terminus orationis. Nunc, quo-
niam una cum oratoris officiis, quo res cognitu facilior
esset, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur,
et eas ad inventionis rationem accommodaremus; de exor-
dio primum dicendum videtur.

Causa posita, quo commodius exordiri possimus, genus 5
causæ considerandum est. Genera causarum sunt quat-
tuor, honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ
genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus
defendendum videtur; aut id oppugnamus, quod ab omni-
bus videtur oppugnari debere: ut pro viro forti contra par-
ricidam. Turpe genus intelligitur, cum aut honesta res op-
pugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cum
habet in se causa et honestatis et turpitudinis partem. Hu-
mile genus est, quum contemta res affertur. Cum hæc 4
ita sint, conveniet exordiorum rationem ad genus causæ ac- 6
commodari. Exordiorum duo sunt genera, Principium,
quod Græce προοίμιον appellatur; et insinuatio, quæ ἔφοδος
nominatur.

Principium est, quum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. id ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut benivolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubium habebimus, a benivolentia principium constituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obesse pos-

12 *Conveniret.*] Grævius correxit *conveniat*, quod habent quidam Codd. scr. et edd. in his Med. (quæ et post *recipere* addit *oporteat:*) probatque Oudendorpius: sed temporum ratio non patitur.

13 *Orationis.*] Abest a Codd. quibusdam, et ed. Med. 1474; placet Grævio et Oudendorpio.

14 *Auditoris aut judicis.*] Delevi *aut judicis* e Mss., intra c. 4, solus *auditor* est.

15 *Vel apparatur ad audiendum.*] Semper pro glossa habui verbi *constituitur*, et deberet esse *præparatur*. Itaque, quia a quibusdam libris antiquis abest, cum Grævio delevi.

16 *Conveniat.*] int. cum adversario, quod additur c. 10. et addidit h. l. Lamb.

17 *Dicturi.*] Grævius e Codd. quibusdam dedit *acturi*. Sic et Cod. Cort. ed. 1474. Sed vulgatum servavi, quia est ordinarium in hac definitione verbum, ut mox c. 4.

18 *Asseveratione.*] v. Calv. in h. v.

p. 3. sit. Sin humile erit genus causæ, faciemus attentos. Sin
4. turpe causæ genus erit, insinuatione utendum est, de qua posterius dicemus, nisi quid nacti [19] erimus, quare adversarios criminando, benivolentiam capere possimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit recte vel uti, vel non uti principio. Si uti volemus, aut [20] id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breviter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, [21] a lege, a scriptura, aut [22] ab aliquo firmissimo nostræ causæ adjumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, benivolum, attentum habere auditorem volumus, quomodo quidque confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breviter exponemus, et si attentos eos faciemus. nam docilis est [23] is, qui attente vult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur, nos de rebus magnis, novis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad remp. [24] pertineant, aut ad eos ipsos, qui [25] audient, aut ad Deorum immortalium religionem: et, si
8 rogabimus, ut attente audiant: et si numero exponemus res, [26] quibus de rebus dicturi sumus. Benivolos auditores facere quattuor modis possumus, a nostra, ab adversa-
5 riorum, ab auditorum persona, et a rebus ipsis. A nostra persona benivolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos, *qui audiunt, referemus, [27] dum hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra incom-

19 *Erimus.*] Sic edidi pro *fuerimus*, e Mss. et edd. antiquis, ut 1474. Mediol. Junt. itemque *capere* pro *captare*, e Mss. et edd. vett. *Captare* est ab Aldo; quod alioquin est et infra c. 5. in eadem re: sed illud est mollius.

20 *Id.*] Hoc verbum delendum puto.

21 *A lege, a scriptura.*] A loco communi de legum servandarum, et scripturæ, sive ejus, quod diserte in lege, testamento &c. scriptum est, servandi necessitate &c.

22 *Ab aliquo.*] Ms. quidam *alio*, quod arrideat. Sed vulgatum verum; quod est. ab alio quo. v. Clav. in h. v. Sæpe in hoc verbo hæsere librarii et correctores, cum hoc sensu esset.

23 *Is. qui.*] A multis Mss. abest *is.* Nihil refert, utrum sequare.

24 *Pertineant.*] Sic, pro vulgato *pertinent*, edidi e pluribes libris, etiam ed. 1474. Mediol. Junt. Ald. &c. et sic consecutio modorum legitima postulat.

25 *Audient.*] Ms. Erf. et ed. 1474. Mediol. *audiunt*, ut mox est *in eos ipsos, qui audiunt.* Sed in his formis variant scriptores, etiam Cicero de Invent. Itaque hic nil certi est quoque in loco: quod semel monuisse sat erit.

26 *Quibus de rebus.*] Sic Mss. plures, edd. 1474. Junt. Ald. estque elegantius quam pro captu scribarum. Placebat etiam J. Gron. et Grævio. Itaque recepi. *Numero exponere res*, est enumerare ordine, et numerum capitum dicere. Sic infr. c. 10. *numero dicemus, quot de rebus dicturi simus.* Vulg. *de quibus d.*

* *Qui audiunt, referemus.*] In vulgg. est *vel omnes, vel aliquos ref.* quæ e libris Lambini non bonis fluxere. itaque cum Grævio delevi. Nec tamen cum ipso eorum loco reposui *aliquid*, quod est in Ms. et edd. 1474. Med. Junt. Ald. Nec enim sensum commodum habet, aut habere potest.

27 *Dum.*] Sic edidi pro *dummodo* e Mss. multis, ed. 1474. Junt.

moda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: et si orabimus, ut nobis sint auxilio; simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere. Ab adversariorum persona benivolentia captabitur, si eos in odium, in invidiam, in contemtionem adducemus. In odium rapiemus, si quod eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus. In invidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, affinitates adversariorum proferemus, et his adjumentis magis, quam veritate eos confidere aperiemus. In contemtionem adducemus, si inertiam, ignaviam, desidiam, luxuriam [28] adversariorum proferemus. Ab auditorum persona benivolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnifice judicatas proferemus: et si, quæ de iis existimatio, quæ judicii exspectatio sit, aperiemus. [29] Ab rebus ipsis benivolum efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus, adversariorum per contemtionem deprimemus.

Deinceps de insinuatione [30] aperiendum est. Tria sunt 6
tempora, quibus [31] principio uti non possumus, quæ dili- 9
genter sunt consideranda: aut cum turpem causam habe- b.
mus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris a nobis alienat; aut cum animus auditoris persuasus videtur esse ab iis, qui ante contra dixerunt; aut cum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem; aut hominem, non rem spectari oportere: non placere nobis ipsis, quæ facta dicantur ab adversariis, et esse indigna, aut nefaria. Deinde cum diu rem auxerimus, nihil simile a nobis factum ostendemus; aut aliquorum judicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de majore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, et similitudinem conferemus. Item si negabimus, nos de adversariis, aut de aliqua re dicturos, et tamen occulte dicemus
[32] interjectione verborum. Si persuasus auditor fuerit, id 10
est, si oratio adversariorum auditoribus fidem fecerit: (neque enim non facile scire poterimus, quoniam non sumus nescii, quibus rebus fides fieri soleat:) ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam: de eo, quod

28 *Adversariorum.*] Secutus sum, quod plures Mss. et edd. vett. habent, pro *eorum*. Utrumque, si abesset, non desiderarem.

29 *Ab r. i.*] Sic Mss. ap. Oudend. et ed. 1474.

30 *Aperiendum est.*] Sic fere Mss. ed. 1474. Med. Junt. Ald. &c. Forma *aperiundum*, non est hujus generis scribendi, nec hujus auctoris.

31 *Principio uti n. p.*] i. e. exordii genere eo, quod prooemium dicitur, c. 4: sed insinuatione modo, ἐφόδῳ, v. init. c. 7.

32 *Interjectione verborum.*] i. spargendis subinde verbis, quibus intelligatur ab attendentibus, quod nos dicturos negavimus.

adversarii firmissimum sibi adjumentum [33] putaverint, primum nos dicturos pollicebimur; aut ab adversarii dicto exordiemur, et ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit; aut dubitatione utemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primum respondeamus, cum admiratione. Si defessi erunt audiendo; ab aliqua re, quæ risum movere possit, [34] exordiemur, ab apologo, a fabula verisimili, imitatione, depravatione, inversione, ambiguo, suspicione, irrisione, stultitia, exsuperatione, collatione, [35] litterarum mutatione; praeterea exspectatione, similitudine, novitate, historia, versu, aut ab alicujus interpellatione, aut arrisione; et si promiserimus, aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos; nos [36] non eodem modo, ut ceteri soleant, verba facturos; quid alii soleant, quid nos facturi simus, breviter exponemus.
7 Inter insinuationem et principium hoc [37] interest.
11 Principium hujusmodi debet esse, ut statim apertis rationibus, quibus præscripsimus, aut benivolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem: at insinuatio, ejusmodi debet esse, ut occulte per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem [38] in dicendi opere pervenire possimus. Verum hæ tres utilitates tametsi in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuo nobis attentos, dociles, benivolos præbeant; tamen id per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc, ne quando vitioso exordio utamur, quæ vitia [39] vitanda sint, docebo. In exordienda causa servandum est, ut lenis sit sermo, et usitata verborum consuetudo, ut non [40] apparata oratio esse videatur. Vitiosum exordium est, quod
p. 5. in plures causas potest accommodari, quod vulgare dicitur.
a. item vitiosum est, quo nihilo minus adversarius potest uti,

33 *Putaverint.*] Sic dedimus pro *putaverunt* e Mss. pluribus nostris et Oudendorpianis, ed. 1474. Med. Junt. Ald. &c.

34 *Exordiemur.*] Ms. Lips. Ed. 1474. *incipiemus*, ad variandam orationem, non inepte. Sed Junt. *exordiri poterimus.*

35 *Abjectione, adjectione, lit. mutatione.*] Ed. 1474. Med. aliique non habent *adjectione*, nec Grævius in ullo Ms. reperit. Neutrum Ms. Lips. ed. Junt. Ald. quas Grævius non inspexit. Itaque cum Grævio delenda putavimus ut glossas: nam utrumque inest in *litterarum mutatione*, quæ et alibi in hac re sola ponitur. Pro *mutatione* ed. 1474. ut quidam libri apud Oud. *imitatione;* quod natum est ex *immutatione*, ut nonnulli habent.

36 *Non eodem modo ut.*] Ed. 1474. *aliter, quam cæteri.*

37 *Interest. Principium.*] Sic dedimus e Mss. et ed. Junt. Vulg. *quoad princ.* quædam vett. ut 1474. Med. &c. *quia.* Sic et Grævius.

38 *In dicendi opere pervenire.*] Sic Ms. Cort. ed. 1474. Med. Junt. Ald. et alii libri ap. Oud., quod cum Grævio restituimus. *In dicendo* est e Lambini conjectura.

39 *Vitanda sint.*] Sic legendum esse pro *sunt*, per se intelligitur: et sic habent libri quidam apud Oudend. Ms. Cort. Lips. ed. 1474. Med.

40 *Apparata oratio.*] i. e. studiosius et exquisitius facta et præparata; sicut *cœna apparata* plus est quam præparata. Sic mox *apparata verba* sunt exquisita.

quod commune appellatur. item illud, quo [41] leviter com-
mutato adversarius poterit uti ex contrario. item vitiosum
est, quod [42] nimium apparatis verbis compositum est, aut
nimis longum est, et quod non ex ipsa causa natum [43] vide-
tur, (quod separatum vocatur; in quo etiam translatum in-
cluditur,) ut proprie cohæreat cum narratione: et quod ne-
que benivolum, neque docilem, neque attentum facit audi-
torem. De exordio satis dictum est: deinceps ad narrati- 8
onem transeamus.

Narrationum tria sunt genera. [44] Unum est, cum exponi- 12
mus rem gestam, et unumquodque trahimus ad utilitatem
nostram, vincendi causa: [45] quod pertinet ad eas causas, de
quibus judicium futurum est. [46] Alterum genus narrationis
est, quod intercurrit nonnunquam [47] fidei, aut criminationis,
aut transitionis, aut alicujus apparationis, vel laudationis
causa. Tertium genus est id, quod a causa civili remotum
est: in quo tamen exerceri convenit, quo commodius illa
superiores narrationes in causis tractare possimus. Ejus 13
narrationis duo sunt genera: unum, quod in negotiis; alte-
rum, quod in personis positum est. Id quod in negotiorum
expositione positum est, tres habet partes, fabulam, histo-
riam, argumentum. Fabula est, quæ neque veras, neque
verisimiles continet res, ut hæ, quæ [48] tragœdiis traditæ
sunt. Historia est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria
remota. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri po-
tuit; velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrati-
onis, quod in personis positum est, debet habere sermonis
festivitatem, animorum dissimilitudinem, gravitatem, [49] levi-
tatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, dissimulatio-

41 *Leviter commutato.*] Hæc absunt ab ed. 1474. et Omniboni, et Mss. pluribus ap. Oudend. Lips. Sapiunt sane glossam.

42 *Nimium apparatis verbis comp. est.*] Ms. Lips. et alius ap. Oudend. item Erf. *apparate*, pro *apparatis verbis*, item ed. Mediol. 1474. quod non spreverim. nam non modo verbis, sed etiam sententiis non debet esse apparatum nimis. *Est* autem delevi cum Ms. Leid. ap. Oud. et ed. 1474: nam nimis frequens est verbum illud.

43 *Videtur.*] Ms. Lips. *videatur*, quod melius puto. itemque mox ed. 1474.

44 *Unum est.*] Addidi *est* e Mss. pluribus et ed. 1474. Med. Junt. quia alterum genus sine conjunctione cum primo hoc proponitur. Lips. Erf. et alii ap. Oud. etiam habent *unum est, cum*, item edd. Omnibon. Med. Junt. quod recepi. Est enim sine dubio melius. Vulg. *quo.*

45 *Quod pertinet.*] Ms. Cort. addit *genus*, non male utique.

46 *Alterum genus narrationis est.*] Verbum *narrationis* suspectum mihi est.

47 *Fidei aut criminationis.*] Delevi *aut* ante *fidei*, quia in codd. antiquis ap. Græv. et nostro Lips. item ed. Med. non est. Grævius etiam alterum delevit e Cod. Put., quod non imitatus sum.

48 *Quæ tragœdiis tr. s.*] Ed. 1474. Mediol. a *tragœdis*. Sic et Ms. Erf. et Voss. ap. Oud. Grævius edidit *tragœdis*. Bene. Ego tamen malui sequi, quod in pluribus esset.

49 *Lenitatem.*] J. Gron. malebat e Cod. Ms. *levitatem*, quod et alii habent apud Oudend. et Græv. qui et recepit. recte. nam gravitati opponitur levitas, non lenitas. Itaque et nos sic dedimus, quamquam edd. nostræ consentiunt in *lenitas.*

nem, misericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiam, jucundum exitum rerum. Verum hæc in exercendo transigentur. illud, quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conveniat, aperiemus.

9 [50] Tres res convenit habere narrationem, ut brevis, ut di-
14 lucida, ut verisimilis sit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breviter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit: et si non ab [51] ultimo initio repetere volemus: et si summatim, non particulatim narrabimus: et si non ad extremum, sed usque eo, quo opus erit, [52] persequemur: et si transitionibus nullis utemur: et si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere; et si exitus rerum [53] ita ponemus, ut ante quoque, quæ facta sunt, sciri possint, tametsi nos reticuerimus: [54] quod genus est, si dicam, me ex provincia redisse, profectum quoque in provinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obest, sed etiam id,
b. quod neque obest, neque adjuvat, satius est præterire. Et ne bis aut sæpius idem dicamus, cavendum est: etiam ne id, [55] quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo:

Athenis Megaram vesperi advenit Simo:
Ubi advenit Megaram, insidias fecit virgini:
Insidias postquam fecit, vim in loco attulit.

15 Rem dilucide narrabimus, si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponemus, et rerum ac temporum ordinem conservabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbate, ne quid contorte, ne quid ambigue, [56] ne quid nove

50 *Tres res conv.*] Sic Mss. et edd. vett. usque ad Aldum, qui dedit *tres c. r.* molliorem orationem facturus.

51 *Ultimo initio.*] *Initio* Grutero suspectum fuit. Alibi sane, et non longe post, simpliciter dicitur *ab ultimo.* Grævius explicat modo, quomodo ultimum initium intelligat, non usu loquendi firmat. *Ultimum principium* s. *ab ultimo principio* dixit etiam Cicero Inv. II, 5.

52 *Persequemur.*] Sic dedi pro *prosequemur*, quod in hac sententia non dicitur. Illud habent Mss. ap. Oudend. tum Lips. Cort. edd. 1474. Junt.

53 *Ita ponemus.*] Sic dedimus e Mss. pluribus ap. Oudend. etiam Cort. et edd. Med. Junt. Vulg. *exponemus*, quod e vicino *exponere* ortum est. Finis rerum non exponitur, sed ponitur. Mox e Mss. quibusdam Græv. dedit: *tametsi* ea *nos reticuerimus.*

54 *Quod genus est.*] Sic Mss. plerique et edd. pr. quod restitui, mutatum ab Aldo: quamquam et altera forma, *quod genus*, sine *est*, bona est.

55 *Quod semel supra diximus.*] Primum *semel* abest Ms. Lips. Id si genuinum est, recte judicat Grævius, bene in altero membro esse in Cod. Duisb. *sæpius d. d.* Sed mihi *sæpius* e superioribus huc tractum videtur: nec convenit exemplo subjecto. *Supra* deinde Grævius auctore Ms. Erf. deleri vult. Abest etiam ed. Mediol. 1474. Sed id abesse non potest, quia opponitur τῷ *deinceps*, estque idem, quod *ante* dictum est, (velut versu primo), ne et post dicatur (versu secundo).

56 *Ne quid nove.*] Hæc mihi sus-

dicamus, ne quam in aliam rem transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe persequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus; et si sequemur ea, quæ de brevitate præcepta sunt. nam [57] quo brevior, eo dilucidior et 16
cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus; si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt. ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si vera res erit, nihilo minus hæc omnia narrando conservanda sunt: nam sæpe veritas, nisi hæc servata sint, fidem facere non potest: sin erit ficta, eo magis erunt conservanda. De iis rebus caute confligendum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicujus firma auctoritas, videbitur interfuisse. Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum cæteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuationibus nova excogitavimus, [58] quod eas soli nos, præter ceteros, in tria
tempora divisimus, ut plane certam viam et perspicuam ra- 10
tionem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inventione disputandum est, in qua [59] singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, [60] ut nihilo minus industrie, quam rei utilitas postulabit, quæsisse videamur; si prius pauca de causarum divisione dixerimus. 17

Causarum divisio in duas partes distributa est. [61] Primum enim perorata narratione debemus aperire, quid nobis

pecta, quia commodum hic sensum non habent, uti Oudendorpio. In ed. 1474. sunt alieno loco, ante *ne quid contorte*; in Mss. pariter non eodem loco.

57 *Nam quo brevior.*] Ed. 1474. addit *est:* non male h. l. ut opinor.

58 *Quod eas soli præter ceteros.*] Ms. Cort. et ed. 1474. *quod eas soli nos:* in *nos* etiam alii libri consentiunt, idque edidimus. Sed quidam libri, ut Ms. Cort., habent ante *insinuatione*, et inde h. l. *eam*, quod et in ed. Med. Junt. reperi, etsi ante habeant *insinuationibus*. Sed *præter ceteros* jure suspectum est J. Gronovio; nec ullo modo convenit verbo *soli* in hac re, in qua nemo ante elaborarat. In iis rebus, in quibus plures elaborant, conjungi possunt.

59 *Singulare oratoris officium.*] *Singulare* abest ab ed. 1474. male. nam vult dicere summum et præcipuum. Tum quidam libri habent *artificium*: idque placet Oudend. mihi non: nam solet opus oratoris *officium* appellare; ut supra c. 2. pr.

60 *Ut nihilo minus industriæ* &c.] Primum pro *nihilo m.* habent Codd. quidam et edd. vett. ut Erf. et Mediol. Junt. *nihil m.* Sed hoc leve: illud miror, neminem, quod sciam, in verbo *industriæ* hæsisse. Quid est, *nihil minus industriæ quærere?* Profecto nihil. Sine dubio Cicero scripsit *industrie.* In ed. 1474, ubi est *industriæ*, additur *studiose.* Id est glossema verbi *industrie;* quod in textum irrepsit. Putavi omnibus ita liquidum fore, ut in textum inferre non dubitarem. *Industrie quærere* est magna cura magnoque labore quærere. Sic Cicero pro Dom. c. 11. *industrius ac sæpius scribere.*

61 *Primum enim.*] Addidi *enim* e Ms. Lips. ed. 1474. et Junt. Sic jam Lambinus.

convenient cum adversariis, [62] et si ea, quæ nobis utilia
erunt, convenient, quid in controversia relinquatur, hoc
modo: Interfectam esse matrem ab Oreste, convenit mihi
cum adversariis: [63] jurene fecerit, et licueritne facere, id
est in controversia. Item e contrario, Agamemnonem esse
a Clytæmnestra occisum confitentur: cum id ita sit, me
ulcisci parentem negant oportuisse. Deinde quum hoc fe-
cerimus, distributione uti debemus. Ea dividitur in duas
partes, enumerationem et expositionem. Enumeratione ute-
p. 4 mur, cum dicemus numero, [64] quot de rebus dicturi simus.
a. Eam plus quam trium partium [65] numero esse non oportet.
[66] nam et periculosum est, ne quando plus minusve dica-
mus, et suspicionem affert auditori meditationis et artificii;
[67] quæ res fidem abrogat orationi. Expositio est, cum
res, de quibus dicturi sumus, exponimus breviter et ab-
solute.

18 Nunc ad confirmationem [68] et confutationem transeamus.
Tota spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in con-
firmatione et confutatione. nam cum adjumenta nostra ex-
posuerimus, contrariaque dissolverimus, absolute nimirum
11 munus oratorium confecerimus. Utrumque igitur facere
poterimus, si constitutionem causæ cognoverimus. Causa-
rum constitutiones alii quattuor fecerunt: [69] noster doctor
Hermes tres putavit esse; non ut de illorum quicquam de-
traheret inventione, sed ut ostenderet, id, quod oportuisset
[70] simpliciter ac singulari modo docere, illos distribuisse
dupliciter et bipertito. Constitutio est prima deprecatio
defensoris cum accusatoris insimulatione conjuncta. Con-

62 *Et si ea, quæ* &c.] Ita addita copula ex ed. 1474. conjunxi cum antecedente, quocum necessario cohæret. Nam exemplum subjectum convenit utrique. Vulgo: *Conveniat cum adversariis. Si ea* &c.

63 *Jurene fecerit.*] Sic Mss. ap. Oud. Lips. Cort. ed. 1474. Sic enim dicitur, cum non sequitur *an*. Et hic sequitur, *et licueritne*.

64 *Quot de rebus dicturi simus.*] Sic pro *sumus* legendum esse, facile quisque sentit.

65 *Numero esse.*] Multi Mss. et edd. 1474. Omniboni, Med. *contineri*. Juntina vero: *cum plerumque tr. p. n. contineri oportet*: quod non spernendum. Nam Quintilianus reprehendit eos, qui necessario tripartitam esse debere dicunt: nec hæc lectio librarium sapit.

66 *Nam et periculosum est, ne.*] Non dubito, auctorem dedisse *periculum est*. *Periculosum est ne* &c. dici, nec reperi, nec credo.

67 *Quæ res fidem abrogat orationi.*] Sic dedi pro *oratori* e Mss. pluribus, edd. 1474. 1475. Mediol. Ald. &c. et sic in hac re solet dicere Cicero.

68 *Et confutationem.*] Addidi e Mss. pluribus ap. Oudend. et nostris: et res ita postulat, cum in sequentibus utrumque et verbis et re conjungatur.

69 *Noster doctor Hermes.*] Sic cum Grævio edidimus e Mss. pluribus, idque habet etiam ed. 1474. Ed. Junt. plane omittit, uti Mss. Medic. Erf. et ed. R. Stephani: quod forte optimum. Lambinus *Hermagoras* dedit. v. Clav. Nos certe nomen usitatum dare e Mss. voluimus.

70 *Simpliciter—docere.*] i. e. quæ debebat esse species una, ex ea fecere duas, atque ita e tribus constitutionibus fecere quatuor. Ceterum mediocriter attendenti apparere potest, legendum esse *doceri*.

stitutiones itaque, ut ante diximus, tres sunt, conjecturalis, legitima, juridicialis. Conjecturalis est, cum de facto controversia est, hoc modo: Ajax in silva, postquam rescivit, quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Ulysses intervenit: occisum conspicatur: e corpore telum cruentum educit. Teucer intervenit; [71] fratrem occisum et inimicum fratris cum gladio cruento videt; capitis arcessit. Hic, quoniam conjectura verum quæritur, de facto erit controversia, et ex eo constitutio causæ conjecturalis nominatur.
Legitima constitutio est; [72] cum in scripto aliquid contro- 19
versiæ nascitur. Ea dividitur in partes sex, scriptum et sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto et sententia nascitur controversia, cum videtur scriptoris voluntas cum scripto ipso dissentire, hoc modo: [73] Si lex sit, quæ jubeat, eos, qui propter tempestatem navim reliquerint, omnia perdere; eorum navim, ceteraque esse, si navis conservata sit, qui remanserint in navi. magnitudine tempestatis omnes perterriti navim reliquerunt, [74] et in scapham conscenderunt, præter unum ægrotum. is propter morbum exire et fugere non potuit. casu et fortuitu navis in portum incolumis delata est. [75] illam ægrotus possidet. navim petit ille, cujus fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto et sententia. Ex contrariis legibus controversia constat, cum alia 20
lex jubet aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: Lex vetat eum, qui de pecuniis repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex jubet augurem, in

71 *Fratrem occisum—videt.*] *Cum* delevi auctoritate Mss. apud Oud. pro quo nonnulii scr. et edd. ut Med. Junt. habent *ubi*. Illud *cum* peperit varietatem in *videt*, pro quo et reperitur in Codd. *videat* et *videret*. Certe sic melior est oratio: forte etiam *et* delendum. Ed. Med. habet etiam *cruentato*. Item ed. 1474. *fratrem suum*, quod non absurdum h. l. sed tamen non necessarium puto.

72 *Cum in scripto a. c. n.*] Sic edidi, ut Grævio placebat, et est in Cod. Duisb. Nam hæc est legitima sive ordinaria ratio veterum Rhetorum. Sic Cicero Inv. II, 40. qui tamen post etiam, ut hic auctor, dicit *ex scripto*. Si quis malit solum *ex scripto*, aut, ut Oudendorpio placebat, *scripto*: non repugnem valde. Varietas est in libris scr. et edd. tanta, ut eam referre pigeat; quæ omnis nata est a glossatoribus.

73 *Si lex sit.*] Sic plures Mss. et edd. nostræ veteres omnes, 1474. Med. Junt. Ald. etiam Victor. Cratand. &c. quædam tamen *si sit lex*. Itaque sic edidimus pro *sit lex.* ac sic placebat etiam Oudendorpio: sic voluit edi Grævius. Miratur Grævius, cur ab tot auctoribus recesserint editores recentiores. Nempe oratio non satis cohæret. Sed nec cohæret in vulgata *sit lex*. Sine dubio aliquid ante *magnitudine tempestatis* excidit, nempe initium narrationis. Nam si maxime addamus *quidam*, ut est in Ms. Lips. et aliis ap. Oud. res non conficitur. Sed lacunæ explendæ nihil nec in scriptis nec in editis reperi.

74 *Et in scapham.*] Sic edidi pro vulg. *scapham consc.* Nam in illo pæne omnes Mss. item edd. vett. consentiunt, diciturque bene latine; conscendere in navem. Lambini *descenderunt* valde arrideret, quod ipse in Mss. se reperisse ait, si pluribus autoribus niteretur.

75 *Illam ægrotus possidet.*] v. Clav. in *possidere*.

demortui locum, qui petat, in concione nominare. Augur
quidam damnatus de pecuniis repetundis, in demortui locum
12 nominavit. petitur ab eo multa. Constitutio hæc legitima
b. est ex contrariis legibus. Ex ambiguo controversia nasci-
tur, [76] quum res in unam sententiam scripta, duas aut plu-
res sententias significat, hoc modo: Paterfamilias quum
filium heredem faceret, testamento vasa argentea [77] uxori
legavit. Tullius, heres meus, Terentiæ, uxori meæ, XXX
pondo vasorum argenteorum dato, quæ volet. Post mortem
ejus vasa pretiosa, et cælata magnifice, petit [78] mulier. Tul-
lius se, [79] quæ ipse velit, in XXX pondo ei debere dicit.
21 Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione constat
causa, [80] cum in controversia est, quo nomine factum ap-
pelletur. ea est hujusmodi: Cum L. Saturninus legem fru-
mentariam de semissibus et triennibus laturus esset, [81] Q.
Cæpio, qui per id temporis quæstor urbanus erat, docuit
senatum, ærarium pati non posse largitionem tantam. Se-
natus decrevit, si eam legem ad populum ferat, adversus
remp. videri eum facere. Saturninus ferre cœpit. Collegæ
intercedere. ille nihilominus cistellam detulit. Cæpio, ut
illum contra S. C. intercedentibus collegis, [82] [adversus
remp.] vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, [83] pontes
disturbat, cistas dejicit, impedimento est, quo secius feratur
lex: arcessitur Cæpio majestatis. Constitutio est legitima

76 *Cum res in unam* &c.] Sic edidi ut volebat Grævius e Cod. suo, nec tam illo uno codice fretus, quam quia sic in omnibus edd. pr. reperi, 1474. Omnib. 1475. Mediol. Junt. Recentioris lectionis *cum scriptum d. a. p.* basis est in ed. Ald. quæ tamen pro *sententias* habet *res.*

77 *Uxori legavit.*] Sic dedi, deleto *hoc modo*, quod a Mss. multis abest, item edd. 1474. 1475. Omnib. Mediol. Junt. Primus *hoc modo* dedit Aldus.

78 *Mulier.*] In antiquis sola Med. anni 1474. habet et Juntina. Ceteræ *illa.* *Mulier* magis est e forma scribendi in talibus narrationibus.

79 *Quæ ipse velit.*] Sic correxi vulg. *quæ i. volet*, quod est e superioribus temere repetitum, et plane vitiosum ac contra regulam latinitatis. Vestigia veræ ac restitutæ lectionis sunt in Mss. qui habent *vellet;* quod factum ex antiqua scriptura *velet* pro *velit.* Sed ego ratione ductus sic correxeram ante, quam illorum Mss. lectionem vidissem.

80 *Cum in controversia est.*] Sic Mss. plerique et edd. vett. omnes, a quibus propter paucos scriptos non discedendum, ac *inde* pro *in* scribendum erat. Nam sententia *inde* non patitur: non enim origo et caussa controversiæ, sed genus ejus declaratur. A quibusdam utrumque abest, ut Lips. quod et ipsum rectum foret.

81 *Q. Cæpio.*] Prænomen e Mss. pluribus et edd. pr. 1474. 1475. Mediol. restitui. Sic et Oudend. Mox pro *per id temporis*, aut malim *tempus* ex ed. 1474. reponere aut *per* delere.

82 *Adversus remp.*] Hæc verba delerem, si unus liber adjuvaret: sunt enim sine dubio spuria, ex SCto repetita. Nam hoc, esse quid adversus remp. cerni non potest: actio modo cernitur. Interim uncis inclusi. Verba *contra S. C.* si abessent, pariter non desiderarem, et absunt ab ed. Med. 1474. Ab Mss. fere *S. C.* abest, et solum *contra* relinquitur, quod sic est in ed. Junt. Ceterum tamen hæc verba sententiam bonam habent: videt Saturninum facere contra S. C. ferenda lege, quamquam intercedentibus tribunis.

83 *Pontes disturbat, cistas dej.*] Pontes, s. ponticulos, per quos adibantur cistæ, in quas tabellæ mitterentur. v. *Lex Maria.*

ex definitione. Vocabulum enim definitur ipsum, cum quæ-
ritur, quid sit minuere majestatem. Ex translatione con- 22
troversia nascitur, cum aut tempus differendum, aut accu-
satorem mutandum, aut judices mutandos reus dicit. [84] Hac
parte constitutionis, Græci in judiciis, nos in jure civili ple-
rumque utimur. In hac parte nos [85] juris civilis scientia
juvabit: in judiciis tamen nonnihil ea utimur, hoc modo:
Si quis peculatus [86] accusetur, quod vasa argentea publica
de loco privato dicatur sustulisse, possit dicere, cum defini-
tione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus; secum furti
agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ con-
stitutionis his de causis raro venit in judicium, [87] quod in
privata actione [88] prætoriæ exceptiones sunt, et causa
cadit is, qui non, quemadmodum oportet, egerit; et in
publicis quæstionibus cavetur legibus, ut ante, si reo com-
modum sit, judicium de accusatore fiat, utrum illi liceat
accusare, necne. Ex ratiocinatione controversia constat, 13
cum res sine propria lege venit in judicium, quæ tamen ab 23
aliis legibus similitudinem quandam aucupatur. Ea est
hujusmodi. Lex est, Si furiosus exsistet, [89] agnatorum
gentiliumque in eo pecuniaque ejus potestas esto. Et lex,
Qui parentem necasse judicatus erit, [90] ut is obvolutus et
obligatus corio, devehatur in profluentem. Et lex, Pater-

84 *H. p. c. Græci in judic. n. in jure civili.*] *Judicia* h. l. sunt caussarum publicarum, sicut et mox dicuntur: *in judiciis tamen nonnihil ea utimur:* nam sequitur judicium peculatus. *Jus* vicissim *civile* dicitur de caussis privatis, et judiciis caussarum privatarum, quale judicium est furti, quod post commemoratur, et distinguitur a peculatu, quod est furtum publicum.

85 *J. c. scientia juvabit.*] Sic edidi e Mss. melioribus et edd. pr. 1474. 1475. Med. Junt. Ald. Vict. &c. pro *maxime adjuvabit.*

86 *Accusetur.*] Edidi pro *accusatur* e Ms. Lips. quia id latinitas desiderat necessario, et sine libro omni sic corrigi dudum debebat, ut omnes sentient admoniti.

87 *Quod in privata actione.*] Delevi *et* post *quod*, auctoribus Codd. Lips. Cort. et edd. pr. 1474. Med. Junt. Ald. &c. et re jubente ipsa.

88 *Prætoriæ exceptiones sunt.*] Mss. quidam et edd. vett. *fiunt*. Sed id leve. De exceptionibus pr. v. Clav. in *prætorius*. Mox pro *oportet* ed. 1474. *oporteret*. Si esset *oportebat*, placeret. Sed illa sunt verba juris: *qui non egerit, ut oportet.*

89 *Agnatorum gentil.*] Non dubitavi dare, quod plerique Mss. et edd. veteres omnes habent, hic et paullo post, nihil moratus rationem, quam in præferenda lectione paucorum librorum *agnatûm* secuti sunt quidam viri docti: qui existimarent, hoc esse ex ipsis duodecim tabulis sumtum. Mihi hæc ratio non satis apta videtur. Profecto non necessarium est, auctorem horum librorum in præceptis scribendis, cum exempla poneret, leges afferre voluisse secundum latinitatem priscam. Nam ita etiam dedisset cetera aliter; non *existit*, sed *escit*; non *legaverit*, sed *legassit*, et similia. Dedi etiam *existet* pro *existit* ex libris vett. vide etiam Inv. II, 50.

90 *Ut is obvol.*] Gronovius in Mss. duobus reperit h. l. *ut is*, idque ut legum formulis simile, probabat. Sic et Ms. Lips. et edd. Mediol. Junt. Itaque *ut* addidi vulgatæ. Ms. aliquis habuit *os obv.* id e sequentibus correctum est. *Os obvolvitur* iis, quibus caput occultatur, ne agnoscantur, ut post in eo, qui in carcerem ducitur, nec ad supplicium parricidarum pertinet, qui toti culeo insuuntur. Pro *corio* quidam edidere *culeo*, sed sine libris: nec necesse est.

familias uti super familia pecuniave sua legaverit, ita jus
p. 5. esto. Et lex, Si Paterfamilias intestatus moritur, familia pecuniaque ejus agnatorum gentiliumque esto. Malleolus judicatus est matrem necasse. ei damnato statim folliculo lupino os obvolutum est, et soleæ ligneæ pedibus [91] inductæ sunt, et in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt; testamentum ipso præsente [92] conscribunt; [93] testes rite affuerunt: de illo supplicium paullo post sumitur. ii, qui heredes erant testamento, hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnaverat in ejus periculo, suam vocat hereditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, et tamen multæ afferuntur, e quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit jure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cujusmodi partes essent legitimæ constitutionis ostendimus, nunc de juridiciali constitutione dicamus.

14 Juridicialis constitutio est, cum factum convenit, sed
24 jure, an injuria factum sit, quæritur. Ejus constitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumtiva nominatur. Absoluta est, cum id ipsum, quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, recte factum esse dicemus. Ea est hujusmodi: Mimus quidam nominatim Accium poëtam compellavit [94] in scena. cum eo Accius injuriarum agit. hic nihil aliud defendit, nisi licere [95] nominari eum, cujus nomine scripta dentur agenda. Assumtiva pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumta extraria re comprobatur. Assumtivæ partes sunt quattuor; concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus postulat sibi ignosci. ea dividitur in purgationem, et deprecationem. Purgatio est, cum consulto se negat reus fecisse. Ea dividitur in fortunam, imprudentiam, necessitatem: fortunam, ut Cæpio [96] ad tribunos pl. de amissione exercitus: imprudentiam, [97] ut ille, qui de eo servo, qui dominum occiderat,

91 *Inductæ sunt.*] Ms. Lips. *indutæ.* Forte *inditæ*, v. ad Inv. II, 50.

92 *Conscribunt.*] Lips. *Conscribitur.*

93 *Testes rite aff.*] *Recte* habent Mss. plures, edd. 1474. 1475. ed. Med. quod prope prætulerim.

94 *In scena.*] Sic Ms. Duisb. ed. Mediol. Asc. Aldi &c. Ergo non est e conjectura Bechichemi, ut Gruterus ait. qui saltem ed. Mediol. posterior fuit. *Cœnaculo.* pro quo est in Junt. *scænaculo*, ortum e *scena cum eo.* nam in Ms. *cœnaculo* est. sine *cum eo.* Et cœnaculum plane est alienum: quod significat partem summam ædium, ubi habitabant tenues homines, mimi, libertini &c. ibi nominari contumeliæ caussa nemo poterat. Et firmat lectionem *in scena* locus similis II, 13. Pro *cum eo* ed. 1474. habet *in eo.*

95 *Nominari eum.*] Mss. plures et edd. vett. ut Omnib. Med. *nominare*, sed v. Clav. in *licet.*

96 *Ad tribunos pl.*] *Tribunum* edd. vett. aliquot, ut 1474. Omniboni, Med. 1474. Med. altera, Junt. item Mss. aliquot: qua sensum nil refert.

97 *Ut ille, qui de eo servo &c.*] Sensus loci et caussa est: Servus occidit dominum. Ejus frater supplicium sumit statim de servo, qui morte fratris suus factus erat, ni testamento alius heres esset,

supplicium sumsit, cui frater esset, antequam tabulas testamenti aperuit, cum is servus manumissus testamento esset: necessitudinem, ut ille, qui ad diem commeatus non venit, quod eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, cum et peccasse se, et consulto fecisse reus confitetur, et tamen postulat, ut sui misereantur. Hoc in judicio fere non potest usu venire; [98] nisi, quando pro eo dicimus, cujus multa recte facta constant, hoc modo in loco communi per amplificationem injiciemus: Quod si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficiis ignosci conveniret: verum nihil postulat ignosci. [99] Ergo in judicium non venit: at in senatum, aut ante imperatorem et in consilium talis causa potest venire. Ex translatione criminis causa constat, cum fecisse 15
nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse di- 23
cimus: ut Orestes cum se defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis causa constat, cum a nobis non crimen, [100] sed culpam ipsam amovemus, et vel in b.
hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: ut si accusetur is, qui [1] P. Sulpicium se fateatur occidisse, et id jussu consulum defendat; et eos dicat non modo imperasse, sed rationem quoque ostendisse, quare id facere liceret. In rem confertur, ut, si quis, ex testamento quod facere jussus sit, ex plebiscito vetetur. [2] Ex comparatione causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, et id, quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa hujusmodi est: C. Popillius, cum a Gallis obsideretur, neque effugere ullo modo posset, venit cum hostium ducibus in collocutionem; ita discessit, [3] ut, si impedimenta relinqueret, exercitum educeret. Sa-

ante quam testamentum aperuisset. Id cum postea factum esset, repertum est, illum servum testamento liberum factum; fueratque adeo liber statim morte domini. Itaque serviliter tractari non debuerat. Hoc nomine lis intenditur ei, a quo occisus erat pro servo.—Ceterum locus est difficilior. Puto, *cui frater esset*, transponendum esse, post *occiderat*.

98 *Nisi, quando* &c.] Hic locus vitiosa interpunctione obscurus erat, *nisi quando — injiciemus. Hoc modo* &c. quidam Mss. it. edd. interpungunt etiam sic: *hoc modo. In l. c.* male.

99 *Ergo in jud.*] Hæc jam non pertinent ad deprecationem; sed referuntur ad superiora: *hoc in judicio fere* &c. Mox conjunxi *ante imperatorem et in consilium*, quæ in vulgatis male, ut diversa, distinguuntur. Nam deberet esse, *aut in cons.* Intelligendum est judicium imperatoris cum consilio, ut recte accepit Grævius. Res clara est e L. II, c. 17. Et sic reperi in ed. 1474. Med.

100 *Sed culpam ipsam amovemus.*] Pronomen *ipsam* insititium esse puto. Si esset, *non crimen ipsum, sed culpam:* probarem.

1 *P. Sulpicium.*] v. Or. III, 3.

2 *Ex comparatione causa constat.*] Delevi cum Grævio *criminis* post *comparatione*. Abest enim a Mss. nostris, Pall. et omnibus apud Oudend. item edd. 1474. Med. Junt. et aliis.

3 *Ut, si imped.*] Sic voluit edi J. Gronovius e Ms. *Medic.*, sed operæ non paruerunt. Sic et Ms. Leid. ap. Oud. Ita ultima: *exercitum eduxit, imp. rel.* non sapiunt glossam, ut Grutero videbatur. Ante pro *collocutionem* in Ms. Cort. fuit *colloquium.*

tius esse duxit, amittere impedimenta, quam exercitum: exercitum eduxit, impedimenta reliquit; arcessitur majes-
16 tatis. Quæ constitutiones, et quæ constitutionum partes sint, [4] videor ostendisse. Nunc quo modo eas, et qua via tractari conveniat, demonstrandum est; si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur.

26 Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio. [5] ratio est, quæ causam facit, et continet defensionem, hoc modo, (ut docendi causa [6] in hac potissimum causa consistamus:) Orestes, cum confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, perverterit defensionem. ergo affert eam: quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo (ut ostendi) ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua ne parva quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inventa ratione, firmamentum quærendum est; id est, quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo: Cum usus fuerit Orestes ratione, hoc pacto, Jure occidi, illa enim patrem meum occiderat; utetur accusator firmamento, [7] hoc pacto: Sed non [8] abs te occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, et ex firmamento accusationis, judicii quæstio nascatur oportet; quam nos judicationem, Græci κρινόμενον appellant. [9] Ea constituetur ex conjunctione firmamenti et rationis defensione, hoc modo: Cum dicat Orestes, se patris ulciscendi causa matrem occidisse, rectumne fuerit, a filio, sine judicio, Clytæmnestram occidi. Ergo hac ratione judicationem reperire convenit. Reperta judicatione, omnem rationem to-
17 tius orationis eo conferri oportebit. In omnibus consti-
27 tutionibus et partibus constitutionum hac via judicationes reperientur, præterquam in conjecturali constitutione. [10] Nam in ea nec ratio, quare fecerit, quæritur; fecisse

4 *Videor ostendisse.*] Delevi *satis*, quod elegantius abest. Non habent Mss. Gron. nostri et alii ap. Oud. nec edd. 1474. Mediol. 1474. et Junt. Delevit et Grævius.

5 *Ratio est.*] Abest a Codd. nonnullis, non male.

6 *In hac potissimum causa.*] Addidimus *causa*, quod habent nostri omnes et Oudendorpiani, item ed. Mediol. a. 1474. nec potest hic verbum intelligi e præcedente, ubi aliter verbum dicitur.

7 *Hoc pacto.*] Sic cum Grævio e Mss. et edd. vett.

8 *Abs te occidi* &c.] Delevi *tamen*, quod abest a Mss. nostris, et aliis apud Oud. et edd. 1474. 1475. Mediol. Junt. Nonnulli libri etiam habent *at* pro *sed:* quod efficacius est.

9 *Ea constituetur.*] Sic edidi pro *constituitur*, quia præcipiendi formæ et consuetudini auctoris magis convenit. Sic mox *judicationes reperientur.* Et sic est in Mss. plerisque et edd. primis, 1474. Mediol. Junt. &c.

10 *Nam in ea nec ratio, quare fecerit, quæritur.*] Sic Mss. plerique et edd. pr. nisi quod v. c. Ald. *In ea enim* habet. Etiam Grævius dedit *in ea*, sed

enim negatur: nec firmamentum exquiritur; quoniam non subest ratio. Quare ex intentione et infitiatione judicatio constituitur, hoc modo: [11] Intentio, Occidisti Ajacem. Infitiatio, Non occidi. Judicatio, Occideritne. Ratio omnis utriusque orationis, ut ante dictum est, ad hanc judicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum; judicationes quoque plures erunt in una causa; [12] sed omnes simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breviter et dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc quoniam satis hujus voluminis magnitudo crevit, commodius est in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere; ne qua, propter multitudinem litterarum, possit animum tuum defatigatio retardare. [13] Sed si quo tardius hæc, quam studes, absolventur, cum rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis. Verumtamen maturabimus, et quod negotio diminutum fuerit, exæquabimus industria: ut pro tuo in nos officio et nostro in te studio munus hoc accumulatissime tuæ largiamur voluntati.

p. 6. a.

sine *nam* aut *enim*: quod et posset abesse, nisi librorum consensus juberet addere. In Gruteriana, et eam secutis, male etiam *in* omittitur.

11 *Intentio, occidisti.*] Delevi copulam *est*, quæ ab meis Codd. et pluribus ap. Oud. et omnibus edd. meis antiquis abest.

12 *Sed omnes.*] Mss. quidam addunt *et*, idque omnes edd. vett. usque ad Aldum habent, qui delevit. Ms. Lips. habet *ea* pro *sed*, quod non spreverim.

13 *Sed si quo tardius hæc, quam studes.*] Sic libri veteres scr. et edd. pro vulg. *hæc tardius.* Grævius etiam probabat *quæ studes*, e Cod. Erf. nec putabat latinum esse, *quam studes.* Sed hic non est sermo de artibus ipsis, quas discere cupiebat, sed de cupiditate legendi præcepta amici; et præcedens *tardius,* requirit *quam. Studere* pro cupere, dici bene latine, non video, quomodo dubitari possit: at *studere literas, artes,* an bene dicatur, incertum est. Hic provocat Græv. ad Or. post Red. c. 6; sed ibi ipse e Mss. prætulit *literis*, et Brut. 93. vera lectio est *studuisse literis,* nec aliter ausus est edere J. Gron. quanquam ei accusativus placebat.

RHETORICORUM

AD

C. HERENNIUM

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Præmissa brevi cum dictorum superiori libro, tum hoc ipso dicendorum summa c. 1. 2. pergit ea exponere, quæ ad genus causarum judiciale pertinent, de quo superiori libro cœperat præcipere, ut, quomodo quæque in foro judiciisque tractari causa oporteat, recte intelligatur.

Et quoniam hujus generis tres constitutiones sunt, conjecturalis, legitima et juridicialis, quarum naturam et partes libro primo definiendo explicaverat, exemplisque subjectis illustraverat, et quomodo constitutione causæ et ratione firmamentoque causæ repertis judicatio s. quæstio (το κρινόμενον) *inveniatur, ostenderat; nunc etiam, quo quæque constitutio modo tractari debeat ex artis præceptis, docet. Itaque primo a c. 2—9. de conjecturali agit et multis ostendit, quo narrandi modo, quibus signis, argumentis, testimoniis, suspicionibus probabile fieri possit, rem aliquam esse factam aut non factam; deinde a c. 9—13, quomodo orator debeat versari in tractandis legitimæ constitutionis partibus, cum ex scripto aut in scripto aliquid natum controversiæ est; denique vero etiam a c. 13. ad 18. quibus argumentationibus uti conveniat, cum, ubi rem a nobis factam, jure factam defendimus, et ubi jurene factum aliquid sit, quæritur, quæ est constitutio judicialis absoluta, tum, ubi extranea assumenda est defensio, quæ assumtiva propterea dicitur. His expositis, de argumentationibus ornate absoluteque tractandis agit, et quæ earum cum partes et virtutes, tum vitia sint, fuse enumerat a c. 18—30. denique de argumentorum conclusionibus, non his modo, quæ in fine orationis cujusque sunt, sed etiam quibus in principio, secundum narrationem, et post firmissimam argumentationem utimur.*

1 IN primo libro, Herenni, breviter exposuimus, quas causas
1 recipere oratorem oporteret, et in quibus officiis artis elaborare conveniret, et ea officia qua ratione facillime consequi posset. Verum, quia neque de omnibus rebus simul dici poterat, et de maximis primum scribendum fuit, quo cetera tibi faciliora cognitu viderentur; [14] ita nobis placitum est, ut ea, quæ difficillima essent, potissimum conscriberemus.

Causarum tria sunt genera, demonstrativum, deliberativum, judiciale; [15] multo difficillimum est judiciale. ergo id primum absolvemus. Hoc et priore libro egimus, cum de quinque oratoris officiis tractaremus, quorum inventio et prima, et difficillima est. Ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum absoluta, [16] et parvam partem ejus in tertium volumen transferemus. De sex partibus orationis primum scribere incepimus. in primo libro loquuti sumus de exor-
2 dio, narratione, divisione, nec pluribus verbis, quam necesse fuit, nec minus dilucide, quam te velle existimabamus. deinde conjunctim de confirmatione et confutatione dicen-

14 *Ita nobis placitum est.*] Mss. nostri duo, item Leid. ap. Oudend. habent *itaque.* Videntur *ita* hoc sensu cepisse: quod non est: nec enim esset bene latinum, sed Germanizans. Eleganter dixit *ita pl. e.* i. placuit rem ita tractare, ut. Mox est in Mss. quibusdam et edd. pr. *conscriberemus* pro *scriberemus*, quod, ut exquisitius, prætulimus, v. Clav. in h. v.

15 *Multo diff. est judiciale.*] Ed. 1474. *et judiciale; quod multo difficillimum est. Ergo* &c. non absurde. pro *multo* Junt. *modo.*

16 *Et parvam partem.*] Mss. plures et edd. vett. usque ad Ald. *sed parvam p.* ut etiam Lambinus edidit, quod prope magis placet.

dum fuit. quare genera constitutionum et earum partes ape-
ruimus: ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem
et partes constitutionis, causa posita, reperiri oporteret. de- b.
inde docuimus, judicationem quemadmodum quæri conve-
niret: qua inventa, [17] curandum, ut omnis ratio totius ora-
tionis ad eam conferatur. postea admonuimus esse causas
complures, quibus plures constitutiones aut partes consti-
tutionum accommodarentur. Reliquum videbatur esse, ut 2
ostenderemus, quæ ratio posset inventiones ad unamquam-
que constitutionem aut partem constitutionis accommodare.
et item [18] quas argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα ap-
pellant, sequi, et quas vitari oporteret: quorum utrumque
pertinet ad confirmationem et confutationem. Deinde ad ex-
tremum docebimus, cujusmodi conclusionibus orationum uti
oporteat: qui locus erat extremus de sex partibus orationis.

Primum ergo quæremus, quemadmodum quamque cau-
sam tractari conveniat. et nimirum conjecturalem, quæ
prima et difficillima est, potissimum consideremus. In 3
causa conjecturali, narratio accusatoris suspiciones inter-
jectas et dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dic-
tum, nusquam ventum, aut abitum, nihil denique factum
sine causa putetur. Defensoris narratio simplicem et di-
lucidam expositionem debet habere, cum attenuatione sus-
picionis. Hujus constitutionis ratio in sex partes est dis-
tributa; probabile, collationem, signum, argumentum, con-
secutionem, approbationem. Horum unumquidque quid
valeat, aperiemus. Probabile est, per quod probatur, ex-
pedisse reo peccare, et a simili turpitudine hominem nun-
quam abfuisse. Id dividitur in causam et in vitam. Causa
est ea, quæ induxit ad maleficium, [19] commodorum spe, aut
incommodorum vitatione: ut cum quæritur, num quod
commodum maleficio appetierit, num honorem, num pecu-
niam, num dominationem; num aliquam cupiditatem amo-
ris, aut hujusmodi libidinis voluerit explere: aut num quod
incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, sup-
plicium. Hic accusator in spe commodi cupiditatem os- 3
tendet adversarii, in vitatione incommodi formidinem auge- 4
bit: defensor autem negabit fuisse causam, si poterit, aut

17 *Curandum, ut* &c.] Ed. 1474. *curandum est, ut omnes rationes—conferantur.*

18 *Quas argumentationes—quas vitari.*] Sic plerique Mss. et edd. veteres omnes usque ad Aldum, quem ceteræ secutæ sunt, ut in plerisque aliis: nisi quod v. c. ed. 1474. habet primum *quasnam.* alia secundo loco *quasque.* Correctioni in *quales* locum fecit medium *quas* ante ἐπιχ. ubi fortasse, e latinitate meliori, *quæ* legendum, quam in hac forma sæpe librarii corrupere.

19 *Commodorum spe.*] Mss. nostri duo habent *comm. appetitione:* item ed. 1474. (quæ et post *evitatione*). Accuratior quidem disjunctio foret: et mox opponuntur *appetere* et *vitare.* Sed tam paucis auctoribus h. l. confidere non sum ausus: et post etiam est eadem forma.

eam vehementer extenuabit; deinde iniquum esse dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re pervenerit,
5 in suspicionem maleficii devocari: deinde vita hominis ex ante factis spectabitur. In quo primo considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret, num quando venerit in similem suspicionem: et in eo debebit esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paullo ante exposuerit, vita hominis possit accommodari, hoc modo: Si dicet pecuniæ causa fecisse, ostendet eum semper avarum fuisse: si honoris, ambitiosum: ita poterit
p. 7. animi vitium cum causa peccati conglutinare. Si non po-
a. terit par animi vitium cum causa reperire, reperiat dispar. Si non poterit avarum demonstrare, demonstret corruptorem vel perfidiosum, si quo modo poterit: denique aliquo aut quam plurimis vitiis contaminabit personam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, [20] eundem hoc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si vehementer castus et integer existimabitur adversarius, dicet facta, non famam spectari oportere; illum ante occultasse sua flagitia; se planum facturum, ab eo maleficium non abesse. Defensor primum demonstrabit vitam integram, si poterit: id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, vim, persuasionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin vehementer hominis turpitudine impedietur et infamia, prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente; et utetur loco communi, rumoribus credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defensione, et dicat, non se de moribus ejus apud censores,
4 sed de criminibus adversariorum apud judices dicere. Col-
6 latio est, quum accusator id, quod adversarium fecisse criminatur, alii nemini, nisi reo, bonum fuisse demonstrat: aut alium neminem potuisse perficere, nisi adversarium: aut eum ipsum aliis rationibus aut non potuisse, aut non æque commode potuisse, aut eum [21] fugisse alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor demonstret, oportet, aut aliis quoque bono fuisse, aut alios quoque id, quod ipse insimuletur, facere potuisse. Signum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita. id dividitur in partes sex: locum, tempus, spa-
7 tium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi. Locus

20 *Eundem hoc tam p. f.*] Pro *hunc* dedi *hoc* e Mss. nostris et edd. vett. quarum tamen prima 1474. habet *nunc*, et mox addit *hoc*: quod si quis malit, patiar. *Hoc* quidem necessarium facit disjunctio perspicua: qui *illud* fecerit, eundem &c.

21 *Fugisse alias rat.*] Sic pro *effugisse*, quod utique latinitati non satis in hoc sensu convenit, dedimus, auctoribus Mss. pluribus etiam nostris, et edd. vett. ut Med. Junt.

quæritur, celebris, an desertus; semper desertus, an tum, cum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo; sacer, an profanus; publicus, an privatus fuerit; cujusmodi loci attingant; [22] num, qui est passus, perspectus aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conveniat, perscribere non gravaremur, nisi facile quivis, causa posita, posset judicare. initia enim inventionis ab arte debent proficisci; cetera facile comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur: qua parte anni; [23] qua hora: noctu, an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum esse dicatur, et cur ejusmodi temporibus. Spatium ita consideratur, satisne longum fuerit ad eam rem transigendam, et potueritne scire, satis ad id perficiendum spatii futurum. Nam parvi refert satis spatii fuisse ad id perficiendum, si id ante sciri et ratione provideri non potuit. Occasio quæritur, idoneane fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo: si, quæ supra dicta sunt signa, concur- b.
rerint; si præterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, scientia, apparatio videbitur fuisse; ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse: quare scire potuerit, utrum diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit; quæritur ex consciis, arbitris, adjutoribus, liberis aut servis, aut utris-
que. Argumentum est, per quod res coarguitur [25] certiori- 5
bus argumentis, et magis firma suspicione. Id dividitur in 8
tempora tria, præteritum, instans, consequens. In præterito tempore oportet considerare, ubi fuerit, ubi visus sit, quocum visus sit; num quid apprarit, num quem convenerit, num quid dixerit, [26] num quem habuerit de consciis, de adjutoribus, de adjumentis; [27] num quid in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num visus sit, cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, aut denique, num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu. nam quivis horum sensus potest conflare

22 *Num, qui est passus.*] Ed. 1474. *numquid qui est p.*, quod non spreverim. Sic et Mediol., in qua tamen abest *qui*, ut in codd. Grævianis, qui *nunquid* habebant.

23 *Qua hora.*] Hæc verba spuria puto. Omnino est confusio hoc loco tanta in libris, ut eum refingere cum fiducia non sim ausus: servavique, quod erat in ed. Gronovii.

25 *Certioribus argumentis.*] Offenduntur viri docti merito in *argumentis*, quia est in definitione *argumenti*, quod est vitiosum. Sed nulla varietas est in libris. Gronovius conjiciebat *inventis*, e definitione Ciceroniana. Suspicatus etiam sum, pro *res* legendum esse *reus*. nam sequentia pertinent fere ad reum.

26 *Num quem habuerit* &c.] Hoc non intelligo, præsertim cum et sequatur *adjumentis*.

27 *Num quid in loco.*] Dedi sic pro *num quo in loco*, quod sensum commodum habere non potest, e Mss. et edd. pr. usque ad Aldum.

suspicionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut a quo sit factum. Factum esse, hoc modo: si tumore et livore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: si telum, si vestimentum, si quid ejusmodi [28] relictum, aut vestigium repertum fuerit, si cruor in vestimentis, si in eo loco comprehensus, aut visus transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur. Consecutio est, cum quæritur, quæ signa nocentis et innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, adversarium, cum ad eum ventum sit, erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid: quæ signa conscientiæ sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet, eum usque adeo præmeditatum fuisse, quid sibi esset usu venturum, ut confidentissime [29] resistens responderet: quæ signa confidentiæ, non innocentiæ sunt. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati se commotum esse dicet. Si non pertimuerit, fretum inno-
6 centia negabit esse commotum. Approbatio est, qua uti-
9 mur ad extremum, confirmata suspicione. ea habet locos proprios atque communes. [30] Proprii sunt, quibus, nisi accusator, et, quibus nisi defensor, nemo potest uti. Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa conjecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere, et cum auget [31] peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam captat, et cum accusatorem calumniari
p. 8. criminatur. Communes loci sunt cum accusatoris, tum de-
a. fensoris, a testibus contra testes, a quæstionibus contra quæstiones, ab argumentis contra argumenta, a rumoribus contra rumores. A testibus dicemus secundum auctoritatem et vitam testium, et constantiam testimoniorum. Contra testes, vitæ turpitudinem, testimoniorum inconstantiam: si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut cupide dicere, et
7 argumentari. hæc et ad improbationem et approbationem
10 [32] testium pertinebunt. A quæstionibus dicemus, cum de-

28 *Relictum.*] Delevi *sit*, quod abest a quibusdam Mss. et edd. pr.

29 *Resistens responderet* &c.] Locus in libris scriptis est valde conturbatus et varius. Oudendorpius corrigit *resisteret et resp.*, quod est frigidum. *Resistens* recte se habet: est, qui manet. nec defugit sermonem ac defensionem.

30 *Proprii sunt* &c.] In vulgatis est: *sunt ii—et ii.* Primum abest a pluribus Mss. et ed. Med. 1474. Oudendorpius deleri vult utrumque: et sic est in Junt. quam secutus sum.

31 *Peccati atrocitatem.*] Ms. Cort. *facti atr.* quod non displicet.

32 *Testium.*] Ed. 1474. addit: *et ad ipsorum argumentationem.*

monstrabimus, [33] majores veri inveniendi causa tormentis et cruciatibus voluisse quæri, et summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si quæ dicta erunt argumentando, iisdem viis, quibus omnis conjectura tractatur, trahemus ad verisimilem suspicionem; idemque hoc in testimoniis facere oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus: primum majores voluisse certis in rebus interponi quæstiones, cum, quæ vere dicerentur, sciri; quæ falso in quæstione pronuntiarentur, refelli possent, hoc modo: Quo in loco quid [34] positum sit, et si quid esset simile, quod videri, aut aliquo simili signo percipi posset: deinde, dolori credi non oportere, quod alius alio [35] recentior sit in dolore, quod ingeniosior ad comminiscendum, quod denique sæpe scire, aut suspicari possit, quid quæsitor velit audire; quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refellemus, quæ in quæstionibus erunt dicta probabili argumentatione; idque partibus conjecturæ, quas
ante exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis, et sig- 11
nis, et ceteris locis, quibus augetur suspicio, dicere, hoc modo convenit: Cum multa concurrant argumenta et signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam videri oportere. item plus oportere signis et argumentis credi, quam testibus. hæc enim eo modo exponi, quo re vera sint gesta; testes corrumpi posse vel pretio, vel gratia, vel metu, vel simultate. Contra argumenta et signa et ceteras suspiciones dicemus hoc modo: si demonstrabimus, nullam rem esse, quam non suspicionibus quivis possit criminari; deinde, unamquamque suspicionem extenuabimus, et dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quam in alium quempiam convenire; indignum esse facinus, sine testibus conjecturam et suspicionem firmamenti
satis habere. A rumoribus dicemus, si negabimus temere 8
famam nasci solere, quin subsit aliquid; et si dicemus cau- 12
sam non fuisse, quare quispiam confingeret et comminisceretur; et præterea, si ceteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse verum. Contra rumores dicemus primum,
si docebimus multos esse falsos rumores, et exemplis ute- b.
mur, de quibus falsa fama fuerit; et aut inimicos nostros, aut homines natura malevolos et maledicos confinxisse dice-

33 *Majores.*] Vulgati addunt *nostros*, quod, quia abest a Mss. pluribus ap. Oudend. et Cortiano, edd. 1474. Junt. delevi, quod et Oudendorpio placebat, similiterque mox. Nempe non semper pronomen additur, ubi non est opus distinctione tali.

34 *Positum sit.*] Consecutio temporum postulat *esset*. Malim deleri.

35 *Recentior sit in dolore.*] Eleganter, pro *minus adsuetus dolori*: unde glossæ natæ in Mss. quibusdam, *tenerior*, *debilior*.

mus: et aut aliquam fictam fabulam in adversarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse; aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat, neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus; ideo quod quivis homo possit quemvis turpem de quolibet rumorem proferre, et confictam fabulam dissipare. Veruntamen si rumor vehementer probabilis esse videbitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quod et difficillima tractatu est constitutio conjecturalis, et in veris causis sæpissime [36] tractanda est, eo diligentius omnes ejus partes perscrutati sumus; ut ne parvula quidem titubatione aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduita-
9 tem exercitationis [37] accommodassemus. Nunc ad legitimæ
13 constitutionis partes transeamus. Cum voluntas scriptoris cum scripto dissidere videbitur, si a scripto dicemus, his locis utemur, secundum narrationem: primum scriptoris collaudatione: deinde scripti recitatione: deinde percunctatione, scirentne adversarii id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut in quolibet scripto, quod [38] ad eam rem pertineat: deinde collatione, quid scriptum sit, quid adversarii se fecisse dicant; quid judicem sequi conveniat, utrum id, quod diligenter perscriptum sit, an id, quod acute sit excogitatum: deinde ea sententia, quæ ab adversariis sit excogitata, et scripto attributa, contemnetur et infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, si id voluisset adscribere, num non potuerit perscribi. Deinde a nobis sententia reperietur, et causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod perscripsit: et demonstrabitur scriptum illud esse dilucide, breviter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab adversariis [39] sententia et voluntas afferretur, a scripto potius judicatæ sunt. Deinde ostendetur, quam periculosum sit a scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui, cum fateatur, se contra id, quod legibus sancitum, aut testamento perscriptum sit, fecisse, tamen facti quærat
10 defensionem. A sententia sic dicemus. Primum laudabi-
14 mus scriptoris commoditatem atque brevitatem, quod tan-

36 *Tractanda est.*] Ms. Cort. delet *est*, quod non displicet.

37 *Accommodassemus.*] Sic Mss. plures et edd. pr. usque ad Aldum. Itaque recepimus pro vulgato *accommodaremus*. Nempe intelligimus de oratore, qui ad hanc rationem se exercuit assidue: non de exercitatione ipsa, tanquam esset, accommodare vellemus. Nam titubatio et offensio non est in exercitatione, sed in actu dicendi, cum caussæ aguntur.

38 *Ad eam rem pertineat.*] Edidi cum Grævio, quem et Oudend. sequitur, *eam*, pro *eandem*, quod est alienum. In ed. nostra Med. est *quod ad rem pertineat;* quod et melius puto. Iidem maluerunt *pertinebit*, quod est etiam in duobus nostris et ed. Junt. Nihil interest ad sensum.

39 *Sententia et voluntas afferretur.*] Delevi *redderetur* post *sententia*. Abest a Ms. Lips. et Guelf. sed alia manu inter lineas scriptum.

tum scripserit, quod necesse fuerit: illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus [40] calumniatoris esse officium, verba et litteras sequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, non æquo et bono posse fieri; [41] quæ omnia scriptorem no- p. 9.
luisse quam rectissime fieri, nemo dicet: at ea, quæ a nobis a.
facta sint, justissime facta. Deinde contrariam sententiam aut nullam esse, aut stultam, aut injustam, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus et inferioribus sententiis, aut cum jure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus judicatis dissentire. Deinde exemplorum a voluntate, et contra scriptum judicatorum enumeratione uteremur; deinde legum et stipulationum breviter [42] excerptarum, in quibus intelligatur scriptorum voluntas et expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, et scriptoris voluntatem non interpretetur.
Cum duæ leges inter se discrepant, videndum est primum, 15
[43] num qua obrogatio aut derogatio sit. Deinde, utrum leges ita dissentiant, ut altera jubeat, altera vetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit ejus defensio, qui negabit, se fecisse, quod cogeretur, cum altera lex permitteret. Plus enim valet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi obrogatum, vel derogatum sit: id, quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cum hæc erunt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, et eam trahemus ad nostræ causæ commodum. Deinde de juridiciali absoluta sumemus rationem juris, et quæremus partem juris, utrum cum ea faciat; de qua parte posterius disseremus. Si ambiguum est scrip- 11
tum, ut puta quod in duas aut plures sententias trahi possit, 16

40 *Calumniatoris esse officium.*] Sic omnes scripti et editi. Oudendorpius *officium* deleri vult, quod facile lectorem offendit, adsuetum significationi verbi ethicæ. Sed est opus, negotium; quomodo hoc verbum nostro et alibi dicitur, ut supra monuimus; eaque est propria verbi vis.

41 *Quæ omnia—dicet.*] Edidimus, ut voluere J. Gronovius et Oudendorpius. Mss. fere fluctuant inter *voluisse* et *noluisse*. *Dicet* habent omnes Oudendorpiani, et duo de nostris, non *dubitet*. Totum plane sic habent edd. Mediol. 1474. et Junt. At ed. 1474. tantum *dicet*. Mediol. 1498. vulgatum, et hinc Ald.

42 *Excerptarum.*] Mss. plures et edd. vett. *exceptarum*. Lambinus primus edidit *exscriptarum*; sed conjecit *excerptarum*, quod deinde in bonis codicibus repertum et in textum illatum est a Gratero.

43 *Num qua obrogatio aut derogatio sit.*] *Abrogatio* editum est usque ad Lambinum, qui de conjectura dedit *obrogatio*, sed Grævius manere voluit *abrogatio*, ut et Oudendorpius. Abrogatio plane aliena est. Nam leges, quæ in caussis proferuntur, non possunt esse abrogatæ. Sed potest aliquid in lege mutatum esse obrogando aut derogando, lege universa salva. Hoc igitur videndum esse in tali caussa, præcipit auctor.

hoc modo tractandum est. Primum, sitne ambiguum, quærendum est. Deinde, quomodo scriptum esset, si id, [44] quod adversarii interpretentur, scriptor fieri voluisset, ostendendum est. Deinde id, quod nos interpretemur, et fieri posse, et honeste, recte, lege, more, natura, bono et æquo fieri posse; quod adversarii interpretentur, e contrario: nec esse ambigue scriptum, cum intelligatur, utrum sententia vera sit. [45] Sunt, qui arbitrentur, ad hanc causam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphiboliarum eam, quæ a dialecticis profertur. Nos vero arbitramur, non modo nullo adjumento esse, sed potius maximo impedimento. omnes enim illi amphibolias aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari. Itaque et alieni sermonis molesti interpellatores, et scripti tum odiosi, tum obscuri interpretes sunt; et dum caute et expedite loqui volunt, infantissimi reperiuntur. Ita dum metuunt in dicendo, [46] ne quid ambiguum dicant, nomen suum pronuntiare non possunt. Verum horum pueriles opiniones rectissimis rationibus, cum voles, refellemus. In præsentiarum hoc interdicere non alienum fuit, ut hujus infantiæ garrulam
12 disciplinam contemneremus. Cum definitione utemur, pri-
17 mum afferemus brevem vocabuli definitionem, hoc modo:
b. Majestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus civitatis amplitudo constat: [47] [quæ sunt ea? quæ capiunt] suffragia populi, et [48] magistratus consilium. Nempe igitur tu et populum suffragio et magistratum consilio privasti, cum pontes disturbasti. Item ex contrario: Majestatem is minuit, qui amplitudinem civitatis detrimento afficit. Ego non affeci, sed prohibui detrimento; ærarium enim conservavi, libidini malorum restiti, majestatem omnem interire non passus sum. Primum igitur vocabuli sententia breviter, et ad utilitatem causæ accommodate describetur: deinde factum nostrum cum verbi descriptione conjungetur: deinde contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut injuriosa, id quoque ex juris partibus sume-
18 tur de juridiciali absoluta, de qua jam loquemur. Quæritur in

44 *Quod adversarii interpretentur.*] Sic contra libros dedimus, quia et structura orationis desiderat, et in sequentibus ter sic est in eadem re.

45 *Sunt, qui arbitrentur.*] Sic ex legibus certis Grammaticis edidimus pro vulgato *arbitrantur*, in quo et Mss. pæne omnes consentiunt. Aliquot tamen codices Oudend. habent *arbitrentur*: quibus judicium nostrum firmatum est.

46 *Ne quid ambiguum dicant.*] Debebat esse *ambigue*.

47 *Quæ sunt ea, quæ capiunt.*] Plane assentior Grævio et Oudend., qui hæc spuria et ejicienda putant: quare uncis inclusi. Nam vel nullum sensum habent commodum, vel si *capiunt* interpretamur, impediunt, vim adimunt et usum, est tamen supervacuum; cum idem sit ante.

48 *Magistratus consilium.*] Sic dedi e Mss. quibusdam et edd. pr. Mediol. Junt. Ceterum res hæc pertinet ad causam Cæpionis de qua L. I. dictum.

translationibus, primum, [49] num aliquis ejus rei [50] actionem, petitionem aut persecutionem habeat, quem non oporteat; num alio modo, tempore, loco; num alia lege, [51] num alio quærente, aut agente. Hæc legibus, moribus, æquo et bono reperientur; de quibus dicetur in juridiciali absoluta. [52] In causa rationali primum quæretur, ecquid in rebus majoribus, aut minoribus, [53] aut similibus, similiter scriptum aut judicatum sit: deinde, utrum ea res similis sit ei rei, qua de agitur, an dissimilis: deinde, utrum consulto de ea re scriptum non sit, quod noluerit cavere, [54] quod satis cautum putarit, propter ceterorum scriptorum similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est, nunc ad juridicialem revertamur.

Absoluta juridiciali constitutione utemur, cum ip- 13
sam rem, quam nos fecisse confitemur, jure factam dice- 19
mus, sine ulla assumtione extrariæ defensionis. In ea quæri convenit, jurene factum sit. de eo causa posita dicere poterimus, si ex quibus partibus jus constet, cognoverimus. Constat igitur ex his partibus; natura, lege, consuetudine, judicato, æquo et bono, pacto. Natura jus est, quod cognationis aut pietatis causa observatur; quo jure parentes a liberis, et a parentibus liberi coluntur. Lege jus est id, quod populi jussu sancitum est: quod genus, ut in jus eas, quum voceris. Consuetudine jus est id, quod sine lege, æque ac si legitimum sit, usitatum est; quod genus, id, quod argentario tuleris expensum, a socio ejus recte repetere possis. Judicatum est id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diversa sunt, ut aliud alii judici, aut prætori, aut consuli, aut tribuno plebis placitum sit; et fit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreverit, aut judicaverit: quod genus, M. Drusus, prætor urbanus, [55] quod

49 *Num aliquis ejus rei act.*] Arbitror scribendum: *num alius ej. rei act.* Id desiderant sequentia: *num alia lege* &c. Ex hac corruptela ortum est additamentum, *quem non oporteat*, quod ab plerisque Mss. etiam edd. quibusdam antiquis, ut Juntina, abest.

50 *Actionem, petitionem* &c.] Delevi *per* ante *petitionem*, quod nec in Mss. plerisque, nec edd. pr. reperitur. Mss. et edd. veteres pleræque habent *exsecutionem*, quod idem est cum *persecutionem*.

51 *Num alio quærente* &c.] Ed. 1474. *querente:* quod verum puto. *aut agente* a nonnullis abest.

52 *In causa rationali.*] Mss. Oud. Erf. edd. Med. 1474. et 1498. Junt. *ratiocinali*, quod Grævius et Oudend. præferunt, sicque edidit Aldus Manutius: sed quia id verbum nuspiam reperitur, et Quintil. 3, 5, 4. habet *causa rationalis*, id recipere in textum non sum ausus: et *rationalis* idem significare potest.

53 *Aut similibus.*] In Mss. quibusdam additur *aut dissimilibus*; quod Grævius et Oudendorpius probant: nempe, quia ante est *majoribus aut minoribus:* sed huic disjunctioni altera non satis similis est.

54 *Quod satis cautum put.*] Delevi *an*, quod est in vulgatis recentioribus, nam nec in Mss. nec in edd. vett. reperitur. Mss. nostri *eo* addunt, vel *sed. an* additum est, propter præcedens *utrum*; quod pro *num* sine sequente *an* ponitur interdum: v. Clav. in h. v. Sed hoc membrum non opponitur primo, sed rationem reddit, quare noluerit diserte cavere legislator in lege.

55 *Quod cum herede mandati agere-*

cum herede mandati ageretur, judicium reddidit; S. Julius
p. 10. non reddidit. Item, C. Cælius judex absolvit injuriarum
a. eum, qui Lucilium poëtam in scena nominatim læserat; P. Mucius eum, qui L. Accium poëtam nominaverat, condemnavit. Ergo, quia possunt res simili de causa dissimiliter
20 judicatæ proferri, cum id usu venerit, judicem cum judice, tempus cum tempore, numerum cum numero judiciorum [56] proferemus. Ex æquo et bono jus constat, quod ad veritatem et utilitatem communem videtur pertinere; quod genus, ut *major annis LX, et cui morbus causa est, cognitorem det.* Ex eo vel novum jus constitui convenit ex tempore et hominis dignitate. Ex pacto jus est, *si qui inter se pepigerunt, si quid inter quos convenit.* Pacta sunt, quæ legibus observanda sunt, hoc modo, *rem ubi pagunt, orato, ni pagunt, in comitio, aut in foro ante meridiem* [57] *causam conicito.* Sunt item pacta, quæ sine legibus observantur ex conventu, [58] quæ jure præstare dicuntur. His igitur partibus injuriam demonstrari, jus confirmari convenit, idque
14 in absoluta juridiciali faciendum videtur. Cum ex compa-
21 ratione quæretur, utrum satius fuerit agere id, quod reus dicat se fecisse, an id, quod accusator dicat oportuisse fieri: primum quæri convenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc est, utrum venustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsumne oportuerit judicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione conjecturali, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeretur, sed dolo malo negotium gestum. Deinde quæretur, potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defensore contra refelletur argumentatio conjecturalis, aliqua probabili causa, de qua ante dictum est.
22 [59] His ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum, qui inutile utili præposuerit, cum statuendi [60] non haberet potestatem. Defensor contra eos, qui æquum censeant, rem perniciosam utili præponi, utetur loco communi per conquestionem, et simul quæret ab accusatoribus, et ab judici-

tur.] Caussa fuit hæc: mortuus erat is, qui mandati nomine in judicium vocatus esset. Quærebatur, an cum herede agi hoc nomine posset: in quo discrepabant prætorum sententiæ.

56 *Proferemus.*] Puto auctorem scripsisse *conferemus*, ut Lambinus conjecit atque edidit. *Proferemus* natum est e superiori *proferri:* nec tamen sensum commodum habet: immo ineptam tautologiam efficit.

57 *Causam conicito.*] v. Clav. in *conjicere.*

58 *Quæ jure præstantur.*] Sic pro *juri* edidi, ut Græv. et Oudend. voluere, e Mss. etiam nostris et edd. Mediol. Junt. nonnulli scr. et editi, ut ed. 1474. habent *de jure.* Aldus primus edidit *juri.*

59 *His ita tractatis.*] Delevi *locis*, quod primum in ed. Ald. reperi, abestque ab Mss. Nec *loci* sunt proprie, de quibus ante dictum.

60 *Non haberet potestatem.*] Sic edidi pro *habuerit:* nam latinitas sic postulat, idque reperi notatum e Ms. Leid. et in ed. 1474. Mediol.

bus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent; et tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos.
Translatio criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum 15
peccatum transfertur. In qua primum quærendum est, [61]jurene in alium crimen transferatur: deinde spectandum est, an æque magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud, quod reus suscepisse se fateatur: deinde, oportueritne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit: deinde, oportueritne judicium ante fieri: deinde, cum factum judicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteatne de ea re judicium fieri, quæ
res in judicium [62]nondum venerit. Locus communis accu- b.
satoris, contra eum, qui plus censeat vim, quam judicia valere oportere: et ab adversariis percunctabitur accusator, quid futurum sit, si idem ceteri faciant, ut de indemnatis supplicia sumant, quod eos idem fecisse dicant. Quid si ipse accusator idem facere voluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur; rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ii, qui audient, existiment, aut non potuisse, aut non fuisse utile, rem in judi-
cium venire. [63]Concessio est, per quam nobis ignosci pos- 16
tulamus. Ea dividitur in purgationem, et deprecationem. 23
Purgatio est, cum consulto a nobis factum negamus. Ea dividitur in necessitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primum partibus ostendendum est; deinde ad deprecationem revertendum videtur. Primum considerandum est, [64]num culpa ventum sit in necessitudinem, num culpam veniendi necessitudo fecerit. Deinde quærendum est, ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac levari. Deinde is, qui in necessitudinem causam conferet, expertusne sit, quid contra facere, aut excogitare posset. Deinde, num quæ suspiciones ex conjecturali constitutione trahi possint, quæ significent, id consulto factum esse, quod necessario accidisse dicitur. Deinde, si maxime necessitudo quæpiam fuerit, conveniatne eam satis idoneam causam pu-
tari. Si autem imprudentia reus se peccasse dicet, primum 24
quæretur, utrum potuerit scire, an non potuerit. Deinde, utrum data sit opera, ut sciretur, an non. Deinde, utrum casu nescierit, an culpa. nam qui se propter vinum, aut amorem, aut iracundiam, fugisse rationem dicet, is animi

61 *Jurene.*] Mss. quidam et edd. pr. omnes ad Aldinam usque *verene:* nec tamen ausus sum *jurene* delere: quod res videtur requirere.

62 *Nondum venerit.*] Sic edd. pr. usque ad Ald. etiam Mss. quidam.

63 *Concessio est* &c.] Hæc jam dicta sunt in Libro primo.

64 *Num culpa.*] Sic dedi pro vulgato *utrum per culpam*, etsi hoc quoque rectum foret: nam *utrum* pro *num* dici, jam vidimus: nec tamen sine necessitate libris inferendum est. Mss. meliores et edd. pr. usque ad Aldum, præter ed. 1474. quæ habet *utrum*, habent, ut edidi.

vitio videbitur nescisse, non imprudentia. quare non imprudentia se defendet, sed culpa contaminabit. Deinde conjecturali constitutione quæretur, utrum scierit, an ignoraverit, et considerabitur, satisne imprudentia præsidii debeat esse, [65] cum factum esse constet. Cum in fortunam causa conferetur, et ea re defensor ignosci reo dicet oportere, eadem omnia videntur consideranda, quæ de necessitudine præscripta sunt. Etenim omnes hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadem fere possint accommodari. Loci communes in his causis; accusatoris contra eum, qui, cum se peccasse confiteatur, tamen oratione judices demoretur: defensoris, de humanitate, misericordia: voluntatem in omnibus rebus spectari convenire, et quæ consulto facta non sint, [66] in iis fraudem esse non oportere.

17 Deprecatione utemur, cum fatebimur nos peccasse, neque
25 id imprudenter, aut fortuitu, aut necessario fecisse dicemus, et tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quæritur ex iis locis, si plura aut majora officia, quam maleficia, videbuntur constare; si qua virtus aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit; si qua spes erit, usui futurum, si sine supplicio discesserit, si ipse ille supplex, man-
p. 11. suetus et misericors in potestatibus ostendetur fuisse; si ea,
a. quæ peccavit, non odio, neque crudelitate, sed officio et recto studio commotus fecit; si tali de causa aliis quoque ignotum est; si nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, si eum missum fecerimus; si nulla aut a nostris civibus, aut
26 [67] ab aliqua civitate vituperatio ex ea re suscipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contra dicet, cum amplificatione, et [68] enumeratione peccatorum. Hæc causa, judicialis fieri non potest, ut [69] in primo libro ostendimus: sed quod potest vel ad senatum vel ad consilium venire, non visa est supersedenda. Cum a nobis crimen removere volemus, aut in rem aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potueritne tantum, quantum reus demonstrabit, is, in quem causa conferetur,

65 *Cum factum esse constet.*] Guilielmus addidit *imprudenter*, sane quam male, et contra scriptos plerosque et edd. itaque delevi. Oudendorpius etiam *esse* delebat, quod a Codd. quibusdam abest. non male.

66 *In iis fraudem esse non oportet.*] Restituimus lectionem edd. vett. et Mss. meliorum: quæ in notiorem formam mutata est, primum a R. Stephano, quantum scio.

67 *Ab aliqua civitate.*] Delevi *alia*, auctoribus Mss. nostris et aliis, item edd. pr. omnibus. *Alia* additum est, ut alibi ab iis, qui vim verbi *aliqua*, pro alia qua, non assequebantur. Sic infr. c. 25. *aut aliquo hujusmodi vitio.* v. Clav. in h. v.

68 *Enumeratione peccatorum.*] Sustuli *omnium*, eadem de caussa.

69 *In primo libro.*] c. 14. in fin. ubi vid.

[70]et quonam modo aut honeste, aut sine periculo potuerit obsistere: si maxime ita sit, num ea re [71]concedi reo conveniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in conjecturalem trahetur controversiam, et edisseretur, num consulto factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, et hæc eadem fere, et omnia, quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erunt.

Quoniam satis [72]ostendisse videmur, quibus argumenta- 18
tionibus in unoquoque genere causæ judicialis uti conveni- 27
ret; consequi videtur, ut doceamus, quemadmodum ipsas argumentationes ornate et absolute tractare possimus. nam fere non difficile est invenire, quid sit causæ adjumento: difficillimum vero est, inventum expolire, et expedite pronuntiare. hæc enim res facit, ut neque diutius, quam satis sit, in eisdem locis commoremur, neque eodem identidem revolvamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incommode ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione et ipsi meminisse poterimus, quid quoquo loco dixerimus, et auditor cum totius causæ, tum uniuscujusque argumentationis distributionem percipere et meminisse po-
terit. Ergo absolutissima et perfectissima argumentatio est 28
ea, quæ in quinque partes est distributa, propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propositio est, per quam ostendimus summatim, quid sit, quod probare volumus. Ratio est causa, quæ demonstrat, verum esse id, quod intendimus, brevi subjectione. Rationis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breviter expositam rationem. Exornatio est, qua utimur rei honestandæ [73]et collocupletandæ causa, confirmata argumentatione. Complexio est, quæ concludit bre-
viter, colligens partes argumentationis. Hisce igitur quin- b.
que partibus ut absolutissime utamur, hoc modo tractabimus 19
argumentationem. Causam ostendemus Ulyssi fuisse, quare interfecerit Ajacem: inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat; a quo sibi non injuria summum periculum

70 *Et quonam modo—obsistere.*] Sic edd. omnes ante Aldum, qui dedit *et q. m.—obsisti.* post fecit aliquis *ecquonam*, nescio an de industria, quod primum in ed. Hervag. reperi. Non habere potest locum *obsisti:* nam deberet etiam esse *potuisset.* Correctio videtur orta ex eo, quod subjectum *reus* remotius est, quod intelligi debet. Ceterum tamen inest aliquid duri; et quod videtur vidisse, qui dedit *ecquonam:* Si esset *ecquo modo*, nihil offenderet, et fortasse *et quo* factum est ex *ecquo.*

71 *Concedi reo.*] Exquisite h. l. dictum est pro *ignosci.* v. Clav. in h. v.

72 *Ostendisse.*] Sic pro vulgato *ostendere*, edidimus ex libris scr. et edd. veteribus, quod et sequens *conveniret* et sensus requirunt.

73 *Et collocupletandæ.*] Ed. pr. usque ad Aldum *atque locupletandæ.* Sed Codd. in vulgata consentiunt, præter unum Leid. ap. Oudend. Verbum *collocupletare* iterum occurrit infr. c. 29. ubi tamen pariter edd. veteres habent *locupl.* etiam unus et alter scriptus.

metuebat. Videbat illo incolumi, se incolumem non futurum; sperabat illius morte se salutem sibi comparare; consueverat, si jure non poterat, quavis injuria inimico exitium machinari; cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat. Ergo et metus periculi hortabatur eum interimere, a quo supplicium verebatur; et consuetudo peccandi, male-
29 ficii suscipiendi removebat dubitationem. Omnes enim cum minima peccata cum causa suscipiunt, tum vero illa, quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento ducti suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes, si complures scelere se contaminaverunt imperii cupiditate, si multi leve compendium fraude maxima [74] commutarunt; cui mirum videbitur, istum a maleficio propter acerrimam formidinem non temperasse? Virum fortissimum, integerrimum, inimicitiarum persequentissimum, injuria lacessitum, ira [75] exsuscitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cum feras bestias videamus alacres et erectas vadere, ut alteri bestiæ noceant; non est incredibile putandum, istius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum, cupide ad inimici perniciem profectum; præsertim cum in bestiis nullam neque bonam neque malam [76] rationem videamus; in isto plurimas et pessimas rationes semper fuisse intelliga-
30 mus. Si ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua inductus Ulysses accesserit ad maleficium, et, si inimicitiarum acerrimam rationem, et periculi metum intercessisse demonstravi; non est dubium, quin confiteatur causam maleficii fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat; sed ea non semper necesse est uti. Tum enim complexione supersedendum est, si res brevis est, ut facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum et exornandum res videtur esse. Sin et brevis erit argumentatio, et res tenuis, aut humilis; tum et exornatione et complexione supersedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita; brevissima est tripartita; mediocris, sublata aut exornatione aut complexione, quadripartita.

74 *Commutarunt.*] Nihil refert, utrum sic, an cum vulgatis *commutaverunt* legatur: sed tamen libros veteres scr. et edd. secuti sumus. Ceterum verbum ipsum est e re mercatoria, et admodum eleganter dicitur.

75 *Exsuscitatum.*] Sic fere Mss. et edd. vett. usque ad Aldum, qui dedit *excitatum*. Vetus tamen et post quidam edidere. Mox pro *inimicum* J. Gronovius legi volebat *inimicus:* quod mihi quoque placet. Et hæserat quoque Lambinus.

76 *Rationem videamus.*] Delevimus *esse*, quod ab edd. pr. et Mss. melioribus abest: idque melius.

Duo genera sunt vitiosarum argumentationum: unum, 20
quod ab adversario reprehendi potest; idque pertinet ad 31
causam: alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen non
indiget [77] reprehensionis. Quæ sint, quæ reprehensione con- p. 12.
futari conveniat, quæ tacite contemni atque vitari sine re- a.
prehensione, [78] nisi exempla subjecero, intelligere dilucide
non poteris. Hæc cognitio vitiosarum argumentationum
duplicem utilitatem afferet. nam et vitare in argumentatio-
ne vitium admonebit, et ab aliis non vitatum commode re-
prehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus, perfectam
et plenam argumentationem ex quinque partibus constare,
in unaquaque parte argumentationis quæ vitia [79] vitanda
sint, consideremus: ut et ipsi ab his vitiis recedere, et ad-
versariorum argumentationes hac præceptione in omnibus
partibus tentare, et ab aliqua parte labefactare possimus.
Expositio vitiosa est, cum ab aliqua aut a majore parte ad 32
omnes confertur id, quod non necessario est omnibus attri-
butum; ut si quis hoc modo exponat: Omnes, qui in pau-
pertate sunt, malunt maleficio parare divitias, quam officio
paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumen-
tationem, ut non curet quærere, qualis ratio aut rationis
confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem,
cum ostendemus, id, quod in aliquo paupere improbo sit,
in omnes pauperes falso et injuria conferri. Item vitiosa 33
expositio est, cum id, quod raro fit, fieri omnino negatur,
hoc modo: Nemo potest uno aspectu, neque præteriens, in
amorem incidere. nam cum nonnemo devenerit in amorem
uno aspectu, et cum ille neminem dixerit omnino, nihil differt
raro id fieri, dummodo aliquando fieri aut posse fieri intel-
ligatur. Item vitiosa expositio est, cum omnes res osten- 21
dimus nos collegisse, et aliquam rem idoneam præterimus,
hoc modo: Quoniam igitur hominem occisum constat esse,
necesse est aut a prædonibus, aut ab inimicis occisum esse,
aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte [80] fece-
rat. Prædones illo loco nunquam sunt visi: inimicum nul-
lum habebat. relinquitur, si neque a prædonibus, neque
ab inimicis occisus est, quoniam alteri non erant, alteros

77 *Reprehensionis.*] Vulg. *reprehensione.* Illud J. Gron. reperit in Mss. Medic. Oudendorpius in aliis, nos in Ms. Cort. quod est, ut Gronovius monuit, consentiens consuetudini auctoris in struendo verbo *indigere.* Favet etiam contextus, cum mox sequatur *reprehensione.*

78 *Nisi—non poteris.*] Fecimus *nisi* e *si*, et addidimus *non* e Mss. optimis et edd. pr. ut 1474. Med. 1474. et 1498. atque ita placebat Grævio et Oudendorpio.

79 *Vitanda sint.*] Pro vulg. *sunt*, quod ratio primum docuit, post e Ms. Cort. et apud Oudend. e Mss. Leid. notatum reperi. Itaque recepi.

80 *Fecerat.*] Etiam sine libris sic corrigendum erat. Sed est sic in Mss. quibusdam et edd. Omnib. (1475.) Med. 1498. Vulg. *faciebat.* Paullo post in Ms. Cort. est *habuit*, quod melius puto, quia perfectum præcedit.

non habebat, ut abs te sit interemtus. Nam in hujuscemodi expositione, reprehensione utemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium ostenderimus: velut in hoc exemplo, cum dixerit necesse esse aut a prædonibus, aut ab inimicis, aut a nobis occisum esse; dicemus potuisse vel a familia, vel a coheredibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionem disturbaverimus, nobis latiorem locum defendendi [81] relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum est in expositione, ne quando, cum omnia collegisse videamur, aliquam idoneam partem
31 reliquerimus. Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res sunt, judices, quæ omnes ad maleficium impellunt, luxuries et avaritia. Quid amor?
b. inquiet quispiam: quid ambitio? quid [82] irreligio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, et plura dicimus, hoc modo: Tres res sunt, quæ omnes homines sollicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixisse metum et cupiditatem; quoniam ægritudinem
22 cum utraque re conjunctam esse necesse est. Item vitiosa expositio est, quæ nimium longe repetitur, hoc modo: Omnium malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates. immensæ porro cupiditates infinitæ et immoderatæ sunt. hæ pariunt avaritiam. avaritia porro hominem ad quodvis maleficium impellit. Igitur avaritia inducti adversarii nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium et ceteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est:

Utinam ne in nemore Pelio securibus
[83] *Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes:*
Neve inde navis inchoandæ exordium
Cœpisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua vecti Argivi delecti viri,

81 *Relinquemus.*] E septem Mss. notatum, nosque ipsi in duobus reperimus *reliquerimus:* item ed. Med. 1474. Vicissim in sequentibus pro *reliquerimus* reperimus etiam in edd. pr. *relinquemus.* Non audeo reficere *reliquerimus* in primo. Ceterum totum illud: *Ergo — reliquerimus* abest a Ms. Cort. Et potest commode hæc conclusio abesse, cum cetera genera nullam similem habeant.

82 *Irreligio.*] Cum hæc lectio in pluribus Mss. in Oudendorpianis omnibus, item in edd. pluribus primis, 1474. Med. (1474.) 1475. Juntina, Ald. et aliis reperiatur, non dubitavi recipere pro vulgato *religio:* quæ forte in editis post Aldum orta est e vitio Aldinæ, in qua est vitio operarum *rreligio.* Etsi scio, religionis notionem esse ambiguam, ut Lambinus ait, tamen nil posset aliud significare, quam superstitionem, quæ est ab h. l. aliena.

83 *Cæsa* &c.] Mss. nostri et alii pluralem numerum in his exhibent, *cæsæ* &c., et sic omnes edd. pr. Quia tamen alibi, Inv. I, 49. et Nat. D. III, 30. singularis est, recipere non sum ausus, vid. ibi.

Petebant illam pellem inauratam arietis,
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, [84] *animo ægra, amore sævo saucia.*

Nam hic satis erat dicere (si id modo, quod esset satis, curasset poëta)

Utinam ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea.

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expositionibus
magnopere supersedendum est. Non enim reprehensione,
sicut aliæ complures, sed sua sponte vitiosa est. Vitiosa ra- 23
tio est, quæ ad expositionem non est accommodata, vel 35
propter infirmitatem, vel propter vanitatem. infirma ratio
est, quæ non necessario ostendit ita esse, quemadmodum
expositum est: velut apud Plautum,

Amicum castigare ob meritam noxiam,
[85] *Immane est facinus: verum in ætate utile*
Et conducibile.

Hæc expositio est. videamus, quæ ratio afferatur:

Nam ego amicum hodie meum
[86] *Concastigabo per commerita noxia.*

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri con-
venit, utile quid sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex
falsa causa constat, hoc modo: Amor fugiendus non est.
nam ex eo verissima nascitur amicitia. Aut hoc modo: p. 13.
Philosophia vitanda est. affert enim secordiam atque desi- a.
diam. Nam hæ rationes nisi falsæ essent, expositiones quo-
que earum veras esse confiteremur. Item infirma ratio est, 36
quæ non necessariam causam affert expositionis: velut Pa-
cuvius,

Fortunam insanam esse et cæcam et brutam perhibent Philosophi,
[87] *Saxoque illam instare globoso prædicant volubilem:*
Ideo, quo saxum impulerit fors, cadere eo fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat, quo sese applicet.

84 *Animo ægra.*] Hæc in Ms. Cort. et ed. 1474. reperiuntur in altero breviori carmine: in edd. pr. utroque loco. Sed vitiose. Grævius tamen *amore saucia* addit e Ms. Pithoei, quod Oudendorpius sequitur, sed et Medeæ nomen tollit.

85 *Immane est facinus.*] Frustra hic viri docti corrigunt *immune*, idque recepit Grævius pro *improbum*, ut ante Lamb., decepti loco Festi; quem vitiosum esse bene docet Dorpius, V. C. in observ. p. 148. Locus Plauti est in Trinummo I, 1. 2.

86 *Concastigabo.*] Mss. et edd. veteres fere habent *non cast.*, sed id sensus non admittit.

87 *Saxoque illam instare* &c.] Pæne omnes melioris notæ Mss. item edd. quædam veteres, ut 1474. Mediol. &c. habent *saxique i. instar globosi.* Sed nec *instar* bene latine sic dicitur, nec sequentia patiuntur; unde patet fortunam fingi stantem in globo.

Insanam autem ajunt, quia atrox, incerta, instabilisque sit.
Brutam, quia dignum atque indignum nequeat internoscere.
Sunt autem alii Philosophi, qui [88] *contra fortunam negent*
Miseriam esse ullam, sed temeritate omnia regi. id magis
Verisimile ajunt; quod usus reapse experiundo edocet.
Velut Orestes modo fuit rex, modo mendicus factus est:
Naufragio res contigit. Nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuvius infirma ratione utitur, cum ait, verius esse temeritate, quam fortuna res regi. nam utraque opinione philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset,
24 [89] mendicus fieret. Item infirma ratio est, quæ videtur
37 pro ratione afferri, sed idem dicit, quod in expositione dictum est, hoc modo: Magno malo est hominibus avaritia; idcirco quod homines magnis et multis incommodis conflictantur propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hic aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quam res postulat, causam subjicit expositionis, hoc modo: Utilis est sapientia, propterea quod qui sapientes sunt, pietatem colere consuerunt. Item utile est amicos veros habere. habeas enim quibuscum jocari possis. Nam hujusmodi in rationibus non universa, neque absoluta, sed [90] extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alii expositioni potest accommodari, ut facit Pacuvius, qui eandem affert rationem, quare
38 cæca, eandem, quare bruta fortuna dicatur. In confirmatione rationis, multa et vitanda in nostra, et observanda in adversariorum ratione sunt vitia; propterea que [91] diligentius consideranda, quod accurata confirmatio rationis totam vehementissime comprobat argumentationem. Utuntur [92] igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

88 *Qui contra fortunam.*] In h. l. ita variant libri scripti et editi, ut nihil certi esse possit. Itaque ne frustra laboraremus, aut lectoribus molesti essemus, eum intactum prætermisimus. *Negent* dedimus e Mss. et ed. Med. pro *negant.*

89 *Mendicus fieret.*] Sic correximus vulgatum *factus esset*, e Mss. duobus ap. Oudendorpium et e lege latinitatis. *Factus esset* repetitum est temere e superioribus.

90 *Extenuata ratione.*] i. e. quam nos vulgo opponimus generali, et appellamus specialem; quæ non modo generi conveniat, sed ad eam formam accommodata sit, de qua sermo est: ut in exemplis propositis, ratio utilitatis amicorum est generalis: cadit enim non modo in amicos, sed etiam in alios.

91 *Diligentius consideranda.*] Delevi *sunt*, quod et a nostris Mss. et a multis ap. Oudend. et Græv. abest, temere huc e proximo tractum: item ab ed. Junt.

92 *Igitur studiosi.*] Sic pro *studiose* dedimus, e Mss. nostris et aliis ap. Oudendorpium, edd. antiquis. Lambinus induxit *studiose* e duobus scr. ineptum judicans h. l. *studiosi:* quod miror in illa viri elegantia. *Studiosi* sunt eloquentiæ cultores. Ceterum non nego, et vulgatum bene dici, ut *utuntur* absolute dicatur. Sed plures et meliores libri sunt audiendi.

Injuria abs te afficior indigna, pater.
Nam, si improbum Cresphontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? sin est probus,
Cur talem invitam invitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conver- b.
tentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna, nata, afficio injuria,
Si probus est, [93] *collocavi: sin autem improbus,*
Divortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars [94] diluetur, hoc modo:

Nam si improbum Cresphontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum.
Erravi: post cognovi, et fugio cognitum.

Ergo reprehensio hujus conclusionis duplex est; acutior illa 25
superior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item 39
vitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo: Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse: aut, necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cetera quoque similia concurrant. Quod si concurrerint, nonnihil [95] illiusmodi signa adaugent suspicionem. Item vitiosum est, cum vel in alium, vel in eum ipsum, qui dicit, id, quod in adversarium dicitur, potest convenire, hoc modo:

Miseri sunt, qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram.

Item vitiosum est id, quod vulgarem habet defensionem, hoc modo: Iracundia inductus peccavit, aut adolescentia, aut amore. Hujuscemodi enim deprecationes si probabuntur, impune maxima peccata [96] dilabentur. Item vitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controversia est, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus est [97] *potestas motus superum, atque inferum,*
Pacem inter sese conciliant, et conferunt concordiam.

93 *Collocavi.*] Mss. habent vel *collocavi*, ut edd. veteres, vel *te collocavi*, quod et ed. 1474. habet. Puto cum Oudendorpio, optimum esse *te locavi*, sed libros plures secutus sum. *bene* est glossa, quam primus induxit Aldus.

94 *Diluetur.*] Sic correxi vulgatum *diluitur*, necessario, ut responderet superioribus, ubi sunt futura, et e Cod. Voss. apud Oudend.

95 *Illiusmodi signa.*] Sic Mss. plures, etiam edd. pr. 1474. Mediol. ejusdem anni, idque elegantius vulgato *hujusmodi*.

96 *Dilabentur.*] Quidam libri *diluentur*, quod non sinit vox *impune*. Ortum vitium e scriptura vitiosa, *dilubentur*, quæ est v. c. in ed. 1474. placebat tamen Oudendorpio.

97 *Potestas motus sup.*] Qui mo-

Nam ita pro suo jure hoc exemplo usum Cresphontem Ennius induxit, quasi jam satis certis rationibus, ita esse, de-
40 monstrasset. Item vitiosum est, quod jam quasi sero, atque acto negotio, dici videtur, hoc modo: In mentem mihi si venisset, Quirites, non commisissem, ut hunc in locum res veniret; [98] nam aut hoc, aut hoc fecissem: sed me tum [99] hæc ratio fugit. Item vitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua levi tegitur defensione, hoc modo:

[100] *Cum te expetebant omnes, florentissimo*
Regno reliqui: nunc desertam ab omnibus,
Summo periculo sola ut restituam paro.

26 Item vitiosum est, quod in aliam partem, ac dictum sit, potest accipi. Id est hujusmodi, ut, si quis potens ac factio-
p. 14. sus in concione dixerit: *Satius est uti regibus, quam malis le-*
a. *gibus.* nam et hoc tametsi [1] rei augendæ causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam ejus, qui dicit, non
41 dicitur sine atroci suspicione. Item vitiosum est, falsis, aut vulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt hujusmodi, [2] ut si quis dicat, injuriam esse nullam, nisi quæ ex pulsatione, aut convicio constet. Vulgares sunt, quæ nihilo minus in aliam rem transferri possunt: ut si quis dicat, quadruplator, ut breviter describam, capitalis est. est enim improbus, et pestifer civis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quam furis, quam sicarii, aut proditoris [3] attulit definitionem. Item vitiosum est, pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est: ut si quis quem furti arguat, [4] et dicat, eum esse hominem improbum, avarum, fraudulentum; ei rei testimonium esse, quod sibi furtum fecerit.

vent nutu suo cœlum et terram, sunt domini cœli et terræ. Versus sequens est mancus uno pede. Mss. quidam et edd. pr. habent *sese*, ut est de inv. I, 49. Sed ne sic quidem plenus est versus. Item edd. 1474. Med. Junt. *conferuntque:* sed id metrum non admittit. Edidi quod est in Ms. Lips. *et conferunt*, præsertim cum copulam illæ edd. agnoscant.

98 *Nam aut hoc, aut h.*] Prius *aut* addidi e Ms. Cort. ed. 1474. quod et consuetudini auctoris similius est.

99 *Hæc ratio fugit.*] *Hæc* abest Ms. Cort., quod verum puto: nam simpliciter alias dicitur, *me ratio fugit.*

100 *Cum te expetebant.*] Mss. plures et Cort. item ed. 1474. 1475. Med. Junt. *exspectabant:* idque placebat Guilielmio, sed metrum repugnat, cui consentit *expetebant.*

1 *Rei augendæ caussa potest* &c.] Edidi *augendæ*, quod Mss. omnes et edd. pr. pleræque habent. Vetus *arguendæ* edidit etiam Lambinus; quod hic commodum sensum non habet. Ms. Cort. habet *agendæ*, ut Guilielmius conjiciebat. Sed *augendæ* est aptius.

2 *Ut si quis dicat.*] Mss. quidam, etiam nostri, edd. 1474. Mediol. utraque, Junt. Ald. &c. addunt *ut*, quod recepi. Sic enim noster sæpe, etsi non est necessarium, v. c. infra c. 29.

3 *Attulit definitionem.*] Præcedens *dicat* et forma orationis requirit *attulerit*, atque sic legendum puto.

4 *Et dicat.*] Addidi *et* e Mss. quatuor et edd. 1474. Med. prima. Nam hoc necessarium est, nisi malis aut *eum dicat* scribere, aut *eum* post *dicat* delere, quod tamen in omnibus libris est.

Item vitiosum est, controversiam controversia dissolvere, hoc modo: Non convenit, censores, istum vobis satisfacere ex eo, quod ait, se non potuisse adesse ita, ut juratus fuerat. [5] quod si ad exercitum non venisset, idne tribuno militum diceret? Hoc ideo vitiosum est, quia non expedita, aut
judicata res, sed impedita, et in simili controversia posita, 42
[6] exempli loco profertur. Item vitiosum est, cum id, de quo summa controversia est, parum expeditur, et quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo:

Aperte fatur dictio, si intelligas.
Tali dari arma, qualis, qui gessit, fuit,
Jubet, potiri si studeamus Pergamo:
[7] *Quem ego profiteor esse me: me æquum est frui*
Fraternis armis, mihique adjudicarier.
Vel quod propinquus, vel quod virtutis æmulus.

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, et contra ea, quæ ante dixerit, dicere, hoc modo:

Quare accusem hunc, [8] nequeo exputando evolvere.
Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inverecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parvi auditu existimet?

Non incommoda ratione videtur sibi ostendisse, quare non 27
accusaret. [9] Quid? postea quid ait?—

Nunc ego te ab summo jam detexam exordio.

Item vitiosum est, quod dicitur contra judicis voluntatem, 43
aut eorum, qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo hujusmodi vitio [10] lædatur auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicitus sis in
expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur, cum b.
alia de re controversia sit, inque hujusmodi vitio considerandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur; aut tota causa mutata in aliam causam derivetur:

5 *Quod si ad ex.*] Mss. duo *quid si—venisset?* quod non spreverim.

6 *Exempli loco profertur.*] Sic pro vulgato *perfertur* edidi e libris Mss. et edd. pr. et sic etiam sine libris edidissem.

7 *Quem ego—me: me.*] Hanc lectionem e Mss. confecit Oudendorpius, quam recepi. Vulgata: *quæ—mea* sensum non habet aptum rei. Nam non *profiteri* debebat, arma esse sua: judicari hoc debebat: sed se esse eum, cui ex oraculo debeantur. Versus ultimus non convenit metro. Putavi alterum *quod* delendum. Oudendorpius putat legendum *virtute*, aut *virtutum*, quod magis placet: nisi vero ultima litera in *virtutis* elidenda est.

8 *Nequeo.*] Gronovius conjicit *timeo*, quia libri scr. et edd. veteres fere habent *tum id*. Et id sane facit sensum meliorem.

9 *Quid? postea quid ait?*] Sic Mss. plures, etiam nostri, et ed. Mediol. pr. eleganter. Vulgo: *quid quod postea ait.*

10 *Lædatur voluntas.*] *Lædatur* commode abfuerit.

uti apud Pacuvium Zethus cum Amphione, quorum con-
troversia cum de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ
rationem et virtutis utilitatem consumitur. Item conside-
randum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud
defensoris ratio purget; quod sæpe consulto multi ab reo
faciunt, angustiis causæ coacti: uti, si quis, cum accusetur,
ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus sæpenumero
se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligenter in
adversariorum oratione observaverimus, sæpe deprehende-
mus, [[11] et in hujusmodi deprehensione ostendemus,] eos,
44 de [ea] re quid dicant, non habere. Item vitiosum est, ar-
tem aut scientiam aut studium quodpiam vituperare propter
eorum vitia, qui in eo studio sunt: veluti, qui rhetoricam
vituperant, propter alicujus oratoris vituperandam vitam.
Item vitiosum est, ex eo, quod perperam [12] factum esse con-
stet, putare ostendi, a quo homine factum sit, hoc modo:
Mortuum deformatum, tumore præditum, [13] decoloratum
fuisse constat: ergo veneno necatus est. Deinde, si sit us-
que in eo occupatus (ut multi faciunt), venenum datum,
vitio non mediocri conflictetur. Non enim factumne sit,
28 quæritur, sed a quo factum sit. Item vitiosum est, in com-
45 parandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non
facere, aut negligentius disputare: ut si comparetur, utrum
satius sit populum frumentum accipere, an non? [14] quæ
commoda sint in altera re, cures enumerare: quæ in altera
incommoda sint, [15] velut depressa prætereas; aut ea, quæ
[16] minima sint, dicas. Item vitiosum est, in rebus compa-
randis necesse putare alteram rem vituperari, cum alteram

11 *Et in hujusmodi deprehensione ostendemus.*] Hæc nemini placeant, et variant in libris: nam v. c. ed. 1474. habet *defensione*. Absunt autem a Mss. pluribus Grævii et Oudend. Sunt sine dubio insititia, quod etiam Grævius judicabat. Itaque uncis inclusi. Post delendum est *ea: eos, de re quid dicant, non habere:* quod facile quivis rectum sentiat.

12 *Factum esse constet—factum sit.*] Dudum vidi, sic legendum, pro *constat—est*, nempe e lege latinitatis. Ecce primum e Mss. sex notavit Oudendorpius, alterum habet ed. Med. prima.

13 *Decoloratum.*] Sic edidi e Mss. et edd. pr. nam hoc est de cadavere luridum colorem habente verbum proprium. Supra c. 5. *Si tumore vel livore decoloratum est corpus mortui.* Sed addunt etiam *corpore;* quod pariter aut servandum, aut pro eo *livore* legendum puto: ita oratio fit æqualior et concinnior: *tumore præditum, livore decoloratum.*

14 *Quæ commoda—curet—prætereat,—dicat.*] Ratio latinitatis et auctoris nostri hic jubet legere *cures—prætereas—dicas.* Nam nullum subjectum est, unde pendeat *curet* &c., quod in omnibus exemplis est ceteris, ubi tertia persona utitur, ut statim post: *et is, qui dicit alteris, alteros lædat:* contra paullo ante, ubi nullum est subjectum, secunda: *vitiosum est—putare—cum alteram laudes:* item post in his: *fieri potest* &c.

15 *Velut depressa.*] Hoc Grævio suspectum fuit, qui e Ms. Erf. qui habet *quam velint d.* corrigit, *quæ velint depressa*, i. e. suppressa. Mihi spuria videntur: nec tale quid solet noster in his addere.

16 *Minima sint.*] Omnes libri *sunt.* Sed cum in ceteris membris sit Conjunctivus, hic quoque ab auctore scriptus sit necesse est.

laudes: quod genus, si quæratur, utris major honor habendus sit, Albensibus, [17] an Venusinis, quod [18] reipublicæ populi Romani profuerint, et is, qui dicat, alteris, alteros lædat. non enim necesse est, si alteros præponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, ut, cum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, [19] ne cupidius pugnasse contra veritatem puteris. Item vitiosum est, de nomine et vocabulo ejus rei controversiam struere, quam rem consuetudo potest optime judicare: velut [20] Sulpicius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur, idem posterius, immutata voluntate, [21] cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat, propter nominum commutationem: nam non exules, sed vi ejectos se reducere ajebat; perinde quasi id fuisset in controversia, quo illi nomine appellarentur a populo Romano, aut perinde
quasi non omnes, quibus aqua et igni interdictum est, ex- p. 15
ules appellentur. Verum illi fortasse ignoscimus, si cum a.
causa fecit: nos tamen intelligamus, vitiosum esse intendere controversiam propter nominum mutationem.

Quoniam exornatio constat ex similibus, et exemplis, 29
[22] et amplificationibus, et judicatis, et ceteris rebus, quæ 46
pertinent ad exaggerandam et collocupletandam argumentationem, quæ sint iis rebus vitia, consideremus. Simile vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet

17 *An Venusinis.*] Mira hic est varietas in libris. *Vegentinis*, *Vejentanis* (Ms. Cort.) quod recepit Lambinus, *Vicentinis*, *Pennensibus*, quod placebat J. Gron. nulla idonea caussa. Nihil decerni potest, quia historia ignoratur, ad quam respicit auctor. *Venusini* quidem alieni maxime sunt, tam remoti ab Albensibus. Nam pertinet res sine dubio ad tempora reip. Rom. antiquiora.

18 *Quod reip. pop. Rom. &c.*] Sic edidi pro *reip. et populo Rom.* cum Grævio e Mss. ejus, nam sic dicunt semper Latini, nunquam *resp. et populus Rom.* Deinde dedi *profuerint*, e Mss. ap. Oud. et ed. Med. 1474., quod et latinitas desiderat. Porro, *is, qui dicat*, pro *dicit*, e Mss. et edd. pr. quod pariter latinitas postulat. Denique *is, qui dicat alteris, alteros lædat*, vitiosum Grævio videtur; qui *alteris* delet; quod sane non habent Mss. plures, etiam nostri, nec edd. veteres: primus dedit Aldus. Non tamen ausus sum delere, quia commode intelligi potest, si modo interpungas post *dicat*, ut fecimus: is, qui dicit, alteris, sc. habendum esse honorem majorem. Nam et in sequentibus semper bis est. *Honorem habere* h. l. est præmium decernere.

19 *Ne cupidius pugnasse.*] Sic Mss. plures et edd. pr. pro *cupide*, quod primus dedit Aldus, et nostri Mss. habent. Ed. Juntina: *cupiditate ab alteris.*

20 *Sulpicius, qui intercesserat &c.*] Intercedendi verbum non ordinaria significatione dicitur, sed pro impedierat, sc. lege lata, ut docet Liv. Epit. 77. de re vid. Pighium ad a. 662.

21 *Cum eandem legem ferret.*] Non, de exsulibus non revocandis, sed de exsulibus, et quidem revocandis.

22 *Et amplificationibus, ex judicatis.*] Mss. plures *et judicatis*, vel *et rebus judicatis*, item edd. ut Junt. quod adeo reposui. Sed mihi et verba *et amplificationibus* spuria videntur. Nam in sequentibus, cum de singulorum generum vitio dicitur, nulla amplificationis mentio, sed tantum similium, exemplorum et judicatorum vitia demonstrantur. Tum amplificatio est in exaggeranda et locupletanda argumentatione: ergo non genus exornationis: denique in Mss. verbum non est eodem loco.

parem rationem comparationis, [23] aut ipsi obest, qui affert. Exemplum vitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur: aut si improbum, ut non sit imitandum: aut majus, aut minus, quam res postulabit. Res judicata vitiose profertur, si aut dissimili de re proferatur; aut de ea re, [24] qua de controversia non est; aut si improba; aut ejusmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res judicatæ ab adversariis proferri possint. Item vitiosum est, id quod adversarii factum esse confiteantur, de eo argumentari, et planum facere factum esse. nam id tantum augeri oportet. Item vitiosum est, id augere, quod convenit doceri, hoc modo: ut si quis quem arguat, hominem occidisse, et antequam satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, et dicat, nihil indignius esse, quam hominem occidere. non enim, utrum indignum sit, an non, sed factumne sit, quæritur.

Complexio vitiosa est, quæ non, [25] ut quodque primum dictum est, primum complectitur, et quæ non breviter concludit, et quæ non ex enumeratione certum et [26] constans aliquid relinquit, ut intelligatur, quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum.

30 Conclusiones, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tri-
47 pertitæ sunt. nam constant ex enumeratione, amplificatione, et commiseratione. [27] In quatuor locis uti possumus [28] conclusionibus; in principio, secundum narrationem, secundum firmissimam argumentationem, in conclusione. Enumeratio est, per quam colligimus et commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breviter; ut renovetur, non redintegretur oratio: et ordine, quidquid erit dictum, referamus, ut auditor, si memoriæ mandaverit, ad id, quod ipse meminerit,

23 *Aut ipsi obest, qui affert.*] Delevi *sibi*, ut Lambinus fecit, quamquam contra libros. Nam primum deberet esse *ipse* secundum veram latinitatem: deinde post *aut* esse novum subjectum. nec enim hæc coeunt cum *simile vitiosum est*, *quod*, quæ tamen debent cohærere, quia subjectum post *aut* nullum est.

24 *Qua de.*] Sic pro *de qua* Mss. plures, etiam Cort. tum ed. 1474. et Mediol. pr. quod, ut elegantius, et usitatum Ciceroni et Jctis antiquis in hac forma, prætuli.

25 *Ut quodque pr.*] Sic Mss. quidam et edd. primæ: quod, quia sic pluribus aliis locis editum est, ubi pariter quidam libri *quidque* habent, recepi. Post omissum est *ita: ita primum compl.* sed ejus omissionis et alia exempla reperiuntur. Edd. 1474. 1475. Mediol. 1498. Junt. etiam *primum* omittunt, quod etiam magis placet.

26 *Constans aliquid relinquit.*] Exquisite, ut solet noster interdum, pro efficit concludendo, v. Clav. in h. v.

27 *In quatuor — in conclusione.*] Hoc totum abest a Mss. duobus Oudendorpii. Et est certe alieno loco. nunquam enim partitioni tali subjicitur, ante explicationem partium, de usu totius rei. Sic Cicero Inv. I, 52. statim definitioni et partitioni conclusionis in argumentatione subjicit explicationem partium.

28 *Conclusionibus—in conclusione.*] Dupliciter idem verbum h. l. dicitur. Conclusiones sunt epilogi, clausulæ alicujus rei demonstratæ; at conclusio est ultima pars orationis: sicut supra L. I. *exordium* dupliciter dictum.

reducatur. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut a narratione repetatur orationis enumeratio. [29] Facta enim, et dedita opera comparata oratio videbitur esse, aut artificii significandi, aut ingenii venditandi, aut memoriæ ostentandæ causa. Quapropter initium enumerationis sumendum est a divisione. deinde ordine breviter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, et confutatione. [30] Amplificatio est, quæ per locum communem instigationis auditorum causa sumitur. Loci communes ex b.
decem præceptis commodissime sumuntur adaugendi cri- 48
minis causa. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit diis immortalibus, aut majoribus nostris, regibus, civitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui. Item maxime, quo modo de his rebus legibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrum ad omnes, quod atrocissimum est, an ad superiores, (quod genus ii sunt, a quibus auctoritatis [31] locus communis sumitur,) an ad pares, hoc est, in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos; an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur, quid sit eventurum, si omnibus idem concedatur: et ea re neglecta, [32] ostendimus, quid periculorum atque incommodorum consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, [33] quos adhuc exspectatio judicii remoretur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter judicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum judicum corrigere possit. Quo in loco non incommodum erit, uti ceterarum rerum comparatione, ut ostendamus, alias res posse aut vetustate sedari, aut consilio corrigi; [34] hujus rei aut leniendæ, aut corri-

29 *Facta enim.*] Grævium secutus sum, qui sic e Cod. Duisb. pro vulgato *ficta* edi voluit, quocum consentit Ms. Oudendorp. Est autem hoc proprium in hac re verbum, de oratione elaboratiori. Cicero Brut. 8. *quodammodo oratio facta.* Gr. πεποιημένη λέξις.

30 *Amplificatio est.*] In vulgg. additur *res*, quod auctoribus Mss. pluribus, ed. Mediol. 1474. delevimus.

31 *Locus communis.*] Abest *communis* a Ms. Lips. recte, ut arbitror.

32 *Ostendimus, quid peric. atque inc.*] *Ostendimus* pro *ostendemus* corrigendum esse, res docet: præcedit enim *percunctamur;* aut *percunctabimur.* Sed illud in duobus Mss. repperit Grævius: ergo recepimus: quamquam dudum sic edidit Lambinus: sed eum sequentes non sunt imitati. Deinde *atque* dedimus pro *aut* e Mss. Cort. et pluribus aliis ap. Græv. et Oudend.

33 *Quos adhuc — remoretur.*] Ita pro *remoratur* edidimus necessario, ex lege certa latinitatis, et consecutionis legitimæ modorum in verbis.

34 *Hujus rei—adjumento futuram.*] Nullam hic varietatem in libris reperi. Unus Lambinus correxit *huic rei:* quod saltem tolerabilius est, et non plane contra latinitatem, ut *hujus.* Sed vel sic non placet lectio loci. Nam omnino *adjumenti* verbum minus est, quam pro re. Credo *adjumento* esse spurium; et auctorem dedisse: *hujus rei aut len. aut corrigendæ nullam rem futuram:* quod exquisite latinum est, et propterea sæpe expertum glossatorum et correctorum manum male sedulam in libris veteribus. v. Drakenb. ad Liv. V, 3. impr. Cortium ad Sallust.

49 gendæ nullam rem [adjumento] futuram. Sextus locus est, cum ostendemus [35] ex consulto factum, et dicemus, voluntario facinori nullam excusationem, imprudentiæ justam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendemus tætrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus, [36] injuria mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, et cum hostibus de vita dimicatur. Octavus locus est, quo ostendimus, non vulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo maturius et atrocius vindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus, majus esse maleficium, stuprare ingenuam, quam sacrum legere: quod propter egestatem alterum, alterum propter [37] intemperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerundo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus acriter, et criminose, et diligenter, ut agi res, et geri negotium videatur,
31 rerum consequentium enumeratione. Misericordia commo-
50 vebitur [38] auditoris animus, si variam fortunarum commutationem dicemus; si ostendemus, [39] in quibus commodis fuerimus, quibusque incommodis simus, comparatione. Si, quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumera-
p. 16. bimus, et ostendemus. Si supplicabimus, et nos sub eorum,
a. quorum misericordiam captabimus, potestatem subjiciemus. Si, quid nostris parentibus, liberis, ceteris necessariis casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, et simul ostendemus, illorum nos solitudine et miseria, non nostris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus. Si nos semper aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum fatum, aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum. Commiserationem brevem esse oportet. Nihil enim lacryma citius arescit.

13. Jug. c. 88. ubi exempla similis interpolationis adferuntur. Itaque verbum id saltem uncis inclusi, aliis post me exterminandum.

35 *Ex consulto.*] Blanditur correctio Grævii e Cod. Pithœi *esse consulto f.* quod et ed. Med. 1474. habet. Sed tamen non est necessaria. Pro *ex* libri Mss. et edd. vett. plures habent *et.*

36 *Injuria mulierum.*] Sic correxi *injuriæ*, quia in plerisque Mss. etiam nostris, et edd. vett. est vel *injuria* vel *injuriam*. Sic et Oudendorpius volebat.

37 *Intemperantem.*] Pro vulgato *imperantem*, dedimus e Mss. melioribus, etiam nostris, et edd. antiquis ante Gruterum: in quibus tamen etiam est *intemperatam*. Vulgatum non habet sensum commodum hoc loco.

38 *Auditoris animus.*] Secundum Mss. et edd. lectiones varias videtur aut *auditor*, deleto *animus* legendum, aut *auditoribus animus*. Nihil decrevi.

39 *In quibus commodis fuerimus.*] *Fuerimus* pro vulgato *fuimus*: primum propter antecedentia, deinde quia in altero membro est *simus*. Sic habet Ms. Cort. cum pluribus edd. Habent Mss. et edd. pr. quædam in altero membro *sumus*, quod ortum a conformatione cum *fuimus*. Sed in sequentibus membris pariter sunt conjunctivi.

Fere locos obscurissimos totius artificii tractavimus in hoc libro. quapropter huic volumini modus hic sit. Reliquas præceptiones, quoad videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisite conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, et nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, et tute nostram diligentiam laudabis, tuaque perceptione lætabere: tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum persolvendum. Verum hæc futura satis scio. te enim non ignoro. nos deinceps ad cetera præcepta transeamus, ut, quod libentissime facimus, tuæ voluntati rectissimæ morem geramus.

RHETORICORUM
AD
C. HERENNIUM
LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM L. III.

Hoc libro Auctor reliqua duo causarum genera, deliberativum et demonstrativum, persequitur, atque adeo a c. 2. *ad* 6. *quibus quæque res argumentis suadenda sit aut dissuadenda docet, et a* c. 6. *ad* 9. *omnes laudis vituperationisque fontes ac vias aperit. Ita absoluta prima artis, quæ de inventione est, parte, ad reliquas pergit, et primo quo modo cum per integram orationem, tum per singulas argumentationes disponenda sit causa quæque, demonstrat* c. 9. 10. *deinde, quomodo vox in pronuntiando moderanda et qui motus corporis quoque loco adhibendi* c. 11—15. *denique, qui locus inprimis notatu dignus atque in hoc genere præcipuus est, de memoria artificiali præcipit, ac non modo esse aliquod hujusmodi artificium, quo naturalis memoriæ vis confirmari augerique possit, sed etiam, quomodo et qui loci inveniendi, et in iis imagines, nam his duabus rebus constat hæc artificiosa memoria, collocandæ sint, fuse ostendit.*

AD omnem judicialem causam quemadmodum conveniret 1
inventionem rerum accommodari, satis abundanter, ut ar- 1
bitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inveniendarum, [1] quæ pertinerent ad causas deliberativas et demonstrativas, in hunc librum transtulimus, ut omnis inveniendi præceptio tibi quamprimum

1 *Quæ pertinerent.*] Vulg. *pertinebant;* inde ab Aldo. Primæ *pertineant;* utrumque vitiose ex lege latinitatis. Verum est, quod edidimus; idque habet ed. Juntina.

[2] persolveretur. Reliquæ quatuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronuntiatione, memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere maluimus: quem, ut arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, ne quid tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæque et nobiscum, cum voles, et interdum sine nobis legendo consequere; ne quid impediare, quin [3] ad hanc utilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac attentum te præbeas: nos proficisci ad instituta pergemus.

2 Deliberationes partim sunt hujusmodi, ut quæratur, utrum
2 potius faciendum sit; partim hujusmodi, ut, quid potissi-
b. mum faciendum sit, consideretur. Utrum potius, hoc modo: Carthago tollenda, an relinquenda videatur. Quid potissimum, hoc pacto: ut si Hannibal consultet, cum ex Italia Karthaginem arcessitur, in Italia remaneat, an domum redeat, an in Ægyptum profectus occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt: ut si deliberet senatus, captivos ab hostibus redimat, an non: partim propter aliquam extraneam causam veniunt in deliberationem et consultationem: ut si deliberet senatus bello Italico, solvatne legibus Scipionem, ut cum liceat ante tempus consulem fieri: partim et propter se sunt deliberandæ, et magis propter extraneam caasam veniunt in consultationem: ut si deliberet senatus bello Italico, sociis civitatem det, an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, [4] omnis oratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea
3 ipsa causa erit adaugenda, aut deprimenda. Omnem orationem eorum, qui sententiam dicent, finem sibi conveniet utilitatis proponere, ut omnis eo totius orationis ratio conferatur. Utilitas in duas partes in civili consultatione dividitur, tutam, et honestam. Tuta est, quæ conficit instantis aut consequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in vim et dolum: quorum aut alterum separatim, aut utrumque sumemus [5] conjunctim. Vis decernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, [6] evocationes homi-

2 *Persolveretur.*] Eleganter, pro traderetur, redderetur, sc. quam tibi ex promisso debemus. Similiter dixit 4, 1.

3 *Ad hanc utilitatem.*] Semper mihi visum est languere h. l. *utilitatis* verbum. Venit mihi in mentem corrigere, *subtilitatem;* i. e. accuratam scientiam artis, qualem in magistro requirimus: *ad hanc subt.* i. e. accuratam scientiam hujus artis, quam tibi subtiliter trado.

4 *Omnis oratio.*] Sic Mss. duo apud Oud. porro Cort. et alii ap. Græv. habent, item mox *omnem orationem*, ut et ed. 1475. et id est sententiæ h. l. aptius quam *rationis* verbum: ut judicavit etiam Oudendorpius.

5 *Conjunctim.*] Mss. plures et edd. veteres quædam *conjuncte.*

6 *Evocationes hom.*] Simplicissimum est intelligere de eo genere, cujus sæpe mentio apud Livium, Cæsarem &c. vid. et Clavem in *evocare.* Cetera omnia sunt argutiora.

num, et alias hujusmodi res. Dolus consumitur in pecunia, pollicitatione, dissimulatione, maturatione, [7] mentione, et ceteris rebus, de quibus magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione reipublicæ [8] scribere volemus. Honesta res dividitur in rectum et laudabile. Rectum est, quod cum virtute et officio fit. Id dividitur in prudentiam, justitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum et malorum. dicitur item prudentia, scientia cujusdam artificii. item appellatur prudentia, multarum rerum memoria et usus complurium negotiorum. Justitia est æquitas, [9] [jus] unicuique tribuens, pro dignitate cujusque. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, et rerum humilium contemtio, et laboris cum utilitatis ratione perpessio. Modestia est [10] in animo continens moderatio cu-
piditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si com- 3
moda cum incommodis conferemus, cum alterum sequi, vi- 4
tare alterum cohortabimur: aut [11] si qua in re cohortabimur
aliquid, cujus rei aliquam [12] disciplinabilem scientiam pote-
rimus habere; et quo modo, aut qua quidque ratione fieri
oporteat, ostendemus: aut si suadebimus quippiam, cujus p. 17.
rei gestæ aut [13] præsentem aut auditam memoriam poteri- a.

7 *Mentione.*] In hoc verbo mire se torsere, ut librarii, sic Critici et interpretes. Simpliciter autem interpretor de genere et artificio fallendi, quod inest in eo, cum homines iis, quos decipere et illicere in fraudem volunt, e longinquo ostendunt spem, non pollicendo, sed tantum obiter in sermonibus jaciendo, commemorando, quod spem faciat, quod alliciat; ut faciunt ii, qui non pecuniam promittunt, sed sic pecuniæ mentionem faciunt, ut alter sperare possit. Argutias aliorum non commemorabo. Ceterum Mss. et edd. variant in casibus: alii enim accusativos habent: nihil interest.

8 *Scribere volemus.*] Sic pro *velimus* legendum esse latinitas dudum nos docuit. Ecce id ipsum est in ed. 1474.

9 *Jus unicuique tr.*] Nullo modo stare potest *jus*. Tribuere alicui jus suum non ignoro: sed juris istius notio est in verbis *pro dignitate cujusque:* itaque non locum habet verbum juris. Ed. Junt. etiam addit *suum*, nempe e vulgari definitione.

10 *In animo continens m. cupiditatum.*] Ordo verborum est: modestia est moderatio in animo, (i. animi,) continens cupiditatum. Gryphiani Codd. duo habebant *cupiditatem:* sed nostrum est elegantius.

11 *Si qua in re—aliquid.*] e Mss. et edd. pr. recepimus, pro vulg. *si quam ad rem—aliquem*, ut placebat etiam Oudendorpio. Nam et in ceteris ita loquitur, ut non faciat mentionem hominum cohortandorum, sed tantum rerum: et est elegantius.

12 *Disciplinabilem scientiam.*] J. M. Brutum et Grævium sequitur Oudendorpius, qui e Codd. aliquot protulerunt et probarunt *disciplinam et scientiam*, cum et edd. quædam veteres habeant idem, sed sine copula. Nec ego omnino spernam; nec tamen ausus sum recipere; quod alii omnes libri in *disciplinabilem* consentiunt, et noster etiam alia verba habet artis, quæ alibi non reperiuntur, facta consulto. Nempe intelligenda est scientia, quæ sit πρακτικὴ, h. e. doceat modum et rationem rei agendæ, cujus præcepta traduntur, quod et diserte post additur. Vidit Lambinus. *Ostendemus*, quod in Mss. et edd. quibusdam non est, deleri vult Oud. male: nec enim est, unde pendeant illa, *quo modo* &c.

13 *Præsentem aut auditam memoriam.*] Grævius et Oudend. præferunt *præsentis aut auditæ*, e Mss. duobus. Nec volgatum intelligi posse, ait Grævius. Immo est elegantius et exquisitius, propertereaque a librariis in vulga-

mus habere: qua in re facile id, quod velimus, exemplo allato persuadere [14] possimus. Justitiæ partibus utemur, si aut innocentum aut supplicum dicemus misereri oportere: si ostendemus bene merentibus gratiam referri convenire: si demonstrabimus ulcisci male meritos oportere: si fidem magnopere censebimus conservandam: si leges et mores civitatis egregie dicemus servari oportere: si societates, atque amicitias studiose dicemus coli convenire: si, quod jus in parentes, deos, patriam natura comparavit, id religiose colendum demonstrabimus: si hospitia, clientelas, cognationes, affinitates caste colendas esse dicemus: [15] si nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec simultate a via recta ostendemus deduci oportere: si dicemus, in omnibus jus æquabile statui convenire. His atque [16] hujusmodi partibus justitiæ si quam rem in concione, aut in consilio [17] faciendam censebimus, justam esse ostendemus; contrariis, injustam. Ita fiet, ut eisdem locis et ad suadendum,
5 et ad dissuadendum simus comparati. Sin fortitudinis retinendæ causa faciendum quid esse dicemus, ostendemus, res magnas et celsas sequi et appeti oportere: et item res humiles [18] et indignas viros fortes propterea contemnere oportere, [19] nec idoneas dignitate sua judicare. Item a nulla re honesta, periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine [20] habere: nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur: nullius pro rei veritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, et iis rebus, quas justitia colere cogit, adire periculum, et quemlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiumque rerum vituperabimus; si unamquamque rem certo naturæ termino definiemus: si [21] quod cuique satis sit, ostendemus,

rem rationem correctum. Sic *memoria vetus* pro rei veteris dicitur, item *nota* et *æqualis*. v. Clavem in *memoria*.

14 *Possimus.*] Mss. apud Oudend. et edd. 1474. 1475. Mediol. Junt. *poteimus*. illud melius puto.

15 *Si nec pretio, nec gr.*] Vulgati addunt *nec prece*, quod abest a Mss. nostris et Oud. et edd. pr. Addidit primus Aldus.

16 *Hujusmodi.*] Ms. Cort. *hujuscemodi*, quod placet.

17 *Jaciendam.*] Puto esse glossam. Elegantius est *censere aliquid* simpliciter. Cic. ad Div. IX, 2: *tibi hoc censeo.*

18 *Et indignas, viros f.*] Delevi post *indignas*, *viris fortibus*, *vel*, ex auctoritate Mss. et edd. pr. Et illud *viris fortibus* frigidum est, cum vstatim iri fortes commemorentur; et *vel* plane alienum est, nisi transpositum dicas, et ad *propterea* pertinere. Sed et *propterea* abest a Mss. pluribus et edd.

19 *Nec idoneas dignitate sua.*] Vix verum hoc puto. *Idoneus* cum ablativo nuspiam reperi. Ed. 1474. *nec idoneas pro sua dignitate jud.* unde puto, auctorem scripsisse, *nec eas pro sua dignitate judicare*: quod est elegans, et non profecto a librario ortum.

20 *Habere.*] Sic edidi necessario pro *haberi*; pendet enim cum sequentibus a *viros fortes*; unde et mox *metuere*, *adire periculum*.

21 *Quod cuique satis s.*] Sic Mss. apud Oudend. et edd. 1474. 1475. Mediol. Junt. &c. modus rei et quoad, mox definitur.

et nimium progredi dissuadebimus, et modum unicuique rei statuemus. Hujusmodi partes sunt virtutis, amplificandæ, si suadebimus; attenuandæ, si ab his dehortabimur, [22] [ut 6
hæc attenuentur,] quæ supra demonstravi. Nam nemo erit, qui censeat a virtute recedendum: verum aut res non hujusmodi dicatur esse, ut virtutem possimus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus, quam in his, virtus constare ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is, qui contra dicet, justitiam vocarit, nos demonstrabimus ignaviam esse, et inertiam, ac pravam libertatem: quam prudentiam appellarit, ineptam, et garrulam, et odiosam scientiam esse dicemus: quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam, et dissolutam negligentiam dicemus: quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam et inconside- b.
ratam appellabimus temeritatem. Laudabile est, quod con- 4
ficit honestam, et præsentem, et [23] consequentem comme- 7
morationem. Hoc nos eo a recto [24] separamus, non quod hæ quatuor partes, quæ subjiciuntur sub vocabulo recti, hanc honestatis commemorationem dare non soleant: sed quamquam ex recto laudabile [25] nascitur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. Neque enim solum laudis causa rectum sequi convenit: sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cum igitur [26] erit demonstratum rectum, laudabile esse demonstrabimus aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat, quæ a deteriore ordine improbetur: aut ab aliquibus sociis, aut omnibus civibus, exteris nationibus, posterisque nostris.

Cum hujusmodi locorum divisio sit in consultatione, breviter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit, vel a principio, vel ab insinuatione, vel iisdem rationibus, quibus in judiciali causa. Si cujus rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in hujusmodi 8
causis finis est utilitas, et ea dividitur in rationem tutam atque honestam: si utrumque poterimus ostendere, utrum-

22 *Ut hæc attenuentur.*] Hæc explicari non possunt, ut sint aliquid diversi ab eo, quod ante dictum est, *attenuandæ:* nec prodest *ita* aut *et*, quod in libris nonnullis additur. Non dubito insititia esse et e glossa orta. Itaque uncis inclusi.

23 *Consequentem.*] Sic consensu Mss. et edd. pr. Sic mox: *si laus consequitur.* Vulgo: *sequentem.*

24 *Separamus.*] Mss. et edd. variant inter *separamus*, *separavimus* et *separabimus.* Ultimum locum non habet, quia jam factum est: nec medium, quia præsens sequitur.

25 *Nascitur.*] Scripsi pro *nascatur*, quod *quamquam* in oratione recta conjunctivo jungi non potest.

26 *Erit demonstratum.*] Restituimus lectionem antiquam, a Grutero ejectam, quam Mss. et edd. firmant, sensus denique postulat. Vult enim dicere, demonstrationi recti subjiciendum esse laudabile. Item restituimus mox *demonstrabitur* iisdem auctoribus.—*ab idoneis hominibus* pendet a *laudari*, quod latet in *laudabile.*

que pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse: [27] sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter, quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, divisione utemur in vim et consilium. Nam, quod in docendo, rei dilucidandæ causa, dolum appellavimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostræ sententiam rectam esse dicemus, et omnes partes recti incident; quadripartita divisione utemur: si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione et confutatione utemur locis, quos ante ostendimus, nostris confirmandis, contrariis confutandis. [28] Argumentationis artificiosæ tractanda ratio de secundo libro petetur.
5 Sed si acciderit, ut in consultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta, sententia sit, ut in deliberatione eorum, qui a Pœnis circumsessi deliberant, quid agant: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur: Nullam rem utiliorem esse incolumitate: virtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit: ne deos quidem esse auxilio iis, qui se inconsulto in periculum mittant: honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat.
9 Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur: virtutem nullo tempore relinquendam: vel dolorem, si is timeatur; vel mortem, si ea formidetur, dedecore et infamia leviorem esse: considerare, quæ sit turpitudo consecutura: at non immortalitatem, neque æternam incolumitatem con-
p. 18. sequi: nec esse exploratum, illo vitato periculo, nullum in
a. aliud periculum venturos: virtute vel ultro ad mortem proficisci, esse præclarum: fortitudini fortunam quoque esse adjumento solere: eum tute vivere, qui honeste vivat, non, qui in præsentia incolumis sit: et eum, qui turpiter vivat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus fere similibus in his, et judicialibus causis uti solemus; nisi quod in his maxime conducit quamplurima rerum ante ges-
6 tarum exempla proferre. Nunc ad demonstrativum genus causæ transeamus.

10 Quoniam hæc causa dividitur in laudem et vituperationem; [29] quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur po-

27 *Sin alterum demonstraturi erimus.*] Primum, quia præcessit, *si utrumque*, aut legendum est *alterutrum*, aut *alterum*, sic intelligendum ut ap. Cic. Acad. 2, 43. Deinde *dem. erimus* abest a Ms. Leid. quod placet Oudendorpio, itemque Grævio, qui etiam sine libro hoc spurium conjecit. Sane eleganter et commode abesset: sed noster non solet in talibus brevitatem sequi.

28 *Argum. artificiosæ tractanda ratio.*] Mss. et edd. pr. *tractandæ*; quod si verum est, erit, ut opinor, scribendum *artificiose.* Sic *argumentationes ornate tractare* est 2, 18.

29 *Quibus ex rebus—ex contrariis.*] Hæc non bene cohærent. Debebat enim esse *ex earum contr.* An scripsit: *si quibus* i. e. *quibusdam?*

test esse rerum externarum, [30] corporis, et animi. Rerum externarum sunt ea, quæ casu, aut fortuna secunda, aut adversa, accidere possunt: ut genus, educatio, divitiæ, potestates, gloriæ, civitas, amicitiæ, et quæ hujusmodi sunt, et ea, quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda [31] [aut incommoda]: ut velocitas, vires, dignitas, valetudo, et quæ contraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio, et cogitatione nostra constant: ut prudentia, justitia, fortitudo, modestia, et quæ contraria sunt. [32] [Erit igitur hæc confirmatio et confutatio nobis.]
In hujusmodi igitur causa principium sumetur aut a nostra, 11
aut ab ejus, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, persona, aut ab re. A nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quod causa necessitudinis intercedat: aut studio, quod ejusmodi virtutis sit, ut omnes [33] commemorare debeant velle: aut quod rectum sit, ex aliorum laude ostendere, qualis noster animus sit. Si vituperabimus, aut merito facere, quod ita tractati simus: aut studio, quod utile putemus esse, ab omnibus unicam malitiam atque nequitiam cognosci: aut quod placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum vituperatione. Ab ejus persona, de quo loquemur, si laudabimus, vereri nos dicemus, [34] ut illius facta verbis consequi possimus: [35] omnes hominis illius virtutes prædicare oportere: ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus, ea, quæ videbimus contraria, paucis verbis commutatis, dici posse, dicemus: ut paullo ante exempli causa demonstratum est. Ab audi- 12
torum persona, si laudabimus, quoniam [36] non apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut si erunt ignoti, ut talem virum velint cognoscere, petemus: quoniam in eodem virtutis studio sint, apud quos laudemus,

30 *Corporis et animi.*] Vulg. *et corporis*. Delevi *et*, auctoribus Mss.

31 *Aut incommoda.*] *Aut* abest Ms. Cort. Ego totum delendum censeo. Nam incommoda sunt in sequentibus, *et quæ contraria sunt*: et semper mala non diserte ponuntur, sed tantum bona, et illa hac formula, *et quæ contraria sunt*. Arbitror rem evidentem esse, itaque uncis inclusi. Est autem huc tractum e c. seq. ubi sunt *commoda aut incommoda corporis*, sed aliter atque hoc loco.

32 *Erit igitur hæc—nobis.*] Hæc quid sibi h. l. velint, non intelligo. nec enim sermo est de confirmatione et confutatione. Puto esse spuria et ejicienda.—In seqq. *igitur* abest edd. 1474. 1475. Junt. &c.

33 *Commemorare debeant velle.*] *Velle* abest ab ed. 1474.

34 *Ut illius facta—possimus.*] Quia edd. vett. et Mss. multi habent *non possimus*, etiam Mediol. 1474. *ne;* vix dubitari potest a manu auctoris esse, *ne illius facta—non possimus;* quod etiam efficacius est.

35 *Omnes hominis illius virtutes.*] *Hominis* edidi pro *homines*, ut Grævio placebat, qui id in Codd. duobus repererat, ut Oudend. in aliis. Sic habent etiam edd. Mediol. 1498. Junt.

36 *Non apud ignotos.*] i. e. ignaros, quod etiam quidam libri habent ex glossa. Ea vis verbi *ignotus*, hodie, ut opinor, etiam tironibus e Phædro nota est.

quo ille, [37] qui laudetur, fuerit, aut sit, sperare nos facile iis,
quibus velimus, hujus facta probaturos. Contraria vitupe-
ratio: quoniam norint, pauca de nequitia ejus [38] nos esse
dicturos: quod si ignorent, petemus ut cognoscant, uti ma-
litiam vitare possint: quoniam dissimiles sint, qui audiunt,
atque ille, qui vituperatur, nos sperare, illius vitam vehe-
b. menter improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos esse, quid
potissimum laudemus: [39] vereri, ne, cum multa dixerimus,
plura prætereamus, et quæ similes sententias habebunt: qui-
7 bus sententiis contraria sumuntur a vituperatione. [40] Prin-
13 cipio tracto ab aliqua harum, quas ante commemoravimus,
rationum, narratio non erit ulla, quæ necessario consequa-
tur: sed si qua inciderit, cum aliquod factum ejus, de quo
loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut vituperatio-
ne, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Divisione
hac utemur. [41] Primo exponemus, quas res laudaturi su-
mus, aut vituperaturi: deinde, ut quæque, quove tempore
res erit gesta, ordine dicemus, ut, quid, quamque tute cau-
teque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi
virtutes aut vitia: deinde commoda aut incommoda corpo-
ris, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint,
demonstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda
vita debemus. Ab externis rebus: [42] genus, in laude: [qui-
bus majoribus natus sit:] si bono genere, parem aut excel-
siorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non in ma-
jorum virtutibus habuisse præsidium: in vituperatione; si
bono genere, dedecori majoribus fuisse: si malo, tamen his
ipsis detrimento fuisse. Educatio, in laude; bene et honeste,
in bonis disciplinis per omnem pueritiam [43] educatum esse:

37 *Qui laudetur.*] Pro vulgato *laudatur* hoc dedimus e Mss. pluribus apud Oud. et ed. Mediol.

38 *Nos esse.*] Delent Mss. Cort. et alii apud Oudend. cum ed. Mediol. nec displicet. Paullo post Mss. multi etiam Cort. et ed. 1474. habent, *vehementer eos impr.*

39 *Vereri.*] Deleto *nos*, e Ms. Cort. et multis ap. Oudend. ed. 1474. Med. Junt.

40 *Principio tractato ab.*] Quia supra est: *principium sumetur ab* &c. nec est hæc latina forma: *tractari ab ratione aliqua*, statui dudum, legendum *tracto*. Verba hæc et alibi confusa sunt in utramque partem.

41 *Primo exponemus.*] *Primo* delent Mss. et edd. vett. sed nescio, quomodo sensus meus repugnat, cui, sublato illo verbo, aliquid deesse videtur. Et solet noster numerare partes.

42 *Genus, in laude: quibus majoribus natus sit.*] Nescio quare addatur *quibus maj. nat. sit.* nam hoc est in verbo *genus*; et est alieno loco, deberetque esse post *genus*. est porro commune laudi et vituperationi: hic autem desideratur, quod laudi proprium sit. Nec denique mox *in vituperatione* aliquid additur. Itaque spurium est sine dubio, e glossa natum, atque adeo ejiciendum. Uncis inclusi.

43 *Educatum esse: in vituperatione, contra.*] Valde hic variant codices. Grævius fecit ex ista varietate: *quam bene et honeste in bonis disciplinis tempore totius pueritiæ fuerit.* male. nam constructio mutatur, quæ a precedente non debet discrepare. Ego vulgatum servavi. Sed pro *e contrario*, e Mss. et edd. pr. dedi *contra*; quod rectum et in tali forma usitatum est.

in vituperatione, contra. [44] Deinde transire oportet ad cor- 14
poris commoda. A natura, [45] in laude: si sit dignitas atque
forma, [46] laudi fuisse eam; non quemadmodum ceteris, de-
trimento atque dedecori: si vires atque velocitas egregia;
honestis exercitationibus et industriis dicemus comparata:
[47] si valetudo, perpetua diligentia, et temperantia cupidita-
tum: in vituperatione, si erunt hæc corporis commoda, male
his usum dicemus, quæ casu et natura, tanquam quilibet
gladiator, habuerit; si non erunt, præter formam, omnia
ipsius culpa et intemperantia non fuisse dicemus. Deinde
[48] revertemur ad extraneas res, et in his, animi virtutes, aut
vitia quæ fuerint, considerabimus: divitiæ, an paupertas
fuerit, et quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ
inimicitiæ, et quid fortiter in inimicitiis gerendis fecerit;
cujus causa susceperit inimicitias, qua fide, benevolentia,
officio gesserit amicitias: in divitiis qualis, aut in paupertate
cujusmodi fuerit: quemadmodum habuerit in potestatibus
gerendis animum. Si interierit, cujusmodi mors ejus fuerit,
cujusmodi res mortem ejus sit consecuta. Ad omnes autem 8
res, in quibus animus hominis maxime consideratur, illæ 15
quatuor animi virtutes erunt accommodandæ: ut, si laude-
mus, aliud juste, aliud fortiter, aliud modeste, aliud pruden-
ter factum esse dicamus: [49] sin vituperemus, aliud injuste,
aliud ignave, aliud immodeste, aliud stulte factum esse di-
camus. Perspicuum est jam nimirum ex hac dispositione, p. 19.
quemadmodum sit tractanda tripartita divisio laudis et vitu- a.
perationis, si illud etiam assumserimus: non necesse esse nos
omnes has partes in laudem, aut vituperationem transferre,
propterea quod sæpe ne incidunt quidem: sæpe ita tenuiter

44 *Deinde transire.*] Hic rursus mira varietas est in libris. Vulgatum verum est. Nempe ab genere et educatione, quæ sunt in externis, vult transiri ad interna, et ab his rediri rursus ad externa.

45 *In laude.*] Hoc abest libris scriptis et ed. Mediol. 1474. itaque Grævius et Oudendorpius delent: male. Est eadem forma, quæ antea; et post opponitur: *in vituperatione.* Ergo necessario servatur.

46 *Laudi fuisse eam.*] Mss. plures et ed. Med. 1474. habent *ea:* quod placet Oudendorpio. Sic mox *comparata*, cum feminina præcesserint; et ibi etiam verbo *honestis* in Mss. et edd. aliquot additur *hæc*, quod et ipsum placet eidem. Ego mallem *eam* deleri: videturque esse a glossatore, ut post *hæc.*

47 *Si valetudo, perpetua d.*] Hæc est vetus interpunctio, a Grutero temere mutata, posito commate post *perpetua*; quam tamen pariter in libris quibusdam antiquis reperi, ut ed. Junt. Illa vetus est in Mss. et edd. pr.

48 *Revertemur.*] Mss. quidam *vertemur*, quod et placet viris quibusdam doctis. Sed *revertemur* necessarium est, quia intelligendus reditus ad res externas.

49 *Sin vituperemus, aliud injuste* &c.] Delevimus *e contrario*, quod non est in Mss. plerisque, nec edd. pr. 1474. et aliis. Sed fortasse aliquis prætulerit lectionem Aldinam; quæ et in scriptis nonnullis est: *si vituperemus; e contrario*, nihil amplius, omissisque ceteris. Quod sane dignum consideratu. Nam sic et supra; ubi tamen recepimus *contra*, pro *e contrario.* Ita in ceteris esset interpretatio τοῦ *contra* a glossatore orta. Sic placebat Lambino: nec ego valde repugnem.

incidunt, ut non sint necessariæ dictu. quapropter eas partes, quæ firmissimæ videbuntur, legere oportebit. Conclusionibus brevibus utemur, [50] enumeratione ad exitum causæ: in ipsa causa crebras et breves amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus causæ, eo quod raro accidit in vita, [51] negligentius considerandum est. Neque enim id, quod potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet velle [52] quam commodissime posse facere. Et, si separatim hæc causa minus sæpe tractatur; at in judicialibus, et in deliberativis causis sæpe magnæ partes versantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoque genere causæ nonnihil industriæ [53] consumendum putemus. Nunc, absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc est, inventione perpolita, atque ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad ceteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

9 Quoniam dispositio est, per quam illa, quæ invenimus, in
16 ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronuntietur: videndum est, cujusmodi rationem in disponendo habere conveniat. [54] Genera dispositionum sunt duo: unum ab institutione artis profectum: alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, divisione, confirmatione, confutatione, conclusione: et hunc ordinem, quemadmodum præceptum est ante, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modo totas causas per orationem, sed [55] per singulas quoque argumentationes dispone-

50 *Enumeratione ad exitum causæ.*] Hæc J. Gron. et Grævius deleri volunt, auctoritate Mss. Medic. et Erf. Male. Nam ita nihil esset, quo referretur, *in ipsa causa.* Sensus est: genere et parte conclusionis, quæ est in enumeratione partium, ἀνακεφαλαιώσει, tantum in fine orationis est utendum: quod est aptum huic causæ præceptum.

51 *Negligentius considerandum est.*] Si de præceptis et cognitione sermo est, recte habet hæc lectio: Sin de facultate; prætulerim cum Grævio et Oudendorpio *commentandum*, e lectione *commendandum*, quæ in Mss. pluribus, etiam nostris, item edd. ut Med. Junt. reperitur: eoque tendit alia Mss. lectio et ed. 1474. *commodandum.*

52 *Quam commodissime.*] Sic dedimus ex edd. 1474. Mediol. Junt. pro *accommodatissime*, quæ ab Aldo fluxit.

53 *Consumendum putemus.*] *Consumendum* e Mss. Guilielmii, Oudendorpii duobus, et nostro Lips. edidimus, quod volebant et Græv. et Oud. Veteres edd. *conferendum.* Sed id requirebat *in hoc genus.* *Consummandum* male Gruterus dedit e suis Mss. Tum *putemus*, pro *putamus* ex iisdem et ed. Med. 1474. nam id melius respondet principio, *commentandum est.*

54 *Genera dispositionum.*] Sic Mss. Græv. Oud. Cort. et edd. veteres. Vulgo *dispositionis*, quod primus Aldus dedit: deseruit tamen Cratander, ut alia.

55 *Per sing. quoque argumentationes.*] Hoc substituimus vulgato *argumentationis partes:* auctoribus Mss. et edd. vett. res ipsa etiam sine libris jubet: nam et mox repetit auctor *per orationes et per argumentationes:* nec alterum intelligi potest. Sic visum et Grævio. Sed secundum hanc rationem, quæ sequuntur, *id est — complexionem*, spuria sunt, et a glossatore vitiosæ lectionis orta. Et in aliis Mss. sunt aliter. Uncis inclusimus.

mus, quemadmodum in secundo libro docuimus, [id est, ex-
positionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem,
complexionem.] Hæc igitur duplex dispositio est: una per 17
orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis
profecta. Est autem et alia dispositio, quæ, cum ab ordine
artificioso recedendum est, oratoris judicio ad tempus ac-
commodatur: ut si a narratione dicere incipiamus, aut ab
aliqua firmissima argumentatione, aut a litterarum aliqua-
rum recitatione: aut si secundum principium confirmatione
utamur, deinde narratione: aut, si quam hujusmodi per-
mutationem ordinis faciamus: quorum [56] nihil, nisi causa
postulet, fieri oportebit. Nam si vehementer aures audi-
torum obtusæ videbuntur, atque animi defatigati ab ad-
versariis multitudine verborum, commode poterimus prin- b.
cipio supersedere, et exordiri causam aut a narratione, aut
ab aliqua firma argumentatione. deinde, si commodum erit,
quia non semper necesse est, ad principii sententiam reverti
licebit. Si causa nostra magnam difficultatem videbitur 10
habere, ut nemo æquo animo principium possit audire; a
narratione cum inceperimus, ad principii sententiam rever-
tamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exor-
diemur ab aliqua firma argumentatione. His commuta-
tionibus, et translationibus partium sæpe uti necesse est,
cum ipsa res artificiosam dispositionem artificiose commu-
tare cogit. In confirmatione et confutatione argumenta- 18
tionum dispositiones hujusmodi convenit habere: firmissi-
mas argumentationes in primis et in postremis causæ par-
tibus collocare: mediocres, et neque inutiles ad dicendum,
neque necessarias ad probandum, quæ, si separatim ac
singulæ dicantur, infirmæ sint, cum ceteris conjunctæ, fir-
mæ et probabiles fiant, interponi et in medio collocari
oportet. nam re narrata, statim exspectat animus auditoris,
ex qua re causa confirmari possit. Quapropter continuo
firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quo-
niam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur, utile
est, cum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in
animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc
dispositio locorum, tanquam instructio militum, facillime
in dicendo, sicut illa in pugnando, parare poterit victoriam.

Pronuntiationem multi maxime utilem oratori dixerunt 11
esse, et ad persuadendum plurimum valere. nos quidem 19

56 *Nihil, nisi causa postulet* &c.] J. Gronovius valde probat lectionem Ms. Medic. *nihil non, causa postulet;* id est, *si c. p.* cujus ellipseos exempla pater in Obss. protulit. Sed ea ab facilitate nostri est aliena. Ego putem auctorem dedisse: *nihil non, si causa postulet:* si tamen aliquid tentandum. *Non* et *si* contracta sunt temere in *nisi*, cujus rei indicium fecerit Ms. Med. Sed vulgatum tamen satis consentit sequentibus.

[57] unam de quinque rebus plurimum posse non facile dixerimus; nec, egregie magnam esse utilitatem [58] in pronuntiatione, audacter confirmaverimus. nam commodæ inventiones, et concinnæ verborum elocutiones, et partium causæ artificiosæ dispositiones, et horum omnium diligens memoria, sine pronuntiatione, non plus, quam sine his rebus pronuntiatio sola, valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit: nam omnes vix posse putarunt de voce, et vultu, et gestu dilucide scribi, cum hæ res ad sensus nostros pertinerent: et quia magnopere ea pars a nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda.

Dividitur igitur pronuntiatio in vocis figuram, et corporis motum. Figura vocis est, quæ suum quemdam pos-
20 sidet habitum ratione et industria comparatum. Ea dividitur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maxime comparat natura, [59] nonnihil adauget, sed maxime conservat cura: firmitudinem vocis maxime natura comparat, nonnihil adauget, sed maxime conservat exercitatio declamationis: mollitudinem vocis, hoc est, ut eam torquere in dicendo, pro nostro commodo, possimus, maxime faciet exercitatio decla-
p. 20. mationis. Quapropter de magnitudine vocis, et firmitudinis
a. parte, [60] quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil [61] ad nos attinet commonere, nisi ut ab iis, qui non
12 inscii sunt ejus artificii, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conservatur ratione declamationis, et de mollitudine vocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur,
21 dicendum videtur. Firmam igitur maxime poterimus in dicendo vocem conservare, si quam maxime sedata et depressa voce principia dicemus. nam læduntur arteriæ, si, antequam leni voce permulsæ sunt, acri clamore compleantur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet: recreatur enim vox spiritu, et arteriæ reticendo acquiescunt: et

57 *Unam de quinque rebus.*] Vulg. *unum*. Correximus e Mss. quibusdam et edd. pr. *Unum* est ab Aldo.

58 *In pronuntiatione.*] Edd. 1474. et aliæ vett. addunt *sola*: quod e sequentibus huc tractum est. Hic quidem locum non habet. Nec hoc dicebant, quos contra disputat, *solam* esse insigniter utilem, sed præter ceteras partes.

59 *Nonnihil adauget.*] Vulgo *hanc auget*. Sed *hanc* et sensus et Mss. plures et edd. pr. non habent. Hoc habent Mss. plerique et edd. pr. Hæ in sequenti fere habent *accuratio*. non secutus sum: nec enim bene convenit.

60 *Quoniam altera natura* &c.] Primum membrum ad firmitudinem refertur, alterum ad magnitudinem. nam in hac, cura ante commemoratur; in firmitudine, natura et exercitatio. Sed hæc pertinet ad partem firmitudinis eam, de qua separatim dicitur.

61 *Ad nos.*] Abest a libris quibusdam: itaque deleri volunt quidam viri docti: quos non sequimur, quia videtur dicere, rhetoris non esse, de his monere, in quibus artificium locum non habeat.

[62] continuum clamorem remittere, et ad sermonem transire
oportet: commutationes enim faciunt, ut nullo genere
vocis effuso, in omni voce integri simus: et acutas vocis
exclamationes [63] vitare debemus: ictus enim fit, et vulne-
rantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione, et
si quis splendor est vocis, consumitur uno clamore univer-
sus: et uno spiritu continenter multa dicere in extrema
convenit oratione: fauces enim calefiunt, et arteriæ com-
plentur, et vox, quæ varie tractata est, reducitur in quen-
dam sonum æquabilem atque constantem. Sæpe rerum na-
turæ gratia quædam jure debetur, velut accidit in hac re.
nam quæ diximus ad vocem servandam prodesse, eadem at-
tinent ad suavitatem pronuntiationis, ut, quod nostræ voci
prosit, idem voluptate auditoris probetur. Utile est ad fir- 22
mitudinem vocis, sedata vox in principio. quid insuavius,
quam clamor in exordio causæ? Intervalla vocem confir-
mant: eadem sententias concinniores divisione reddunt, et
auditori spatium cogitandi relinquunt. Conservat vocem
continui clamoris remissio: et auditorem quidem varietas
maxime delectat; cum sermone animum ejus retinet, aut
exsuscitat clamore. Acuta exclamatio vocem et fauces vul-
nerat: eadem lædit auditorem. habet enim quiddam illibe-
rale, et ad muliebrem potius vociferationem, quam ad vi-
rilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema
oratione continens vox remedio est voci. quid? hæc eadem
nonne animum vehementissime calefacit auditoris, in totius
conclusione causæ? Quoniam igitur res eædem vocis firmi-
tudini, et [64] pronuntiationis suavitati prosunt, de utraque
re simul erit in præsentia dictum, de firmitudine, quæ visa
sunt, de suavitate, quæ conjuncta fuerunt: cætera suo loco
paullo post dicemus. Mollitudo igitur vocis, quoniam 13
omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis 23
consideranda est. Eam dividimus in sermonem, contentio- b.
nem, amplificationem. Sermo est oratio remissa, et fini-
tima quotidianæ locutioni: contentio est oratio acris, et
ad confirmandum, [65] et ad confutandum accommodata:
amplificatio est oratio, quæ [66] aut in iracundiam inducit,

62 *Continuum clamorem remittere.*] Mss. plures et edd. pr. usque ad Ald. *omittere*; quod non displicet, propter epitheton clamoris *continuum*: sed tamen et infra est, *continui clamoris remissio.*

63 *Vitare debemus.*] Addidimus *debemus*, quod et Mss. multi habent, et edd. pr. omnes. Et cum cetera membra habeant verbum, cur in hoc uno non sit?

64 *Pronuntiatio suavitati.*] Sic edd. vett. usque ad Ald. Terminatio a librariis ad formam præcedentis formata est, factumque vulgatum *suavitudini.*

65 *Et ad confutandum.*] Addidimus *ad* e Mss. quod et auctoris consuetudo perpetua requirit in hac forma.

66 *Aut in irac. inducit* &c.] Dedimus *in* e Mss. et edd. pr. pro *ad*. Ceterum suspicamur verba *inducit* et *trahit* esse permutata. nam *trahere* aptius est iræ, *inducere* autem misericordiæ: quamquam et post est *ad iracundiam adducere.*

aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo dividitur in partes quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, jocationem. Dignitas est oratio cum aliqua gravitate, et vocis remissione: demonstratio [67] est oratio, quæ docet remissa voce, quomodo quid fieri potuerit, aut non potuerit: narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum, expositio: jocatio est oratio, quæ ex aliqua re risum pudentem et liberalem potest comparare. Contentio dividitur in continuationem et distributionem. Continuatio est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa: distributio est in contentione oratio frequens, cum raris et
24 brevibus intervallis, acri vociferatione. Amplificatio dividitur in cohortationem et conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit: conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes divisa est, et hæ partes ipsæ [68] in octo alias distributæ sunt, quæ cujusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum videtur.
14 Sermo cum est in dignitate, plenis faucibus quam sedatissima et depressissima voce uti conveniet: ita tamen, ut [69] ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cum autem est in demonstratione, voce paullulum attenuata, crebris intervallis et divisionibus uti oportebit: ut ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, inserere atque intersecare videamur in animis auditorum. Cum autem sermo in narratione est, tum vocum varietate opus est, ut, quo quidque pacto gestum sit, ita narrari videatur. Strenue quod volumus ostendere factum, celeriuscule dicemus: [70] at aliud otiose, retardabimus. Deinde modo acriter, tum clementer, mœste, hilariter in omnes partes commutabimus, ut verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes, de quibus nos narrabimus; diligenter animum advertemus, ut omnium personarum sensus, atque animos voce exprima-
25 mus. Sin erit sermo in jocatione, leniter tremebunda voce, cum parva significatione risus, sine ulla suspicione [71] mimæ

67 *Est oratio.*] Addidimus *oratio*, e Mss. et edd. pr. ut est in ceteris partibus.

68 *In octo alias distributæ sunt, quæ.*] Hic delevimus primum *partes* post *octo*, auctore Ms. Cort. tum addidimus *sunt*, e Mss. plurimis et edd. pr. denique delevimus iisdem auctoribus, *horum octo partium*, post *sunt*.

69 *Ne ab oratoria.*] Hoc referendum ad *plenis faucibus*, i. e. ne gravitas fiat affectata, ut in histrionibus tragicis.

70 *At aliud otiose, ret.*] In hac lectione interpunctio tollenda videtur, quæ et ab edd. pr. abest. Sed necessario debent esse duo membra, ut in præcedente. An: *at quod otiose?*

71 *Mimæ cachinn.*] Est ex uno Ms. a Grutero inductum, pro *nimiæ*, quod sane verbo *suspicionis* non convenit: sed *mimæ* contractum est e *mimicæ*, quod reponendum puto.

cachinnationis [72] leviter oportebit a sermone serio torquere ad liberalem jocum vocem. Cum autem contendere oportebit; quoniam id aut per continuationem, aut [73] per distributionem faciendum est: in continuatione, adaucto mediocriter sono vocis, verbis continuandis, [74] vocem quoque jungere oportebit, et torquere sonum, et celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio consequi possit; [75] in distributione ab imis faucibus excla- p. 21. a.
mationem quam clarissimam adhibere oportet: et quantum spatii per singulas exclamationes sumserimus, tantum in singula intervalla spatii consumere [76] jubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur voce attenuatissima, clamore leni, [77] sono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate: in conquestione [78] utemur voce depressa, inclinato sono, crebris intervallis, longis spatiis, magnis commutationibus. De figura vocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendum videtur.

Motus est corporis gestus, et vultus moderatio quædam, 26
quæ pronuntianti convenit, et probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Convenit igitur in vultu pudorem et acrimoniam esse: in gestu nec venustatem [79] conspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut operarii videamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas vox est distributa, [80] motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate; stantes in vestigio, levi dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata: sin erit in demonstratione sermo; [81] paullulum corpus a cervicibus de-

72 *Leviter oportebit.*] Sic scripsi pro *leniter* e Mss. et edd. pr. Supra quoque pro *leniter trem.* multi libri habent *leviter.* Sed verbo *trem.* aptum est *leniter,* ut verbo torquendi *leviter.* In fine *vocem* post *jocum* sane aures meas offendit; sed est in libris omnibus, et *torquere* videtur id verbum requirere.

73 *Per distributionem.*] i. e. per altercationem, cum alternis loquuntur oratores. v. Clav. in *altercatio.*

74 *Vocem quoque jungere.*] Sic nonnulli Mss. etiam Lips. et edd. 1475. Med. 1498. Junt. Est continuare, ut docet Gron. ad h. l. ex patris Obss. 2, 3.

75 *In distributione vocem ab imis faucibus exclamatione quam clarissima.*] Sic vulgg. omnes. Delevi cum Grævio e Cod. Erf. *vocem,* et *exclamationem quam clarissimam* dedi: quod res etiam requirit. In vulgata sensus commodus non est.

76 *Jubemur.*] Int. a magistris artis dicendi. Sed noster supra dixit, eos non præcipere diligenter de modo pronunciandi. Itaque blanditur lectio Ms. Cort. *jubemus,* nisi totum verbum factum est e *debemus.* nam etsi etiam magistri artium dicuntur *jubere* apud Ciceronem; tamen noster, quod observarim, nunquam hoc verbo de iis utitur.

77 *Sono æquabili.*] Sic Mss. ap. Oudend. nostri et edd. pr. præter 1474. Vulg. *æquali.*

78 *Utemur voce depressa.*] *Utemur* abest a Ms. Cort. bene, ut arbitror. Ea vox addita est propter interpunctionem, quæ in libris post *celeritate* maxima est.

79 *Conspicuam.*] Mss. quidam *conspiciendum,* quod probant Græv. et Oud.

80 *Motus quoque corporis.*] Puto verbum *corporis* esse spurium. nam de toto motu, non de parte, i. e. gestu, sermo est.

81 *Paullulum corpus a cervicibus demittamus.*] i. e. a parte superiori, inde a cervicibus leniter inclinari antrorsum et versus audientes debet.

mittemus: (nam hoc est a natura datum, ut quam proxime tum vultum admoveamus ad auditores, si quam rem docere eos, et vehementer instigare velimus:) sin erit in narratione sermo; idem motus poterit idoneus esse, qui paullo ante demonstrabatur in dignitate: sin in jocatione; vultu quandam debebimus hilaritatem significare, sine commutatione
27 gestus. Si contendemus per continuationem; brachio celeri, mobili vultu, acri aspectu utemur: sin contentio fiet per distributionem; celeri [82] projectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara supplausione, acri et defixo aspectu uti oportebit. [83] Si utemur amplificatione per cohortationem; paullo tardiore et consideratiore gestu conveniet uti, similibus ceteris rebus, atque in contentione per continuationem: si utemur amplificatione per conquestionem, [84] feminis plangore, et capitis ictu, nonnunquam sedato et constanti gestu, mœsto et conturbato vultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, imitari scriptura conatus sim voces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commode scribi posset; nec, si id fieri non posset, hoc, quod feci, fore inutile putabam, propterea quod hic admonere voluimus, [85] quid oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet, pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur.

16 Nunc ad thesaurum inventorum, [86] atque ad omnium par-
28 tium rhetoricæ custodem, memoriam transeamus. Memo-
b. ria utrum habeat [87] quidquam artificiosi, an omnis a natura proficiscatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet in hac re multum valere artem et præceptionem, ita ea de re loquemur. placet enim nobis esse artificium memoriæ: quare placeat, alias ostendemus: in præsentia cujusmodi ea sit, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ; una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est

82 *Porrectione brachii.*] Scripsi *projectione*, pro *porrectione*, sensu et re postulante, ex Orat. c. 18. ubi Cicero *brachii projectionem* in contentionibus requirit.

83 *Si utemur amplif.*] Vulgo *sin*. Sed est initium novæ partitionis, ut ante: *si contendemus*.

84 *feminis plangore.*] Pro vulg. *femineo plangore*. Semper me offendit *femineus plangor*, qui oratori nullo modo convenit: et putavi scribendum esse *femoris plangor*, cum *percussio femoris* in oratoribus commemoretur, et in gravi dolore virorum. Sed cum Grævius in Ms. Erf. repererit *feminis*, id sine hæsitatione recepi. Vide ipsum. *Plangoris* verbum, ut bene monet Grævius, decepit homines, quod nesciebant librarii pro percussione proprie dici. Mox *conatus sum* plures Mss. et edd. placet Oudendorpio.

85 *Quid oporteret.*] Vulgo *quod* male. *Quid* habent Mss. Oudend. et nostri, ed. Med. 1474.

86 *Atque ad o. p.*] Addidimus *ad* e Mss. et edd. pr.

87 *Quidquam artif.*] Mss. et edd. vett. *quiddam*. quod præfert Oudendorpius.

ea, quæ nostris animis insita est, et [88] simul cum cogitatione nata: artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, et ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenii bonitas imitatur sæpe doctrinam, ars porro naturæ commoda confirmat et auget: ita fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, [89] si cui data est egregia, similis sit huic artificiosæ. Porro hæc artificiosa, naturæ commoda reti- 29
net, et amplificat ratione doctrinæ. Quapropter et naturalis memoria præceptione confirmanda est, ut sit egregia: et hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc magis, aut minus in hac re, quam in ceteris artibus fit, ut ingenio, doctrina, præceptione natura nitescat. Quare et illis, qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio: quod tute paullo post poteris intelligere. Quod [90] si illi freti ingenio suo, nostro non indigent, tamen justa causa datur, quare iis, qui minus ingenii habent, adjumento velimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur. Constat igitur artificiosa memoria ex locis et imaginibus. Locos appellamus eos, qui breviter, perfecte, insignite, aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facile naturali memoria comprehendere et amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, et alia, quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædam, et notæ, et simulacra ejus rei, quam meminisse volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorum memoriam si volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit.

Nunc, cujusmodi locos invenire, et quo pacto reperire, et 30
in locis imagines constituere oporteat, ostendemus. Quem- 17
admodum igitur qui litteras sciunt, possunt id, quod dictatum est, scribere, et recitare, quod scripserunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, possunt, quæ audierunt, in locis collocare, et ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ aut chartæ simillimi sunt; imagines, litteris; dispositio et collocatio imaginum, scripturæ; pronuntiatio, lectioni. Oportet igitur, si volumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, ne quando perturbatione ordinis impediamur, quo secius

88 *Simul cum cog.*] Mss. aliqui, etsi pauci, item ed. 1474. *sine multa cog.* J. Gronovius inde facit *simul cog.* quod dupliciter interpolatum sit.

89 *Si cui data est egregia.*] Vix dubito, auctorem dedisse *egregie.* Librarii sæpe, etiam in his libris, adverbia talia in adjectiva mutavere, ut aliis locis videbimus.

90 *Si illi, freti ingenio—datur.*] Hic multa correximus. Primum e Mss. et edd. 1475. Mediol. Junt. dedimus *ingenio suo, nostro non indigent,* pro *fr. i. nostra præceptione non indigerent:* deinde latinitatis et conformandæ orationis caussa, etsi sine libris auctoribus, *datur* pro *daretur.* Nam omnino in his opus esse præsenti tempore, *indigent, datur,* intelligitur e sequentibus, *habent* et *velimus,* in quibus libri omnes consentiunt.

quoto quoque loco libebit, vel a superiore, vel ab inferiore,
[91] vel a media parte imagines sequi, ut ea, quæ mandata
18 locis erunt, [92] videre et proferre possimus. Nam ut, si in
p. 2 ordine stantes notos complures viderimus, nihil nostra inter-
a. sit, utrum a summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum
dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eveniet,
ut in quamlibet partem quotoquoque loco libebit, imagini-
bus commoniti dicere possimus id, quod locis mandaveri-
31 mus. Quare placet et ex ordine locos comparare; et locos,
[93] quos sumserimus, egregie commeditari oportebit, ut per-
petuo nobis hærere possint. nam imagines, sicut litteræ,
delentur, ubi nihil illis utimur: loci, tanquam cera, rema-
nere debent. Et, ne forte in numero locorum falli possimus,
quintum quemque locum placet notari: quod genus, si in
quinto loco manum auream collocemus; [94] et in decimo ali-
quem notum, cui prænomen sit Decimo; [95] deinde facile
19 erit similes notas quinto quoque loco collocare. Item com-
modius est in derelicta, quam in celebri regione locos com-
parare: propterea quod frequentia, et obambulatio hominum
conturbat et infirmat imaginum notas; solitudo conservat
integras simulacrorum figuras. Præterea dissimiles forma
atque natura loci comparandi sunt, ut distincte [96] interlucere
possint. nam si quis multa intercolumnia sumserit, contur-
babitur similitudine locorum, ut ignoret, quid quoque in
loco collocarit. Et magnitudine modica, [97] et mediocres
locos habere oportet. nam et præter modum ampli vagas
imagines reddunt; et nimis angusti sæpe non videntur posse
32 capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustres,
nec vehementer obscuros locos haberi oportet, ne aut obcæ-
centur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. In-
tervalla locorum mediocria esse placet, fere paullo plus, aut
minus pedum tricenûm. Nam ut aspectus, ita cogitatio
minus valet, sive nimis procul removeris, sive vehementer

91 *Vel a media.*] Absunt ab edd. pr. et Mss. etiam nostris. Prima habet Aldina. Et tamen mox *medium* est: *utrum ab summo, an ab imo, an a medio.* Itaque nolui delere: quamquam et in altero lectio dubia est. nam etsi Mss. fere habent et ed. 1474. ab aliis tamen ut Med. Junt. abest.

92 *Videre et proferre.*] Dedimus *videre* pro *edere* e Mss. et edd. 1474. et Mediol. nam in vulgata lectione est tautologia non ferenda: qualis est in iis, qui pro eo habent *dicere.*

93 *Quos sumserimus.*] Pro *assumserimus* e libris scr. pluribus et nostris. In sequentibus *oportebit* mallem abesse. Lectio *commeditari* non firmo stat talo, sed est melior vetere *commoditer notari.*

94 *Et in decimo.*] Delevimus *si* ex Mss. et edd. pr. a quibus etiam *et* subinde abest.

95 *Deinde facile erit deinceps* &c.] *Deinceps* (καθεξῆς) e libris antiquis scr. et edd. restituimus, quod et res desiderat: sed credo ex eo factum *deinde;* idque delendum, quo venustior fiet oratio.

96 *Interlucere possint.*] Quinam interluceant? Immo, ut opinor, *i. possit.* Sic Liv. I, 4. *quibus aliquid inter ordines interlucet.*

97 *Et mediocres.*] Pro glossa repudiat Guilielmius. Et ταυτολογεῖ manifeste. *Et* abest etiam ab ed. 1474. quod paullulum favet.

prope admoveris id, quod oportet videri. Sed quanquam facile est ei, qui paullo plura exploraverit, quamvis multos et idoneos locos comparare: tamen si quis ad ista satis idoneos invenire se non putabit, ipse sibi constituat, quam volet multos, licebit. Cogitatio enim quamvis regionem potest amplecti, et in ea situm loci cujusdam [98] ad suum commodum et arbitrium fabricari et architectari. Quare licebit, si hac promta copia contenti non erimus, nosmetipsos nobis cogitatione nostra regionem constituere, et idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est: nunc ad imaginum rationem transeamus.

Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, et 20
[99] ex omnibus verbis notas nobis similitudines eligere debe- 33
mus, duplices similitudines esse debent; unæ rerum, alteræ verborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summatim ipsorum negotiorum imagines comparamus: verbo- b.
rum similitudines constituuntur, cum uniuscujusque nominis et vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe una nota, et imagine simplici comprehendemus, hoc modo: ut si accusator dixerit, ab reo hominem veneno necatum, et hereditatis causa factum arguerit, et ejus rei multos dixerit testes et conscios esse: si hoc primum, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse volemus; in primo loco rei totius imaginem conformabimus; ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam ejus detinebimus; si eum non agnoverimus, aliquem ægrotum non de minimo loco sumemus, ut cito in mentem venire possit, et reum ad lectum ejus [100] adstituemus, dextra poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo et testium, et hereditatis, et veneno necati memoriam habere poterimus. Item 34
deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus: et, quotiescunque rem meminisse volemus, si formarum dispositione, et imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quæ volemus, memoria consequemur. Cum verborum simi- 21
litudines imaginibus exprimere volemus, plus negotii suscipiemus, et magis ingenium nostrum exercebimus. Id nos hoc modo facere oportebit. *Jam* [1] *domuitionem reges Atri-*

98 *Ad suum commodum et arbitrium.*] Addidi *commodum et* e Mss. ap. Oudend. et ed. 1474. et Mediol. pr.

99 *Ex omnibus verbis notas nosmet nobis.*] *Nosmet* addunt Mss. et edd. pr. Delevit Aldus.

100 *Adstituemus.*] Primus sic edidit Aldus; superiores omnes *statuemus.* Verbum nuspiam alibi occurrit mihi.

1 *Domuitionem.*] Multi Mss. etiam nostri *domiultionem:* et sic edd. pr. omnes, quas vidimus: idque bene convenit rei et imagini, quæ apponitur, ut monet Guilielmius. *Domuitionem* primus edidit Victorius e Divin. I, 33. bene. nam respicitur ad nomen *Domitii,* et e verbis imago fit; quod Guilielmius non cogitavit.

dæ parant. In loco constituere oportet manus ad cœlum tollentem Domitium, cum a regibus Marciis loris cædatur. Hoc erit, *Jam domuitionem reges.* In altero loco [2] Æsopum et Cimbrum subornare Iphigeniam, Agamemnonem et Menelaum. Hoc erit, *Atridæ parant.* Hoc modo omnia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, si naturalem memoriam exsuscitaverimus hac notatione, ut, versu posito, ipsi nobiscum primum transeamus bis, aut ter eum versum; deinde cum imaginibus verba exprimamus. Hoc modo naturæ suppeditabit doctrina. nam utraque altera separata minus erit firma; ita tamen ut multo plus in doctrina atque arte præsidii sit. Quod docere non gravaremur, ni metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus commode servaretur hæc dilucida brevitas præceptionis.

35 Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines partim firmæ
et ad monendum idoneæ sint, partim imbecilles et infirmæ,
quæ vix memoriam possint excitare: qua de causa utrum-
que fiat, considerandum est; ut, cognita causa, quas vite-
22 mus, et quas sequamur imagines, scire possimus. Docet
igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. nam si quas res
in vita videmus parvas, usitatas, quotidianas, eas meminisse
non solemus; propterea quod nulla nisi nova, aut admirabili
re commovetur animus. at si quid videmus, aut audimus
egregie turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incre-
dibile, [3] ridiculum, id diu meminisse consuevimus. Item-
que quas res ante ora videmus, aut audimus, obliviscimur
p. 23. plerumque; quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime
a. sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod usi-
tatæ res facile e memoria elabuntur, insignes et novæ ma-
36 nent diutius. Solis exortus, cursus, occasus nemo admira-
tur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipses solis miran-
tur, quia raro accidunt, et solis eclipses magis mirantur,
quam lunæ, quoniam hæ crebriores sunt. Docet ergo se
natura, vulgari et usitata re non exsuscitari: [4] novitate et
insigni quodam negotio commoveri. Imitetur igitur ars
naturam, et quod ea desiderat, inveniat: quod ostendit, se-
quatur. Nihil est enim, quod aut natura extremum inve-

2 *Æsopum—Menelaum.*] Hic tanta in ser. et edd. varietas est, ut nihil certi extricare liceat. Ad exprimenda quidem verba *Atridæ parant* sufficiunt nomina *Iphig. Agam.* et *Menel.* Nomina *Æsopi et Cimbri,* tragœdorum, in plerisque non reperiuntur.

3 *Ridiculum.*] Quidam libri addunt *periculosum,* quod Oud. placet. a quibusdam vicissim abest *ridiculum.* Plures etiam habent *ridiculosum. Ridiculum* quidem necessarium est, cujus et infra in imaginibus deligendis rationem tradit auctor: idque servavimus, quia in edd. pr. omnibus reperimus.

4 *Novitate et insigni.*] Vulgg. *novitate vero.* Delevimus *vero,* quod Mss. plures non habent, idque est elegantius.

nerit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio
profecta sunt, [5] et exitus disciplina comparantur. Imagines 37
igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus
manere in memoria diutissime potest. id accidet, si quam
maxime notas similitudines constituemus: si non mutas, nec
vagas, sed [6] aliquid agentes imagines ponemus: si egregiam
pulchritudinem, aut unicam turpitudinem eis attribuemus:
si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut veste purpurea,
quo nobis notatior sit similitudo: aut si qua re deformabi-
mus, ut si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibu-
tam inducemus, quo magis insignita sit forma: aut si ridi-
culas res aliquas imaginibus attribuemus. nam ea res quoque
faciet, ut facilius meminisse possimus. Nam, quas res veras
facile meminimus, easdem fictas et diligenter notatas memi-
nisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut iden-
tidem primos quosque locos imaginum renovandarum causa
celeriter animo percurramus.

Scio, plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt, fe- 23
cisse, ut multorum verborum imagines conscriberent, uti, 38
[7] qui eas ediscere vellent, paratas haberent, ne quid in quæ-
rendo operæ consumerent. Quorum rationem aliquot de
causis improbamus: primum, quod in verborum innume-
rabilium multitudine ridiculum sit, mille verborum imagines
comparare. Quantulum enim poterunt hæc valere, cum ex
infinita verborum copia, modo aliud, modo aliud nos verbum
meminisse oportebit? Deinde cur volumus ab industria
quemquam removere, ut ne quid ipse quærat, [8] cum nos illi
omnia parata quæsitaque tradamus? Præterea similitudine
alia alius magis commovetur. Nam ut sæpe, formam si
quam similem cuipiam dixerimus esse, non omnes habemus
assensores, quod alii videtur aliud: ita sit in imaginibus, ut,
[9] quæ nobis diligenter notatæ sint, eæ parum videantur
insignes aliis. Quare sibi quemque suo commodo convenit 39
imagines comparare. Postremo præceptoris est docere,
quemadmodum quæri quidque conveniat, et unum aliquod,
aut alterum, non omnia, quæ ejus generis erunt, exempli
causa subjicere, quo res possit esse dilucidior. Ut cum de
procemiis quærendis disputamus, rationem damus quærendi, b.
non mille procemiorum genera conscribimus: ita arbitramur
de imaginibus fieri convenire.

5 *Et exitus.*] *Et* deleverim.

6 *Aliquid agentes.*] Delevi *notum* post *aliquid.* Abest a Mss. et edd. pr.

7 *Qui eas ediscere.*] Abest *eas* a Mss. pluribus et ed. Med. prima. non male.

8 *Cum nos illi.*] *Nos* addunt Mss. ed. 1474. et aliæ vett.

9 *Quæ nobis diligenter notæ sunt.*] Sine dubio legendum *notatæ.* Nam *diligenter notum* nihil commodi significare potest. Sic cap. super. extr. *res diligenter notatæ* occurrunt.

24 Nunc, ne forte verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem [10] arbitrere, et ipsarum memoria rerum contentus sis, quod et utiliores sint, et plus habeant facilitatis; admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere eos, qui velint res faciliores sine labore et molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse ante exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, ut versus meminisse possimus, sed ut hac exercitatione, illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur; ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus. Sed cum in omni disciplina infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum vero in μνημονικοῖς minimum valet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur. Quam plurimos locos ut habeas, et quam maxime ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conveniet. Non enim sicut a ceteris studiis abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. Nunquam est enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, et tum maxime, cum aliquo majore negotio detinemur. Quare cum sit utile, facile meminisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare, utilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non est sententia, [11] ne aut tuo studio diffisi, aut minus, quam res postulat, dixisse videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quasque partes in animo frequenta, et, quod maxime necesse est, exercitatione confirma.

10 *Arbitrere.*] Pro *arbitreris* dedimus e Mss. et edd. 1474. Mediol. prima.

11 *Ne aut tuo studio.*] Sic edidimus e Mss. et ed. 1474. quæ plane sic habet. Vulg. *ne aut tu nostro, aut nos tuo st. Aut tu nostro* etiam Oud. resecari vult, sed male servat *nos.*

RHETORICORUM AD C. HERENNIUM LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM L. IV.

In hoc libro quoniam de elocutione acturus et suis quasque definitiones, non aliunde petitis, illustraturus exemplis erat, eam autem rem abhorrere intelligebat a ceterorum consuetudine, qui in hoc genere elaborarant, ac propterea fore, ut in eorum aliorumque reprehensionem incurreret; præfationis loco, quo consilio, quibusque rationibus ductus a reliquorum more recesserit, ostendit, multumque eo disputat, ut rectius se his facere vincat, qui ex oratoribus potius et poëtis optimis quibusque exempla sumenda putent a c. 1—7. Deinde de ipsa elocutione ita disserit, ut primo agat de tribus dicendi generibus s. figuris, gravi, mediocri et attenuata, c. 8—11. deinde, quas res debeat habere commoda et perfecta elocutio, ostendat. Harum tres facit partes, primam elegantiam, quæ latinitatem et explanationem s. perspicuitatem desideret; alteram compositionem omnes orationis partes æquabiliter perpolientem; tertiam, dignitatem quæ in verborum et sententiarum exornatione cernatur, c. 12. usque ad finem.

QUONIAM in hoc libro, C. Herenni, de elocutione con- 1
scripsimus, et quibus in rebus opus fuit exemplis uti, 1
[12] nostris usi sumus; et id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt; necessario faciendum est, ut paucis rationem nostri consilii demus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quod in superioribus libris nihil [13] neque ante rem, neque præter rem locuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixe- p. 24 a.
rimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita, ut instituimus, [14] persolvemus. Sed facilius nostram rationem intelliges, si prius, quid illi dicant, cognoveris.

Compluribus de causis putant oportere, cum ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscujusque generis ab oratore aut poëta probato sumtum ponere exemplum. Et primum se id modestia commotos

12 *Nostris usi sumus.*] *Exemplis* delevimus, auctore ed. pr. a. 1474.

13 *Neque ante rem, neque præter r.*] Sensus est: neque præfationibus usi sumus, neque quicquam diximus, quod non ad rem ipsam pertineret explicandam &c. nihil adeo, de nostro consilio et similibus, ad commendandum aut excusandum. Hoc non assecuti sunt, qui dederunt *post rem.*

14 *Persolvemus.*] v. ad III, 1.

facere dicunt, propterea quod videatur esse [15] ostentatio
quædam, non satis habere, præcipere de artificio, sed ipsos
etiam videri velle artificiose gignere exempla: hoc est, in-
2 quiunt, ostentare se, non ostendere artem. Quare pudor
in primis est ad eam rem impedimento, ne nos solos pro-
bare, nos amare, alios contemnere et deridere videamur.
Etenim cum possimus ab Ennio sumtum aut a Graccho
ponere exemplum, [16] videtur esse arrogantia, illa relinquere,
et ad sua devenire. Præterea exempla testimoniorum locum
obtinent. Id enim, quod admonuerit, et leviter fecerit
præceptio, exemplo, sicut testimonio, comprobatur. Non
igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in judicio, [17] domesti-
cis testimoniis pugnet, [et sui ipsius abutatur exemplo]?
Ut enim testimonium, sic exemplum, rei confirmandæ
causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi a probatissimo
sumi, ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum con-
firmationis. Etenim necesse est aut se omnibus anteponant,
et sua maxime probent, aut negent optima esse exempla,
quæ a probatissimis oratoribus, aut poëtis [18] sumta sint.
Si se omnibus anteponant, intolerabili arrogantia sunt: si
quos sibi præponant, et eorum exempla suis exemplis non
putent præstare, non possunt dicere, quare sibi illos ante-
2 ponant. Quid igitur ipsa auctoritas antiquorum? [19] nam
cum res probabiliores, tum hominum studia ad imitandum
alacriora reddit: immo erigit omnium cupiditates, et acuit
industriam, cum spes injecta est, posse imitando, Gracchi,
3 aut Crassi consequi facultatem. Postremo hoc ipsum est
summum artificium, res varias et dispares in tot poëmati-
bus et orationibus sparsas, et vage disjectas, ita diligenter
eligere, ut unumquodque genus exemplorum sub singulos
artis locos subjicere possis. Hoc si industria solum fieri
posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non

15 *Ostentatio quædam.*] A Ms. Cort. abest *quædam:* bene, ut opinor.

16 *Videtur esse arrogantia.*] Est eadem, quæ ante forma: sed tamen prætulerim lectionem Ms. Lips. *arrogantiæ*, quam et in tribus reperit Oudend. et pluribus Græv. Nec displicet ejusdem libri lectio paullo post: *Etenim* pro *id enim.*

17 *Domesticis testimoniis pugnet etc.*] Mss. et edd. plures hoc solum habent omissis ceteris, *et sui ipsius abutatur exemplo:* alii libri, ut Lips. totum sic habent: *domestico pugnet sui ipsius testimonio et abutatur:* quod etiam magis placet. Certe ultima sunt spuria et aliena: itaque uncis inclusi, præsertim cum etiam illud *abutatur* durum sit in meliori lectione. Nam de testimonio tantum sermo est, non exemplo.

18 *Sumta sint.*] Sic Mss. non pauci, et edd. pr. omnes. Aldus primus edidit vulgatum *sunt.* Etiam in sequentibus, aut *arrogantia sint*, et, *non possint dicere*, scribendum puto, aut conjunctivos in indicativos mutandos *anteponunt, præponunt.* Et variant hic libri: sed nullus constanter totum recte exhibet.

19 *Nam cum res prob.*] Quid hic sit *nam*, nemo queat dicere. nec enim ratio superioris redditur. Suspicatus sum scribendum esse: *non, cum—reddit?*

fugissemus: [20]nunc sine summo artificio non potest fieri.
Quis est enim, [21]qui, nisi summe teneat artem, possit ea,
quæ jubeat ars, de tanta, et tam diffusa scriptura notare, et
separare? Ceteri, cum legunt orationes bonas aut poëmata,
probant oratores, et poëtas, neque intelligunt, qua re com-
moti probent: quod scire non possunt, ubi sit, nec quid sit,
nec quo modo factum sit id, quod eos maxime delectet. At b.
is, qui et hæc omnia intelligit, et idonea maxime eligit, et
omnia in arte maxime scribenda, redigit in singulas ra-
tiones præceptionis, necesse est ejus rei summus artifex sit.
Hoc igitur maximum artificium est, in arte sua posse et
alienis exemplis uti.

Hæc illi cum dicunt, [22]magis nos auctoritate sua com- 4
movent, quam veritate disputationis. Illud enim veremur,
ne cui satis sit ad contrariam rationem probandam, [23]quod
ab ea parte steterint ii, qui et inventores hujus artificii fue-
runt, et vetustate jam satis omnibus probati sunt. Quod
si, illorum auctoritate remota, [24]res omnes volent cum re
comparare, intelligent, non omnia esse concedenda antiqui-
tati. Primum igitur, quod ab eis de modestia dicitur, vi- 3
deamus, ne [25]nimium pueriliter proferatur. Nam [26]si ta-
cere, aut nihil scribere modestia est, cur quicquam scribunt,
aut loquuntur? Sin aliquid suum scribunt; cur, quo secius
omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis ad
Olympiacum venerit cursum, et [27]steterit, ut mittatur, im-
pudentesque illos dicat esse, qui currere cœperint, ipse intra
carceres stet, et narret aliis, quomodo Ladas aut Bojus cum
Sicyoniis cursitarint: sic isti, cum in artis curriculum de-

20 *Nunc sine summo.*] Delevi *vero,* post *nunc:* abest a Mss. et edd. primis: et sine dubio rectius abest. Aldus primus addidit.

21 *Qui, nisi summe.*] Ita vulgatum, *qui non, cum s.* quod sensum plane contrarium sententiæ habet, correxi e duobus Mss. et ed. 1474. et sic edidit Lamb. alii scr. et editi veteres habent vel *nisi cum,* vel, *qui cum non,* quæ sensum eundem efficiunt. Sed illud simplicissimum et usitatissimum judicavi. *Separare* in fine, est excerpere et deligere ad usum.

22 *Magis nos auctoritate sua* &c.] Sensum loci video e sequentibus: magis commovent auctoritate eorum, qui aliter, quam nos fecere, et magis aliorum exemplis usi sunt, quam re et veritate. Sed id in verbis non inest, quantum intelligo. Si *sua* deleatur, intelligi illud utcunque potest. Sed forte aliud in illo verbo latet.

23 *Quod ab ea parte steterint.*] *Parte* addidit Gruterus e Mss. tribus. Est etiam in ed. 1474. a ceteris fere omnibus abest elegantius: intellige *ratione.*

24 *Res omnes volent.*] Non video, quorsum *omnes* addatur. arbitror esse delendum, et fortasse quoque legendum est *rem.*

25 *Nimium pueriliter.*] Mss. et edd. fere addunt *inutiliter et p.*

26 *Si tacere, aut n. scr.*] *Aut* dedi pro *et* e Mss. pluribus, edd. 1474. et Med. prima, quod et sequentia desiderant.

27 *Steterit, ut mittatur.*] Nonnulli scr. et edd. *immittatur:* ed. 1474. et Med. pr. *emittatur:* quod fortasse factum ex *unde mittatur,* quod eleganter Latini dicunt de carceribus: sicut locus, ubi signum mittendis quadrigis vel cursoribus datur, sic circumscribitur: *unde signum datur.*

scenderunt, illos, qui in eo, quod est artificii, [28] elaborent, ajunt facere immodeste; ipse aliquem antiquum oratorem, aut poëtam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium artis
5 rhetoricæ prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen vereor, ne, qua in re laudem modestiæ venentur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet. artem tuam scribis: gignis nobis novas præceptiones: eas ipse confirmare non potes: ab aliis exempla sumis. vide, ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. [29] Nam si eorum volumina prehenderint antiqui oratores et poëtæ, et suum quisque de libris sustulerit; nihil istis, quod suum velint, relinquetur. At exempla, quoniam testimoniorum similia sunt, item convenit, ut testimonia, ab hominibus probatissimis sumi. Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neque testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim, cum dicimus esse exornationem, quæ, verbi causa, constet ex similiter desinentibus verbis, et ponimus hoc exemplum a Crasso, *quibus possumus, et debemus*, [30] non testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum, et testimonium: exemplo demonstratur id, quod dicimus, cujusmodi sit; testimonio, esse illud ita, ut nos
6 dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum re convenire. aliter enim rem non potest confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non convenit. Quid ita? quia pollicentur artem se scribere, et exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem nescierunt. Tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat
p. 25. ex arte? Contraque faciunt, quam polliceri videntur. nam
a. cum scribere artem instituunt, videntur dicere se excogitasse, quod alios docerent: cum vero scribunt, ostendunt
4 nobis, quid alii excogitarint. At hoc ipsum difficile est, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrum laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum, non statim præclarum. sunt enim multa laboriosa, quæ si faciatis, non continuo gloriemini: nisi forte etiam, si vestra manu fabulas, aut orationes totas [31] transscripsissetis, gloriosum pu-

28 *Elaborent.*] Ed. 1474. et Mss. duo apud Oudend. *elaborant;* quod melius videtur: nisi legas cum ed. Junt. *descenderint.*

29 *Nam si* &c.] In hoc loco mirifice fluctuant libri, ut nihil certi extricare liceat. Itaque textum reliqui, ut est in Gruteriana. *De libris* spurium puto: *velint* porro vix sensum habet: et abest ab ed. Omnib. An auctor scripsit, *nihil istis suum rel.?* Denique puto legendum *relinquatur;* quod certe elegantius est.

30 *Non testimonium.*] *Non,* quod addidit Gruterus ex aliquot Mss. reperitur et in aliis et edd. 1474. Med. pr. et potest stare, ut post longiorem interpositionem, intellecto *inquam.*

31 *Transscripsissetis—putaretis.*] Ed. 1474. *transscripseritis—putatis.* Voluit dare *putetis:* quod sane bene habet.

taretis. Sin autem istud [32]artificiosum, egregium dicitis; videte, ne insueti rerum majorum videamini, si vos parva res, sicuti magna, delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio multi. Quis- 7
quis enim audierit de arte paullo plus, in elocutione præsertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur; facere nemo poterit, nisi eruditus. ita ut, si de tragœdiis Ennii velis sententias eligere, aut de Pacuvianis periodos, quia plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te litteratissimum putes, ineptus sis; propterea quod id facile faciat quivis mediocriter litteratus: item si, cum ex orationibus aut poëmatis elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erres; propterea quod isto signo videmus te nonnihil ejus scire: aliis signis, [33]multa scire intelligemus. Quodsi artificiosum est intelligere, [34]quæ sint ex arte scripta, multo est artificiosius, ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiose, ab aliis commode scripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ipse commode scribit. Et, si est maxime artificiosum; alio tempore utantur ea facultate, non tum, cum parere ipsi, et gignere, et proferre debent. Postremo, in eo vim artificii consumant, ut ipsi ab aliis potius eligendi, quam aliorum boni electores existimentur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt [35]alienis exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quæ separatim dici possunt, consideremus.

Dicimus ergo, [36]eos omnes, ideo quod alienis utantur, 5
peccare, tum etiam magis delinquere, quod a multis exempla sumant. Sed de eo, quod postea diximus, ante videamus. Si concederem, aliena oportere assumere exempla, vincerem unius oportere: primum, quod contra hoc nulla staret eorum ratio. liceret enim eligerent, et probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, vel poëtam, vel oratorem, cujus auctoritate niterentur. Deinde interest

32 *Artificiosum, egregium.*] Sic Mss. plerique et edd. pr. usque ad Ald. qui dedit *artificium egr.* offensus conjunctione duorum adjectivorum. Nec *egregium* abesse potest: nam mox est *sine summo artificio;* quod tamen et vulgatæ favet.

33 *Multa scire intelligemus.*] Sic edidimus e Mss. plurimis et edd. 1474. 1475. et cet. usque ad Ald. qui edidit *intelligimus.* Sed illud verum est, ut facile e contextu patet. Ms. Cort. etiam habet *te scire.*

34 *Quæ sint ex arte scr.*] Sic in Mss. pluribus, ap. Oud. et nostro Lips. Vulg. *sunt.*

35 *Alienis exemplis uti oport.*] Delevimus *se*, post *alienis*, quod recte abest a Mss. pluribus et ed. Med. pr. Nam est sermo de toto genere; int. eum, qui artis præcepta tradat.

36 *E. o. ideo quod.*] J. Gron. vult e Mss. quibusdam. quibus ed. 1474. consentit, legi, *eos, cum ideo, quod:* sed id durius est: lenius Ms. Lips. *eos, tum quod.* Sed vulgatum bene habet. Non semper *tum* duplicatur, aut *cum* præcedit *tum.*

magni ejus, qui discere vult, utrum unum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere, ipse quoque ad omnium nitetur facultatem: sin id desperabit, in paucis se exercebit. ipsis enim contentus erit. nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non po-
b. tuerit. Allatis igitur exemplis a Catone, a Gracchis, a Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, ceterisque; item sumtis aliis a poëtis, et historiarum scriptoribus, necesse erit, eum, qui discet, ab omnibus putare
8 omnia, ab uno pauca vix potuisse sumi. Quare, [37] si unius alicujus esse se similem satis habebit, [38] [omnia] quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, qui discere vult, [39] non, putare, unum posse omnia. [40] Igitur nemo in hanc incideret opinionem, si ab uno exempla sumsissent. nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse, unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicujus, aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus et poëtis exempla sumserunt. Deinde, si quis velit, artem, demonstrare, nihil prodesse ad discendum, non male utatur hoc adjumento, quod unus omnes artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur juvat eorum rationem, [41] qui omnino improbant artem, id, non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo judicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumeren-
6 tur. Nunc omnino aliunde, sic intelligemus, sumenda non
9 fuisse. Primum omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum, [42] de ejusdem artificio debet esse; non, ut, si quis purpuram aut aliud quippiam vendens dicat, Sume a me; sed hujus exemplum aliunde rogabo, tibique ostendam. [43] Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis; aut si acervos se dicant tritici habere,

37 *Si unius alicujus esse se similem.*] Plerique libri addunt *se*, quod in vulgatis non est, sed alio alii loco. Prætuli eum locum, quem libenter auctor et alii huic pronomini adsignant.

38 *Omnia, quæ omnes* &c.] *Omnia* sine dubio spurium est: sed quia omnes libri habent, uncis modo inclusi.

39 *Non, putare, unum* &c.] Sic interpunxi, ne quis hæreat, ut quibusdam accidit.

40 *Igitur nemo in hanc incidet op.*] *Incideret* pro *incidet* scripti multi habent, et edd. ante Juntinam. Sed ita corrigendum foret etiam sine libris. At nec *igitur* rectum esse potest; non enim hic aliquid colligitur e præcedentibus. Sensus requirit *enimvero*, aut similem particulam.

41 *Qui omnino improbant artem.*] Sic Ms. apud Oud. edd. 1474. Mediol. pr. 1475. recte. Vulgo *improbent*.

42 *De ejus artificio debet esse.*] Olim putavi *ipsius* esse legendum. nunc prætuli *ejusdem* e Ms. Voss.

43 *Si merces—quæritent mercis.*] Puto melius esse *mercem*, quod Mss. plures apud Oudend. habent; quia et singularis sequitur: idque recipi in textum volebant Græv. et Oud. Sed post *quæritent* delevi *aliud*, quod est alienum, secutus Mss. et edd. pr. ante Aldum. Post dedi *aut si* ex edd. pr.

et eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant: si Triptolemus, cum hominibus semen largiretur, ipse ab aliis id hominibus mutuaretur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignem dividere vellet, ipse a vicinis, cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum videretur? Isti magistri, [44] omnium dicendi præceptores, non videntur sibi ridicule facere, cum id, quod aliis pollicentur, ab aliis quærunt. Si, qui se fontes maximos, penitus absconditos, aperuisse dicat, et hoc, sitiens quam maxime, loquatur, neque habeat, qui sitim sedet, non rideatur? Isti, cum non modo dominos se fontium, sed se ipsos fontes esse dicant, et omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si, cum id polliceantur aliis, arescant ipsi siccitate. Chares a Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, [45] pectus Polycleti: sed omnia coram magistrum facientem videbat, ceterorum opera vel sua sponte considerare poterat.
Isti credunt, eos, qui hæc velint discere, alia ratione doceri 7
posse commodius. Præterea ne possunt quidem ea, quæ 10
sumuntur ab aliis, exempla, tam esse accommodata ad artem, quam propria; propterea, quod in dicendo leviter
unusquisque locus plerumque tangitur, ne ars appareat, in p. 26.
præcipiendo expresse conscripta ponere oportet exempla, a.
ut in artis formam convenire possint, et post in dicendo, ne possit ars eminere et ab omnibus videri, [46] facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quod nomina rerum Græca, quæ convertimus, ea remota sunt a consuetudine. quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primo videantur necesse est, idque fiet rei, non nostra, difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. hæc aliena si posuissemus, factum esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset; quod asperius, et inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inventionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus.

44 *Omnium dicendi præceptores.*] Hæc esse spuria, qui paullum attenderit, facile intelligat. adeo redundant, et frigent!

45 *Pectus Polycleti.*] In Mss. Pith. et Erf. additur *ventrem et crura*, quæ sane non videntur spuria. Si sunt ab auctore, nomen artificis excidit, ut recte judicat Grævius. Oudendorpius conjicit nomen fuisse *Myos.*

46 *Fac. or. occultatur.*] Nihil est, unde pendeat *occultatur*. Quia sententia copulatur cum præcedente, scribendum videtur *occultare*, ut pendeat ab *oportet*, int. sententiam in exemplo latentem: nisi vero aliquid excidit, aut aliud vitium inest.

Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse: deinde ostendemus, quas res sem-
8 per habere debeat. Sunt igitur tria genera, [47] quæ genera
11 nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur; unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis est, quæ constat ex verborum gravium [48] magna et ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima et pervulgatissima verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem.

In gravi figura consumetur oratio, si quæ cujusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, sive propria, [49] sive translata, [50] unamquamque in rem accommodabuntur: et, si graves sententiæ, quæ in amplificatione et commiseratione tractantur, eligentur: et, si exornationes sententiarum aut verborum, quæ gravitatem habebunt, de quibus post
12 dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis est vestrûm, judices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari, quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In iis, qui [51] violassent ingenuam, matremfamilias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia [52] majores consumserunt: huic truculentissimo ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt? Atque in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos
b.

47 *Quæ genera.*] Addidimus *genera* e Mss. et edd. pr. quæ repetitio a consuetudine auctoris non est aliena. Junta dedit *quas.* Aldus *quæ* sine *genera* edidit.

48 *Magna et ornata constr.*] Restituimus veterem lectionem, pro qua Gruterus e Mss. quibusdam dedit *lævi:* sed id verbum h. l. est alienum. Nec enim hic de compositione verborum ea, ex qua lævitas orationis nascitur, sermo est, ut patet e sequentibus. Et illa lævitas etiam in aliis figuris esse debet: nec semper in gravi figura locum habet. Verbum constructionis decepit auctorem hujus lectionis, quod hic non eo sensu dicitur, quo est, cum de structura verborum ad efficiendum numerum dicitur.

49 *Sive translata.*] In vulgatis additur, *sive extranea.* Sed hæc ipsa sunt translata: et absunt illa a Mss. plerisque et edd. pr. nisi quod in nonnullis libris, ut in ed. Junt. *sive translata* absunt. Si quis hæc delere malit, non valde repugnem. Nam et infra c. 31. opponuntur *nomen suum* et *extraneum:* quamquam *suo* rectius opponitur *extraneum*, quam *proprio.*

50 *Unamquamque in rem.*] Pro *ad unamq. r.* e libris melioribus et edd. pr. Et hæc forma est auctori frequens, ut bene monuit J. Gronovius.

51 *Violassent ingenuam.*] Sic Mss. plures et edd. pr. quod servavimus. Intelligi etiam altera lectio potest, *ingenuum:* sed in hac re magis ingenuæ virgines commemorantur, quam ingenui; ut mox, in *matribus fam. et ingenuis,* virgines intelliguntur, quod per glossam in nonnullis ibi additum est.

52 *Majores.*] Hic quoque, ut supra, *nostri* delevi, quod a Mss. quibusdam bene abest.

ex alieno peccato injuria pervenit; hujus sceleris qui sunt affines, uno consilio universis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! o crudeles cogitationes! o derelictos homines ab humanitate! [53] qui id agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt, quo pacto hostes, revulsis majorum sepulchris, dejectis mœnibus, ovantes irruerent in civitatem: quo modo deûm templis spoliatis, optimatibus trucidatis, [54] aliis abreptis in servitutem, matribusfamilias et ingenuis sub hostilem libidinem subjectis, urbs acerbissimo [55] concidat incendio [conflagrata]: qui se non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati viderint cinerem. Nequeo verbis consequi, judices, indignitatem rei: sed negligentius id fero, quia vos mei [56] non egetis. Vester enim vos animus amantissimus reipublicæ facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, [57] præcipitem proturbetis ex ea civitate, quam iste spurcissimorum hostium dominatu nefario voluerit obruere.

In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, ut ante dixi, 9
aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descen- 13
derimus, sic: [58] Quibuscum bellum gerimus, judices, videtis; cum sociis, qui pro nobis pugnare, et imperium nostrum nobiscum simul virtute et industria conservare soliti sunt. Hi cum se, et opes suas, [59] et copiam necessariorum norint;

53 *Quid agere ausi sunt.*] Omnes libri in hac lectione consentiunt, quæ, ut opinor, manifeste vitiosa est. Scribendum est: *qui id agere* &c. præsertim, cum mox in altera parte sit, *qui se n. p.* Vitium unde ortum sit, unicuique occurret.

54 *Aliis abreptis in s.*] Sic pro *arreptis* Mss. duo apud Oud. ed. 1474. et non dubitavi recipere. Est enim verbum proprium in ea re: *arripere in servitutem* non dicitur.

55 *Concidat incendio conflagrata.*] Verbum ultimum sine dubio spurium est. Eleganter apud Ciceronem et alios urbs *incendio concidere* dicitur, sine tali appendice. Uncis verbum inclusi.

56 *Non egetis.*] Pro vulg. *indigetis.* Leve est: sed tamen Mss. et edd. veteres oportet sequi.

57 *Præcipitem proturbetis.*] Sic et sine libris correxissem pro *perturb.* Sed Mss. plures sic habent et ed. 1474. et aliæ. Mox ex iisdem dedi *iste* pro *ipse,* quod pariter sua sponte evidens est. Verbum *edocet* quoque non satis placet: sed tamen ferri potest.

58 *Quibuscum bellum gerimus, judices.*] Argumentum hujus exempli sumtum est ex historia belli socialis vel Italici, et quidem ex accusatione alicujus, qui reus esset majestatis, ob Latinos ad bellum incitatos, aliqua spe proposita. Id patet ex fine loci et e verbis: *Fregellani non sua sponte conati sunt,* item e c. 11. et quia alloquitur *judices.* Tales quæstiones factas esse, et credibile fit ex historia belli, et tradidere veteres.

59 *Et copiam necessariorum norint.*] *Norint* pro *norunt* latinitas cogit legere, et sic habent Mss. quidam et edd. 1474. et seqq. usque ad Aldum, qui *norunt* dedit. Valde etiam inclino, ut pro *necessariorum* scribatur *necessario,* e Codd. scr. quibusdam: quod elegans est *necessario nosse,* et sequentibus bene respondet. *Necessarios* pro sociis talibus non memini me reperire, et copia eorum est in opibus. Tum vero ne apta quidem est *copia sociorum* Nam *opes suas nosse* sine dubio non in partem meliorem dicitur: nam infra dicit, *nullis copiis* bellum suscepisse. Unde fit, ut etiam *copias* scribendum

tum vero [59] nihilo minus propter propinquitatem, et omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus Romanus posset, [60] scire et existimare poterant. Hi, cum deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso, quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur, cum multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent? cum sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præsto esse viderent? non denique ullam rem, [61] quæ pertineret ad bellum administrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent; si totum certamen in uno prœlio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores [62] ac paratiores venirent; nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, partim voluntate [63] consenserunt, cum aut armis, aut liberalitate a populo Romano superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis: Quid? Fregellani non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo, [64] illi quemadmodum discessissent, videbant. Nam rerum imperiti, qui uniuscujusque rei de rebus ante gestis exempla petere non possunt, ii per imprudentiam facillime deducuntur in fraudem: at ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facile ex aliorum eventu, suis rationibus possunt
p. 27. providere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma
a. sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quemquam tenuisse, ut imperium populi Romani tentare auderet, nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est. [65] quid aliud, nisi id, quod dico, potest esse?

In attenuato figuræ genere, quod ad infimum et quoti
14 dianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum: Nam

sit, aut *et copiam* plane delendum: quod magis placet. Ita fieret, *qui cum se et opes suas necessario norint, tum vero* &c.

59 *Nihilo minus.*] Ms. Cort. delet: quod placet. nec enim intelligere possum, quorsum dicatur. an suas opes nosse, impedit cognitionem alienarum?

60 *Scire et existimare.*] Sic pro vulg. *æstimare* edidimus e Mss. pluribus et edd. 1474. et aliis. Sæpe ei verbo *æstimare* substitutum est.

61 *Quæ pertineret ad b. a.*] Sic edidi pro *pertineat*. Edd. pr. habent *pertinet*, item Mss. apud Oud. ex quo fecere post *pertineat*, cum deberent facere *pertineret*.

62 *Ac paratiores.*] Libri quidam scr. et edd. veteres habent *et apparatiores*, quod recipi volebat Oudendorpius. mihi vulgatum magis placet; *instructi et parati* perpetua forma est Latinorum.

63 *Consenserunt.*] Elegans est, quod aliquot codices habent, *concesserunt*, recipitque Lambinus: sed etiam in verbo *consenserunt* aliquid exquisiti esse videtur.

64 *Illi quemadmodum discessissent.*] Sic edidi pro *descissent*, quod vix commode h. l. explicari potest, e vestigiis Mss. et edd. vett., inpr. 1474. in qua est *dissessissent;* quod manifeste operæ dedere pro *discessissent:* quemadmodum discessissent, i. e. quam male multati atque afflicti: quem sensum etiam sequentia desiderant, quæ ex isto colliguntur. Cf. et infra c. 15. de Fregellis. Ceterum post *quo* aut addendum, aut intelligendum *magis.*

65 *Quid aliud, nisi.*] Facilior oratio esset, si scriberetur: *quod quid aliud* &c. et vix aliter scripsit auctor.

ut forte hic in balneas venit, cœpit, postquam perfusus est, defricari. Deinde, [66] ubi visum est, ut in alveum descenderet, ecce ibi iste de transverso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modo me pulsaverunt; satisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem et alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit: sine me considerare. [67] Tum vero iste cœpit clamare voce ista, quæ vel facile cuivis rubores elicere posset: Ita petulans es atque acer, ut ne ad solarium quidem idoneus, ut mihi videtur, sed pone scenam, et in ejusmodi locis exercitatus sis. Conturbatus est adolescens: nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas versarentur, imperito ejusmodi conviciorum. [68] Ubi enim iste vidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim et attenuata verborum constructio quædam, et item alia in gravitate, alia posita in mediocritate.

Est autem cavendum, ne, dum hæc genera consectamur, in finitima et propinqua vitia veniamus. Nam gravi figuræ, [69] quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est: quæ recte videbitur appellari, [70] si sufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe; ita gravis oratio sæpe imperitis videtur ea, quæ turget et inflata est, cum aut novis, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut gravioribus, quam res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus venditat patriam, non satis supplicii dederit, si præceps in Neptunias

66 *Ubi visum est, ut i. a. descenderet.*] In his vitium esse, facile patet latine docto, et varias lectiones inspicienti. Oudendorpius probat lectionem Mss. quorundam et ed. Mediol. pr. *ubi visum est in alveum ire:* et est lectio bona: sed *descendere* non est factum ex *ire*. Cur non *in alv. descendere?* et hoc recepissem, nisi suspicarer in *visum est* aliquid latere corruptionis.

67 *Tum vero iste* &c.] Totus hic locus est ejusmodi, ut eum corrigere me posse desperaverim. Itaque tantum Lect. var. enarrabo, si quis quid inde extricare possit. Mss. quidam ap. Oudend. delent *cœpit,* quod placet Oudend. alii *clamare*. Ed. 1474. habet *t. v. iste clara voce cœpit ista, quæ facile cuivis ruborem adjicere possent:* quo nil melius reperi. Pro *elicere* quidam *injicere,* pro *pone* edd. vett. *penes*. Non est tanti in loco hoc multum frustra laborare.

68 *Ubi enim iste.*] Scr. *ille*. nam *iste* semper pertinet ad improbum et molestum adolescenti balatronem.

69 *Quæ laudanda est — q. fugienda est.*] Hæc sapiunt glossatorem. Puer sit, qui talia addiderit ipse. Ed. pr. habet cetera sic: *gravis figura — propinqua est ei* &c.

70 *Si sufflata nom.*] Omnes scr. et edd. veteres habent *suffulta*. Primus, quod repererim, P. Victorius ap. Junt. edidit *sufflata,* per conjecturam, ut opinor, e sequentibus ductam, quæ hanc correctionem facile offerunt. *Suffultam* interpretantur *suffarcinatam*, de muliere, quæ simulat gravidum uterum.

[71] depulsus erit lacunas. [72] Pœniteat igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique [73] cum declinassent, et ab eo, quo profecti sunt, aberraverunt, et specie gravitatis falluntur, nec prospicere
11 possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orati-
16 onis profecti sunt, si pervenire eo non [74] potuerunt, errantes perveniunt ad confine genus ejus generis, quod appellamus fluctuans, et dissolutum; eo quod sine nervis et articulis fluctuat huc et illuc, nec potest confirmate, neque viriliter sese expedire. Id est hujusmodi: Socii nostri cum belligerare nobiscum vellent, profecto ratiocinati essent etiam atque etiam, quid possent facere, si quidem sua sponte face-
b. rent, et non [75] haberent hic adjutores multos, malos homines et audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest hujusmodi sermo tenere attentum auditorem. diffluit enim totus, neque quicquam [76] comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuatione commode versari, veniunt ad aridum et exsangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cujusmodi est hoc: Nam istic ille ad balneas accessit; ad hunc postea dicit, hic tuus servus me pulsavit. Postea dicit hic illi, considerabo. Post ille huic convicium fecit, et magis magisque præsentibus multis clamavit. Frivolus hic quidem jam et illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis et electis compositam orationem. Omne genus orationis, et grave, et mediocre, et attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post

71 *Depulsus erit.*] Sic edd. vett. etiam multi Mss. quod et Grævius edi volebat. Vulgo *depultus:* quod primum in ed. Med. 1498. reperi, secutusque est Aldus cum ceteris. Putant esse obsoletum verbum, et comparant *pulto* Plauti: sed id est pro *pulsito*, ut opinor. Ut hic *Neptuniæ lacunæ*, sic apud Lucret. 3, 1044. sunt *salsæ lacunæ*.

72 *Pœniteat igitur.*] Ex ed. 1474. pro *pœnitet*. Vult enim dicere, ut e præcedentibus patet, pœnas det, ut eum pœniteat.

73 *Cum declinassent.*] Grævius et Oudend. e Mss. bonis corrigunt *declinant*. sed nec sic structura legitima constat. Puto legendum: *In h. g. plerique declinant, cum ab eo* &c. Sic omnia bene constant. Pro *prospicere* denique scribendum *perspicere*, quod est in libris scriptis et ed. Mediol. prima.

74 *Potuerunt.*] Edd. 1474. 1475. Mediol. 1498. Junt. Ald. &c. recte pro vulgato *poterunt*, item Mss. apud Oudend. et nostri. Mox pro *confine*, Grævius cum aliis mavult *confinium ejus generis* e Mss. et edd. quibusdam antiquis. Sed hoc minus est, quam res postulat. Non enim ad confinium eos pervenire judicat, sed ad genus ipsum. Sed alterum *ejus generis* forte delendum: nam etsi per se stare potest, tamen ambiguam orationem facit. In ceteris ita fluctuant scr. et edd. ut nil certi sit. Vulgatum bene habet.

75 *Haberent hic.*] Edd. pr. *hinc*. item Mss. quidam: non male. Sed copulam post *multos*, auctoribus bonis libris scr. et edd. delevi. Ceterum exemplum est ex eadem caussa, qua superius c. 9.

76 *Comprehendens.*] Videtur redundare. Ceterum intelligitur exemplo posito, dissolutum intelligi, in quo nulla sit structura apta membrorum.

loquemur: quæ si raræ disponentur, distinctam, sicuti coloribus; si crebræ collocabuntur, [77] oblitam reddent orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut gravem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, [78] ut facile satietas varietate vitetur.

Quoniam, quibus in generibus elocutio versari debeat, 12
dictum est, videamus nunc, quas res debeat habere elocutio 17
commoda et perfecta. Quæ [79] maxime admodum oratori accommodata est, tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. Elegantia est, quæ facit, ut [80] unumquodque pure et aperte dici videatur. hæc distribuitur in latinitatem, et explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conservat, ab omni vitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse: solœcismus, et barbarismus. Solœcismus est, [81] cum in verbis pluribus, consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum verbum aliquod vitiose effertur. Hæc qua ratione vitare possimus, in arte Grammatica [82] dilucide dicemus. Explanatio est, quæ reddit apertam et dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, usitatis verbis, et propriis. Usitata sunt ea, quæ versantur in sermone et consuetudine quotidiana: propria, quæ ejus rei verba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur.

Compositio est verborum constructio, quæ facit omnes 18
partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: Baccæ æneæ amœnissimæ impendebant. et si vitabimus ejusdem litteræ nimiam assiduitatem: cui vitio versus hic erit exemplo: (nam hic nihil prohibet in vitiis, alienis exemplis uti:)

77 *Oblitam reddent.*] Pro *reddunt* ex ed. 1474. *Oblitam* bene vulgati pro vetere *obliquam*, ex ed. Ald. quæ prima sic dedit. Distinguere coloribus, artis est, *oblinere* quisque potest.

78 *Ut facile satietas vitetur.*] *Facile* spurium credo, ortum ex initio sequentis verbi, quod fere in Mss. et edd. pr. scribitur *sacietate*.

79 *Maxime admodum or. ac.*] Si lectio hæc vera est, *maxime* et *admodum* ut synonyma junguntur: quod non inusitatum bonis auctoribus. Sed habet tamen hæc synonymia aliquid duri: Mss. et edd. vet. habent modo, *ad modum oratoris* vel *orationis;* modo, *ad commodum or.* quorum nihil placet. Facillimum est, cum Lambino omittere *admodum*, quod et abest Ms. Leid. aut legere *ad officium oratoris*, i. e. ad opus or. quod in una Juntina reperi, nec displicet.

80 *Unumquodque.*] Sic recte ed. 1474. et seqq. item Mss. pro vulgato *unumquidque*, quod sero in textum venit vitiose.

81 *Cum in verbis pl.*] Recepi *in* e Mss. meis et aliis; quod et Oudendorpio placebat. Saltem ita intelligitur, quid sit in aliis, *pluribus verbis.*

82 *Dilucide dicemus.*] Pro vulgato *discemus*, e Mss. et edd. vett. 1474.75. Med. 1498. Junt. Ald. post quam receptum est *discemus*, ut in Victor. Verbo *discemus* non aptum est *dilucide;* et fortasse propterea librarius Ms. Lips. omisit.

p. 22. *O Tite, tute, Tati, tibi tanta tyranne tulisti,*

a. et hic ejusdem poëtæ:

Quidquam quisquam cuiquam quod conveniat, neget.

et, si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus: ea est hujusmodi: nam cujus rationis ratio non exstet, ei rationi ratio non est fidem habere: et, si non utemur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo:

Flentes, plorantes, lacrimantes, obtestantes:

et, si verborum transjectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re posterius loquemur; quo in vitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro:

Has res ad te scriptas, Luci, misimus, Æli.

Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ et auditoris aures, et oratoris spiritum lædit. His vitiis in compositione vitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate.

13 Dignitas est, quæ reddit ornatam orationem, varietate distinguens. Hæc in verborum et sententiarum exornationem dividitur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam [83] habet dignitatem.

19 Repetitio est, cum continenter ab uno atque eodem verbo in rebus similibus et diversis principia sumuntur, hoc modo: Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honori. Item, Scipio Numantiam sustulit, Scipio Karthaginem delevit, Scipio pacem peperit, Scipio civitatem servavit. Item, tu in forum prodire, tu lucem conspicere, tu in horum conspectum venire conaris? audes verbum facere? audes quidquam ab istis petere? audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non jusjurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cum multum venustatis habet, tum gravitatis et acrimoniæ plurimum. Quare videtur esse adhibenda et ad ornandam [84] et ad exaugendam orationem.

Conversio est, per quam non, ut ante, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter revertimur, hoc

83 *Habet dignitatem.*] Post hæc verba lacunam esse arbitror. Nam auctor hic semper proponit, de quibus dicturus sit, per partitionem: quod hic non est. Sermo autem incipit de generibus exornationis in verbis.

84 *Et ad exaugendam.*] Recepi pro simplici *augendam* ex Mss. pluribus et edd. 1475. Mediol. 1498. Junt. Verbum etiam c. 24. occurrit.

modo: Pœnos populus Romanus justitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item, ex quo tempore concordia de civitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, respublica sublata est. Item C. Lælius homo navus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis viris et studiosis amicus erat: ergo in civitate primus erat. Item, Nam cum istos, ut absolvant te, rogas, ut pejerent, rogas; ut existimationem negligant, rogas; ut leges populi Romani tuæ libidini largiantur, rogas.

Complexio est, quæ utramque complectitur exornationem, 14
et hanc, et quam ante exposuimus, ut et repetatur idem pri- 20
mum verbum sæpius, et crebro ad idem postremum rever- b.
tamur, hoc modo: Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Karthaginienses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Karthaginienses. Qui sunt, qui Italiam deformaverunt? Karthaginienses. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Karthaginienses. Videte ergo, [85] quid conveniat eos impetrare. Item, Quem senatus damnarit, quem populus Romanus damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos sententiis vestris absolvetis?

Traductio est, quæ facit, ut, cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, sed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita jucundius vita, is cum virtute vitam non potest colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, numquam tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus. ergo inimicum sic ulcisci voluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus? Item, Divitias sine divitum esse: [86] tu virtutem præfer divitiis. nam si voles divitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur divitiæ, quæ virtu-
tis pedissequæ sint. Ex eodem genere exornationis est, cum 21
idem verbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam studiose curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, Amari [87] jucundum est, si curetur, ne quid insit amari. Item, Veniam ad vos, si mihi senatus det veniam. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum redeatur sæpius; sed inest festivitas quædam, quæ facilius auribus dijudicari, quam verbis demonstrari potest.

Contentio est, cum ex contrariis verbis aut rebus ora- 15
tio conficitur, hoc pacto: Habet assentatio jucunda princi-

85 *Quid conveniat* &c.] Plures Mss. et ed. Mediol. pr. habent *quam c.* quod præfert Oudend. Fortasse *quid* natum est e *quî*. Sed vulgata bona est.

86 *Tu virtutem.*] Delevi *vero* post *tu*, auctore ed. Mediol. pr. Ita multo elegantior oratio.

87 *Jucundum est.*] Restitui *est*, cui Gruterus substituit *sit*: male. Nam versus non constat, nisi *est* legatur.

pia, eadem exitus amarissimos affert. Item, [88] Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes? Item, In otio tumultuaris, [89] in tumultu es otiosus? in re frigidissima cales, in ferventissima friges? Tacito cum opus est, clamas: ubi loqui convenit, obmutescis? Ades? abesse vis: abes? reverti cupis. In pace bellum quæritas: in bello pacem desideras? In concione de virtute loqueris, in prælio præ ignavia tubæ sonitum perferre non potes? Hoc genere si distinguemus orationem, et ornati et graves poterimus esse.

22 Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicujus, per hominis, aut urbis, aut loci aut rei cujuspiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor, Africane, cujus mortui quoque nomen splendori ac decori est civitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine aluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidiosæ Fregellæ, quam facile scelere vestro contabuistis! ut, cujus
p. 20. nitor urbis Italiam nuper illustravit, ejus nunc vix funda-
a. mentorum reliquiæ maneant. Item, Bonorum insidiatores latrocinio vitam innocentissimi cujusque petistis: tantamne ex iniquitate judiciorum vestris calumniis [90] assumitis facultatem! Hac exclamatione si loco utemur, raro, et cum rei magnitudo postulare videbitur; ad quam volemus indignationem animum auditoris adducemus.

Interrogatio non omnis gravis est, neque concinna, sed hæc, quæ, cum enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ adversariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab republica removebas, et alienabas, an non? et, utrum aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non?

16 Ratiocinatio est, per quam ipsi a nobis rationem posci-
23 mus, quare quidque dicamus, et crebro nosmet a nobis petimus uniuscujusque propositionis explanationem. Ea est hujusmodi: Majores nostri si quam unius peccati mulierem damnabant, simplici judicio multorum maleficiorum convictam putabant, quo pacto? quoniam, quam impudicam judicarant, eam veneficii quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est, eam, quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parentes, ceteros, ad quos videt sui dedecoris infa-

88 *Inimicis—potes.*] Istæ sententiæ omnes interrogative legendæ sunt. Sunt enim enthymemata e contrariis.

89 *In tumultu e. o.*] Delevimus post *tumultu*, *solus*: quod bene abest a Mss. duobus Leidens. Deberet saltem esse *solo*.

90 *Assumitis facultatem.*] Ed. 1474. Ms. Cort. et alii ap. Oud. *assumsistis*: quod placet: sed non intelligo, *facultatem* quid sit, nec satis judicare possum, quomodo sit corrigendum. Contra mox ante *raro* delevi *et*, quod rectissime abest a Mss. quibusdam. Nam non adjunguntur ista, ut diversa; sed ut explicantia, quid sit *loco*.

miam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut, quoquo modo possit, veneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quam turpis amor et intemperans libido commovere potuit: [91] cujus mulieris animus esset corruptus, ejus corpus castum esse non putaverunt. Quid in viris? idemne observabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, Bene majores hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paullo ante in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hostes putare; qui victi sunt, eos homines judicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere,
non imitari consuevi. Hæc exornatio ad sermonem vehe- 24
menter accommodata est, et animum auditoris retinet atten- b.
tum, tum venustate sermonis, tum rationum exspectatione.

Sententia est oratio sumta de vita, quæ aut quid sit, aut 17
quid esse oporteat in vita, breviter ostendit, hoc modo: Difficile est primum virtutes revereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item, Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini servit. Item, Egens æque est is, qui non satis habet, et is, cui nihil satis potest esse. Item, Optima vivendi ratio est eligenda. eam jucundam consuetudo reddet. Hujusmodi sententiæ simplices, non sunt improbandæ, propterea quod habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subjectione rationis, hoc modo: Omnes bene vivendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea quod sola virtus in sua potestate est; omnia præter eam [92] subjecta sunt sub fortunæ dominatio-

91 *Cujus animus.*] Delevi hic sine libris auctoribus *cum;* (*cum cujus a.*) ob evidentiam vitii. Est enim in his manifeste consequens rationis præcedentis. Ortum est verbum e *cujus.* In nonnullis additum reperi etiam *quare.* Sed mox *hoc* post *idemne* delevi, auctoribus bonis libris apud Oudend. item *nostri,* post *majores.*

92 *Subjecta s. sub f. dominationem.*] Hanc lectionem recte veram judicant J. Gron. Græv. Oud. reperiturque in libris bonis. Plures habent ap. Oud. etiam Lips. edd. pr. *dominationi:* quod

nem. Item, Qui fortunis alicujus inducti amicitiam ejus secuti sunt, hi, simul ac fortuna dilapsa est, devolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ dupliciter efferuntur, [93] sine ratione, et cum ratione. hoc modo sine ratione: Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus adversos reformi-
25 dant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea [94] quod ætas illa non est impedimento bonis studiis. [95] at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, ut, quibus virtutibus omnem vitam [96] tueri possint, eas in ætate maturissima velint comparare. Sententias interponi raro convenit, ut rei actores, non vivendi præceptores esse videamur. cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. [97] Necesse est enim, eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam videat accommodari rem certam, ex vita et moribus sumtam.

18 [98] Contrarium idem fere est, quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus diversis duabus alteram breviter et facile confirmat, hoc pacto: Nam, qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? [99] Et item, Nam, quem in amicitia perfidiosum cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et, Qui privatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum et sui cognoscentem [100] fore in potestate, quî speres? Et, Qui in sermonibus et conventu amicorum [1] verum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis a
p. 30. a. mendacio temperaturum? Item, Quos ex collibus deject-

est factum ex *dominationem*, ut mollius esset; idque rursus correctum in vulgatum, *f. dominationi*, quod primus dedit Aldus. Sæpe utitur Cicero hac forma, præsertim in divisionibus et partitionibus: bis eodem loco Tusc. 5, 2.

93 *Sine ratione et cum rat.*] Delent hæc quidam Mss. et edd. sed ratio perpetua auctoris proponendi in talibus servari jubet.

94 *Quod ætas illa non* &c.] Hic locus vitiosus est, nec habet commodum sensum, sive deleas *non*, ut J. Gron. placet e Ms. Med. sive serves. Gron. putat hoc referri ad *ignosci:* sed ita non esset ratio sententiæ, quæ esse debet: nec sensus est in verbis, quem iis attribuit.

95 *At hi* &c.] Hæc Priscianus L. III. p. 80. citat e libro quinto.

96 *Tueri possint.*] Sic ed. 1474. 75. Med. utraque Junt. Ald. &c. non *possunt*, ut est in vulgatis.

97 *Necesse est enim, eam.*] Sic dedi pro vulgato: *Nam n. est animo eam. Animo* factum est ex *enim*, quod clare habet Ms. noster, a quo et *nam* abest, et ed. 1474. item *animo*. Sic et ed. 1471. habet.

98 *Contrarium—contentio.*] Hæc absunt a Ms. Lips. recte, ut opinor.

99 *Et item.*] *Et* a Mss. Gron. abfuit, nec est in nostris, aut ed. 1474. Sed utrumque bene latinum est.

100 *Fore in magistratu, quî speres.*] Sic restituimus hunc locum e Mss. et edd. vett. *fore* e Mss. Oud. quatuor, edd. 1474. et Mediol. pr. *quî speres* ex iisdem libris, nisi quod ed. 1474. habet *quid speres*. Firmat et glossa Ms. Lips. *quomodo*.

1 *Verum dixerit nunquam.*] Libri hic variant: quidam *v. non dixerint. nunquam:* quidam *nunquid*, quod ve-

mus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant; hi postquam pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores? Hoc exornationis genus, [2] brevibus et continuatis verbis perfec- 26
tum esse debet, et cum commodum est auditu, propter brevem et absolutam conclusionem; tum vero vehementer, id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, et ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit.

Membrum orationis appellatur res breviter absoluta sine 19
totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas. id est unum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero, Et amicum lædebas. Ex duobus membris hæc exornatio potest constare: sed commodissima et absolutissma est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: Et inimico proderas, et amicum lædebas, et tibi ipsi non consulebas. Item, Nec reipublicæ consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti.

Articulus dicitur, cum singula verba intervallis distinguuntur cæsa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu adversarios perterruisti. Item, Inimicos invidia, injuriis, potentia, perfidia sustulisti. Inter hujus generis, et illius superioris vehementiam hoc interest, [3] quod illud tardius et rarius venit, hoc crebrius et celerius pervenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachii, et [4] contortione dexteræ gladius ad corpus afferri; in hoc autem crebro et celeri vulnere corpus consauciari videtur.

Continuatio est densa et continens frequentatio verborum 27
cum absolutione sententiarum. Ea utemur commodissime tripertito; in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in virtute, quam in casu, præsidium collocavit. In contrario, hoc modo: Nam si quis spei non

rum putat Oud. Ego vulgatum verum puto. In omnibus exemplis alterum membrum habet hanc formam, quæ est in vulgato, *eum* &c. quod apud me plurimum valet.

2 *Brevibus et continuatis verbis.*] Libri quidam scr. habent, *breviter. Brevia verba*, pro paucis dici bene latine, credo. Si libri faverent, mallem *membris*, quam *verbis*. Certe hic est sensus: membra debent esse brevia, ut sint efficaciora, et inter se apta, ut vis concludendi appareat, i. e. *continuata*, v. Clav. in *continuatio*. Nam de illa continuatione verborum, quæ est in collocatione verborum, hic sermo non est. Idque patet e subjecta ratione: *propter brevem et abs. conclusionem;* quæ sc. in tali forma est.

3 *Quod illud.*] *Quod* abest a Mss. nonnullis, etiam Lips. et ed. Mediol. 1474. Non displicet: sed tamen forma vulgati usitatior nostro.

4 *Contortione.*] *Contorsione* Mss. et edd. 1474. Mediol. pr. Junt. habent, sc. e pronunciatione serioris ætatis latinæ. Med. 1498. *contentione*, ut et alii libri; quæ est glossa. Verbum *contortio* est etiam Fat. 8. et est proprium in exprimenda vi jaculandi verbum: v. Clav. in *contorquere*.

multum collocarit in casu, quid est, quod ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: Quodsi in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt; non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeo [5] frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, et contrarium, et conclusionem frequentibus efferat verbis. Sed et alias quoque nonnunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per hujuscemodi continuationes.

20 Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus ante diximus, [6] quæ constent ex pari fere numero
b. syllabarum. Hoc [7] non dinumeratione nostra fiet: (nam id quidem [8] puerile est,) sed [9] tantum afferet usus et exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: In prœlio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat; hæc omnia graves casus administrabant. Item, Alii fortuna fe-
28 licitatem dedit, huic industria virtutem comparavit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non plane par sit numerus syllabarum, et tamen esse videatur, si una aut etiam altera [10] syllaba est alterutrum brevius: aut si, cum in altero plures sunt, in altero [11] longior, aut longiores, plenior, aut pleniores syllabæ erunt: ut longitudo aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur et exæquet.

Similiter cadens [12] exornatio appellatur, cum in eadem constructione verborum, duo aut plura sunt verba, quæ

5 *Frequentatio est necessaria.*] An excidit *verborum?* quod saltem intelligi debet. Etiam *continuationis* verbum suspectum mihi semper fuit. Cogitavi aliquando *orationis.* Nam sermo est de elocutionis figuris.

6 *Quæ constent.*] Sic Mss. meliores et ed. 1474. idque rectius et latinius vulgato *constant;* quia præcedit, *quod habet.*

7 *Non dinumeratione nostra fiet.*] *Dinumeratione*, quod jam Lambinus edidit, plane habet Ms. Voss. alii libri scr. *denumeratione*, unde factum est *de enum.* Ceterum etiam *nostra* mihi suspectum est, quod longe melius abesset. Et aliis quoque locis pronomina temere addita sunt. Sic c. 19. *duobus membris* Mss. quidam addunt *suis:* quod et Oudend. recipi volebat; nescio quare.

8 *Puerile est.*] *Est* abest a quibusdam libris. Certe latinitati non convenit, quæ aut *sit* requirit, aut *esset,* vel *foret.*

9 *Tantum afferet usus.*] Hæc est verior lectio librorum, etiam Lips. et ed. Mediol. pr. Si *affert* verum est, supra legendum erit *fit*, non *fiet.*

10 *Syllaba est alterutrum brevius.*] Hanc lectionem, quam conjectura assecutus erat Grævius, in duobus Mss. reperit Oudendorpius. Eam nos vulgatæ *alterum* jure prætulimus. Supra similiter correximus. Ceterum libri quidam habent *alterum altero brevius*, ut ed. 1474. Mediol. 1498. Junt. Sed nimis frequens fit verbum *alter.*

11 *Longior aut longiores, plenior aut pleniores syllabæ.*] *Longior*, intell. de quantitate, *plenior* de numero syllabarum: at *habebatur* et *habebitur* differunt longitudine syllabarum, at *habebatur* et *habebantur* plenitudine.

12 *Exornatio appellatur.*] Restituimus lectionem veterem pro *dicitur* e Mss. et ed. 1474. Mediol. ejusdem anni.

similiter [13] iisdem casibus efferantur, hoc modo: Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Item, Cujus omnis in pecunia spes est, ejus a sapientia est animus remotus. Diligentia comparat divitias, negligentia corrumpit animum; et tamen cum ita vivit, neminem præ se ducit hominem. Similiter desinens est, cum, tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Vivis invidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item, Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur, inter se vehementer conveniunt: et ea re, [14] his qui bene utuntur, plerumque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere; diligere formam, negligere famam. Hic et ea verba, quæ casus habent, ad casus similes; et illa, quæ non habent, ad similes exitus veniunt.

Annominatio est, cum ad idem verbum [15] et ad idem no- 21
men acceditur commutatione unius [16] litteræ aut litterarum; 29
aut ad res dissimiles similia verba accommodantur. Ea multis et variis rationibus conficitur. [17] Attenuatione aut complexione ejusdem litteræ, sic: Hic, qui se magnifice jactat atque ostentat, veniit a te ante, quam Romam venit. Ex contrario: Hic, quos homines alea vicit, eos ferro statim vincit*). Productione ejusdem litteræ, hoc modo: Hunc avium dulcedo ducit ad avium. Brevitate ejusdem litteræ, hoc modo: Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis litteris, hoc pacto: Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis litteris, sic: Si lenones [18] vitasset tanquam leones, vitæ se tradidisset. Transferendis litteris, sic: Videte, judices, utrum homini navo, an vano credere malitis. [19] Item, Nolo esse laudator, ne videar adu- p. 31. a.

13 *Iisdem casibus efferantur.*] Pro *efferuntur* e Mss. duobus Leid. et ed. 1474. quod est latine rectius.

14 *His qui bene utuntur.*] Pro *qui his* e Ms. Voss. et ed. 1474.

15 *Et ad idem nomen.*] *Ad* ex eadem ed. Mss. nonnulli nec *idem* habent.

16 *Litteræ aut litterarum.*] In vulgatis sequitur, *syllabæ aut syllabarum;* quod nos delevimus: primum, quia in libris bonis, etiam nostro Lips. non reperimus, nec edd. Mediol. pr. Junt. Ald. &c. deinde quia in toto reliquo loco semper tantum literæ, nusquam syllabæ, commemorantur.

17 *Attenuatione aut complexione.*] Int. contractione. Sed *aut complexione* abest a Ms. Lips.

*) Alii v. c. Aldus: *vincit, e* f. st. *vincunt.*

18 *Vitasset t. leones.*] Hic est ordo in libris melioribus, haud dubie melior vulgato *t. l. vitasset.* reliquum, *vitæ se tradidisset* non intelligo. Aliquid excidisse puto, ut *honestæ* aut simile quid.

19 *Item, nolo esse.*] Hæc absunt a multis Mss. etiam Lips. et edd. veteribus. Habent tamen ed. 1474. Ald. Sane in ceteris generibus uno semper utitur exemplo.

lator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ sunt annominationes, [20] quæ in litterarum brevi commutatione, aut productione, [21] aut transla-
22 tione, aut aliquo hujusmodi genere versantur. Sunt autem
30 aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, et tamen dissimiles non sunt: quibus de generibus unum est hujusmodi: Quid veniam, qui sim, quare veniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem, brevi cognoscetis. Nam hic est in quibusdam verbis quædam similitudo non tam affectanda, quam illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus hujusmodi: Demus operam, Quirites, ne omnino Patres Conscripti circumscripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, quam superior: sed minus, quam illæ superiores: propterea quod non solum additæ, sed uno tempore demtæ quoque litteræ sunt. Tertium genus est, quod versatur in casuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum.
31 Unius nominis, hoc modo: Alexander Macedo summo labore animum ad virtutem a pueritia [22] confirmavit. Alexandri virtutes per orbem terræ [23] cum laude et gloria sunt. Alexandro si vita longior data esset, [24] Oceanum manus Macedonum transvolasset. Alexandrum omnes, ut maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Varie hic unum nomen in commutatione casuum volutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo [25] facient annominationem: Ti. Gracchum rempublicam administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occisio oblata est, quæ virum reipublicæ amantissi-

20 *Quæ in litterarum br.*] Sic Mss. et edd. ante Lamb. omnes, qui edidit *in literatura, br. c.* &c. consulto, an vitio operarum, incertum. In notis quidem nihil admonuit. Eum secutus est Gruterus, alias perpetuus ejus insectator. *Brevis commutatio* est mutatio longæ in brevem syllabam.

21 *Aut translatione.* Sic edd. 1474. 1475. Med. 1498. Junt. Ald. &c. At Med. 1474. et Mss. pluribus *transjectione*, quod Oud. præferebat.

22 *Confirmavit.*] Sic scr. et edd. omnes. Grævius malebat *conformavit*, quod et placebat Oudendorpio: eo et ipse inclino. v. Clav. in *confirmatio.* Ante dedi *virtutem*, quod habent Mss. plures et meliores, item ed. 1474. et aliæ veteres, et est in hac forma usitatius.

23 *C. l. e. gloria sunt.*] Ante Gruterum omnes, *vulgatæ sunt:* et sic fere Mss. quidam etiam, ut Voss. 2. *sunt pervulgatæ*, quod placet Oudend. et est sane numerosius et oratori aptius. Sequentes duas formas transponunt Mss. quidam, ut dativus prior sit accusativo. recte, ut opinor. Ceterum *ut — item* supra jam habuimus; nec delevi, ut Oudend. volebat: membra melius nectuntur.

24 *Oceanum m. Mac. tr.*] Sic dedit Gruterus. Locus varie interpolatus est, aliique libri habent, *nomen*, alii *fama*, alii *gloria:* in quibusdam plane nullum est substantivorum illorum: unde Oudendorpius putabat, legendum esse *Oc. Macedo transv.* quod non displicet.

25 *Facient ann.*] Sic Mss. et edd. pr. usque ad Aldum. quod sine dubio melius est, quam vulgatum *faciunt*.

mum subito de sinu civitatis eripuit. Saturninum, [26] fide captum malorum, perfidiæ scelus vita privavit. Tuus, o Druse, sanguis [27] domesticos parietes, et vultum parentis aspersit. [28] Sulpicium, cui paullo ante omnia concedebant, eum brevi spatio non modo vivere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum 32
unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus verbis, tertium in annominationibus positum est, perraro sumenda sunt, [29] cum in veritate dicemus: propterea quod non hæc videntur reperiri posse sine elaboratione et consumtione operæ. Ejusmodi autem studia ad delecta- 23
tionem, quam ad veritatem, videntur accommodatiora. Quare fides, et gravitas, et severitas oratoria minuitur his exornationibus [30] frequenter collocatis: et non modo tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoque in ejusmodi oratione auditor; propterea quod est in his lepos et festivitas, non dignitas, neque pulchritudo. [31] Quare, quæ sunt am- b.
pla et pulchra, diu placere possunt: quæ lepida et concinna, cito satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebro his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita si raro has interseremus exornationes, et in causa tota varie dispergemus, commode luminibus distinctis illustrabimus orationem.

Subjectio est, cum interrogamus adversarios, aut quæri- 33
mus ipsi, quid ab illis, aut quid contra nos dici possit: deinde subjicimus id, quod dici oportet, [32] aut non oportet, aut nobis adjumento futurum sit, aut offuturum illis e contrario, hoc modo: Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium relictum est? at patris

26 *Fide captum malorum.*] *Malorum* mihi semper suspectum fuit. Captus est fide publica, contra quam interfectus est, cum ea fretus de Capitolio descendisset. Fidem, quam senatus dederat, non putem dici posse *fidem malorum*. Scr. et edd. quidam, ut 1474. 1475. Junt. habent *majorem natu:* primusque induxit Aldus *malorum*. Suspicari cœpi auctorem scripsisse *majorum*, int. nostrorum, quod noster addere non solet; inde glossatores addidisse *natu*. Sed fortasse totum spurium est. In seqq. alii habent *perfidia, per scelus*, alii *perfidia et scelus*.

27 *Domesticos parietes.*] Oudendorpius conjicit *dom. penates:* quod sane efficacius foret; *parentis* int. de matre.

28 *Sulpicium, cui.*] Mss. plures, etiam Lips. et edd. pr. pleræque *Sulpicio, cui:* quod defendit Gronovius exemplo non satis simili: et edd. 1474. et Mediol. pr. servant *Sulpicium;* quod et melius puto.

29 *Cum in veritate dicemus.*] Cum dicemus de vera caussa, non de fictis, ut in declamando &c. fit.

30 *Frequenter collocatis.*] Oudend. in duobus scr. reperit *collatis:* sic et ed. 1474. non bene: id ortum e compendio scripturæ: *frequenter collatis* esset, magno numero in uno loco positis: quod est a sententia alienum.

31 *Quare, quæ sunt.*] *Quare* sine dubio vitiosum est. Non hic est conclusio ex antecedentibus; sed ratio firmans dicta. Puto auctorem dedisse *quippe*, aut *quare* delendum.

32 *Aut non oportet.*] Delevimus *quod* post *aut*, de consensu librorum scr. plerorumque. mox pro *aut nobis* videtur legendum *quid nobis:* nam alias modus verborum, *futurum sit*, non convenit.

bona venierunt. [33] Hereditas aliqua obvenit? [34] non potest dici, sed etiam a necessariis omnibus exheredatus est. Præmium aliquod ex lite aut judicio cepit? non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse [35] grandi sponsione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis; aut isti domi nascitur aurum, aut, unde licitum non
24 est, [36] pecunias accepit. Item, Sæpe, judices, animadverti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere: quorum nihil potest adversarius facere. Nam utrum ad patris virtutem confugiet? at eum vos jurati capite damnastis. an ad suam revertetur antiquam vitam, alicubi honeste tractatam? [37] at hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. an cognatos suos enumerabit, quibus vos conveniat commoveri? at hi quidem nulli sunt. amicos proferet? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item, Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in judicium adduxisti: non. nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne scriptas quidem judicasti. Cum ipse te veteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid? cum tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissime sepultura quoque prohi-
34 buisti. Multum inest acrimoniæ et gravitatis in hac exornatione, propterea quod, cum quæsitum est, quid oporteat, subjicitur id non esse factum. Quare facillime fit, [38] ut exaugeatur indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque personam referamus subjectionem, sic: Nam [39] quid me facere convenit, cum a tanta Gallorum multitu-

33 *Hereditas obvenit.*] Oudend. in Mss. tribus reperit *venit.* idque verum judicat. Sed et *obvenit* est verbum hereditarium. Varr. R. R. I, 3. *hereditate obvenit &c.* in quo etiam usitatius est *venit.*

34 *Non potest dici, sed.*] Hæc mihi spuria videntur, additaque a glossatore inepto. Ea si deleantur, admodum elegans fit oratio.

35 *Grandi sponsione.*] H. l. est multa grandi, quæ, perdita lite, ex sponsione numeranda fuit. nam alias *grandis sponsio* potest etiam significare rem ipsam, magnæ pecuniæ, super qua sponsione certatum est. v. Clav. in *sponsio.* Ita autem capiendum esse, docent superiora. nam opponitur præmio e lite, s. caussa privata.

36 *Pecunias accepit.*] Oudend. in libris tribus reperit *cepit*, et edd. quædam pr. habent *capit:* utraque lectio, præsertim prior, arridet. Sed vulgatam præfero, quia verbum pendet ex *unde licitum non est*, in qua forma *capere* nondum reperi. Sic c. 27. *pecunias a sociis accepisse;* ubi pariter Cod. Voss. *cepisse.*

37 *At hic quidem a. o.*] Multi Mss. etiam ed. 1474. Med. 1498. Junt. Ald. *nam hic quidem:* quod est sane elegans, intellecta præcedente negatione; quæ etiam in Codice aliquo Vossiano additur. Sed tamen non ausus sum recipere, quia in omnibus ceteris est *at.*

38 *Ut exaugeatur.*] Hic quoque recepi hoc verbum pro simplici *augeatur* e libris scr. et edd. pr. vid. ad c. 14.

39 *Quid me facere convenit.*] Sic Mss. multi et edd. veteres, a. 1474. Mediol. pr. Omnib. Med. 1498. Junt. Primus Aldus dedit *conveniret*, veluti hoc desiderarent tempora sequentia: quod non est. *Convenit* est temporis perfecti: quid facere debui.

dine circumsederer? an dimicarem? at [40] cum parva manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod exspectarem, habebamus, [41] neque erat, quî vitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitam militum negligerem? at ea videbar eos accepisse conditione, ut, quoad possem, incolumes patriæ et parentibus conservarem. Hostium p. 32. a. conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quam impedimentorum. Hujusmodi consequuntur identidem subjectiones, ut ex omnibus ostendi videatur, nihil potius, quam, quod factum sit, faciendum fuisse.

Gradatio est, in qua non ante ad consequens verbum descenditur, quam ad superius conscensum est, hoc modo: Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis, et quod libet, licet; et quod licet, possunt; et quod possunt, audent; et quod audent, faciunt; et quod faciunt, vobis molestum non est? Item, Non sensi hoc, et non suasi; neque suasi, et non ipse statim facere cœpi; neque facere cœpi, et non perfeci; neque perfeci, et non probavi. Item, Africano industria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparavit. Item, Imperium Græciæ [42] fuit penes Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superavere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ brevi tempore adjunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quendam leporem superioris cujusque crebra repetitio verbi, quæ propria est hujus exornationis.

Definitio est, quæ rei alicujus proprias amplectitur potestates breviter et absolute, hoc modo: Majestas reipublicæ est, in qua continetur dignitas et amplitudo civitatis. Item, Injuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut convicio aures, aut aliqua turpitudine vitam cujuspiam violant. Item, Non est ista diligentia, sed avaritia; ideo quod diligentia est accurata conservatio suorum: avaritia, injuriosa appetitio alienorum. Item, Non est ista fortitudo, sed temeritas; propterea quod fortitudo est contemtio laboris et periculi cum ratione utilitatis, et compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perpessione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc ideo commoda putatur exornatio, quod omnem rei cujuspiam vim et potestatem ita dilucide proponit, et breviter explicat, ut neque plu-

40 *Cum p. m. tum prodiremus.*] Nescio quare viris doctis tantopere arrideat *cum prod.* quod sane est in scriptis et in ed. Mediol. 1474. Mihi ne sensus quidem commodus videtur. *Prodiremus* est prodituri eramus: nisi plane legendum *prodissemus.*

41 *Neque erat, qui vitam prod.*] *Qui* recepi e Mss. pluribus, edd. 1474. 1475. Mediol. pr. pro *quo.* nam eleganter dicitur hac in forma et sententia. v. Clav. in *qui.*

42 *Fuit penes Athen.*] Pro *apud* Mss. plures, Oud. et nostri, denique edd. pr. quædam.

ribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetur.

26 Transitio vocatur, quæ cum ostendit breviter, quid dictum sit, proponit item brevi quid sequatur, hoc modo: In patriam cujusmodi fuerit, habetis; nunc in parentes qualis exstiterit, considerate. Item, Mea in istum beneficia cognoscitis: nunc, quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc [43] aliquantulum exornatio ad duas res. nam et quid dixerit commonet, et ad reliquum comparat auditorem.

36 Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est, et pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: Quod si iste suos hospites rogasset, immo innuisset modo; hoc facile perfici posset. Item, Nam postquam isti vicerunt,
b. atque adeo victi sunt: [44] eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quam boni dederit? O virtutis comes invidia, quæ bonos insequeris plerumque, atque adeo insectaris! Commovetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodo dicta videtur: ast ea, post ipsius oratoris correctionem, magis idonea fit pronuntiatione. [45] Non igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio, præsertim cum scribas, ad optimum et electissimum verbum devenire? Est, cum non est satius, si commutatio verbi id erit demonstratura, ejusmodi rem esse, ut, cum eam communi verbo appellaris, levius dixisse videaris: cum ad electius verbum accedas, insigniorem rem facias. quod si continuo venisses ad id verbum; nec rei, nec verbi gratia animadversa esset.

27 Occupatio est, cum dicimus, nos præterire, aut non scire,
37 aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: [46] Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consulto relinquo. Et illud prætereo, quod te tribuni rei militaris infrequentem tradiderunt: deinde quod injuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: revertor ad illud, de quo judicium est. Item, Non dico te ab sociis pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quod civitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas tuas omnes omitto. Hæc utilis

43 *Aliquantulum.*] Hoc pro *aliquantum* e Mss. quibusdam et edd. antiquis dedi; quia est aptius rei. nam *aliquantum* plus significat, quam sequentia patiuntur. Dicuntur enim tantum commonendi et præparandi vim habere.

44 *Eam quomodo.*] Forma legitima talis correctionis desiderat *nam*, et vix manum abstinui a correctione: nempe potest hic discessisse ab ea, quia statim præcessit *nam*.

45 *N. i. satius esset.*] Hoc sapit librarios recentioris ævi. Auctor dedit *est:* statim post in responsione: *est, cum non est satius.*

46 *Nam de pueritia* &c.] Hoc exemplum sumtum esse patet e caussa nobili.

est exornatio, si aut rem, quam non pertineat aliis ostendere, occulte admonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut [47] planum non potest fieri, aut facile potest reprehendi; ut utilius sit occulte fecisse suspicionem, quam hujusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur.

Disjunctio est, cum eorum, de quibus dicimus, aut utrumque, aut unumquodque certo concluditur verbo, sic: Populus Romanus Numantiam delevit, Karthaginem sustulit, Corinthum disjecit, Fregellas evertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ sunt; nihil Karthaginiensibus scientia rei militaris adjumento fuit; nihil Corinthiis erudita calliditas præsidii tulit: nihil Fregellanis morum et sermonis societas opitulata est. Item, Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate exstinguitur. Hic utrumque, et in superiore exemplo unamquamque rem certo verbo concludi
videmus. Conjunctio est, cum interpositione verbi et su- 38
periores orationis partes comprehenduntur, et inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate. Adjunctio est, cum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum, aut postremum collocamus. Primum, hoc pacto: Deflorescit formæ dignitas aut morbo, aut vetustate. Postremum sic: Aut mor-
bo, aut vetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festivita- p. 33.
tem disjunctio est apposita; quare rarius utemur ea, ne sati- a.
etatem pariat: ad brevitatem conjunctio; quare sæpius ad-
hibenda est. Hæ tres exornationes de simplici genere ma- 28
nant.

Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, ejusdem unius, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domesticos et intestinos comparat. Item, Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus? Item, Nunc etiam audes in horum conspectum venire, proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ, venire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commovet ejusdem redintegratio verbi, et vulnus majus efficit [48] in contrario causæ; quasi aliquod telum sæpius perveniat in eandem partem corporis. Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat verbum, sed id commutat, quod positum est, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: Rempublicam radicitus evertisti, civitatem funditus dejecisti. Item, Patrem nefarie verberasti, parenti manus scelerate intulisti. Necesse est ejus, qui audit, animum commoveri, cum gravitas prioris dicti renovatur interpretatione verborum.

47 *Planum non potest fieri.*] Hic auctoribus Mss. et edd. vett. delevi *aut* ante *non*, quod nescio quo casu irrepserit, cum sensum manifeste corrumpat.

48 *In contrario caussæ.*] Hoc non intelligo.

39 Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transjectione ita efferuntur, ut a priore posterior, contraria priori, proficiscatur, hoc modo: Esse oportet, ut vivas; non vivere, ut edas. Item, Ea re poëmata non facio, quia, cujusmodi volo, non possum; cujusmodi possum, nolo. Item, Quæ de illo dicuntur, dici non possunt; quæ dici possunt, non dicuntur. Item, Si poëma loquens pictura est; pictura tacitum poëma debet esse. Item, [49] Quia stultus es, ea re taces; non tamen, quia taces, ea re stultus es. Non potest dici, [50] quam commode fiat, cum contrariæ sententiæ translatione verba quoque convertantur. Plura subjecimus exempla, ut, quoniam difficile est hoc genus exornationis inventu, dilucidum esset, [51] ut, cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inveniretur.

29 Permissio est, cum ostendimus in dicendo, nos aliquam rem totam tradere et concedere alicujus voluntati, sic: Quoniam omnibus rebus ereptis, [52] solus superest animus et corpus, hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, vobis et vestræ condono potestati. Vos me, quo pacto vobis videbitur, utamini, atque abutamini licebit impune: in me, quicquid libet, statuite: dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametsi alias quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commovendam vehementissime est accommodatum.

40 Dubitatio est, cum quærere videtur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum reipublicæ consulum sive stultitiam, sive malitiam dicere oportet, sive utrumque.
b. Item, Tu istud ausus es dicere, homo omnium mortalium? [53] nam quo te, digno moribus tuis, appellem nomine? Expeditio est, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri aut non fieri potuerit, ceteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Necesse est, cum constet istum [54] fundum nostrum fuisse, ostendas, te aut [55] vacuum possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hereditate tibi venisse. Vacuum, cum ego adessem,

49 *Quia stultus es* &c.] Mss. plerique, etiam edd. vett. ut 1474. habent: *si stultus — non tamen si taces* &c. Forte optimum sit, utramque lectionem conjungere sic: *si, quia st. es* &c.

50 *Quam commode fiat.*] Sic Mss. 3. ap. Oudend. et edd. Omnib. (1475.) Junt. Nam vulgatum *quin* vix commode explicari potest.

51 *Ut cum bene esset i.*] Non dubito, pro *ut* legendum esse *et*.

52 *Solus superest.*] Restitui *solus*, quod Mss. plerique habent et edd. 1474. 1475. Med. utraque, Junt. Ald. &c. nisi quod fere *solum* habent, usitato ævo inferiori errore.

53 *Nam quo te.*] Hæc est vera lectio loci corrupti in *quaro quonam te*: quod est languidissimum. Sic Gruterus reperit in Mss. Pal. Sic Lips. nisi quod addit *alio*, Voss. 2.

54 *Fundum nostrum.*] Hic ordo est in ed. 1474. recte.

55 *Vacuum possedisse.*] i. e. occupasse. v. ad I, 11.

possidere non potuisti: tuum usu fecisse etiamnum non potes: emtio nulla profertur: hereditate tibi, me vivo, mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, ut me vi de meo fundo dejeceris. Hæc exornatio plurimum juvabit 41
conjecturales argumentationes. sed non erit, tanquam in plerisque, ut, cum velimus, ea possimus uti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotii natura dabit facultatem.

Dissolutio est, quæ conjunctionibus verborum e medio 30
sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Item, Descende in integram defensionem, noli quidquam recusare, da servos in quæstionem, stude verum invenire. Hoc genus et acrimoniam habet in se, et vehementissimum est, et ad brevitatem accommodatum.

Præcisio est, cum, dictis quibusdam, reliquum, quod cœptum est dici, relinquitur in audientium judicio, sic: Mihi tecum præcertatio non est, ideo quod populus Romanus me, nolo dicere, ne cui forte arrogans videar: te autem sæpe ignominia dignum putavit. Item, Tu ista nunc audes dicere, qui nuper [56] alienæ domui? non ausim dicere, ne, cum te digna dixero, me indignum quidpiam dixisse videar. Hic atrocior tacita suspicio, quam diserta explanatio facta est.

Conclusio est, quæ brevi argumentatione ex iis, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, quod necessario consequatur, hoc modo: Quod si Danais datum erat oraculum, non posse capi Trojam sine Philoctetæ sagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc exstinguere, id nimirum capi fuit Trojam.

Restant etiam decem exornationes verborum, quas idcirco 31
non vage dispersimus, sed a superioribus separavimus, quod 42
omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata verborum potestate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio est prima, quæ nos admonet, ut, cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. imitationis, hoc modo, ut majores rudere, et vagire, et mugire, et murmurare, et sibilare appellaverunt. significandæ rei causa, sic: postquam iste in rempublicam fecit impetum, [57] fragor civitatis in-

56 *Alienæ domui.*] Sic rursus infr. c. 54. Sed Mss. duo ap. Oudend. item ed. Med. 1474. *alienæ domi*, ut *suæ domi*, *istius domi*, apud Ciceronem in Verrinis: quod fortasse melius. Sed sententiam integram quia nescimus, judicare certi nil possumus.

57 *Fragor civ. i.*] Hoc non satis intelligo, propter illud *inprimis*. Sed non tanti est in his laborare, ut nec proxime in *Plagiosippo*.

p. 34. a. primis est auditus. Hoc genere raro utendum est, ne novi verbi assiduitas odium pariat: sed si commode quis eo utatur, et raro, non modo non offendet novitate, sed exornabit etiam orationem. Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest; ut, si quis, cum loquatur de Gracchis, At non Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item, si quis, [58] de adversario cum dicat: Videte nunc, inquit, judices, quemadmodum me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornate poterimus et in laudando, et in lædendo, [59] aut corpore, aut animo, aut extraneis rebus dicere, sicuti cog-
32 nomen, quod pro certo nomine [60] collocemus. Denomina-
43 tio est, quæ a propinquis et finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quæ non suo vocabulo sit appellata. [61] Id aut ab inventore conficitur, ut si quis de Tarpejo loquens, eum Capitolinum nominet: aut ab invento, ut si quis pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet: aut ab instrumento dominum, ut si quis Macedonas appellarit, hoc modo: Non tam cito sarissæ Græcia potitæ sunt: aut idem, Gallos significans, dicat, Nec tam facile ex Italia materis Transalpina depulsa est: aut id, quod fit, ab eo, qui facit; ut, si quis, cum bello velit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat, Mars istud te facere necessario coëgit: aut si, [62] quod facit, ab eo, quod fit, ut, cum desidiosam artem dicemus, quia desidiosos facit: et frigus pigrum, quia pigros facit. ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non potest vinci, nec Græcia disciplinis. nam hic pro Græcis et Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut, si quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet, cum divitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo divisio, quam in quærendo difficilis inventio est, ideo quod plena consuetudo est non modo poëtarum et oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, hujusmodi denominationum.

Circuitio est oratio, rem simplicem [63] assumta circum-

58 *De advers. cum dicat.*] Addidimus *cum* e Mss. Gron. et Oud. *cum;* nam alias *inquit* delendum foret, quod nihil haberet, quo referretur.

59 *Aut corpore* &c.] Ter delevimus *in*, auctoribus Mss. multis et bonis, ut fecit Lambinus, et Grævius, idque et sensus flagitat. Etiam edd. Mediol. 1498. Junt. non habent in secundo et tertio.

60 *Collocemus.*] Pro *collocamus* e Mss. pluribus et edd. pr. etiam latinitas sic jubet.

61 *Id aut.*] Mss. quidam *ista;* int. vel denominatio, vel oratio. Sic et edd. 1475. Mediol. 1498. Junt.

62 *Quod facit.*] Mss. multi *qui*, placetque Oudendorpio: sed *quod* aptius, quia de re sermo est, non personis.

63 *Assumta circ.*] Pro *assumtam;* quod et Mss. plures boni habent, et res flagitat. non enim res simplex assumitur, sed id, quod circumscriptionem efficit, i. e. verbum, quod elocutionem

scribens elocutione, hoc pacto: Scipionis providentia Karthaginis opes fregit. Nam hic, nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit et Karthago simpliciter appellari.

Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem per- 44
versione, aut transjectione. Perversione sic: Hoc vobis deos immortales arbitror dedisse pietate pro vestra. Transjectione hoc modo: Instabilis in istum plurimum fortuna valuit. Item, Omnes invidiose eripuit tibi bene vivendi casus facultates. Hujusmodi transjectio, quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictum est: in quibus oportet [64] verba sint ad poëticum quendam exstructa numerum, ut perfecte et perpolitissime possint esse absolutæ.

Superlatio est oratio superans veritatem, [65] alicujus au- 33
gendi, minuendive causa. Hæc sumitur separatim, aut cum comparatione. Separatim sic: Quodsi concordiam retinebimus, imperii magnitudinem solis ortu atque occasu metiemur: cum comparatione, aut a similitudine, aut a præstantia [66] [superlatio sumitur]. A similitudine sic: Corpore niveum candorem, aspectu igneum ardorem assequebatur. A præstantia hoc modo: Cujus ore sermo melle dulcior profluebat. [67] Ex eodem genere hoc est: Tantus erat in armis splendor, ut solis fulgor obscurior videretur.

Intellectio est, cum res tota parva de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur: Non illæ te [68] nuptiales tibiæ ejus matrimonii commonebant? Nam hic omnis sanctimonia nuptiarum uno signo tibiarum intelligitur: de toto pars; ut si quis ei, qui vestitum aut ornatum sumtuosum ostentet, dicat, Ostentas mihi divitias, et
locupletes copias jactas. Ab uno plura [69] intelliguntur, hoc 45
modo: Pœno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille Transalpinus: in Italia quoque idem nonnemo togatus sensit: a pluribus unum sic intelligitur: Atrox calamitas pe-

appellat auctor, ut h. l. providentia, opes.

64 *Verba sint ad p.* &c.] Sic reposuimus e Mss. pluribus et edd. 1474. Med. pr. 1475. Med. sec. Junt. Lectio vulgata, *sicut a poetis in quendam exstruere n.* est ab Aldo.

65 *Alicujus augendi.*] *Alicujus* friget, sive ad veritatem, sive ad sequentia referas: et alibi simpliciter est *aug. aut m. c.* ut c. 34.

66 *Superlatio sumitur.*] Hoc spurium est, nuspiam in partitione tali auctor tale quid addit. Itaque uncis inclusi.

67 *Ex eodem g.*] *Ex* addidi e Mss. Cort. Leid. edd. 1474. 1475. Med. sec. Junt. Aldus omisit.

68 *Nuptiales tibiæ.*] Referunt ad tibias in carminibus fescenninis: sed in his nulla sanctitas intelligi potest. Immo pertinent ad sacrificium nuptiale, in quo tibicen adhibetur. Sacrificii nuptialis mentio sæpe ap. veteres ut ap. Tacit. XI, 28.

69 *Intelliguntur.*] Oudendorpio placet deleri, quod abest ab ed. 1475. abest etiam Mediol. 1498. Junt. Ego malim in altero partitionis membro deleri *intelligitur*. Nam in primo solet verbum repeti: et *intelligitur* pariter abest a Ms. Leid.

ctora mœrore pulsabat. Itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, et Galli, et togati, hic unum pectus et unus pulmo intelligitur: et erit illic diminutus numerus festivitatis, hic adauctus gravitatis gratia.

Abusio est, quæ verbo simili et propinquo pro certo et proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breves sunt, aut parva statura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nam hic facile est intellectu, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis esse traducta.

34 Translatio est, cum verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem [70] recte videbitur posse transferri. Ea utimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Brevitatis causa, sic: Recens adventus exercitus subito civitatem exstinxit. Obscœnitatis vitandæ causa, sic: Cujus mater quotidianis nuptiis delectatur. Augendi causa, sic: Nullius mœror et calamitas istius explere inimicitias, et nefariam saturare crudelitatem potuit. Minuendi causa, sic: Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paullulum in rebus difficillimis aspiravit. Ornandi causa, sic: Aliquando reipublicæ rationes, quæ malitia nocentum [71] exaruerunt, virtute optimatium revirescent. Translationem dicunt pudentem esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temere et cupide videatur in dissimilem transcurrisse.

46 Permutatio est oratio, aliud verbis, aliud sententia de-
p. 35. monstrans. Ea dividitur in tres partes, similitudinem, ar-
a. gumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum translationes, una, aut plures, frequenter ponuntur a simplici ratione ductæ, sic: Nam cum canes funguntur officiis luporum, [72] cui præsidio pecua credemus? Per argumentum tractatur, cum a persona, aut a loco, aut a re aliqua, similitudo, augendi aut minuendi causa, ducitur: ut si quis Drusum, Gracchum, [73] nitorem obsoletum dicat. Ex contrario ducitur sic; ut si quis hominem prodigum et luxurio-

70 *Recte videbitur.*] Pro *videtur*, e Mss. pluribus edd. 1474. Med. pr.

71 *Exaruerunt—revirescent.*] Sic e Mss. et edd. pr. reposuimus pro *exaruerant—reviruere*. In lectione vulgata deberet esse ab initio: *tandem aliquando.*

72 *Cui præsidio.*] Mss. plures et edd. pr. *cuinam*, quod placet Oudendorpio. Sed etiam *præsidio* mihi frigere videtur.

73 *Nitorem obsoletum.*] Grævius nesciebat, quid esset nitor obsoletus, aut quare Dr. et Gracchus sic appellarentur. Credo esse expressum e Græco πῖνος: in quo inest significatio nitoris et antiquitatis, atque inde alicujus veluti squaloris. v. Clav. in Gr. v. εὐπινής. Hoc bene convenit illis, quorum gloria obsoleverat, sed tamen non exstincta erat, ut essent apud multos in honore.

sum illudens, parcum et diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur; et in illo primo, quod a similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti. Per similitudinem, sic: Quid ait hic rex, atque Agamemnon noster, sive, ut crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrem verberaverit, Æneam vocemus: intemperantem et adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc sunt fere, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

Distributio est, cum in plures res, [74] aut personas, ne- 35
gotia quædam dispertiuntur, hoc modo: Qui vestrûm, ju- 47
dices, nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est. petulantissime enim semper iste oppugnavit senatum. Qui equestrem locum, splendidissimum cupit esse in civitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculæ atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendite istius supplicio, vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ in civitate sint hominibus [75] istiusmodi comparatæ. Item, Senatus officium est, consilio civitatem juvare: magistratus officium est, opera et diligentia consequi voluntatem senatus: populi officium est, res optimas, et homines idoneos maxime, suis sententiis [76] deligere et probare: accusatoris officium est, inferre crimina; defensoris, diluere et propulsare: testis est, dicere, quæ sciat, aut audierit: quæsitoris est, unumquemque horum in officio suo continere. Quare, L. Cassi, si testem, præterquam quod sciat, aut audierit, argumentari, et conjectura prosequi patieris; jus accusatoris cum jure testimonii commiscebis, testis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa. Comprehendit enim brevi multa, et suum cuique tribuens officium, separatim res dividit plures.

Licentia est, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere 36
debemus, tamen aliquid pro jure nostro dicimus, quod eos 48
minime offendat, aut quos ii diligunt, cum in aliquo errato
vere reprehendi posse videantur, hoc modo: Miramini, b.
Quirites, quod ab omnibus vestræ rationes deserantur?

74 *Aut personas, neg. q.*] Delevi *certas:* quod personis non convenit. Intelligitur enim in iis *plures*. Mss. et edd. pr. habent dein *negotia certa quædam:* sed quidam etiam *certa* omittunt, ut Med. prima, quos secutus sum: recte, nisi valde fallor.

75 *Istiusmodi comp.*] Sic dedi pro *hujusm.* e Mss. et edd. vett. 1474. Med. pr. estque sine dubio melius.

76 *Deligere et probare.*] Dedi *del.* pro *eligere*, jubentibus libris, etsi nihil admodum interest: mox eadem de caussa *sciat* pro *scierit*, ut est etiam paullo post.

quod causam vestram nemo suscipiat? quod se nemo vestri defensorem profiteatur? id tribuite vestræ culpæ; atque desinite mirari. Quid enim est, quare non omnes istam rem fugere ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores; studia eorum vobis [77] ante oculos proponite: deinde exitus omnium considerate. tum vobis veniet in mentem, ut vere dicam, negligentia vestra, sive ignavia potius illos omnes ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragiis in amplissimum locum pervenisse. Item, Nam quid fuit, judices, quare in sententiis ferendis dubitaveritis, aut istum hominem nefarium ampliaveritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ testibus comprobatæ? non contra tenuiter et nugatorie responsum? Hic vos veriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini? Dum eam vitastis vituperationem, quæ longe a vobis erat abfutura, eam invenistis, ut timidi atque ignavi putaremini. Maximas, et privatas, et publicas calamitates accepistis: cum etiam majores impendere videantur, sedetis, et oscitamini. Luce noctem, nocte lucem exspectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nuntiatur, et eum, cujus opera vobis hæc accidunt, remoramini diutius et alitis; [78] ac reipublicæ perniciem retinetis, quoad potestis, in ci-
37 vitate. Ejusmodi licentia si nimium videbitur acrimoniæ
49 habere, multis mitigationibus lenietur. nam continuo aliquid hujusmodi licebit inferre. Hic ego virtutem vestram quæro, sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro; ut quod erit commotum licentia, [79] id mitigetur laude, ut altera res ab iracundia et molestia removeat, altera ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maxime facit, ut et illi, qui audient, a culpa absint, et nos, qui dicimus, [80] amici ipsorum [81] et veritatis esse videamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur: cum aut ita objurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi [82] se

77 *Ante oculos proponite.*] Pro simplici *ponite.* nam et libri scr. meliores atque edd. pr. sic habent, et est elegantius et veteribus usitatius, ut Ciceroni N. D. I, 41. et alibi.

78 *Ac reip. perniciem.*] Non abhorret hominem appellari *perniciem reip.* sicut *pestem* alibi sæpe: sed tamen libri veteres quidam habent vel *ad*, vel *ac ad*, etiam *atque*. Primum copula necessaria est, si *ad* verum est: *ac ad* non dicunt latini. Credo *atque* vitiose scriptum esse pro *adque*.

79 *Id mitigetur laude.*] Hic ordo verborum est in ed. 1474. qui est sine dubio elegantior vulgato.

80 *Amici ipsorum.*] Dedi pro *eorum*, e Mss. et nostris et aliis et ed. 1474. sicut et latinitas postulabat, et Grævius judicabat. Ante feci etiam *audient* ex *audiunt*, e libris satis consentientibus.

81 *Et veritatis.*] Addit *assertores* Ms. Lips. et Leid. nam in Erf. non esse testatur Græv. quod non absurdum est, sed non necessarium: estque omnino hic locus in libris scr. et edd. vett. valde interpolatus.

82 *Se cupiant objurgari.*] Sine libris correxi e *cupiunt*, latinitatis lege.

cupiant objurgari: aut id, quod scimus facile omnes audituros, dicimus nos timere, quomodo accipiant; sed tamen veritate commoveri, ut nihilo secius dicamus. Horum amborum generum exempla subjiciemus. Prioris, hujusmodi: Nimium, Quirites, animis estis [83] simplicibus et mansuetis: nimium creditis unicuique. existimatis unumquemque eniti, ut perficiat, quæ vobis pollicitus sit. Erratis, et frustra falsa spe jam diu detinemini. [84] Stultitia vestra id, quod erat in vestra potestate, ab aliis petere, quam ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum. Mihi cum isto, judices, fuit amicitia, [85] sed ista p. 36.
amicitia, tametsi vereor quomodo accepturi sitis, dicam a.
tamen, vos me privastis. Quid ita? quia, ut vobis essem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quam amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen est, sicuti demonstravimus, duplici ratione tractabitur; acrimonia, quæ si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude, et assimulatione, de qua posterius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, et sua sponte ad animum auditoris se accommodat.

Deminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut in iis, quos 38
defendimus, aut natura, aut forma, aut industria dicemus egregium: quod, ne qua significetur arrogans ostentatio, deminuitur et attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo jure, judices, dico, me labore et industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tametsi vere dixisset, tamen arrogans visus esset. nunc et ad invidiam vitandam, et ad laudem comparandam satis dictum est. Item, Utrum igitur avaritiæ causa an egestatis accessit ad maleficium? Avaritiæ? at largissimus fuit in amicos; quod signum liberalitatis est, quæ est contraria avaritiæ. Egestatis? at huic quidem pater (nolo nimium dicere) non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne magnum aut maximum diceretur. hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis proferendis observabimus. nam ejusmodi res et invidiam contrahunt in

83 *Simpl. et mansuetis.*] Sic scr. et edd. Unus Leidensis habet *et omissis*, i. e. negligentibus, et lentis: quod est Terentianum verbum et exquisitum, et valde h. l. aptum. Nec id a librario natum esse potest, ut bene Oudendorpius judicat.

84 *Stultitia vestra, id, quod* &c.] Sic hunc locum ducibus libris scr. et edd. vett. refinximus, ex vulgato *st. v. est, qui, quod erat:* quod nemini perito satis placeat.

85 *Sed ista tamen amic.—sitis, vos me privastis.*] Sic hic locus est in vulgatis: at in Mss. pluribus et melioribus, etiam Lips. et edd. pr. ut 1474. Med. pr. Omnib. Med. sec. Junt. sic est, ut edidi: eaque est legitima et usitata in hoc genere forma. Vulgatum primus dedit Aldus; sed e scriptis libris: nam plane sic est in Ms. Cort.

vita, et odium in oratione, si inconsiderate tractes. Quare, quemadmodum [86] ratione in vivendo fugitur invidia, sic in dicendo, consilio vitatur odium.

39 Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium conti-
51 net perspicuam et dilucidam cum gravitate expositionem, hoc modo: Quodsi istum, judices, vestris sententiis liberaveritis, statim sicut e cavea leo missus, aut aliqua tæterrima bellua soluta ex catenis, volitabit et vagabitur in foro, [87] acuens dentes multos, in cujusque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incursans; aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum atque omnem familiam perfringens, rempublicam funditus labefactans. Quare, judices, ejicite eum de civitate, liberate omnes formidine; vobis denique ipsis consulite. nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmet ipsos, mihi credite, feram et truculentam [88] bestiam immiseritis. Item, Nam si de hoc, judices, gravem sententiam tuleritis, uno judicio simul multos jugulaveritis. grandis natu parens, cujus spes senectutis omnis in hujus adolescentia posita est, quare velit in vita manere, non habebit: filii parvi, privati patris auxilio, ludibrio et despectui paternis inimicis erunt
b. oppositi: tota domus hujus indigna concidet calamitate: at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiti, [89] insultabunt in horum miserias, et superbi re simul et verbis invehentur. Item, Nam [90] neminem vestrûm fugit, Quirites, capta urbe, quæ miseriæ consequi soleant: arma qui contra tulerint, statim crudelissime trucidantur: cæteri, qui possunt per ætatem et vires laborem ferre, rapiuntur in servitutem: qui non possunt, vita privantur: uno denique atque eodem tempore domus hostili [91] flagrat incendio, et quos natura, aut voluntas necessitudine, aut benivo-

86 *Ratione in vivendo.*] Restitui veterem et veram lectionem e Mss. et edd. vett. cui Gruterus substituit *ratione vivendi*, deceptus adsuetudine hujus formæ. *ratione in vivendo* et *consilium in dicendo* concinne sibi respondent.

87 *Acuens multos dentes.*] *Multos* sine dubio vitiosum est. Unam lectionem variam reperi in libris *inultos*, quod habet ed. Mediol. prima; venitque nonnullis in mentem per conjecturam. Sed id non habet commodum sensum. Optimum fortasse fuerit delere verbum, ut fecit Lambinus. Infra c. 49. sunt *dentes adunci:* sed hi non satis apti verbo acuendi videantur.

88 *Bestiam immiseritis.*] Auctoribus libris scr. et edd. delevi medium verbum *judices:* quod sua sponte apparebat redundare non bene.

89 *Insultabunt.*] Ms. Lips. *exsultabunt.*

90 *Neminem vestrum fugit, Qu.*] Pro *nostrum* Mss. plures et edd. pr. omnes habent *vestrum;* quod sine dubio aptius est.

91 *Flagrat incendio.*] Sic latinitatis lege dudum correxeram, cum inter var. Lect. Grævianas idem reperi, tanquam ex edd. sumtum: quas ego ignoro: nisi quod Lambinum reperi edidisse *flagrant*, reprehensus propterea a Grutero. Sciendum est, in his licenter variasse librarios: velut in Ms. Lips. hoc ipso in loco est etiam *trucidabuntur.* Itaque nisi legem latinitatis sequamur, nil certi erit. Vulg. *flagrabit.*

lentia conjunxit, distrahuntur: liberi partim e gremiis parentum diripiuntur, partim in sinu jugulantur, partim [92] ante pedes constuprantur. nemo, judices, est, qui possit satis rem consequi verbis, [93] nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel misericordia potest commoveri, cum [94] res consequentes comprehensæ universæ perspicua breviter exprimuntur oratione.

Divisio est, quæ rem [95] semovens ab re, utramque absol- 52
vit, ratione subjecta; hoc modo: Cur ego nunc tibi quic- 40
quam objiciam? si probus es, non meruisti: sin improbus, non commoveris. Item, Quid nunc ego [96] de meis promeritis prædicem? si meministis, obtundam: sin obliti estis, cum re nihil egerim, quid est, quod verbis proficere possim? Item, Duæ res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium commovere, inopia atque avaritia. Te avarum in fraterna divisione cognovimus: inopem atque egentem nunc videmus. qui potes igitur ostendere, causam maleficii non fuisse? Inter hanc divisionem, et illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundum narrationem, hoc interest: illa dividit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, et brevi duabus aut pluribus partibus subjiciens rationes, exornat orationem.

Frequentatio est, cum res in tota causa dispersæ coguntur in unum, quo gravior, aut acrior, aut criminosior oratio sit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio? quid est, judices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor est, insidiator alienæ; cupidus, intemperans, petulans, superbus; impius in parentes, ingratus in amicos, [97] infestus in

92 *Ante pedes const.*] Mss. edd. fluctuant inter *ædes*, *patres* &c. item viri docti conjecturis inter *lares*, *penates*, quod Oudend. placebat; inscitia aut negligentia. Aptissima ista junguntur, *gremium*, *sinus*, *pedes*, qui non sunt divellendi. *Ante pedes* est coram, in conspectu. v. Clavis in h. v.

93 *Nec referre.*] Legendum est, *nec, qui referre*, ut recte se habeat oratio. Pro *referre* Mss. duo ap. Oud. *efferre*, quod placet Oudendorpio.

94 *Res consequentes comprehensæ universæ.*] Semper me offendit hic locus duritie sua. Sed libri nec scripti, nec editi juvant, qui in hac lectione consentiunt. Prima suspicio est de verbo *consequentes:* in quo potest esse glossa verbi *comprehensæ*, quod de rebus nexis inter se dicitur exquisite, ut de periodis: unde ap. Cic. N. D. II, 59. *comprehensio rerum* est *nexus r.* v. Clav. Sin malis *comprehensæ* accipere, unum in locum congestæ et collatæ, *universæ* supervacuum erit. Sed nihil hic certi, aut satis probabile esse potest, sine libris.

95 *Semovens ab re.*] Sic *ab* pro *a* Mss. plures et edd. pr. estque melius.

96 *De meis promeritis.*] Delevi *propriis* post *meis*. In quo est manifestus Germani librarii partus, et dedi cum Grævio e Cod. Erf. *promeritis*.

97 *Infestus in cognatos.*] Quod Gron. e Mss. suis notat et præfert, *inf. cognatis*, etiam Grævius in Erfurt. reperit, estque et in veteribus edd. Grævius quidem recipit in textum: ego vulgatum servo. est enim concinnius propter similitudinem cum ceteris membris.

cognatos, in superiores contumax, in æquos et pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabi-
53 lis. Ejusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimum conjecturalibus causis opitulatur, cum suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ et infirmæ erant, unum in locum coactæ rem videntur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto: Nolite igitur, nolite, judices, ea, quæ dixi, separatim spectare: sed omnia colligite, et conferte in unum.
41 Si et commodum ad istum ex illius morte veniebat, et vita hominis est turpissima, animus avarissimus, [98] fortunæ fa-
p. 37. miliares attenuatissimæ, et res ista bono nemini præter istum
a. fuit: neque alius quisquam æque commode, * neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: et cum locus idoneus maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumtum est, non sine maxima occultandi [99] et perficiendi maleficii spe: et præterea ante, quam occisus homo is est, iste visus est in eo loco, in quo occisio facta, solus: paullo post in ipso maleficio, vox illius, qui occidebatur, audita: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constat: postera die titubanter et inconstanter de occisione illius locutum: hæc partim testimoniis, partim quæstionibus et argumentis omnia comprobantur, et rumore populi, quem ex argumentis natum, necesse est esse verum: vestrum est, judices, [100] his in unum locum collatis, certam sumere scientiam, non suspicionem maleficii. Nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose: ut omnia inter se a primo ad postremum conveniant [1] [maleficia], necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, et in conjecturali constitutione causæ ferme semper necessaria, et in ceteris generibus causarum, et in omni oratione adhibenda nonnunquam.

98 *Fortunæ familiares attenuatissimæ.*] Sic fere libri scr. et edd. vett. quod sine dubio melius est vulgato *fortuna rei fam. attenuatissima.* Nam de pecuniis non *fortuna* sed *fortunæ* dicuntur. Quidam etiam libri *familiares* omittunt, ut ed. Mediol. prima: quod etiam magis placet. Conjectura Gronovii *fortunæ rei familiaris att.* est in ed. Aldi: mihi non placet: nec exempla similia sunt.

* *Neque iste.*] Suspicatus sum *ipse*, quia opponitur, *nec alius quisquam*.

99 *Et perficiendi.*] Absunt hæc a pluribus libris scriptis: quod valde placet: saltem ordo verborum *occultandi et perficiendi* mutandus cum Lambino. Mox post *audita* delevi *est*, quod abest libris melioribus.

100 *His in unum locum.*] Mss. quidam boni addunt *ex* non male, ut judicabat Grævius, sed tamen non necessarium puto.

1 *Maleficia.*] Hoc rectum esse non potest: *maleficio*, quod in paucis scr. reperitur, est a correctore. Itaque sequor Lambinum, qui pro spurio repudiat. Sed tamen in textu reliqui uncis inclusum.

Expolitio est, cum in eodem loco manemus, et aliud atque 42
aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit, si aut eandem plane 54
rem dicemus, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, non eodem modo (nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire) sed commutate. Commutabimus tripliciter, verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cum, re semel dicta, iterum, aut sæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. Cum agetur [2] incolumitas perpetua civitatis; qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum vitæ discrimen sibi pro fortunis reipublicæ fugiendum putabit: et erit in ea sententia semper, ut pro patria studiose quamvis in magnam descendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere vocis atque gestus, eadem verbis commutando, [3] pronuntiationem quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodissime scribi potest, neque parum est apertum. quare non eget exempli. Ter- 55
tium genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam trajiciemus aut ad sermocinationem, aut ad exsuscitationem. Sermocinatio est, (de qua planius paullo 43
post suo loco dicemus, nunc breviter ad hanc rem, quod satis sit, attingemus,) in qua constituetur alicujus personæ ora- b.
tio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus: Sapiens, qui omnia reipublicæ causa suscipienda pericula putabit, sæpe [4] ipse secum sic loquetur: Non mihi soli, sed etiam, atque adeo multo potius, natus sum patriæ: vita, quæ fato debetur, saluti patriæ potissimum solvatur. Aluit hæc me? tute atque honeste produxit usque ad hanc ætatem: muniit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod a me satis ei persolvi possit, unde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reipublicæ nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exsuscitationem, cum et nos commoti dicere videamur,

2 *Incolumitas perpetua.*] Valde friget epitheton *perpetua*. itaque a glossatore additum credo. Precari incolumitatem perpetuam possumus, sed non in hac forma addi convenit hoc epitheton.

3 *Pronunciationem.*] Accusativum pro ablat. reposui e libris scr. ap. Oud. et nostris, edd. 1474. Mediol. pr. quod inprimis verbum *vehementius* requirit, quod ad pronunciationem necessario refertur.

4 *Ipse secum sic loquetur.*] *Sic* edidi e perpetua consuetudine Latinorum in hac figura. Vidit Lambinus, qui addidit *ita*. Illud usitatius, et facilius excidere potuit. Pro *loquitur* etiam *loquetur* ed. Mediol. sec. Junt. quod sane propter *putabit* necessarium est. *Loquitur* desiderat *putat* vel *putet*. Decepit librarios vel correctores, quod infra est *loquitur*.

et auditoris animum commovemus, sic: Quis est tam tenui cogitatione præditus, cujus animus tantis angustiis invidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet, et sapientissimum judicet, qui pro salute patriæ, pro incolumitate civitatis, pro reipublicæ fortunis, quamvis magnum atque atrox periculum studiose suscipiat, et libenter subeat? Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quam possum: idemque hoc certo scio vobis omnibus usu venire.
56 Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, verbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, et exsuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronuntiaverimus, rationem poterimus subjicere: [5] deinde dupliciter, vel sine rationibus vel cum rationibus, pronuntiare sententiam: deinde afferre contrarium; de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus: deinde simile et exemplum, de quo suo loco plura dicemus:
44 deinde conclusionem; de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. [6] In hoc libro docuimus, cujusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est. Ergo hujusmodi vehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus et sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur. sed ab ejusdem sententiæ [7] non recedemus exemplo, ut scire possis, quam facile præceptione rhetorica res simplex mul-
57 tiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro republica periculum vitabit; ideo quod sæpe fit, ut, cum pro republica perire noluerit, necessario cum republica pereat. Et quoniam sunt omnia commoda a patria accepta, nullum incommodum pro patria grave putandum est. ergo qui fugiunt id
p. 38. periculum, quod pro republica subeundum est, stulte faci-
a. unt. Nam neque effugere incommoda possunt, et ingrati in civitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula [8] suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cum et eum, quem debent, honorem reipublicæ reddunt, et pro multis perire

5 *Deinde dupliciter.*] Pro *duplicem* e melioribus Mss. ap. Oud. et Græv. quod res ipsa flagitabat. Respondet enim verbo *simpliciter*. Nec minus delevi *sententiam* post *pronunciare* iisdem caussis. Edd. veteres omnes in vulgata consentiunt, nisi quod a Mediol. pr. abest *sententiam*.

6 *In hoc libro—nomen est.*] Hæc ejecit Lambinus: nec alienus sum ab ejus sententia. Si genuina sunt, saltem *verbi* delendum est, quamquam est in genere exornationis verborum. Ceterum respicitur ad L. II. c. 30. extr.

7 *Non recedemus.*] Sic et Mss. et edd. 1474. Med. pr. idque melius quam *recedamus*, ut facile quisque sentiet.

8 *Suo periculo expetunt.*] Hæret Grævius in hoc verbo, et recipi vult lectionem alteram librorum scr. *excipiunt*. Sed non arbitror esse ita necessarium, ut ille putabat. Si possumus *offerre nos periculis* pro patria, ea etiam *expetere*, adire, capessere possumus. v. Viros doctos ad Liv. 30, 18.

malunt, quam cum multis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam a natura acceptam propter patriam conservaveris, naturæ, cum cogat, reddere; patriæ, cum roget, non dare: et cum possis cum summa virtute et honore pro patria interire, malle per dedecus et ignaviam vivere: et, cum pro amicis et parentibus et ceteris necessariis adire periculum velis, pro republica, [9] in qua et hæc, et illud sanctissimum nomen patriæ continentur, nolle in discrimen venire. Itaque uti contemnendus est, qui in navigando se, quam navim, mavult incolumem: ita vituperandus, qui in reipublicæ discrimine, suæ plus, quam communi saluti, consulit. Nave enim fracta, multi incolumes evaserunt: ex naufragio patriæ salvus nemo potest enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexisse, qui se devovisse dicitur, et pro legionibus in hostes immisisse medios: [10] unde amisit vitam; at non perdidit. [11] re enim vilissima certam et parva maximam redemit. dedit vitam, accepit patriam: amisit animam, potitus est gloria, quæ cum summa laude prodita vetustate quotidie magis enitescit. Quod si, pro republica debere accedere ad periculum, et ratione demonstratum est, et exemplo comprobatum, ii sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant. In his igitur gene- 58
ribus expolitio versatur, de qua producti sumus, ut plura diceremus, quod non modo, cum causam dicimus, adjuvat et exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conveniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti, cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo.

Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa 45
continetur, manetur diutius, et eodem sæpius reditur. Hac uti maxime convenit, et id est oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimovendi. Huic exemplum satis idoneum subjici non potuit, propterea quod hic locus non est a tota causa separatus, sicuti membrum aliquod, sed tanquam sanguis, perfusus est per totum corpus orationis.

Contentio est, per quam contraria referuntur. Ea est in verborum exornationibus, ut ante docuimus, ejusmodi: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes: In sen-

9 *In qua et hæc, et illud* &c.] *Hæc* int. parentes, libri, conjuges &c. Sententia est valde usitata veteribus. In vulgatis est *hoc:* sed illud boni Codices et ed. 1474. habent.

10 *Unde amisit vitam.*] Restitui *unde*, quod et scripti pæne omnes et edd. pr. habent. Abrupta oratio non convenit huic loco.

11 *Re enim vilissima certam, et parva maximam.*] Sic cum Grævio et Oudend. e libris optimis rescripsi pro vulg. *r. e. vilissima et perparva maximam*, ut et ed. Cratandri habet, et sunt ista sine dubio meliora, ut quivis sentire potest: sed tamen *vilissima* et *certa* res non accurate opponuntur.

tentiarum, hujusmodi: vos hujus incommodis lugetis, iste reipublicæ calamitate lætatur. Vos vestris fortunis diffiditis, iste solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex verbis celeriter re-
b. latis constat; hic sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet.

59 Similitudo, est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. [12] Et quomodo quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur; per contrarium, per negationem, per brevitatem, per collationem. Ad unamquamque sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi.
46 Ornandi causa sumitur per contrarium, sic: Non enim, quemadmodum in palæstra, [13] qui tædas ardentes accipit, celerior est in cursu continuo, quam ille, qui tradit; ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quam ille, qui decedit: propterea quod defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis plane, et perspicue, et probabiliter dici potuit, [14] hoc modo: minus bonos imperatores a melioribus exercitum accipere solere: sed ornandi causa simile sumtum est, ut orationi [15] dignitas quædam compararetur. Dictum est autem per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut paullo ante, cum de cursoribus [16] disserebamus. Per negationem dicetur, probandi causa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamvis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, quæ desiderantur ab equo; neque homo indoctus, quamvis sit ingeniosus, ad virtutem potest pervenire. [17] Hoc probabi-

12 *Et quomodo quatuor de c. s.*] Sic Mss. plures, etiam duo nostri, recte. Nam vulgata: *quomodo igitur* &c. parum convenit. Non enim aliquid e præcedentibus colligitur, sed eis aliquid simile additur.

13 *Qui tædas ardentes acc.*] Recepi *ardentes* pro *candentes* e scr. libris, et edd. 1474. Med. utraque Junt. &c. Fortasse varietas est e varietate glossæ; unum tædarum verbum satis est, nec opus epitheto, quod etiam in proverbio intelligitur: *lampada tradere*, et sæpe solum dicitur. Sic mox simpliciter est *facem tradere*. Ceterum non ignoro etiam *tædas ardentes* esse ap. Cic. pro R. A. sed ibi res postulabat addi.

14 *Hoc modo: minus bonos.*] Delevi *dicitur:* nam nec bene latinum esset, et a libris pluribus scriptis Gruteri, Oudend. et nostris abest.

15 *Dignitas compararetur.*] Sic scripsit, non *comparetur:* nam præcessit *sumtum est.*

16 *Disserebamus.*] Hanc lectionem male a Lambino inductam dicit Gronovius, pro vetere *asserebamus:* nam est jam in ed. Victoriana prima, Hervag. Rob. et Car. Stephani &c. Et verbum disserendi ap. Rhetores sic dicitur. Aliquando suspicati sumus fuisse *afferebamus* sc. similitudinem &c. inde natum *asserebamus:* hinc *disserebamus* per conjecturam viri docti.

17 *Hoc probabilius — verisimile.*] Hoc intelligi non potest: nec magis intelligetur, si pro *quod magis* e libro Suffridi corrigas *ac magis*, aut cum Lambino, *quod minus:* quamquam id paullo melius est ad intelligendum.

lius factum est, quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari; quoniam ne equus quidem indomitus idoneus possit esse. ergo sumtum est probandi
causa. Dictum est autem per negationem. id enim perspi- 60
cuum est de primo similitudinis verbo. Sumetur et, aper- 47
tius dicendi causa, similitudo per brevitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut, quoad necesse sit, pervenire possis: sed ut productus studio, et viribus, ultra facile procurras. Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui, verbi causa, post mortem amici liberos ejus custodiant, propterea quod in cursore tantum velocitatis esse oporteat, [18] ut efferatur usque ad finem: in amico tantum benivolentiæ, ut ultra, quam amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio. Dictum autem simile est per brevitatem. [19] non enim ita, ut in ceteris rebus, res ab re separata est, sed utraque res conjuncte et confuse comparata. Ante oculos ponendi negotii causa sumetur similitudo, [20] cum dicetur per collationem, sic: Uti citharœdus, cum prodierit [21] optime vestitus, palla inaurata indu-
tus, cum chlamyde purpurea, coloribus variis intexta, et p. 39.
cum corona aurea, magnis fulgentibus gemmis illuminata, a.
citharam tenens exornatissimam, auro et ebore distinctam, ipse præterea forma et specie sit et statura apposita ad dignitatem; si, cum magnam populo commoverit his rebus exspectationem, repente silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu; quo melius ornatus et magis fuerit exspectatus, eo magis derisus et contemtus, ejicitur: ita si quis in excelso loco, et in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, et naturæ commodis omnibus abundabit; si virtutis, et artium, quæ virtu-

Conjeci *eo, quod magis.* Sensus est: *hoc,* hominem sine doctrina virtutem consequi non posse, etsi per se probabile est: ut illud superius de imperatore, *probabilius factum est eo* (s. per id) *quod magis verisimile est,* de equo, scil. non domito. Hinc additur: ergo hoc, de equo, sumtum est probandi causa, ut probabilius fieret illud de homine. Comparetur genus sequens similitudinis, de quo eodem modo præcipit: *nam hoc simile est, ut apertius intelligatur* &c.

18 *Ut efferatur.*] Int. cursu vel currendo.

19 *Non — res ab re separata* &c.] Sensus est: non similitudo separatim ab eo, quod similitudine illustrari debet, ponitur, ut alias, v. c. sic: non ut cursor, ita amicus facere debet: nam in illo satis est &c. in hoc etiam desideratur, ut ultra finem vitæ amicum se præstet: sed similitudo cum altero permixta est. Ceterum Mss. quidam habent pluralem, *utrœque — comparatæ;* pro quo etiam *pronunciatæ* reperitur, idque præfert Oudendorpius. Ms. Erf. ed. 1474. *pronunciata.* Vulgatum *comparata* mihi exquisitius videtur.

20 *Cum dicetur per coll.*] Addidimus *cum dicetur* e Mss. et edd. primis: quod et res et sensus probat. Sensus est, cum distincte comparatio exprimitur, per *ut—ita,* membris omnibus in utraque parte sibi respondentibus, non confuse ut ante, et velut implicite.

21 *Optime vestitus.*] Christius noster legi volebat *opime;* v. Clavis in *opime.*

tis magistræ sunt, egebit; quo magis ceteris rebus [22] copiosus erit, et inlustris [et exspectatus], eo vehementius derisus et contemtus, ex omni conventu bonorum ejicietur. Hoc simile, exornatione utriusque rei, et alterius inertiæ artificis [23] alterius stultitia simili ratione collata, sub aspe-
61 ctum omnium rem subjecit. Dictum autem est per colla-
48 tionem, propterea, quod proposita similitudine, paria sunt omnia relata.

[24] In similibus observare oportebit diligenter, ut, cum rem afferamus similem, cujus rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. Id est hujusmodi: Ut hirundines æstivo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt. Ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: ita falsi amici sereno vitæ tempore præsto sunt; simulatque hiemem fortunæ viderint, devolant omnes. Sed inventio similium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas et inanimatas, mutas et loquentes, feras et mansuetas, terrestres et cœlestes et maritimas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, et ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet.

49 Exemplum est alicujus facti, [25] aut dicti [præteriti], cum
62 certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei, nisi dignitatis, causa sumitur: apertiorem, cum id, quod sit obscurius, magis dilucidum reddit: probabiliorem, cum magis verisimilem facit: ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, [26] ut res prope dicam manu

22 *Copiosus erit, et inlustris, et exspectatus.*] Reposui primum e Mss. et edd. vett. *inlustris:* quod mutavit Gruterus e Mss. suis (habet et ed. 1474.) in *industrius,* sed huic loco nullo modo convenit. Deinde et *exspectatus,* cum Oudendorpio delendum puto, et tractum huc e superioribus. Est enim hic alienum. Indicat etiam copula *et* omissa in libris Mss. et edd. vett.

23 *Alterius stultitia.*] Sic reposui pro *stultitiæ* e Mss. aliquot ap. Oudend. et edd. 1474. Mediol. pr. Et sic res postulat. Ordo verborum est: *et alterius stultitia, simili ratione, collata inertiæ alterius artificis.* Malim etiam aut *alterius* primum deleri, vel potius *artificis,* quod a libro Leid. abest, et glossam sapit satis perspicue.

24 *In similibus observare o. d.*] Hæc admonitio admodum necessaria est et utilis studiosis eloquentiæ, præsertim, cum hodie scriptores admodum negligentes sint regulæ hujus.

25 *Aut dicti præteriti.*] Ita friget epitheton *præteriti,* quod nunquam his verbis additur a bonis scriptoribus, ut vix me abstinuerim a delendo. Uncis tamen inclusi.

26 *Ut res, prope dicam, manu tentari.*] Sic reposui e Ms. Erfurt. pro *ut res dicta prope m. t.* in quo olim *dicta,* delendum putabam. Adjuvat etiam hoc, quod in Ms. Wincl. est *prope dicta,* ut in Voss. ap. Oud. Admodum elegans est illud *prope dicam m. t.* Alias dicitur *manu teneri,* sed *tentari* etiam bonum est, pro contrectari.

tentari possit. Uniuscujusque generis singula subjecissemus exempla, nisi exemplum, quod genus esset, in expolitione demonstrassemus, et causas sumendi in similitudine aperuissemus. [27] Quare noluimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura [28] conscribere.

Imago est formæ cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic: Ibat in prœlium, corpore tauri validis- b.
simi, impetu leonis acerrimi similis. Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducat. Ut in odium, hoc modo: Iste quotidie per forum medium, tamquam jubatus draco, serpit, dentibus aduncis, aspectu venenato, spiritu rabido, circumspectans huc et illuc, si quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, [29] [ore attingere,] dentibus insecare, lingua aspergere possit. Ut in invidiam adducat, hoc modo: Iste, qui divitias suas jactat, sicut Gallus e Phrygia, aut ariolus quispiam, depressus et oneratus auro, clamat, et dejerat. Ut in contemtionem adducat, sic: [30] Iste, qui tamquam cochlea, abscondens et retentans sese tacitus, cum domo sua totus, ut comedatur, aufertur.

Effictio est, cum exprimitur et effingitur verbis corporis 63
cujuspiam forma, [31] quod satis sit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico, judices, rubrum, brevem, incurvum, canum, subcrispum, cæsium, cui sane magna est in mento cicatrix; si quo modo potest vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cum utilitatem, [32] si quem velis demonstrare: tum venustatem, si breviter et dilucide facta est. Notatio est, cum alicujus natura certis describitur 50
signis, quæ, sicuti notæ quædam, naturæ sunt attributa. Ut si velis non divitem, sed [33] ostentatorem pecuniæ descri-

27 *Quare noluimus.*] Ed. 1474. Mediol. sec. *voluimus*, ut ipse aliquando conjeceram, Junt. *volumus.* Sed *noluimus neque—neque*, melius.

28 *Conscribere.*] Mss. quidam et edd. Med. pr. et Omnib. *scribere*, quod præferunt Grævius et Oudend. Mihi *conscribere* aptius *exemplis* videtur: et dicitur etiam pro simplici *scribere*, etiam passim in his libris, v. Clav. in h. v.

29 *Ore attingere.*] Hoc spurium est, additum ab interpolatore, ut partitio plenior fieret. Nam nec sensum commodum habet, et tollit æqualitatem antecedentis et consequentis. In primo sunt tria, dentes, adspectus, spiritus: hic ergo pariter tria esse debent, quamquam cum aliqua varietaté: fauces, dentes, lingua.

30 *Iste, qui &c.*] Hic locus in scriptis et edd. mire variat. Itaque edidi, quod est in ed. 1474. cui consentiunt fere ed. Omnib. et aliæ.

31 *Quod satis s.*] Scr. et edd. plures *quoad.* Sed *quod* eo sensu dicitur; estque elegantius. v. Clav. in h. v.

32 *Si quem velis demonstrare.*] Sic pro *ostendere* edidi, tum, quia plures et meliores libri scripti sic habent, et edd. primæ, 1474. Med. pr. tum, quia est verbum proprium in hac re.

33 *Ostentatorem pecuniæ.*] Sic plane Ms. Lips. ut Memmius et Auratus conjecerant, quamquam illi volebant *pecuniæ suæ:* male: quia ille ostentator non dives est. *Pecuniosum* propter

bere; Iste, inquies, judices, qui, se dici divitem, putat esse præclarum, primum nunc videte, quo vultu nos intueatur. nonne vobis videtur dicere: [34] Darem, si mihi molesti non essetis? cum vero sinistra mentum sublevat. existimat se gemmæ nitore et auri splendore aspectus omnium [35] præstringere. Cum puerum respicit hunc unum, quem ego novi, (vos non arbitror novisse,) alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, veni Sannio, ne quid [36] isti barbari turbent: ut ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli sternantur, aut ab avunculo rogetur Æthiops, qui ad balneas veniat, aut asturconi locus ante ostium suum detur, [37] aut aliquod fragile falsæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant: Videto, ut diligenter numeretur, si potest, ante noctem. Puer, qui jam bene hominis naturam novit, Tu illo plures mittas oportet, inquit, si hodie vis transnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum et Sosiam. Sane. Deinde casu veniunt hospites homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, [38] receperant. ex ea re homo hercle sane conturbatur: sed tamen a vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cum venitis: sed rectius fecissetis, si ad me domum recta abiissetis. Id fecissemus, inquiunt illi, si domum novissemus. At istud quidem facile fuit undelibet invenire. [39] Verum ite mecum. Sequuntur illi. Sermo interea hujus consu-
p. 40. mitur omnis in ostentatione. Quærit, in agris cujusmodi
a. frumenta sint: negat, se, quia villæ incensæ sint, accedere
posse, nec ædificare etiam nunc audere; tametsi in Tusculano quidem cœpi insanire, et in iisdem fundamentis ædi-
51 ficare. Dum hæc loquitur, venit in ædes quasdam, in qui-
64 bus sodalitium erat eodem die futurum: quo iste pro notitia domini ædium ingreditur cum hospitibus. Hic, inquit, habito. perspicit argentum, quod erat expositum, [40] tricli-

hanc ipsam caussam locum non habet, et *ostentator pecuniosi*, i. e. qui simulat pecunio um, quod in Mss. quibusdam est, placetque Grutero, est ita contortum et durum, ut nullo modo probari possit.

34 *Darem, si m. m. n. essetis.*] *Darem* quid sit, docet glossa Cod. Wincl. qui habet, *darem vobis de divitiis:* nam hoc est in ostentatione pecuniæ et divitiarum, *molesti* dicuntur, qui petunt, flagitant.

35 *Præstringere.*] Sic edd. 1474. 1475. 1498. Junt. Primus Aldus *perstringere.*

36 *Isti barbari.*] Int. de servis meis. *turbent* dedi pro *perturbent:* est enim proprium verbum in hac re.

37 *Aut aliquod.*] i. e. *aliud quod*, ut supra: cujus ignoratio hic turbavit librarios vel correctores.

38 *Receperant.*] In Mss. quibusdam *invitandi* verbum hoc loco occurrit: unde Oudend. probabat *invitarant.* Sed ex hoc nemo *receperant* fecisset. *Hospitem splendide recipere*, bene dicitur, ut *excipere.* Exempla sunt in Lexicis.

39 *Verum ite mecum.*] A Mss. pluribus, etiam duobus nostris, absunt *ite mecum:* quod Gronovio et Oudend. placebat. Mihi vulgatum venustius videtur: illud nimis abruptum, i. obscurius est, quam pro sermone tali.

40 *Triclinium stratum.*] Delevi *visit* quod in vulgatis est: nam nec sic la-

nium stratum: probat. accedit servulus: [41] dicit homini clam, dominum jam venturum, si velit exire. Itane? inquit; eamus hospites; frater venit ex [42] Salerno: ego illi obviam pergam; vos huc decuma venitote. Hospites discedunt. Iste se raptim domum suam conjicit: illi decuma, quo jusserat, veniunt. quærunt hunc. reperiunt, domus cuja sit: in diversorium derisi conferunt sese. Vident hominem postera die: narrat, expostulant, accusant. ait iste, eos similitudine loci deceptos, angiporto toto deerrasse: [43] se contra valetudinem suam ad noctem multam exspectasse. Sannioni puero negotium dederat, ut vasa, vestimenta, pueros corrogaret. servulus non inurbanus satis strenue et concinne comparat: iste hospites domum deducit. Ait se ædes maximas cuidam amico ad nuptias commodasse. [44] nunciat puer, argentum repeti (pertimuerat enim, qui commodarat). Apagete, inquit, ædes commodavi, familiam dedi: argentum quoque vult? tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? ejusmodi est hominis natura, ut, quæ singulis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea vix annuo sermone enarrare possim. Hujusmodi nota- 65
tiones, quæ describunt, quid consentaneum sit uniuscujusque naturæ, vehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cujuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos, exempli causa, cœperamus, aut invidi, aut timidi, aut avari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris: denique cujusvis studium protrahi potest in medium tali notatione.

Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur, 52
et is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus urbs redundaret, et omnes timore oppressi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens jaculum: quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur. irrumpit in ædes subito, deinde magna voce, Ubi est iste beatus, inquit, ædium dominus? quin mihi præsto sit? quid tacetis? Hic alii omnes stupidi timore obmutuerunt. Uxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abjecit sese. [45] Parce, inquit, et per ea, quæ

tine dicitur, ut hic accipiendum foret, nec est in libris quibusdam Mss. ut Leid. (apud Oud.) Cort. Erf. 1474. pro eo habet *ut sit*, ut Mss. quidam. *triclinium stratum* intellige lectos et vestes stragulas.

41 *Dicit homini clam.*] Sic pro *clare*, Mss. Pithœi et alii ap. Oud. Lips. item ed. Mediol. utraque. In Ms. aliquo Leid. est etiam *in aurem*. Res quidem poscit plane *clam*: nam, quod ille dicebat servulus, pertinebat ad periculum contumeliæ; itaque clam dicendum erat.

42 *Salerno.*] Mss. quidam et edd. 1474. Mediol. pr. *Falerno*. In re ficta nil refert utrum probetur.

43 *Se contra v. s.*] *Se* addidi e Mss. et ed. 1474. et aliis multis.

44 *Nunciat puer.*] Vulgati addunt *interea*, quod auctoribus Mss. pluribus et edd. vett. delevi.

45 *Parce, inquit, et per ea.*] Mss. et edd. plures *parce*, *parce i.* vel *parce*,

b tibi dulcissima sunt in vita, miserere nostri: noli exstinguere exstinctos. Fer mansuete fortunam. nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare desinitis? non abibit. Illi nuntiatur interea venisse istum, et clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audivit, Heus, inquit, Gorgia, pediseque puerorum, absconde pueros: defende: fac, ut incolumes ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præsto, [46] sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple inimicitias meas, et iracundiam satura tuo sanguine. Ille cum magno spiritu, metuebam, inquit, ne plane victus essem. [47] nunc video: in judicio mecum contendere non vis, ubi superari turpissimum, et superare pulcherrimum est: interficere me vis. occidar equidem, sed victus non peribo. [48] At iste, In extremo vitæ tempore etiam [49] sententiose loqueris? neque ei,
32 quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier, immo quidem ille rogat et supplicat: sed tu, quæso, commovere; et tu, per deos, inquit, hunc examplexare. dominus est; vicit hic te, vince tu nunc animum. [50] Cur non desinis, inquit, uxor, loqui, quæ me digna non sunt? tace, et, quæ curanda sunt, cura. tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit ab se lamentantem: illi, nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos: quod oportet in hoc genere observare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, si hoc judicaveritis? nonne hac omnes utentur oratione? deinde subjicere sermonem.

53 Conformatio est, cum aliqua, quæ non adest, persona
66 confingitur, quasi adsit, aut cum res muta, aut informis, [51] fit eloquens et formata, et ei oratio attribuitur ad di-

inquit, parce &c. alterum Græv. alterum Oudend. probat. Mihi neutrum, nec vulgatum placet. Ms. Wincl. *per te i. et per*. An auctor dedit: *Per te, inquit, ea, quæ* &c. id elegantissimum foret. Et *parce* est in sequentibus, *miserere nostri, noli exstinguere*. Ap. Livium 23, 9. Calavius filium sic obtestatur: *Per ego te, inquit, fili, quæcunque jura liberos jungunt parentibus.* Et sic alii in simili oratione.

46 *Sedes, inquit, audax.*] Valde placet lectio Ms. Erf. *etiam sedes i. a.*

47 *Nunc video: in jud.*] Sic interpungi debet: non enim illud conjungi potest cum sequentibus.

48 *At iste.*] Correxi *iste* pro *ille*. nam sic antecedentia et similitudo orationis desiderat: nisi quis malit nude *at*, ut est in libris quibusdam scr. et edd. vett. at illud melius.

49 *Sententiose loqueris.*] Valde placet lectio Mss. *sententias loqueris*, secundum illud Terentii: *sententias loquitur carnifex.*

50 *Cur non d.*] Oudendorpius e lectione Ms. Leid. *quid non*, conjicit *quin desinis*, eleganter.

51 *Fit eloquens et formata* &c.] Mss. Erf. et Cauchii, item Lips. *fit loquens, et ei forma et oratio:* quod recepit Grævius. Ego *loquens*, quod et Ms. Wincl. et ed. Med. pr. habet, non repudiem· etsi *eloqui* pro loqui apud

gnitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quodsi nunc hæc urbs invictissima vocem mittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis tropæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nunc vestris seditionibus, o cives, vexor: quam dolis malitiosa Karthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri atque conculcari? Item, Quodsi nunc L. ille Brutus reviviscat, et hic ante pedes vestros adsit, non hac utatur oratione? Ego reges ejeci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi, vos partam servare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberavi, vos liberi sine periculo esse non curatis? Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimas transferatur, proficit tamen plurimum in amplificationis partibus et commiseratione.

Significatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quam 67
positum est in oratione. ea fit per exuberationem, ambi- p. 41.
guum, consequentiam, abscissionem, similitudinem. Per a.
exuberationem, cum plus dictum est, quam patitur veritas, augendæ suspicionis causa, sic: Hic de tanto patrimonio tam cito testam, qua sibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cum verbum potest in duas pluresve sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: ut de eo si dicas, qui multas hereditates adierit, Prospice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum 54
vitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem, ita hæc consequenda, quæ conficiunt hujusmodi significationem. Ea reperientur facile, si noverimus et animadverterimus verborum ancipites aut multiplices potestates. Per consequentiam significatio fit, cum res, quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspicione, ut si salsamentarii filio dicas: Quiesce tu, cujus pater cubito se emungere solebat. Per abscissionem, si, cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, et ex eo, quod jam diximus, satis relinquitur suspicionis, sic: Qui ista forma et ætate nuper alienæ domui: nolo plura dicere. Per similitudinem, cum aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus, quid sentiamus, hoc modo: Noli, Saturnine, nimium populi frequentia fretus esse. inulti jacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum festivitatis habet interdum, et dignitatis: sinit enim quiddam, tacito oratore, ipsum auditorem suspicari.

nostrum etiam alibi est: sed *formata* retineri debet, quia respondet verbo *informis*: deinde subjicitur *oratio* et *actio*: quorum illud ad *eloquens*, hoc ad *formata* refertur. Plurimum refert in talibus considerare totius orationis formam.

68 Brevitas est res ipsis tantummodo verbis necessariis expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit: inde Thasi præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: inde [52] pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. Item, Modo consul, quondam tribunus, deinde primus erat civitatis. [53] Tum, proficiscitur in Asiam, deinde exsul et hostis est dictus, post imperator, postremo consul factus est. Habet paucis comprehensa brevitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus [54] non sinit commorari.

55 Demonstratio est, cum ita res verbis exprimitur, ut geri negotium, et res ante oculos esse videatur. Id fieri poterit, si, quæ ante, et post, et in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut si a rebus consequentibus, aut a circumstantibus non recedemus, hoc modo: Quod simul atque Gracchus prospexit, fluctuare populum, verentem, ne ipse auctoritate senatus commotus a sententia desisteret, jubet advocari concionem. [55] Iste interea scelere et malis cogitationibus redundans, evolat ex templo Jovis, et sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam: hic subsellium quoddam calce premens, dextra pedem defrin-
b. git, et alios hoc idem jubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt: [56] ex aliis aliisque partibus convolant: atque e populo unus, fuge, inquit, Tiberi, fuge. non vides? respice, inquam. Deinde, vaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cœpit. At iste spumans ex ore scelus, anhelans ex intimo pectore crudelitatem, contorquet brachium; et dubitanti Graccho, quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat, relinquenti, percutit tempus. Ille [57] nulla voce delabens, in-

52 *Pulsus in Hellespontum.*] Probo Aurati conjecturam, quam recepit Lambinus, *appulsus:* manifeste enim de rebus secundis sermo est.

53 *Tum, proficiscitur.*] Interpunxi, ut Gronovius voluit; quia manifeste est aliud exemplum. Mox *factus est* deleri vult Oudend. cum Mss. tribus suis, quibus consentit Ms. Cort. non bene, ut opinor.

54 *Non sinit commorari.*] Pro immorari, ut supra et *commoratio* dicta est. Itaque non necessarium est cum Oudendorpio e Ms. Voss. rescribere *immorari*.

55 *Iste interea.*] Int. Opimius, qui Gracchum interfecit.

56 *Ex aliis aliisque partibus.*] Ms. Erf. *ex aliis aliis p.* Ed. Med. pr. *ex aliis alii partibus*, quod præfert Oudendorpius.

57 *Nulla voce delabens.*] Sic voluit edere Gruterus, non, ut est in exemplis, *delabans;* quod tamen et ipsum in libris reperitur. Victorius dedit *delibans insitam virtutem* e conjectura, quod sequitur Grævius. Et favet Ms. Leid. 3. qui tamen habet *insita virtute.* Mihi *delibans* poëticum et non satis conveniens tali narrationi videtur. Sententia hæc aliquoties est apud Tacitum in morte morientium jussu tyrannorum. Ann. 15, 63. de Seneca: *ne visendo ad impatientiam delaberetur.* Ergo et a patientia, virtute, delabi possumus. Itaque *delabens* verum puto.

sita virtute concidit tacitus. Iste viri fortissimi miserando sanguine adspersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspectans et hilaris sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Jovis contulit sese. Hæc exornatio 69
plurimum prodest in amplificanda et commiseranda re, hujusmodi enarrationibus. statuit enim totam rem, et prope ponit ante oculos.

Omnes rationes honestandæ elocutionis studiose colle- 56
gimus, in quibus, Herenni, si te diligenter exercueris, et gravitatem, et dignitatem, et suavitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie plane loquaris: ne nuda atque inornata inventio vulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmet ipsi nobis instemus. res enim communis agitur, ut frequenter et assidue consequamur artis rationem studio et exercitatione: quod alii cum molestia tribus de causis maxime faciunt; aut si, cum quibus libenter exerceantur, non habent; aut si sibi diffidunt; aut si nesciunt, quam viam sequi debeant: quæ a nobis absunt omnes difficultates. Nam et simul libenter exercemur propter amicitiam, cujus initium cognatio fecit, cetera philosophiæ ratio confirmavit: et nobis non diffidimus, propterea quod et aliquantulum processimus, et alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in vita, ut, etiamsi non pervenerimus in dicendo, quo volumus, parva pars vitæ perfectissimæ desideretur: et viam, quam sequamur, habemus, propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoricæ præceptionis. Demonstratum est enim, quomodo res in omnibus generibus causarum inveniri [58] oporteret: dictum est, quo pacto eas disponere conveniret: traditum est, qua ratione esset pronunciandum: præceptum est, qua via meminisse possemus: demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ si exsequimur, acute et cito reperiemus, distincte et [59] ordinate disponemus, graviter et venuste pronunciabimus, firme et perpetuo meminerimus, ornate et suaviter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil est. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis [60] diligentia consequemur exercitationis.

58 *Oporteret.*] Sic correximus ex *oporteat*, ut mox *conveniret* e *conveniat*, quia sequentia verba hujus temporis sunt: nec variari temporibus sine vitio latinitatis potest, quod vitium ab auctore nostro esse non potest.

59 *Ordinate.*] Sic plerique Mss. et edd. nisi quod ed. 1474. vitiose *ornate*. Grævius dedit *ordine* e Ms. Erf. Ego *ordinate* servavi, quia auctor meris adverbiis in omnibus membris utitur. Si verbum non placet, legamus *ordinatim*.

60 *Diligentia cons. exercitationis.*] Sic e Mss. etiam nostro Lips. dedimus cum Grævio, pro *dilig. et exerc.* quod explicari potest per hendiadyn, sed non convenit tali scriptori. Consentiunt edd. 1474. 1475. Venet. 1485. Mediol. Junt.

M. TULLII CICERONIS RHETORICORUM

SEU DE

INVENTIONE RHETORICA

LIBRI DUO

QUI RELIQUI SUNT EX QUATUOR.

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM L. I.

Disserit Tullius primo de eloquentiæ insigni in omni vita ac republica utilitate et abusu, quomodo inventa sensim ac paullatim, exculta et perfecta sit, accedente arte scilicet ac ratione, quæ eam certis regulis ac legibus adstringeret. Addit deinde, de eloquentiæ officio et fine, materia, et partibus; quarum quinque facit, inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem. De inventione ergo, quæ prima pars est, fuse suscipit dicere, et qualis esse in omni causarum constitutione tum conjecturali, tum definitiva, tum generali debeat. Tandem exordiorum, narrationum, partitionum, confirmationum, refutationum, conclusionum, præcepta ac regulas ponit, earumque cum virtutes, tum vitia, et usum demonstrat.

p. 42. SÆPE et multum hoc mecum cogitavi, bonine an mali
a. plus attulerit hominibus et civitatibus copia dicendi, ac sum-
1 mum eloquentiæ studium. nam cum et nostræ reipublicæ
1 detrimenta considero, et maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per disertissimos homines invectam partem incommodorum. cum autem res ab nostra memoria, propter vetustatem, remotas, ex litterarum monumentis repetere instituo; multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo cum [1] animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem, sapientiam sine eloquentia parum prodesse civitatibus, eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Quare si quis, omissis rectissimis atque honestissimis studiis rationis et officii, consumit omnem

1 *Animi ratione.*] Semper hæsi in h. l. non, quo non recte dicatur *animi ratio;* nam sic est etiam in c. 2. pr. sed quod, cum additur *animi*, semper aliqua caussa est in vicinia: ut ibi opponitur *animi ratio, viribus corporis;* quod hic non est, ubi ratio et oratio opponuntur. Forte *animi* verbum e c. 2. huc venit.

operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus
patriæ civis alitur; qui vero ita sese armat eloquentia, ut
non oppugnare commoda patriæ, [2] sed pro his propugnare
possit, is mihi vir et suis, et publicis rationibus utilissimus,
atque amicissimus civis fore videtur.

Ac si volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, sive 2
studii, sive artis, sive exercitationis cujusdam, sive faculta-
tis a natura profectæ considerare principium; reperiemus
id ex honestissimis causis natum, [3] atque ab optimis ratio-
nibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris 2
homines passim bestiarum modo vagabantur, et sibi [4] victu
fero vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, sed
pleraque viribus corporis administrabant. nondum divinæ
religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias
viderat legitimas: non certos [5] quisquam adspexerat liberos:
non, jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita,
propter errorem atque inscientiam, cæca ac temeraria do-
minatrix animi cupiditas, ad se explendam viribus corpo-
ris abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Quo tempore
[6] quidam, magnus videlicet vir et sapiens, cognovit, quæ
materia esset, et quanta ad maximas res opportunitas [7] in
animis hominum, si quis eam posset elicere, et præcipiendo
meliorem reddere: qui dispersos homines in agris, et in te-
ctis silvestribus abditos, ratione quadam compulit unum in
locum et congregavit, et eos in unamquamque rem indu-
cens utilem atque honestam, primo propter insolentiam re- b.
clamantes, deinde propter rationem atque orationem studi-
osius audientes, ex feris et immanibus, mites reddidit et
mansuetos. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec
inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines [8] a 3
consuetudine subito converteret, et ad diversas vitæ rationes
traduceret. Age vero, urbibus constitutis, ut fidem colere,

2 *Sed pro his propugnare.*] Pro vulg. *pugnare*, eleganter Mss. boni, tum per se, tum in hoc loco, ubi et concinnitati in disjunctis servit, cujus Cicero in his libris valde est studiosus. Ipsum *prop.* est in pluribus edd. vett. etsi nude.

3 *Atque ab opt. rat. prof.*] Addidi *ab*, quocum semper jungitur *proficisci* ap. Ciceronem.

4 *Victu fero.*] Sic correxi pro *ferino* e Mss. Cauch. Cass. et Victorino. Fuit etiam in Gu. a m. pr. jubet etiam latinitas. nam *victus ferinus* est, ut *lac ferinum*, *caro ferina*, e feris; at *victus ferus* est inhumanus, quo bestiæ utuntur in vita fera. Brutus etiam e Mss. Gryph. adfert *vero*, vitiose scriptum pro *fero*.

5 *Quisquam adspexerat lib.*] Sic Mss. et edd. pr. non *inspexerat*, ut vulgati habent, quod nec sic dicitur. Primus Aldus dedit *insp.*

6 *Quidam, magnus vid. vir.*] Sic interpungendum, alias *videlicet* friget; quod et aberat a Pal. 2.

7 *In animis hominum.*] Delevi *esset*, quia alias in eadem propositione bis esset: primum autem *esset* verum est, quia ibi consuetudine Ciceronis elegantius ponitur. Quædam edd. vett. et Mss. habent *animis inesset;* vel *in animis:* quod placet Oud. sed *in animis* rectum est, quod id et ad materiam refertur.

8 *A consuet. — converteret.*] Videtur esse debere *averteret*, tum propter præpositionem *a*, tum quod *convertere* est in verbo seq. *traducere*.

et justitiam retinere discerent, et aliis parere sua voluntate consuescerent, ac non modo labores excipiendos communis commodi causa, sed etiam vitam amittendam existimarent: qui tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione invenissent, eloquentia persuadere potuissent? Profecto nemo, nisi gravi ac suavi commotus oratione, cum viribus plurimum posset, ad jus voluisset sine vi descendere: ut inter quos posset excellere, cum iis se pateretur æquari, et sua voluntate a jucundissima consuetudine recederet, quæ præsertim jam naturæ vim obtineret propter vetustatem. Ac primo quidem sic et nata, et progressa longius eloquentia videtur; et item postea maximis in rebus pacis et belli cum summis hominum utilitatibus esse versata. Postquam vero [9] commoditas quædam, prava virtutis imitatrix, sine ratione officii, dicendi copiam consecuta est; tum ingenio freta malitia, pervertere urbes, et vitas hominum labefactare as-
3 suevit. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus.

4 Verisimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes et insipientes homines solitos esse versari, nec vero ad privatas causas magnos ac disertos homines accedere: sed cum a summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad parvas controversias privatorum accederent. quibus in controversiis cum sæpe a mendacio contra verum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam, ut necessario superiores illi propter injurias civium * resistere audacibus, et opitulari suis quisque necessariis cogerentur. Itaque cum in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior visus esset is, qui, omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam comparasset, fiebat, ut et multitudinis et suo judicio, dignus, qui rempublicam gereret, videretur. Hinc nimirum [10] non injuria, cum ad gubernacula reipublicæ temerarii atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque invidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa et tumultuosa vita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur postea cetera studia recta atque honesta, per otium concelebrata ab optimis, enituisse: hoc vero a plerisque eorum desertum obsolevisse eo tem-

9 *Commoditas quædam.*] Quem sensum potest habere h. l. *commoditas*, aut quomodo *virtutis imitatrix* dici? Scripsisse Ciceronem arbitror *calliditas*. Mox c. 3. in eadem re *non incallidi homines.*

* Cod. Grevenb. *restare.*

10 *Non injuria.*] Nullum sensum commodum hic habere potest: sed interpunctio vitiosa est, quæ sic fieri videtur debere: *non injuria, cum—fiebant, iis rebus* &c.

pore, quo multo vehementius erat retinendum, et studiosius
adaugendum. Nam quo indignius rem honestissimam et 5
rectissimam violabat stultorum et improborum temeritas et p. 43.
audacia, summo cum reipublicæ detrimento; eo studiosius a.
et illis resistendum fuit, et reipublicæ consulendum. Quod 4
nostrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum [11] (vere dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, et summa virtute amplificata auctoritas, et, quæ his rebus ornamento, et reipublicæ præsidio esset, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minus eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam et privatim, et publice [12] perverse abutuntur: sed eo quidem vehementius; ne mali magno cum detrimento bonorum, et communi omnium pernicie, plurimum possint: cum præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res, et privatas et publicas, maxime pertineat; hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia: hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honos, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores et infirmiores sint, hac re [13] maxime bestiis præstare, quod loqui possunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines bestiis præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur; non alienum est videre, [14] quid dicant ii, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. nam his rebus cognitis, facilius et expeditius uniuscujusque animus ipsam rationem ac viam artis considerare poterit.

Civilis quædam ratio est, quæ multis et magnis ex rebus 5
constat. ejus quædam magna et ampla pars est artificiosa 6
eloquentia, quam rhetoricam vocant. nam neque cum iis

11 *Vere dicam.*] Delevi *ut*, quod in Pal. 2. non erat. et hoc sensus requirit: nam in tali sensu, qui hic esse debet, non *ut vere d.* sed *vere dicam*, dicitur.

12 *Perverse abutuntur.*] Scio hoc explicari posse, si *abutuntur* accipimus pro utuntur. Sed nuspiam *abuti* cum *male* aut *bene*, aut simili verbo reperi. Quare aut *utuntur* legendum erit, aut *perverse* delendum. Hoc malim, quia a pluribus Mss. abest ap. Græv. Gron. et Oud. præsertim cum etiam concursus duorum adverbiorum *publice perverse* durior sit. Pro *sed* etiam malim *et*, quod in hac forma augendi perpetuum est.

13 *Maxime bestiis.*] Ms. Ca. Leid. 1. *belluis*, quod placet, ne tribus versiculis idem verbum bis sit.

14 *Quid dicant hi.*] Pro vulg. *quæ*, illud habent edd. pr. *quæ* induxit Aldus. *quid* etiam melius est, quia statim sequitur *quædam*.

sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere; et ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi et artificio contineri, magnopere dissentimus. quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis scientiæ partem esse dicamus. Officium autem ejus facultatis videtur esse, dicere apposite ad persuasionem: finis, persuadere dictione. inter officium autem et finem hoc interest, quod in officio, quid fieri; in fine, quid officio conveniat, consideratur: [15] Ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum
b. apposite; finem, sanare curatione: item oratoris quid officium, et quid finem esse dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium esse dicemus: illud, cujus causa facere debet, finem appellabimus.

7 Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, et ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur. Ut si medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur: item, quibus in rebus versatur ars, et facultas oratoria, [16] eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores existimaverunt. Nam Gorgias Leontinus, antiquissimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimavit. Hic infinitam et immensam huic artificio materiam subjicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, deliberativo, judiciali. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem aut vituperationem: [17] deliberativum, quod positum in disceptatione et [18] consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem: judiciale, quod positum in judicio, habet in se accusationem et defensionem, aut petitionem et recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars et facultas in hac materia
6 tripertita versari existimanda est. Nam Hermagoras qui-
8 dem, nec quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur; qui oratoris materiam in causam et in quæstionem dividat. Causam esse dicit rem, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum

15 *Ut medici officium—curatione: item* &c.] Sic interpunxi, re jubente. Nam est nova sententia, qua id, quod ante dictum est, firmatur similitudine. Similiter est mox.

16 *Eas res.*] Addidi *res* cum Grævio e Mss. ipsius et Gu. et edd. pr. nam alias *eam* esse deberet.

17 *Deliberativum est—judiciale est.*] Utrumque *est* delent Mss. Cass. Gu. bene sane et eleganter. Cui quia consentiunt edd. pr. delevi: etsi alibi addit Cicero in his libris in talibus definitionibus densatis, sicut auctor librorum ad Herenn. nisi et ibi a scribis est. Nam nonnullis locis primo tantum generi additur, ut c. 15. Certe ubi libri sinunt, recte delebimus.

18 *Consultatione civili.*] Oud. *consultatione* deleri vult, quia a tribus Mss. Grævii abfuit: quod ego non imiter. non omnis consultatio est disceptatio: illa est in curia, hæc in foro.

interpositione; quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. nam tres ei partes, quas ante diximus, supponimus, judicialem, deliberativam, demonstrativam. Quæstionem autem eam appellat, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: Ecquid sit bonum præter honestatem? verine sint sensus? quæ sit mundi forma? quæ solis magnitudo? Quas quæstiones procul [19] ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. Nam, quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumta intelligimus, eas, sicut aliquas parvas res, oratori attribuere, magna amentia videtur. Quodsi magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio et disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio, et non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. nunc vero [20] ea vis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philosophiam concesserit. [21] Neque eo dico, quod ejus ars, quam edidit, mihi mendosissime scripta videatur: nam satis in ea videtur p. 44. a. ex antiquis artibus ingeniose et diligenter electas res collocasse, et nonnihil ipse quoque novi protulisse: verum oratori minimum est de arte loqui, quod hic fecit; multo maximum ex arte dicere; quod eum minime potuisse, omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Aristoteli [22] visam esse diximus; partes 7 autem hæ, quas plerique dixerunt, inventio, dispositio, elo- 9 cutio, memoria, pronunciatio. Inventio est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant: dispositio est rerum inventarum [23] in ordinem distributio: elocutio est idoneorum verborum, et sententiarum ad inventionem accommodatio: memoria est firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio: pronunciatio est, ex rerum et verborum dignitate, vocis et corporis moderatio. Nunc his rebus breviter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, et officium, et finem hujus artis, aliud in tempus differemus. nam et multorum verborum indigent, et non tantopere ad artis descriptionem et

19 *Ab or. off. remotas.*] Intelligendum *esse*, quod parum commode abest.

20 *Ea vis est in homine.*] Int. de Hermagora; eo ille ingenio est.

21 *Neque eo dico.*] *Dico* abest a Mss. pluribus, etiam Cass. Gu. 1. 2. et edd. pr. Addidit Aldus. Et est sane durior ellipsis h. l. Ms. Cass. etiam *quo* habet.

22 *Visam esse diximus: partes autem hæ.*] Sic sine *sunt* Mss. meliores, atque ita requirit præcedens *quidem*. Et Cicero materiam et partes conjuncte tractavit, ut post ipse dicit. Quia librarii et magistri ista in capita secuerunt, feceruntque aliud de materia, aliud de partibus, addiderunt h. l. *sunt*, ut novi argumenti initium esset.

23 *In ordinem distributio.*] Quod Oudend. e scholio Cod. Leid. affert *per ordinem*, id est in edd. pr. usque ad Aldum, qui induxit *in ordinem*. Mihi latinitatis ratio obstitit, quo minus illud reciperem. aliud est *distribuere in*, v. c. partes, aliud *per*, v. c. ordines, classes.

præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur conjuncte agendum de materia ac partibus. Quare inventio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

8 Omnis res, quæ habet in se, positam in dictione aut dis-
10 ceptatione, aliquam controversiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est prima conflictio causarum ex depulsione intentionis profecta, hoc modo: Fecisti: non feci, aut jure feci. Cum facti controversia est, quoniam conjecturis causa firmatur, constitutio conjecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva nominatur. Cum vero, qualis sit res, quæritur, quia et de vi, et de genere negotii controversia est, constitutio generalis vocatur. At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translativa dicitur constitutio; quia actio, translationis et commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. nam [24] in quam rem non inciderit, in ea nihil esse poterit controversiæ. quare eam ne causam quidem convenit putari.

11 Ac facti quidem controversia, in omnia tempora potest
b. distribui. nam quid factum sit, potest quæri, hoc modo: Occideritne Ajacem Ulysses. Et quid fiat, hoc modo: Bonone animo sint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Karthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad rempublicam perventurum. Nominis controversia est, cum de facto convenit, et quæritur, id quod factum est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est [25] [ideo nominis] esse controversiam, (non quod de re ipsa non conveniat) non quod de facto non constet, sed quod id, quod factum sit, aliud alii videatur esse, et idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujusmodi generibus definienda res erit verbis, et breviter describenda: ut, si quis sacrum ex privato surripu-

24 *In quam rem.*] Addidi *rem* auctoritate Mss. etiam Cass. et Gu. utriusque: quod et placuit Grævio. Edd. pr. habent *in qua re.*

25 *Ideo nominis.*] Hæc credo spuria esse: nam alias sequentia non conveniunt: *non quod de facto non constet, sed.* Unde patet in illis *nominis* mentionem nondum factam esse. Et deberet esse, *quod de facto constat* &c. Uncis inclusi: sicut sequentia, *non—conveniat*, inclusa sunt ideo, quia spuria judicata sunt: relicta in textu, quia sine libris noluerunt ejicere. Mss. nostri hic fluctuant.

erit, utrum fur, an sacrilegus sit judicandus. nam id cum quæritur, necesse erit definire utrumque, quid sit fur, quid sacrilegus, et sua descriptione ostendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, [26] atque adversarii dicant.

Generis est controversia, cum et quid factum sit, con- 9
venit, et quo id factum nomine appellari oporteat, constat: 12
et tamen, quantum, et cujusmodi, et omnino quale sit, quæritur; hoc modo: Justum, an injustum: utile, an inutile; et omnia, in quibus, quale sit id, quod factum est, quæritur, sine ulla nominis controversia. Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit, deliberativam, demonstrativam, juridicialem, negotialem. quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum, reprehendendum videtur, verum brevi; [27] ne aut, si taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur; aut, si diutius in hoc constiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicujus generis causæ putari. Eadem enim res alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse et pars non potest. Deliberatio autem, et demonstratio, genera sunt causarum. nam aut nullum causæ genus est, aut judiciale solum, aut et judiciale, et demonstrativum, et deliberativum. Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas dicat, et in eas præcepta det, amentia est: unum autem judiciale solum esse quî potest, cum deliberatio et demonstratio, neque ipsæ similes inter se sint, et ab judiciali genere plurimum dissideant, et suum quæque finem habeat, quo referri debeat? relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, et demonstratio, non possunt recte partes alicujus generis causæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit.

Quod si generis causæ partes non possunt recte putari, 10
multo minus recte partis causæ partes putabuntur. Pars 13
autem causæ, constitutio est omnis. non enim causa ad p. 45.
constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. a.
Sed demonstratio et deliberatio, generis causæ partes non possunt recte putari, quod ipsa sunt genera: multo igitur minus recte partis ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio, et ipsa, et pars constitutionis ejus quælibet, intentionis depulsio est; quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio,

26 *Atque adversarii dicant.*] Sine dubio scribendum est *dicant*, pro vulgato *dicunt*.

27 *Ne aut, si.*] Sic e Mss. dedimus, et aliis et nostris, pro *ne, si aut*: idque sensus ipse docet. In Gu. 1. deest etiam *taciti* a m. pr. sed supra adscriptum est alia manu: nec eo opus est.

nec pars constitutionis est; demonstratio et deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, et ipsa, et pars ejus, intentionis depulsio est; deliberatio et demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi, [28] constitutionem intentionis esse depulsionem: placeat igitur oportet, demonstrationem et deliberationem [29] non esse constitutionem, nec partem constitutionis. [30] Atque hoc eodem urgebitur, sive constitutionem, primam causæ accusatoris confirmationem dixerit, sive defensoris primam deprecationem. nam cum eadem omnia incommoda sequentur.

14 Deinde conjecturalis causa non potest simul ex eadem parte, eodem in genere, et conjecturalis esse et definitiva. Rursus nec definitiva causa potest simul ex eadem parte, eodem in genere, et definitiva esse et translativa. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis, potest simul et suam habere, et alterius in se vim continere: ideo quod unaquæque ex se, et ex sua natura, simpliciter consideratur: altera assumta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberativa causa simul ex eadem parte, eodem in genere, et conjecturalem, et generalem, et definitivam, et translativam solet habere constitutionem, et unam aliquando, et plures nonnunquam. ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet [31] usu evenire. Genera igitur, ut ante diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes ali-
11 cujus constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, juridicialem, et negotialem. Juridicialis est, in qua æqui et iniqui natura, [32] præmii, aut pœnæ ratio quæritur: negotialis est, in qua, quid juris ex civili more, et æquitate sit, consideratur: cui diligentiæ præesse apud nos jurisconsulti
15 existimantur. Ac juridicialis quidem ipsa in duas distri-

28 *Constitutionem int. e. d.*] Primum verbum e Mss. restituit Græv. nec abesse salvo sensu potest: extatque in ed. Ald. primum, Lamb. &c.

29 *Non esse constitutionem.*] Sic Mss. et edd. pr. usque ad Aldum, a quo vulgatum *nec* fluxit: quod locum per latinitatem non habet. Deberet enim esse: *demonstr. et deliberationem esse nec const. nec dep.* &c. Vetus etiam Lamb. habet.

30 *Atque h. eodem urgebitur.*] Grævius addidit *incommodo* e Ms. Erf. In Gu. 2. est supra adscriptum a glossatore. Errat Oudendorpius, cum in nulla ante editione esse dicit. Est autem ap. Ald. Lamb. Ro. Steph. forte et alios: nam longius inquirere, insuper habuimus. Nec tamen nobis istæ auctoritates satis idoneæ aut necessariæ visæ sunt. Sunsi potuit a seqq. ubi *incommoda* sunt.

31 *Usu evenire.*] *Venire* maluit Oudend., quia hæc legitima forma est, et sæpe in libris ista sunt confusa, quod multis exemplis planum facit. Sed libri constanter in *evenire* consentiunt, ut aliis locis, v. c. infra c. 54. nisi quod Gu. uterque in utroque loco habet *venire*. *Venire* jam edidit Lambinus.

32 *Præmii aut p.*] Vulgo *aut p. a. p.* Delevimus primum *aut*, quod sæpe male insertum est, cum proxime sequebatur. Lamb. edidit *vel.*

buitur partes, absolutam et assumtivam. Absoluta est, quæ
ipsa in se continet juris et injuriæ quæstionem: [33] assumtiva, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem, foris
autem aliquid defensionis assumit. Ejus partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus non id, quod factum est,
defendit, sed ut ignoscatur, postulat. Hæc in duas partes
dividitur, purgationem et deprecationem. Purgatio est, b.
cum factum conceditur, culpa removetur. Hæc partes
habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum et peccasse et consulto peccasse reus se confitetur, et tamen, ut ignoscatur, postulat: quod genus perraro potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen,
quod infertur, ab se [34] et ab sua culpa, vi et potestate in
alium reus removere conatur. id dupliciter fieri poterit,
si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa
transfertur, cum aliena dicitur vi et potestate factum: factum autem, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cum ideo jure factum dicitur,
[35] quod aliquis ante injuria lacessierit. Comparatio est,
cum aliud aliquod alicujus factum rectum aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse
commissum.

In quarta constitutione, quam translativam nominamus, 16
ejus constitutionis est controversia, cum aut quem, aut
quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut
quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid
de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus
constitutionis Hermagoras inventor esse existimatur, non
quo non usi sint ea veteres oratores sæpe multi, sed quia
non animadverterint artis scriptores eam superiores, nec
retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab
hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perspicua est,) quam invidia
atque obtrectatione quadam impediri. Et constitutiones 12
quidem, et earum partes exposuimus: exempla autem cujusque generis tunc commodius posituri videmur, cum
in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus.
nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum et ad genus, et
ad exemplum causæ statim poterit accommodari.

Constitutione causæ reperta, statim placet considerare, 17
utrum causa sit simplex, an juncta; et si juncta erit, utrum

33 *Assumtiva.*] Delevimus *est* e libris scr. etiam Cass. Gu.

34 *Et ab sua c.*] *Ab* pro *a* dedimus e Mss. quod h. l. melius.

35 *Quod aliquis ante.*] Pro *alius*, e Mss. aliis, Guelf. et Cass. edd. pr. *alius* est ab Aldo. Mox post *aliquod* addidimus *alicujus* ex iisdem præter Gu. Omisit primum Aldus.

sit ex pluribus quæstionibus juncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet unam quæstionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non. Conjuncta ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto: Utrum Karthago diruatur, an Karthaginiensibus reddatur, an eo colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quæritur, ad hunc modum: Utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quam maximæ contra Hannibalem copiæ sint. Deinde considerandum est, in ratione an in scripto sit controversia. nam scripti controversia est
13 ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Ejus autem genera, quæ sunt separata a constitutionibus, quinque sunt. nam cum verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges, aut plures discrepare, tum id, quod
p. 46. scriptum est, duas aut plures res significare: tum ex eo,
a. quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inveniri: tum vis verbi, quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primum genus, de scripto et sententia; secundum, ex contrariis legibus; tertium, ambiguum; quartum, ratiocinativum; quintum, definitivum
18 nominamus. Ratio autem est, cum omnis quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit.

[36] At tum, considerato genere causæ, et cognita constitutione, cum, simplexne an conjuncta sit, intellexeris, et, scripti an rationis habeat controversiam, videris; deinceps erit videndum, quæ quæstio, quæ ratio, quæ judicatio, quod firmamentum causæ sit: quæ omnia a constitutione proficiscantur oportet. Quæstio est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur controversia, hoc modo: Non jure fecisti: jure feci. Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio constat. ex ea igitur nascitur controversia, quam quæstionem dicimus, hoc modo: Jurene fecerit? [37] Ratio est, quæ continet causam, quæ si sublata sit, nihil in causa controversiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi causa in facili et pervulgato exemplo consistamus; Orestes si accusetur matricidii, nisi hoc dicat, Jure feci; illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem. [38] qua

36 *At tum—cum, simplexne.*] Oudend. transponit *tum* et *cum*. Sed sic *cum* plane ineptum foret. Credo scribendum esse *at cum*. et alterum *cum* delendum, quod inculcatum est, cum e *cum* factum esset *tum*.

37 *Ratio est, quæ.*] Delevimus *ea* post *est*, quod verbum additum est ex imitatione prioris: *quæstio est ea;* ubi refertur ad *controversia*. Sed hic nihil est, quocum jungatur. Abest ab edd. pr. Primum reperi ap. Ald.

38 *Qua sublata.*] Mss. quidam ap. Græv. *quare*, uno verbo, quod probat Oudendorpius. At edd. pr. divise *qua re*. Aldus fecit *qua*. melius *qua re*, i. e. defensione. Sed mihi totum hoc insititium videtur, et e superioribus fa-

sublata, omnis quoque controversia sublata sit. Ergo ejus
causæ ratio est, quod illa Agamemnonem occiderit. Ju-
dicatio est, quæ ex infirmatione, et confirmatione rationis
nascitur controversia. nam sit ea nobis exposita ratio, quam
paullo ante exposuimus. Illa enim, inquit, [39] patrem meum
occiderat. At non, inquit adversarius, abs te filio matrem
necari oportuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum
puniri. Ex hac deductione rationis, [40] illa summa nascitur 14
controversia, quam judicationem appellamus. ea est hujus-
modi: Rectumne fuerit, ab Oreste matrem occidi, cum illa
Orestis patrem occidisset. Firmamentum est firmissima 19
argumentatio defensoris, [41] et appositissima ad judicatio-
nem: ut si velit Orestes dicere, ejusmodi animum matris
suæ fuisse in patrem suum, in se ipsum ac sorores, in regnum, in famam generis et familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur: in conjecturali autem constitutione, quia ratio non est, (factum enim non conceditur,) non potest ex deductione rationis nasci judicatio. Quare necesse est eandem esse quæstionem et judicationem: ut, factum est, [42] non est factum; factumne sit? Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erunt, totidem necesse erit quæstiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri.

His omnibus in causa repertis, [43] tum denique singulæ
partes totius causæ considerandæ sunt. nam non ut quidque
dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur: b.
ideo quod illa, quæ prima dicuntur, si vehementer velis congruere, et cohærere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ post dicenda sunt. Quare cum judicatio, et ea, quæ ad judicationem oportet inveniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura et cogitatione pertractata; tum denique ordinandæ sunt ceteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis videntur; exordium, narratio, parti-

ctum. Satis est, *non habet defensionem;* quo satis intelligitur, nullam controversiam relinqui.

39 *Patrem meum.*] Addidi *meum*, quod et supra additur, quia alias incertum esset, cujus pater intelligeretur. Sic et Mss. etiam Cass. et edd. pr. usque ad Aldum. Sic etiam volebat Græv. Restituerat jam Lambinus, sed eum non secuti sunt alii.

40 *Illa summa nascitur controversia.*] Explicari potest *summa controversia*, i. e. unde tota controversia pendet, ut *summa resp.* Sed quia hic verba arithmetica sunt, ut *deductio rationis*, Ciceronem credo scripsisse *s. controversiæ.*

41 *Et aptissima ad.*] Mss. duo, item Gu. 1. 2. (nisi quod in illo est *appotissima*, cui adscripsit manus sec. *aptissima*,) *appositissima:* quod non spernendum videtur; et apparet e Ms. Gu. quomodo *aptissima* natum sit.

42 *Non est factum.*] Pro *f. non est*, ut voluere Græv. et Oudend. nam sic Mss. eorum: et in hac forma *non* solet primo loco poni. ut supra *jure feci, non jure fecisti.* Sic et Gu. uterque: nisi quod in uno est tantum *non est.*

43 *Tum denique.*] Pro *tunc:* per se clarum est, et sic Mss. et edd. vett. consensu.

tio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque primum [44] in rationem exordiendi præcepta dabimus.

Exordium est oratio animum auditoris idonee comparans
20 ad reliquam dictionem: quod eveniet, si eum benivolum, attentum, docilem fecerit. quare qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter ante cognoscere. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum causæ genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris favet animus: admirabile, a quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt: humile, quod negligitur ab auditore, et non magnopere attendendum videtur: anceps, in quo aut judicatio dubia est; aut causa, et honestatis, et turpitudinis particeps, ut et benivolentiam pariat, et offensionem: obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa [45] implicita est. Quare quoniam tam diversa sunt genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium et insinuationem. Principium est oratio, perspicue et protinus [46] perficiens auditorem benivolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione et [47] circuitione obscure subiens auditoris animum.

21 In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio benivolentiam comparare licebit. sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam ab iratis si perspicue pax et benivolentia petitur; non modo ea non invenitur, [48] sed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemtionis tollendæ causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam judicationem habebit, ab ipsa judicatione exordiendum est. sin autem partem turpitudinis et partem honestatis habebit, benivolen-

44 *In rationem exordiendi.*] Pro *in ratione*, ut Ms. Gron. et Cass. idque latinitas et consuetudo Ciceronis in hac forma requirit, ut c. 9. 12. Et notatur hæc lectio jam in margine Lambinianæ secundæ.

45 *Implicita est.*] *Implicata* Ms. Oud. et Cass. Sic et Victorinus. Idque libenter prætulerim.

46 *Perficiens benivolum.*] An *efficiens*, ut alibi: nam *perficere* hoc modo non memini me reperire.

47 *Circuitione obscure.*] Mss. quidam *obscura*, quod recepit Grævius, probante Oudendorpio. Mihi non placet. *Obscura* refertur ad dissimulationem et circuitionem. *Obscure subire* est tecte et non animadvertente altero subire, quod fit dissimulando et circumeundo. Sic Virg. Æn. VI, 268. *ibant obscuri* &c. Contra mox *perspicue petere*. In circuitione obscuritas per se intelligitur.

48 *Sed augetur et infl.*] Græv. e Ms. Erf. dedit, *sed ira augetur et infl.* Mss. quidam et edd. veteres addunt *potius*, non eodem loco. ea est glossa. nam illud *non modo non, sed* sine *etiam*, aut *potius*, non raro veteres dixere, ut dudum notatum est a viris doctis.

tiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata videatur. Cum autem erit honestum causæ genus, vel præteriri principium poterit, vel, si commodum fuerit, aut a narratione incipiemus, aut a lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: sin uti principio placebit, benivo- p. 47.
lentiæ partibus utendum est, ut id, quod est, augeatur. In a.
obscuro causæ genere, per principium dociles auditores 16
efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum est; reliquum est, ut ostendatur, quibus quæque res rationibus confici possit.

Benivolentia quatuor ex locis comparatur: ab nostra, 22
ab adversariorum, ab judicum persona, ab ipsa causa. Ab nostra, si de nostris factis et officiis sine arrogantia dicemus: si crimina illata, et aliquas minus honestas suspiciones injectas diluemus: si, quæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus: si prece, et obsecratione humili, ac supplici utemur. Ab adversariorum autem, si eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducemus. In odium adducentur, si quod eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur: in invidiam, si vis eorum, potentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum usus arrogans et intolerabilis; ut his rebus magis videantur, quam causæ suæ confidere: in contemtionem adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignavia, desidiosum studium, et luxuriosum otium proferetur. 49 Ab auditorum persona benivolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur, ut ne qua assentatio nimia significetur: et si de his, quam honesta existimatio, quantaque eorum judicii et auctoritatis exspectatio sit, ostendetur: ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollemus, adversariorum causam per contemtionem deprimemus. Attentos autem faciemus, si 23
demonstrabimus, ea, quæ dicturi erimus, magna, nova, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut 50 ad summam rempublicam pertinere; et si pollicebimur, nos brevi nostram causam demonstraturos, atque exponemus judicationem, aut judicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus; si aperte et breviter summam

49 *Ab auditorum pers.*] Grævius e Mss. duobus recepit *judicum*, probatque Oudend. Id etsi melius respondet verbo, quod est in partitione: tamen, quia et in libris ad Herenn. sic *auditores* reperi, non ausus sum id imitari, quamquam nihil alias refert, utrum legas. Sic mox *ad eos, qui audiunt:* ubi pariter judices intelligendi, item c. 17. initio sic est *auditor*.

50 *Ad summam remp.*] Sic ediderat Lamb. pro vulgato *s. reip.* ductus lati nitatis exquisitæ scientia. Et sic laudat Victorinus. Ego, quia sic clare Ms. Cass. recepi.

causæ exponemus; hoc est, in quo consistat controversia. nam et cum docilem velis facere, simul attentum facias oportet. nam is maxime docilis est, qui attentissime est paratus audire.

17 Nunc insinuationes quemadmodum tractari conveniat,
deinceps dicendum videtur. Insinuatione igitur utendum
est, cum admirabile genus causæ est, hoc est, ut ante dixi-
mus, cum animus auditoris infestus est. Id autem tribus
ex causis fit maxime; si aut inest in ipsa causa quædam
turpitudo, aut ab iis, qui ante dixerunt, jam quiddam audi-
tori persuasum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur,
cum jam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. nam
ex hac quoque re non minus, quam ex primis duabus, [51] in
24 oratore nonnumquam animus auditoris offenditur. Si causæ
turpitudo contrahet offensionem; aut pro eo homine, in
quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi
oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ pro-
batur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo,
quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur,
et dissimulare id te defensurum, quod existimeris defen-
surus: deinde, cum jam mitior factus erit auditor, ingredi
pedetentim in defensionem, et dicere, ea, [52] quæ indignen-
tur adversarii, tibi quoque indigna videri; deinde, [53] [cum
lenieris eum, qui audiet,] demonstrare, nihil eorum ad te
pertinere, et negare te quidquam de adversariis esse dictu-
rum, neque hoc, neque illud: ut neque aperte lædas eos,
qui diliguntur, et tamen id obscure faciens, quoad possis,
alienes ab eis auditorum voluntatem: et aliquorum judicium
simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam:
deinde eandem, aut consimilem, aut majorem, aut minorem
25 agi rem in præsentia demonstrare. Sin oratio adver-
sariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, [54] id quod ei,
qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu;
oportet aut de eo, quod adversarii sibi firmissimum putarint,
et maxime ii, qui audierint, probarint, primum te dicturum
polliceri, aut ab adversarii dicto exordiri, et ab eo potissi-

51 *In oratore.*] Hoc cum Grævio recepi, pro *in oratione*, quod nec satis aptum est sensu. Illud Mss. plures Grævii habebant, unus Gron. et sic reperi etiam in Ms. Gu. 1. ed. Junt. Ceteræ edd. veteres, etiam Ald. *in oratorem*, uti quidam Mss. in his Gu. 2. Illa constructio est Ciceroniana, et statim in seqq. aliquoties occurrit.

52 *Quæ indignentur.*] Sic latinitas postulat, non *indignantur*, ut est in vulgg. et sic Mss. Græv. et Oudend. Gu. 1. item edd. pr. Primus *indignantur* dedit Aldus, quem ceteri et in hoc male secuti sunt.

53 *Cum lenieris eum, qui audiet.*] Hæc sine dubio spuria sunt: nam frigidissima est repetitio. Nec sunt apud Victorinum. Itaque uncis inclusi: Lamb. plane delevit.

54 *Id quod ei.*] Addidi *id*, ut Lamb. fecit et Græv. qui in uno Ms. sic reperit: et huc ducunt reliqui, etiam Cass. Gu. 1. qui habent *idque*. Clare *id quod* habent Edd. Mediol. 1498. Junt. Primus Aldus dedit nude *quod*.

mum, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum, quem adversarii perturbatum putant oratione, videt animo firmissimo contra dicere paratum, plerumque se potius temere assensisse, quam illum sine causa confidere arbitratur. Sin auditoris studium defatigatio abalienavit a causa, te brevius, quam paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri; non imitaturum adversarium. Sin res dabit, non inutile est, ab aliqua re nova aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata sit; [55] quod genus, strepitum, acclamationem: aut jam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem: aut, si rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triste, novum, horribile, statim non incommodum est injicere. nam ut cibi satietas et fastidium aut subamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, [56] aut risu novatur.

Ac separatim quidem, quæ de principio et insinuatione 18
dicenda videbantur, hæc fere sunt. Nunc quiddam breviter et communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium, sententiarum et gravitatis plurimum debet habere, et omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, in se continere, propterea quod id optime faciendum est, quod oratorem auditori [57] maxime commendet: splendoris, et festivitatis, et concinnitudinis minimum, propterea quod ex his suspicio quædam apparationis atque artificiosæ diligen- p. 48.
tiæ nascitur: quæ maxime orationi fidem, oratori adimit a.
auctoritatem. Vitia vero hæc sunt certissima exordiorum, quæ summopere vitare oportebit; vulgare, commune, com- 26
mutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. [58] Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut convenire videatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc, quam in contrariam partem causæ, potest convenire. Commutabile est, quod ab adversario potest, leviter muta-

55 *Quod genus, strepitum, acclamationem.*] Hic vitium esse, clarum est: nam nil est, unde substantiva hæc pendeant. Lamb. edidit *strepitu, acclamatione*, quod arridet Oudendorpio, ut pendeat a præpositione *ab*. Edd. Mediolan. 1498. Junt. addunt *dicimus:* quod mihi videtur e glossa natum; quamquam et Ms. optimus Gron. habuit *dicemus*. illud melius. *quod genus* est, exempli caussa.

56 *Aut risu novatur.*] Dedi pro *a. r. renovatur*. Sic enim Mss. Græv. et edd. primæ usque ad Aldum, qui *renovatur* edidit. Et est *novatur* exquisitius.

57 *Maxime commendet.*] Sic esse debet, non *commendat*, quia præcedit *faciendum est*. Et sic Mss. Voss. Leid. quamquam in hoc est *commodet*.

58 *Vulgare est.*] Hic sexies *est* repetitur. In Ms. Cass. quater abest. In aliis Mss. modo diversis locis. Unde suspicor etiam ceteris locis abesse debere: ut supra jam dixi. Interpunctio vitiosa, quod nempe post unamquamque definitionem punctum scriptum fuit, has repetitiones peperisse videtur, ut alia vitia.

tum, ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus verbis, aut sententiis, ultra quam satis est, producitur. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec, sicut aliquod membrum, annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quam causæ genus postulat: ut si quis docilem faciat auditorem, [59] cum benivolentiam causa desiderat: aut, si principio utatur, cum insinuationem res postulat. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordiis præcepta traduntur: hoc est, quod eum, qui audit, neque benivolum, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profecto nihil pejus est, ut contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

19 Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum, expositio.
27 Narrationum tria sunt genera. unum genus est, in quo ipsa causa, et omnis ratio controversiæ continetur: alterum, in quo digressio aliqua extra causam aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa, interponitur. Tertium genus est remotum a civilibus causis, quod delectationis causa, non inutili cum exercitatione, dicitur et scribitur. Ejus partes sunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in personis maxime versatur. Ea, quæ in negotiorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec veræ, nec verisimiles res continentur. cujusmodi est:

Angues ingentes alites, juncti jugo.

Historia est gesta res, ab ætatis nostræ memoria remota: quod genus, Appius indixit Karthaginiensibus bellum. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujusmodi apud Terentium:

Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia.

Illa autem narratio, quæ versatur in personis, ejusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones et animi perspici possint, hoc modo:

Venit ad me sæpe clamitans, Quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumtum suggeris?
Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es.
b. [60] *Nimium ipse durus est præter æquumque et bonum.*

59 *Cum—desiderat—postulat.*] Oudendorpius e Mss. Grævii et suis, quibuscum et Cass. consentit, et Gu. *desideret, postulet:* non bene h. l. nam *cum* habet h. l. significationem temporis ac loci.

60 *Nimium ipse durus est.*] E Ter. Adelph. I, 1. 39. Oudend. malit e Mss. suis (quibus Cass. Gu. consentiunt, nisi quod uterque *es durus* habet) *ipse est durus*, ut fuit etiam in Ms. vetere Terentii, ediditque h. l. Lambinus. Et sic versus dimensio facilior est. Sed etiam elisio esse potest in *durus*, ut cum *est* coeat, ut bene monuit ad Terentium Bentleius, cujus libri etiam in lectione vulgata consentiunt.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festivitas, confecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, gravitate, lenitate, spe, metu, suspicione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, jucundo exitu rerum. Verum hæc ex his, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumentur.

Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositio- 28
nem, dicendum videtur. Oportet igitur eam tres habere 20
res: ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit. Brevis erit, si, unde necesse est, inde initium sumetur, et non ab ultimo repetetur, et si cujus rei satis erit summam dixisse, ejus partes non dicentur. nam sæpe satis est, quid factum sit, dicere; non ut enarres, quemadmodum sit factum: et si non longius, [61] quam quod scitu opus est, in narrando procedetur: et si nullam in rem aliam transibitur; et si ita dicetur, ut nonnumquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: et si non modo id, quod obest, verum etiam id, quod nec obest, nec adjuvat, præteribitur: et si [62] semel unumquodque dicetur: et si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio brevitatis decipit, ut, cum se breves putent esse, longissimi sint: cum dent operam, ut res multas breviter dicant, non ut omnino paucas res dicant, et non plures, quam necesse sit. Nam plerisque breviter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad ædes, puerum evocavi: respondit: quæsivi dominum: domi negavit esse. Hic, tametsi tot res brevius non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, domi negavit esse, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est brevitatis imitatio, et non minus rerum non necessariarum, quam verborum multitudine su-
persedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, si, 29
ut quidque primum gestum erit, ita primum exponetur, et rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic considerandum erit, ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur, ne quam in aliam rem transeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: et omnino, quæ præcepta de brevitate sunt, hoc quoque in genere sunt conservanda. nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quam obscuri-

61 *Quam quod sctu o. e.*] Edd. vett. delent *quod:* variantque etiam Mss. Lamb. corrigebat *quoad:* sed id *quod* significare h. l. dixerim, ut aliis locis pluribus. Itaque nihil mutavi.

62 *Semel unumquodque.*] Pro vulg. *unumquidque,* quod vel sine libris correxerim. Sed illud habent et Mss. plures et edd. veteres magno consensu: contra quos Lamb. *unumquidque* dedit.

tate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum est:
21 quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis. Pro-
babilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quæ so-
lent apparere in veritate; si personarum dignitates serva-
buntur; si causæ factorum exstabunt; si fuisse facultates
faciundi videbuntur; si tempus idoneum; si spatii satis;
p. 49. si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur,
a. fuisse ostendetur; si res et ad eorum, qui agent, naturam,
et [63] ad vulgi morem, et ad eorum, [64] qui audient, opini-
onem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his ra-
tionibus esse poterit. Illud autem præterea considerare
oportebit, ne aut, cum obsit narratio, aut cum nihil prosit,
[65] tamen interponatur; aut non loco, aut non, quemadmo-
dum causa postulat, narretur. Obest tum, cum ipsius rei
gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argu-
mentando, et causam agendo leniri oportebit. Quod cum ac-
ciderit, membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in
causam, et ad unamquamque confestim rationem accommo-
dare, ut vulneri præsto medicamentum sit, et odium statim
defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum [66] aut
ab adversariis re exposita, nostra nihil interest, iterum aut
alio modo narrare: aut cum ab iis, qui audiunt, ita tenetur
negotium, ut nostra nihil intersit eos alio pacto docere.
Quod cum acciderit, omnino narratione supersedendum est.
Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur,
in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cum de
dispositione dicemus; nam hoc ad dispositionem pertinet.
Non quemadmodum causa postulat, narratur, cum aut id,
quod adversario prodest, dilucide et ornate exponitur, aut id
quod ipsum adjuvat, obscure dicitur, et negligenter. Quare,
ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum
suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo;
quæ illius erunt, leviter attingendo, sua diligenter et eno-
date narrando. Ac de narratione quidem satis dictum vi-
detur: deinceps ad partitionem transeamus.
22 Recte habita in causa partitio, illustrem et perspicuam

63 *Ad vulgi morem.*] Sic Lamb. edidit pro *rumorem;* in Ms. Erf. repertum, recepit Grævius: consentitque Victorinus et Ms. Gu. 2. manus sec. supra adscripsit *ru*. Et sequutus sum cum aliqua hæsitatione, quod etiam vulgata sensum commodum habet, præsertim cum de factis sermo sit, et de vulgo, cujus sermonibus utique se accommodabant in dicendo oratores. Sed sustulit scrupulum, quod magistri artis in probabilitate hæc conjungunt, *naturam, morem* et *opinionem,* ut ad Herenn. I, 9.

64 *Qui audient.*] Sic edidi e Mss. Gu. et edd. pr. ut similis saltem esset oratio: qui agent, qui audient. Si quis tamen malit *audiunt,* idem faciat AGUNT, ut dedit Aldus.

65 *Tamen interponatur.*] Recepi *tamen* pro *tunc,* e Mss. Gron. Gu. et Cass. quod et Grævins volebat.

66 *Aut ab adversariis.*] *Aut* addidi ex Mss. aliis, Gu. 1. Cass. et edd. pr. usque ad Aldum; consentitque formulæ in his Ciceronianæ.

totam efficit orationem. Ejus partes duæ sunt, quarum 31
utraque magnopere ad aperiendam causam, et ad constituendam pertinet controversiam. Una pars est, quæ, quid cum adversariis conveniat, et quid in controversia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conveniat, aut quid non conveniat, ostendit; hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad suæ causæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse a filio, convenit mihi cum adversariis. Item contra: Interfectum esse a Clytæmnestra Agamemnonem, convenit. nam hic uterque et id posuit, quod conveniebat, et tamen suæ causæ commodo consuluit. b.
Deinde, quid controversiæ sit, ponendum est in judicationis expositione: quæ quemadmodum inveniretur, ante dictum est. Quæ autem partitio [67] rerum distributam con- 32
tinet expositionem, hæc habere debet brevitatem, absolutionem, paucitatem. Brevitas est, cum, nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis est, quod rebus ipsis, et partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur. in qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, [68] aut sero extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione servatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permixte cum partibus implicantur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars est, quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadem res alii genus, alii pars est. Nam homo, animalis pars est; Thebani aut Trojani, genus. Hæc ideo 23
diligentius inducitur præscriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione servari possit. Nam qui ita partitur, Ostendam, propter cupiditatem, et audaciam, et avaritiam adversariorum, omnia in-

67 *Rerum distributam—expos.*] Sic edd. inde ab Aldo. Priores habent *distributarum:* quod Grævius e Ms. uno Erf. recepit, probatque Oud. cujus Mss. eandem lectionem habent: cum alii, in his Cass. Gu. 1. *distributam* exhibeant. Gu. 2. habet *distributarum*, sed a m. sec. Ego vulgatum servavi. Grævius quærit quid sit *expositio distributa?* Serum erat id h. l. quærere, non supra, hoc ipso capite, ubi est: *earum rerum breviter expositio ponitur distributa.* Est autem expositio causæ per divisionem facta.

68 *Aut sero.*] Grævius e Ms. Erf. addit *postea*, quod et Ms. Voss. et Victorinus habent. Sed ita fit *sero* supervacuum. *Postea* videtur esse glossa *τοῦ sero.*

commoda ad rempublicam pervenisse; is non intellexit, in partitione, exposito genere, partem se generis admiscuisse. Nam genus est, omnium nimirum libidinum, cupiditas: ejus autem generis sine dubio pars est avaritia.

33 Hoc igitur vitandum est, ne, cujus genus posueris, [69] ejus secum aliquam, sicut diversam ac dissimilem, partem ponas in eadem partitione. Quod si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissime, cum ad ipsum ventum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quam satis est, demonstraturos nos dicamus, hoc modo: ostendam, adversarios, quod arguimus, et potuisse facere, et voluisse, et fecisse: nam fecisse ostendere satis est: aut, cum in causa partitio nulla sit, et cum quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione: id quod perraro potest accidere. Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, [70] quæ ad hunc usum oratorium non tantopere pertineant; quæ versantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ convenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inveniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut et prima quæque pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur, et omnibus explicatis, peroratum sit; hoc modo, ut ne quid posterius præter con-
p. 50. clusionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter et
a. commode senex in Andria, quæ cognoscere libertum velit:

Eo pacto, et gnati vitam, et consilium meum
Cognosces, et quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat, primum gnati vitam:

Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia,
Liberius vivendi fuit potestas.

Deinde suum consilium:

Et nunc id operam do.

[71] Deinde quid Sosiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

69 *Ejus secum aliquam.*] Sic libri fere omnes, præter Mss. Gronovii, qui habebant, *ejus, sicut aliquam diversam ac dissimilem partem;* quam lectionem ipse et Græv. et Oud. probant. Consentiunt Mss. Guelf. In Ms. Cass. deest *sicuti*. Mihi aliquid in *secum* latere videtur; nec absurde Beciehemus conjecit *speciem:* unde nihil decerno.

70 *Quæ ad hunc usum.*] Hic in una comprehensione quinquies est pronomen relativum; quod sane offendit aures. In loco secundo suspicatus sum esse scribendum *sed*. Ceterum scripsi *pertineant* e Mss. Guelf. et sic esse debet in lectione vulgata.

71 *Deinde.*] Pro *posthæc* e Mss. et edd. pr. usque ad Aldum.

Quemadmodum igitur hic et ad primam quamque partem
primum accessit, et omnibus absolutis, finem dicendi fecit,
sic nobis placet, et ad singulas partes accedere, et omnibus
absolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita
ut ordo ipse postulat, præcipiendum videtur.

Confirmatio est, per quam argumentando, nostræ causæ 24
fidem, et auctoritatem, et firmamentum adjungit oratio. 34
Hujus partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum
genera dividentur. Veruntamen non incommodum videtur,
quandam silvam, atque materiam universam ante permi-
stam et confusam exponere omnium argumentationum:
post autem tradere, quemadmodum unumquodque genus
causæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, con-
firmare oporteat.

Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod
personis, aut ex eo, quod negotiis est attributum. Ac per-
sonis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum,
fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, ca-
sus, orationes. Nomen est, quod unicuique [72] personæ at-
tribuitur, quo suo quæque proprio et certo vocabulo appel-
letur. Naturam ipsam definire difficile est: partes autem
ejus enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptio-
nem, facilius est. Hæ autem partim divino, partim mortali 35
in genere versantur. Mortalium autem pars in hominum,
pars in bestiarum genere numeratur. Atque hominum ge-
nus et in sexu consideratur, virile an muliebre sit; et in na-
tione, patria, cognatione, ætate. Natione, Grajus an Bar-
barus; patria, Atheniensis an Lacedæmonius; cognatione,
quibus majoribus, quibus consanguineis: ætate, puer an
adolescens, natu grandior an senex. Præterea commoda et
incommoda considerantur ab natura data animo aut corpori,
hoc modo: valens an imbecillus; longus an brevis; formo-
sus an deformis; velox an tardus sit; acutus an hebetior;
memor an obliviosus: comis, officiosus, pudens, patiens an
contra. Et omnino, quæ a natura data animo et corpori
[73] [considerabuntur], in natura consideranda sunt. nam quæ
industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poste-
rius dicendum est. In victu considerare oportet, apud quos, 25

72 *Personæ attribuitur, quo—appelletur.*] *Attribuitur* ex edd. pr. (sic et Gu. 2.) reposui, pro *datur*, quod ab Aldo est, quamquam et in scriptis reperitur. *Attribuitur* est elegantius, et h. l. aptius. Ms. Cass. Gu. 1. cum aliis habet *tribuitur*, quod eodem redit. Sed mox contra libros edidi *appelletur*: nam *quo* h. l. est utique pro *ut*. miror hoc non vidisse alios.

73 *Considerabuntur in nat.* &c.] *Considerabuntur*, ut spurium, uncis inclusi, quia et ab omnibus edd. ante Aldum abest, et per sensum nullo modo stare potest. Mss. Cass. Gu. in fine omittunt *sunt*. Locus ita corrigendus videtur: *quæ a natura animo et corpori data sunt, in natura consideranda*. i. in parte ea, quæ ad naturam pertinet.

b. et quo more, et cujus arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus: quo modo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur, servus sit, an liber: pecuniosus, an tenuis: privatus, an cum potestate: si cum potestate, jure an injuria: felix, clarus, an contra: quales liberos habeat. Ac si de non vivo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum.
36 Habitum autem appellamus, animi aut corporis constantem et absolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis scientiam; et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio industriaque partam. Affectio est, animi aut corporis ex tempore, aliqua de causa, commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, et alia, quæ genere in eodem reperiuntur. [74] Studium est animi assidua et vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philosophiæ, poëticæ, geometriæ, litterarum: consilium est aliquid faciendi, [75] aut non faciendi [vere] excogitata ratio. Facta autem, et casus, et orationes tribus ex temporibus considerabuntur; quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit; aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat; aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usurus oratione. Ac personis quidem hæc videntur esse attributa.

26 Negotiis autem quæ sunt attributa, partim sunt conti-
37 nentia cum ipso negotio, partim in gestione negotii considerantur, partim adjuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est brevis complexio totius negotii, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patriæ, proditio: deinde causa ejus summæ per quam, et quamobrem, et cujus rei causa factum sit, quæritur: deinde ante rem gestam quæ facta sunt, continenter usque ad ipsum negotium: deinde, in ipso gerendo negotio quid actum sit: deinde, quid postea factum sit.

38 In gestione autem negotii, qui locus secundus erat de iis,

74 *Studium est.*] Delevi *autem*, auctore Ms. Leid. quia Cicero in enarratione partitionis non sic solet. Post dedi *poëticæ* e Mss. Gu. Cass. et vestigiis aliorum librorum scr. et edd. qui habent *poëtriæ*.

75 *Aut non faciendi* [*vere*] &c.] *Vere* semper vitiosum putavi, idque delevit in Ms. Cass. manus secunda. Itaque uncis inclusi. Nec tamen displicet lectio rhetorum apud Pithoeum p. 370 et 276. *non faciendive*, quæ et aliis viris doctis probatur. Definitio reperitur II, 9. quæ non habet *vere*, sed sic, ut Rhetores commemorant: qui tamen ex illo ipso loco sumserunt; ut in Alcuino saltem clarum est.

quæ negotiis attributa sunt, [76] quæritur locus, tempus, occasio, modus, facultates. Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, et vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: sacer an profanus, publicus an privatus, alienus an ipsius, de quo agitur, locus p. 51.
sit an fuerit. Tempus est, id quo nunc utimur, (nam ipsum a. 39
quidem generaliter definire difficile est,) pars quædam æternitatis, cum alicujus annui, [77] menstrui, diurni, nocturnive spatii certa significatione. [78] In hoc et quæ præterierint, considerantur; et eorum ipsorum, quæ propter vetustatem obsoleverint, ut incredibilia videantur, et jam in fabularum numerum reponantur; et quæ jam diu gesta, et a memoria nostra remota, tamen faciant fidem, vere tradita esse, quod eorum monumenta certa in litteris exstent; et quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint: et item quæ instent in præsentia, et quæ maxime fiant, et quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocyus, [79] et quid serius futurum sit. Et item communiter in tempore perspiciendo longinquitas ejus est consideranda. nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, et videre, potueritne aut magnitudo negotii aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus et anni, et mensis, et diei, et noctis, et vigiliæ, et horæ, et in aliqua parte alicujus horum. 27
[80] Occasio est pars temporis, habens in se alicujus rei ido- 40

76 *Quæritur.*] Pro vulg. *quæretur.* Illud habent edd. vett. consensu, etiam scr. ap. Oud. et Cass. Gu. 1. 2. et contextus requirit. nam et cetera sunt in hoc tempore. iidemque libri habent *facultates.* (cf. c. 27. in fin.) non *facultas,* ut vulgg.

77 *Menstrui, diurni.*] Mss. plures *mensurni,* ut et Priscianus citat. Favent edd. pr. *mensura diurni,* usque ad Aldum: a quo vulgatum est. In Ms. Cass. additur *vespertini.*

78 *In hoc et—et eorum ipsorum* &c.] Hæc paullo impeditiora sunt, ut aliquis hærere possit. Est igitur partitio in præterita et futura. Præterita porro sunt, quæ propter vetustatem incredibilia facta sunt, et quæ pariter valde remota sunt, sed tamen certa; denique, quæ nuper evenerunt. Hæc igitur pendent omnia a verbis *et eorum ipsorum.* sc. ea, quæ &c. *et quæ jam diu gesta* &c. *et quæ nuper g.—possint.* Hic demum colon scribendum. *et item, quæ instent,* sc. considerantur. Ceterum *præterierint* scripsi *et obsoleverint,* vel hanc ob caussam, ne modi verborum discrepent, (nam in ceteris membris sunt meri conjunctivi), quod Cicero dicit esse vitium latinitatis maximum. Et *præterierint* habent quidam libri, ut Gu. uterque, item *obsoleverint,* ap. Oudendorpium, qui et probat. Sic edidit de judicio suo Lambinus; sed eum nemo audiit. Infra etiam pro *quæ maxime* scribendum puto *quum maxime,* ut profertur ab auctore Excerpt. de locis Rhet. inter Rhet. Pith. p. 277.

79 *Et quid serius.*] In iisdem Excerptis l. c. deest *et.* quod verum puto. deberet esse *aut.*

80 *Occasio est pars temporis.*] Delevi *autem,* ut mox in verbis *Modus autem est.* Nempe quod supra de verbo *est* monui, id ad hanc particulam quoque pertinet. Forma Ciceronianæ orationis in ponendis definitionibus partium est, non nectere definitiones per *autem;* quod et in

neam faciendi aut non faciendi opportunitatem. quare cum tempore hoc differt. nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur: verum in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione, ad spatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta. quare cum genere idem sit, fit aliud, quod parte quadam, et specie, ut diximus, differat. Hæc distribuitur in tria genera, publicum, commune, singulare. Publicum est, quod civitas universa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore, ut messis, vindemia, calor, frigus: singulare autem est, quod aliqua de causa privatim solet alicui accidere, ut
41 nuptiæ, sacrificium, funus, convivium, somnus. Modus est, in quo, quemadmodum, et quo animo factum sit, quæritur. Ejus partes sunt, prudentia et imprudentia. Prudentiæ ratio quæritur ex iis, quæ clam, palam, vi, persuasione fecerit: imprudentia autem in purgationem confertur, cujus partes sunt inscientia, casus, necessitas, et in affectionem animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, et cetera, quæ in simili genere versantur. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.

28 Adjunctum autem negotio id intelligitur, quod majus, et quod minus, et quod simile erit ei negotio, quo de agitur, et quod æque magnum, et quod contrarium, et quod disparatum,
b. et genus, et pars, et eventus. Majus et minus, et æque magnum, ex vi, et ex numero, et ex figura negotii, sicut ex sta-
42 tura corporis, consideratur. Simile autem [81] ex specie comparabili, aut ex conferenda atque assimulanda natura judicatur. Contrarium est, quod positum in genere diverso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, vitæ mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo: sapere et non sapere. Genus est, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ subest generi, ut amor, avaritia. Eventus est alicujus exitus negotii, in quo quæri solet, quid ex quaque re evenerit, eveniat,
[82] eventurum sit. Quare hoc in genere, ut commodius,

libris ad Herennium sic est. Ergo ubi in libris quibusdam reperi abesse: delevi etiam tacitus: quod semel monuisse sat erit; quia res est non magna.

81 *Ex specie comparabili, aut ex conf. atque assimulanda natura.*] Hæc est lectio edd. vett. nisi quod vitiose *assimilanda* habent, ut recentiores; pro *ex sp. comparabili, comparabile autem ex conf.* quod ne intelligi quidem satis potest. Consentiunt multi libri scripti, in his Gu. 2. in quo tamen spatium vacuum relictum est, velut aliquid omissum sit.

82 *Eventurum sit.*] Dedi pro *eventūrumque sit;* quod sine dubio vitiosum est. Inclinavi in *eventurumve;*

quid eventurum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat evenire, considerandum est, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia.

Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus 43
esse attributas, consecutio. In hac eæ res quæruntur, quæ gestum negotium consequuntur: primum, quod factum est, quo id nomine appellari conveniat: deinde, ejus facti qui sint principes et inventores, qui denique auctoritatis ejus et inventionis comprobatores atque æmuli: deinde, ecquæ ea de re, aut ejus rei sit lex, consuetudo, actio, judicium, scientia, artificium: deinde, natura ejus evenire vulgo soleat, an insolenter et raro: postea, homines id sua auctoritate comprobare, an [83] offendi in his consueverint; et cetera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex intervallo solent consequi. Deinde postremo, attendendum est, num quæ res ex iis rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis, consequantur: de quibus in deliberativo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem fere res eæ, quas commemoravimus, sunt attributæ.

Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos comme- 29
moravimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debebit 44
esse. Etenim, ut breviter describamus, argumentatio videtur esse inventum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessarie demonstrans. Necessarie demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione versatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusio-
nem. Complexio est, in qua, utrum concesseris, reprehendi- 45
tur, ad hunc modum: Si improbus est, cur uteris? sin probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua, pluribus rebus ex-
positis, et ceteris infirmatis, una reliqua necessario confir- p. 52.
matur, hoc pacto: necesse est aut inimicitiarum causa ab a.
hoc esse occisum, aut metus, aut speï, aut alicujus amici gratia, aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occisum: nam sine causa maleficium susceptum esse non potest: sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem mors illius pertinebat. relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo: Si vos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquitur,

sed quia libri scripti et edd. vett. plane delent *que*, iis obedivi. Primus addidit Aldus.

83 *Offendi.*] Mss. plures, etiam Cass. *offendere*: quod et ipsum recte sic dicitur. Ms. Gu. 1. etiam *consuerint*; ubi in marg. *consueverint*.

ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim
quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne
quo pacto genus hoc refelli possit, ut ne confirmatio mo-
dum in se argumentationis solum habeat, et quandam simi-
litudinem necessariæ conclusionis, verum ipsa argumenta-
tio ex necessaria ratione consistat.

46 Probabile autem est id, quod fere fieri solet, aut quod in
opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam
similitudinem, sive id falsum est, sive verum. In eo gene-
re, quod fere solet fieri, probabile hujusmodi est: si mater
est, diligit filium: si avarus est, negligit jusjurandum. In eo
autem, quod in opinione positum est, hujusmodi sunt pro-
babilia; impiis apud inferos pœnas esse præparatas; eos,
30 qui philosophiæ dent operam, non arbitrari deos esse. Si-
militudo autem in contrariis et paribus, et in iis rebus,
quæ sub eandem cadunt rationem, maxime spectatur. In
contrariis, hoc modo: Nam si iis, qui imprudentes læse-
runt, ignosci convenit, iis, qui necessario profuerunt, haberi
47 gratiam non oportet. Ex pari, sic: Nam ut [84] locus sine
portu, navibus esse non potest tutus: sic animus sine fide,
stabilis amicis non potest esse. In iis rebus, quæ sub ean-
dem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur:
Nam si Rhodiis turpe non est portorium locare, ne Herma-
creonti quidem turpe est conducere. Hæc tum vera sunt,
hoc pacto: Quoniam cicatrix est, fuit vulnus; tum verisi-
milia, hoc modo: Si multus erat in calceis pulvis, ex itinere
eum venire oportebat.

Omne autem, (ut certas quasdam in partes distribuamus,)
probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum
48 est, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile. Signum
est, quod sub sensum aliquem cadit, et quiddam significat,
quod ex ipso profectum videtur, quod aut ante fuerit, aut
in ipso negotio, aut post sit consecutum, et tamen indiget
testimonii et gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, pal-
lor, pulvis, et quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine
b. ullo teste, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo
est, qui non liberos suos incolumes et beatos esse cupiat.
Judicatum est, res assensione, aut auctoritate, aut judicio
alicujus, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generi-
bus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum
est, quod jurati legibus judicarunt: commune est, quod om-

84 *Locus sine portu.*] Oudend. restitui hic vult ex edd. vett. in *mari*, (omisit primus P. Manutius, post alii cum Lambino:) sed mihi glossa videtur, ut aliis olim viris doctis. Quia de portu sermo est, sua sponte intelligitur, locum esse intelligendum, qui sit in mari, et tollitur iis verbis æqualitas membrorum, *locus sine portu, animus sine fide.* Neuter Guelf. habet.

nes vulgo probarunt, et secuti sunt, hujusmodi: ut majoribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur: approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate: velut Gracchi patris factum, quem populus Romanus [85] eo, quod insciente collega in censura nihil egisset, post censuram consulem fecit.
Comparabile autem est, quod in rebus diversis similem ali- 49
quam rationem continet. Ejus partes sunt tres: imago, collatio, exemplum. Imago est oratio demonstrans corporum, aut naturarum similitudinem: collatio est oratio, rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem auctoritate, aut casu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla et descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonstratus est; quemadmodum autem quæque constitutio, et pars constitutionis, et omnis controversia, sive in ratione, sive in scripto versetur, tractari debeat, et quæ in quasque argumentationes conveniant, singillatim in secundo libro de unoquoque genere dicemus. In præsentia tantummodo numeros, et modos, et partes argumentandi confuse et permixte dispersimus: post [86] discrete et electe in genus quodque causæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus.

Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio 50
poterit: inventam exornari, et certas in partes distingui et suavissimum est, et summe necessarium, et ab artis scriptoribus maxime neglectum. quare et de ea præceptione nobis in hoc loco [87] dicendum visum est, ut ad inventionem argumenti, absolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura et diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non solum rei magna utilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas.

Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda 31
est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quæ re- 51
bus non dubiis captat assensionem ejus, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res,

85 *Ob id quod.*] Oudend. e vestigiis Mss. corrigit, *eo quod:* rectissime: glossa, *ob id factum,* in textum venit. Mox etiam pro *egisset,* restitui vult *gessit,* quod sane habent Mss. multi et editi libri: sed latinitas non patitur; perfectum indicativi locum post *fecit* non habet: et verbum *gerere* huic rei non convenit.

86 *Discrete et electe.*] Hoc Oudend. præfert vulgato *descripte et el.* e duobus Mss. item Grævius. Sic habent etiam Mss. Gu. uterque et Cass. estque exquisitius vulgato. Itaque recepi.

87 *Dicendum est.*] Mss. et edd. vett. *dicendum visum est,* idque restituimus, etiam quia sequitur *adjungeretur,* quod post *dicendum est* vitiosum esset. Sed videtur fuisse *dicere visum est.* Mox, *ut ad inventionem absolutio argumentandi adj.* habent Mss. quidam, etiam Cass. et edd. vett. ante Aldum, qui *argumenti* addidit.

propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum Æschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis uxore, et cum ipso Xenophonte p. 55. Aspasiam locutam; Dic mihi, quæso, Xenophontis uxor, si a. vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrum illius an tuum malis? Illius, inquit. Quid si vestem, et ceterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quam tu habes, tuumne an illius malis? Illius vero, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quam tu habes, [88] vi-
52 rumne tuum an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus equum meliorem habeat, quam tuus est; tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quid si fundum meliorem habeat, quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. Quid si uxorem meliorem habeat, quam tu habes, [89] utram malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post Aspasia: Quoniam uterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. nam et tu mulier optimum virum mavis habere, et tu Xenophon uxorem habere lectissimam maxime vis. Quare, nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque fœmina lectior in terris sit, profecto id semper, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis, ut et tu maritus sis quam optimæ, et hæc quam [90] optimo viro nupta sit. Hic cum rebus non dubiis esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur, si quis separatim quæreret,
53 id pro certo, propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est, propterea quod nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod jam concessisset, necessario ap-
32 probare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primum, ut illud, quod inducemus per similitudinem, ejusmodi sit, ut sit necesse concedi. nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse idipsum non oportebit. Deinde illud, cujus confirmandi

88 *Virumne tuum an.*] Sic reposui ex edd. pr. pro *utrumne tuum*, quod est in vulgatis, sine dubio vitiose. Sic mox *tuumne equum*, cum præcessisset equi verbum, ut hic viri. Si quis malit *utrum tuum* e Leid. pr. non repugnem valde: possitque addere *virum*, ut est in Gu. 2. *tuum virum.*

89 *Utrum malis.*] Sic e Mss. tres, in his Gronovii optimus. Vulg. *utrum illius malis*, quod manifeste vitiosum est.

90 *Optimo viro.*] Quia ante non est *mulieris*, (quod tamen Mss. quidam et edd. pr. habent,) etiam hic *viro* abesse debebat: nam e verbo *nupta sit* intelligi potest. Ergo deleverim, aut in primo *mulieris* addiderim. Sed decernere non audeo. Ms. Gu. 2. addit *mulier.*

causa fiet inductio, videndum est, ut simile iis rebus sit, quas res, quasi non dubias, ante induxerimus. nam ante aliquid nobis concessum esse, nihil proderit, si ei dissimile erit id, cujus causa illud concedi primum voluerimus: deinde [91] non intelligat, quo spectent illæ primæ inductiones, et ad quem sint exitum perventuræ. Nam qui videt, si ei 54
rei, [92] quam primo rogetur, recte assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessario concedendam, plerumque aut non respondendo, aut male respondendo longius procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur opor- b.
tet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ ante concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio; aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripertitum: prima pars ex similitudine constat una, pluribusve: altera ex eo, quod concedi volumus, cujus causa similitudines adhibitæ sunt: tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut, quid ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis alicui 33
videbitur dilucide demonstratum, nisi quod ex civili causa- 55
rum genere exemplum subjecerimus: videtur hujusmodi quoque utendum exemplo, non quo præceptio differat; aut aliter hoc in sermone, atque in dicendo sit utendum: sed ut eorum voluntati satisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa, quæ apud Græcos est pervagata, quod Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat, exercitum non tradidit, et cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum: Si, judices, id, quod Epaminondas 56
ait legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem, et addat exceptionem hanc, EXTRA QUAM SI QUIS REIPUBLICÆ CAUSA EXERCITUM NON TRADIDERIT, patiemini? non opinor. Quod si vosmetipsi, quod a vestra religione et sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem, injussu populi, ad legem adscribi jubeatis,

91 *Non intelligat.*] Quis? sc. adversarius: sed illius nulla ante mentio facta. Ergo videtur aut e Ms. Leid. *quicum agimus* addendum, aut scribendum *intelligatur*, quod in nonnullis edd. reperitur.

92 *Quam primo rogetur*] Sic e Mss. dedi, pro *quæ primo r.* forte tamen verius est *quæ prima rogetur.*

populus Thebanus id patieturne fieri? profecto non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi, quasi adscriptum sit, [93] rectum vobis videatur? Novi vestram intelligentiam, non potest ita videri, judices. Quod si litteris corrigi neque ab illo, neque a vobis scriptoris voluntas potest; videte ne multo indignius sit, id re et judicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de
57 inductione quidem satis in præsentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim et naturam consideremus.

34 Ratiocinatio est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum et per se cognitum, sua se vi et ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putaverunt, cum idem usu dicendi sequerentur, paullulum in præcipiendi ratione dissenserunt. nam partim quin-
p. 54. que ejus partes esse dixerunt, partim non plus, quam in tres
a. partes posse distribui putaverunt. Eorum controversiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere. nam et brevis est, et non ejusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, et locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur.

58 Qui putant [94] in quinque distribui partes oportere, ajunt, primum convenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum: melius accurantur, quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis, et quam copiosissimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, et apparatior, quam ea, quæ temere et nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens et callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia et temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est. nam navis optime cursum conficit
59 ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, et duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte ajunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus, administratur. Hujus assumtionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: Nam et signorum ortus et obitus definitum quemdam ordinem servant, et annuæ commutationes, non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt; verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt ac-

93 *Rectum vobis videatur.*] Sic Mss. etiam Cass. Gu. 1. 2. et edd. vett. non *rectumne v. videtur.* idque etiam sensu melius.

94 *In quinque distribui p.*] Ms. Leid. Cass. *tribui*, quod prætulerim. v. Clav. in h. v.

commodatæ, et diurnæ nocturnæque vicissitudines, [95] nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum conduxerit breviter propositionem et assumtionem, [96] adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius administratur, quam omnis mundus; [97] consilio igitur mundus administratur. Quinquepertitam igitur hoc
pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripertitam 35
esse dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumen- 60
tationem, sed partitionem horum reprehendunt. negant
enim neque a propositione, neque ab assumtione approba- b.
tiones earum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumtionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas partes [98] numerent, propositionem et approbationem, sibi unam partem videri, propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumtio, et assumtionis approbatio dicatur, eandem sibi assumtionem solam videri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripertita, aliis quinquepertita videatur. quare evenit, ut res non tam ad usum dicendi perti-
neat, quam ad rationem præceptionis. Nobis autem com- 61
modior illa partitio videtur esse, quæ in quinque partes distributa est, quam omnes ab Aristotele et Theophrasto profecti, maxime secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime Socrates et Socratici tractaverunt: sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summe est ab Aristotele, atque a Peripateticis, et Theophrasto frequentatum; deinde a rhetoribus iis, qui elegantissimi atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere secuti putemur: et

95 *Nulla in re—nocuerunt.*] Ultima mihi valde frigere videntur. Sed nihil, quod melius sit, reperire potui.

96 *Adjungit, quod.*] Vulgo *id* adj. sed *id* abest Mss. pluribus etiam Cass. Gu. 1. 2. edd. vett. ante Aldum. Deinde *quid* e Ms. Leid. profert et præfert Oudend. non male. Sic et Gu. 2.

97 *Consilio igitur.*] *Igitur* h. l. vel e superiori temere repetitum, vel e seqq. huc tractum est. Rectius abfuerit h. l. nam in hac forma: *Quodsi* —et cum eo, quo hic modo usurpatur, non sequitur *igitur*.

98 *Numerent.*] Sic rescripsi pro *numerant* e forma latinitatis: et sic habent Mss. Cass. Gu. 1. Mox *dicatur* dedi pro vulgato *dicitur*, eandem ob caussam, idque et plures Mss. habent. Item in fine capitis *postulet* pro *postulat*, ut habent Mss. ap. Oudend. ed. Junt.

breviter dicendum, ne in hujusmodi rebus diutius, quam ratio præcipiendi postulet, commoremur.

56 Si quadam in argumentatione satis est uti propositione,
62 et non oportet adjungere approbationem propositioni; quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adjuncta sit approbatio; separatum quiddam est a propositione approbatio. [99] Quod enim et adjungi et separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adjungitur, et a quo separatur: est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione; et quædam, in qua nihil valet [100] sine approbatione, ut ostendemus: separata est igitur a propositione approbatio. [1] Ostendetur autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, et quod constare inter omnes necesse est, hanc velle appro-
63 bare et firmare nihil attinet. Ea est hujusmodi: Si, quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. Hoc quia perspicue verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. Hoc si non constat, indiget approbationis: qua inducta, [2] complexio consequetur. Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione. nam esse quandam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuivis facile perspicuum est? Quod si ita est, ex hoc, et ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatum esse quiddam a propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est non esse plus, quam tripertitam
64 argumentationem. Simili modo liquet, alteram quoque ap-
p. 55. a. probationem separatam esse ab assumtione: [3] si quadam in argumentatione satis est uti assumtione, et non oportet adjungere approbationem assumtioni; quadam autem in argumentatione infirma est assumtio, nisi adjuncta sit approbatio: separatum quiddam est extra assumtionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumtio non

99 *Quod e. et adjungi.*] Addidi *et* e Mss. ap. Oudend. et Cass. Gu.

100 *Sine approbatione.*] Vulgo *absque appr.* quod vix latinum est. *Sine* habent Cass. Gu. et Oudendorpiani, et edd. veteres magno consensu.

1 *Ostendetur id.*] Sic magno consensu libri scripti et edd. vett. Primus Aldus induxit *ostendemus*; ut opinor, quia infra sic est. Mox pro *eo quod constare* edd. vett. et Mss. habent, *et quod c.* idque recepi. Credo tamen cum Oudendorpio, etiam *quod* delendum esse. Nam post in contrario est: *non enim perspicua est* sc. propositio, *neque constat inter omnes.*

2 *Complexio consequetur.*] Hic in vulgatis sequitur: *igitur in cæde interesse non potui.* Sed abest a Ms. Cass. Gu. utroque et Ms. Voss. ap. Oudend. item edd. pr. Addidit Aldus. Est sine dubio spurium, ut infra: *igitur dare operam philosophiæ convenit:* quod pariter abest ab iisdem libris. Igitur utrumque delevi.

3 *Si quadam in argum.*] Delevimus *nam* in principio; nam Cicero istas conclusiones absolute ponit, nec est in Mss. aut edd. pr. Addidit Aldus.

indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet
sine approbatione, ut ostendemus. separata est igitur ab
assumtione approbatio. Ostendemus autem id, quod polli-
citi sumus, hoc modo: Quæ perspicuam omnibus veritatem 65
continet assumtio, nihil indiget approbationis. ea est hujus-
modi: Si oportet sapere, dare operam philosophiæ conve-
nit. Hæc propositio indiget approbationis. non enim per-
spicua est, neque constat inter omnes, propterea quod multi
nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse arbitran-
tur. Assumtio perspicua est hæc: Oportet autem sapere.
[4] Hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, et verum esse
intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim conclu-
denda est argumentatio. Est ergo assumtio quædam, quæ
approbationis non indiget. nam quandam indigere perspi-
cuum est. separata est igitur ab assumtione approbatio.
Falsum ergo est, non esse plus quam tripertitam argumen-
tationem. Atque ex his illud jam perspicuum est, esse 37
quandam argumentationem, in qua neque propositio, neque 66
assumtio indigeat approbationis, hujusmodi; ut certum
quiddam, et breve, exempli causa, ponamus: Si summo
opere sapientia petenda est, summo opere stultitia vitanda
est: summo autem opere sapientia petenda est: summo
igitur opere stultitia vitanda est. Hic et assumtio, et
propositio perspicua est. quare neutra quoque indiget ap-
probatione. [5] Ex hisce omnibus illud perspicuum est, ap-
probationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo co-
gnoscitur, neque in propositione, neque in assumtione con-
tineri approbationem, sed utramque suo loco positam, vim
suam, tanquam certam et propriam, obtinere. Quod si
ita est, commode partiti sunt illi, qui in quinque partes di-
stribuerunt argumentationem.

Quinque sunt igitur partes ejus argumentationis, quæ 67
per ratiocinationem tractatur: Propositio, per quam locus
is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ra-
tiocinationis: propositionis approbatio, per quam id, quod
breviter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius
et apertius fit: assumtio, per quam id, quod ex proposi-
tione ad ostendendum pertinet, assumitur: assumtionis
approbatio, per quam id, quod assumtum est, rationibus
firmatur: complexio, per quam id, quod conficitur ex omni
argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet b.
argumentatio partes, ea constat ex his quinque partibus:
secunda est quadripertita: tertia tripertita. Dein bipertita;

4 *Hoc quia.*] Delevi *autem*; quod alienum esse, sensus quoque et consuetudo perpetua Ciceronis in hac disputatiuncula docet. Et abest a Mss. duobus Leid. Cass. Gu. 1.

5 *Ex hisce omnibus.*] Sic Mss. multi et edd. pr. usque ad Aldum.

[6] quod in controversia est. [7] De una quoque parte potest
38 alicui videri posse consistere. Eorum igitur, quæ constant,
68 exempla ponemus: horum, quæ dubia sunt, rationes afferemus. Quinquepertita argumentatio est hujusmodi: Omnes leges, judices, ad commodum reipublicæ referre oportet, et eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quæ in litteris est, interpretari. Ea enim virtute et sapientia majores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem atque utilitatem reipublicæ proponerent. neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant: et, si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa salvas esse vult, sed reipublicæ, quod ex legibus omnes rempublicam optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges servari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari convenit: hoc est, quoniam reipublicæ servimus, ex reipublicæ commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectet, quoniam ejus causa est instituta; sic a legibus nihil convenit arbitrari, nisi quod reipublicæ con-
69 ducat, proficisci, quoniam ejus causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoque judicio desinite litteras legis perscrutari, et legem, ut æquum est, ex utilitate reipublicæ considerate. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Cui rei magis Epaminondam, Thebanorum imperatorem, quam victoriæ Thebanorum, consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo carius aut antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reipublicæ causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reipublicæ salutis causa, id non ex reipublicæ salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit. hic autem saluti reipublicæ profuit; profecto non potest eodem facto et communibus fortunis con-
39 suluisse, et legibus non obtemperasse. Quatuor autem par-
70 tibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cum aut pro-

6 *Quod in controversia est.*] Abest hoc a libro bono Oudendorpii. Et sapit sane notam, præsertim si sequentium sensus est, ex una etiam parte ratiocinationem fieri posse. Quid dubium sit, post exponitur. In Gu. 1. separatur signo solito a præcedente, quasi cum eo non cohæreat.

7 *De una quoque p.*] Sic dedimus pro *unaquaque parte*, quod nullum sensum idoneum habere potest. *Quoque* habent Mss. plures ap. Oud. Cass. Gu. 2. a m. s. Et plane sic est infra c. 4. *Si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem:* quod rem dirimit plane. Recte ergo sic ediderat Lambinus.

positio ex se intelligitur, aut assumtio perspicua est, et nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione p. 56. præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad a. hunc modum: judices, qui ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi id, quod scriptum est in lege, sequamini. quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quam, quod ipse magna cum cura atque diligentia scripsit? Quod si litteræ non exstarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur; nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra judicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc [8] istum patiamur, cum præsto lex sit, non ex eo, quod apertissime scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ convenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quod si vos, judices, legibus obtemperare debetis, et id facere non potestis, nisi, quod scriptum est in lege, sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse judicetis? Assumtionis autem approbatione præterita, 71
quadripertita sic fiet argumentatio: Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem jure accusare possimus. Ac primo quidem decipi incommodum est: iterum, stultum: tertio, turpe. Karthaginienses autem persæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Utraque approbatione præterita tripertita fit, hoc 72
pacto: Aut metuamus Karthaginienses oportet, si incolumes eos reliquerimus: aut eorum urbem diruamus. Ac metuere quidem non oportet. Restat igitur, ut urbem diruamus.

[9] Sunt autem, qui putent, nonnunquam [10] posse comple- 40
xione supersederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. quod si fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non est:

8 *Istum patiamur.*] Sic Mss. Gronovii, Oudendorpii omnes, Gu. 1. 2. Cass. idque etiam sententia manifeste postulat. Edd. omnes *istud.*

9 *Sunt a. qui putent.*] Sic correximus vulgatum *putant*, quod est contra veram latinitatem, ut hodie satis constat: nemo tamen hic hæsit. Obloquuntur aliquid Cortius ad Sallust. et alii frustra. Exempla poetarum sola liquida sunt: sed hæc nihil obsunt: nam quod iis licuit, non idem aliis in sermone.

10 *Posse compl. et oportere supersederi.*] Recte Lamb. deleri volebat *et oportere*, cui assentitur Oudend. et absunt a duobus scriptis hujus. Firmat subjecta ratio: *hic satis esse dicunt* &c. in qua nullum argumentum necessitatis est: et omnino in verbo *supersederi* nulla necessitas intelligi potest, ut nec in altero, *complexionis rem non indigere.* Itaque delevimus. Si quis varietatem lectionis in h. v. videre velit, adeat marginem ed. Lamb. secundæ. Sed non est tanti.

peperit autem. [11] Hic satis esse dicunt proponere et assumere: quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur et omnis ratiocinatio concludenda esse; [12] et illud vitium, quod illis displicet, magnopere vitandum, ne, quod perspicuum sit,
73 id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem et assumtionem, hoc modo: Quod si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem saluti reipublicæ profuit; profecto non potest eodem facto, et saluti communi consuluisse, et legibus non obtemperasse: aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum per-
b. fidia toties deceptus sis: aut ita, ut id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus: aut, ut id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur, necesse est. Id est hujusmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro.
74 Hoc si nolis inferre, et inferas id, quod sequitur: fecit igitur incestum: et concluseris argumentationem, et perspicuam fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in brevibus id solum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perspicuus est, consecutione uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit. nam hoc nullius neque approbationis, neque assumtionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. nam argumentatio nomine uno res duas significat, ideo, quod et inventum aliquam in rem probabile, aut necessarium, argumentatio vocatur, et ejus inventi artificiosa expolitio.
75 Quando igitur proferent aliquid hujusmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inventum proferent, non expolitionem. nos autem de expolitionis partibus loquimur.
41 Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac distinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumtionem aliquando

11 *Hic satis esse dicunt* &c.] Primum abest a quibusdam scriptis *dicunt*, unde suspectum est Oudendorpio. Potest sane intelligi; sed lenior est oratio, si servatur. In ultima parte abest a nonnullis Mss. *rem*. Sed ita nihil esset, quo *non indigere* referretur. Ego totum hoc *compl. r. n. i.* spurium judico. Abest a tribus Mss. Oud. et quod libri præcedentibus addunt, *ex ratiocinatione*, in Gu. 1. est in margine a m. s. Pro *quod* etiam malim *quid*.

12 *Et illud vitium, quod illis d.*] Hæc non bene sonant. Arbitror aut *illud* delendum esse, aut totum, *illud vitium*.

tolli posse putent, aut propositionem. Quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoveat auditorem necesse est. Quod si solum spectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod excogitatum esset, referret: nequaquam [13] tantum inter summos oratores et mediocres
interesse existimaretur. Variare autem orationem magno- 76
pere oportebit. nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere convenit orationem, hoc est, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper a propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione partitiones expolire: sed tum ab assumtione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. [14] Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quam facile factu sit.

Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis di- 77
ctum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probe tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis et obscuris, de quibus certum est arti-
ficium constitutum. Verum illa nobis abhorrere ab usu p. 57.
oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum pu- a.
tamus, ea nos commodius, quam ceteros, attendisse, non affirmamus; [15] perquisitius et diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus proficisci, ordine ad reliqua pergemus.

Reprehensio est, per quam argumentando adversariorum 42
confirmatio diluitur, aut infirmatur [16][aut allevatur]. Hæc 78

13 *Tantum.*] Abest ab edd. pr. quod placet. Primus edidit Aldus. Est locus varie in Mss. interpolatus.

14 *Id ut perspiciatur, aut scribamus.*] Non est sermo de facultate intelligendi, sed agendi, i. e. variandæ orationis. Itaque *perficiatur*, aut simile quid requiritur. nam et in fine est, *ut facile factu sit. Scribamus* int. exerceamur scribendis, elaborandis argumentationibus oratoriis, quas nosmet ipsi excogitaverimus: quod est difficilius. Itaque alterum et facilius genus exercitationis addit, in quo expoliantur exempla ab Cicerone suppeditata in antecedentibus.

15 *Perquisitius et dil.*] Delevimus *sed* in principio, quod abest a Mss. duobus Oudend. et Cass. eleganter et plane Ciceroniano more in tali forma orationis. Placet etiam Oudendorpio, quem vide docentem, hanc sæpe particulam inculcatam esse a librariis vel correctoribus. Mox interpunximus post *proficisci*, ut est in Cass. et aliis ap. Oud. et edd. Junt. Res ipsa ita postulat.

16 *Aut alleviatur.*] Hoc sine dubio spurium est, e glossa semibarbari hominis natum, quod deinde in melius, *allevatur* aut *levatur*, ut est in ed. Junt. Mediol. mutatum est. Nam Mss. consensu habent *alleviatur*. Itaque uncis inclusi. Etiam paullo post est tantum *diluere* aut *infirmare*, et aliis locis. Quæram porro, quid *diluere* et *infirmare* differant, ut *aut* interpositum sit? Nihil profecto. Nam in ipsa tractatione semper infirmandi verbo utitur, ut appareat, esse tantum diversos tropos, alterum altero simpliciorem. Igitur debet esse *atque*, nisi sic accipimus *aut*.

fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. nihil enim considerandum est in his omnibus inventionibus, nisi id, quod personis, aut negotiis attributum est. Quare inventionem, et argumentationum expolitionem, ex illis, quæ ante præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verumtamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis; quos qui observabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere aut infirmare poterunt.

79 Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ
sumta sunt, non conceditur aliquod unum plurave: aut, his
concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus
ipsum argumentationis vitiosum ostenditur: aut si contra
firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior po-
nitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cum
aut id, quod credibile dicunt, negatur esse ejusmodi: aut
quod comparabile putant, dissimile ostenditur; aut judica-
tum aliam in partem traducitur, aut omnino judicium im-
probatur: aut, quod signum esse adversarii dixerunt, id
ejusmodi negatur esse, aut si complexio, aut ex una, aut
ex utraque parte reprehenditur, aut si enumeratio falsa
ostenditur, aut si simplex conclusio falsi aliquid continere
demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentan-
dum, sive pro probabili, sive pro necessario, necesse est su-
43 matur ex his locis, ut ante ostendimus. Quod pro credi-
80 bili sumtum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum
erit, hoc modo: Nemo est, qui non pecuniam, quam sapien-
tiam malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid ha-
bebit, hoc modo: Quis est, qui non officii cupidior sit,
quam pecuniæ? aut erit omnino incredibile, ut si quis, quem
constet esse avarum, dicat, alicujus mediocris officii causa,
se maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibus-
dam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu
evenire, hoc pacto: Qui pauperes sunt, iis antiquior offi-
cio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem fa-
ctam esse oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit?
Aut si id, quod raro fit, fieri [17] omnino negetur: [18] ut Curio
pro Fulvio; Nemo potest uno aspectu, neque præteriens,
81 in amorem incidere. Quod autem pro signo sumetur, id
b. ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in

17 *Omnino negetur.*] Pro vulg. *negatur:* ut ante *dicatur.* Et in libris quoque reperitur sic.

18 *Ut Curio pro Fulvio.*] Sic rescripsi pro *Curius,* quod vitiosum et ita corrigendum esse dudum docui in Clave. Consentiunt Mss. Oudend. Cass. Gu. uterque.

signo, primum verum esse ostendi oportet: deinde ejus esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis: deinde factum esse, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit: postremo scisse eum, de qua quæritur, ejus rei legem et consuetudinem. nam eæ res sunt signo attributæ: quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa conjecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut a se potius, quam ab adversariis stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci
posse, demonstrabitur. Cum autem pro comparabili ali- 44
quid inducetur, quoniam id per similitudinem maxime tra- 82
ctatur, in reprehendendo conveniet, simile id negare esse, quod conferetur, ei quicum conferetur. id fieri poterit, si demonstrabitur diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si, quo in numero illud, quod per similitudinem afferetur, et quo in loco hoc genus, cujus causa afferetur, haberi conveniat, ostendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur: ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, et de eo, quicum comparabitur, existimari oportere. Hujus facultatis [19] maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Sin judicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur: laude eorum, qui judicarunt; similitudine ejus rei, qua de agitur. ad eam rem, qua de judicatum est, et commemorando, non modo non esse reprehensum judicium, sed ab omnibus approbatum; et demonstrando, difficilius et majus fuisse id judicatum, quod afferatur, quam id, quod instet: ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis permittat, infirmari oportebit. Atque erit observandum diligenter, ne nihil ad id, quo de agatur, pertineat id, quod judicatum sit: et videndum, ne ea res proferatur, [20] in qua sit offensum, ut
de ipso, qui judicarit, judicium fieri videatur. Oportet 83
autem animadvertere, ne, cum aliter multa sint judicata, solitarium aliquod, aut rarum judicatum afferatur. nam his rebus auctoritas judicati maxime potest infirmari. [21] Atque

19 *Maxime indigemus.*] An *indigebimus?* cum sequatur, *erit reprehendenda.* sed sic video jam conjecisse Lamb. Mox dedimus *sin judic.* pro *si,* e libris scr. Oudend. et Cass. Gu. ed. pr. item post *et commemorando,* addita copula e Mss. et edd. pr. Omisit primum Aldus.

20 *In qua sit offensum.*] i. male judicatum, et peccatum a judice, eaque re ignominia contracta. Ante *permittat* dedimus pro *permittet* e Mss. aliis et nostris, item edd. pr. a quibus recessit Aldus. Item delevimus *est* post *videndum,* nam intelligi debet e præcedente parte *erit.* Sic Ms. Leid. pr.

21 *Atque ea quidem, quæ quasi.*] Delevi *argumenta,* quod olim sine libris pro glossa habui, quia in ceteris generibus Cicero hoc verbo non utitur. Sed et Oudendorpius in Mss. plerisque non reperit, et Cass. non habet.

ea quidem, quæ quasi probabilia [22]sumentur, ad hunc mo-
45 dum tentari oportebit. Quæ vero sicuti necessaria inducentur, ea si forte imitabuntur modo necessariam argumentationem, neque erunt ejusmodi, sic reprehendentur. [23]Primum complexio, quæ, utrum concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehendetur: sin falsa, duobus modis, aut conversione, aut alterius partis infirmatione. Conversione, hoc modo:

p. 58. *Nam si veretur, quid eum accuses, qui est probus?*
a. *Sin inverecundum animi ingenium possidet,*
Quid eum accuses, qui id [24]parvi auditu existimet?

Hic, sive vereri dixeris, sive non vereri, [25]concedendum hoc putat, ut neget esse accusandum. Quod conversione sic reprehendetur: Immo vero accusandus est. Nam si veretur, accuses: non enim parvi auditu æstimabit. Sin inverecundum animi ingenium possidet, tamen accuses. non
84 enim probus est. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur: Verum si veretur, [26]accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit, quare non honeste possimus concedere. Præteritur quiddam in ejusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit, aut, si horum nihil est, surripueris necesse est; sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo surri-

22 *Sumentur* &c.] Sic correxi vulgatum *sumuntur* e Gu. 1. edd. vett. quia sequitur in contrario *inducentur*: pro quo Mss. multi et edd. vett. habent *dicentur*. Illud sine dubio melius.

23 *Primum complexio* &c.] Hunc locum, quia est difficilior ad intelligendum non adsuetis veteri dialecticæ, dilucidabimus breviter. Primum *complexio* h. l. est argumentatio, cujus ratio explicatur supra c. 29. estque simillima dilemmati, aut nititur dilemmate. Ea debet tollere, i. e. negare et falsum judicare, atque ostendere utrumlibet e duobus sumtis concedatur ab adversario. Ea igitur argumentatio, si evidenter vera est, non debemus eam reprehendere velle, quia inanis est labor, et obest potius quam prodest. At si falsa et vitiosa est, quod aut in propositione non accurata est disjunctio aut partitio &c. aut ex singulis non recte conclusum, tum reprehensio tentanda est, eaque facienda aut per conversionem &c.

24 *P. auditu existimet.*] Sic rescripsi pro *æstimet*, partim e Mss. et edd. vett. partim ex Herenn. 2, 26. et propter metrum, quod in *æstimet* non constat. In sequentibus extra versum manere potest.

25 *Concedendum —ut neget esse acc.*] *Concedendum* est vera lectio, quam Mss. Palat. Oudend. Cass. Gu. uterque et ed. pr. habent; sed hæc requirit deinde *neget*, ut est in Cass. Gu. 1. a m. pr. Leid. tertio. Nam præceptum pertinet non ad eum, cui præcipitur; sed ad eum, cujus argumentatio refelli debet: is neget concedendum esse, ut alterum non accusandum fateatur.

26 *Accusatione tua correctus.*] Edd. pr. usque ad Aldum *correptus*, quod non displicet.

pueris. [27] Hoc commode reprehendetur, si dici possit ex 85
hostibus equus esse captus, [28] cujus prædæ sectio non ve-
nierit: quo illato, infirmatur enumeratio; [29] quoniam id sit
inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero 46
autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur:
hoc est, si, exempli causa, ut in eodem versemur, poterit
ostendi hereditate venisse. aut si extremum illud non erit
turpe concedere: ut si quis, cum dixerint adversarii: aut
insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupi-
ditate elatus es; amico se morem gessisse fateatur. Sim- 86
plex autem conclusio reprehendetur, si id, quod sequitur,
non videatur necessario cum eo, quod antecessit, cohærere.
Nam hoc quidem, Si spiritum ducit, vivit; Si dies est, lucet;
ejusmodi est, ut cum priore necessario posterius cohærere
videatur. Hoc autem, Si mater est, diligit; Si aliquando
peccavit, numquam corrigetur; sic conveniet reprehendi,
ut demonstretur non necessario cum priore posterius cohæ-
rere. Hoc genus, et cetera necessaria, et omnino omnis
argumentatio, et ejus reprehensio majorem quandam vim
continet, et latius patet, quam hic exponitur: sed ejus ar-
tificii cognitio hujusmodi est, ut non ad hujus artis partem
aliquam adjungi possit, sed ipsa separatim longi temporis,
et magnæ atque arduæ cogitationis indigeat. quare illa no-
bis alio tempore atque ad aliud institutum, si facultas erit,
explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum
oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex iis, b.
quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur.
Quum autem, his concessis, complexio ex his non confici- 47
tur, hæc erunt consideranda; num aliud conficiatur, aliud 87
dicatur, hoc modo: Si, quum aliquis dicat se profectum
esse ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumen-
tatione uti: Si venisses ad exercitum, a tribunis militaribus
visus esses: non es autem ab his visus; non es igitur profe-
ctus ad exercitum. Hic cum concesseris propositionem et
assumtionem, complexio est infirmanda. Aliud enim, quam
cogebatur, illatum est. [30] Ac nunc quidem, quo facilius res 88
cognosceretur, perspicuo et grandi vitio præditum posui-
mus exemplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro

27 *Hoc commode reprehendetur.*] Sic correxi vulg. *reprehenditur:* nam sequentia ita postulant: et variant libri scr. *reprehendatur, reprehenderetur,* Gu. 1. autem clare *reprehendetur.*

28 *Cujus prædæ sectio n. ven.*] *Cujus prædæ* refertur ad *hostes victos,* in quo inest prædæ cogitatio ex hostibus captæ. Sensus ergo est: quia illa præda non est pro sectione vendita, ego equum hunc ex hoste captum servavi vel emi, adeoque jure possideo.

29 *Quoniam id sit inductum.*] Hoc dicitur oblique et ex persona reprehendentis; inde conjunctive.

30 *Ac nunc q.*] Vulg. *at.* Sentiat quisque sua sponte, hic requiri *ac:* idque habent Mss. Cass. Voss. edd. vett.

vero probatur, cum aut parum memineris, [31] quid concesseris, aut ambiguum aliquid pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partem si adversarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare; demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumserit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis: si pecuniam non habetis, pauperes estis; indigetis autem pecuniæ; mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis: pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cum dicebas, si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis; hoc intelligebam, si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis; et idcirco concedebam: cum autem hoc sumebas, indigetis autem pecuniæ; illud accipiebam, vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus concessionibus non conficitur hoc; pauperes igitur estis: conficeretur autem, si tibi primo quoque hoc concessissem, qui pecuniam majorem vellet habere, eum pecuniam non
48 habere. Sæpe autem oblitum putant, quid concesseris, et
89 idcirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione infertur, hoc modo, si ad illum hereditas veniebat, verisimile est, ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis. post assumunt, ad illum autem hereditas veniebat. Deinde infertur, ille igitur occidit. Id ex iis, quæ sumserant, non conficitur. Quare observare diligenter oportet, et quid sumatur, et quid ex his conficiatur.

Ipsum autem genus argumentationis, vitiosum his de causis ostendetur, si aut in ipso vitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune, si vulgare, si leve, si remotum, si mala definitio, si controversum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si
90 contrarium, si inconstans, si adversum. Falsum est, in quo perspicue mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam
p. 59. negligebat. non igitur sapiens erat. Commune est, quod
a. nihilo magis ab adversariis, quam a nobis facit, hoc modo: Idcirco, judices, quia veram causam habebam, brevi peroravi. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: Si veram causam non haberet, vobis se, judices, non commisisset. Leve est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem venisset, non commisisset: aut

31 *Quid concesseris.*] Sic e Mss. Oud. rescripsi pro *quod*; nam alias deberet in *memineris* intelligi *ejus*: *aliquid* autem ex iisdem et Cass. In Gu. per compendium scripta sunt verba.

si perspicue rem turpem levi tegere vult defensione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periclo, sola ut restituam, paro.

Remotum est, quod ultra quam satis est, petitur, hoc mo- 49
do: Quod si non P. Scipio Corneliam filiam Ti. Graccho 91
collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent: quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur. Hujusmodi est illa quoque conquestio:

Utinam ne in nemore Pelio securibus
[32] *Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes!*

Longius enim repetita est, quam res postulabat. Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est civis. nam hoc non magis seditiosi, quam ambitiosi, quam calumniatoris, quam alicujus improbi hominis vim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia est pecuniæ quærendæ intelligentia. Aut aliquid non grave, nec magnum continens, sic: Stultitia est immensæ gloriæ cupiditas. Est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere, definita. Controversum est, in quo ad dubium demonstrandum, dubia causa affertur, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus est potestas motûs superum atque inferum,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Perspicuum est, de quo est non controversia: ut, si quis, 92
cum Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, [33] quod augetur, in controversia est, ut, si quis, cum Ulyssem accuset, in hoc maxime commoretur: Indignum esse, ab homine ignavissimo virum fortissimum, Ajacem, necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur; aut eo homine, [34] qui dicit; aut eo tempore, quo dicitur; aut iis, qui audiunt; aut ea re, qua de agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: ut, si quis apud equites Romanos, cupidos judicandi, Cæpionis legem judiciariam laudet. Contrarium est, 50
quod contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt: ut, 93

32 *Cæsa cecid.*] v. ad Herenn. 2, 22. Oudendorpius ibi dixerat sibi legendum videri *cæsa accid.* id ad h. l. erudite et e libris scriptis defendit.

33 *Quod augetur.*] Ms. Cass. Gu. et edd. pr. *agitur*. Illud, quod Aldus primus edidit, verum est. Patet e sequentibus, *si quis in hoc maxime commoretur*, quod est *augere*.

34 *Quid dicit.*] Vulgo *dicat*, male: nam cetera verba omnia sunt in indicativo.

si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quam urbes
b. diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re, diverse dicitur: ut, si quis, cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene vivere: aut, se amico adesse propter benivolentiam; [35] sperare enim aliquid commodi ad se perventurum.
94 Adversum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit: ut si quis hostium vim, et copias, et felicitatem augeat, cum ad pugnandum milites adhortetur: si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur: si plura pollicitus pauciora demonstrabit; aut, si, cum totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum est; nam Eriphyle auro viri vitam vendidit: aut, si non id, quod accusabitur, defendet: ut, si quis, cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet; ut Amphion apud Euripidem, item apud Pacuvium, qui, vituperata musica, sapientiam laudat: aut si res ex hominis vitio vituperabitur, ut, si quis doctrinam ex alicujus docti vitiis reprehendat: aut, si qui, cum aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute dicat: aut, si qui rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperarit: aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat
95 mentionem: aut si, cum de certa re quæretur, de communi instituetur oratio: ut, si quis, cum aliqui deliberent, [36] bellum gerant, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret: aut, si ratio alicujus rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime vitam beatam [37] efficit; aut si infirma, ut Plautus,

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est facinus. verum in ætate utile
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
Concastigabo pro commerita noxia:

aut eadem, hoc modo: maximum malum est avaritia; multos enim magnis incommodis [38] affecit pecuniæ cupiditas:

35 *Sperare enim.*] Mss. plures et edd. pr. *tamen*, pro quo Aldus *enim* dedit. Sane *tamen* melius. Utrumque spurium judicat Oudendorpius, et in Schol. Ms. reperit neutrum. Gu. 1. *aut sperare aliquid ad s. v.* An *at sp. a.* Quid si: *sperare dicat:* nam verbum tale desideratur, quod contrarium sit præcedenti *neget.*

36 *Bellum gerant.*] Hoc dedi pro *geratur*, quia sic Mss. etiam Cass. Gu. 1. 2. estque sententiæ convenientius.

37 *Efficit.*] Pro vulgato *efficiat*, quod nullo modo locum habet. Non enim est obliqua oratio; et pronunciatur sine dubitatione. Mox in *si infirma* Mss. Oud. non habent *si.* Et potest abesse, ut mox, *aut parum idonea.* Sed non est tanti.

38 *Affecit.*] Pro vulgato *afficit* rectius Mss. Oudend. Cass. ed. pr. nam ab experientia sumitur argumentum.

aut parum idonea, hoc modo: maximum bonum est amici-
tia; plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus 51
modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argu- 96
mentationem, æque firma aut firmior ponebatur. [39] Hoc
genus in deliberationibus maxime versabitur, cum aliquid,
quod contra dicatur, æquum esse concedimus, sed id, quod
nos defendimus, necessarium esse demonstramus: aut cum
id, quod illi defendant, utile esse fateamur; quod nos dica-
mus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione
hæc quidem existimavimus esse dicenda. [40] Deinceps nunc p. 60.
de conclusione ponemus. a.

Hermagoras [41] degressionem deinde, tum postremam 97
conclusionem ponit. In hac autem degressione ille putat oportere quandam inferri orationem, a causa, atque a judicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut adversarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam et augendi, et laudandi, et vituperandi præcepta a nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. [42] Nobis autem non placet, hanc partem in numero reponi, quod de causa digredi, nisi per locum communem, displicet; quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem et vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

Conclusio est exitus et determinatio totius orationis. 52
hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, con- 98
questionem. Enumeratio est, per quam res disperse et diffuse dictæ, unum in locum coguntur, et reminiscendi causa, unum sub aspectum subjiciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur; [43] sin varie fiet, et hanc suspicionem et

39 *Hoc genus* &c.] In hac ῥήσει tempora non constant. In prima parte sunt indicativi, in altera conjunctivi: et totum pendet a *versabitur*, sive, ut edd. vett. habent, *versatur*. Utra pars alteri sit accommodanda, non decernam. Lambinus rem sensit, correxitque *fatemur, demonstramus*. Debebat etiam corrigere *defendamus*. Et sic a Cicerone esse scriptum vix dubitamus.

40 *Deinceps* &c.] In hoc loco valde variant libri. Assentior Oudendorpio qui totum delendum putat. Ms. Gu. 1. *conclusionem*, m. sec. addidit *ponemus*.

41 *Degressionem*.] Mss. et edd. vett. *digressionem*, pro qua induxit Lamb. *degressionem;* quod reprehensum, sed non mutatum est. Et sic aliis locis Or. III, 53. 54. &c.

42 *Nobis non placet*.] Mss. Oudend. Cass. Gu. et edd. pr. usque ad Ald. habent *placuit;* quod Oudendorpio placet. non bene. nam deberet esse post *reponere;* at *reponi* requirit *placet*. Mox pro *implicitas* Cass. et edd. pr. *implicatas*, ut supra, quod placet.

43 *Sin varie fiet*.] Elegantius puto *fiet* in edd. pr. omitti; quod primus edidit Aldus.

satietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unamquamque rem attingere, et ita omnes transire breviter argumentationes: tum autem id, quod difficilius est, dicere, quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, et reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab iis, qui audiunt, quærere, [44] quid sit, quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo: Illud docuimus, illud planum fecimus. Ita simul et in memoriam redibit auditor, et putabit nihil esse
99 præterea, quod debeat desiderare. Atque in his generibus (ut ante dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrarias conjungere; et cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per brevem comparationem, auditoris memoria et de confirmatione, et de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cum ex tua persona enumerare possis, ut, quid, et
b. quo quidque loco dixeris, admoneas: tum vero personam, aut rem aliquam inducere, et enumerationem ei totam attribuere: personam hoc modo: Nam si legis scriptor exsistat, et quærat a vobis, quid dubitetis, [45] quid possitis dicere, cum vobis hoc et hoc sit demonstratum. Atque hic, item ut in nostra persona, licebit alias singillatim transire omnes argumentationes, alias ad partitiones singula genera referre, alias ab auditore, quid desideret, quærere, alias hæc facere per comparationem suarum et contrariarum ar-
100 gumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei hujusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent? nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius desideratis, judices, cum vobis hoc et hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit gravissimum, et unumquodque quam brevissime transeatur; ut memoria, non oratio renovata videatur.

53 Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio con-

44 *Quid sibi velle debeant demonstr.*] Variant hic libri, nec ex iis certi quid extricari potest. conf. II, 43. ubi sic est: *Quid præterea audire aut exspectare debeat*: quod eodem redit: unde vulgatum commode servatur.

45 *Quid possitis dicere.*] Correxi olim, ut alia, sine libris; et facile est attendenti. Sed post reperi in omnibus edd. pr. Quis primus *quod* induxerit, piguit quærere. Sic et Gu.

citetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse
omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis posui-
mus, tractari indignationem. nam ex iis rebus, quæ perso-
nis atque negotiis attributæ sunt, quævis amplificationes et
indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim
de indignatione præcipi possunt, consideremus. Primus 101
locus sumitur ab auctoritate, quum commemoramus, quantæ
curæ res ea [46] fuerit diis immortalibus, aut eis, quorum au-
ctoritas gravissima debeat esse. Qui locus sumetur ex sor-
tibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis, responsis, et
similibus rebus, item ex majoribus nostris, regibus, civita-
tibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo,
legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res
ad quos pertineat, cum amplificatione, per indignationem,
ostenditur, [47] an ad omnes, aut ad majorem partem, quod
atrocissimum est; aut ad superiores, quales sunt ii, quorum
ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est;
aut ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum
est; aut ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius
locus est, per quem quærimus, quidnam sit eventurum, si
idem ceteri faciant: et simul ostendimus, huic si conces-
sum sit, multos æmulos ejusdem audaciæ futuros: ex quo,
quid mali sit eventurum, demonstrabimus. Quartus locus 102
est, per quem demonstramus, [48] multos alacres exspectare,
quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quo-
que tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus lo-
cus est, per quem ostendimus, ceteras res perperam consti-
tutas, intellecta veritate, [49] commutatas corrigi posse: hanc p. 61.
esse rem, quæ si sit semel judicata, neque alio commutari a.
judicio, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus
est, per quem consulto et de industria factum esse demon-
stratur, et illud adjungitur, voluntario maleficio veniam
dari non oportere: [50] imprudentiæ concedi nonnumquam

46 *Fuerit diis imm.*] Delevi *aut* ante *diis* auctoritate Mss. Oud. et Gu. utriusque et edd. pr. Primus habet Aldus.

47 *An ad omnes, aut.*] In vulgatis est semper *an*, ubi nos *aut* dedimus. Edd. pr. autem semper *aut* habent: quod Oudendorpius probabat, repereratque sic in duobus Mss. sic et Gu. 2. idque adeo secutus sum, servato tamen primo *an*, quod necessarium esse, facile attendenti patebit: et ejus rei negligentia confusionem peperit. Non quæritur, an ad aliquos pertineat, sed ad quos; unde *aut* necessarium: et quæritur tamen; quod *an* requirit. Res est parva, sed τὸ ἀκριβὲς videndum.

48 *Multos alacres exspectare.*] *Alacres* est cupidos, ut in Epist. ad div. V, 12. *alacres animo sumus*, de cupide exspectante et optante. Sed poeticam dictionem sapit; adjectivum pro adverbio *alacriter*, ut Cœlius ad Cic. ep. 2. *acriter exspectare nuncium*, dixit.

49 *Commutatas corrigi posse.*] *Commutatas* suspectum est Oudendorpio, quia ad sensum necessarium non est, et aberat a Ms. quodam suo. Sane, si abesset, non desideraremus: sed Cicero potuit ponere concinnitatis caussa, ut responderet verbis *perperam constitutas*, pro commutando corrigi.

50 *Imprudentiæ concedi.*] Eleganter pro *condonari*. v. Clav. Itaque non audiam Ms. Leid. in quo omittitur, ut

convenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quod tætrum, crudele, nefarium, tyrannicum [51] factum esse dicamus, per vim, per manum opulentam; quæ res ab legibus
54 et ab æquabili jure remotissima sit. Octavus locus est, per
103 quem demonstramus, non vulgare, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur: atque id a feris quoque hominibus, et a barbaris gentibus, et immanibus bestiis remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, conjuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicentur; et deinceps si qua proferantur in majores natu, in hospites, in vicinos, in amicos, in eos, quibuscum vitam egeris, in eos, apud quos educatus sis, in eos, a quibus eruditus, in mortuos, in miseros et misericordia dignos, in homines claros, nobiles et [52] honore usos, in eos, qui neque lædere alium, nec se defendere [53] potuerint, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violarit ho-
104 rum aliquid, odium commovere poterit. Nonus locus est, per quem cum aliis, quæ constat esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur; et ita per contentionem, quanto atrocius et indignius sit illud, quo de agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque [54] post negotium consecuta sunt, [55] cum uniuscujusque indignatione et criminatione colligimus, et rem verbis quam maxime ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum est, perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens viderit. Undecimus locus est, per quem ostendimus, ab eo factum, a quo minime oportuerit, et a quo, si alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quod nobis hoc primis acciderit, nec alicui

intelligatur e præcedentibus veniam dari. Ceterum fortasse transposita sunt membra, et sic fuit: *imprudentiæ—convenire, voluntario—oportere.* nam sic Cicero struere solet, ut in proxime antecedentibus.

51 *Factum.*] An transpositum est? *tyrannicum esse d. per vim, per m. o. factum.* Ita sane melius fuerit. Hæsere librarii et viri docti in *opulentam.* Sane alias *manus* simpliciter cum *vi* conjungitur, *per vim, per manum.* Explicare possum *manum opulentam,* armatam: quod exprimit *armatis hominibus.* Sed est durum.

52 *Honore usos.*] i. e. magistratus. v. Clavis in h. v.

53 *Potuerint.*] Vulgo *potuerunt:* sed præcedit *quibuscum vitam egeris,—apud quos educatus sis:* quæ necessariam faciunt correctionem. In Mss. ultima syllaba per compendium scripta est; unde error natus.

54 *Post negotium consecuta sunt.*] Oudendorpius *gestum* excidisse putat. Ego *post* deleri malim; supra I, 28. *res, quæ gestum negotium consequatur.* Sed non est necesse. Ad div. I, 5. *tempora, quæ post profectionem tuam consecuta sunt.*

55 *Cum uniuscujusque indignatione et crim.*] *Uniuscujusque* durius jungitur indignationi, et proprie convenit tantum criminationi; sed hujus formæ multa apud veteres exempla sunt. i. indignatione in unoquoque commovenda.

unquam [56] usu evenerit. Tertiusdecimus locus est, si cum 105
injuria contumelia juncta demonstratur, per quem locum in superbiam et arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut ad suas res nostras injurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, [57] de patribus aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoque et hostibus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri solere. Et indignatio quidem his fere de locis gravissime sumetur.

Conquestionis autem hujusmodi de rebus partes petere 55
oportebit. Conquestio est oratio, auditorum misericordiam 106
captans. in hac primum animum auditoris mitem et miseri- b.
cordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, et hominum infirmitas ostenditur: qua oratione habita graviter et sententiose, maxime [58] demittitur animus hominum, et ad misericordiam comparatur; cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit.
Deinde primus locus est misericordiæ, per quem, quibus in 107
bonis fuerint, et nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, et sint, et futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, et, si qua simili in genere, quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, et humiles, et illiberales proferentur, et indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis; quas passi perpessurive sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, et re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solum, ad
misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in 108
miseriis demonstratur esse; et, cum aliquid exspectaret, non modo id [59] non adeptus esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum convertimus, et petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos cum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non postremam

56 *Usu evenerit.*] v. ad c. 10. Ms. Gu. 1. 2. *venerit.*

57 *De patribus aut parentibus.*] *Parentes* qui sint, v. in Clave h. v.

58 *Demittitur.*] Possit aliquis conjicere *delinitur*, quod bene conveniret superioribus: sed *demitti* de omni adfectu tristiori dicitur, v. Clav.

59 *Non adeptus.*] Pro vulg. *a deptum* cum Lambino dedimus, idque latinitas postulat.

ejus vocem audivi, non extremum ejus spiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter jacuit insepultus, a feris diu vexatus, communi
109 quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas et expertes animi res refertur: ut, si ad equum, domum, vestem, sermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt et aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicujus ejusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, cum diducaris ab eo, quicum libentissime vixeris, ut a parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, a quibus minime conveniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos
p. 62. adjutores fore putaverimus, aut a quibus [60] indignum sit,
a. ut servis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdeci-
56 mus, qui per obsecrationem sumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili et supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui cari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus; et tamen amplum, et excelsum, et [61] patientem incommodorum esse, et futurum esse, si quid acciderit, demonstramus. nam sæpe virtus et magnificentia, [62] in qua gravitas et auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commovendam, quam humilitas et obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Appollonius, lacrima nihil citius arescit. Sed quoniam [63] et satis videmur de omnibus partibus orationis dixisse, et hujus voluminis magnitudo longius processit; quæ sequuntur deinceps, in secundo libro dicemus.

60 *Indignum sit.*] Vulgo *est:* illud rectius, quod habent Mss. apud Oudend. Sic ante: *a quibus non conveniat.*

61 *Patientem incommodorum esse, et futurum esse.*] *Incommodorum* suspectum est Oudendorpio; qui in uno codice id in margine modo reperit. Non displicet: nam alias verbum *Patiens* in tali oratione nude ponitur. Tum recepi alterum *esse* post *futurum* e Mss. Gron. Oud. Cass. Gu. 1. 2. et videtur hoc loco aliquid efficaciæ habere repetitio ejus.

62 *In qua.*] Mss. Oudend. omnes, Cass. Gu. 1. *in quo*, quod præfert Oudend. ut aut intelligatur *animus*, aut, quod malim, *negotio*, demonstrativeque dicatur cujus formæ plura exempla sunt; idque exquisitius vulgato est.

63 *Et satis videmur—dixisse.*] Sic Mss. plures ap. Oud. Cass. Gu. 2. edd. vett. nisi quod *et* in principio reliquimus auctore Ms. uno Leid. et sic edidit Lamb. Vulgo, *et satis, ut videmur—diximus.*

M. TULLII CICERONIS
RHETORICORUM,
SEU DE
INVENTIONE RHETORICA,
LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM L. II.

Quod in libro primo de reprehensione et confirmatione non satis distincte et accurate, sed disperse dixerat, hoc libro certos reprehendendi et confirmandi locos in singula causarum genera tradere suscipit c. 3. Itaque docet quomodo confirmationes reprehensionesque tractandæ sint in judiciali genere et constitutione conjecturali, qui loci cum ab actore sint tum ab reo adhibendi: item in constitutione definitiva et translativa; in generali porro, cui negotialis et juridicialis subjectæ tanquam formæ sunt; in scripti controversiis; in genere deliberativo, quod cum ab honesto, tum ab utili argumenta ducit; denique in demonstrativo.

CROTONIATÆ quondam, cum florerent omnibus copiis, 1
et in Italia [1] cum primis beati numerarentur, templum 1
Junonis, quod religiosissime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxin, qui tum longe ceteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is et ceteras complures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fani religionem remansit: et, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit: quod Crotoniatæ, qui cum muliebri in corpore pingendo plurimum aliis præstare sæpe accepissent, libenter audierunt. putaverunt enim, si, quo in genere plurimum posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano
relicturum. [2] Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam 2
Zeuxis illico quæsivit ab eis, quasnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem [3] deduxerunt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna præ-

1 *Cum primis beati.*] Sic Lambinus e Ms. edidit deleto *in* post *cum.* recte. nam repetitio τοῦ *cum* in tali narratione et h. l. admodum frigida est.

2 *Neque tum.*] Edd. ante Aldum *tamen:* quæ varietas in his verbis supra notata est. Sane *tamen* est alienum. Sed quorsum pertineat *tum,* quod utique in Mss. plerisque est, non magis intelligo.

3 *Deduxerunt.*] Pro *duxerunt* recepi e Mss. Oudend. Cass. Guelf. et edd. pr. Vulgatum est ab Aldo. Illud sine dubio melius. Sunt et alia omissæ in libris syllabæ exempla.

b. ditos dignitate. Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum viribus et dignitatibus antesteterunt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Cum puerorum igitur formas et corpora magno hic opere miraretur: Horum, [4] inquiunt illi, sorores sunt apud nos virgines. quare, quæ sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi, quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, ut mutum in simulacrum ex animali exemplo veritas transferatur.
3 [5] Tum Crotoniatæ, publico de consilio, virgines unum in locum conduxerunt, et pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quod ejus essent judicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere judicium debuisset. neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse; ideo quod nihil, [6] simplici in genere, omni ex parte perfectum natura expolivit. [7] itaque, tanquam ceteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alii commodi, aliquo adjuncto incommodo, muneratur.

2 Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem
4 dicendi perscriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cujus omnes partes, quocumque essent in genere, exprimendæ nobis necessario viderentur: sed, omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissime præcipere videbatur, excerpsimus, et ex variis ingeniis excellentissima quæque libavimus. Ex his enim, qui nomine et memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissime quisquam dicere nobis videbatur. quapropter stultitia visa est, aut a bene inventis alicujus recedere, si quo in vitio ejus offenderemur, aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur.
5 Quod si in ceteris quoque studiis a multis eligere homines commodissimum quodque, quam sese uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantia offenderent; non tantopere in vitiis perseverarent; aliquanto levius ex inscientia

4 *Inquiunt illi.*] Sic, addito *illi* habent iidem libri omnes: edd. etiam Aldo posteriores multæ: et recte repetitur, quia nimis remotum prius.

5 *Tum Croton.*] Sic Mss. aliquot ap. Oud. recte pro *tunc*. Post *publico consilio* sine *de* Ms. Guelf. 1.

6 *Simplici in genere, omni ex parte.*] *Simpl. in gen.* est in una eademque re, in re singulari, in uno subjecto, ut Dialectici dicunt. Gron. et Oudend. rescribi volunt *omnibus ex partibus*, ut est in Mss. pluribus. Ille etiam edd. antiquas sic habere dicit. Meæ quidem omnes habent vulgatum, quod primum in Victorii Veneta reperi, nec id posteriores Steph. Colin. Manut. imitati sunt.

7 *Itaque t. c.*] Non hic aliquid e superiori colligitur, sed superius ratione firmatur; quæ est Ciceronis. Conjeci aliquando: *ita* vel *namque* aut simile quid. Et illud *ita* in uno libro reperit Oud. *Ita* dictum ut *adeo*.

laborarent. Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, [8] quam ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quam illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe, et ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicumque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis usque ad hoc tempus, expositis copiis, quodcumque placeret, eligendi potestas fuit.

Ac veteres quidem scriptores artis, usque a principe illo 6
atque inventore Tisia repetitos, unum in locum conduxit p. 63.
Aristoteles, et nominatim cujusque præcepta magna con- a.
quisita cura perspicue conscripsit, [9] atque enodata diligen-
ter exposuit: [10] at tantum inventoribus ipsis suavitate et
brevitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex
ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi præci-
piant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quendam multo
commodiorem explicatorem, revertantur. Atque hic qui- 7
dem ipse, et sese ipsum nobis, et eos, qui ante se fuerant,
in medio posuit, ut et ceteros, et seipsum per se cogno-
sceremus: ab hoc autem qui profecti sunt, quamquam in
maximis philosophiæ partibus operæ plurimum consumse-
runt, sicut et ipse, cujus instituta sequebantur, fecerat;
tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque
alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt,
qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opi-
tulati sunt. nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, ma-
gnus et nobilis rhetor Isocrates: cujus ipsius quam con-
stet esse artem, non invenimus. Discipulorum autem at- 8
que eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti,
multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diversis 3
sicuti familiis, quarum altera cum versaretur in philoso-
phia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assume-
bat, altera vero omnis in dicendi erat studio et præceptione
occupata, unum quoddam est conflatum genus a posteriori-
bus, qui ab utrisque ea, quæ commode dici videbantur, in
suas artes contulerunt: quos ipsos simul, atque illos supe-

8 *Quam ille in s. p.*] Hoc pertinet ad Zeuxin, cujus opus pictorium cum hoc suo comparat, non suum opus cum ipso Zeuxi. Sed verba non accurate rem exprimunt. Videtur esse debere: *quam illius in suo pictura nobilis, eniteret.* nam ante *eniteret* interpungendum esse clarum est. Si *sua* servetur, intelligendum est *arte*. Lambinus vitium sensit, qui dedit *quam illius pictura nobilis enit.* quod eodem redit: nisi quod ille duo verba delet. Sed Ms. Guelf. 1. *quam ille in sua pictura nobili*, 2. *quam ille nobilis in sua pictura.* Pro *sua* ed. Junt. *una.*

9 *Atque enodata diligenter exp.*] Edd. pr. *enodate et diligenter.* Vulgatum, quod Aldus induxit, melius est, respondetque concinnius prioribus; *conquisita perspicue—enodata diligenter.*

10 *At tantum.*] *At* pro *ac* legendum sua sponte intelligi potest. et sic habet Schol. Ms. Leid.

riores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, et ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus.
9 Quod si ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profecto neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicujus præterisse, aut non satis eleganter secuti videbimur, docti ab aliquo, facile et libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stulte et diu perseverasse, turpe est: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alte-
10 rum singulari uniuscujusque vitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione, simul quærentes, dubitanter [11] unumquodque dicemus, ne, dum parvulum hoc consequimur, ut satis commode hæc perscripsisse videamur, illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temere atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, et in hoc tempore, et in omni vita studiose, quoad facultas feret, consequemur. Nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus.

11 Igitur primus liber, exposito genere hujus artis, et officio, et fine, et materia, et partibus, genera controver-
b. siarum, et inventiones, et constitutiones, et judicationes continebat, deinde partes orationis, et in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo ceteris de rebus distinctius dictum sit, disperse autem de confirmatione et de reprehensione: nunc certos confirmandi et reprehendendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantum ipsa inventa unamquamque in rem exponentur. simpliciter, sine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipsa, ex superiore autem expolitio inventorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis et reprehensionis partes referre oportebit.

4 Omnis et demonstrativa, et deliberativa, et judicialis
12 causa, necesse est in aliquo eorum, quæ ante exposita sunt, constitutionis genere, uno pluribusve, versetur. Hoc quamquam ita est, tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoque aliæ sunt cujusque generis, et diversæ præceptiones. Aliud enim laus aut vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio, conficere debet. In judiciis, quid æquum sit, quæritur, in demonstrationibus, quid honestum, in deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, et quid utile. nam ceteri

11 *Unumquodque.*] Sic Mss. plerique et edd. pr. non *unumquidque.*

utilitatis modo finem in suadendo et in dissuadendo exponi
oportere arbitrati sunt. Quorum igitur generum fines et 13
exitus diversi sunt, eorum præcepta eadem esse non pos-
sunt. [12] Neque nunc hoc dicimus, [13] non easdem incidere
constitutiones: verumtamen oratio quædam ex ipso fine
* et ex genere causæ nascitur, quæ pertineat [14] ad vitæ ali-
cujus demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare
nunc in exponendis controversiis, in judiciali genere causa-
rum et præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in ce-
tera quoque causarum genera, simili implicata controver-
sia, nulla cum difficultate transferentur: post autem sepa-
ratim de reliquis dicemus.

Nunc [15] ab conjecturali constitutione proficiscemur; cu- 14
jus exemplum sit hoc [16] expositum: In itinere quidam pro-
ficiscentem ad mercatum quendam, et secum aliquantum
nummorum ferentem, est consecutus. cum hoc, ut fere fit,
in via sermonem contulit: ex quo factum est, ut illud iter
familiarius facere vellent. quare, cum in eandem tabernam
devertissent, simul cœnare, et in eodem loco somnum capere
voluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem
(nam ita dicitur post inventum, cum in alio maleficio de-
prehensus esset) [17] cum illum alterum, videlicet qui num-
mos haberet, animadvertisset: noctu, postquam illos [18] ar-
ctius, ut fit, ex lassitudine dormire sensit, accessit, et alte-
rius eorum, qui sine nummis erat, gladium propter apposi-

12 *Neque nunc hoc.*] *Nunc* abest a Gu. 1. recte ut arbitror, non enim in hac forma addi solet, sed *nos* aut *vero*.

13 *Non easdem incidere constitutiones.*] Hoc obscurum est. Nulla varietas est in libris. Lambinus correxit liberius: *non easdem in unumquodque genus causæ incidere constitutiones*, quod convenit cum glossa Ms. Gu. sc. *in quolibet genere causæ*, s. *omnes in omni genere incidere. nam in genere demonstrativo potest incidere omnis constitutio.* Ego conjeci *non in easdem incidere constitutiones*, sc. tria illa genera causarum: quod respondet principio: *omnis causa necesse est in aliquo genere constitutionis versetur.* Ceterum et illud verum, easdem constitutiones incidere in omnes causas vid. c. 17.

* *Et ex genere.*] addidi e Mss.

14 *Ad vitæ alic. d. aut ad s. d.*] Primum pertinet ad genus demonstrativum, alterum ad cetera. Dixit *vitæ dem.* quia et in virtutibus et vitiis vitæ demonstrandis versatur.

15 *Ab conjecturali constitutione.*] Sic Mss. nostri, (Gu. a m. pr.) et alii recte: qui *ad conjecturalem c.* scripsere atque edidere, ut edd. pr. ante Aldum, verbum *proficisci* non intellexere, quod h. l. est, initium facere. v. Clav. Mss. nostri omnes *ab*.

16 *Expositum.*] Est propositum. v. c. 11. 12. et Clav. Abest tamen verbum a duobus Oudendorpii libris: quod ipsi placet. Verbum est exquisitius quam pro captu glossatoris.

17 *Cum illum alterum—animadvertisset.*] Lambinus corrigebat, *cum illum a. numos habere anim. Videlicet* poterat admonere viros doctos, hæc verba esse a glossatore: eaque delenda puto. nempe *animadvertere aliquem* dicitur non modo absolute, sed etiam cum relatione ad aliquid, quod est in ipso.

18 *Arctius jam ut fit.*] Particula *jam* abest a Ms. Gu. 1. supra adscripta est a manu recentiori. Non dubitavi delere: nam nullam habet ea vim h. l. et quod illa significare potest, id est in *postquam*.

tum e vagina eduxit, et illum alterum occidit, nummos ab-
stulit, gladium cruentatum in vaginam recondidit, ipse sese
p. 64. in lectum suum recepit. Ille autem, cujus gladio occisio
a. erat facta, multo ante lucem surrexit, [19] comitem suum in-
15 clamavit semel et sæpius. illo somno impeditum non re-
spondere existimavit: ipse gladium, et cetera, quæ secum
attulerat, sustulit, solus profectus est. Caupo non multo
post conclamavit, hominem esse occisum, et cum quibus-
dam deversoribus illum, qui ante exierat, consequitur. in
itinere hominem comprehendit, gladium ejus e vagina edu-
cit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur,
ac reus fit. [20] In hac intentio est criminis, Occidisti. De-
pulsio, Non occidi. Ex quibus [21] constitutio est. Quæstio
eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne.

5 Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem
16 conjecturalem incidit controversiam. Hoc autem et in ho-
rum locorum expositione, et in ceterorum, oportebit atten-
dere, non omnes in omnem causam convenire. Ut enim
omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus litteris scribi-
tur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia,
sed eorum necessaria pars aliqua conveniet. Omnis igitur,
ex causa, ex persona, ex facto ipso, conjectura capienda
est.

17 Causa distribuitur in impulsionem, et in ratiocinationem.
Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectio-
nem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia,
ægritudo, vinolentia, et omnino omnia, in quibus animus
ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio
et cura non potuerit: et id, quod fecit, impetu quodam
18 animi potius, quam cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem
est diligens et considerata faciendi aliquid, aut non faci-
endi excogitatio. [22] Ea dicitur interfuisse tum, cum ali-

19 *Comitem suum.*] Delevi *illum* e medio: abest edd. pr. Oudendorpius proxime sequens *illum* deleri volebat, quod in Scholiaste non repererat. nec magnopere repugnem. Sed sibi respondere tamen videntur *illum—ipse.*

20 *In hac.*] Ms. Gu. 2. addit *caussa*; vere, nisi *in hoc* legamus, sc. exemplo, vel negotio: quod magis placet.

21 *Constitutio est. Quæstio eadem &c.*] Hæc certe vitiosa sunt. Optimum, quod in Mss. habemus, est: *constitutio est, i. e. quæstio eadem.* Sed nec hoc placet. Locus est interpolatus. Ad formam perpetuam in hoc genere ap. Ciceronem et auctorem librorum ad Herenn. sic constituendus videtur: *ex quibus quæstio eadem est, quæ judicatio: occideritne?* Nempe in aliis generibus quæstio a judicatione differt: nam judicatio nascitur e ratione negantis et affirmantis id, quod quæritur; at hic judicatio a quæstione non differt. Sed constitutio conjecturalis non est neque quæstio neque judicatio. Si quis tamen malit addere *in constitutione conjecturali*, tulerim: quamquam non omnis quæstio in hac constitutione est eadem judicatio.

22 *Ea dicitur interfuisse tum.*] Hoc ordine libri scr. meliores et edd. pr. Sed in verbo *interfuisse* semper hæsi, quod verbum tantum de personis dicitur, præsertim in tali oratione. Arbitror Ciceronem scripsisse *intercessisse*, quo nihil aptius huic loco esse potest.

quid faciendum, aut non faciendum, certa de causa vitasse,
aut secutus esse animus videtur, ut, si amicitiæ quid causa
factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriæ, si
pecuniæ, si denique, ut omnia generatim amplectamur, ali-
cujus retinendi, augendi, adipiscendive commodi, aut con-
tra rejiciendi, deminuendi, devitandive incommodi causa.
nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in
quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incom-
modi causa, aut majoris adipiscendi commodi suscipitur,
aut commodum aliquod majoris adipiscendi commodi, aut
majoris vitandi incommodi, præteritur.

Hic locus sicut aliquod fundamentum est hujus consti- 19
tutionis. nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi ali-
quid, quare factum sit, [23] ostenditur. Ergo accusator, cum
aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum, et
quandam commotionem animi, affectionemque verbis et
sententiis amplificare debebit, et ostendere, quanta vis amo-
ris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex
aliqua causa earum, qua impulsum aliquem id fecisse dicet.
Hic et exemplorum commemoratione, qui simili impulsu b.
aliquid commiserint, et similitudinum collatione, et ipsius
animi affectionis explicatione, curandum est, ut non mirum
videatur, [24] si quod ad facinus tali perturbatione commotus
animus accesserit. Cum autem non impulsione, verum ra- 6
tiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid commodi 20
sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, et
id augebit, quam maxime poterit, ut, quoad ejus fieri possit,
idonea quam maxime causa ad peccandum hortata videatur.
Si gloriæ causa; quantam gloriam consecuturam existi-
marit: item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si
inimicitiarum; et omnino quicquid erit, quod causæ fuisse
dicet, id summe augere debebit. Et hoc eum magnopere 21
considerare oportebit, non quid in veritate modo, verum
etiam vehementius, quid in opinione ejus, quem arguet,
fuerit. Nihil enim refert, non fuisse, aut non esse aliquid
commodi, aut incommodi, si ostendi potest, ei visum esse,
qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines; cum
aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non is eventus est,
quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id,
quod bonum est, malum putant: aut contra, quod malum
est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum,
aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum,
nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit, ullam esse pe- 22

23 *Nisi—ostenditur.*] Ms. Gu. 1. Leid. 3. *ostendatur;* quod melius puto.

24 *Si—accesserit.*] Hoc mihi durius, quam pro Ciceronis facilitate videtur, *animus accedit ad facinus.* Arbitror aut delendum esse *animus,* aut *aliquis* scribendum.

cuniam, fratris aut amici vita, aut denique [25] officio anti-
quiorem, aut suaviorem, non erit hoc accusatori negandum.
nam in eum culpa, et summum odium transferetur, qui id,
quod tam vere et pie dicetur, negabit. Verum illud dicen-
dum erit, illi non esse ita visum: quod sumi oportet ex iis,
quæ ad personam pertinent, de quo post dicendum est.
7 Eventus autem tum fallit, cum aliter accidit, atque ii, qui
23 arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut, [26] si qui dicatur
alium occidisse, ac voluerit, quod aut similitudine, aut su-
spicione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum
necasse, cujus testamento non sit heres, quod ejus testa-
mento se heredem arbitratus sit. Non enim ex eventu
cogitationem [27] spectari oportere; sed qua cogitatione et
spe ad maleficium profectus sit, considerare; et quo animo
quid quisque faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere.
24 In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demon-
strare poterit, alii nemini causam fuisse faciendi: secun-
darium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse
aliis quoque causa faciendi videbitur; aut potestas aliis de-
fuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas,
si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non
potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adjutores, adjumenta,
p. 65. et cetera, quæ ad rem [28] pertinebunt, defuisse alicui demon-
a. strabuntur. Voluntas, si animus a talibus factis vacuus, et
integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensionem rationes
reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos
abutetur. Verum id brevi faciendum est, et in unum multa
sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc ac-
cusare, sed hujus accusandi causa defendere alterum videa-
8 tur. Atque accusatori quidem hæc fere sunt in causa fa-
25 cienda, et consideranda. Defensor autem ex contrario
primum impulsionem aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse
concedet, extenuabit, et parvulam quandam fuisse demon-

25 *Officio antiquiorem.*] Delevi *suo*, quod et sua sponte vitiosum est, et in Ms. Cass. est inter versus, non in textu. Sermo est de genere in loco communi: et ea oratio non debet reprehendi. &c.

26 *Si qui dicatur.*] Sic Mss. Oud. plures, nostri omnes, et edd. pr. ante Ald. non *si quis.* Et sic supra sæpe. Ante, pro *dicuntur,* videtur esse debere *dicantur*.

27 *Spectari oportere.*] Ms. Cass. habet *oportet*, quanquam a m. s. quod nobis placet. Nam ista non tam e persona accusatoris dicuntur, cujus hic nulla mentio est, quam Ciceronis. Sed ita etiam post esse debebit *pertinet*. Mox post *cogitatione* addunt libri multi scr. et edd. *animus;* comparatque Oudendorpius illud, *animus accesserit*, de quo ante vidimus: et variant quoque libri. nam quidam, et ed. Junt. habent *animo;* quod e sequentibus huc tractum esse clarum est. Ceterum quia *considerare* pendet ab *oportere*, et hoc totum *sed qua—considerare*, respondet e contrario priori, videtur rectius *considerari,* aut ante *spectare*: sed in Gu. 2. fuit *considerari* a m. pr.

28 *Pertinebunt.*] An *pertinebant* aut *pertinerent*. Schol. Ms. Leid. *pertinent*, quod ex eo oriri potuit per compendium,

strabit, aut non ex ea solere hujusmodi facta nasci docebit.
[29] Quo et erit in loco demonstrandum, quæ vis et natura
ejus sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse
dicetur: in quo et exempla, et similitudines erunt profe-
rendæ, et ipsa diligenter natura ejus affectionis quam lenis-
sime quietissimam ad partem explicanda, ut et res ipsa a
facto crudeli et turbulento ad quoddam mitius et tranquil-
lius traducatur, [30] et oratio tamen ad animum ejus, qui au-
diet, et ad animi quendam intimum sensum accommode-
tur. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut 26
commodum nullum fuisse, aut parvum, aut aliis magis fuisse,
aut nihilo sibi magis, quam aliis, aut incommodum sibi ma-
jus, quam commodum dicet: ut nequaquam fuerit illius
commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo aut cum eo
incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod
subeatur, comparanda: qui omnes loci similiter in incom-
modi quoque vitatione tractabuntur. Sin accusator di- 27
xerit, eum id esse secutum, quod ei visum sit commodum,
aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quamquam
in falsa fuerit opinione; demonstrandum erit defensori,
neminem tanta esse stultitia, qui tali in re possit veritatem
ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri;
ne dubitasse quidem hunc, quid ejus juris esset, sed id,
quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso, quod ve-
rum, pro vero probasse. Quod si dubitaverit, summæ fuisse
amentiæ, dubia spe impulsum, certum in periculum se com-
mittere. Quemadmodum autem accusator, [31] cum ab aliis 28
culpam demovebit, defensoris locis utetur: sic iis locis,
qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios ab se
crimen volet transferre.

Ex persona autem conjectura capietur, si eæ res, quæ 9
personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur, quas
omnes in primo libro exposuimus. nam et de nomine non-
numquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cum
dicimus, cognomen quoque intelligatur oportet. De homi-
nis enim certo et proprio vocabulo agitur: ut si dicamus,
idcirco aliquem [32] Caldum vocari, quod temerario et repen-
tino consilio sit: aut si, ea re [33] hominibus Græcis imperi- b.

29 *Quo et erit in loco.*] Mss. Oud. et nostri copulam addunt, nec id sapit glossatorem.

30 *Et oratio tamen* &c.] Mss. quidam et edd. vett. *tunc*, vel *tum*, quod Oudend. placet. Immo sensus *tamen* postulat. Est enim hic: defensor debet rem in leniorem partem interpretari, et vero etiam animum judicis apte ad defensionem movere.

31 *Cum ab aliis culpam demovebit.*] Sic rectissime Gu. 1. pro vulgato *dimovebit*. Or. III, 5. *odium demovere ab aliquo*. Dom. 26. *demovetur labes a rep.*

32 *Caldum vocari.*] Mss. quidam *callidum* vel *calidum*: Burm. ad Quintil. p. 883. *Calidium*, quod et Oudendorpio placet. Mihi vulgatum placet, ut sit exemplum cognominis, quod in nominis verbo intelligendum dixit. Mox *ea re* Mss. Cass. Gu. et alii ap. Oud. edd. pr. deleto *de*.

33 *Hominibus Græcis imperitis.*] *Græcos* habent Mss. quatuor ap. Oud.

tis verba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mucius,
29 vocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis. omnia enim hæc, vir, an mulier; hujus an illius civitatis sit; quibus sit majoribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur suspiciones, cum, quemadmodum, et apud quos, et a quibus educatus et eruditus sit, quæritur, et quibuscum vivat, qua ratione vitæ, quo more domestico vivat.
30 Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum servus an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, privatus [34] an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta et constanti animi aut corporis absolutione consistit, quo in genere est virtus, scientia, et quæ contraria sunt; res ipsa, causa posita, docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet [35] præ se gerere conjecturam, ut amor, iracundia, molestia: propterea quod et ipsorum vis intelligitur, et quæ res harum aliquam rem consequan-
31 tur, faciles cognitu sunt. Studium autem quoniam est assidua et vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. nam consilium est, aliquid faciendi non faciendive excogitata ratio. Jam facta, et casus, et orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam suspicionis.

10 Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus
32 omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti. nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus ejus, qui insimulatur, in eam suspicionem adducatur, ut a tali culpa non videatur abhorruisse. Ut enim animum alicujus improbare nihil attinet, cum causa, [36] quare peccaverit, non intercessit: sic causam peccati intercedere leve est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare vitam ejus, quem arguit, ex ante factis accusator improbare debebit, et ostendere, si quo

Gu. 1. a m. s. edd. pr. item Manut. Victor. Sensus est, quod illis nominibus homines in aliquo genere vitii vel virtutis noti essent.

34 *An in potestate sit.*] Edd. vett. *cum potestate*. Sed *privato* rectius opponitur, qui est *in potestate* i. e. in magistratu.

35 *Præ se gerere.*] Usitatius est *ferre*. Sed et similibus in formis *gerere* dicitur, ubi usitatius est *ferre*, ut *palam gerere* ad Att. 16, 9.

36 *Quare peccaverit, non intercessit.*] *Intercessit* recte Mss. etiam Cass. Gu. edd. pr. ante Aldum. Sed iidem scripti habent *peccarit* pro *peccaverit*: quod videtur esse pro *peccaret*.

in pari ante peccato convictus sit. Si id non poterit; si quam in similem ante suspicionem venerit, ac maxime, si fieri poterit, simili aliquo in genere ejusdem modi causa aliqua commotum peccasse, aut in æque magna re, aut in majore, aut in minore: ut si, quem pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare aliqua in re [37] ejus aliquod factum p. 66.
avarum. Item in omni causa naturam, aut victum, aut stu- a. 33
dium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adjungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum adversarii oportebit: ut si avaritia inductum arguas fecisse, et avarum eum, quem accuses, demonstrare non possis; aliis affinem esse vitiis doceas, et ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate et auctoritate ejus, qui arguitur, detractum est, tantundem de facultate totius est defensionis deminutum. Si nulli 34
affinis poterit vitio reus ante admisso demonstrari; locus inducetur ille, per quem hortandi judices erunt, ut veterem famam hominis, nihil ad rem putent pertinere. nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri; quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, et aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam: aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primum deliquerit. [38] nam necesse est, eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, et cur prætereatur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit.

Defensor autem primum, si poterit, debebit vitam ejus, 11
qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id fa- 35
ciet, si ostendet aliqua ejus nota et communia officia: quod genus, in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios: etiam quæ magis rara et eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cum necesse non esset, officii causa, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, [39] factum aliquid esse dicet: deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. quod eo confirmatius erit, si, cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse

37 *Ejus aliquod.*] *Ejus* videtur esse alieno loco: melius: *ejus possit d.* &c. nisi pro *quem* scribendum *qui.* Ms. Cass. *quidem.*

38 *Nam necesse est.*] Arbitror scribendum, *esse:* pertinet enim ad firmandum id, quod præcedit: sic ante, *nam eum ante celasse:* et sic sæpe. v. et c. 19.

39 *Factum aliquid esse.*] Sic recte Mss. optimi: multi et *factum* simpliciter habent.

36 dicetur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si, cum avaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducetur indignatio, juncta conquestioni, [40] per quam miserum facinus esse, et indignum demonsrabitur, cum animus omni in vita fuerit a vitiis remotissimus, eam causam, putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse
b. impellere: aut iniquum esse, et optimo cuique perniciosissimum, non vitam honeste actam tali in tempore quam plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ [41] confingi quamvis facile possit, non ex ante acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit,
37 [42] facere judicium. Sin autem in ante acta vita aliquæ turpitudines erunt; aut falso venisse in eam existimationem dicetur, aut ex aliquorum invidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, sed a tali culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione; negare oportebit de vita ejus, et moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, ante factis omissis, illud, quod instet, agi oportere.

12 Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius ad-
38 ministratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis atque ex negotio proficiscentur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex iis igitur in hanc constitutionem convenire videntur genera eorum omnia,
39 partes generum pleræque. Videre igitur primum oportebit, quæ sint continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re [43] separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter [44] considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes

40 *Per quam——demonstrabitur.*] Gruterus legit *perquam* una voce, et delet *demonstrabitur*, quod et Oudendorpio placet. Recte. Sermo est de conquestione, quæ non demonstrat, qua est conquestio, sed per locos, i. e. argumenta quibus firmetur æquitas conquestionis. Sed de his h. l. non est sermo.

41 *Confingi quamvis facile.*] *Quamvis* addidi e libris scriptis, ut volebat Gronovius. Neque enim glossatoris est.

42 *Facere judicium.*] An *fieri?* nam *facere* non respondet superiori *prodesse*. Mox pro *erunt* duo Mss. ap. Oudend. *inerunt*, non male.

43 *Separari non possunt.*] Inclinavi in *possint*: sed *possunt* stare potest, si pro definitione continentium ista sunt. Si propositioni toti respondent, *possint* verum est.

44 *Considerare.*] Ms. Voss. sec. *considerasse*: quod non displicet.

perficiendi nata, et faciendi facultas quæsita videatur; quid
in ipsa re gerenda; quid postea consecutum sit. Deinde
ipsius est negotii gestio pertractanda. nam hoc genus earum
rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis
est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tem-
pus, occasio, facultas: quorum uniuscujusque vis diligenter 40
in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut
hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videamur,
[45] breviter demonstrabimus, quid quaque in parte conside-
rari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore lon-
ginquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in
facultate copia et potestas earum rerum, propter quas aliquid
facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, con-
sideranda est. Deinde videndum est, quid adjunctum sit 41
negotio, hoc est, quid majus, quid minus, quid æque ma-
gnum sit, quid simile: ex quibus conjectura quædam duci-
tur, si, quemadmodum res majores, minores, æque magnæ
similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in
genere eventus quoque videndus erit, hoc est, [46] quid ex
unaquaque re soleat evenire, magnopere considerandum
est; ut metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat 42
ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio.
In ea quæruntur ea, quæ gestum negotium confestim, aut p. 67.
ex intervallo consequuntur. In qua videbimus ecquæ con- a.
suetudo sit, [47] ecquæ actio, ecquod ejus rei artificium sit,
aut usus, aut exercitatio, hominum aut approbatio, aut
offensio; ex quibus nonnumquam elicitur aliquid suspi-
cionis.

Sunt autem [48] aliquæ suspiciones, quæ communiter et 13
ex negotiorum, et ex personarum attributionibus sumuntur.
nam et ex fortuna, et ex natura, et ex victu, studio, factis,
casu, orationibus, consilio, et ex habitu animi, aut corporis
pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut
incredibilem facere possunt, et cum facti suspicione jun-

45 *Breviter demonstrabimus.*] In duobus libris repertum est *injecimus.* Sane lectio non olet glossam. At videtur esse debere *injiciemus:* non quo non et illud ferri possit, sed quia Cicero in tali re futuro utitur. Mox pro *propter quas* libri quidam *per quas,* quod usitatius.

46 *Quid ex unaquaque re.*] Mss. quidam *quid, ex qua re.* Voss. 2. Cass. *ex quaque re.* Sed hoc leve. Sed ultima *magnopere considerandum est,* sine dubio spuria sunt: nam definitionem modo eventus voluit dare.

47 *Ecquæ actio* &c.] Hic in Mss. pluribus etiam ap. Victorinum additur *lex* et *pactio* pro *actio: ecqua lex, ecqua pactio.* quod verum putat Oudendorpius. Sed nec *lex,* nec *pactio* convenit ceteris rebus, quæ hic in causis suspicionis ponuntur, omnis hominis, in quem suspicio quæritur, *consuetudo. artificium, usus, exercitatio.* Deinde distinctionem mutavi, et interpunxi ante *hominum.* nam hoc pertinet ad approbationem et offensionem.

48 *Aliquæ suspiciones.*] i. e. aliæ quæ, ut sæpe, quod ignorantes hic *aliæ* vel *et aliæ* dedere.

43 guntur. Maxime enim quæri oportet in hac constitutione, primum potueritne aliquid fieri: deinde ecquo ab alio potuerit: deinde facultas, de qua ante diximus: deinde [49] utrum id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse: item quod spem celandi non haberet: deinde necessitudo; in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicaverit, quod sermonis causam quæsierit, quod simul [50] deverterit, cœnarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, quod illum [51] tam familiarem comitem tam æquo animo reliquerit,
44 quod cruentum gladium habuerit. [52] Horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim, utrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita et excogitata, an ita temere. ut non verisimile sit, quemquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel a fortuna administrari. [53] Nam sæpe, si pecuniæ, si adjumenta, si adjutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse [54] intelligimus hæc, quæ negotiis, et illa, quæ personis sunt attributa.

Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, et quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quod, causa posita, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inventuros putabunt, sed [55] [ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis] modo quandam in commune mediocrem intelligentiam

49 *Utrum id facinus sit* &c.] *Utrum* pro *num* etiam alibi est. Sed tamen Gu. 2. habet *num*. v. Clav. sed post dedimus *non haberet*, quod et Mss. alii et Cass. Gu. 1. 2. edd. pr. habent. Omisit Aldus. Connectitur hoc cum præcedente, *quod pœnitere fuerit necesse*, eique debet esse simile: quod negationem necessariam facit. ita edidit Lambinus, sed eum nemo præter Gothofredum secutus est.

50 *Deverterit.*] Sic Mss. non *diverterit*, recte.

51 *Tam familiarem comitatum.*] Mss. quidam, etiam Gu. uterque *comitem*, quod cum Victorio edidimus. Refertur ad superiora, ubi de uno itineris comite sermo. *Comitatus* autem de uno vix commode dicitur.

52 *Horum pars—enim.*] Hæc omnia absunt a Schol. Oud. et pro iis est *rursum*. Sane repetitio illa *horum—pertinet* non valde placet; quamquam etiam similes repetitiones notavi. Sed *quæritur enim* abest a Voss. 2. Cass. et ei non bene convenit, quod statim sequitur: *in quo quæritur*. Saltem legendum erit: *Quæritur etiam*.

53 *Nam si pecuniæ, si adj.*] Addidimus *si* adjumentis e Mss. Gu. Cass. ut saltem æquabilis lectio sit, nec tamen lectionem certam puto. Edd. vett. habent *si pecuniæ adjumenta, si adjutores*: post interpunctio mutata est: *si pecuniæ, adj. si adj.* Mihi etiam *adjumenta* de glossa sæpe suspecta fuere. Mox c. 14. tantum *adjutor* est.

54 *Intelligimus.*] Sine dubio verum est *intelligemus*, non vulgatum *intelligimus*.

55 *Ad ea, quæ — comparationis.*] Hæc absunt a Schol. Ms. Vossiani, Ms. Cass. Spuria judico. Itaque uncis inclusi.

conferent: non facile autem, quod et infinitum est tot de 45
rebus utramque in partem singillatim de unaquaque explicare, et alias aliter hæc in utramque partem causæ solent convenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. 14
Facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii et suam, et adversarii narrationem sæpe et diligenter pertractabit, et [56] quod quæque pars suspicionis habebit, eliciens, considerabit, quare, quo consilio, qua spe b
perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potius, quam illo: cur ab hoc potius, quam ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit; cur hoc ante factum sit: cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit: constetne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc hujusne rei sit signum, an illius, [57] an et hujus et illius, et utrius potius: quid factum sit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes 46
totius negotii partes considerabit, tum illi ipsi in medium conservati loci procedent, de quibus ante dictum est: et tum ex singulis, tum ex conjunctis argumenta certa nascentur. quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad conjecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores: quæ [58] contra omnia uterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam et ex quæstione suspiciones, et ex testimonio, et ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, et ex persona, et ex facto duci oportebit.

Quare nobis et ii videntur errare, qui hoc genus suspi- 47
cionum, artificii non putant indigere, et ii, qui aliter hoc de genere, ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis conjectura sumenda est. nam et ejus, qui in quæstione aliquid dixerit, et ejus, qui in testimonio, et ipsius rumoris causa et veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adjuncta ei causæ solum, [59] quæ dicetur, et ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes ejusdem generis causas transferri non satis commode possit: pars autem est pervagatior, et aut in omnes ejusdem generis, aut in

56 *Quod quæque p.*] Correxi *quod* pro vulgato *quid*, quod est h. l. alienum: deberet enim sequi *habeat*, non habebit. Compendia scribendi in hoc pronomine decepere homines, quæ non sunt constantia.

57 *An et hujus et illius.*] Addimus primum *et* ex Oudend. et nostris Mss. Mox ex iisdem *tum ex singulis*, pro *cum* ex s.

58 *Contra.*] Hoc verbum explicare h. l. non possum. arbitror esse delendum.

59 *Quæ dicetur.*] Mss. Oud. Gu. 1. et edd. pr. *dicitur*. Illud aut melius, aut æque bonum arbitror; sæpius quidem futurum est ap. Ciceronem in hac forma.

15 plerasque causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ
48 transferri in multas causas possunt, locos communes nomi-
namus. nam locus communis aut certæ rei quandam conti-
net amplificationem: ut si quis hoc velit ostendere, eum,
qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum; quo
loco, nisi [60] perorata et probata causa, non est utendum:
aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles ra-
tiones argumentandi: ut suspicionibus credi oportere, [61] et
contra, suspicionibus credi non oportere. Ac pars loco-
rum communium, [62] per indignationem, aut per conque-
stionem inducitur, de quibus ante dictum est; pars per ali-
49 quam probabilem utraque ex parte rationem. Distinguitur
autem oratio atque illustratur maxime, [63] raro inducendis
locis communibus, et aliquo loco, jam certioribus illis
p. 68. auditoribus, et argumentis confirmatis. Nam et tum con-
a. ceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis
proprius causæ locus tractatus est, et auditoris animus aut
renovatur ad ea, quæ restant, aut omnibus jam dictis ex-
suscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus
et suavitatis et gravitatis plurimum consistit, et omnia,
quæ in inventione verborum et sententiarum aliquid ha-
50 bent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare,
non ut causarum, sic oratorum quoque multorum commu-
nes loci sunt. nam nisi ab iis, qui multa exercitatione ma-
gnam [64] sibi verborum et sententiarum copiam comparave-
rint, tractari non poterunt ornate, et graviter, quemadmo-
dum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum
16 communiter de omni genere locorum communium. Nunc
exponemus, in conjecturalem constitutionem qui loci com-
munes incidere soleant: suspicionibus credi oportere, et
non oportere: rumoribus credi oportere, et non oportere:
testibus credi oportere, et non oportere: quæstionibus credi
oportere, et non oportere: vitam anteactam spectari opor-
tere, et non oportere: ejusdem esse, qui in illa re peccarit,

60 *Peror. et probata causa.*] Schol. Voss. non habet *et probata*: sed suprascriptum super *perorata*, *confirmata et probata*. Saltem inverterim *probata et perorata.*

61 *Et contra.*] Quæ sequuntur mihi suspecta sunt. Cicero non solet illi *contra* talem interpretationem addere: nisi vero ipsum *contra* insititium est.

62 *Per indignationem.*] *Aut* in principio delevi; sic Mss. multi. etiam sine his delevissem.

63 *Raro—et aliquo loco &c.*] *Raro* h. l. est pro interdum, et *aliquo l.* pro idoneo loco; quod utrumque in usu locorum communium est videndum. Cetera verba sunt perturbata. Forte sic ordo fuit, *auditoribus jam certioribus illis argumentis confirmatis. Et*, quod omisi, abest a Ms. Cass. sed tamen dura est forma orationis pro *per certiora argumenta*. Itaque fortasse *auditoribus* delendum, quod et ipsum a quibusdam libris exulat. vide et Oudend. qui aliter.

64 *Sibi verborum et sent.*] Delevi *et* post *sibi*, auctoribus Mss. multis. Ante etiam habent iidem et edd. pr. *in exercit.* pro inter, per, et non sapit librarium illa lectio.

et hoc quoque admisisse, et non esse ejusdem: maxime spe-
ctari causam oportere, et non oportere. Atque hi quidem,
et si qui ejusmodi ex proprio argumento communes loci na-
scentur, [65] in contrarias partes deducentur. Certus autem 51
locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem; et
alter, per quem negat malorum misereri oportere: defen-
soris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione
ostenditur; et per quem cum conquestione misericordia ca-
ptatur. Hi, et ceteri omnes loci communes, ex iisdem
præceptis sumuntur, quibus ceteræ argumentationes: sed
illæ tenuius, et acutius, et subtilius tractantur; hi autem
gravius, et ornatius, et cum verbis, tum etiam sententiis
excellentibus. in illis enim finis est, ut id, quod dicitur,
verum esse videatur: in his, tametsi hoc quoque videri
oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam consti-
tutionem transeamus.

Cum est nominis controversia, quia vis vocabuli defi- 17
nienda verbis est, constitutio definitiva dicitur. Ejus gene- 52
ris exemplo nobis posita sit hæc causa: C. Flaminius is,
qui consul rempublicam male gessit bello Punico secundo,
cum tribunus plebis esset, invito senatu, et omnino contra
voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad popu-
lum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium
plebis habentem de templo deduxit: arcessitur majestatis.
Intentio est, Majestatem minuisti, quod tribunum plebis
de templo deduxisti. Depulsio est, Non minui majestatem.
Quæstio est, Majestatemne minuerit. Ratio, in filium enim b.
quam habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infir-
matio; at enim, [66] qui patria potestate hoc est, privata
[quadam] tribuniciam [potestatem] hoc est, populi pote-
statem infirmat, minuit is majestatem. Judicatio est: mi-
nuatne is majestatem, qui in tribuniciam potestatem patria
potestate utatur. Ad hanc judicationem argumentationes
omnes afferri oportebit.

Ac ne quis forte arbitretur, nos non intelligere, aliam 53
quoque incidere constitutionem in hanc causam; eam nos
partem solam sumimus, in quam præcepta nobis danda sunt.
Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni
in causa, si diligenter attendet, omnes videbit constitutio-
nes, et earum partes, et controversias, si quæ forte in eas

65 *In contrarias partes diducentur.*] Sic Victorinus; alii Mss. et edd. pr. *deducuntur*. Sed illud melius de consuetudine Ciceronis. Sensus est: et ad accusandum et ad defendendum adhiberi copiose tractati possunt. Verba *in contrarias partes* non bene intellecta *diducentur* peperere, quod in vulgatis inde ab Aldo fuit.

66 *Qui patria p.* &c.] In hoc loco, quæ uncis inclusi, spuria sunt: quibus sublatis omnia bene procedunt. Libri valde fluctuant. In Mss. Gu. 2. non est: *hoc est pop. potestatem.*

incident. Nam [67] de omnibus perscribemus. Primus ergo
accusatoris locus est, ejus nominis, cujus de vi quæritur,
brevis, et aperta, et ex hominum opinione definitio, hoc
modo: Majestatem minuere, est de dignitate, aut amplitu-
dine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus po-
testatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breviter exposi-
tum, pluribus verbis est et rationibus confirmandum, et ita
esse, ut descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod de-
finieris, factum ejus, qui accusabitur, adjungere oportebit,
et ex eo, quod ostenderis esse; verbi causa, Majestatem
minuere; docere, adversarium majestatem minuisse, et
hunc locum totum communi loco confirmare, per quem
ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum
54 indignatione augeatur. Post erit infirmanda adversariorum
descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur.
Hoc ex opinione hominum sumetur, cum, quemadmodum,
et quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut
sermocinandi eo verbo uti soleant, considerabitur. Item
infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur ejus de-
scriptionis approbatio, et si, quæ incommoda consecutura
sint, [68] eo concesso, ostendetur; id autem ex honestatis et
utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præ-
ceptis exponemus: Et si cum definitione nostra adversario-
rum definitionem conferemus, et nostram, veram, hone-
55 stam, utilem esse demonstrabimus; illorum, contra. Quæ-
remus autem res, aut majori, aut pari in negotio similes, ex
18 quibus affirmetur nostra descriptio. Jam si res plures erunt
definiendæ, ut si quæratur, Fur sit, an sacrilegus, qui vasa
ex privato sacra surripuerit; erit utendum pluribus defini-
tionibus: deinde simili ratione causa tractanda. Locus au-
tem communis in ejus malitiam, qui non modo rerum, ve-
rum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, ut
et faciat quod velit, et id, quod fecerit, quo velit nomine
p. 69. appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis
a. brevis, et aperta, et ex opinione hominum descriptio, hoc
modo: Majestatem minuere, est aliquid de republica, cum
potestatem non habeas, administrare. Deinde hujus con-
firmatio similibus et exemplis, et rationibus. Postea sui
facti ab illa definitione separatio. Deinde locus commu-
56 nis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur. De-
inde sequitur adversariorum definitionis reprehensio, quæ

67 *De omnibus perscribemus.*] Mss. Oud. et Gu. 1. *perscribemus*, i. e. præcipiemus: quod probat Oud. Sic est infra c. 22. Sed et *perscribemus* recte dicitur in hac sententia.

68 *Eo concesso.*] Hoc quidem vitiosum est. edd. pr. *eis concessis:* quod non melius est. Simplicissimum est cum Lambino corrigere, *ea concessa.* Quidam libri habent *ejus*, unde Oudend. facit *ejus concessu;* sed id de personis, non de rebus dicitur.

iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur: et cetera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa, non res solum convertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut a misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere, ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali constitutione fecimus. [69] Inductione autem, cum causa postulabit, utemur.

Cum autem actio translationis aut commutationis indi- 19
gere videtur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum 57
eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio translativa appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quæramus: sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. nam et prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones, et ita jus civile habemus constitutum, ut causa cadat is, qui non, quemad-
modum oportet, egerit. Quare in jure plerumque versan- 58
tur. Ibi enim et exceptiones postulantur, et quodammodo agendi potestas datur, et omnis conceptio privatorum judiciorum constituitur. In ipsis autem judiciis rarius incidunt, et tamen si quando incidunt, ejusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis, confirmentur autem assumta alia aliqua constitutione: ut in quodam judicio, cum venefici cujusdam nomen esset delatum, et, quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus et argumentis confirmarentur, parricidii autem solum mentio facta esset: defensor in hoc ipso [70] multum oportet et diu consistat: cum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse, ea pœna afficere eum, qua parricidæ [71] afficiuntur: id

69 *Inductione autem, cum.*] Delevimus *eorum* post *autem.* Sic Mss. aliquot Oud. Cass. Gu. 1. Edd. pr. *eorum locorum.*

70 *Multum oportet, ut diu c.*] Conjeci olim *et.* Cum sic sit in schol. Leid. 2. et ed. Junt. recepi.

71 *Afficiuntur.*] Rectius *afficiantur.* Mox *damnetur* pro *damnaretur* edidimus. Mss. quidam et Edd. vett. vitiose dederunt *esset*, quod Gronovius male defendit, unde alterum commutatum est. Ceterum hic est oratio ἀνακόλουθος, quod viri docti non animadverterunt. Nam exemplum propositum est rei præteritæ; unde debebat sequi, quid defensor dicere debuerit in ea caussa; sed Cicero præcipit, ut de re futura, aut quæ incidere possit; *cum nomen delatum esset, defensor in*

autem, si damnetur, fieri necesse esse, quoniam et id causæ subscriptum, et ex ea re nomen extra ordinem sit acce-
b. ptum. Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, dam-
59 nari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessario consequatur. Hic defensor pœnæ commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Verum tamen ceteris quoque criminibus defendendis conjecturali constitutione translationem confirma-
20 bit. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit hujusmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra præsto fuerunt, et cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti, gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præcisa est, injuriarum. postulat is, quicum agitur, a prætore exceptionem, EXTRA QUAM IN REUM
60 CAPITIS PRÆJUDICIUM FIAT. Hic is, qui agit, judicium purum postulat: ille, quicum agitur, exceptionem addi, ait, oportere. Quæstio est, Excipiendum sit, an non. Ratio, Non enim oportet, in recuperatorio judicio, ejus maleficii, de quo inter sicarios quæritur, præjudicium fieri. Infirmatio rationis, Ejusmodi sunt injuriæ, ut de his indignum sit non primo quoque tempore judicari. Judicatio, Atrocitas injuriarum satisne causæ sit, quare, dum de ea judicetur, de aliquo majore maleficio, de quo judicium comparatum sit, præjudicetur. atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroque quæri oportebit, a quo, et per quos, et quo modo, et quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid
61 statui de ea re conveniat. Id ex partibus juris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, et ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, et videre, [72] utrum malitia aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit judicium aut actio constituta, an recte, sine ulla re ejusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet; fugere judicium ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem; [73] omnium fore perturbationem, si non ita res agantur, et in judicium veniant, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quæ partes non ha-

hoc—oportet. Secus est in aliis exemplis, ut mox: ubi præcipit quidem Cicero in præsenti, sed sine conjunctione tali cum præcedente.

72 *[Utrum malitia aliud a. a. s.]* Delevi *quid*, ante *aliud*, e Mss. duobus. Schol. Gu. 2. pariter omittit. et sic semper de simulatione loquitur Cicero.

73 *Omnium fore perturbationem.]* Excidisse videtur *judiciorum*, quod paullo post additur.

bent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem, et partes ejus consideremus.

Cum et facto, et facti nomine concesso, neque ulla actio- 21
nis illata controversia, vis et natura, et genus negotii ipsius 62
quæritur; constitutionem generalem appellamus. Hujus
primas esse partes duas nobis videri diximus, negotialem,
et juridicialem. Negotialis est, quæ in ipso negotio juris
civilis habet implicatam controversiam. Ea est hujusmodi:
Quidam pupillum heredem fecit; pupillus autem ante mor- p. 70.
tuus est, [74] quam in suam tutelam venisset. De hereditate a.
ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli heredes
secundi sunt, et inter agnatos pupilli controversia est. Possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est, de qua is, cujus agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, Immo nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, Utrorum sit? Ratio est, Pater enim et sibi, et filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis. Immo pater sibi scripsit, et secundum heredem non filio, sed sibi jussit esse. Quare, præterquam [75] quod ipsius fuit, testamento illius vestrum esse non potest. Judicatio, Possitne quisquam de filii pupilli re testari: an heredes secundi, ipsius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli heredes
sint? Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, 63
ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione: quod fit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, ut in hac ipsa causa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio, Unius enim pecuniæ plures, dissimilibus de causis, heredes esse non possunt, nec umquam factum est, ut ejusdem pecuniæ alius testamento, alius lege [76] heres
esset: infirmatio hæc erit, Non est una pecunia: pro- 64
pterea, quod altera jam erat pupilli adventitia; cujus heres

74 *Ante, quam in suam tutelam venisset.*] Sic correxi pro *veniret*, in quo est manifestus solœcismus, a Germanis librariis ortus.

75 *Quod ipsius fuit testam. illius v.* &c.] *Ipsius*, intellige filii. Vulgo: *quòd ipsius fuit in testamento, ullius v.* Sine sensu. Interpunxi post *fuit*: *in* delevi et pro *ullius* dedi *illius*, autoribus Mss. et edd. pr. in quibus tantum vitiosa est interpunctio. Aldus primus dedit *ullius*, vitio, ut opinor, operarum.

76 *Heres esset: infirmatio hæc erit.*] Sic interpunxi et scripsi, cum in vulgatis esset *heres esset. Infirmatio autem.* Obfuit hic neglecta conjunctionis observatio: *Supponatur e. ab heredibus hæc ratio: unius enim* &c. *heres esset: infirmatio hæc erit.* Breviter velut. *Si hæc est ratio; infirmatio hæc erit.* Hic *autem* locum habere non potest: sed additum est, quia *punctum* erat scriptum post *esset*. *Autem* aberat Schol. Voss. 2. Paullo post dedi *illo tempore* sine *in*. Verba *in testamento* vix sunt Ciceronis: saltem *in* delendum fuit, ut feci, auctoribus Mss. duobus ap. Oudend. et Gu. 2.

non, illo tempore, testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: et de altera, patris etiam nunc mortui voluntas [77] plurimum valebat, quæ jam mortuo pupillo suis heredibus concedebat. Judicatio est, Unane pecunia fuerit: ac, si hac erunt usi infirmatione, Posse plures esse unius pecuniæ heredes dissimilibus de causis; de eo ipso judicatio nascitur, Possintne ejusdem pecuniæ plures
22 dissimilibus generibus esse heredes. Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo et rationes, et rationum infirmationes, et præterea judicationes plures fiant.

65 Nunc hujus generis præcepta videamus. Utrisque, aut etiam omnibus, si plures ambigent, jus ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo ejus ab natura ductum videtur: quædam autem ex utilitatis ratione aut perspicua nobis, aut obscura, in consuetudinem venisse: post autem, approbata quædam, aut a consuetudine [78] aut a vero utilia visa, legibus esse firmata: ac naturæ quidem [79] jus esse, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis
b. afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem,
66 observantiam, veritatem. Religionem, eam, quæ in metu et cærimonia deorum sit, appellant: pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine conjunctos officium conservare moneat: gratiam, quæ in memoria, et remuneratione officiorum, [80] et honoris, et amicitiarum, observantiam teneat: vindicationem, per quam, vim, et contumeliam, defendendo, aut ulciscendo, propulsamus a nobis, et a nostris, qui nobis esse cari debent, et per quam peccata punimus: observantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes [81] veremur, et colimus: veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quam confirmaverimus, fiat, aut factum aut fu-
67 turum sit. Ac naturæ quidem jura minus ipsa quæruntur ad hanc controversiam, quod neque in hoc civili jure ver-

77 *Plurimum valebat.*] Ms. Cass. Gu. *valebit;* non male si locum satis intelligo. et Ms. Leid. *cedebat*, quod placet Oudendorpio, non video satis, quare.

78 *Aut a vero.*] i. e. propter veritatem, non tantum propter consuetudinem.

79 *Jus esse.*] Recte sic pro *est* scribendum, credidit libris suis Gronov. Accedunt Mss. ap. Oudend. Cass. Iterum obfuit non animadversa structura. Cohærent autem sic: Initium juris ab natura ductum videtur: ac naturæ jus esse, quod nobis—afferat: (Non locum haberet *afferat*, si verum esset vulgatum, *jus est.*) *ut religionem*, &c.

80 *Et honoris.*] Pro vulgato *honorum*, e Mss. Oud. Cass. Gu. edd. pr. Vulgatum Aldus induxit. *Honores* sic non dicuntur. v. Clav.

81 *Veremur et colimus.*] Mss. quidam *veneramur*, item edd. pr. ante Ald. duo Oud. *verevemus:* unde colligas *veneremur;* quo sumto *colamus* post legendum sit. Omnino mirum est, post conjunctivos in antecedentibus, repente, post *vindicationem*, meros indicativos esse: quod sane secundum veram latinitatem vitiosum est. Credo istam mutationem librariis deberi.

santur, et a vulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem jus esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit. in ea autem jura sunt quædam ipsa jam certa propter vetustatem. quo in genere et alia sunt multa, et eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere consuerunt. Quædam autem genera juris, jam certa, consuetudine facta sunt: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum est, quod inter 68
aliquos convenit, quod jam ita justum putatur, ut [82] jure præstari dicatur. Par, quod in omnes æquabile est. Judicatum, de quo jam ante sententia alicujus, aut aliquorum constitutum est. Jam jura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex majore minoreve nasci videbitur, attendere, atque elicere pertentando unamquamque partem juris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (ut ante dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, et quid augeri per communem locum possit et oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci, præscribi non possunt: in plerisque fortasse ab auctoritate jurisconsultorum, et contra auctoritatem [83] dici oportebit. Attendendum est autem et in hac, et in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc juridiciale genus et partes ejus consideremus.

Juridicialis est, in qua æqui et iniqui natura, et præmii 23
aut pœnæ ratio quæritur. Hujus partes sunt duæ, quarum 69
alteram absolutam, assumtivam alteram nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se, non ut negotialis implicite et abscondite, sed patentius et expeditius recti et non recti quæstionem continet. Ea est hujusmodi: Cum Thebani p. 71.
Lacedæmonios bello superavissent, et fere mos esset Grajis, a.
cum inter se bellum gessissent, ut ii, qui vicissent, tropæum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modo in præsentia declarandæ causa, non ut in perpetuum belli memoria maneret; æneum statuerunt tropæum. Accusantur apud Amphictyonas, [84] id est, apud commune Græciæ concilium.

82 *Jure præstari dicatur.*] Pro vulgato *juri præstare;* quod ne sensum quidem habet. Sic dedimus partim e Mss. qui habent *jure;* et ex Herenn. 2, 13. ubi eadem definitio est. Oudendorpius tamen malit *jura præstare* i. e. superare, e Mss. Leid. qui sic habent. Sed id non recte de pactis dicitur.

83 *Dici oportebit.*] Mss. Oud. habent *duci* et sic edd. pr. idque defendit Oudendorpius, tanquam loci duci debeant ab auctoritate ICtorum. Sed ut hoc intelligi possit, tamen alterum *contra auctoritatem* non convenit. Sæpe est in his *dicere ab et contra*, i. e. defendere et refellere. Itaque vulgatum servandum.

84 *Id est—concilium.*] Hoc a viris

70 Intentio est, Non oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est, Attamen æternum inimicitiarum monumentum Grajos de Grajis statuere non oportet. Judicatio est, Cum summæ virtutis celebrandæ causa Graji de Grajis æternum inimicitiarum monumentum statuerint, rectene, an contra fecerint. Hanc ideo rationem subjecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse usi sunt; Non enim juste, neque pie bellum gessistis: in relationem criminis delaberemur, de qua post loquemur. Utrumque autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, qua de ante
71 dictum est. Locos autem communes et ex causa ipsa, si quid inerit indignationis aut conquestionis, et ex juris utilitate, et natura multos et graves sumere licebit, et opor-
24 tebit, si causæ dignitas videbitur postulare. Nunc assumtivam partem juridicialis consideremus.

Assumtiva igitur tum dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest; aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur. Ejus partes sunt quatuor; comparatio,
72 relatio criminis, remotio criminis, concessio. Comparatio est, cum aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, et ex eo, cujus id causa factum est, defenditur. Ea est hujusmodi: Quidam imperator, cum ab hostibus circumsideretur, neque effugere ullo modo posset, depactus est cum eis, ut arma et impedimenta relinqueret, milites educeret: itaque fecit: armis et impedimentis amissis, præter spem milites conservavit. Accusatur majestatis. Incurrit huc definitio: Sed nos hunc locum, de quo agimus,
73 consideremus. Intentio est, Non oportuit arma et impedimenta relinquere. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne? Ratio est, Milites enim omnes perissent. Infirmatio est, aut conjecturalis, Non periissent, aut altera conjecturalis, Non ideo fecisti. Ex quibus sunt judicationes, Periissentne? et, Ideone fecerit? aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus, At enim satius fuit amittere milites, quam arma et impedimenta hostibus concedere.
b. Ex qua judicatio nascitur, Cum omnes perituri milites, essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum satius fuerit
74 amittere milites, an ad hanc conditionem venire? Hoc causæ genus ex his locis [85] tractari oportebit, et adhibere cete-

doctis spurium putatur; nec valde repugnem. Sed tamen definitiones tales, non valde necessariæ, passim in his libris et ad Herenn. occurrunt.

85 *Tractari oportebit et adh.*] Si dedimus e duobus libris Oud. et sic cor-

rarum quoque constitutionum rationem atque præcepta;
ac maxime conjecturis faciendis infirmare illud, quod cum
eo, quod crimini dabitur, ii, qui accusabuntur, comparabunt.
Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse,
nisi id factum esset, quo de facto judicium est, futurum
fuisse negabitur: aut si alia ratione, et aliam ob causam, ac
dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Ejus rei
confirmatio, et item contraria de parte infirmatio ex conje-
cturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine
maleficii vocabitur in judicium, sicut in hac causa (nam
majestatis arcessitur,) definitione et definitionis præceptis
uti oportebit. Atque hoc quidem plerumque in genere 25
accidit, [86] ut et conjectura et definitione utendum sit. Sin
aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta
licebit huc pari ratione transferre. nam accusatori maxime
est in hoc elaborandum, ut id ipsum factum, propter quod
sibi reus concedi putat oportere, quam plurimis infirmet ra-
tionibus. quod facile est, si quam plurimis constitutionibus
[87] aggreditur id improbare. Ipsa autem comparatio, sepa- 75
rata a ceteris generibus controversiarum, sic ex sua vi consi-
derabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum,
aut non utile, aut non necessarium fuisse, aut non tanto-
pere utile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere
[88] necessarium demonstrabitur. Deinde oportet accusa-
torem, illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor com-
parat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit, non ita
fieri solere, neque oportere, neque esse rationem, quare hoc
propter hoc fiat, ut, propter salutem militum, ea, quæ salutis
causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea compa-
rare oportebit cum beneficio maleficium, et omnino id,
quod arguitur, cum eo, quod factum [89] ab defensore laudatur,
aut faciendum fuisse demonstrabitur, contendere, et hoc
extenuando, maleficii magnitudinem simul adaugere. Id
fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis
necessarium [90] fuisse id, quod vitarit reus, quam illud, quod

rexit Lambinus. Vulgo *tractari conveniet. Oportebit adhibere:* quod sensum commodum non habet; et manifeste ista sunt conjungenda. Ms. Gu. 1. *tractari convenit et op.*

86 *Ut et conjectura et def.*] Addidimus *et* e Mss.

87 *Aggreditur id impr.*] Sic pro vulg. *aggrediatur* aut *aggredietur.* quod est in edd. pr. edidimus e Ms. Cass. quod et grammatica ratio postulat. *Facile est, si aggreditur:* ceteræ lectiones requirunt *facile erit.*

88 *Necessarium fuisse demonstrabitur.*] Vox ultima abest a Mss. plerisque, etiam nostris. Sed ea abesse non potest. nihil enim esset, unde infinitivus penderet. Sed *fuisse* delendum est: nam ante jam est loco eo, ubi Cicero solet ponere: aut non necessarium fuisse, aut &c.

89 *A defensore laudatur.*] Sic edidimus pro *laudabitur* e Gu. 2. respondere enim debet priori, quod *arguitur.*

90 *Fuisse id quod.*] Sic dedi pro *illud* e Ms. Leid. In Gu. 1. est *fuisse, quod:* quod præferrem, si in altero non esset *illud.*

76 fecerit. Honesti autem et utilis et necessarii vis et natura in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparativam judicationem exponere, tanquam causam deliberativam, et de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc judicatio, quam ante exposuimus. Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oporte-
26 bit. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore aliæ
p. 72 constitutiones erunt inductæ, in iis ipse quoque ex iisdem
a. constitutionibus defensionem comparabit: ceteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex
77 contrario tractabit. [91] Loci communes erunt, accusatoris, in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, et facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione [92] proferre; defensoris, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur: qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit: [93] et alter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine
78 demonstratur: et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res, atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

Relatio criminis est, cum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, jure fecisse demonstrat. Ea est hujusmodi: Horatius occisis tribus [94] Curiatibus, et duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Is animadvertit sororem suam de fratrum morte non laborantem: sponsi autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu et lamentatione. indigne passus, virginem occidit.

91 *Loci comm. erunt.*] Delevi ***autem***, quod abest a Mss. plerisque et edd. pr. Mox *utrumque fateatur* Ms. Cass.

92 *Proferre; defensoris, nullum &c.*] Sic primum interpunxi: cohærent enim ista: *loci comm. erunt, accusatoris—defensoris*. Itaque et *est* delevi, quod additum est ex vitiosa interpunctione: abestque Gu. 1. 2. Omnino hæc vitiosa interpunctione divulsa sunt. nam totum a *Loci comm. a.* usque ad *accidisset* unum est: ei rei interpunctionem accommodavimus.

93 *Et alter locus.*] *Locus* abest a Ms. Leid. et delevissem, nisi videretur verbum repetitum esse, quod hoc membrum paullo longius abest a primo. nam sic solet facere.

94 *Curiatibus.*] Sic edidi pro *Curiatiis*, e Mss. quinque Oudend. et nostris, atque edd. pr. nam et post est *Curiatis*, et facilius librarius *Curiatibus* mutet in illud, quam illud in hoc, quod usitatius. Utroque certe loco idem verbum esse debet, vel quod nos dedimus, vel *Curiatiis* et *Curiatii*, quod placebat Oudendorpio.

accusatur. Intentio est, Injuria sororem occidisti. De- 79
pulsio est, Jure occidi. Quæstio est, Jurene occiderit. Ratio est, Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat: me et populum Romanum vicisse moleste ferebat. Infirmatio est, Tamen a fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua judicatio fit; Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, fratris et populi Romani victoria non gauderet, oportueritne eam a fratre in-
demnatam necari? Hoc in genere causæ, primum si quid 27
ex ceteris dabitur constitutionibus, sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est: postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen trans-
fertur, defendere: deinde, [95] levius esse, quod in alterum 80
peccatum reus transferat, quam quod ipse susceperit: postea translationis partibus uti, et ostendere a quo, et per quos, et quo modo, et quo tempore aut agi, aut judicari, aut statui de ea re convenerit; ac simul ostendere, non oportuisse ante supplicium, quam judicium, interponere.
Tum leges quoque et judicia demonstranda sunt, per quæ b.
potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit, moribus et judicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, judicium fieri noluerit: et id, quod judi-
catum non sit, pro infecto haberi oportere: postea impu- 81
dentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud judices accusent, quem sine judicibus ipsi condemnarint: et de eo judicium faciant, de quo jam ipsi supplicium sumserint. Postea perturbationem judicii futuram dicemus, et judices longius, quam potestatem habeant, progressuros, si simul et de reo, et de eo, quem reus arguat, judicarint: deinde, hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, et injurias injuriis ulciscantur, quantum incommodorum consequatur: ac si idem facere ipse, [96] qui nunc accuset, voluisset, ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisse judicio: si vero ceteri quoque idem faciant, omnino judicium nullum
futurum. Postea demonstrabitur, ne, si judicio quidem 82
illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere: quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas sumere potuisset, de ea supplicium sumsisse, quæ ne adducta quidem sit in judicium. Deinde postulabit, ut legem, qua

95 *Levius esse, quod.*] Delevi *illud.* non est in Ms. Voss. et ita hoc simile erit sequenti, in quo nullum tale pronomen est.

96 *Qui nunc accuset.*] Sic reposui necessario, pro *accusat;* quod in hoc contextu ne tironi quidem condonarem. Sic post recte in simili constructione *conferatur.*

lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud [97] quod comparabitur, extenuaretur ab accusatore quam maxime: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui se jure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud ejusmodi, ut ob id hoc fieri [98] conveniret. Extrema est, ut in comparatione, assumtio judicationis, et de ea per amplifi-
28 cationem ex deliberationis præceptis dictio. Defensor au-
83 tem, quæ per alias constitutiones inducentur, ex iis locis, qui traditi sunt, infirmabit: ipsam autem relationem comprobabit, primum augendo ejus, in quem refert crimen, culpam et audaciam, et quam maxime per indignationem, si res feret, juncta conquestione, ante oculos ponendo. Postea levius demonstrando reum punitum, [99] quam sit ille promeritus, et suum supplicium cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli, et contrariam in partem converti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationi-
84 bus infirmare. Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium judiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, levabitur, primum si ejusmodi demonstrabitur injuria, ut non modo viro bono, verum omnino homini libero videatur non fuisse toleranda: deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur: deinde
p. 73. ejusmodi, ut in eam is maxime debuerit animadvertere, qui
a. animadverterit; ut non tam rectum, non tam fuerit honestum, in judicium illam rem pervenire, quam eo modo, atque [100] ab eo vindicari, quomodo et a quo sit vindicata: postea sic rem fuisse apertam, ut judicium de ea re fieri
85 nihil attinuerit. Atque hic demonstrandum est rationibus, et rebus similibus, permultas ita atroces, et perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit, sed ne utile quidem, [1] quam mox judicium fiat, exspectare. Locus com-

97 *Quod comparabitur.*] Sic scribendum semper judicavi, pro *comparabatur*. Ecce id est in Cass. nisi quis malit, *compararetur*, quod est in Gu. 2. et Schol. ap. Oud. Et hoc ipse prætulissem, nisi ὁμοιοτέλευτα displicerent.

98 *Conveniret.*] Vitiosum hoc quidem est: aut *convenerit* scribendum, aut *conveniat*.

99 *Quam sit ille promeritus.*] Oudend. in Mss. optimis reperit, *quam sit illius pro meritis*, quod plane verum judicat: estque plane Ciceronianum. Sed ea lectio si probetur, *sit* deleatur, quod et ipsi placet.

100 *Ab eo vindicari.*] Sic pro *vindicare* scripsi e Mss. Cass. Gu. 1. 2. Leid. duo, edd. vett. idque et contextus postulat.

1 *Quin mox judicium fiat.*] Quid hic fit vulgatum *quin fiat*, nemo dicat. Haud cunctanter edidi, *quam mox fiat*. Sic est pro Rosc. Com. 1. *exspecto, quam mox Chærea hac ratione utatur*.

munis accusatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex judiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis judiciorum demonstratio, et de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus; in ejus autem, qui sumserit, audaciam et crudelitatem, indignatio. Ab defensore, in ejus, quem ultus sit, 86
audaciam sui conquestione: rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio ejus, qui fecerit, et causa, et tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex injuria, aut ex scelere alicujus, nisi tanta, et tam perspicua audacia ab eo, ad cujus famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata.

Remotio criminis est, cum ejus intentio facti, quod ab 29
adversario infertur, in alium, aut in aliud [2] demovetur. Id fit bipertito. nam tum causa, tum res ipsa removetur. Cau- 87
sæ remotionis hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstores sumtum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumtus enim qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio est, Cum iis, qui legati erant, sumtus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum, sicut in ceteris; si quid aut ex conjecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, [3] videri oportebit. Deinde pleraque et ex comparatione, et ex relatione criminis in hanc quoque causam convenire poterunt. Accusator autem illum, cujus culpa id factum reus dicet, 88
primum defendet, si poterit: sin minus poterit, negabit, ad hoc judicium, illius, sed hujus, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, suo quemque officio consulere oportere: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare: deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere, et non cum hujus defensione conjungi illius accusationem. Defensor autem cum cetera, si qua ex aliis incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione b.
sic argumentabitur. Primum cujus acciderit culpa, demon- 89
strabit: deinde, cum id aliena culpa accidisset, ostendet

2 *Dimovetur.*] Omnes sic libri. scr. *demovetur*, ut supra, et ut Schol. Oudendorpii exhibet. Similiter c. 30. init. *demovebitur.*

3 *Videri oportebit.*] Scrib. *videre*, ut opinor. Mox addidi *et* post *pleraque* e Mss. Arbitror etiam *poterit* infra post *sin minus*. Abest etiam bene, ut opinor, *ipse* ante *accuset*.

se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse: quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis [4] vis implicata: quod non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctius in deliberativo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate; quod minus, quam convenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse.
90 Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis et studii fuerit in ipso: et id signis confirmandum hujusmodi; ex cetera diligentia, ex ante factis, aut dictis; atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere, et cum cetera vita magis hoc fuisse consentaneum, quam quod propter alterius culpam non fecerit.
30 Si autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimovebitur, ut in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, et idcirco legatis pecunia data non esset; accusatione alterius, et culpæ depulsione demta ceteris similiter uti locis oportebit, et ex concessionis partibus, quæ convenient, as-
91 sumere: de quibus post nobis dicendum erit. Loci autem communes iidem utrisque fere, qui superioribus assumtivis, incident: hi tamen certissimi: accusatoris, facti indignatio; defensoris, cum in alio culpa sit, in ipso non sit, supplicio [5] se affici non oportere.

Ipsius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, [6] si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est hujusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis [7] porcam sustinuit jussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato, et imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi
92 oportere. Intentio est, Dedi oportet. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteatne? Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum et id ætatis, et privatus essem, et esset summa cum auctoritate et potestate imperator, [8] qui videret, ut satis honestum fœdus feriretur.

4 *Vis implicata demonstrabit.*] Delevi verbum *dem.* auctoribus libris bonis ap. Oudend. intell. e superioribus *ostendet:* causa interpolationis fuit, quam sæpe dixi.

5 *Se affici.*] *Se* dedi pro *reum*, e libris scr. Leid. 1. 2. Cass. Gu. 2. nam et in sequentibus de defensore fere loquitur, ac si reus ipse loquatur. Glossa dedit *reum*. Res clara est ex edd. pr. quæ habent *se reum:* ex quibus *reum* male delegit Aldus.

6 *Si quod in eo sit delictum.*] Melius puto vel *si quid—delictum sit;* ut non substantive dicatur delictum, aut *si quid in eo delicti sit.* Illud Ms. Gu. 2. habet, hoc duo ap. Oudend.

7 *Porcam sustinuit.*] Mox *tenere* de eadem re. De *porca cæsa* in fœd. v. Intt. ad Virgil. Æn. VIII, 642. Quod hic est de tenente porcam, cum cæditur, nemo eorum attigit, quod sciam, qui de hoc sacrificio fœderali scripsere.

8 *Qui videret.*] i. e. cujus esset videre, curare.

Infirmatio est, At enim quoniam tu particeps factus es in
turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te convenit. Ju-
dicatio est, Cum is, qui potestatis nihil habuerit, jussu im-
peratoris in fœdere, et in tanta religione interfuerit, [9] de-
dendus sit hostibus, necne? Hoc genus causæ [10] cum supe-
riore hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse fa-
cere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei,
aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit im-
pedimento, sine concessionis partibus; nam earum major
quædam vis est; quod paullo post intelligetur: in hoc au- p. 74.
tem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre a.
debet, sed demonstrare, eam rem [11] nihil ad se, neque ad 93
potestatem, neque ad officium suum pertinuisse aut perti-
nere. Atque in hoc genere hoc accidit novi, quod accusa-
tor quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Ut,
si quis eum accuset, qui, cum prætor esset, in expeditionem
ad arma populum vocarit, cum consules adessent. Nam ut
in superiore exemplo reus ab suo officio et a sua potestate
factum demovebat; sic in hoc ab ejus officio ac potestate,
qui accusatur, ipse accusator factum removendo, hac ipsa
ratione confirmat accusationem. In hac ab utroque ex om- 94
nibus honestatis, et utilitatis partibus, exemplis, signis, ra-
tiocinando, quid cujusque officii, juris, potestatis sit, quæri
oportebit, et fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, po-
testatis attributum, necne. Locos autem communes ex ipsa
re, si quid indignationis ac conquestionis habebit, sumi opor-
tebit.

Concessio est, per quam [12] non factum ipsum probatur 31
ab reo: sed ut ignoscatur, id petitur. cujus partes sunt
duæ, purgatio et deprecatio. Purgatio est, per quam ejus,
qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur.
Ea habet partes tres, imprudentiam, casum, necessitudi-
nem. Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, 95
negatur: ut apud quosdam lex erat, Ne quis Dianæ vitu-
lum immolaret. nautæ quidam, cum adversa tempestate in
alto jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspicie-
bant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum im-
molaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui

9 *Dedendus sit hostibus, nec ne.*] Sic elegantius in Mss. duobus Oudend. et Gu. 1. quam in ceteris et vulgatis, *dedendusne.* Sic et placuit Lambino.

10 *Cum superiore differt.*] Pro *a sup.* in vulgatis, e Sch. Leid. 2. Gu. 2. Sic noster sæpius *cum.* v. Clav.

11 *Nihil ad se, neque ad p.* &c.] Sic e Mss. et Oud. et nostris et edd. pr. dedi. Forte tamen fuit, *nihil neque ad se*, quod etiam elegantius foret. Mox ex iisdem dedi *accuset*, pro *accusat*, item post *et sua potestate f. demovebat.*

12 *Non factum ipsum probatur.*] Sic pro *improbatur* Mss. plures ap. Oud. et Gu. 1. idque voluere dudum rescribi viri docti. Ego, quia *improbatur* quidem locum omnino non habet, recepi. *Probatur* est rectum judicatur, demonstratur, defenditur, ut mox.

vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, Nescivi non licere. Infirmatio est, Tamen, quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Judicatio est, Cum id fecerit, quod non oportuerit, et id non oportere nescierit, sitne
96 supplicio dignus? Casus autem inferetur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, ut in hac: Cum Lacedæmoniis [13] lex esset, ut, hostias nisi ad sacrificium quoddam redemtor præbuisset, capitale esset, hostias is, qui redemerat, cum sacrificii dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere. tum subito magnis commotis tempestatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus et vehemens factus est, ut eo traduci
97 victimæ nullo modo possent. Redemtor, suæ voluntatis
b. ostendendæ causa, hostias constituit omnes in litore, ut, qui trans flumen essent, videre possent. Cum omnes studio ejus subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis arcessierunt. Intentio est, Hostiæ, quas debuisti ad sacrificium, præsto non fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio, Flumen enim subito accrevit, et ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non est, supplicio dignus es. Judicatio est, Cum in ea re redemtor [14] contra legem fecerit, qua in re studio ejus subita fluminis obstiterit ma-
32 gnitudo, supplicione dignus sit? Necessitudo autem infer-
98 tur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo: Lex est apud Rhodios, ut, si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset; vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim coëgit. Quæstor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio est, Rostrata navis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio. Ratio, Vi et necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est, Navim ex lege tamen populi esse oportet. Judicatio est, Cum rostratam navim in portu deprehensam lex publicarit, cumque hæc navis, invitis nautis, vi tempestatis in portum conjecta sit; oporteatne
99 eam publicari. Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quod [15] similis in ea præceptio

13 *Lex esset, ut hostias &c.*] Hic Mss. plerique et edd. vett. addunt *ut*, sicut Cicero ipse loquitur c. 32. init. Cass. et Gu. 1. non habent, sed idem Gu. in fine *esse*, non *esset*. Quod Ciceroni usitatius est, in illa varietate librorum, prætuli.

14 *Contra legem fecerit.*] Delevi *aliquid*, quod in hac forma latina consuetudo respuit: et abest a Schol. Oudendorp. qui et probat. Mox pro *obstiterit* Ms. Cass. habet *obsisteret*.

15 *Similis in ea præceptio argum. traditur.*] *In ea* sc. genera exquisita

argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, conjecturam induci ab accusatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, consulto factum, suspicione aliqua demonstretur: deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, et exempla ad eam definitionem adjungere, in quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, et ab his id, quod reus inferat, [16] separare, [id est, ostendere dissimile,] quod levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit: postea demonstrare, potuisse vitari; et hac ratione provideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset; [17] aut ne sic fecisset, præcaveri: et definitionibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari
oportere. Ac si qua necessitudo turpitudinem videbitur 100
habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quidvis perpeti, mori denique satius fuisse, quam ejusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum est, juris et æquitatis naturam oportebit quærere, et, quasi in absoluta juridiciali, per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: et contentione, magis illis ignoscendum fuisse: et ex deliberationis partibus, turpe aut inutile esse concedi p. 75.
eam rem, quæ ab adversario commissa sit; permagnum esse a.
et magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui potestatem habent vindicandi, neglecta sit. Defensor autem con- 33
versis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autem in 101
voluntate defendenda commorabitur, et in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento: et se plus, quam fecerit, facere non potuisse: et in omnibus rebus voluntatem spectari oportere: et [18] se convinci non posse, quod non absit a culpa: et ex suo nomine communem hominum infirmita-

latinitate est, ad modum eorum tractandorum cognoscendum. Vox *argumentorum* abest a Ms. Voss. potest sane commode abesse.

16 *Separare, id est, ostendere dissimile, quod.*] Verba *id est, ostendere dissimile*, sine dubio sunt glossatoris. nam sicut verbum *adjungere*, quod verbo *separare* est contrarium, semper nude ponitur, sine explicatione, ut paullo ante; sic et *separare. A definitione aliquid separare*, est docere, definitionem in id non cadere. Et melius ita sequentia, *quod* &c. cum verbo *separare* coibunt.

17 *Aut ne sic fecisset.*] Restitui lectionem edd. pr. *ne sic*, quam plerique Mss. etiam nostri præter Gu. 1. habent. Aldus induxit *nisi*. Sed ne sic locus sanatus est: nam *præcaveri ne sic fecisset*, non est bene Latinum, sed Germanismum sapit. Constructio legitima postulat, *faceret*.

18 *Se convinci non posse.*] *Se* arbitror spurium esse, sapitque Germanismum, in hac constructione. Sensus h. l. esse debet: non posse demonstrari idoneis argumentis, se a culpa non vacare: id est *convinci non posse*. sic convinci dicitur ap. Ciceronem. v. in Clave. In sequentibus delendum videtur *ex* et *posse*, quæ etiam in scr. libris quibusdam non reperit Oudendorpius.

tem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quam eum, qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, unus in confessione, et alter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut
102 non de facto, sed de facti causa quæratur: defensoris conquestio calamitatis ejus, quæ non culpa, sed vi majore quadam acciderit, et de fortunæ potestate, et hominum infirmitate, et uti suum animum, non eventum considerent. In quibus omnibus conquestionem suarum ærumnarum, et crudelitatis adversariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari conveniet, si aut in his, aut in aliis exemplis scripti quoque controversiam adjunctam videbit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum, propterea quod quædam genera causarum, simpliciter et ex sua vi considerantur: quædam autem sibi aliud quoque aliquod controver-
103 siæ genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque causam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controversia ea, quæ ex scripto et sententia nominatur: sed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto et sententia dicemus. Nunc in alteram concessionis partem considerationem intendemus.

34 Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi
104 postulatio continetur. Hoc genus vix in judicio probari potest, ideo quod concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, ut ignoscat, impetrare. Quare parte ejus generis, cum causam non in eo constitueris, uti licebit. Ut si pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa sint beneficia, dixeris; possis, cum videaris non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum: Quod si, judices, hic pro suis beneficiis, pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore, multorum suorum recte factorum causa, uni delicto ut ignosceretis postularet, tam dignum vestra mansuetudine, quam virtute hujus esset, judices, a vobis hanc rem, hoc postulante, im-
b. petrari. Deinde augere beneficia licebit, et judices per locum communem ad ignoscendi voluntatem [19] deducere.
105 Quare hoc genus, quamquam in judiciis non versatur, nisi quadam ex parte: tamen quia et pars ipsa inducenda nonnumquam est, et in senatu, [20] aut in consilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam

19 *Deducere.*] Non dubitavi hoc reponere pro vulgato *ducere*, e Mss. pluribus et edd. pr. idque verbum proprium est Ciceronis in hac sententia. Primus Aldus *ducere* edidit.

20 *Aut in consilio.*] Addidi *in* e Mss. et consuetudine Ciceronis perpetua in his libris, cujus statim sequitur aliud exemplum.

in senatu, et in consilio de Syphace diu deliberatum est; et
de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium et ejus consilium
diu dictum est. Et magis in hoc quidem ignoscendi, quam
cognoscendi postulatio valuit. nam semper animo bono se
in populum Romanum fuisse non tam facile probabat, cum
conjecturali constitutione uteretur, quam ut, propter poste-
rius beneficium, sibi ignosceretur, cum deprecationis partes
adjungeret. Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur, 35
postulabit, commemorare, si qua sua poterit beneficia, et si 106
poterit, ostendere, ea majora esse, quam hæc, quæ delique-
rit, ut plus ab eo boni quam mali profectum esse videatur:
deinde majorum suorum beneficia, si qua exstabunt, pro-
ferre: deinde ostendere, non odio, neque crudelitate fe-
cisse, quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicujus,
aut aliqua honesta aut probabili causa: postea polliceri, et
confirmare, se et hoc peccato doctum, et beneficio eorum,
qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore a tali ra-
tione abfuturum: deinde spem ostendere, aliquo se in loco,
magno iis, qui sibi concesserint, usui futurum: postea, si 107
facultas erit, se, aut consanguineum, aut jam a majoribus
inprimis amicum esse demonstrabit; et amplitudinem suæ
voluntatis, et nobilitatem generis eorum, qui se salvum ve-
lint, et dignitatem ostendere, et cetera ea, quæ personis ad
honestatem et amplitudinem sunt attributa, cum conque-
stione, sine arrogantia, in se esse demonstrabit, ut honore
potius aliquo, quam ullo supplicio dignus esse videatur:
deinde ceteros proferre, quibus majora delicta concessa
sint. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate,
et propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ip-
sum illud peccatum erit extenuandum, ut quam minimum
obfuisse videatur; et aut turpe, aut inutile demonstrandum,
tali de homine supplicium sumere. Deinde locis commu- 108
nibus misericordiam captare oportebit ex iis præceptis, 36
quæ in primo libro sunt exposita. Adversarius autem ma-
lefacta augebit: nihil imprudenter, sed omnia ex crudeli-
tate et malitia facta dicet: ipsum immisericordem, super-
bum fuisse: et, si poterit, ostendet, semper inimicum fu-
isse, et amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia profe-
ret, aut aliqua de causa facta, non propter benivolentiam
demonstrabit; aut postea odium esse acre susceptum, aut
illa omnia maleficiis esse deleta: aut leviora beneficia, quam
maleficia: aut, cum beneficiis honos habitus sit, pro male- p. 76.
ficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, a.
ignosci. Deinde, de quo ut potestas esset, sæpe optarint, 109
in eum potestate non uti, summam esse stultitiam: et cogi-
tare oportere, quem animum in eum, vel quale odium ha-
buerint. Locus autem communis erit, indignatio maleficii,

et alter, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseriis sint. Quoniam igitur in generali constitutione tamdiu propter ejus partium multitudinem commoramur, ne forte varietate et dissimilitudinè rerum [21] diductus alicujus animus in quendam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere restet, et quare restet, admonendum videtur.

Juridicialem causam esse dicebamus, in qua æqui et ini-
qui natura, præmii aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cau-
sas, in quibus de æquo et iniquo quæritur, exposuimus.
37 Restat nunc, ut de præmio et de pœna explicemus. Sunt
110 enim multæ causæ, quæ ex præmii alicujus petitione con-
stant. nam et apud judices de præmio sæpe accusatorum
quæritur, et a senatu, aut a consilio aliquod præmium sæpe
petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cum ali-
quod exemplum ponamus, quod in senatu agatur, ab judi-
ciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de ho-
mine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam di-
ctionem sententiarum quoque ratio accommodetur, id non,
[22] etsi per sententiæ dictionem agitur, deliberativum est:
sed quia de homine statuitur, judiciale est habendum. Om-
nino autem qui diligenter omnium causarum vim et na-
turam cognoverit, [23] tum genere, tum etiam forma eas
intelliget dissidere. Ceteris autem partibus aptas inter se
111 omnes, et aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de
præmiis consideremus. L. Licinius Crassus consul quosdam
in citeriore Gallia, nullo illustri, neque certo duce, neque
eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent, qui
[24] hostes populi Romani dicerentur; quod tamen excur-
sionibus et latrociniis infestam provinciam redderent, con-
sectatus est, et confecit: [25] Romam redit: triumphum ab
senatu postulat. Hic, ut et in deprecatione, nihil ad nos
attinet, rationibus et infirmationibus rationum supponendis,
ad judicationem pervenire: propterea quod, nisi alia quo-
que incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit
judicatio, et in quæstione ipsa continebitur. In depreca-
tione, hujusmodi, Oporteatne pœna affici? in hac, hujus-
112 modi, Oporteatne præmium dari? Nunc ad præmii quæ-

21 *Diductus animus.*] Mss. plures et edd. pr. habent *deductus*. Sed *diductus* verum est, i. e. distractus rerum multitudine et varietate.

22 *Etsi per sententiæ.*] *Etsi* pro *si* recepi e. Ms. Leid.

23 *Tum genere, tum etiam forma.*] Delevimus *primo* in primo membro, quod a pluribus Mss. etiam Cass abest, et alienum esse, facile quisque intelligit.

24 *Hostes esse dic.*] *Esse* cum Lamb. delevi.

25 *Romam redit.*] Sic edidi, ut semper putavi legendum, pro *rediit*. nam et sic solet Cicero in narrationibus. et sequitur *postulat*. Sed et in utroque Guelf. sic reperi et in pluribus Oudend.

stionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmii 38
quatuor est in partes distributa; in beneficia, in hominem,
in præmii genus, in facultates. Beneficia ex sua vi, ex tem- b.
pore, ex animo ejus, qui fecit, ex casu considerantur. Ex sua vi quærentur hoc modo: magna, an parva; facilia, an difficilia; singularia sint, an vulgaria; vera, an [26] falsa quadam ex ratione honestentur: ex tempore autem, si tum, cum indigeremus; cum ceteri non possent, aut nollent opitulari; si tum, cum spes deseruisset: ex animo, si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset: ex casu, si non fortuna, sed industria factum videbitur, aut si industriæ fortuna obstitisse. In hominem 113
autem; quibus rationibus vixerit, quid sumtus in eam rem aut laboris insumserit; ecquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet; num aliquando ipse talem ob causam præmio aliquem affici negarit oportere; aut num jam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit; aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit; aut num hujusmodi sit factum, ut, nisi fecisset, supplicio dignus esset, non, quia fecerit, præmio; aut num ante tempus præmium petat, et spem incertam certo venditet pretio; aut num, quo supplicium aliquod vitet, eo præmium postulet, uti de se præjudicium factum esse videatur. In præmii autem genere, quid, et quantum, et 39
quamobrem postuletur, et quo, et quanto quæque res præmio digna sit, considerabitur: deinde, apud majores quibus hominibus, et quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur: deinde, ne is honos nimium pervagetur. Atque hic 114
ejus, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis; præmia virtutis et officii sancta et casta esse oportere, neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari: et alter, minus homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio pervulgato; quæ enim rara, et ardua sint, [27] ea ex præmio pulcra et jucunda hominibus videri: et tertius, si exsistant, qui apud majores nostros ob egregiam virtutem [28] tali honore dignati sunt: nonne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici videant, [29] delibari putent? et eorum enumeratio, et

26 *Falsa quadam ex ratione.*] Pro vulgato *oratione;* e Mss. Gron. duobus ap. Oud. Cass. Gu. et edd. pr. quod verum esse, facile res et sensus loci docet.

27 *Ea ex præmio pulcra* &c.] Mss. plerique *experiunda* habent, ut edd. pr. Sed neutra lectio mihi placet. Simpliciter verum est, rara et ardua pulcra videri: quorsum addatur *ex præmio,* aut *experiendo?* utrumque spurium puto.

28 *Tali honore dignati sunt.*] Hoc a Cicerone esse, nemo mihi persuadeat. Quomodo scribendum sit, sine libris non decerno. nam variæ conjecturæ esse possent, ut *ornati sunt, quos majores nostri dignati sunt* &c.

29 *Delibari putent.*] Hoc recepi e Ms. Gron. Firmant lectiones Mss. qui

cum eis, quos contra dicat, comparatio. Ejus autem, qui præmium petet, facti sui amplificatio, et eorum, qui præ-
115 mio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde ceteros a virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarum præmium postulatur: in quo [30] utrum copia sit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Loci communes. Facultates augere, non minuere oportere, et Impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet: contra autem de pecunia ratiocinari, sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur; et se non pretium pro facto, sed honorem [31] [ita ut factitatum
p. 77. a. sit] pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controversiis, quæ in scripto versantur, dicendum videtur.

40 In scripto versatur controversia, cum ex scriptionis ra-
116 tione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto et sententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controversia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas pluresve res significat, ad hunc modum: Paterfamilias, cum filium heredem faceret, vasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legavit: HERES MEUS UXORI MEÆ VASORUM ARGENTEORUM PONDO CENTUM, QUÆ VOLET, DATO. Post mortem ejus [32] vasa magnifica, et pretiose cælata petit a filio mater. [33] ille se, quæ ipse vellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambigue scriptum; propterea quod omnes in consuetudine sermonis [34] sic uti soleant eo verbo uno pluribusve

habent *derogari, subtrahi:* quæ sunt manifeste glossæ verbi *delibari*, item delibrari, quod est vitiosum pro *delibari.* Et eodem verbo similiter usus est Cicero c. 58. ubi pariter quidam substituerunt vulgatam hujus loci *deliberare.*

30 *Utrum copia.*] Vulgo *utrum copiane*, in quo manifestum est, aut *utrum* deleri debere, aut *ne*. *Utrum* abest a Ms. Gu. 2. ab aliis ap. Oudend. *ne*. Igitur hos, quia plures sunt, secutus sum.

31 *Ita, ut factitatum sit.*] Hæc ego spuria judico; nam sensum vix habent commodum, et tollunt concinnitatem parium paribus respondentium. itaque uncis inclusi. Si tamen quis genuina malit, intelligat, apud majores nostros, et alio tempore. Ms. Gu. 1. habet *ut facti tantum sit.*

32 *Vasa magnifica, et pretiose cælata.*] Putem ista esse permutata, legendumque *vasa pretiosa et magnifice cælata.* Ms. Gu. 1. habet *pretiosa*, sed a m. s. Ed. Juntæ habet *magnifice et pretiose cælata:* quod et ipsum non displicet.

33 *Ille se, quæ ipse vellet, debere dicit.*] Ms. Cass. delet *ipse;* male. sed legendum est *velit*. Vulgatum ortum est ex antiqua scriptura *velet*. Infra c. 41. recte est *vellet;* sed ibi pendet ex *daret*. c. 45. pariter confunduntur in Mss. *vellent* et *velint*.

34 *Sic uti soleant* &c.] Primum vulgatum *solent* correxi ex lege latinitatis: et sic habet Ms. Leid. 1. Deinde dedi *in eam sententiam, in quam*, pro ablativis. nam sic latini semper, et sic habent Mss. ap. Oudend. qui et probat. *eo verbo uno pl.* intellige, *quæ volet*, sc. ut id capiatur de eo, cui legatum scriptum est, non de herede, aut ut ad proximum substantivum (h. l. uxori) non ad remotius (heres) referatur.

in eam sententiam, in quam is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore et ex inferiore scri- 117
ptura docendum, id, quod quæratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque, ambigua visum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde, qua in sententia scriptor fuerit, ex ceteris ejus scriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit, et eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid, aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adversarius intelligat, adversetur. Nam facile, quid verisimile sit eum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, et ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributæ sunt, considerabitur. De- 118
inde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod adversarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quam id, quod nos accipimus, quod illius rei neque administratio, neque exitus ullus exstet; nos quod dicamus, facile et commode transigi posse. ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) MERETRIX CORONAM AUREAM NE HABETO. SI HABUERIT, PUBLICA ESTO, contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda. at in auro publicando et administrationem et exitum facilem esse, et incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, 41
num, illo probato, quod adversarius intelligat, utilior res, 119
aut honestior, aut magis necessaria, a scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, hone- b.
stum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: et, si id, quod ab adversariis dicetur, minime ejusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controversia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adversarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet, 120
illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod adversarius accipiat, fieri, aut intelligi voluisset: ut in hac causa, in qua de vasis argenteis quæritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quæ volet, si heredis voluntati permitteret. eo enim non adscripto, nihil inesse dubitationis, quin heres, quæ ipse vellet, daret. [35] Amentiam igitur fuisse, cum heredi vellet cavere, id adscribere, quo

35 *Amentiam i. f.*] Sic pro *amentiæ* edidimus e Mss. Gu. 2. Voss. 2. Schol. ed. Omnib. Med. Junt. ut conjecerat Lamb. Sic etiam est c. 45. et supra hac forma usus est tum ipse, tum auctor libr. ad Herenn.

121 non adscripto, nihilominus heredi caveretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maxime perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quærendum est, ut, quid eum voluisse in ejusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus: quid utilius, et quid honestius, et illi ad scribendum, et his ad comprobandum sit, demonstrandum: et ex his, si quid amplificationis dabitur, communibus [36] utrosque locis uti oportebit.

42 Ex scripto et sententia controversia consistit; cum alter verbis ipsis, quæ scripta sunt, utitur, alter ad id, quod
122 scriptorem sensisse dicet, omnem adjungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo, qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, et idem velle demonstrabitur: tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, [37] quod instituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare, hoc modo: Paterfamilias [38] cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit; SI MIHI [39] FILIUS GENITUS UNUS, PLURESVE, IS MIHI HERES ESTO. Deinde quæ assolent. Postea, SI FILIUS ANTE MORITUR, QUAM IN TUTELAM SUAM VENERIT, [40] TU MIHI, dicebat, SECUNDUS HERES ESTO. Filius non est natus. ambigunt agnati cum eo, qui est heres, si filius
123 ante, quam in suam tutelam veniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari, propterea, quod ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicit, suam esse hereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt. in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, et in omne factum idem valeat; sed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus juridicialis assumtivæ maxime sustinetur.
p. 78. a. Nam tum inducitur comparatio, ut in eum, qui, cum lex

36 *Utrosque.*] Sic rescripsi pro *utrumque*, ex Mss. Gu. 1. Leid. 1. et vestigiis edd. prim. quæ habent *utroque*, et refertur ad *his*. Aldus fecit *utrumque*. Cass. Gu. 2. habet *utrimque*, quod et ex aliis notatum est, nec ipsum spernendum.

37 *Quod instituit.*] Edd. pr. *instituerit:* quod melius puto. Sed Mss. in vulgato consentiunt, quod et ipsum rectum est.

38 *Cum liberorum nihil hab.*] Libri quidam scr. et edd. vett. *haberet nihil.*

39 *Filius genitus u. pl.*] Mss. Cass. Gu. 2. item alius ap. Oudend. *gignitur*, quod favet conjecturæ Lamb. *genitur.* libri quidam scr. et edd. pr. addunt *sit.* vel *fuerit*, e glossa adscripta in Mss. quamquam in formulis veteribus additur hoc verbum. *Unus pluresve* est e formula testamentorum.

40 *Tu mihi, dicebat, sec. h. e.*] An excidit *nomen*, ut in parenthesi sit (*dicebat nomen*) sc. heredis secundi. nam ad *postea* referre alienum sit.

aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, et auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros hostes castra haberent: tum relatio criminis, [41] ut in eo milite, qui, cum 124
[42] communis lex omnium hominem occidere vetaret, [43] tribunum [militum] suum, qui vim sibi afferre conaretur, occidit: tum remotio criminis, ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat, [44] quia sumtum quæstor non dedit, profectus non est: tum concessio per purgationem, et per imprudentiam, ut in vituli immolatione: et per vim, ut in navi rostrata: et per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, ut unum quiddam voluisse scriptor demonstretur: aut sic, ut in ejusmodi re et tempore, hoc voluisse doceatur.

Ergo is, qui scriptum [45] defendit, his locis plerumque omni- 43
bus, majore autem parte semper poterit uti: Primum scri- 125
ptoris collaudatione, et loco communi, nihil eos, qui judicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere: et hoc eo magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea quod vehementissimum est, facti, aut intentionis adversariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid juratus judex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipsum secum admirantem, quidnam contra dici possit: tum ad judicis officium revertentem, et ab eo quærentem, quid præterea audire, [46] aut exspectare debeat: tum ipsum adversarium, quasi intentantis loco, producendo, hoc est, interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factum esse, aut contra contendi neget: utrum negare ausus sit, se dicere desiturum.
Si neutrum neget, et contra tamen dicat: nihil esse, quo 126
hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita commorari conveniet, quasi nihil præterea dicendum sit, et quasi contra dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando; sæpe cum scripto factum adversarii

41 *Ut in eo milite.*] Addidimus *milite* e Mss. ap. Oudend. aliisque et Gu. 1. Cass. edd. pr. Delevit Aldus.

42 *Communis lex omnium hom.*] *Omnium* aberat a Ms. Leid. 3. arbitror bene. nisi cum Oudendorpio malis corrigere vulgatum *omnino*, quod non displicet.

43 *Tribunum militum suum.*] Variant libri, alii *militum*, alii *militem*, ut etiam Gu. 1. Sine dubio vox est spuria, ut alii viri docti judicant. Uncis inclusi. Tum edidi *vim afferre* pro *inferre* ex Mss. pluribus ap. Oudend. etiam nostris Gu. 1. 2. et sic Cicero in Miloniana in hac ipsa re.

44 *Quia sumtum quæstor non dedit.*] Supra c. 29. erat *daret*, et h. l. forte fuit *dederat*.

45 *Defendit.*] Multi libri scr. et edd. *defendet:* quod fortasse rectius h. l. sed in his temporibus ita variat Cicero, ut certi quid statuere non liceat. Similiter post *variare oportebit;* cum plerisque aliis locis sit *variari* aut aliud in hac forma.

46 *Aut exspectare debeat.*] Cass. *quid exsp.* quod valde placet.

confligendo; atque interdum acriter ad judicem ipsum revertendo. Quo in loco judici demonstrandum est, quid juratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis judicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid ad-
44 versarius: cum et scriptum aperte sit, et adversarius omnia
127 confiteatur, tum judicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, et scripsisse aliud demonstrabitur: ut in illa de testamento, quam posuimus, controversia,
b. aut causa assumtiva inferetur, quamobrem scripto non po-
128 tuerit, aut non oportuerit obtemperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is, qui scripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, [47] indicium nobis reliquerit suæ voluntatis: multa incommoda consequi, si instituatur, ut a scripto recedatur. nam et eos, qui aliquid scribant, non existimaturos, id, quod scripserint, ratum futurum: et eos, qui judicent, certum, quod sequantur, nihil habituros, si semel a scripto recedere consueverint. Quod si voluntas scriptoris conservanda sit, se, non adversarios, a voluntate ejus stare. nam multo propius accedere ad scriptoris voluntatem eum, qui ex ipsius eam litteris interpretetur, quam illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ voluntatis quasi imaginem reliquerit, sed
129 domesticis suspicionibus perscrutetur. Sin causam afferet is, qui a sententia stabit, primum erit contra dicendum: [48] quam absurdum, non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam invenire: deinde conversa omnia esse: ante solitos esse accusatores judicibus persuadere, affinem esse alicujus culpæ eum, qui accusaretur; causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in singulas partes multæ con-
130 venient argumentationes: primum nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi convenire: deinde si in ceteris legibus conveniat, hanc esse hujusmodi legem, ut in ea non oporteat: postremo si in hac quoque lege oporteat, hanc
45 quidem causam accipi minime oportere. Prima pars his fere locis confirmabitur: scriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret: non fuisse ei grave,

47 *Indicium nobis suæ vol.*] Edidi *ind.* pro *judicium* e Mss. ap. Grut. et Oudend. et Gu. utroque, Cass. *Voluntatis* porro *judicium* nullum est; et infra pro eo est *imago voluntatis.*

48 *Quam absurdum.*] Ms. Leid. addit *sit;* quod non displicet.

nec difficile, eam causam excipere, quam adversarii proferant, si quicquam excipiendum putasset: consuesse eos, qui leges scribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges 131
cum exceptionibus scriptas, et maxime videre, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret: et ostendere, causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: ideo quod, cum semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit. Quod si sit institutum; omnibus causam dari et potestatem peccandi, cum intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati sitis, rem judicare: deinde et ipsis judicibus judicandi, et ceteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, si semel a legibus recessum sit: nam et judices neque quid sequantur, habituros, 132
si ab eo, quod scriptum sit, recedant: neque, [49] quo pacto p. 79.
aliis improbare possint, quod contra legem judicarint: et a.
ceteros cives, quid agant, ignoraturos, si ex suo quisque consilio, et ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præscripto civitatis unamquamque rem [50] administrarit: postea quærere ab judicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotiis: cur reipublicæ munere impediantur, cum [51] sæpius suis rebus et commodis servire possint: cur in certa verba jurent: cur certo tempore conveniant, certo discedant: nihil quisquam afferat causæ, quo minus frequenter operam reipublicæ det, nisi quæ causa [52] in lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum censeant, adversarios nostros leges negligere concedant: deinde item quærere ab judici- 133
bus, si [53] ejus rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, pas-

49 *Quo pacto aliis improbare.*] Legendum est aut *alios*, ut Victorius edidit, quod habet Ms. ap. Oudend. aut *in aliis*, quod tantopere consentiunt libri in verbo *aliis*. Legant lectores: non potui decernere.

50 *Administrarit.*] Sic fidenter edidi pro *administrabit:* quod salva latinitate stare non potest: et meri conjunctivi præcedunt in ejusdem modi structura. Mox *ab judicibus* e Mss. pluribus et ed. pr. Omnib. pro *a. j.* Sic et mox est in omnibus.

51 *Sæpius suis rebus.*] Delevi *seriis*, quod e Mss. suis quibusdam addidit Gruterus. nam quis ita dicit? omnes *rebus suis et commodis servire*, sine tali adjunctione, qualis est etiam *necessariis* in libris quibusdam. Utrumque est a glossatore.

52 *In lege exc. sit.*] Vulg. *ex lege*: contra consuetudinem latinam in hac formula: *in* habent Mss. etiam nostri, et edd. vett. Aldus primus dedit *ex*.

53 *Ejus rei caussam.*] Variant libri in hoc verbo, aliis etiam *caussæ*, aliis *caussa* exhibentibus: aliique aliud placere video. Ego cum Lambino spurium esse credo: nec profecto convenit sequentibus ullo modo: *ejus rei caussam—exceptionem.* Est scil. a glossa, diserte exponente, quod in exceptionis verbo latet, estque ducta e superioribus verbis: *nisi quæ caussa in lege excepta sit.*

surine sint: postea hoc, quod faciat, indignius et impudentius esse, quam si adscribat: [54] age porro, quid si ipsi velint judices adscribere: passurusne sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem verbo et litteris mutare non possint,
134 eam re ipsa, et judicio maxime, commutare: deinde indignum esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoscendi, et probandi, aut improbandi potestas nulla fiat: hoc ipsis judicibus invidiosissimum futurum: non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, et per populum agi convenire: quod si nunc id agant, velle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi: [55] se actiones videre et dissuadere velle: quod si hæc cum summe inutilia, tum multo turpissima sint; legem, cujuscemodi sit, in præsentia conservari ab judicibus, post, si displiceat, a populo corrigi convenire: deinde, si scriptum non exstaret, magnopere quæreremus: neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus. nunc cum scriptum sit, amentiam esse, ejus, qui peccarit potius, quam legis ipsius verba cognoscere. His et hujusmodi rationibus ostenditur, causam
46 extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in
135 qua est ostendendum, si in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minime conveniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maxime necessarius, per
b. quem ostendat oportet, si conveniat causam contra scriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab adversa-
136 riis afferatur. Qui locus idcirco est huic necessarius, quod semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. [56] nam summa impudentia sit, eum, qui contra quam quod scriptum sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. [57] Si quid igitur ex hac ipsa

54 *Age porro, quid si ipsi.*] Aut *quid* delendum puto, ut forma legitima hujus rationis *age porro*, vel *vero* reddatur, in qua *quid?* locum non habet, aut transponendum, *si quid i. j.* &c.

55 *Se actiones videre et d. v.*] Hoc ego nunquam intellexi, nec explicatum reperi. Conjeci *actionem* sc. legislatoris, in lege ferenda: nam in lege accipienda non est actio, ut referre possis ad illa duo, *qui lator sit, qui sint accepturi.*

56 *Nam summa impud. sit.*] Pro *est* dedi *sit*, e Mss. nostris omnibus, duobus ap. Oudend. quod saltem est elegantius vulgato, in quo tamen latinitas salva est. Mox addidi *quam* e Mss. nostris et aliis ap. Gron. Oud. et edd. pr. Aldus primus delevit. male. Oudendorpius defendit vulgatum, propter observatiunculam de illo *quam* interdum omisso, ut *præter quod*, pro *præterquam quod.*

57 *Si quid igitur—quippiam accu-*

quippiam accusator deroget, omnibus partibus justius et probabilius accusare videatur. Nam superior oratio [58] hoc omnis faciebat, uti judices, etiamsi nollent, necesse esset; hæc autem, etiamsi necesse non esset, ut vellent contra judicare. Id autem fiet, si, quibus ex locis culpa demon- 137
strabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, (de quibus ante, ut potuimus, diligenter perscripsimus; de his locis, quæ res postulabit, ad causam adversariorum improbandam transferemus:) aut causæ et rationes afferentur, quare, et quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum; ut sententia quoque, et voluntate scriptoris, non [59] ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse videatur: aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur.

Contra scriptum autem qui dicet, primum eum inducet 47
locum, per quem æquitas causæ demonstretur: aut osten- 138
det, quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: et, quamcunque causam assumet, assumtionis partibus se defendet, de quibus ante dictum est. Atque hoc in loco cum diutius commoratus, sui facti rationem et æquitatem causæ exornaverit, tum ex his locis fere contra adversarios dicet oportere causas accipi. Demonstrabit, nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: omnia supplicia, quæ a legibus proficiscantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse: scriptorem ipsum, si exi- 139
stat, factum hoc probaturum: et idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: et ea re legis scriptorem certo ex ordine judices, certa ætate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quivis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, et voluntatem interpretari: deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, et barbaris judicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc vero, quod intelligeret, [60] quales viri judicaturi essent, idcirco eum, quæ perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putavit: postea quærere ab adversariis, quid si hoc fe- 140

satur.] Variant hic libri et Critici, et aliud alii placet, ut Oudendorpio *quipiam*, quod et Gu. 1. habet. Ego delendum puto alterutrum, aut *quid* aut *quippiam*.

58 *Hoc faciebat.*] *Hoc* pro *huc* Gruterus accipit scriptum antique. Sed sic Cicero non scripsit. Ergo scribamus *huc*, si vera est lectio. Edd. pr. habent *hæc*.

59 *Ipsa solum scripturæ causa.*] Variavere librarii in hujus loci lectione. Suspicatus aliquando sum *scripturâ*, sine *caussa*. nam in illa lectione etiam *ipsius* requiri videtur.

60 *Quales viri judicaturi essent.*] Ms. Cass. Gu. 2. et alii ap. Gron. et Oudend. addunt *res:* quod mihi non a librariis ortum videtur. *res judicare* bene latinum est, et prope formula solennis in hac re.

cissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus, aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima; tumne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam excepit: Non ergo omnia scriptis, sed quædam, [61] quæ perspicua sint, tacitis ex-
p. 80. ceptionibus caveri: deinde nullam rem neque legibus, ne-
a. que scriptura ulla, denique ne in sermone quidem quotidiano atque imperiis domesticis recte posse administrari, si unusquisque velit verba spectare, et non ad voluntatem
48 ejus, [62] qui verba habuerit, accedere: deinde ex utilitatis
141 et honestatis partibus ostendere, quam inutile, aut quam turpe sit id, quod adversarii dicant fieri oportuisse, aut oportere: et id, quod nos fecerimus, aut postulemus, quam utile, aut quam honestum sit: deinde leges nobis caras esse non propter litteras, quæ tenues et obscuræ notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est, utilitatem, et eorum, qui scripserint, sapientiam et diligentiam: postea, quid sit lex, describere, ut ea videatur in sententiis, non in verbis consistere: et judex is videatur legi obtemperare, qui sententiam ejus, non qui scripturam sequatur: deinde, quam indignum sit, eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus et audaciam contra legem fecerit, et eum, qui honesta, aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab litteris legis recesserit: atque his, et hujusmodi rationibus, et accipi causam, et in hac lege accipi, et eam causam, quam ipse af-
142 ferat, oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui a scripto diceret, hoc fore utilissimum, si quid de æquitate ea, quæ cum adversario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicet, plurimum proderit, ex ipsa scriptura, aliquid ad suam causam convertere, aut ambigue aliquid scriptum ostendere: deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi prosit, defendere, aut verbi definitionem inducere, et illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere, aut ex scripto non scriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de
143 qua post dicemus. Quacumque autem in re, quamvis leviter probabili, scripto ipso se defenderit, etiam cum æquitate causa abundabit, necessario multum proficiet, ideo quod, si id, quo nititur adversariorum causa, subduxerit, [63] omnem illam ejus vim et acrimoniam lenierit ac diluerit. [64] Loci autem communes ceteri ex assumtionis partibus in

61 *Quæ perspicua sint.*] Sic Mss. etiam nostri, et edd. pr. Vulgo *sunt*, male.

62 *Qui verba habuerit.*] Mss. quidam addunt *ea*: bene, ut opinor, ut magis definitum sit.

63 *Omnem illam ejus vim.*] *Illam* bene abest Ms. Cass.

64 *Loci c. ceteri.*] Sic pro vulgato *certis*, ex Mss. pluribus Grut. Oudend. et ed. pr. edidi. Non est sermo de certis locis, sed de locis ex assumtionis

utramque partem convenient. Præterea ejus, qui a scripto dicet, leges ex se, non ex ejus, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, et legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris, et utilitate communi, non in verbis consistere. Quam indignum sit, æquitatem litteris urgeri, quæ voluntate ejus, qui scripserit, defendatur.

Ex contrariis autem legibus controversia nascitur, cum 49
inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc 144
modo: [65] Lex est, QUI TYRANNUM OCCIDERIT, OLYMPIONICARUM PRÆMIUM CAPITO, ET QUAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATU DEPOSCITO, ET MAGISTRATUS EI CONCEDITO. Et altera lex, TYRANNO OCCISO, QUINQUE EJUS
PROXIMOS COGNATIONE, MAGISTRATUS NECATO. Alex- b.
andrum, qui apud Pheræos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, [66] sibi in præmii loco deposcit. Sunt, qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in judicio est. In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem præcepta convenient, ideo quod uterque suam legem confirmare,
contrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet 145
contendere, considerando, utra lex ad majores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertineat: ex quo conficitur, ut, si leges duæ, aut si plures, aut, quotquot erunt, conservari non possint, quia discrepent inter se; ea maxime conservanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur: deinde, utra lex posterius lata sit: nam postrema quæque gravissima est: deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. nam id, quod imperatur, necessarium: [67] illud, quod permittitur, voluntarium est: deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, [68] pœna afficiatur,
aut in utra major pœna statuatur: nam maxime conser- 146
vanda est ea, quæ diligentissime sancta est: deinde utra lex jubeat, utra vetet: nam sæpe ea, quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet; deinde,

partibus, quorum plures supra indicavit; hic de reliquis monet, qui utrique disceptantium parti apti sint.

65 *Lex est.*] Mss. quidam, in his nostri Cass. Gu. 1. delent hic *est*, ut et c. 50. princ. Semel monuisse de hac forma satis sit, ut supra de alio genere. nihil certi est: sed simplicitati tamen Ciceronianæ in his libri aptius, verbum *est* in his relinqui.

66 *Sibi in præmii loco dep.*] *In* addidimus e Mss. Oudend. et nostris omnibus, edd. pr. est enim elegantius, nec a librariis.

67 *Illud, quod perm.*] *Illud* malim abesse.

68 *Pœna adficiatur.*] Int. quia non obtemperatum sit: est tamen paullo durius. Itaque Oudend. conjecit *adjiciatur*, eleganter sane, sed non necessario. Mox *diligentissime* ad pœnam referendum. Nam diligentia in legibus ad omnia pertinet, per quæ legi cavetur.

utra lex de genere omni; utra de parte quadam; utra com-
muniter in plures; utra in aliquam certam rem scripta vi-
deatur: nam quæ in partem aliquam, et quæ in certam
quandam rem scripta est, [69] promtius ad causam accedere
videtur, et ad judicium magis pertinere: deinde, ex lege
utrum statim fieri necesse sit: utrum habeat aliquam mo-
ram et sustentationem: nam id, quod statim faciendum sit,
147 perfici prius oportet: deinde operam dare, ut sua lex ipso
scripto videatur niti: contraria autem aut per ambiguum,
aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci; quo
sanctius et firmius id videatur esse, [70] quod apertius scriptum
sit: Deinde suæ legis ad scriptum, ipsam sententiam quo-
que adjungere, contrariam legem item ad aliam sententiam
traducere, ut, si fieri poterit, ne discrepare quidem videan-
tur inter se: postremo facere, si causa dabit facultatem, ut
nostra ratione utraque lex conservari videatur, [71] adver-
sariorum ratione, altera sit necessario negligenda. Locos
autem communes, et quos ipsa causa det, videre oportebit,
et ex utilitatis et honestatis amplissimis partibus sumere,
demonstrantem per amplificationem, ad utram potius legem
accedere oporteat.

50 Ex ratiocinatione nascitur controversia, cum ex eo, quod
148 uspiam est, ad id, quod nusquam scriptum est, [72] pervenitur,
hoc pacto: Lex est: SI FURIOSUS EST, [73] AGNATORUM
GENTILIUMQUE IN EO PECUNIAQUE EJUS POTESTAS
p. 81. ESTO. Et lex: PATERFAMILIAS UTI SUPER FAMILIA
a. PECUNIAQUE SUA LEGAVERIT, ITA JUS ESTO. Et lex:
SI PATERFAMILIAS INTESTATO MORITUR, FAMILIA PE-
CUNIAQUE EJUS AGNATORUM GENTILIUMQUE ESTO.
149 Quidam judicatus est parentem occidisse. ei statim, quod
effugiendi potestas non fuit, ligneæ soleæ in pedes [74] in-
ductæ sunt: os autem obvolutum est folliculo et præliga-
tum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tan-
tisper, dum culeus, in quem conjectus in profluentem de-
ferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in
carcerem tabulas afferunt, et testes adducunt: heredes,
quos ipse jubet, scribunt: tabulæ obsignantur. De illo

69 *Promtius ad caussam acc.*] Sic sine varietate libri: nisi quod Gu. 1. habet *promittis*, vitiose: adscripto supra, alii *promtius*. Elegans est conjectura Fabri et Lambini *propius*.

70 *Quod apertius scriptum sit.*] Sic Mss. omnes et ap. Oudend. et nostri. Itaque recepimus pro *descriptum*.

71 *Advers. ratione.*] Delevi copulam *et*, quæ bene abest Mss. nostris et aliis; non enim hæc copulanda, sed disjungenda.

72 *Pervenitur.*] Mss. plures *venitur*, rectius, ut arbitror.

73 *Agnatorum.*] Hic quoque Mss. prope omnes et edd. *agnatorum* et *legaverit* vel *legarit*; idque secutus sum. v. ad Herenn. I, 13.

74 *Inductæ sunt.*] Mss. Cass. Gu. 1. *inditæ*; quod verum puto: nec hæc lectio est ab librariorum ingenio. Gu. 2. *indutæ*. Sic Tacit. A. XI, 32. *vincla indita sunt*.

post supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis
scripti sunt, et inter agnatos, de hereditate controversia est.
Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco
sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legi-
bus, et quæ hunc ipsum supplicio hujusmodi afficiunt, et
quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ra-
tiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut
quæratur, habueritne testamenti faciendi potestatem. [75] Lo- 150
cos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, et
hujusmodi quosdam esse arbitramur: primum, ejus scripti,
quod proferas, laudationem et confirmationem: deinde ejus
rei, qua de quæratur, cum eo, de quo constat, collationem
ejusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile
esse videatur: postea admirationem [76] per contentionem,
qui fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud
neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere: deinde
idcirco hac de re nihil esse scriptum, quod, cum de illa
esset scriptum, de hac re is, qui scribebat, neminem, dubi-
taturum arbitratus sit: postea multis in legibus multa esse 151
præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur; quod ex
ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint: deinde
æquitas rei demonstranda est, ut [77] in juridiciali absoluta.
Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit:
quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo,
cui conferatur, diversum esse genere, natura, vi, magnitu-
dine, tempore, loco, persona, opinione: si, quo in numero
illud, quod per similitudinem affertur, et quo in loco illud,
cujus causa affertur, haberi conveniat, ostendetur: deinde,
quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem videa-
tur de utraque existimari oportere. Ac, si ipse quoque po- 152
terit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, quibus
ante dictum est, utetur: si non poterit, negabit oportere
quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare: [78] [pericli-

75 *Locos a. communes.*] *Communes* abest ab Ms. Leid. 2. et edd. pr. Fortasse bene. nam hi non sunt proprie loci communes, sed loci argumentorum: qui tamen et ipsi sic appellari possunt.

76 *Per contentionem.*] Sic edidi pro *percontatione*, e Mss. Gu. 1. 2. et Gruterianis, item duobus ap. Oudendorpium.

77 *In juridiciali.*] Mss. Cass. Gu. 1. et unus ap. Oud. *negotiali:* male. nam juridicialis genera duo sunt, quorum alterum absolutum est, non negotialis.

78 *Periclitari — videatur.*] Hæc non sunt in Mss. Cass. et Schol. Ms. Voss. In Gu. 1. sunt in margine, item in Gu. 2. alia, Scholiastæ, manu adscripta. Et sane, si ista sunt genuina, idem bis dicitur. nam, *nihil esse pæne, quod non alteri simile videatur,* nihil differunt ab sequentibus: *omnia posse inter se vel similia vel dissimilia demonstrari.* Monendi lectoris causa uncis ea inclusi. Sed totus locus laborat, et varie in Mss. et edd. legitur. Alii habent *multis de similibus*, alii *multas de similibus,* quod placet Oudendorpio; item quidam *tamen* pro *tantum*, quod mihi placet, nempe si vulgata servetur saltem constructio, ut sensus sit, cum multæ res sint &c. nam hic quoque aliquid deesse videtur, forte *et similibus*,

tari omnia jura, si similitudines accipiantur: nihil esse
pæne, quod non alteri simile esse videatur,] multis dissimi-
libus rebus, in unamquamque rem tantum singulas esse le-
b. ges: omnia posse inter se vel similia vel dissimilia demon-
strari. [79] Loci communes a ratiocinatione, oportere con-
jectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non scriptum
sit, pervenire: et neminem posse omnes res per scripturam
amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet, ut
153 quædam ex quibusdam intelligantur: contra ratiocina-
tionem, hujuscemodi: conjecturam divinationem esse, et
stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cavere,
quibus velit.

51 Definitio est, cum in scripto verbum aliquod est positum,
cujus de vi quæritur, hoc modo: Lex, QUI IN ADVERSA
TEMPESTATE NAVIM RELIQUERINT, OMNIA AMITTUNTO:
EORUM NAVIS ET ONERA SUNTO, QUI IN NAVI REMAN-
SERINT. Duo quidam, cum jam in alto navigarent, [80] et
cum eorum alterius navis, alterius onus esset, naufragum
quendam natantem, et manus ad se tendentem animadver-
terunt: misericordia commoti, navim ad eum applicave-
154 runt: hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto, ipsos
quoque tempestas vehementius jactare cœpit, usque adeo,
ut dominus navis, cum idem gubernator esset, in scapham
confugeret, et inde funiculo, qui a puppi religatus scapham
annexam trahebat, [81] navim, quoad posset, moderaretur;
ille autem, cujus merces erant, [82] in gladium ibidem incum-
beret. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, et
navi, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus,
et tempestate jam commutata, navis [83] in portum pervehi-
tur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter saucius
facile est ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum
trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad

sicut in extremo *diss.* et *similia* junguntur. Sed vix est tanti, in his multum laborare.

79 *Loci comm. a ratiocinatione.*] Hoc a Cicerone esse, valde dubitat Oudendorpius. frustra. clare ei respondet infra *contra ratiocinationem.*

80 *Et cum eorum.*] Addidi *cum* e Mss. quod h. l. est prope necessarium, quia aliter hic, aliter ante dicitur: atque etiam hæc repetitio est Ciceroni usitatissima.

81 *Navim—moder.*] Mss. plures et edd. pr. habent *navi*, quod stare cum verbo potest, et fortasse in *navim* mutatum est a librariis: nisi e sequentibus huc venit, in quibus est, *navi* opitulatus est.

82 *In gladium in navi ibidem inc.*] Abest a Schol. Ms. Leid. *in navi:* nec displicet Oudendorpio. At vicissim *ibidem* abest a Ms. Gu. 2. Id indicat, dominum mercium pariter fuisse in scapha: quod non repugnat, immo necessarium est ex eo, quod in actione legis navim reliquisse dictus est, atque sic et res est ad Her. I, 11. Ergo non in navi incubuit in gladium. *In navi* igitur delevi.

83 *In portum pervehitur.*] Sic pro vulgato *provehitur* edidi e Mss. tum aliis tum Cass. Gu. 1. 2. *Provehi in altum* dicitur, at *in portum pervehi.* v. Oudend. ad h. l.

causam accedunt, et ex nominis vi nascitur controversia.
nam et relinquere navem, et remanere in navi, denique
navis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. Iisdem autem
ex locis omnibus, quibus definitiva constitutio, tractabitur.

Nunc, expositis iis argumentationibus, quæ in judiciale 155
causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum
genus et demonstrativum, argumentandi locos et præcepta
dabimus, non quo non in aliqua constitutione omnis sem-
per causa versetur; sed [84] quia proprii tamen harum cau-
sarum quidam loci sunt, non a constitutione separati, sed
ad fines horum generum accommodati. Nam placet, in ju- 156
diciali genere finem esse æquitatem, hoc est, partem quan-
dam honestatis. in deliberativo autem Aristoteli placet uti-
litatem, nobis et honestatem, et utilitatem. in demonstra-
tivo, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ
quædam argumentationes communiter, ac similiter tracta-
buntur: quædam separatius ad finem, quo referri [85] omnem
orationem oportet, adjungentur. Atque uniuscujusque con-
stitutionis exemplum supponere non gravaremur, nisi illud
videremus, quemadmodum res obscuræ dicendo fierent aper- p. 82.
tiores; sic res apertas, obscuriores fieri oratione. Nunc ad a.
deliberationis præcepta pergamus.

Rerum expetendarum tria genera sunt: par autem nu- 52
merus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, 157
quod [86] sua vi nos allicit ad sese, non emolumento captans
aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus virtus, scien-
tia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim et na-
turam, sed propter fructum, atque utilitatem, petendum:
quod genus pecunia est. Est porro quiddam ex horum
partibus junctum, quod et sua vi, et dignitate nos inductos
ducit, et præ se quandam gerit utilitatem, quo magis ex-
petatur, ut amicitia, bona existimatio. Atque ex his ho-
rum contraria facile, tacentibus nobis, intelligentur. Sed 158
ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ posuimus, brevi nomi-
nabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta ap-
pellabuntur. quæ autem in secundo, utilia. hæc autem ter-
tia, quia partem honestatis continent et quia major est vis
honestatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur:
sed in meliorem partem vocabuli conferantur, et honesta

84 *Quia proprii tamen harum* &c.] Sic edd. pr. Mss. fere. at vulgati inde ab Aldo, *tantum:* Cass. *tantarum*, quod e *tamen harum* natum videtur. *tn* et *tm* in libris facile permutantur. Et hoc intelligi potest, vulgatum non. Mox alterum *autem* post *in demonstrativo*, auctoribus Mss. nostris omnibus, et aliis, et edd. pr. delevi.

85 *Omnem orationem.*] Sic pro *rationem* iisdem libris auctoribus dedi; quod et sine libris fieri poterat. Aldus induxit.

86 *Sua vi nos allicit.*] Correxi sic vulgatum *alliciat:* nam in sequentibus sic est: *est quiddam—quod sua vi nos ducit, et præ se gerit* &c.

nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint, honestas et utilitas; vitandarum, turpitudo et inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo et affectio: quarum altera ex vi, altera ex re et personis consideratur. de utraque post apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes primum explicemus.

53 Quod aut totum, aut aliqua ex parte propter se petitur,
159 honestum nominabimus. Quare cum ejus duæ partes sint, quarum altera simplex, altera juncta sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnes res una vi atque uno nomine amplexa virtus. nam virtus est animi habitus naturæ modo, rationi consentaneus, quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur partes quatuor; pruden-
160 tiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est rerum bonarum, et malarum, [87] neutrarumque scientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur ante quam factum sit. Justitia est habitus animi, communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium est ab natura profectum: deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: postea res et ab natura profectas, et ab consuetudine probatas, legum metus et religio sanxit.
161 Natura jus est, quod non opinio genuit, sed quædam in-
b. nata vis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ (quam divinam vocant) curam cærimoniamque affert: pietas, per quam sanguine conjunctis, patriæque benivolis officium et diligens tribuitur cultus: gratia, in qua amicitiarum et officiorum alterius memoria [88] et remunerandi voluntas continetur: [89] vindicatio, per quam vis et injuria, et omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut ulciscendo propulsatur: observantia, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam et ho-
162 nore dignantur: veritas, per quam immutata ea, quæ sunt,
54 aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine jus est, quod aut leviter a natura tractum aluit, et majus fecit usus, ut religionem: aut si quid eorum, quæ ante

87 *Neutrarumque.*] Sic edidi cum Lambino, pro vulgato *et utrarumque*, quod nihili est. *res neutræ* sunt res mediæ, quæ nec bonæ, nec malæ dicuntur per se. nihil vulgatius in philosophia græca.

88 *Et remunerandi.*] Delevi hic alterum *alterius*, quod in Cass. manus prima delevit.

89 *Vindicatio.*] Hic e Mss. delevi ter *est*.

diximus, ab natura profectum, majus factum propter con-
suetudinem videmus, aut quod in morem vetustas vulgi ap-
probatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum.
Pactum est, quod inter aliquos convenit: par, quod in
omnes æquabile est: judicatum, de quo alicujus, aut ali-
quorum jam sententiis constitutum est. Lege jus est,
quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut observet,
continetur. Fortitudo est considerata periculorum susce- 163
ptio, et laborum perpessio. Ejus partes, magnificentia,
fidentia, patientia, perseverantia. Magnificentia est rerum
magnarum, et excelsarum cum animi ampla quadam et
splendida propositione agitatio, atque administratio: fiden-
tia est, per quam magnis et honestis in rebus multum ipse
animus in se fiduciæ certa cum spe collocavit: patientia
est honestatis, aut utilitatis causa, rerum arduarum, ac dif-
ficilium voluntaria, ac diuturna perpessio: perseverantia est 164
in ratione bene considerata stabilis et perpetua permansio.
Temperantia est rationis in libidinem, atque in alios non
rectos impetus animi, firma et moderata dominatio. Ejus
partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia
est, per quam cupiditas, consilii gubernatione regitur: cle-
mentia per quam [90] animi, temere in odium alicujus concitati
invectio, comitate retinetur: modestia, per quam pudor
honestus, [91] caram et stabilem comparat auctoritatem. At-
que hæc omnia propter se solum, ut nihil adjungatur emo-
lumenti, petenda sunt. quod ut demonstretur, neque ad hoc
nostrum institutum pertinet, et a brevitate præcipiendi re-
motum est. Propter se autem vitanda sunt, non ea modo, 165
quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignavia, et justitiæ
injustitia: verum etiam illa, quæ propinqua videntur et
finitima esse, absunt autem longissime: quod genus, fi- p. 83.
dentiæ contrarium, est diffidentia, et ea re vitium est: au- a.
dacia non contrarium, sed appositum est ac propinquum,
et tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vi-
tium reperietur, aut certo jam nomine appellatum; ut au-
dacia, quæ fidentiæ; pertinacia, quæ perseverantiæ finitima
est; superstitio, quæ religioni propinqua est: aut sine ullo
certo nomine. Quæ omnia item uti contraria rerum bo-
narum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem

90 *Animi temere in od. al. concitati invectio com. retinetur.*] Sic arbitror locum esse corrigendum: ex vulgato *invectionis concitati.* Vestigia ejus lectionis fuerunt in Palat. 2. qui habuit *invectio concitata*, ut Gu. 2. inter versus. Si quis malit *animi* et *retinenter* conjungere, legat *invect et concitati.*

91 *Caram et stabilem auctoritatem.*] *Caram* pro *claram* edidi e Mss. nostris omnibus et aliis multis. *Clara auctoritas* non est a modestia: at auctoritas, quæ sit juncta caritate, et firma propter caritatem.

genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est.

55 Nunc de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur
166 multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo [92] ducunt: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequens de aliquo fama cum laude: dignitas, alicujus honesta, et cultu, et honore, et verecundia digna auctoritas: amplitudo, potentiæ, aut majestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia: amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa,
167 quem diligit, cum ejus pari voluntate. Hic, quia de civilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adjungimus, ut eorum quoque causa petenda videatur: ne forte, [93] qui nos de omni amicitia dicere existiment, reprehendere incipiant. quanquam sunt, qui propter utilitatem modo petendam putent amicitiam: sunt qui propter se solum: sunt qui propter se, et utilitatem. quorum quid verissime constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam esse
168 expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus junctæ, partim non sunt, et quia partim veteres sunt, partim novæ, [94] partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles; ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus habebi-
56 tur. Utilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur, ut in republica quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socii; quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent civitates: alia vero, quæ jam quiddam magis amplum, et minus necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amici-
169 tiarum ac societatum multitudo. Quibus rebus non illud solum conficitur, ut salvæ et incolumes, verum etiam, ut amplæ atque potentes sint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas et potentia. Incolumitas

92 *Ducunt.*] Deleto *ad se*, quod tum ab aliis, tum nostris Cass. Gu. 2. et edd. pr. abest. nempe hic *ducere* est delectare. ceterum *ducere ad se* phrasis est bene latina, apud Ciceronem Off. 1. sed alio sensu.

93 *Qui nos—dicere existiment.*] Hoc verum est, non *existimant*, ut quisque audire potest, qui aures latinas habet: item mox: *sunt, qui putent*, ut habet Ms. Cass. non *putant*: de quo alibi admonitum est.

94 *Partim ab illorum.*] Int. qui nobis amici sunt, quibuscum amicitia est: nisi malis *aliorum*; quod foret simplicius et lenius: sed nobis videtur *illorum* rectum et verum esse, ad eamque partem referri, quæ post est *ex officiis*, nempe vel nostris vel amicorum nostrorum.

est salutis [95] tuta atque integra conservatio: potentia est ad b.
sua conservanda, et alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ ante dicta sunt, quid difficulter [96] fieri et quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumtu, molestia, quam brevissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quamquam laboris, sumtus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis; tamen, his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci potest.

Quoniam ergo de honestate, et de utilitate diximus, nunc 170
restat, ut de iis rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine et affectione, perscribamus. Puto igitur esse 57
hanc necessitudinem, cui nulla vi resisti potest; quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque, ut apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis et quanta sit, cognoscamus. Uri posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est; atque ita necesse, ut vis postulat ea, quam modo describebamus, necessitudinis, cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. [97] Hujusmodi [necessitudines,] cum in dicendi rationes incident, recte necessitudines appellabuntur: sin aliquæ res incident difficiles, in illa superiori, possitne fieri, quæstione considerabimus. Atque etiam hoc 171
mihi videor videre, esse quasdam cum adjunctione necessitudines, quasdam simplices et absolutas. Nam aliter dicere solemus; necesse est Casilinenses se dedere Annibali: aliter autem, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. illic, in superiore, adjunctio est hæc, [98] nisi si malunt fame perire: si enim id malunt, non necesse: [99] hoc inferius non item, propterea quod, sive velint Casilinenses se dedere, sive famem perpeti atque ita perire, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimum, cum is locus necessitudinis videbi-

95 *Tuta.*] Scholion Ms. habet *rata*, quod defendit Oudendorpius. audirem forte, si esset *sarta*. Sed vulgatum verum est. exprime simplicius: incolumitas est, cum salus est integra et tuta: nihil hic obscurum esse aut dubium videri potest.

96 *Fieri—fieri.*] Alterutrum abest a Mss. quibusdam, et libenter posterius delerem, nisi et alia exempla talis repetitionis essent in tenuitate definiendi et partiendi.

97 *Hujusmodi necessitudines.*] Verbum *nec.* hic stare nullo modo posse in promtu est: et nemo hoc ulcus attigit. Credo scribendum esse *res*, quod est post in altero genere: *sin aliquæ res diff. incident.*

98 *Nisi si malunt.*] Sic Mss. plures, etiam nostri, et edd. pr. Vulg. *nisi malint.*

99 *Hoc inferius non item.*] Non bene respondet superiori *illic in sup.* Lamb. corr. *in hoc inferius.* Immo *hic, in inferiori, n. i.*

tur incurrere. Nam cum simplex erit necessitudo, nihil
erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire pos-
172 simus: cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut
adipisci velimus, tum adjunctio illa quid habeat utilitatis,
aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis at-
tendere, (ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad usum
civitatis,) reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit,
nisi propter aliquam causam, quam adjunctionem nomina-
mus: pariter autem esse [100] multas res necessitudinis, ad
quas similis adjunctio non accedit. [1] quod genus, ut ho-
mines mortales necesse est interire, sine adjunctione: ut ci-
bo utantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione: Ex-
173 tra quam, si nolint fame perire. Ergo, ut dixi, illud, quod
p. 24. adjungitur, semper, cujusmodi sit, erit considerandum.
a. nam omni tempore id [2] pertinebit, ut [ad honestatem] hoc
modo exponenda necessitudo sit: necesse est, si honeste
volumus vivere: necesse est, si incolumes volumus esse:
58 necesse est, si sine incommodo volumus vivere. Ac summa
quidem necessitudo videtur esse honestatis: huic proxima,
incolumitatis: tertia ac levissima, commoditatis: quæ cum
174 his nunquam poterit duabus contendere. Hasce autem
inter se sæpe necesse est comparari, ut, quamquam præstet
honestas incolumitati, tamen, utri potissimum consulendum
sit, deliberetur. cujus rei certum quoddam præscriptum
videtur in perpetuum dari posse. Nam, qua in re fieri po-
terit, ut, cum incolumitati consuluerimus, [3] quod sit in præ-
sentia de honestate delibatum, virtute aliquando et indu-
stria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda:
cum autem id non poterit, honestatis. Ita in ejusmodi
quoque re, cum incolumitati videbimur consulere, vere po-
terimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam
sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci.

100 *Multas res necessitudinis.*] *Necessitudinis*, pro quo alii libri *necessitatis*, glossam Oudendorpius judicat: quod mihi non videtur. non enim de toto genere rerum sermo est, sed de rebus necessariis.

1 *Quod genus, ut h.*] *Ut* delendum est; natum, dum librarius primum simile reddere voluit secundo. exemplum simile jam alibi vidimus. Glossa Ms. Gu. 2. habet *est, ut istud:* inde forte natum *ut*.

2 *Pertinebit ut—vivere.*] In hoc loco sæpe correximus vulgatum textum. Primo omisimus *aut* ante *ad hon.* deinde *hoc faciamus*, post primum *necesse est:* denique *aut ad incolumitatem, hoc modo*, post alterum *n. e.—aut ad commoditatem hoc modo*, post tertium, auctoribus nostris Mss. omnibus, etiam quibusdam ap. Oudend. *hoc faciamus* etiam ab edd. pr. abest. Ceterum puto etiam primum *ad honestatem*, s. ut Gu. 2. et alii habent *ad honestam partem* delendum. Est enim hoc commune omnibus tribus: et hoc servato, sane etiam cetera videantur servari debere propter similitudinem orationis. Uncis inclusi.

3 *Quod sit in—delibatum.*] Hæc ut in aliis Mss. ap. Oudend. sunt in Gu. 2. inter lineas. Sed pro *delibatum* est *diminutum*, verum ita, ut omnes literæ, præter primam, a manu sint Scholiastæ: ut et hic *deliberatum* fuisse videatur: non displicet. v. supra c. 39.

Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius
descendere, vel in præsentia quiescere, atque aliud tempus
exspectare oportebit. In commoditatis vero ratione, modo 175
illud attendatur, dignane causa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, ut quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, et gravissimam quamque causam vehementissime necessariam judicemus.

Affectio est quædam ex tempore, aut ex negotiorum 176
eventu aut administratione, aut hominum studio, commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ sint, aut plerumque haberi soleant, habendæ videantur esse: ut, ad hostes transire turpe videtur esse; at non illo animo, quo Ulysses transiit: et pecuniam in mare dejicere, inutile; at non eo consilio, [4] quo Aristippus dejecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, et ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est, et non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quamdiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur. Laudes autem, 59
et vituperationes ex his locis sumentur, qui loci personis 177
sunt attributi, de quibus ante dictum est. Sin distributius b.
tractare quis volet, partiatur in animum, et corpus, et extrarias res licebit. Animi est virtus, cujus de partibus paullo ante dictum est: corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas: extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, et cetera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, quæ et qualia sint, intelligentur. Videre autem in laudando et in vituperando oportebit, 178
non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus usus sit. nam fortunam quidem et laudare, stultitia, et vituperare, superbia est: animi autem, et laus honesta, et vituperatio vehemens est. Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inventione, prima ac maxima parte rhetoricæ, satis dictum videtur. Quare, quoniam et una pars

4 *Ut Aristippus fecit.*] Mss. duo ap. Grut. et alii duo Leid. habent *dejecit.* quod Oudend. in glossæ loco ponit. ego non. nam elegantius est id verbum et membra similiora reddit. In priori exemplo est: *transire—transiit.* Sic hic aptissime: *dejicere—dejecit.* Ego a Cicerone esse non dubito. Sed in Ms. Gu. 1. sequuntur hæc: *qui thesauros ad hoc de navi in mare projecit, ut suos liberaret:* quæ sane Scholiastem sapiunt.

ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, et hic liber non parum continet litterarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

5 *Ad exitum hunc ab sup. libro perducta est.*] Lambinus corrigit *hoc* et *superiore.* Non est necesse. Intellige *inde a s. libro*, sc. initio facto in superiore libro, nunc addito altero ad finem perducta est.

M. TULLII CICERONIS

AD

Q. FRATREM

DIALOGI TRES

DE

ORATORE.

DIALOGUS SEU LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

In his libris, in quibus ipse sibi mirifice placuit Cicero, de eloquentia ita præcipit, ut, quod alios docet, ipsum plane assecutum esse appareat. Explicat autem suas de dicendi arte sententias sub Lucii Licinii Crassi et Marci Antonii personis, quod ad hos homines eloquentiæ principatum omnes, superiori seculo, detulerant. Et in primo quidem libro Crassus et Antonius de universa oratoris perfecti vi disputant, quorum alter ad Ciceronis mentem de ea re disserit, ita, ut oratori omnium scientiarum et artium cognitionem tribuat; alter vero Antonius fratris Quinti sententia eloquentiam ab elegantia doctrinæ segregat, et in quodam ingenii et exercitationis genere ponit. vid. c. 2. Primus disputat Crassus, deinde ejus argumentis quæ responderi possunt, affert Antonius. In secundo libro disserendi partes inprimis ad Antonium deferuntur, qui de inventione præcipit, et de collocatione rerum locorumque, qua inprimis valuisse credebatur, v. Cic. de Clar. Orat. c. 37. cum contra non elegantissimo sermone uteretur atque diligenter loquendi laude careret. Ad inventionem rerum autem quoniam pertinet etiam de jocis et facetiis locus, et Cæsar credebatur omnium facetissimus et in jocando lepidissimus esse, vid. c. 54. ei de his disputandi partes traduntur l. c. usque ad c. 71.

Redit ad Crassum in libro tertio disserendi munus, induciturque de ornamentis orationis et tota elocutione præcipiens, in qua ceteris omnibus palmam præripere putabatur. Cic. de claris Or. c. 38. s. Docet autem dicendum esse latine, plane, ornate, et apte, in quorum tertio inprimis multus est. Ornatum autem existere ostendit cum e

verborum delectu, tum e tropis, figuris, et numero. Adduntur tandem quædam de actione. Cap. 14. seq. digreditur ad laudes eloquentiæ, eique adjungendam esse docet philosophiam, non Epicuream quidem aut Stoicam, sed Academicam et Peripateticam. In exordio Cicero funestam mortem eorum deplorat, qui in his libris disputantes inducuntur.

COGITANTI mihi sæpenumero, et memoria vetera repe- p. 88.
tenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in a.
optima republica, cum et honoribus, et rerum gestarum 1
gloria florerent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, ut vel 1
in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. [1] Ac fuit quidem, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi, fore justum et prope ab omnibus concessum arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, et ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis fluxu, constitisset.
quam spem cogitationum et consiliorum meorum, cum 2
graves communium temporum, tum varii nostri casus fefellerunt. Nam, qui locus quietis et tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ moles molestiarum, et turbulentissimæ tempestates exstiterunt. Neque vero nobis cupientibus atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, [2] inter
nosque recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipsam 3
perturbationem disciplinæ veteris: et consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen: et hoc tempus omne post consulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos a communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris, et, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel respublica
tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam. Tibi 4
vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti. nam neque auctoritate quispiam apud me plus valere te potest, ne-

1 *Ac fuit quidem, cum mihi quoque.*] Sic edidi e vestigiis Mss. et edd. vett. Nam Ms. Erlangensis plane habet: *Ac fuit quidem*, sed sine *cum*. Ed. Ascens. 1. non habet *quidem*, sed pro eo *tempus illud*, nescio unde; quod Aldus et ceteri omnes secuti sunt. *Tempus illud* est a glossatore, qui ex aliis locis Ciceronis addidit, ut Inv. 1, 2. init. ad Div. 10, 3. Quod e Ms. E. edidimus, est exquisitius et optimis scriptoribus usitatum. Pearcii Mss. omnes caruere pronomine *illud*; a plerisque abfuit *tempus*. Edd. primæ omnes habent; *Ac nunc mihi quoque:* sed id plane repugnat sequentibus: *quam spem consiliorum atque cogitationum* &c. Ceterum *quam spem c. et c.* est pro, *sed eam spem c. et c.* quod paullo durius est, e nostro sermone inprimis æstimantibus. Et Cicero subinde pronomen *qui*, cujus usu, ex imitatione Atticorum, valde delectatur, duriuscule, ad sensum certe nostrum, usurpat.

2 *Inter nosque.*] Sic Ms. Erl. et edd. pr. usque ad Ald. quod recte etiam Pearcius edidit. Vulg. *interque nos.*

2 que voluntate. Ac mihi repetenda est [3] veteris cujusdam memoriæ non sane satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ viri omnium eloquentissimi, clarissimique senserint de omni ratione
5 dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti; quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, et hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot tantisque consecuti sumus; aliquid iisdem de rebus politius a nobis perfectiusque proferri: solesque nonnumquam hac de re a me in disputationibus nostris dissentire: quod ego prudentissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam; tu autem
b. illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, et in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam.

6 Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines ac summis ingeniis præditos intuenti, quærendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus rebus, quam in dicendo admirabiles exstitissent. nam, quocumque te animo et cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed prope maxima-
7 rum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum vel utilitate vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces præstantissimos ex hac una civitate pæne innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos pro-
8 ferre possimus? Jam vero, consilio ac sapientia qui regere ac gubernare rempublicam possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam majorum exstiterunt, cum boni perdiu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate litterarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet; convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque, qui in iis floruerint, quamque multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperque fuerit pauci-
3 tas, judicabit. Neque enim te fugit, artium [4] omnium lau-
9 datarum procreatricem quandam, et quasi parentem eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctissimis judicari, in qua difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studiis varietate et copia fuerint, qui non una aliqua in re separatim elaborarint, sed omnia, quæ-

3 *Veteris cujusdam memoriæ* &c.] Sensus est, repetere debeo, quod olim cogitare me memini, sed nondum perspicue vel ipse explicavi, vel ab aliis explicatum reperi; nam proderit ad explicandum id, quod requiris.

4 *Omnium l. a.*] Hic ordo verborum est in edd. W. s. l. et a. Lips. quem et Pearcius restituit. Aldus habet *laudandarum*.

cunque possent, vel scientiæ pervestigatione, vel disserendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathema- 10
tici vocantur, quanta in obscuritate rerum, et quam recondita in arte et multiplici subtilique, versentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exstiterunt, ut nemo fere studuisse ei scientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio litterarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus se dedidit, quin omnem illarum artium pæne infinitam vim et materiam [5] scientiæ cogitatione comprehenderit? Vere mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus iis, qui in 11
harum artium studiis liberalissimis sint doctrinisque versati, minimam copiam poëtarum egregiorum [6] exstitisse. Atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter, et ex nostrorum, et ex Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quam poëtæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet 12
videri, quia ceterarum artium studia fere reconditis atque p. 86.
abditis e fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in a.
medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more et sermone versatur: ut in ceteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia sensuque disjunctum, in dicendo autem vitium vel [7] maximum sit a vulgari genere orationis atque a consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem vere dici potest, aut 4
plures ceteris artibus inservire, aut majore delectatione, aut 13
spe uberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque, ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis et inventa est et perfecta: in hac ipsa civitate profecto nulla umquam vehementius, quam eloquentiæ studia viguerunt. Nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, 14
diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit. Ac primo quidem [8] totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio et cogitatione poterant, consequebantur. Post autem, auditis ora-

5 *Scientiæ cogitatione.*] Pro *scientia et cogitatione*, quod et libri quidam habent; forte rectius.

6 *Exstitisse. Atque.*] Sic interpungendum, ut in Ms. E. ed. s. l. et a. Lips.

7 *Maximum sit.*] Pro *est* ex edd. pr. plerisque: nam conjunctivus requiritur. Sed fortasse plane delendum, ortumque, sicut *est*, e vitiosa interpunctione, quæ punctum post *disjunctum* poneret, cum minor esse deberet, ut in ed. s. l. et a. Lips. et Ms. Erl.

8 *Totius rationis ignari.*] i. e. artis dicendi, quæ præceptis continetur. W. dedit *orationis*, vitiose, ut Lips. et alii libri alibi. Mox *cogitatione*, est commentatione et exercitatione.

toribus Græcis, cognitisque eorum litteris, adhibitisque
doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi stu-
15 dio flagraverunt. Excitabat eos magnitudo et varietas,
multitudoque in omni genere causarum, ut ad eam doctri-
nam, quam suo quisque studio assecutus esset, adjungeretur
usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta supera-
ret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque
sunt, exposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad
dignitatem. Ingenia vero (ut multis rebus possumus judi-
care) nostrorum hominum multum [9]ceteris [hominibus]
16 omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis
non jure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum,
civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri?

Sed nimirum majus est hoc quiddam, quam homines opi-
5 nantur, et pluribus ex artibus studiisque collectum. Quis
enim aliud, in maxima discentium multitudine, summa ma-
gistrorum copia, præstantissimis hominum ingeniis, infinita
causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præ-
miis, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magni-
17 tudinem, ac difficultatem? Est enim et scientia comprehen-
denda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas
inanis, atque irridenda est: et ipsa oratio conformanda, non
solum electione, sed etiam constructione verborum: et
omnes animorum motus, quos hominum generi rerum na-
6. tura tribuit, penitus pernoscendi; quod omnis vis ratioque
dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut
excitandis expromenda est. Accedat eodem oportet le-
pos quidam facetiæque, et eruditio libero digna, celeritas-
que et brevitas et respondendi et lacessendi, subtili venu-
18 state atque urbanitate conjuncta. Tenenda præterea est
omnis antiquitas exemplorumque vis: neque legum, aut
juris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actio-
ne ipsa [10] plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ
vultu, quæ vocis conformatione ac varietate moderanda
est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars et
scena declarat: in qua cum omnes in oris, et vocis, et mo-
tus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci sint,
fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Quid di-
cam de thesauro rerum omnium, memoria, quæ nisi custos
inventis cogitatisque rebus et verbis adhibeatur, intelli-
gimus, omnia, etiam si præclarissima [11] fuerint in oratore,

9 *Ceteris hominibus.*] Manifeste spurium est *hominibus*, itaque uncis inclusi. *ceteris* intell. ingeniis. Opponuntur ingenia Romanorum et aliarum gentium. Mox Ms. E. habet *Sed enim*, pro *S. nimirum*.

10 *Plura dicam.*] i. e. *multa*. Sed id non est Ciceronis et melioris ætatis. Itaque spurium judico.

11 *Fuerint in oratore, peritura.*] Sic interpungendum, non *in oratore perit.*

peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit 19
eloquentium paucitatis, cum ex iis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est, hortemurque potius liberos nostros, ceterosque, quorum gloria nobis et dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam, se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac 6
mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumu- 20
latus orator, nisi erit omnium rerum magnarum atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat et redundet oportet oratio: quæ nisi subest, res ab oratore percepta et cognita, inanem quandam habet elocutionem et pæne puerilem. Neque vero ego hoc tantum 21
oneris imponam, nostris præsertim, oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere nescire: quamquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere ac polliceri [12] videtur, ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornate, copioseque dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum infini- 22
tumque videatur, et quod Græcos homines non solum ingenio et doctrina, sed etiam otio studioque abundantes, partitionem quandam artium fecisse video, neque in universo genere singulos elaborasse, sed seposuisse a ceteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus judiciorum, [13] aut deliberationum versaretur, et id unum genus oratori reliquisse; non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi, re quæsita, et multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum: repe- 23
tamque, non ab incunabulis nostræ veteris puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quon- p. 87.
dam accepi in nostrorum hominum, eloquentissimorum, et a.
omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quod illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices et doctores reliquerunt; sed, [14] cum illa pateant, in promtuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam, mi

12 *Videtur.*] Edd. W. ed. s. l. et a. Lips. *videatur*, quod recepit Pearcius. Sed *videtur* rectum est.

13 *Aut delib.*] Pearcius e Ms. dedit *ac*. Mihi totum hoc *aut deliberationum* suspectum est. Nam in foro non sunt deliberationes: sicut nec consilium populi, sed concilium. Nam orationes, quæ in concione populi habentur vel suadendi vel dissuadendi caussa, sunt illæ quidem e genere deliberativo, sed in iis habendis tamen non est proprie deliberatio. Isti, de quibus Cicero loquitur, solam eloquentiam judiciorum persequebantur, et oratori tribuebant. Infra tamen in eadem re *judicia et conciunculæ* commemorantur c. 11. unde forte h. l. *concionum* legendum.

14 *Cum illa pateant—neque ea.*] Vel *illa* saltem delendum, vel etiam *ea*.

frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus a
nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis ante-
ponam.
7 Cum igitur vehementius inveheretur in causam princi-
24 pum consul Philippus, Drusique tribunatus, pro senatus
auctoritate susceptus, infringi jam debilitarique videretur;
[15] dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus, L. Cras-
sum, quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contu-
lisse: [16] venisse eodem socerum ejus, qui fuisse Quintus
Mucius dicebatur, et M. Antonius, homo et consiliorum
in republica socius, et summa cum Crasso familiaritate con-
25 junctus. Exierant autem cum ipso Crasso [17] adolescentes
duo, Drusi maxime familiares, et in quibus magnam tum
spem majores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta,
[18] qui tum tribunatum plebis petebat, et P. Sulpicius, qui
26 deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo
die de temporibus illis, deque universa republica, quam ob
causam venerant, multum inter se usque ad extremum tem-
pus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa di-
vinitus a tribus illis consularibus Cotta deplorata et com-
memorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali,
27 quod non impendere illi tanto ante vidissent: eo autem
omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fu-
isse, ut, cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa supe-
rioris tristitia sermonis, eaque esset in homine jucunditas,
et tantus in jocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse vi-
28 deretur, convivium Tusculani. Postero autem die, cum illi
majores natu satis quiessent, et in ambulationem ventum
esset, [19] dicebat tum, Scævolam, duobus spatiis tribusve
factis, dixisse: Cur non imitamur, Crasse, Socratem illum,
qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus ad-
monuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis
est diffusa ramis, quam illa, cujus umbram secutus est So-
crates, quæ mihi videtur non tam ipsa aquula, quæ descri-

15 *Dici mihi memini.*] Sic cum Pearcio edidi e Ms. E. edd. W. s. l. et a. Lips. &c. Vulgatum *dici memini* est ab Aldo. Non est res famæ, sed Ciceroni ab amico narrata, nempe Cotta. v. c. 8.

16 *Venisse eodem socerum* &c.] Restitui lectionem edd. pr. Vulgatum, *socer ejus qui fuerat, Q. Mucius dicebatur*, est ap. Aldum, ut in Ms. Erl.

17 *Adolescentes duo, Dr.*] Bene additum puto *duo* a Pearcio ex edd. Vict. Steph. Sed ego posui post *adolescentes*, delevique *et, et Dr. f.* quod ineptum est, ortumque forte e nota numerali.

18 *Qui tum tr. pl. petebat.*] Pearcius in quibusdam Mss. reperit *petebatur;* ac id e seqq. repetitum putabat, et pro eo legi volebat, *tribunus plebis erat*, quod cum re consentit et historia. Edd. pr. habent fere *qui tr.* (sic) *petebatur.* Ms. E. *qui tr. pl. petebatur.* Puto, ex eo scribendum, *qui tribunatum gerebat.* Vulgatum est ab Aldo.

19 *Dicebat tum.*] int. ille, qui mihi ista narravit: nisi quis plane deleri *dicebat* malit.

bitur, quam Platonis oratione crevisse: et quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret [20] in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum: 29
Immo vero commodius etiam; pulvinosque poposcisse, et b.
omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, [21] consedisse dicebat.

Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, 8
solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui cum ita esset exorsus: Non sibi 30
cohortandum Sulpicium et Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quam posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere, [22] quo velit: unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis tranquillisque civitatibus, præcipue semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quam ex 31
infinita multitudine hominum exsistere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententiis gravibusque verbis ornata oratio et polita? aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, judicum religiones, senatus gravitatem, unius oratione converti? Quid tam porro regium, tam liberale, tam 32
munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel [23] provocare improbos, vel te ulcisci lacessitus? Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditere, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quam sermo facetus ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, et quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem 33
quis hoc non jure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestiis præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut vero jam ad

20 *In herbam.*] Edd. W. s. l. et a. item Ms. E. *herba*, quod exquisitius atque fortasse verius.

21 *Consedisse dicebat.*] Hic facilius feram *dicebat*. Nec tamen desiderarem, si abesset. Lambinus quidem deleri volebat.

22 *Quo velit: unde velit.*] Sine dubio utroque loco legendum *velis*, ut facile quisque admonitus sentiet.

23 *Provocare improbos.*] Sic omnes edd. vett. recteque jam pro *integros* restituit Pearcius, quod tamen e Codd. venit. nam et Erl. sic habet.

illa summa veniamus; quæ vis alia potuit aut dispersos ho-
mines unum in locum congregare, aut a fera, agrestique
vita ad hunc humanum cultum civilemque deducere, aut,
jam constitutis civitatibus, leges, judicia, jura describere?
34 Ac, ne plura, quæ sunt pæne innumerabilia, consecter,
comprehendam brevi; sic enim statuo, perfecti oratoris mo-
deratione et sapientia non solum ipsius dignitatem, sed et
privatorum plurimorum, et universæ reipublicæ salutem
maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adole-
scentes: atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut
et vobis honori, et amicis utilitati, et reipublicæ emolu-
9 mento esse possitis. Tum Scævola comiter, ut solebat,
35 Cetera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælii, soceri
p. 88. mei, aut de hujus, generi, aut arte, aut gloria detraham:
a. sed illa duo, Crasse, [24] vereor, ut tibi possim concedere;
unum, quod ab oratoribus civitates et initio constitutas, et
sæpe conservatas esse dixisti: alterum, quod, remoto foro,
concione, judiciis, senatu, statuisti, oratorem in omni ge-
36 nere sermonis et humanitatis esse perfectum. Quis enim
tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus
ac silvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum
potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis
mœnibusque sepsisse? aut vero reliquas utilitates, [25] aut in
constituendis, aut conservandis civitatibus non a sapienti-
bus et fortibus viris, sed a disertis et ornate dicentibus esse
37 constitutas? An vero tibi Romulus ille aut pastores et con-
venas congregasse, aut Sabinorum connubia conjunxisse,
aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non
consilio et sapientia singulari? Quid enim? in Numa Pom-
pilio, quid? in Ser. Tullo, quid? in ceteris regibus, quorum
multa sunt eximia ad constituendam rempublicam, num
quod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regi-
bus, (tametsi ipsam exactionem mente, non lingua, perfe-
ctam L. Bruti esse cernimus,) sed deinceps omnia, nonne
38 plena consiliorum, inania verborum videmus? Ego vero si
velim et nostræ civitatis exemplis uti, et aliarum, plura
proferre possim detrimenta publicis rebus, quam adju-
menta, per homines eloquentissimos importata: sed, ut re-
liqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse,
vobis duobus, eloquentissimos audisse Ti. et C. Sempro-
nios, quorum pater, homo prudens et gravis, haudquaquam
eloquens, et sæpe alias, et maxime censor, saluti reipubli-

24 *Vereor, ut tibi possim.*] Ed. W. *haud tibi possum concedere*, servato tamen *vereor*. ceteræ primæ *ne tibi* &c. Ms. E. *vereor aut*, unde m. sec. fecit *haud*. Apparet, incertam scripturam esse. Vulgatum est ab Aldo.

25 *Aut in const.*] Addidi *in* cum Pearcio, quod delevit Aldus. Sed edd. pr. habent etiam *constituendis*, ut Ms. E. non *instituendis*, ut est in vulgatis.

cæ [26] fuit. Atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus transtulit; quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. At vero ejus filii diserti, et omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præsidiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, civitatum, eloquentia, rempublicam dissipaverunt. Quid? 10
leges veteres, moresque majorum; quid? auspicia, quibus 39
et ego, et tu, Crasse, cum magna reipublicæ salute præsumus; quid? religiones et cæremoniæ; quid? hæc jura civilia, quæ jam pridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude versantur; num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem et Ser. 40
Galbam, memoria teneo, divinum hominem in dicendo, et M. Æmilium Porcinam, et [27] C. ipsum Carbonem, quem tu b.
adolescentulus perculisti, ignarum legum, hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: et hæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, jus a nobis civile didicisti, quod interdum pudeat, juris ignara est.

Quod vero in extrema oratione, quasi tuo jure sumsisti, 41
oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissime posse versari, id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, multisque præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te [28] ex jure manu consertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum 42
lege primum Pythagorei omnes atque Democritici, [29] ceterique, in suo genere, physici [30] vindicarent, ornati homines in dicendo et graves, quibuscum tibi justo sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea philosophorum greges, jam ab illo fonte, et capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire convincerent: et cum universi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem

26 *Fuit. Atque is.*] Sic interpunxi ex edd. pr. quod et sua sponte patuit. Sic et Ms. E. et ed. Lips. Mss. quidam *Atqui* habent: sed non est necesse ita corrigere. Mox pro *nutu* edd. pr. Lips. et Mss. quidam ap. Pearcium *nuda*, male, ut E.

27 *C. ipsum.*] Sic Ms. E. edd. pr. Vulgatum *Cn.* est ab Aldo. *C.* verum esse res docet, et locus Ciceronis infra c. 34. et alia. Mox edd. vett. vitiose *perpulisti*, solita confusione. Ms. E. *perculisti.*

28 *Ex jure manu cons.*] Pearcius dedit *manum.* Sic intelligendum, non scribendum aut pronunciandum.

29 *Ceterique, in suo genere, physici.*] Sic interpungendo tollitur difficultas, propter quam Pearcius recepit *jure suo;* quod mihi alienum videtur. nam id est jam in *lege agerent*, et seqq. *In suo genere* est, in sua quique secta; ut Epicurei &c. Ms. E. omisit *genere.*

30 *Vindicarent* sublata copula *que* recte edidit Pearcius, ut est etiam in Ms. E.

43 tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixis-
ses, id teipsum [31] negare cogeret. Stoici vero nostri dispu-
tationum suarum, atque interrogationum laqueis te irreti-
tum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ
propria oratorum [32] putares esse adjumenta, atque orna-
menta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solum
meliora, sed etiam multo plura Aristotelem Theophrastum-
que de his rebus, quam omnes dicendi magistros, scripsisse
44 ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos,
musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima
quidem societate [33] contingitur. Quamobrem ista tanta,
tamque multa, profitenda, Crasse, non censeo. Satis id est
magnum, quod potes præstare, ut in judiciis ea causa,
quamcumque tu dicis, melior et probabilior esse videatur:
ut in concionibus et sententiis dicendis ad persuadendum
tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diserte,
stultis etiam vere dicere videaris. hoc amplius si quid pote-
ris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam
propria, non communi oratorum facultate, posse.
11 Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter
45 Græcos dici et disceptari solere. Audivi enim summos ho-
mines, cum quæstor ex Macedonia venissem Athenas, flo-
rente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam
[34] Charmadas, et Clitomachus, et Æschines obtinebant.
Erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipsum illum
Charmadam diligentius audierat, hominem omnium in di-
cendo, ut ferebant, acerrimum et copiosissimum. Vigebat
auditor Panætii illius tui Mnesarchus; et peripatetici Cri-
46 tolai Diodorus. Multi erant præterea præclari in philoso-
p. 89. phia et nobiles, a quibus omnibus una pæne [35] voce repelli
a. oratorem a gubernaculis civitatum, excludi ab omni do-
ctrina rerumque majorum scientia, ac tantum in judicia et

31 *Negare cogeret.*] Hoc ex edd. pr. usque ad Junt. etiam Lips. reposui. Vulgatum *scire negaret* est ab Aldi correctione. Illud multo est efficacius et melius. *Negaret* est in Ms. E. sed sine *scire.*

32 *Putares esse*] Sic edidi e vestigiis ed. W. quæ habet *putes esse.* Pearcius dedit *putasses*, ut habet Erl. unde factum putat *putas esse:* idque probavit Burm. ad Suet. Cæs. p. 188. a. sed nulla ratio est, quare hoc tempore utatur h. l.

33 *Contingitur.*] Pearcius edidit *conjungitur.* Et sic in edd. primis omnibus reperi ante Aldum. Sed *contingitur* elegantius est, idque prætuli ob librum Erl. autorem. Curt. V, 10. 12. *Darium cognatione contingens,* et sic sæpius idem.

34 *Charmadas et Cl.*] Recepi cum Pearcio pro *Carneades* hic et in sequentibus. Nam Carneades non est hujus loci, ut bene docuit ille. In Ms. E. clare est *Charmadas* a m. pr. Sed m. s. in litera *m* adscripsit *e*, et in ultimo *a.* et sic in aliis locis. Cap. 18. tamen *Charmadas* est sine tali correctione. Tum cum eodem *Critolai Diodorus*, pro *Critolaus et Diod.* quod pariter et historiæ et temporum ratio desiderat, et Ms. E. habet.

35 *Voce repelli.*] Sic Ms. E. omnes edd. pr. idque restituit Pearcius. Vulgatum *repelli voce* est ab Aldo, qui videtur clausulam versus hexametri vitare voluisse; nec eam vitavit.

conciunculas, tamquam in aliquod pistrinum, detrudi et
compingi videbam. Sed ego neque illis assentiebar, neque 47
harum disputationum inventori et principi longe omnium
in dicendo gravissimo et eloquentissimo, Platoni, cujus tum
Athenis cum Charmada diligentius legi Gorgiam: quo in
libro [36] in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in
oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur.
Verbi enim controversia jam diu torquet Græculos ho-
mines, contentionis cupidiores, quam veritatis. Nam si 48
quis hunc statuit esse oratorem, qui tantummodo in jure,
aut in judiciis possit, aut apud populum, aut in senatu co-
piose loqui, tamen huic ipsi multa tribuat et concedat ne-
cesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium
rerumpublicarum, neque sine legum, morum, juris scientia,
neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis
rebus satis callide versari, et perite potest. Qui autem hæc
cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis
quisquam recte tueri potest, quid huic abesse poterit de
maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi
composite, ornate, copiose eloqui: quæro, id ipsum qui
possit assequi sine ea scientia, [37] quam ei non concedis? Di-
cendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit,
percepta sint, exstare non potest. Quamobrem, si ornate 49
locutus est, sicut fertur, et mihi videtur, physicus ille De-
mocritus; materies illa fuit physici, de qua dixit: ornatus
vero ipse verborum, oratoris putandus est. Et, si Plato de
rebus a civilibus controversiis remotissimis, divinitus est
locutus, quod ego concedo: si item Aristoletes, si Theo-
phrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputave-
runt, eloquentes, et in dicendo suaves, atque ornati fue-
runt: sint hæ res, de quibus disputant, in aliis quibusdam
studiis: oratio quidem ipsa, propria est hujus unius ratio-
nis, de qua loquimur, et quærimus. Etenim videmus, iis- 50
dem de rebus jejune quosdam et exiliter, ut eum, quem
acutissimum ferunt, Chrysippum, disputavisse, neque ob
eam rem philosophiæ non satisfecisse, [38] quod non habuerit
hanc dicendi in arte aliena facultatem. Quid ergo interest? 12
aut qui discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in di-

36 *In hoc m.*] Sic omnes edd. ante Aldum, qui delevit *in.* quare, in promtu est. Sed melius est, quod edidimus, estque et in Ms. E. In eo paullo ante est *quojustum*, cui altera manus superscripsit *cujus tum*.

37 *Quam ei non concedis.*] Pro vulgato *conceditis*, quod ab Aldo est. Superiores omnes, quod edidimus: et Ms. E. idque dudum ante ex contextu assecuti eramus: *Sin—vis.*

38 *Quod non habuerit.*] Referendum est ad unum proximum Chrysippum; etsi idem et ad superiores, qua sensum, pertinet: nec ejus generis exempla alia desunt. Itaque conjectura Walkeri, *habuerint*, quam probat Pearcius, elegans illa quidem est, sed non necessaria.

cendo, et copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate, et elegantia non utuntur? Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, [39] afferant proprium; compositam orationem, et ornatam, et artificio quodam, et expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore
b. percepta et cognita; aut nulla sit necesse est, aut omnium
51 irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quam verborum, vel optimorum atque ornatissimorum, sonitus inanis, nulla subjecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur quacumque ex arte, quocumque de genere, [40] id orator, si tanquam clientis causam, didicerit, dicet melius et ornatius, quam ille ipse ejus rei inventor, atque artifex.
52 Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, et certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam; fatebor equidem in his magis assidue versari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri,
53 qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit, maximam vim existere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque revocandis? [41] quare, nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo,
54 quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum proprius videtur: neque orator, me auctore, umquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi voluerint elaborare; tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet: hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe jam dixi, oratio gravis, et ornata, et hominum sensibus ac men-
13 tibus accommodata. Quibus de rebus Aristotelem et The-
55 ophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum sit a me. nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque ceteros libros, artis isti suæ nomine, hos rhetoricos et inscribunt, et appellant.

39 *Afferant.*] Sic sine hæsitatione edidi pro *afferunt*; quod est contra latinitatem. Sic in sequentibus est aliquoties. Librarios decepit compendiaria scriptura, qualis est in MS. E. *affer̃*. Edd. pr. hic valde fluctuant. Nam ed. s. l. et a. sic habet: *quod i. q. b. dicunt, propriam compositam o.—distinctam habent.* quod sequuntur Med. Asc. Lips.

40 *Id orator* &c.] Edd. pr. *orator, si id.* Ms. E. *orator id si.* Vulgatum est ab Aldo, idque Ciceronis consuetudini magis consentit.

41 *Quæ, nisi qui* &c.] Lambinus correxit *quare:* bene, ut arbitror. Nam in vulgato infra, *quod volet*, locum non haberet, sed deberet esse *ea dicendo perf. n. p.* Vitium ortum est ex eo, quod in Mss. *quare* sæpe scribitur *quae*, ut infra c. 38. in Ms. E. In edd. pr. fere est *que.*

Etenim cum illi in dicendo inciderint loci (quod persæpe 56
evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria; nihil omnino ad oratorem pertinere. /Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, 57
consumendi otii causa, disserant, cum concessero, illud tamen oratori tribuam et dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam exsanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate et jucunditate explicet. Hæc ego [42] cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam. Cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est, et profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus. Jam vero [43] de legibus instituendis, de bello, de 58
pace, de sociis, de vectigalibus, de [44] jure civili generatim p. 90
in ordines ætatesque descripto, [45] dicant vel Græci, si vo- a.
lunt, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quam Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo, et perpolitos: vel nostros decemviros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant [46] in hoc genere et Ser. Galbæ, et socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. Numquam enim negabo, esse quasdam artes proprias eo- 59
rum, qui in his cognoscendis atque tractandis studium suum omne [47] posuerunt: sed oratorem plenum atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit varie copioseque dicere. Etenim sæpe in iis causis, quas omnes 14
proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum [48] atque sumendum.

42 *Cum ipsis ph.*] Scribendum est, cum *istis*, sc. quos commemoravi.

43 *De legibus instituendis.*] Ms. Erl. *tuendis*. Sed vulgatum verum. Est enim sermo de legislatoribus.

44 *Jure civili.*] Sic edidi pro vulgato *civium*, quod ab Aldo est. Ita non opus conjectura Lambini, qui post corrigebat *descriptorum*. Non hic attinebat dicere, cives esse in ordines et ætates descriptos: sed *jus esse in o. et æ. d.* Ordines sunt patriciorum et plebeiorum, senatus, equitum, plebis, item classes in censu: ætates pertinent ad juniores et seniores. *Describere generatim*, est etiam II, 33. sed in alia re. v. Clavis in h. v. et supr. ad Herenn. I.

45 *Dicant vel Gr.*] Pearcius *vel* delet e Mss. duobus. Ego transponendum potius puto sic: *vel dicant Gr.* ita bene respondebit alterum; *vel nostros decemviros anteponant* &c.

46 *In hoc genere.*] Addidi *in* ex edd. vett. quod et P. Victorius servavit.

47 *Posuerunt.*] Hoc Aldus bene induxit. Superiores vel *deposuerunt* vel *dispos.* ut fere Mss. Illud Ms. Erl.

48 *Atque sumendum.*] Pro vulg. *et assumendum:* ut recte edidit jam Pearcius. Sic edd. pr. et Ms. E. estque usitatum Ciceroni pro mutuandum, ut alibi videbimus.

60 Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici, sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium aut maritimarum scientia: num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis: num in senatu [49] de omni reipublicæ genere [dici] sine summa rerum civilium cognitione, et prudentia: num admoveri possit oratio ad sensus animorum atque motus vel inflammandos, vel etiam exstinguendos, (quod unum in oratore dominatur,) sine diligentissima pervestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac moribus a philosophis ex-
61 plicantur. Atque haud scio, an minus hoc vobis sim probaturus: equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. physica ista ipsa, [50] et mathematica, et quæ paullo ante ceterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur. illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes
62 velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat, perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est, architecti potius artificio disertum, quam oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisse de navalium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio copioseque dixisset? Neque vero Asclepiades is, quo nos medico amicoque usi sumus, tum, cum eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod ornate dice-
63 bat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquen-
b. tes: illud verius, neque quemquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optime sciat, ignarusque sit faciundæ ac poliendæ orationis, diserte id ipsum posse,
15 de quo sciat, dicere. Quam ob rem, si quis universam et
64 propriam oratoris vim definire, complectique vult, is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcumque res [51] inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, et composite, et ornate, et memoriter dicat, cum
65 quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita posui, *quacumque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ ceteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in dis-

49 *De omni reip. genere dici.*] *Dici* h. l. parum eleganter repetitur, et sine dubio spurium est.

50 *Et math. et qu.*] Ordinem verborum cum Pearcio hunc feci, pro vulgato *ipsa, quæ p. a. et m. et cet.* qui est perturbatus.

51 *Inciderit—sit.*] W. *inciderint, sint.* Ms. E. m. sec. *quacunque de re i.*

ceptationibus, [52] atque in usu forensi; tamen his de rebus
ipsis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent,
quæ sint in quaque re, multo oratorem melius, quam ipsos
illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re 66
militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret a C. Mario
affini nostro, et, cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi
C. Mario pæne hic melius, quam [53] ipse illa scire videatur:
sin de jure civili; tecum communicabit, teque hominem
prudentissimum, et peritissimum in iis ipsis rebus, quas abs
te didicerit, dicendi arte superabit: sin quæ res inciderit, 67
in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de
modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit,
forsitan, si ei sit visum, (etsi hæc quidem nosse debet ora-
tor,) cum Sex. Pompeio, erudito homine in philosophia,
[54] communicarit: hoc profecto efficiet, ut quamcunque rem
a quoque cognorit, de ea multo dicat ornatius, quam ille
ipse, unde cognorit. Sed si me audierit, quoniam philoso- 68
phia [55] in tres partes est tributa, in naturæ obscuritatem, in
disserendi subtilitatem, in vitam atque mores; duo illa
relinquamus, [56] atque largiamur inertiæ nostræ: tertium
vero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil ora-
tori, in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic 69
locus de vita et moribus totus est oratori perdiscendus:
cetera si non didicerit, tamen poterit, si quando opus erit,
ornare dicendo, si modo erunt ad eum delata, [57] et tradita.
Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrolo- 16
giæ, [58] Aratum ornatissimis atque optimis versibus de cœlo
stellisque dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro
remotissimum, Nicandrum Colophonium, poëtica quadam

52 *Atque in usu f.*] Bene *atque* pro *aut* dedit Pearcius. Nam sic in libris est; etiam Erl. a m. sec. Sed etiam *aut* interdum copulative dicitur.

53 *Ipse illa.*] *Illa* recte pro *ille* dedit idem e libris. Sic et Ms. E. Item mox *quæ* pro *qua*, quod sero inductum est post Aldum et Juntam. Ms. Erl. a m. s. *aliqua.*

54 *Communicabit. Hoc prof. eff.*] Vitiosa est hæc vulgatorum et lectio et interpunctio, qua consequens ab antecedente dirimitur. Ed. s. l. et a. Lips. habet *communicarit*, ut Ms. Erl. Ed. autem Lips. post *communicarit* habet modo colon. Utrumque ergo secutus sum. Sed conjicio, etiam copulam excidisse ante *forsitan*, quemadmodum est in primo exemplo. Ita totum erit hujusmodi: *Sin quæ res inciderit—et forsitan, si ei sit visum—cum—communicarit: hoc prof.* &c. Præterea edd. veteres consensu habent *quoquo*, quod servari poterat, ut *cognoverit* eadem de caussa, quod tamen nihil refert: et paullo post omnes *cognorit*. *A quoque* intellige, a Pompeio vel alio.

55 *In tres p. e. tributa.*] Sic Ms. Erl. quod vulgato *distributa* jure prætuli. v. Clav.

56 *Atque larg.*] Pro vulg. *idque:* quod et ipsum explicare possum, nec est inelegans: sed libri nostri veteres omnes stant pro *atque. Idque* est ab Aldo.

57 *Et tradita.*] Pearcius addidit *ei:* quod est etiam in Ms. Erl. Sane sine eo durior est oratio. Sed valde suspicor hæc verba esse glossatoris, *delata* interpretantis.

58 *Aratum orn. a. o. v.*] Nomen Arati est in vulgatis alieno loco. *Ornatiss. a. opt. v. Aratum de cœlo* &c. Similiter est mox in Nicandro: nec aliter esse potest.

facultate, non rustica, scripsisse præclare: quid est, cur non
orator de rebus iis eloquentissime dicat, quas ad certam
70 causam tempusque cognorit? Est enim finitimus oratori
poëta, numeris adstrictior paulo, verborum autem licentia
liberior, multis vero ornandi generibus socius, ac pæne
p. 91. par: in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis
a. circumscribat aut definiat jus suum, quo minus ei liceat
71 eadem illa facultate et copia vagari, qua velit. Namque
illud quare, Scævola, negasti te fuisse laturum, nisi in meo
regno esses, quod in omni genere sermonis, in omni parte
humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere?
Numquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo,
72 meipsum esse arbitrarer. Sed, [59] ut solebat C. Lucilius
sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam
causam minus, [60] quam volebat, familiaris, sed tamen et
doctus, et perurbanus: sic sentio, neminem esse in orato-
rum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus,
quæ sunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in di-
cendo non utimur, tamen apparet, atque exstat, utrum si-
73 mus earum rudes, an didicerimus. Ut, qui pila ludunt, non
utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indi-
cat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: et
qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen,
utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic
in orationibus hisce ipsis judiciorum, concionum, senatus,
[61] etiamsi proprie ceteræ non adhibentur artes, tamen facile
declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc decla-
matorio sit opere jactatus, an ad dicendum omnibus inge-
nuis artibus instructus accesserit.

17 Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum,
74 Crasse, amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es,
artificio quodam es consecutus, ut et mihi, quæ ego vellem
non esse oratoris, concederes: et ea ipsa nescio quomodo
75 rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc,
cum ego prætor Rhodum venissem, et cum summo illo do-
ctore istius disciplinæ Apollonio, ea, quæ a Panætio acce-
peram, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philoso-
phiam atque contemsit, multaque non tam graviter dixit,

59 *Ut solebat Lucilius—dicere—sic sentio.*] An vero Lucilius hoc dicere solitus est, quod Cicero dicit? Immo, quod Lucilius de poetis dixit, id Cicero de oratoribus dicendum judicat. An excidit *de poetis*, aut ex eo factum est *sæpe?* nam id quidem redundat.

60 *Quam volebat.*] Immo, quam *volebam*, sc. propter ingenium hominis et gravitatem.

61 *Etiamsi proprie ceteræ non adhibentur.*] *Proprie* pro *propriæ* sine hæsitatione reponendum, etiam sine libris, dudum vidi, et miratus sum in eo non adhæsisse viros doctos. Post in ed. W. et s. l. et a. Lips. et Ms. Erl. reperi. Sic supra confusa *industrie* et *industriæ:* sed eadem fiducia rescripsi *adhibentur* pro vulgato *adhibeantur:* nam et ante est, *etsi t. p. n. utuntur*.

quam facete. tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem doctrinamve contemneres, sed ut omnes comites ac ministras oratoris esse diceres. Quas ego, si quis sit unus 76
complexus omnes, idemque si [62] ad eas facultatem istam ornatissimæ orationis adjunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem atque admirandum fore: [63] sed is, si qui esset, aut si etiam umquam fuisset, aut vero si esse posset, tu esses unus profecto; qui et meo judicio, et omnium, vix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in 77
forensibus rebus civilibusque versetur, quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quam res et veritas ipsa concedat.

Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de 78
oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut b.
scire potuimus, qui ante ad agendum, quam ad cognoscendum venimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in republica, quos in amicorum negotiis, [64] res ipsa ante confecit, quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari. Quod 79
si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiamsi ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, et otium, et hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, et quantum oratorem futurum?

Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista, Crasse, quæ di- 18
cis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus 80
sit, si quis omnium rerum atque artium rationem naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile est factu, 81
præsertim in hac nostra vita, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, et consuetudine dicendi populari, et forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paullo ante dixisti, quamvis illi ornate et graviter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum et

62 *Ad eas facultatem ornatissimæ orationis.*] *Facultatem* recte e Mss. et edd. Manut. restituit Pearcius: idque habet et W. Miror non vidisse dudum homines, esse vitium operarum in edd. Pro *ornatissimæ orationis* Lambinus volebat *ornandæ:* speciose: sed *facultas ornatæ or.* sic dicitur, ut facultas numorum, pecuniæ &c. v. Clav.

63 *Sed is, si qui esset.*] Sic dedimus e vestigiis ed. W. quæ habet, *is, qui esset:* sine dubio pro *si qui esset;* idque elegantius est, quam *si quis e.* Nam et aliæ princ. ed. s. l. et a. Mediol. *sed si qui.* Et non video, quare *is* deleri non possit.

64 *Res ipsa ante confecit.*] Videtur sic dici, ut c. 21. *obruimur foro et ambitione, ante quam ad discendum ingressi sumus.* *Confecit* est, debilitavit ad discendi laborem.

lætum, [65] sed palæstræ magis et olei, quam hujus civilis
82 turbæ ac fori. Namque egomet, qui sero, ac leviter Græcas litteras attigissem, tamen cum proconsul in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus: sed, cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modo sunt nominati, cumque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisset, me in causis majoribus, sicuti te, solere versari, pro se quisque ut poterat, de officio et ra-
83 tione oratoris disputabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios, lingua celeri et exercitata; oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem, et, qui unam virtutem haberet, omnes habere, [66] easque esse inter se æquales et pares: ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam et
84 exilis oratio, longeque a nostris sensibus abhorrebat. Charmades vero multo uberius iisdem de rebus loquebatur: non quo aperiret sententiam suam; hic enim mos erat patrius Academiæ, adversari semper omnibus in disputando; sed [67] cum maxime tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, et qui dicendi præcepta traderent, nihil
p. 92. plane tenere, neque posse quemquam facultatem assequi
a. dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset. Dis-
19 putabant contra diserti homines, Athenienses, et in repu-
85 blica causisque versati, in quis erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus; qui cum diceret esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum et regendarum rerum publicarum, excitabatur [68] homo promtus ab homine abundanti doctrina, et quadam incredibili varietate rerum et copia. Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse a philosophia [69] dicebat, neque ea, quæ statuerentur in republica de diis immortalibus, de disciplina juventutis, de justitia, de

65 *Sed palæstræ* &c.] Pearcius dedit *et p.* non male. Sic et Ms. Erl. Sed et vulgatum intelligi apte ad h. l. potest: i. e. sed nimis nitet et artem sapit, adeoque magis accommodatum est auribus doctis et elegantibus, quam populi. Mox *proconsul* habent omnes edd. pr. Aldi quoque, et Ms. E.

66 *Easque esse.*] Vulgati addunt *ipsas:* quod habent ab Aldo, qui primus addidit: abestque et a Ms. nostro.

67 *Cum maxime.*] Sic corrigendum esse pro *tum maxime,* ut est in vulgg. semper putavi. Ecce sic reperi in Ms. Erl. Accipio autem non in significatione temporis, sed pro *inprimis, potissimum.* v. Clav.

68 *Homo promtus.*] int. Charmadas, de quo ante.

69 *Dicebat.*] Cum semper sic legendum esse pro vulgato *docebat* credidissem, ecce sic in edd. pr. esse deprehendi, *docebat* esse ab Aldo. vid. infra, hoc ipso cap. Habet tamen Ms. E. *docebat.*

patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cetera-
que, sine quibus civitates aut esse, aut bene moratæ esse
non possent, usquam in eorum inveniri libellis. Quod si 86
tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi do-
ctores complecterentur: quærebat, cur de procemiis, et de
epilogis, et de hujusmodi nugis (sic enim appellabat) referti
essent eorum libri: de civitatibus instituendis, de scriben-
dis legibus, de æquitate, de justitia, de fide, de frangendis
cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, littera in
eorum libris nulla inveniretur. Ipsa vero præcepta sic illu- 87
dere solebat, ut ostenderet, non modo eos illius expertes
esse prudentiæ, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem
ipsam dicendi rationem ac viam nosse. Caput enim esse
arbitrabatur oratoris, ut et ipsis, apud quos ageret, talis,
qualem se ipse optaret, videretur: id fieri vitæ dignitate,
de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reli-
quissent: et uti eorum, qui audirent, sic afficerentur animi,
ut eos affici vellet orator: [70] quod item fieri nullo modo
posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum
mentes, et quibus rebus, et quo genere orationis in quam-
que partem moverentur: hæc autem esse penitus in media
philosophia retrusa atque abdita; [71] quæ isti rhetores ne
primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus ex- 88
emplis magis, quam argumentis, conabatur refellere. me-
moriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare
scripta pronuntians, [72] dicebat, illum in animis vel judi-
cum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis,
non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ
negaret ille sine philosophia quemquam scire posse. [73] Huic 20
ille respondebat, non se negare, Demosthenem summam 89
prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed sive
ille hoc ingenio potuisset, sive, id quod constaret, Platonis
studiosus audiendi fuisset; non, quid ille potuisset, sed
quid isti docerent, esse quærendum. Sæpe etiam in eam 90
partem ferebatur oratione, ut omnino, disputaret, nullam
artem esse dicendi: idque cum argumentis docuerat, quod
ita nati essemus, ut et blandiri, et suppliciter insinuare iis, b.
a quibus esset petendum, et adversarios minaciter terrere

70 *Quod item.*] Ed. W. Lips. habet *idem*, quod ex aliis reposuit Pearcius. Si *item* accipimus *pariter*, sensus etiam melior est, quam si *idem* verum est.

71 *Quæ isti rh.*] Walkerus V. d. conjecit *quam;* bene, ut puto; et id contextus facile docet.

72 *Dicebat, illum.*] Pro vulg. *docebat*, ut supra: sic ed. s. l. et a. et sic correxerat in exemplo ed. W. manus docta—mox *ille* int. de ipso Menedemo.

73 *Huic ille respond.*] int. *Charmadas.* Sed id *ille* non est in edd. posterioribus, nam in textu Aldino sive exciderat, forte propter viciniam alterius *ille*, sive auctore Ms. deletum erat. Nam et a Ms. E. abest. Idem mox *non negasse.*

possemus, et rem gestam exponere, et id, quod intenderemus, confirmare, et id, quod contra diceretur, refellere, et ad extremum deprecari aliquid, et conqueri; quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: et quod consuetudo, exercitatioque et intelligendi prudentiam acueret, et eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum co-
91 pia nitebatur. Nam primum, quasi dedita opera, neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque a Corace, nescio quo, et Tisia, quos artis illius inventores et principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino [74] scire curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam, (sive ille irridens, sive quod ita putaret, atque ita audisset,) me in illo numero, qui illa non didicissem, et tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse; in altero autem me illudi ab eo, aut
92 etiam ipsum errare arbitrabar. Artem vero negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, et in unum exitum spectantibus, et numquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse et incerta: cum et dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, et audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa,
93 aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur, neque artificium ullum esse dicendi, neque quemquam posse, nisi, qui illa, quæ a doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide aut copiose dicere. [75] In quibus dicere Charmadas solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse vi-
21 sum. [76] Tumque ego, hac eadem opinione adductus, scri-
94 psi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente et invito excidit, et pervenit in manus hominum, disertos me cognosse nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute, atque dilucide, apud mediocres homines, ex communi quadam opinione, dicere: eloquentem vero, qui mirabilius et magnificentius

74 *Scire curassent.*] Vulgo *scisse*, ex Aldina: superiores omnes, etiam Lips. *scire*. Bene ergo restituit Pearcius: sed male *putasset* dedit pro *putaret*: refertur enim ad illud tempus, quo ista dixit. Mox in verbis *in illo numero*, est *ταυτολογία*. nam idem est, *in quibus etiam*: sed post parenthesin nihil vitii habet.

75 *In quibus dicere Ch. solebat.*] Sic edidi ex ed. s. l. et a. Med. quæ cuique est perspicua lectio. In vulgata: *quibus d. s.* frustra conjecturis fatigarunt se ingenia doctorum, ut Lamb. Hotom. Pearcii: vitiosum quidem esse et sine sensu, in eo consensere. Ab ed. W. plane abest *quibus dicere*; moxque omnes edd. pr. habent *admirari*, ut Ms. E.

76 *Tumque.*] *que* abest edd. pr. Ms. E. *Itaque*; sed id est in verbis: *hac opinione adductus*.

augere posset atque ornare, quæ vellet, omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui ante, quam ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione et foro; sit tamen in re positum atque natura. Ego enim, quantum 95
auguror conjectura, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero, fore aliquem aliquando, qui et studio acriore, quam nos sumus, atque fuimus, et otio ac p. 93.
facultate discendi majore ac maturiore, et labore atque in- a.
dustria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumque dediderit, existat talis orator, qualem quærimus: qui jure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen, mea sententia, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque quam hic, et audierit, et lectitarit, et scripserit, paullum huic aliquid poterit addere.

Hoc loco Sulpicius, insperanti mihi, inquit, et Cottæ, 96
sed valde optanti utrique nostrum, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus; ut vero penitus in eam ipsam totius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem pæne intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem 97
studio utriusque vestrum, Crassi vero etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo numquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cum et per memetipsum egissem, et per Drusum sæpe tentassem: quo in genere tu, Antoni (vere loquar) numquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid, defuisti, et persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti. Nunc quoniam uterque vestrum 98
patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, et quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit a vobis impetratum, magnam habebo, Crasse, huic palæstræ, et Tusculano tuo gratiam, et longe Academiæ illi ac Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum 22
ille, [77] Immo vero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui 99
et potest facere id, quod requiris, et consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem, fateor, semper a genere hoc toto sermonis refugisse, et tibi cupienti atque instanti sæpissime negasse, ut tute paullo ante dixisti. Quod ego non super-

77 *Immo vero.*] Ed. s. l. et a. Med. et Asc. *enimvero*: illud verum. Post in textu a Pearcio addita *id*, post *facere*, *fateor*, post *quidem*, et *ut* ante *tute*, quæ nos omnia consentientia libris antiquis reperimus, atque secuti sumus.

bia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo studio rectissimo atque optimo non obsequi vellem, præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumque cognossem, sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quæ quasi [78] traduntur in arte, inscitia.
100 Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus: de reliquo jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia,
b. quæ percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De his,
101 credo, rebus, inquit Crassus, ut [79] in cretionibus scribi solet, QUIBUS SCIAM, POTEROQUE. Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrûm tam impudens est, qui se scire aut posse postulet?

Jam vero, ista conditione, dum mihi liceat negare, posse quod non potero, et fateri, nescire quod nesciam, licet, in-
102 quit Crassus, vestro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias, quærimus: existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso et loquaci, et fortasse docto, atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, et non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, si quis quid quæ-
103 reret? Quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Postea vero vulgo hoc facere cœperunt, hodieque faciunt, ut nulla sit res, neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de qua se non omnia,
104 quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, [80] qui vos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, peripateticus Staseas, homo nobis sane fami-
23 liaris, et, ut inter homines peritos constare video, in illo suo
105 genere omnium princeps. Quem tu, inquit, mihi, Mucius,

78 *Traduntur in arte.*] Aut, ut P. habet, *in a. tr.* ut est in Mss quibusdam, etiam Erl. Est methodo scholæ in artibus explicandis usitata. *In arte* vitiose absunt ab edd. s. l. et a. Med. Asc. ab ed. Lips. abest *in*.

79 *in cretionibus.*] Est e correctione virorum doctorum. Libri scripti et edd. vett. habent vel *orationibus*, vel *conditionibus*. Plane tamen *cretionibus* Ms. Erl.

80 *qui vos.*] Pro vulgato *nos* e Mss. edidit bene Pearcius.

Staseam, quem peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse: qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, et in hoc domicilio imperii et gloriæ, sit consilio linguaque princeps, cujus vestigia persequi cupiunt, ejus
sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo sem- 106
per putavi deum, tum vero tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere.

Ego vero, inquit, istis obsequi studeo, neque gravabor 107
breviter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controversia po-
sitam. Nam si ars ita definitur, ut paullo ante exposuit 108
Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeque cognitis, at- p. 94.
que ab opinionis arbitrio sejunctis, scientiaque comprehen- a.
sis; non mihi videtur ars oratoris esse ulla. Sunt enim varia, et ad vulgarem popularemque sensum accommodata
omnia genera hujus forensis nostræ dictionis. Sin autem 109
ea, quæ observata sunt in usu ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animadversa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt, (id quod fieri potuisse video): non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur. Sed sive est ars, sive artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda: verum intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse ma-
jora. Tum Antonius vehementer se assentire Crasso dixit, 24
quod neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui 110
omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his, Crasse, facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus, quam ipsam artem posse prodesse.

Dicam equidem, quoniam institui, petamque a vobis, in- 111
quit, ne has meas ineptias efferatis: quamquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister atque artifex, sed quasi unus e togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, videar, non [81] ipse aliquid a me prom-

81 *ipse aliquid a me promsisse.*] Eleganter, pro, non mea sponte aliquid a me excogitatum et præparatum protulisse: argutatur h. l. Pearcius. Vi-

112 sisse, sed fortuito in sermonem vestrum incidisse. Equidem, cum peterem [82] magistratum, solebam in prensando dimittere a me Scævolam, cum ei ita dicerem, me velle esse ineptum. id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri. Hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minime vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem et spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quam de dicendo dicere; [83] cum ipsum *dicere* nunquam sit
113 non ineptum, nisi cum est necessarium? Perge vero, Crasse, inquit Mucius. Istam enim culpam, quam vereris, ego præstabo.

25 [84] Sic igitur, inquit Crassus, sentio, naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque vero istis, de quibus paullo ante dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi et viam, sed naturam defuisse. Nam et animi atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui et ad excogitandum acuti, et ad explicandum ornandumque sint uberes, et ad memoriam firmi atque diu-
114 turni. Et si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, (quod falsum est; præclare enim se res habeat, si hæc accendi, aut commoveri arte possint: inseri quidem, et donari ab arte
b. [85] non possunt omnia; sunt enim illa dona naturæ): quid de illis dicet, quæ certe cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, vocis sonus, [86] latera, vires, conformatio quæ-
115 dam et figura totius oris et corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit: (neque enim ignoro, et quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina, et quæ non optima, aliquo modo acui tamen et corrigi posse:) sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu, motuque corporis vasti atque agrestes, ut, etiamsi ingeniis atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam [87] ita in iisdem re-

tiose veteres quidam *promisisse*, ut Erl.

82 *magistratum.*] Sic pro *magistratus* edidi, quia sic est in edd. pr. consentit Ms. Erl. intell. magistratum aliquem. nam alias parum aut nil interest.

83 *cum ipsum dicere* &c.] Delevi *id* ante *ipsum:* nam nulla ed. ante Aldum habet, et sensus melior est. Abest etiam Ms. E.

84 *Sic igitur sentio.*] Hæc est vera lectio, non *censeo*, quod vulgati habent; reperiturque in edd. vett. omnibus, etiam Ms. E. Non intelligo, cur mutatum sit. Et est sermo de judicio rerum ad artem pertinentium, cui *censeo* non aptum. ordinem etiam verborum veterem restitui.

85 *non possunt omnia; sunt enim illa.*] Pearcius distingui vult ante *omnia*, ut ed. W. sed collocatio est paullo durior. Malim deleri *omnia:* nam quocunque loco ponas, aliquid difficultatis nascitur accurate sensum quærenti.

86 *latera, vires.*] Hanc lectionem late olim defendi. v. Clav. in *Latus*, adde infr. c. 57. *lacertis viribusque.* Ms. E. inepte *latera, aures.*

87 *ita in—ornati.*] Hic ordo verborum est in edd. pr. et Ms. E. quem et res desiderat et concinnitas. Itaque bene restituit Pearcius. Vulgo: *ita nat.*

bus habiles, ita naturæ muneribus ornati, [88] ut non nati, sed
ab aliquo deo ficti esse videantur. Magnum quoddam est 116
onus atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omni-
bus silentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu
hominum, audiendum. Adest enim fere nemo, quin acu-
tius atque acrius vitia in dicente, quam recta videat. ita,
quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda
sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut ho- 117
mines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, om-
nino a dicendi studio deterream. Quis enim non videt, C.
Cœlio, æquali meo, magno honori fuisse, [89] homini novo,
illam ipsam, quamcunque assequi potuerit, in dicendo me-
diocritatem? [90] Quis vestrum æqualem, Q. Varium, vastum
hominem atque fœdum, non intelligit, illa ipsa facultate,
quamcunque habet, magnam esse in civitate gratiam con-
secutum? Sed quia de oratore quærimus, fingendus est no- 26
bis oratione nostra, detractis omnibus vitiis, orator, atque 118
omni laude [91] cumulatus. Neque enim, si multitudo litium,
si varietas causarum, si hæc turba, et barbaria forensis dat
locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod
quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non
utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oble-
ctatio, quam diligenter, et quam prope fastidiose judicamus?
Nullæ enim lites, neque controversiæ sunt, quæ cogant ho-
mines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro
actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter provi- 119
dendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est: sed ut
iis admirabilis esse videatur, quibus libere liceat judicare.
Ac, si quæritis, plane, quid sentiam, enuntiabo apud ho-
mines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, et tacen-
dum putavi. Mihi etiam, quique optime dicunt, quique id
facillime atque ornatissime facere possunt, tamen, nisi ti-
mide ad dicendum accedunt, et in [92] exordienda oratione
perturbantur, pæne impudentes videntur: tametsi id acci-

mun. in i. r. h. ita ornati; estque ab Aldo.

88 *ut non nati.*] Sentire mihi videor, hic aliquid deesse, et ad sensum, et ad concinnitatem. Arbitror excidisse *ad dicendum.* Tum vero *ficti* non satis placet in hac sententia. Credo, Ciceronem scripsisse *facti.* *Natus et factus* sic conjungi ap. Ciceronem et alios solent. Ms. E. habet *electi.*

89 *homini novo.*] Credo transpositum hoc esse, et post *æquali meo* ponendum. Ante *videt* dedit recte Pearcius, nam et mox *intelligit* est in eadem forma orationis: et sic est in Ms. E. a m. pr. secunda fecit *videat.*

90 *Quis v. æqualem meum.*] *Meum* sustulit Pearcius, auctoribus Mss. quibusdam, ut sit *vestrum æqualem:* unde et post esse debet *habet* pro *habuit.* Nempe adhuc vivebat: et erat æqualis non Crassi, sed Cottæ et Sulpicii (v. Or. 49.). Nec, *quis vestrum* dixisset Cicero, sed tantum *Quis,* ut ante. Itaque Pearcium imitatus sum.

91 *cumulatus.*] Idem recte sic edidit, pro vulg. *cumulandus.* Sic ed. s. l. et a. Med. Asc. A. Lips. Junta. et sic bene respondet *detractis o. v.*

92 *exordienda.*] Sic edd. veteres, pro vulgato *ordienda.* et sic edidit jam Pearcius.

120 dere non potest. Ut enim quisque optime dicit, ita maxime
dicendi difficultatem, variosque eventus orationis, exspe-
p. 95. ctationemque hominum pertimescit. Qui vero nihil pot-
a. est dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum
auribus efficere atque edere, is mihi, [93] etiamsi commovetur
in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim pudendo,
sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen
121 effugere debemus. Quem vero non pudet (id quod in
plerisque video) hunc ego non reprehensione solum, sed
etiam pœna dignum puto. Equidem et in vobis animad-
vertere soleo, et [94] in me ipso sæpissime experior, ut ex-
albescam in principiis dicendi, et tota mente, atque omni-
bus artubus contremiscam. Adolescentulus vero sic ini-
tio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum bene-
ficium Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium di-
miserit, simulac me fractum ac debilitatum metu viderit.
122 Hic omnes [95] assensi, significare inter sése, et colloqui
cœperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui
tamen non modo non obesset ejus orationi, sed etiam pro-
27 bitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe, ut
dicis, inquit, animadverti, Crasse, et te, et ceteros summos
oratores, quamquam tibi par, mea sententia, nemo um-
123 quam fuit, in dicendi exordio permoveri. Cujus quidem
rèi cum causam quærerem, quidnam esset, cur, [96] ut in quo-
que oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret,
has causas inveniebam duas: unam, quod intelligerent ii,
quos usus ac natura docuisset, nonnumquam summis ora-
toribus non satis ex sententia eventum dicendi procedere.
ita non injuria, quotiescunque dicerent, id, quod aliquando
124 posset accidere, ne tum accideret, timere. Altera est hæc,
de qua queri sæpe soleo; ceterarum homines artium spe-
ctati et probati, si quando aliquid minus bene fecerunt,
quam solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non po-
tuisse consequi, id quod scirent, putantur: noluit, inquiunt,
125 hodie agere Roscius; aut, crudior fuit: oratoris peccatum,
si quod est animadversum, stultitiæ peccatum videtur. Stul-
titia autem excusationem non habet: quia nemo videtur,
aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse.
Quo etiam gravius judicium in dicendo subimus. Quoties
enim dicimus, toties de nobis judicatur: et, qui semel in

93 *etiamsi commovetur.*] Edd. W. et ceteræ ante Aldum, *commoveatur.* non male.

94 *in me ipso.*] Non bene Pearcius conjicit *ipse*: est enim in oppositione: *in vobis—in me ipso*; et sic libri omnes.

95 *assensi, significare inter sese.*] Pearcius edidit, *assensum sign.* Mihi vulgatum exquisitius videtur. *Significare* simpliciter est, signa dare annuendo, arridendo &c. Sic *significatio* dicitur Sext. 49.

96 *ut in quoque o. plurimum esset.*] Videatur aliquid deesse. Sed sic Cicero et alibi, ut II, 77. *ut in quoque patronorum minimum esse putant.*

gestu peccavit, non continuo existimatur nescire gestum; cujus autem in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis. Illud 28
vero, quod a te dictum est, esse permulta, quæ orator nisi 126
a natura haberet, non multum a magistro adjuvaretur: valde tibi assentior, inque eo vel maxime probavi summum illum doctorem, Alabandensem Apollonium, qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur, eos, quos judicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere, dimittebatque: et [97] ad quam quemque artem putabat b.
esse aptum, ad eam impellere atque hortari solebat. Sa- 127
tis est enim ceteris artificiis percipiendis, tantummodo similem esse hominis; et id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, et memoria custodire. non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen 128
dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba prope poëtarum, memoria jurisconsultorum, vox tragœdorum, gestus pæne summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri potest. quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt.

Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam 129
tenui et levi, quanto plus adhibeatur diligentiæ, quam in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset vitii, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque ut ad hanc similitudinem hujus 130
histrionis, oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, et uti omnes moveat atque delectet? Itaque hoc jamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem perfectionemque in oratore desiderans, a qua ipse longe absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci, ceteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiose facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto.

97 *ad quam quemque artem.*] Sic edd. s. l. et a. Med. Asc. Lips. pro *quamcunque.* Recte recepit Pearcius, qui et ipse in aliquot edd. pr. reperit.

29 Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam,
131 jus civile, aut rem militarem jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta, potest pervenire? Tum ille, Ego vero, inquit, quod in vobis egregiam quandam ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad vos, qui possetis, exacuendos accommodavi orationem meam: et quamquam in utroque vestrûm summum esse ingenium studiumque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Græci dicere, in te, Sulpici, divina sunt.
132 Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu
p. 96. a. atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut suaviorem mihi videor audisse; quæ quibus a natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, [98] modice et scienter utantur, et ut ne dedeceat. Id enim est maxime vitandum, et de hoc uno minime est facile præcipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias, his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio; quem sæpe audio dicere, caput esse artis, decere: quod tamen unum id esse, quod
133 tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem alio transferamus, et nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur.

Minime vero, inquit Cotta. nunc enim te jam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes: neque enim sumus nimis avidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idque ex te quærimus, (ut ne plus nos assequamur, quam quantulum tu in dicendo assecutus es,) quoniam, quæ a natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse
30 assumendum putes? Tum Crassus arridens, Quid censes,
134 inquit, Cotta, nisi studium, et ardorem quendam amoris? sine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo umquam assequetur. Neque vero vos ad eam rem video esse cohortandos: quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cu-
135 piditate. Sed profecto studia nihil prosunt perveniendi aliquo, nisi illud, quod eo, quo intendas, ferat deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunque est, facultate quæritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meæ, qua

98 *modice et scienter.*] *Modice* non est, quod vulgo; nam id per se intelligitur in iis, qui mediocria habent dona naturæ: sed ratione, s. modo et ratione, ut Cicero dicere solet, ad legem certam.

quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat. Tum Sulpicius, O diem, Cotta,. nobis, 136
inquit, optatum! quod enim neque precibus unquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret, meditandi aut dicendi causa, non modo videre mihi, sed ex ejus scriptore et lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros.

Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non 31
tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quam existimaturum, 137
tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia b.
et contrita præcepta didicisse: primum, oratoris officium 138
esse, dicere ad persuadendum accommodate: deinde, esse omnem orationem aut de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum et temporum; aut de re certis in personis ac temporibus locata. In utraque autem re quidquid 139
in controversiam veniat, in eo quæri solere, aut factumne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur. Exsistere autem controversias etiam, ex scripti interpreta- 140
tione, in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut a sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subjecta quædam esse argumenta propria. Sed 141
causarum, quæ sint a communi quæstione sejunctæ, partim in judiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis aut vituperandis hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus [99] æquitas quæreretur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumque 142
esset omnis oratoris vis ac facultas in quinque partes distributa, ut deberet reperire primum, quid diceret: deinde inventa non solum ordine, sed etiam momento quodam atque judicio dispensare atque componere: tum ea denique vestire atque ornare oratione: post memoria sepire: ad extremum agere cum dignitate ac venustate. Etiam illa co- 143
gnoram, et acceperam, antequam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent: deinde rem

99 *æquitas quæreretur.*] Pro vulgato *quæritur*, recte sic edidit Pearcius: nam id ordo et ratio scribendi postulat, etsi omnes libri vulgatum habent. Sed sic et alibi faciendum erat.

demonstrandam: postea controversiam constituendam: tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: post, quæ contra dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda et augenda; quæque essent pro
32 adversariis, infirmanda atque frangenda. Audieram etiam
144 quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur; in qua præcipitur primum, ut pure et latine loquamur: deinde ut plane et dilucide: tum ut ornate: post ad rerum dignitatem apte et quasi decore: singularumque rerum præcepta cognoram.
145 Quinetiam, quæ maxime propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram. nam de actione, et de memoria quædam brevia, sed [100] magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar. habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, et quo intuens, ab eo,
146 quodcunque sibi proposuerit, minus aberret. Verum ego
p. 97. a. hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, [1] atque id egisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non ejicio: est enim etiamsi minus necessarium ad bene di-
147 cendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. [2] Et exercitatio quædam suscipienda vobis est: quamquam vos quidem jampridem estis in cursu: [3] sed ii, qui ingrediuntur in stadium, [4] quique ea, quæ agenda sunt in foro, tamquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra præ-
148 discere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: attamen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quamquam sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc, de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus.

33 Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere sole-
149 tis, ut, causa aliqua posita consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate: sed plerique in hoc vocem modo, neque eam

100 *magna cum exercitatione præcepta.*] Pearcius addi voluit *percepta.* Non bene; nec assecutus est sensum loci. Non per longam exercitationem præcepta a Cicerone percepta erant: immo gustaverat tantum: sed præcepta, quæ gustarat, conjuncta fuerant cum magna exercitatione.

1 *atque id egisse.*] Frigidum esse videtur. Credo, Ciceronem dedisse: *ad artemque redegisse.* Hoc tota sententia et res desiderat. cf. c. 41. extr.

2 *Et exercitatio quædam.*] Non dubitavi scribere *et* pro *ea*, ut jam Strebæus et Guilielmius voluere. non enim de exercitatione dictum erat: sed quid præceptis accedere deberet, explicare volebat.

3 *sed ii, qui ingred.*] Sic pro *iis* dedimus. Nam nullum verbum est, unde *iis* pendeat: sed *ii* vel *hi* refertur ad *possunt.* Et sic habent edd. pr. Ms. E.

4 *quique ea.*] int. ingrediuntur: nisi quid excidit.

scienter, et vires exercent suas, et linguæ celeritatem inci-
tant, verborumque frequentia delectantur. In quo fallit eos,
quod audierunt, dicendo homines, ut dicant, efficere solere.
Vere enim etiam illud dicitur, PERVERSE DICERE, HOMI- 150
NES, PERVERSE DICENDO, FACILLIME CONSEQUI. Quam-
obrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est, etiam
subito sæpe dicere, tamen illud utilius, sumto spatio ad co-
gitandum, paratius atque accuratius dicere. Caput autem
est, quod (ut vere dicam) minime facimus: est enim magni
laboris, quem plerique fugimus: quam plurimum scribere.
STILUS OPTIMUS, ET PRÆSTANTISSIMUS DICENDI EFFE-
CTOR AC MAGISTER: neque injuria. nam si subitam et for-
tuitam orationem commentatio et cogitatio facile vincit;
hanc ipsam profecto assidua ac diligens scriptura superabit.
[5] Omnes enim, sive artis sunt loci, sive ingenii cujusdam 151
atque prudentiæ, qui modo insunt in ea re, de qua scribi-
mus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contem-
plantibus ostendunt se et occurrunt: omnesque sententiæ,
verbaque omnia, quæ sunt cujusque generis maxime illu-
stria, sub acumen stili subeant et succedant necesse est:
tum ipsa collocatio conformatioque verborum perficitur in
scribendo, non poëtico, sed quodam oratorio numero et
modo. Hæc sunt, quæ clamores et admirationes in bonis 152
oratoribus efficiunt, neque ea quisquam, nisi diu, multum-
que scriptitarit, etiam si vehementissime se in his subitis
dictionibus exercuerit, consequetur: et qui a scribendi con-
suetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut,
etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scri-
ptorum esse videantur; atque etiam, si quando in dicendo
scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua si- b.
milis oratio consequetur. Ut concitato navigio, [6] cum re- 153
miges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum et cur-
sum suum, intermisso impetu pulsuque remorum: sic in
oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen ob-
tinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine et vi 34
concitata. [7] In quotidianis autem cogitationibus equidem 154

5 *Omnes enim, sive a. s. l.*] Sic interpungendum. *Omnes* enim, sc. loci, refertur ad *ostendunt se e. o.* Pro *sunt* Ms. E. *sint;* non male. Pro *acie* in edd. pr. est *arte;* male.

6 *cum remiges inhibuerunt.*] Pearcius edidit *sustinuerunt.* Sic Ciceronem scribere debuisse, certum est ipsius judicio. v. Clav. in *inhibere:* an sic scripserit, dubium videtur. Academicæ quidem disputationes serius scriptæ sunt, et in his dederat *inhibere:* multo ergo magis in his de oratore libris. Quomodo librariis in mentem venerit, verbo noto *sustinuerunt* substituere *inhibuerunt?* An Cicero bis ediderit libros suos, non constat.

7 *In quotidianis cogitationibus.*] P. Manutius corrigebat *commentationibus*, Pearcius, *exercitationibus*, quod in ed. Lips. est. Sed *cogitatio* esse potest commentatio. Sic cap. superiori conjunguntur pro Synonymis *cogitatio et commentatio.* Ergo res ad libros redit. Edd. pr. habent vitiose *concitationibus.* Aldus et Junta edi-

mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam, ut aut versibus propositis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quam maxime possem lectis, pronuntiarem. sed post animadverti, hoc esse in hoc vitii, quod ea verba, quæ maxime cujusque rei propria, quæque essent ornatissima, atque optima, occupasset, aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Gracchus, si ejus orationem mihi forte proposuissem. ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse; si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis uti
155 consuescerem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem. quibus lectis hoc assequebar, ut, cum ea, quæ legerem Græce, Latine redderem, non solum optimis verbis uterer, et tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea.
156 Jam vocis, et spiritus, et totius corporis, et ipsius linguæ motus et exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris; quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus.
157 Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quam plurimis et nostris scriptis et alienis. Atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consuêris, etiam istam locorum simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione et umbratili, [8] medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque in aciem forensem. subeundus usus omnium, et periclitandæ vires ingenii; et illa commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est.
158 Legendi etiam poëtæ, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores et legendi, et pervolutandi, et exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; disputandumque de omni re in contrarias partes, et, quicquid erit in quaque re, quod
159 probabile videri possit, eliciendum atque dicendum. Per-
p. 98. a. discendum jus civile, cognoscendæ leges, percipienda omnis

dere vulgatum, nescio unde. At scriptura Ms. E. tamen videtur legenda *commentationibus.* immo vix aliter legi potest, certe nulli ceterarum lectionum convenit.

8 *medium in agmen.*] Hæsi aliquando in hoc verbo, cogitavique *solem;* quod *sol* et *pulvis* solent in hac sententia jungi. Sed *agmen* est sensu militari accipiendum, de exercitu iter faciente belli causa. nam etiam milites in umbratili exercitatione discunt incedere more militari.

antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reipublicæ, jura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperii cognoscenda est: libandus etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos: quo, tanquam sale, perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ sentiebam, quæ fortasse, quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus respondisset.

Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. 35
Sed quamquam satis iis, qui aderant, ad id, quod erat pro- 160
positum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse
multo, quam ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola,
Quid est, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in
mentem venit, quod præterea a Crasso requiratis? Immo id 161
mehercule, inquit, ipsum attendo. tantus enim cursus verborum fuit, et sic [9] evolavit oratio, ut ejus vim atque incitationem adspexerim; vestigia ingressumque vix viderim, et tamquam in aliquam locupletem ac refertam domum venirem, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis, et signis propalam collocatis, sed his omnibus multis magnificisque rebus constructis ac reconditis: sic modo in oratione Crassi divitias atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra atque integumenta perspexi: sed ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit. ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat,
neque plane nosse, ac vidisse. Quin tu igitur facis idem, 162
inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam [10] domum, plenam ornamentorum, villamve venisses. Si ea seposita, ut dicis, essent, [11] tu valde spectandi cupidus esses; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præsertim si esses familiaris: similiter nunc petes a Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, et [12] suo quidque in loco collocet.
Ego vero, inquit Cotta, a te peto, Scævola (me enim, et 163
hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contemserit,

9 *evolavit or.*] Si recta est lectio, intell. avolavit, prætervolavit; quod est verbum in hac sententia usitatum. In ceteris distinctio vulgaris est vitiosa. Interpunxi igitur paullo post sic: *r. c. ac reconditis: sic modo* &c. et sic est in edd. s. l. et a. Med.

10 *domum—villamve.*] Sic edidi ex ed. W. Id expressit, sed paullulum mutatum, ed. s. l. et a. *vel in villam*, quod et ed. Lips. habet. Aldus dedit *illam*, ut ad domum referretur; quod sane bene latinum est.

11 *tu valde.*] Delevi *que* cum ed. W. quod melius est. Ms. E. *tu, qui v.* mox: *si esses fam.* sc. ei, cujus illa domus vel villa, pro *esset*, ex ed. W. et aliis scr. et edd. Tum *petes* pro *petis*, ex edd. W. A. item Ms. E. Non enim refertur ad *facis*. Ed. s. l. et a. Med. Lips. habet *petas*. Confusionem peperit vitiosa interpunctio.

12 *suo quidque in loco.*] *In* addidimus ex edd. W. et ceteris plurimis, quibus Ms. E. consentit.

hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere.) sed tu hoc nobis da, Scævola, et perfice, ut Crassus hæc, quæ coarctavit et peranguste refersit in oratione
164 sua, dilatet nobis atque explicet. Ego mehercule, inquit Mucius, antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea. Neque enim tantopere hanc a Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector: nunc vero, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contingit, ne graveris exædificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video;
36 quam vehementer probo. Enimvero, inquit Crassus, mi-
165 rari satis non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ
b. neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia ac tuis auribus. [13] Ain tu? inquit ille. Si de istis communibus et pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes et incitarentur et reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipublicæ, denique de nostro ipso jure civili? Hanc enim ego omnem scientiam, et copiam rerum, in tua prudentia sciebam inesse: in oratoris vero instrumento tam lautam supellectilem numquam videram.

166 Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam innumerabilia et immensa, et ad ipsum tuum jus civile veniam,) oratores putare [14] eos, quos multas horas exspectavit, cum in campum properaret et ridens et stomachans Scævola, cum Hypsæus maxima voce, plurimis verbis, a M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret, Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, [15] turpi tutelæ judicio, atque
167 omni molestia, stultitia adversarii, liberaretur? Ego vero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarim.

13 *Ain tu? inq. ille.*] Sic Pearcius e Mss. duobus dedit, recte. Hanc lectionem desiderat *etiamne*, in quo *ne* ineptum esset, si verum esset *an tu;* item *possumus*, quod eo referri non potest.

14 *eos, quos multas horas.*] Locus hic est difficilis, etiam varietate librorum, et vix sanus satis. Edd. pr. habent *expectavi* et *properarem:* cui repugnat nomen *Scævola*. Quid porro *exspectavit?* An *toleravit?* quod, aut simile quid, desiderat sententia. Cetera sunt faciliora. Sunt exempla hominum imperitorum juris civilis, qui per inscitiam a prætore peterent ea, per quæ clientes sui caussa caderent necessario: estque locus facetissimus. Res explicatur paullo post.

15 *turpi tutelæ judicio.*] Edd. pr. *turpiculo judicio*, uti Ms. E. *turpicule;* unde vulgata facta est ab Aldo.

Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed juris civilis prudentia: quod alter plus, [16] lege agendo, petebat, quam quantum lex in XII. tabulis permiserat; quod cum impetrasset causa caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quam quod erat in actione: neque intelligebat, si ita esset actum, litem adversarium perditurum. Quid? his paucis diebus, nonne, 37
nobis [17] in tribunali Q. Pompeii, prætoris urbani, familiaris 168
nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, CUJUS PECUNIÆ DIES FUISSET? quod petitoris causa comparatum esse, non intelligebat: ut si ille infitiator probasset judici, ante petitam esse pecuniam, quam esset cœpta deberi, petitor rursus cum peteret, exceptione excluderetur, QUOD EA RES [18] IN JUDICIUM ANTEA VENISSET.
Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quam eum, qui 169
hanc personam susceperit, ut amicorum controversias causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur?
Equidem propinquum nostrum, P. Crassum, illum Divitem, 170
[19] cum multis aliis rebus elegantem hominem et ornatum, tum præcipue in hoc ferendum et laudandum puto, [20] quod,

16 *lege agendo.*] Alias simpliciter dicitur, *plus petere, quam lex permittit.* Addidit *lege agendo*, concinnitatis causa, et ut manifestior stultitia hominis esset.

17 *in tribunali sedentibus.*] Nempe, in consilio prætoris, qui assessores inde paullatim dicti. v. Clav.

18 *in judicium antea venisset.*] Ms. E. *ante non venisset.* Male. nam est manifeste *exceptio rei judicatæ*, qua is, unde petitur, contra petitorem utitur, qui ante litem perdidit, quia petierat ante, quam dies solutionis fuisset. Nempe sic olim erat receptum in foro, ut, si petitor temere et alieno tempore rem in judicium deduxisset, et actione cecidisset, nec postea agere posset, ut docent Justiniani Institutiones L. IV. c. 13. de *exceptionibus*, ad quem locum rem explicat plane, dilucide, atque apte ad hunc Ciceronis locum Cujacius. Sed illa severitas juris a Justiniano mollita est, ut ibi dicit ipse. Plura exempla negationis in talibus vel additæ vel demtæ temere notarunt ICti. v. infra ad Partit. or. c. 28.

19 *cum m. aliis rebus* &c.] Deest in sequentibus, quod particulæ *cum* respondeat. Credo *tum* excidisse, post *ornatum: tum præcipue in hoc ferendum et l. p.* nisi cum edd. pr. particulæ *cum* substituas *et.* Sed illud melius: videturque correctum esse *cum*, quod ei nihil in seqq. respondebat. Pearcius tamen *et* recepit, et addidit iterum ante *præcipue. Et* non satis convenit, quia *Divitem illum* est cognomen, quocum sequentia non copulantur ita. Pro *ferendum* idem reposuit *efferendum;* sed *ferendum* idem significat apud Ciceronem, estque exquisitius.

20 *quod cum Scævolæ fr.*] Locus difficilis: unde varietas lectionis in libris. *cum Scævolæ fratri* edd. pr. quod nihili est. Vitii sane aliquid inest. Puto excidisse *est: quod—esset, solitus est ei persæpe dicere.* In verbis *cum Sc. frater esset*, respicitur ad gloriam Scævolarum et scientiam juris civilis. Etsi tantæ dignitatis erat Scævola frater, tamen ei sæpe dixit &c. Tum verba *illi arti* valde olent glossam. Quale enim est, in jure civili non potest satisfacere juri civili? Sed si deleas ista verba, omnia bene se habent. Res mihi ita evidens est, ut ea uncis incluserim. Denique hæc: *quod quidem hic—consecutus*, in parenthesi sunt accipienda.

p. 99. a. cum P. Scævolæ frater esset solitus ei persæpe dicere, neque illum in jure civili satis [illi arti] facere posse, nisi dicendi copiam assumsisset: (quod quidem hic, qui mecum Cos. fuit, filius ejus, est consecutus:) neque se ante causas amicorum tractare atque agere cœpisse, quam jus civile di-
171 dicisset. Quid vero ille M. Cato? nonne et eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, et juris civilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admiror; sed tamen idem hoc semper jus civile
172 contemsit. Verum, quoniam sententiæ atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo, et quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re sentiam.

38 Antonii incredibilis quædam, et prope singularis et divina vis ingenii videtur, etiamsi hac scientia juris nudata sit, [21] posse se facile ceteris armis prudentiæ tueri atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus: ceteros vero non dubitabo primum inertiæ condemnare sententia mea, post
173 etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in jure ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac jure certetur, jactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, [22] testamentorum ruptorum aut ratorum, ceterarumque rerum innumerabilium jura versentur, cum omnino, quid suum, quid alienum, quare denique [23] civis aut peregrinus, servus aut liber quispiam sit, igno-

21 *posse se fac. ceteris armis prudentiæ causas tueri.*] Sic libri vulgati. At *se* et *causas* simul stare non possunt: utrum ergo delendum sit, quæri potest. Pearcius secutus est libros, a quibus abest *se*, ut a Juntina: ego *causas* delevi, quod omittunt et edd. W. s. l. et a. Lips. et Ms. E. Nam exquisitius est *ingenium se potest tueri*, quam *ingenium potest causas tueri*. In hoc nemo hæserit, in illo glossator habet, quod interpretandum putet. Quid sit *ingenium se tuetur* facile intelligitur, nempe, cum efficit, ut ei nihil deesse videatur ex iis, quæ desunt, ut scientia juris, etsi ea careat. Ceterum pro *etiamsi* eædem edd. habent *si*.

22 *testamentorum ruptorum aut ratorum.*] Dedi hic cum Pearcio, quod in omnibus edd. pr. reperi, etiam Ms. E. cum in recentioribus tantum sit *ruptorum*: sed mihi utrumque suspectum est, et a glossatore natum videtur. Primum cetera genera omnia simpliciter ponuntur, nec opus erat addere hujusmodi quid: deinde non facile de testamentis ruptis quæstionem esse, ipse Cicero docet c. 57. denique ineptum est, testamenta rupta et rata, aut alterutrum genus commemorari, quasi de his tantum quæstio esse, et apud centumviros tractari possit.

23 *civis aut p. servus aut l.*] Recte Pearcius *aut* pro *an* edidit: nam et sine libris hæc lectio certa intelligitur, quia *quare* eam necessario flagitat. Mox *impudentiæ* non *imprudentiæ* habent edd. pr. idque et ipsum res docet verum esse, et imprudentiam h. l. esse plane alienam. Impudentiæ etiam post mentio c. 41.

ret, insignis est impudentiæ. Illa vero deridenda arrogantia 174
est, in minoribus navigiis rudem esse se confiteri; quinque-
remes, aut etiam majores, [24] gubernare didicisse. Tu mihi
cum [25] in circulo decipiare adversarii stipulatiuncula, cum
obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scri-
ptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam causam majorem
committendam putem? citius hercule is, qui duorum scal-
morum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Ar-
gonautarum navem gubernarit. Quid? si ne parvæ quidem 175
causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de jure
civili; quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas
sine ulla scientia juris [26] audet accedere? Quæ potuit igitur
esse causa major, quam illius militis? de cujus morte cum
domum falsus ab exercitu nuntius venisset, et pater ejus,
re credita, testamentum mutasset, et quem ei visum esset,
fecisset heredem, essetque ipse mortuus: res delata est ad
centumviros, cum miles domum revenisset, egissetque lege
in hereditatem paternam [27] [testamento exheres filius].
Nempe in ea causa quæsitum est de jure civili, possetne b.
paternorum bonorum exheres esse filius, quem pater testa-
mento neque heredem, neque exheredem scripsisset nomi-
natim? Quid? qua de re inter Marcellos et Claudios patri- 39
cios centumviri judicarunt, cum Marcelli ab liberti filio 176
stirpe, Claudii patricii [28] ejusdem hominis hereditatem, gen-
te ad se rediisse dicerent; nonne in ea causa fuit oratoribus
de toto stirpis ac gentilitatis jure dicendum? Quid? quod 177
item in centumvirali judicio certatum esse accepimus, qui
Romam in exsilium venisset, [29] cui Romæ exsulare jus esset,
si se ad aliquem quasi patronum applicavisset, intestatoque
[30] esset mortuus: * * * nonne in ea causa jus appli-
cationis, obscurum sane et ignotum, patefactum in judicio
atque illustratum est a patrono? Quid? nuper, cum ego C. 178

24 *gubernare didicisse.*] Intelligendum e *confiteri*, dicere, aut ejusmodi quid, propter verbum arrogantiæ. nam in discendo non est arrogantia.

25 *in circulo.*] i. in conventu privato, cum privatim aguntur res, sponsiones, vadimonia &c. *tabellas* intellige v. c. emtionis, venditionis, syngraphas &c.

26 *qui audet.*] An *qui audeat?* sensus meus latinitatis hoc desiderat.

27 *testamento exheres filius.*] Hæc uncis, ut spuria, inclusi; nam mediocriter adsuetus latinitati veteris juris facile sentiat, hæc esse inepta, et a glossatore adscripta, qui e sequentibus glossam hanc sumsit.

28 *ejusdem hominis her.*] Sic ex edd. vett. rescripsi, pro *nominis:* quibus consentit Ms. E. Quid enim est *hereditas nominis?* ab errore quidem operarum hæc lectio orta, decepit etiam doctos homines, ut multæ aliæ similes.

29 *cui Romæ exulare jus esset.*] Ed. W. Lips. addunt negationem, *cui R. e. jus non esset.* Ms. E. *Romam. Quasi patronum* appellat eum, ad quem se applicuisset, quia patroni proprie sunt civium Romanorum.

30 *esset mortuus.*] Hic lacuna sit necesse est, quam neminem reperi deprehendisse. Nempe consequens deest, quo genus caussæ et quæstionis tradatur, nempe, an hereditas ea ad patronum illum redeat, ut libertorum, necne &c. De applicationis jure v. Clav.

Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium judicio pri-
vato causam defenderem; nonne omnis nostra in jure ver-
sata defensio est? Cum enim Marius Gratidianus ædes Au-
ratæ vendidisset, neque, servire quandam earum ædium
partem, in mancipii lege dixisset; defendebamus, quidquid
fuisset incommodi in mancipio, id si venditor scisset, neque
179 declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere fami-
liaris noster M. Bucculeius, homo neque meo judicio stul-
tus, et suo valde sapiens, et a juris studio non abhorrens,
simili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum ædes
L. Fufio venderet, in mancipio lumina, uti tum essent, ita
recepit. Fufius autem, simul atque ædificari cœptum est in
quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici pos-
set, egit statim cum Bucculeio, quod, cuicumque particulæ
cœli officeretur, quamvis esset procul, mutari lumina puta-
180 bat. Quid vero? clarissima M' Curii causa M. que Copo-
nii nuper apud centumviros, quo concursu hominum, qua
exspectatione defensa est? cum Q. Scævola, æqualis et col-
lega meus, homo omnium et disciplina juris civilis eruditis-
simus, et ingenio prudentiaque acutissimus, et oratione ma-
xime limatus atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, juris
peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus,
ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque, nisi
postumus et natus, et, [31] antequam in suam tutelam venis-
set, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secun-
dum postumum, et natum, et mortuum, heres institutus:
ego voluntatem defenderem; hac eum tum mente fuisse,
qui testamentum fecisset, ut, si filius non esset, qui in tute-
lam venisset: M' Curius esset heres. Num destitit uterque
nostrum in ea causa, in auctoritatibus, in exemplis, in te-
stamentorum formulis, hoc est, in medio jure civili versari?
40 Omitto jam plura exempla causarum amplissimarum, quæ
181 sunt innumerabilia: capitis nostri sæpe potest accidere, ut
p. 100. causæ versentur in jure. Etenim sic C. Mancinum, nobi-
a. lissimum atque optimum virum, ac consularem, cum eum
propter invidiam Numantini fœderis paterpatratus ex S. C.
Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent, postea-
que Mancinus domum revenisset, neque in senatum introire
dubitasset; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis, de senatu
jussit educi, quod eum civem negaret esse; quia memoria
sic esset proditum, quem pater suus aut populus vendidis-

31 *antequam—venisset.*] Ita bis edidimus in hoc loco pro vulgato *veniret*, ut etiam fecit Pearcius e Mss. et edd. Librarii sæpe in hoc tempore et in ipso hoc verbo peccarunt vitiosa consuetudine temporis sui et sermonis. In hoc ipso loco fluctuant interdum, ut Juntinæ auctor, qui semel hic *venisset*, semel *veniret* dedit. Vitium ortum est ex eo, quod in scriptis erat per compendium scriptum, *veniẽt*, ut in Erl.

set, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postlimi-
nium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus civilibus 182
causam contentionemque majorem, quam de ordine, de ci-
vitate, de libertate, de capite hominis consularis; præser-
tim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infi-
tiari, sed in civili jure consisteret? Similique in genere, in-
feriore ordine, si quis apud nos servisset ex populo fœdera-
to, seseque liberasset, ac postea domum revenisset; quæsi-
tum est apud majores nostros, num is ad suos postliminio
rediisset, et amisisset hanc civitatem. Quid? de libertate, 183
quo judicium gravius esse nullum potest; nonne ex jure
civili potest esse contentio, cum quæritur, is, qui domini
voluntate census sit, continuone, [32] an ubi lustrum condi-
tum, liber sit? Quid, quod usu, memoria patrum, venit, ut
paterfamilias, qui ex Hispania Romam venisset, cum uxo-
rem prægnantem in provincia reliquisset, Romæque alte-
ram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusque
esset intestato, et ex utraque filius natus esset; mediocrisne
res in controversiam adducta est? cum quæreretur de duo-
bus civium capitibus, et de puero, qui ex posteriore natus
erat, et de ejus matre; quæ, si judicaretur, certis quibus-
dam verbis, non novis nuptiis, fieri cum superiore divor-
tium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, et ho- 184
rum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum et cel-
sum, alacri et prompto ore ac vultu, huc atque illuc intuen-
tem, vagari magna cum caterva toto foro, præsidium clien-
tibus, atque opem amicis, et prope cunctis civibus lucem
ingenii et consilii sui porrigentem atque tendentem, nonne
in primis flagitiosum putandum est?

Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segni- 41
tiem hominum atque inertiam. Nam si esset ista cognitio 185
juris magna ac difficilis; tamen utilitatis magnitudo deberet
homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed,
o dii immortales, non dicerem hoc, audiente Scævola, nisi
ipse dicere soleret, nullius artis faciliorem sibi cognitionem
videri. Quod quidem certis de causis a plerisque aliter 186
existimatur: primum, quia veteres illi, qui huic scientiæ b.
præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ suæ causa,
pervulgari artem suam noluerunt: deinde, posteaquam est
editum, expositis a Cn. Flavio primum actionibus, nulli
fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent.
Nihil est enim, quod ad artem redigi possit, [33] nisi ille prius,

32 *an ubi lustrum conditum sit.*] Ed. W. *an tribus lustris conditis:* quæ est mirabilis lectio. Et ea est etiam in Ms. Erl. Ed. Lips. sic: *si non lustrum conditum, sit ne liber continuone, an tribus lustris conditis.*

33 *nisi ille prius, qui illa tenet—habeut illam scientiam.*] Locus hic mihi parum dignus Cicerone videtur. Saltem *ille prius* deleverim. Cicerone

qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habeat illam
scientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem
187 efficere possit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere,
dictum a me esse paullo obscurius: sed experiar, et dicam,
42 si potero, planius. Omnia fere, quæ sunt conclusa nunc
artibus, dispersa et dissipata quondam fuerunt: ut in
musicis, numeri, et voces, et modi; in geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines; in astrologia, cœli
conversio, ortus, obitus, motusque siderum; in grammaticis, poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus; in hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere,
meminisse, agere; ignota quondam omnibus, et diffusa late
188 videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus
ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam divulsamque conglutinaret, et
ratione quadam constringeret. Sit ergo in jure civili finis
hic, legitimæ atque usitatæ in rebus causisque civium æqua-
189 bilitatis conservatio. Tum sunt notanda genera, et ad certum numerum paucitatemque revocanda. Genus autem
est id, quod sui similes communione quadam, specie autem
differentes, duas aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur; omniaque, quæ sunt vel generum vel partium nomina,
definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est
enim definitio, earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ,
quam definire volumus, brevis, et circumscripta quædam
190 explicatio. Hisce ego rebus exempla adjungerem, nisi,
apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. nunc complectar quod proposui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit,
quod jamdiu cogito, aut alius quispiam, aut, me impedito,
occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne jus civile
in genera digerat, quæ perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat; tum propriam cujusque vim definitione declaret; perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam, atque uberem, quam diffici-
191 lem atque obscuram. Atque interea tamen, [34] dum hæc,
quæ dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem et
colligentem undique, [35] repleri justa juris civilis scientia.
43 Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutissimo

dignum foret, *nisi, qui tenet, quorum a. i. vult, habeat illam scientiam* &c.

34 *dum hæc — coguntur.*] Debet esse *cogantur.* Nam illud locum haberet modo, si illo tempore aliquis occupatus fuisset in cogendo jure universo ad formam artis: ut in illo, *dum senatus cogitur.*

35 *repleri justa j. c. s.*] Edd. pr. habent *ista* vel *istam;* nam et in *scientia* fluctuant, ut et Ms. E. *replere istam* i. e. scientiam. Mihi *ista* verius videtur.

omnium ingenio, sed minime ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit, semperque vixit, ita tenere p. 101.
jus civile, [36] ut ei, cum ab hoc discesseritis, nemo de iis, a.
qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita 192
ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum atque in foro: neque ita multis litteris aut voluminibus magnis continentur. [37] eadem enim sunt elata primum a pluribus: deinde, paucis verbis commutatis, etiam
ab iisdem scriptoribus, scripta sunt sæpius. Accedit vero 193
quo facilius percipi cognoscique jus civile possit, (quod minime plerique arbitrantur,) mira quædam in cognoscendo suavitas et delectatio. Nam, sive quem aliena studia delectant; plurima est, et in omni jure civili, et in pontificum libris, et in XII. tabulis, antiquitatis effigies, quod et verborum prisca vetustas cognoscitur, et actionum genera quædam majorum consuetudinem vitamque declarant: sive quis civilem scientiam contempletur, quam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ; totam hanc, descriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, XII. tabulis [38] contineri videbit: sive quem ista præpotens et gloriosa philosophia delectat, (dicam audacius,) hosce habebit fontes omnium disputationum
suarum, qui jure civili et legibus continentur. Ex his enim 194
et dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, splendore decoratur; vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exsiliis, morte multantur: et docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis
mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet: dicam 44
quod sentio: bibliothecas mehercule omnium philosopho- 195
rum unus mihi videtur XII. tabularum libellus, si quis legum fontes et capita viderit, et auctoritatis pondere, et
utilitatis ubertate superare. Ac, si nos, [39] id quod maxime 196
debet, nostra patria delectat; cujus rei tanta est vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam, in asperrimis saxulis, tan-

36 *ut ei, cum ab hoc disc.*] *Ei* habent edd. pr. Aldus, *uti c. a. h. ab hoc* int. Scævola, quem nutu vel digito demonstrat.

37 *eadem s. elata p. a pl.*] *Elata*, int. in publicum, sc. scribendo. v. Clav. in *efferre*. Edd. pr. *lata*. Ms. E. *elata*.

38 *contineri videbit.*] Sic edd. pr. et sic contextus requirit, secundum communem formam: *sive quem al. studia delectant—sive—contempletur—videbit.* Bene igitur sic dedit Pearcius: sed eodem modo necessarium est, ut post pro *habet* scribatur *habebit*. Item mox *præmiis, splendore* dedimus sine *atque*, quod ab omnibus edd. vett. abest, ut et a Ms. E.

39 *id quod maxime debet.*] int. efficere. Sed sæpe inclinavi huc, ut putarem verum esse *decet*. Mox, *cujus rei tanta est vis* &c. intell. delectationis ejus, quam patria habet in animis hominum.

quam nidulum, affixam, sapientissimus vir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis mens, mos, disciplina, nota esse debet; vel quia est patria, parens omnium nostrum, vel quia tanta sapientia fuisse in jure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus
197 imperii comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiam et voluptatem, quod, quantum præstiterint nostri majores prudentia ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, [40] si cum illorum Lycurgo, et Dracone, et Solone
b. nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quam sit omne jus civile, præter hoc nostrum, inconditum, ac pæne ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam ceteris omnibus, et maxime Græcis, antepono. His ego de causis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, juris civilis cognitionem esse necessariam.

45 Jam vero ipsa per sese quantum afferat iis, qui ei præ-
198 sunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, ministros se præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοι vocantur: sic, in nostra civitate contra, amplissimus quisque et clarissimus vir; ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sic appellatus a summo poëta est:

Egregie cordatus homo, catus [41] *Ælius Sextus.*

multique præterea, [42] qui, cum ingenio sibi [auctore] dignitatem peperissent, perfecerunt, ut in respondendo de jure, auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, valerent.
199 Senectuti vero celebrandæ et ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quam juris interpretatio? Equidem

40 *Si cum illorum.*] Facile esset corrigere *illarum*, quia præcedit *gentibus.* Sed quia in *illorum* consentiunt libri, intelligamus *populorum*, quod ex illo *gentium* verbo repeti potest: cujus formæ multa sunt in Græcis et Latinis exempla.

41 *Ælius Sextus.*] Pearcius dedit *Æliu' Sextus.* Sic pronunciandum; sed non necessario scribendum. Nam modum pronunciandi vulgo tenebant: sicut omnino in poetis literæ non scribendo sed pronunciando eliduntur, ut notum est. Sic II, 64. in versu primo pronunciandum est *quibu*, et tamen scribitur *quibus.*

42 *qui, cum ingenio* &c.] Locus hic non una parte vitiosus videtur. Primum *cum* alienum et delendum puto; deinde, cum Pearcio, verbum *auctore*, quod sane ineptum est. Quis ita dixit, *ingenio auctore sibi reperit?* Nec magis bene habet, *ingenio sibi reperire.* Edd. s. l. et a. Med. Lips. habent *peperissent*, quod est verissimum. Quid porro est, *in respondendo jure?* ut vulgati habent. quis ita dixit? Eædem edd. habent *de jure;* recte. Et videntur etiam verba hic transposita. Totus locus sic est constituendus: *multique præterea, qui ingenio sibi dignitatem peperissent, perfecerunt respondendo de jure, ut auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, valerent.* Ceterum tantum in textu correximus, quod libris auctoribus potuimus.

mihi hoc subsidium jam ab adolescentia comparavi, non solum ad [43] causarum usum forensium; sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis, ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpissent, [44] ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarius, quam honoribus et reipublicæ muneribus perfunctum senem, posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi, si non populi et reges, at omnes sui cives consilium expetant,

Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesque consili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus jurisconsulti totius oraculum 200
civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii janua et vestibulum, quod in ejus infirmissima valitudine, affectaque jam ætate, maxima quotidie frequentia civium, ac summorum hominum splendore celebratur.

Jam vero illa non longam orationem desiderant, quam- 46
obrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria 201
civitatis atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, et vetustatis exempla, oratori nota esse debere. Nam ut in rerum privatarum causis atque judiciis depromenda sæpe oratio est ex jure civili, et idcirco, ut ante diximus, oratori juris civilis scientia necessaria est: sic in causis publicis judiciorum, concionum, senatus, omnis hæc et antiquitatis memoria, et publici juris auctoritas, et regendæ reipublicæ ratio ac scientia, tamquam aliqua materies, iis oratoribus, qui versantur in republica, subjecta esse debent. Non enim 202
causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam, p. 102. a.
hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, qui primum sit ejus artis antistes, cujus cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, [45] tamen esse deus putabatur, ut et ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum videretur: deinde, qui possit, non tam caduceo, quam nomine oratoris ornatus, incolumis, vel inter hostium tela, versari: tum, qui scelus fraudemque nocentis possit dicendo subjicere odio civium, sup-

43 *causarum usum forensium.*] Sic pro *forensem* rescripsimus ex edd. pr. W. s. l. et a. M. &c. Sic c. 49. *in causis forensibus.* Infra c. 61. est *usus civitatum forensis*, quod tamen huic non satis simile est.

44 *ab solitudine.*] Vulgati *ista ab sol.* Sed *ista* abest ab edd. pr. ad Juntinam usque. Ad juris interpretationem referri durius est: deberet esse *isto*, sc. *subsidio*, quod propinquius est.

45 *tamen esse deus putabatur.*] Edd. *putatur*, quod manifeste falsum est, inter media imperfecta, *daret, erat, videretur. Deus esse*, int. qui istam facultatem daret: nisi malis legere *Deûm*. Respicitur ad fabulas, quæ, ut poëticæ, ita eloquentiæ auctorem Deum aliquem fecere, Apollinem. Pro *partum* edd. pr. habent *factum*. Ed. Lips. etiam *perlatum*.

plicioque constringere: idemque ingenii præsidio innocentiam judiciorum pœna liberare: idemque languentem labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res et causa postulet, eum dicendo vel excitare pos-
203 sit, vel sedare. Hanc vim si quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut a me posse exponi tam brevi, vehementer errat: neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa, ita putavi esse demonstranda; non ut ipse dux essem, (quod et [46] infinitum est, et non necessarium,) sed ut commonstrarem tantum viam et, [47] ut
47 fieri solet, digitum ad fontes intenderem. Mihi vero, in-
204 quit Mucius, satis superque abs te videtur istorum studiis, si modo sunt studiosi, esse factum. nam, ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ percipiendæque virtutis: (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quam bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam :) sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis; facillime vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu, januaque pa-
205 tefacta. Nobis vero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata perque jucunda: sed pauca etiam requirimus, inprimisque ea, quæ valde breviter a te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt, cum illa te et non contemnere, et didicisse confiterere. ea si paullo latius dixeris, expleris omnem exspectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum; sed
206 vias earum rerum rationemque cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestræ potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse jamdudum questus est, explicet nobis, et illa dicendi mysteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius. nam Antonio dicente, [48] etiam quid tu sentias, intelligemus.
207 Peto igitur, inquit Crassus, a te, quoniam id nobis, Antoni,
b. hominibus id ætatis, oneris ab horum adolescentium studiis

46 *infinitum est.*] Videtur esse legendum *esset.*

47 *ut fieri solet.*] Non dubito, rescribendum esse *dici:* est enim modus loquendi proverbialis; et in vulgato sensus commodus non est.

48 *etiam, quid tu intelligas, sentiemus.*] Immo *quid su sentias, intelligemus.* Sic mox, *ut exponas, quid de iis rebus sentias.* Res est ita evidens, ut sic rescribere non dubitarim.

imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas a te quæri
vides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, 48
plane video atque sentio, non solum quod ea requiruntur a
me, quorum sum ignarus atque insolens, sed quia, quod in
causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me
nunc isti vitare non sinunt. Verum hoc ingrediar ad ea, 208
quæ vultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse ventu-
rum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla
exspectetur ornata oratio. neque enim sum de arte dicturus,
quam numquam didici, sed de mea consuetudine; ipsaque
illa, quæ in commentarium meum retuli, [49] sunt ejusmodi,
non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu causisque
tractata: quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non proba-
buntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæ-
sieritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum
vobis, non meo judicio, sed vestro studio inductus, non gra-
vate respondero. Tum Crassus, Perge modo, inquit, An- 209
toni. nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi
ita prudenter, ut neminem nostrum pœniteat ad hunc te
sermonem impulisse.

Ego vero, inquit, pergam: et id faciam, quod in princi-
pio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo: ut,
quid illud sit, de quo disputetur, explanetur, ne vagari et
errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenserint, [50] non
idem esse illud, de quo agitur, intelligant. Nam, si forte 210
quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum puta-
rem principio, quis esset imperator: qui cum esset consti-
tutus administrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus
de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collatio-
nibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de
insidiis faciendis atque vitandis, de reliquis rebus, quæ es-
sent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo
et scientia compotes, eos esse imperatores dicerem; uterer-
que exemplis Africanorum et Maximorum; Epaminondam
atque Hannibalem, atque ejus generis homines nominarem.
[51] Sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad rempublicam 211
moderandam usum, et scientiam, et studium suum contu-
lisset, definirem hoc modo: qui, quibus rebus utilitas rei-
publicæ pararetur augereturque, teneret, iisque uteretur;

49 *sunt ejusmodi.*] int. non diserta, qualia sum dicturus.

50 *non idem esse—intelligent.*] Sine dubio Cicero scripsit, *intelligant*. Itaque correxi.

51 *Sin autem quæreremus.*] Sic recte pro vulgato *quæremus* edidit J. Gronovius, ante Victorius; postulante temporum vicinorum ratione, et tota serie orationis: *Nam si quæreremus—Sin autem quæreremus.* Talia ergo sine libris corrigenda, ut nos sæpe fecimus, eodem exemplo. *quæremus* est e compendio scripturæ ortum. Lips. ed. habet *quæreretur*, quod si quis malit, quia et ante et post sic est, non repugnem.

hunc reipublicæ rectorem, et consilii publici auctorem esse
habendum: prædicaremque P. Lentulum, principem illum,
et Ti. Gracchum patrem, et Q. Metellum, et P. Africanum,
et C. Lælium, et innumerabiles alios cum ex nostra civi-
212 tate, tum ex ceteris. Sin autem quæreretur, quisnam juris-
consultus vere nominaretur; cum dicerem, qui legum, et
consuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, [52] et
ad respondendum, et ad scribendum, et ad cavendum, peri-
tus esset: et ex eo genere Sex. Ælium, [53] M' Manilium,
49 P. Mucium nominarem. Atque, ut jam ad leviora artium
p. 103. studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poëta quæra-
a. tur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profi-
teatur, et quo non amplius ab quoque sit postulandum.
Philosophi denique ipsius, qui de sua vi ac sapientia unus
omnia pæne profitetur, est tamen quædam descriptio, ut is,
qui studeat omnium rerum, divinarum atque humanarum
vim, naturam causasque nosse, et omnem bene vivendi ra-
213 tionem tenere et persequi, nomine hoc appelletur. Orato-
rem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio
eundem, quem Crassus; qui mihi visus est omnem omnium
rerum atque artium scientiam comprehendere uno oratoris
officio ac nomine: atque eum puto esse, qui verbis ad au-
diendum jucundis et sententiis ad probandum accommoda-
tis uti possit in causis forensibus atque communibus. hunc
ego appello oratorem, eumque esse præterea instructum voce,
214 et actione, et lepore quodam volo. Crassus vero mihi no-
ster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis,
sed ingenii sui finibus, immensis pæne, describere. nam et
civitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tra-
didit: in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc
illi concedere; cum sæpissime tibi senatus, breviter impoli-
teque dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. vero Scau-
rus, quem non longe, ruri, apud se, esse audio, vir regendæ
reipublicæ scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gra-
vitatis et consilii sui vindicari a te, Crasse, quod eam ora-
toris propriam esse dicas; jam, credo, huc veniat, et hanc
loquacitatem nostram vultu ipso aspectuque conterreat: qui
quamquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia
tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur.
215 Neque vero, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici
auctor ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est;

52 *et ad respondendum, et ad agendum.*] Hoc verbum *agendum* mihi semper vitiosum visum est, quia ICti, ut ICti, non *agunt*: et alias *scribere* ceteris duobus, *respondere* et *cavere* jungitur, ut pro Muren. c. 9. Ergo corrigendum, *ad scribendum*, ut feci, sine libris. nec quis, in tanta evidentia, reprehendat.

53 *M' Manilium.*] Sic dedi pro *M. Man.* ut res postulabat. v. Clavem.

aut hic disertus atque eloquens, si est idem in procuratione
civitatis egregius, [54]illam scientiam dicendi copia est consecutus.
multum inter se distant istæ facultates, longeque sunt
diversæ, atque sejunctæ, neque eadem ratione, ac via M.
Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes
fuerunt, orationem suam, et reipublicæ dignitatem
exornabant. Neque enim est interdictum aut a rerum na- 50
tura, aut a lege aliqua atque more, aut singulis hominibus,
ne amplius, quam singulas artes, nosse liceat. Quare non, 216
etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate
plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco
ejusdem hominis atque artis utraque facultas existimanda
est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, et juris peritus, b.
ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia.
Nam si quisque, [55]ut in aliqua arte et facultate excel- 217
lens, aliam quoque artem sibi assumserit, ita perficiet, ut,
quod præterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam
esse videatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, et duodecim
scriptis ludere, proprium esse juris civilis, quoniam
utrumque eorum P. Mucius optime fecerit; eademque ratione
dicantur, et quos φυσικὸς Græci nominant, iidem poëtæ,
quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit.
At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut
propria, sua esse, atque a se possideri volunt, dicere audent,
geometriam, aut musicam, philosophi esse, quia Platonem
omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur.
Ac, si jam placet omnes artes oratori subjungere, to- 218
lerabilius est, sic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas
non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa atque distincta
multarum rerum jucunda quadam varietate, sit boni
oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo
et cogitatione, multa etiam legendo percurrisse: neque
ea, ut sua, possedisse; sed, ut aliena, libasse. Fateor enim,
callidum quendam hunc, et nulla in re tironem ac rudem,
nec peregrinum atque hospitem in agendo esse debere.

Neque vero istis tragœdiis tuis, quibus uti philosophi ma- 51
xime solent, Crasse, perturbor, quod ista dixisti, neminem pos- 219
se eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut
inflammatas restinguere, cum eo maxime vis oratoris magnitudoque
cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores ho-

54 *illam scientiam d. c.*] Secutus sum Manutium et Lambinum, qui sine libris sic edidere pro *aliquam*, quod plane alienum est ac vitiosum. Edd. pr. fluctuant inter *aliquam copia*, et *aliqua copiam*. Sensus est, si illam, quam dixi, scientiam reip. regendæ æquavit copia dicendi.

55 *ut in aliqua—ita perficiet.*] Vulgo, *is*. ed. W. *iis*, utrumque manifeste vitiosum. Nihil certius correctione nostra, ut omnes sentient statim. Adjuvat Ed. Lips. quæ habet *id*.

minum atque rationes penitus perspexerit: in quo philosophia
sit oratori necessario percipienda: quo in studio hominum
quoque ingeniosissimorum otiosissimorumque totas ætates
videmus esse contritas: quorum ego copiam magnitudinem-
que cognitionis atque artis non modo non contemno, sed et-
iam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo fo-
roque versamur, satis est, [56] ea de moribus hominum et scire,
220 et dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis
enim unquam orator magnus, et gravis, cum iratum adver-
sario judicem facere vellet, hæsitavit ob eam causam, quod
nesciret, quid esset iracundia, fervorne mentis, an cupiditas
puniendi doloris? Quis, cum ceteros animorum motus aut
judicibus, aut populo dicendo miscere atque agitare vellet,
ea dixit, quæ a philosophis dici solent? qui partim omnino
motus negant in animis ullos esse debere, quique eos in ju-
dicum mentibus concitent, scelus eos nefarium facere; par-
tim, qui tolerabiliores volunt esse, et ad veritatem vitæ pro-
pius accedere, permediocres ac potius leves motus debere
221 esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in
communi vitæ consuetudine, mala ac molesta, et fugienda,
p. 104. multo majora et acerbiora verbis facit: itemque ea, quæ
a. vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplifi-
cat atque ornat: neque vult ita sapiens inter stultos videri,
uti, qui audiant, [57] aut illum ineptum et Græculum putent,
aut etiamsi valde probent ingenium oratoris, sapientiam ad-
222 mirentur, se esse stultos moleste ferant; sed ita peragrat per
animos hominum, ita sensus mentesque pertractat, ut non
desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat ora-
tione, summum illud bonum in animone sit, an in corpore:
virtute an voluptate definiatur: an hæc inter se jungi copu-
larique possint: an vero, ut quibusdam visum, nihil certum
sciri, nihil plane cognosci et percipi possit: quarum re-
rum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam,
et multas, copiosas, variasque rationes; sed aliud quid-
223 dam, longe aliud, Crasse, quærimus. acuto homine no-
bis opus est, et natura usuque callido, qui sagaciter per-
vestiget, quid sui cives, iique homines, quibus aliquid di-

56 *ea de moribus hom.—ab hominum moribus.*] Primum *de moribus* intelligendum de natura hominis, qua pertinet ad mores, in qua et motus animi intelliguntur, quos et paullo ante diserte commemoravit. *Ab hominum moribus* autem de consuetudine vitæ communis, quæ docet, qui homines, quibus rebus commoveri soleant. Nec tamen alienus sum a suspicione, legendum esse de *motibus animorum.* Nam de his proprie disputat etiam in sequentibus, ubi et diserte *motus animorum* commemorantur.

57 *aut illum ineptum et Græculum.*] Recepi cum Pearcio *et Gr.* Et est evidens, *ineptum* et *Græculum* copulari: quod respondet primo *aut,* mox sequitur. Sed etiam *illum* est alieno loco: scripserim, *aut ineptum illum et Gr.* quæ est plane Ciceroniana collocatio, vel, *ut qui audiant illum, aut i. et Gr.* Quia ambigo, utrum verius? nihildum mutavi.

cendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, exspectent. Teneat oportet venas cujusque generis, ætatis, 52
ordinis, et eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus,
mentes, sensusque degustet: philosophorum autem libros 224
reservet sibi ad hujuscemodi Tusculani requiem atque otium, ne, si quando ei dicendum erit de justitia et fide, mutuetur a Platone; qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: usque eo illa, quæ dicenda de justitia putabat, a vitæ consuetudine, et a
civitatum moribus abhorrebant. Quodsi ea probarentur in 225
populis atque in civitatibus; quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, et amplissimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixisti? ERIPITE NOS EX MISERIIS, ERIPITE NOS EX FAUCIBUS EORUM, QUORUM CRUDELITAS NOSTRO SANGUINE NON POTEST EXPLERI: NOLITE SINERE NOS CUIQUAM SERVIRE, NISI VOBIS UNIVERSIS, QUIBUS ET POSSUMUS ET DEBEMUS. Omitto *miserias*, in quibus, ut illi aiunt, vir fortis esse non potest; omitto *fauces*, ex quibus te eripi vis, ne judicio iniquo exsorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse: *servire* vero non modo te, sed universum senatum, cujus tum causam agebas, ausus es dicere?
Potestne virtus, Crasse, servire, istis auctoribus, quorum tu 226
præcepta oratoris facultate complecteris? quæ et semper, et sola libera est, quæque, etiamsi corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum jus, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ vero addidisti, non modo senatum servire *posse* populo, sed etiam *debere*, quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis doloremque
referens, probare posset? Senatum servire populo, cui po- b.
pulus ipse moderandi et regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset? Itaque hæc cum a te [58] divi- 53
nitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo do- 227
ctus, et philosophiæ deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter et flagitiose dicta esse dicebat. [59] Idemque Servium Galbam, quem hominem [60] probe commeminisse se aiebat, pergraviter reprehendere solebat, quod is, L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericor-

58 *divinitus ego d. a.*] Delevi *et* ante *ego*. Nam et languet, et ab omnibus edd. vett. abest, et scr. ut E. Sic et Pearcius.

59 *Idemque Servium G.*] Edd. vett. consensu, *Idem Q. Servium G.* ex quo recte factum *idemque S. G.* Hoc notavi, ut indagaturis veras lectiones e vitiosis scripturis prodesset. Simile exemplum in Ms. E. reperi, ubi sic prænomen Q. factum erat.

60 *probe commeminisse.*] Sic bene pro *probe nosse et comm.* dedere Junt. et Aldus. Sic et Ms. Erl. habet. *Nosse* abest etiam ab ed. W. quæ et *meminisse* habet, ut aliæ. Nec latinitas patitur *nosse* sic dici, ut hic intelligi deberet.

diam concitasset, cum M. Cato, Galbæ gravis atque acer inimicus, aspere apud populum Romanum et vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit
228 ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpitii Galli, propinqui sui, Q. pupillum filium ipse pæne in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione et memoria fletum populo moveret, et duos filios suos parvos tutelæ populi commendasset, ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret, [61] sine libra atque tabulis, populum Romanum tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cum et invidia et odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat; quod item apud Catonem scriptum esse video, nisi pueris et lacrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius valde vituperabat, et huic humilitati, dicebat, vel exsi-
229 lium fuisse, vel mortem anteponendam. Neque vero hoc solum dixit, sed ipse et sensit, et fecit. [62] nam cum esset ille vir exemplum, ut scitis, innocentiæ; cumque illo nemo neque integrior esset in civitate, neque sanctior, non modo supplex judicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem, aut liberius causam dici suam, [63] quam simplex ratio veritatis ferebat. [64] Paullum huic Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mucius, more suo, nullo apparatu,
230 pure et dilucide. [65] Quod si tu tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paullo ante dicebas; et, si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere? [66] quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives, supplicioque digni; tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evellisset vis orationis tuæ: nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commenticia Platonis civitate res ageretur. nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo rempubli-

61 *sine libra atque tabulis.*] i. e. ut in testamento militari, de quo ante, tantum pronunciando voluntatem ultimam, testibus judicibus et corona.

62 *nam cum esset* &c.] v. Brut. 29.

63 *quam simplex ratio v. ferebat.*] Vulgo *oratio;* quod hic alienum esse in promtu est. *Ratio* jam edidere Aldus et Junta ante Pearcium. Sic et Ms. E. *Ferebat* accipiendum est ut dictum e persona Antonii: alias esse debet *ferret.*

64 *Paullum h. C. tribuit partium.*] i. e. parvam aliquam partem caussæ orandæ tr. h. C. ut respondeat seqq. *Dixit item—ex parte.* Etsi durius est, tamen non abhorret a consuetudine. Cicero ipse dixit alibi, *paullum novi,* aliique similiter; etsi raro.

65 *Quod si tu tunc.*] Sic, non *quid si tu nunc:* in quo ultimum est contra rem. *Quid* non consentit sequentibus: quod edidimus, est in Ms. E. edd. s. l. et a. Med. Asc. Ald. Lips. *tunc* etiam in ed. W.

66 *quamvis scelerati illi f.*] *illi* int. judices, e superioribus n. 229. aut adde.

cam imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem
nemo in illo judicio supplosit, credo, ne Stoicis renuntiare-
tur. Imitatus est homo Romanus et consularis veterem 54
illum Socratem, qui, quum omnium sapientissimus esset, 231
sanctissimeque vixisset, ita in judicio capitis pro se ipse p. 105.
dixit, ut non supplex, aut reus, sed magister, aut dominus a.
videretur esse judicum. Quinetiam, quum ei scriptam ora-
tionem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei
videretur, edisceret, ut ea pro se in judicio uteretur, non
invitus legit, et commode scriptam esse dixit: sed, inquit,
ut, si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis
essent habiles et apti ad pedem, quia non essent viriles; sic
illam orationem disertam sibi et oratoriam videri, fortem et
virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est: [68] ne-
que solum primis sententiis, quibus tantum statuebant judi-
ces, damnarent, an absolverent, sed etiam illis, quas iterum
legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, 232
si fraus capitalis non esset, [69] quasi pœnæ æstimatio: et
sententia cum judicibus daretur, interrogabatur reus, quam
quasi æstimationem commeruisse se maxime confiteretur:
quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, sese meru-
isse, ut amplissimis honoribus et præmiis decoraretur, et ei
victus quotidianus in Prytaneo publice præberetur; qui
[70] honos apud Græcos maximus habetur. Cujus responso 233
sic judices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum
condemnarent. qui quidem si absolutus esset; quod meher-
cule etiamsi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus inge-
nii magnitudinem vellem: quonam modo istos philosophos
ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est, nullam
aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscientiam, tamen a
se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego

68 *neque solum primis* &c.] v. de re Vales. ad Harpocr. p. 42. Paullo post verbum *legibus* mihi interdum suspectum visum, quia intelligitur per se, nec solet addi talibus: ferri tamen potest.

69 *quasi pœnæ æstimatio* &c.] Pearcius cum Lamb. *pœnæ* deleri vult: nempe, quia post simpliciter est *æstimatio;* (Gr. ὑποτίμησις) quod non est satis. Voluit hic explicationem rei, non solum verbum juris dare, in quo etiam nude dictum est, ut alia. Exemplum simile est in eodem verbo de æstimationibus honorum. v. Clav. Edd. W. s. l. et a. et Cod. E. habent, *quasi pœna ea existimatio*, vulgari vitio, pro *æstimatio:* quod esse factum e *pœnæ æstim.* in promtu est. Porro eædem edd. et Lips. habent *et sent.* quod restituimus. nec enim *ex sententia* habere hic commodum sensum potest. Sensus est: et cum judices juberentur sententiam ferre, nempe alteram, ante interrogabatur ab iis reus. Pro *judicibus* uterque Gronovius legit *vindicibus:* quorum rationem non intelligo.

70 *h. maximus habetur.*] Hoc non dixit Socrates: sed is qui narrat. Itaque *habetur* necessario legendum. nosque ita edidimus, non *haberetur*, ut est in libris omnibus, quos vidimus. Apud Platonem in Apol. p. 36. simpliciter dicit Socrates, se in Prytaneo alendum esse, nihil de honore illius rei.

non pugno, utrum sit melius, aut verius: tantum dico, et aliud illud esse, atque hoc, et hoc sine illo summum esse posse.

55 Nam quod jus civile, Crasse, tam vehementer amplexus
234 es; video, quid egeris. tum, quum dicebas, videbam. Primum [71] Scævolæ te dedisti, quem omnes amare meritissimo pro ejus eximia suavitate debemus: cujus artem [72] cum indotatam esse et incomtam videres, verborum eam dote locupletasti et ornasti. Deinde quod in ea tu plus operæ laborisque consumseras, cum ejus studii tibi et hortator et magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione
235 exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno. Sit sane tanta, quantam tu illam esse vis. Etenim sine controversia et magna est, et late patet, et ad multos pertinet, et summo in honore semper fuit, et clarissimi cives ei studio [73] etiam hodie præsunt: sed vide, Crasse, ne, dum novo et alieno ornatu velis ornare juris civilis scientiam, suo quoque eam, concesso et tradito spolies
236 atque denudes. Nam, si ita diceres, qui jurisconsultus esset, [74] esse eum oratorem, itemque qui esset orator, juris eun-
b. dem esse consultum: præclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, et ejusdem socias dignitatis. nunc vero, jurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseque plurimos; oratorem negas, nisi illam scientiam assumserit, esse posse. [75] ita est tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus et acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum: sed quia sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam pedissequamque adjunxisti.

56 Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum,
237 qui aut, cum parva nescirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare auderent in cau-

71 *Scævolæ te dedisti.*] Sic pro vulgato *dedidisti* edidimus. Nam sic edd. primæ ante Ald. et Ms. Erl. *Dare se alicui* dicit Cicero, pro dicere ac facere, quæ alteri sint grata, *ut dare se populo*, non *dedere*. v. Clav. in *dare*.

72 *cum indotatam et incomtam.*] In vulgatis additur *et incomitatam;* quod primo ex *incomtam* factum, deinde cum eo in textu conjunctum est. Ejus generis plura exempla a viris doctis notata sunt. Recte jam delevit Pearcius, quem vide.

73 *etiam.*] Edd. W. s. l. et a. M. habent *et*, ut Ms. E. Sed Victorius edidit: *ei studio et semper præfuerunt, et etiam hodie præsunt;* quod et in Mss. reperit Lamb. nec displicet. Sic in Lips.

74 *esse eum or.*] Videtur et hic *eundem* legendum esse, aut inverse, *eum esse or.* nisi malis cum Ms. E. *et esse eum or.* ut et habet ed. Lips. Sed mox, post *esse consultum*, excidit *debere:* quod et res et sententia et sequentia flagitant: *ejusdem socias dignitatis.*

75 *ita est tibi.*] Sic correximus *ita et tibi*, quod planissime vitiosum est; nam aliud *et* sequi deberet, aut in superioribus de aliquo dictum esse, qui ita sensisset. at neutrum est. In tanta evidentia nihil dubitavi corrigere.

sis, cum ea nescirent, numquamque didicissent: utriusque rei facilis est et promta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis coëmtio fiat, nesciat, eundem ejus mulieris, quæ coëmtionem fecerit, causam posse [76] defendere: nec, si parvi navigii et magni eadem est in gubernando scientia; idcirco qui, quibus verbis erctum cieri oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam, quod maximas centumvirales causas in jure 238
positas protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M' Curii, quæ abs te nuper est dicta, et in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio. Quæro igitur, quid ad- 239
juverit oratorem in his causis juris scientia, cum hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia, sustentatus. Equidem hoc sæpe audivi, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Ser. Galba assectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum: qui cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo verum magis, quam ad suam rem accommodatum abstulisset; ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quæsivitque, qua de re ad Crassum retulisset. ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suspenso, inquit, animo et occupato Crassum tibi respondisse video: deinde ipsum Crassum manu 240
prehendit, et, heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens varie, et copiose, multas similitudines afferre, multaque pro æquitate contra jus dicere: atque illum, cum disserendo par esse non posset (quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ p. 106.
nullo modo), ad auctores confugisse, et id, quod ipse a.
diceret, et in P. Mucii, fratris sui libris, et in Sex. Ælii commentariis scriptum protulisse, ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem et prope veram vide-

76 *defendere: nec, si* &c.] Primum hic colon pro puncto scripsi: cohærent enim ista. Deinde in altera parte *nec, si* &c. antecedens non satis consentit consequenti. Nam illud affirmat, hoc negat. Sensus est: etsi, ut tute dixisti, eodem modo navis parva et magna gubernatur, adeoque, qui magnam regere potest, etiam parvam potest; tamen secus est in caussis agendis: et, qui parvam e jure civili agere non potest, tamen idoneus magnæ et publicæ agendæ potest esse.

57 ri. Attamen, quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure
241 dubium esse non possit, omnino in judicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei [77] filius natus esset, hereditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem [78] hanc partem juris [incontroversi] ignorare, quæ
242 pars sine dubio multo maxima est: in eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, [79] non est difficile oratori, ejus partis, quamcumque defendat, auctorem aliquem invenire: a quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis viribusque torquebit. Nisi vero (bona venia hujus optimi viri dixerim, Scævolæ,) tu libellis, aut præceptis soceri tui, causam M' Curii defendisti. Nonne arripuisti patrocinium æquitatis, et defensionem testamentorum, ac
243 voluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia, (frequens enim te audivi, atque affui.) multo majorem partem sententiarum sale tuo, et lepore, et politissimis facetiis pellexisti, cum et illud nimium acumen illuderes, et admirarere ingenium Scævolæ, qui excogitasset, nasci prius oportere, quam emori: cumque multa colligeres, [80] et ex legibus et ex senatusconsultis, et ex vita ac sermone communi, non modo acute, sed etiam ridicule ac facete; ubi si verba, non rem sequeremur, confici nil posset. Itaque hilaritatis plenum judicium ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, summa
244 festivitate et venustate conjuncta profuit. Ipse ille Mucius paterni juris defensor, et quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in ejusmodi causis

77 *filius natus esset.*] Sic edidimus pro *est*, quod per latinitatem vix locum habet, ex edd. primis.

78 *hanc partem juris incontroversi.*] Pearcius ex edd. vett. restituit *in controversiis:* et est *incontroversi* e correctione Critici, qui id opponebat juri ei, de quo ambigitur. Sed illud, *in controversiis*, e quo *incontroversi* factum, est manifeste a glossatore. Nam ubi tale quid additur sententiæ huic: orator hoc potest ignorare, aut debet scire? foret enim ineptum. Verba *hanc partem juris* referenda sunt ad superiora illa: *causæ, de quarum jure dubium esse non potest.* Itaque *incontroversi* reliquimus quidem in textu, ut melius altero, qua sensum, sed uncis inclusimus.

79 *non est difficile.*] *Est* pro *esse* e Mss. bene reposuit Pearcius, quod nos etiam sine iis fecissemus, quia necessarium est: et sic correxeramus ante, quam Pearcianam correctionem legissemus. Est etiam sic in Ms. F. et ed. Lips. Post idem edidit *defendet*, quod nos in Ms. et ap. Ald. et Junt. reperimus: sed vulgatum melius est, quod habent omnes edd. pr.

80 *et ex legibus.*] Sic omnes edd. vett. et Ms. E. non sine *et*. Bene jam restituit Pearcius.

alias scriptum, alias æquitatem defendere docentur. Et 245
credo in illa militis causa, si tu aut heredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim et oratoriam facultatem contulisses. tu vero, vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo judicio positum videretur; vel si causam b.
ageres militis, patrem ejus, ut soles, dicendo a mortuis excitasses: statuisses ante oculos: [81] complexus esset filium, flensque eum centumviris commendasset: lapides mehercule omnes flere ac lamentari coëgisset, ut totum illud, UTI LINGUA NUNCUPASSET, non in XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur.

[82] Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam 58
artem, primum facillimam, non ediscant; quæ quam sit fa- 246
cilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant, deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram: deinde, quod sit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, et ea se carere patiuntur; nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manilianas venalium vendendorum leges ediscere. Tum autem 247
quod amore patriæ censes nos nostrorum majorum inventa nosse debere; non vides, veteres leges aut [83] ipsa sua vetustate consenuisse, aut novis legibus esse sublatas? Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus et præmia proposita sint virtutibus et supplicia vitiis: equidem

81 *complexus esset—commendasset—coëgisset.*] Hæc ad patrem referri debent. Sed ita vel patris nomen poni debuerat, *complexus pater* (vel saltem, *ille esset filium* &c. et verba illa, *complecti, flere, cogere*, non bene conveniunt parenti per figuram inducto. Itaque proclivis semper fui in hanc partem, ut hæc in secunda persona scripta a Cicerone putarem, *complexus esses — commendasses — coegisses*, ut Galba in filio Sulpicii, supra c. 53. Omnino locus totus: *Et credo* &c. inconstans est in temporibus. Primum sunt plusquamperfecta, dein imperfecta; rursus utrumque tempus conjuncte in uno: quæ non satis mihi videntur ingenio Ciceronis consentire.

82 *Nam quod inertiam* &c.] Totus hic locus est impeditior, et fortasse etiam non ubique sanus. Caussa difficultatis est ex eo, quod responsio ad reprehensionis partem primam non distincte ponitur, sed reprehensioni intexitur studio brevitatis. Dixerat inertiam esse, quod non discant artem, quæ primum facillima sit, deinde jucundissima. Ad primum respondetur his: *quæ quam sit facilis* &c. ad alterum: *deinde quod plena sit del.* ubi etiam videtur esse debere, *quæ:* sed potest etiam referri ad *accusas*, quamquam id durius est. Tum *in qua* int. *arte;* nisi fortasse est pro *in quo.* Tertia jam ratio: *Tum autem, quod censes* &c. planius cum responsione explicatur.

83 *ipsa sua vetustate.*] Sic edd. pr. Ms. E. *Ipsas* primum apud Juntam reperi. Sic et Pearcius edidit. Alias *ipsas* explicari posset, *sua sponte;* quo sensu eleganter dicitur.

putabam, virtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo et persuadendo, non minis, et vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, quam
248 sit bellum, cavere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut, sine ulla juris scientia, tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me umquam jus civile didicisse, neque tamen in iis causis, [84] quas in jure possem defendere, umquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim, esse artificem cujusdam generis atque artis, aliud in communi vita et vul-
249 gari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, Magonis Karthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in jure civili, præsertim, cum in causis, et in negotiis, et in
p. 107. foro conteramur, satis instructi esse possumus ad hoc dun-
a. taxat, ne in nostra patria peregrini atque advenæ esse vi-
250 deamur? Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile, credo, sit, cum hoc Scævola communicare; quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos et exquisita deferunt. An vero si de re ipsa, si de finibus, cum [85] in rem præsentem non venimus, si de tabulis et [86] perscriptionibus controversia est, contortas res et sæpe difficiles necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur, ne ea, si ab adolescentia juri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere.

59 Nihilne igitur prodest oratori juris civilis scientia? Non possum negare [87] prodesse ullam scientiam, ei præsertim,

84 *quas in jure possem def.*] i. apud tribunal prætoris. v. Clav.

85 *in r. p. non venimus.*] Cur negatio addita est? nam cum de finibus lis est, necessario est in rem pr. veniendum, inspiciendi causa. secus est in aliis generibus vindiciarum, ubi inspiciendi necessitas nulla est. Et tamen in his imago veteris moris servata, et in rem præsentem ventum est. Offic. 1, 10.

86 *perscriptionibus.*] Hoc verum est, non *prascriptionibus:* nam verbum rei pecuniariæ desideratur, quale est perscriptionis. Ac sic est in edd. W. s. l. et a. et aliis, etiam Mss. apud Pearcium, qui recte jam restituit: altera lectio, ut in Mediol. quæ alias fere sequitur ed. s. l. et a. orta est e modo scribendi *prescr.* qui in hac et aliis edd. antiquis, ut in Ms. sæpe occurrit. E Mediol. venit in Ascens. Ald. Junt. &c.

87 *prodesse ullam scientiam.*] Si ad solam jurisprudentiam pertinet, de qua sola sermo est, scribendum est *illam.* Si alias quoque disciplinas spectavit Antonius; intelligendum est,

cujus eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed mul-
ta, et magna, et difficilia sunt ea, quæ sunt oratori neces-
saria, ut ejus industriam in plura studia distrahere nolim.
Quis neget, opus esse oratori, in hoc oratorio motu statu- 251
que, Roscii gestum et venustatem? tamen nemo suaserit
studiosis dicendi adolescentibus, in gestu discendo histrio-
num more elaborare. Quid est oratori tam necessarium,
quam vox? tamen, me auctore, nemo dicendi studiosus,
[88] Græcorum more, et tragœdorum, voci serviet, qui et
annos complures sedentes declamitant, et quotidie, ante-
quam pronuntient, vocem cubantes sensim excitant, ean-
demque, cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque
ad gravissimum sonum recipiunt, et quasi quodam modo
colligunt. Hoc nos si facere velimus, ante condemnentur
ii, quorum causas receperimus, quam toties, [89] quoties per-
scribitur, pæanem, aut munionem citarimus. Quod si in 252
gestu, qui multum oratorem adjuvat, et in voce, quæ una
maxime eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare
nobis non licet; ac tantum in utroque assequi possumus,
quantum, in hac acie quotidiani muneris, spatii nobis da-
tur: quanto minus est ad juris civilis perdiscendi occupa-
tionem descendendum? quod et summatim percipi sine do-
ctrina potest, et hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem,
quod vox et gestus subito sumi, et aliunde arripi non pot-
est; juris utilitas, ad quamque causam quamvis repente
vel a peritis, vel de libris depromi potest. Itaque [90] illi di- 253
sertissimi homines ministros habent in causis juris peritos,
cum ipsi sint imperitissimi, et qui, ut abs te paullo ante di-
ctum est, pragmatici vocantur. In quo nostri omnino me-
lius multo, quod clarissimorum hominum auctoritate leges
et jura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc
Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, orato-
rem ipsum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adju-

non possum dicere, ullam sc. non prodesse: itaque nec, juris scientiam non prodesse: et sunt exempla talia notata, ubi *negare* sic, in *dicere*, sequente *non*, resolvendum est. Atque hoc magis sequentibus consentit.

88 *Græcorum more, et tragœdorum.*] Lambinus e tribus Mss. delet *et*, placetque Pearcio. Sane in sequentibus de tragœdis sermo est: sed possunt etiam Græci oratores in primo intelligi, quos vocis fingendæ curiosiores fuisse et gestus, satis constat, et in tragœdis etiam Latini tragœdi, quos pariter ad Græcorum modum exercuisse vocem constat. De oratorum Græcorum studio in voce fingenda v. Cresoll. Theatr. Rhet. III, 18. Sed ed. Lips. habet *Græcorum more sophistarum et tragœdorum:* quod, nescio unde haustum, perplacet.

89 *quoties perscribitur.*] *Præscribitur* corrigunt P. Manutius et Lamb. probatque Pearcius. Nil melius scio. De *munione* v. Clav.

90 *illi disertissimi homines.*] Int. de Græcis, ut e c. 45. patet, et quod opponit *nostros*, diserteque post nominantur: fortasse excidit hoc verbum. Mox recepi de Lambini correctione, quam et Pearcius probat, *imperitissimi*, pro *peritissimi*, propter evidentiam.

60 torem dare. Nam quod dicis senectutem a solitudine vin-
254 dicari juris civilis scientia: fortasse etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos, non quid nobis utile, verum quid oratori
b. necessarium sit, quærimus. quamquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, et cantus remissiores esse facturum. Quod si ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione et pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mu-
255 tare possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quam multa sint, et quam varia genera dicendi, [91] et quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui jamdiu multo dicis remissius et lenius, quam solebas: neque minus hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis et contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, et Lælium, qui omnia sermone conficerent paullo intentiore, numquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quodsi jam hoc facere non poteris, aut noles: vereris, ne tua domus, talis et viri, et civis, si a litigiosis hominibus non colatur, a ceteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis, in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed tanquam portum aliquem, exspectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti, otium.

256 Reliqua vero etiamsi adjuvant, historiam dico, et prudentiam juris publici, et antiquitatis iter, et exemplorum copiam, si quando opus erit, a viro optimo, et istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio atque humanitate versentur: sed mehercule [92] non ita multum spatii mihi videtur, si modo ea facere, et persequi volent, quæ a te, Crasse, præcepta sunt: qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati; sed tamen ad id, quod cupi-
257 unt, adipiscendum prope necessarias. Nam et subitæ ad propositas causas exercitationes, et accuratæ, et meditatæ commentationes, ac stilus ille tuus, quem tu vere dixisti perfectorem dicendi esse ac magistrum, multi sudoris est,

91 *et quod haud sciam.*] Lambinus *et* deleri vult, probante Pearcio, qui etiam conjicit *atque h. s.* Malim *idque haud sciam.* forte etiam *scio* rectius: nam in oratione recta fere est in hac forma *scio.* Est tamen *atque haud sciam* etiam II, 17. et alibi. Quid sit, *haud scio*, vid. in Clave. Nempe est lenis et venusta adfirmatio; quod nostri homines nolunt discere et in scribendo servare.

92 *non ita multum spatii m. v.*] Edd. W. s. l. et a. M. habent *mihi habere videntur*, eodem sensu.

et illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, et de alieno scripto subita, vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum. Illud 61
vero fuit horribile, quod mehercule vereor, ne majorem vim 258
ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostrum quasi quendam esse Roscium; dixistique, non tam ea, quæ recta essent, probari, quam [93] quæ prava [sunt] fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiose in nobis, quam in histrionibus, p. 108.
spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissime audiri a. 259
video: tenet enim res ipsa atque causa: at Æsopum, si paullum irrauserit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, simul atque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant, quæ si omnia summa non sunt, (et pleraque tamen magna sunt,) necesse est, ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri.

Ergo, ut ad primum illud revertar, sit orator nobis is, qui, 260
ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere. is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari ac forensi, remotisque ceteris studiis, [94] quamvis ea sint ampla atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes et dies urgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ, diligentia industriaque superaret: cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam litteram non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur: deinde 261
cum spiritus ejus esset angustior, tantum continenda anima in dicendo, est assecutus, ut una continuatione verborum [95] (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis et remissiones continerentur: qui etiam (ut memoriæ proditum est) conjectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat; neque is consistens in loco, sed inambulans, atque adscensu ingrediens

93 *quæ prava sunt.*] *Sunt* nec modo, nec tempore, consentit præcedenti, *quæ recta essent*: arbitror esse delendum, et a glossatore adscriptum, qui contextum non curaret.

94 *quamvis ea sint a.*] Reposui *sint* pro vulgato *sunt* cum Pearcio, quia sic est in edd. pr. ut et in Ms. E. Ceterum *sunt* etiam h. l. stare potest, si *quamvis* accipitur pro *quamquam*: quod fieri potest. Non ita multo post cum Pearcio *superaret* edidimus pro *superarit*: nam et sequitur post *putaretur*. Edd. pr. habent *superasset*, quod in *superaret* debebat mutari, ut est in Ms. E.

95 *id quod ejus scripta declarant.*] sc. quod in iis periodi ita longæ reperiuntur, in quibus bis contendendus et remittendus spiritus, cum ipse uno spiritu pronunciare posset.

262 arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium et ad laborem incitandos juvenes vehementer assentior: cetera, quæ collegisti ex variis et diversis studiis et artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere sejuncta esse arbitror.

62 Hæc cum Antonius dixisset, sane dubitare visus est Sulpicius, et Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videre-
263 tur accedere. Tum Crassus: operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis, atque haud scio, an aliter sentias, et utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo unquam præstitit: cujus quidem ipsius facultatis exercitatio, oratorum propria est, sed jam in philosophorum consuetudine versatur, maximeque eorum, qui de omni re proposita in utramque partem solent copiosissime
264 dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his præsertim audientibus, a me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subselliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod causarum necessitas postularet: sed majus quiddam videbam, cum censebam, oratorem, præsertim in nostra republica, nullius ornamenti expertem esse oportere.
b. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis præceptisque oratoris quæsita sunt: sed opinor, secundum hunc diem. satis enim multa a nobis
265 hodie dicta sunt. Nunc et Scævola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paullum requiescet, dum se calor frangat; et nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sane, inquit, vellem non constituissem, in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio. libenter audirem Antonium. et, cum exsurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod jus nostrum civile pervellit, quam jucundus, quod se id nescire confessus est.

M. TULLII CICERONIS
DE
ORATORE
LIBER SECUNDUS.

1 MAGNA nobis pueris, Quincte frater, si memoria tenes,
1 opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quam quantum prima illa puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem atque

ignarum fuisse: erantque multi, qui, quamquam [1] non ita sese rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio dicendi a doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent, ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, et stultum in nobis erudiendis, patris nostri, optimi ac prudentissimi viri, studium videretur. Quos tum, ut pueri, refu- 2
tare domesticis testibus, patre, et C. Aculeone, propinquo nostro, et L. Cicerone, patruo, solebamus, quod de Crasso pater, et Aculeo, [2] (quocum erat nostra matertera,) quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, et patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una decesserat, multa nobis de ejus studio doctrinaque sæpe [3] narravit: cumque nos cum consobrinis nostris, Aculeonis filiis, et ea disceremus, quæ Crasso placerent, et ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus [4] (cum essemus ejusmodi, quod vel pueri sentire poteramus) illum et Græce sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, et doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio vero, quamquam 3
sæpe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, p. 109.
quemadmodum ille vel Athenis vel Rhodi se doctissimorum a.
hominum sermonibus dedisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsivi. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc novum (nam jam tum ex me audiebas,) mihi illum ex multis, variisque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, 4
ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quam illa despicere, et nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre: Antonius autem [5] probabiliorem

1 *non ita sese rem h.*] *Non* addidimus ex edd. pr. quod et in Ms. E. est, et vel sine libris addendum esset. *sese* ex iisdem edd. pro *se*.

2 *quocum erat nostra mat.*] Hæc videantur esse loco alieno, quod orationem duriorem faciunt; *quocum—quem*, melius post superiorem hominis mentionem: *C. Aculeone, p. n. quocum* &c. collocanda.

3 *narravit.*] Non consentit tempore cum *solebamus*, quocum per *quod* cohæret, legendum vel *narrabat*, vel *narraverat*. Vitium ortum e compendio, ut Ms. E. *narra^t*.

4 *cum essemus ejusmodi, quod* &c.] Hoc non potest per grammaticam rationem rectum ac verum esse: nec expediunt rem, qui corrigunt *ejus domi;* nam id cum sequentibus non consentit. An scripsit: *cum esset ejusmodi* (sc. negotium, res,) *quod* &c. Secundum ἀκρίβειαν quidem *possemus* esse deberet, sed sunt alia exempla similia, pauca tamen, quæ vid. ap. Pearcium ad h. l. nec ea omnia sunt certa. Sensus quidem hic expressus esse debet, quem emendatio nostra efficit.

5 *probabiliorem hoc populo or.*] Pearcius corrigit *huic*, quia *hoc*, nihil

hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse numquam putaretur: atque ita se uterque graviorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur.

5 Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus. Illud autem est hujus institutæ scriptionis ac temporis, neminem eloquentia, non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere unquam et præstare
2 potuisse. Etenim ceteræ fere artes se ipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, et perite, et ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis [6] septa teneatur. Omnia, quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut eloquentiæ nomen relin-
6 quendum est. Quare equidem et in nostra civitate, et in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos et ingeniis, et magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem vero exsistere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso et Antonio, non cognitis rebus omnibus, [7] quæ ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, [8] quanta in illis fuerit, non potuisse con-
7 firmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem litteris: vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse; vel ut ea, quæ existimarem a summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, custodirem litteris, si ullo modo assequi complectique potuissem; vel mehercule etiam, ut laudem eorum, jam prope senescentem, quantum ego possem,
8 ab oblivione hominum atque a silentio vindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum alter non multum, (quod quidem exstaret,) et idipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset: deberi hoc a me tantis
b. hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si pos-
9 sem. Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non de Ser. Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo

habet quo referatur, et plane totidem verbis hæc sententia occurrit c. 36. Possis etiam invertere, *hoc probabiliorem*. Sed illud melius. Si Cicero scripsit *hoc populo*, intelligi debet, cum populum hunc, talem habeamus: quo sensu hæc forma et alibi est.

6 *septa teneatur.*] Intellige *ars ea*, e superiori, *ceteræ artes*. Ita non necesse erit, cum Lambino corrigere *septum*, quod et Pearcio placebat.

7 *quæ ad t. pr. pertinerent.*] Vulg. *in*: illud habet ed. s. l. et a. cum Med. Lips. idque melius; *in* edd. W. Junt. Ald.

8 *quanta in illis fuerit.*] Pro vulgato *fuit*. Ante est *qualis fuerit:* ergo hic debet esse *quanta fuerit*. Etiam in priori loco Ms. E. habet *fuit*. E compendio scribendi vitium ortum est: *fuit*.

aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, [9] nullius
memoria jam refellente: sed edo hæc iis cognoscenda, qui
eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt; ut duos sum-
mos viros, iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus
ambo illi oratores cogniti sint, vivorum et præsentium, me-
moria teste, commendemus. Nec vero te, carissime fra- 3
ter atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos 10
tu agrestes putas, insequor ut erudiam: quid enim tua potest
oratione aut subtilius, aut ornatius esse? [10] sed quanquam,
sive judicio, ut soleo dicere, sive, ut ille pater eloquentiæ
de se Isocrates scripsit ipse, pudore a dicendo et timiditate
ingenua quadam refugisti, sive, ut ipse jocari soles, unum
putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed
pæne in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros
in eo fore genere, quod merito, propter eorum, qui de di-
cendi ratione disputarunt, jejunitatem bonarum artium,
possit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi et 11
Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis
ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu co-
gnosci ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillime
poteris judicare, qui prudentiam rationemque dicendi per te
ipsum, usum autem per nos percipere voluisti. Sed, quo
citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus, confi-
cere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos
proposuimus, sermonem disputationemque veniamus.

Postero igitur die, quam illa erant acta, hora fere secunda, 12
cum etiam tum in lecto Crassus esset, et apud eum Sulpi-
cius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in
porticu, repente eo Q. Catulus senex cum C. Julio fratre
venit. Quod ubi audivit, commotus Crassus surrexit, om-
nesque admirati, majorem aliquam esse causam eorum ad-
ventus suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus 13
ferebat, amicissime consalutassent; Quid vos tandem?
Crassus, [11] num quidnam, inquit, novi? Nihil sane, inquit

9 *nullius memoria jam refellente.*] Edd. primæ fere, ut Ms. E. habent *me ref.* quod et recepit Pearcius. sed vulgatum elegantius est; *me* a glossa. nam et res refelli dicitur.

10 *sed quanquam, sive judicio, ut soleo dicere.*] Duplicem hic correctionem sine libris induxi: sed fidenter, ut nemo reprehendere possit. primum *quanquam* pro *quoniam*, tum, quia hic non causa commemoratur, sed aliquid removetur; tum quia sequitur *tamen:* deinde *soleo* pro *soles*, ut jam aliis visum, nam de Quinto est post, *ut ipse jocari soles.* *Ipse* indicat, superiora de aliis esse: qui sunt primum Cicero, deinde Isocrates: ceterum in Ms. E. *quoniam* abest, scriptumque, *sed sive* &c. quod fortasse optimum.

11 *num quidnam, inquit.*] Hic in tribus versiculis quater est *inquit:* semel in verbis Crassi, ter in unius Catuli responsione: quod nunquam a Cicerone esse crediderim. Quartum certe delendum; idque et abest ab ed. Lips. In exemplo nostro ed. Asc. delevit manus docta. Tertium, quod est in parenthesi, fortasse tolerari possit, et a Cicerone sit, quia in parenthesi est, sed vix tamen.

Catulus: etenim vides esse ludos: sed (vel tu nos ineptos
licet, inquit, vel molestos putes) cum ad me in Tusculanum
[inquit] heri vesperi venisset Cæsar de Tusculano suo, dixit
mihi, a se Scævolam hinc euntem esse conventum, ex quo
mira quædam se audisse dicebat; te, quem ego, toties omni
ratione tentans, ad disputandum elicere non potuissem, per-
multa de eloquentia cum Antonio disseruisse, et tanquam in
schola, prope ad Græcorum consuetudinem, disputasse.
14 [12] Itaque frater exoravit me, ipsum quidem a studio audiendi
p. 110. non nimis abhorrentem, sed, mehercule, verentem, ne mo-
a. lesti vobis interveniremus, ut huc secum venirem. Scæ-
volam enim ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in
hunc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidius factum existi-
mas, Cæsari attribues: si familiarius, utrique nostrum. nos
quidem, nisi forte molesti intervenimus, venisse delectat.
4 Tum Crassus, Equidem, quæcunque causa vos huc attulis-
15 set, lætarer, cum apud me viderem homines mihi carissimos
et amicissimos: sed tamen, vere dicam, quævis mallem fuis-
set, quam ista, quam dicis. Ego enim (ut, quemadmodum
sentio, loquar) numquam mihi minus, quam hesterno die,
placui, [13](magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa
mea contigit;) qui dum obsequor adolescentibus, me senem
esse sum oblitus, fecique id, quod ne adolescens quidem
feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur,
disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod,
transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum ve-
16 nistis. Tum Cæsar, [14] Equidem, inquit, Crasse, ita sum
cupidus te in illa longiore ac perpetua disputatione audiendi,
ut, si id mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo
sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne
Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam ego apud
te valere [15] videatur, et te exorabo profecto, ut mihi quoque,

12 *Itaque frater* &c.] Sic constitui hunc locum e Mss. et edd. pr. qui in vulgatis sic erat: *ita me frater exoravit me ipsum, non quidem a studio audiendi nimis abhorrentem, sed meh. verentem tamen.* Primum ex *ita me* feci *itaque*, ut dudum conjeceram; quod sic deinde reperi in edd. s. l. et a. Med. Asc. Lips. Deinde interpunxi post *me*, transposui *non* in suum locum, e consuetudine Ciceronis, et delevi *tamen*, quod in edd. pr. non reperitur, delevitque etiam Pearcius. Non intellecta elegantia in *ipsum quidem* decepit homines, ut locum corrumperent. *quidem* h. l. respondet græco μὲν, quo non animadverso, addidere in altero membro *tamen*, quod abest et a Ms. E. Pearcius edidit: *ita me fr. ex. ne ipsum quidem* &c. Sed *ne ips. quidem* huic loco et sententiæ non convenit. Spero, me correctionem hujus loci intelligentibus probaturum.

13 *magis adeo — contigit.*] Hæc in parenthesi posui, alias obscura et non cohærens esset oratio.

14 *Equidem, inquit, Crasse.*] *Inquit* abest Ms. E. et ed. Lips.

15 *videatur.*] Sic recte e Mss. reposuit Pearcius pro *videantur*. Pluralem non patitur, Sulpicius *aut* Cotta. Mox quod idem e *vereare, tu ne sis in.* facit *v. ne tu*, non secutus sum: *tu ne sis ineptus*, *me* esse i. melius sibi respondent, et consulto *tu* primo loco est.

et Catulo tuæ suavitatis aliquid impertias. Sin tibi id mi-
nus libebit; non te urgebo, neque committam, ut, dum ve-
reare, tu ne sis ineptus, me esse judices. Tum ille, Ego 17
mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis hujus
verbi vim vel maximam semper putavi. quem enim nos
ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere
ductum, quod *non* sit *aptus*. idque in sermonis nostri con-
suetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid postu-
let, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum,
quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non
habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut
multus est, [16]is ineptus dicitur. Hoc vitio cumulata est 18
eruditissima illa Græcorum natio. itaque quod vim hujus mali
Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. ut
enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent,
non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innu-
merabiles, [17] haud scio, an nulla sit major, [18] quam illorum,
qui solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines
visum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis, ar-
gutissime disputare. hoc nos ab istis adolescentibus facere
inviti et recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne 5
Græci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari 19
et magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra re-
publica volumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant
auribus nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio sermones b.
hujusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi viden- 20
tur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non ha-
bent, inepti, sicut debent videri; num tandem aut locus hic
non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi ambula-
mus, et palæstra, et tot locis sessiones, gymnasiorum et Græ-
carum disputationum memoriam quodammodo commovent?
aut [19]importunum tempus in tanto otio, quod et raro datur,
et nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc
genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his
studiis [20]vitam nullam esse ducamus? Omnia ista, inquit 21

16 *is ineptus dicitur.*] Recte P. *esse* delevit. abest edd. Junt. Ald. Res etiam sine libris patet.

17 *haud scio, an nulla sit major.*] Sic edidi e Ms. Erl. pro *an ulla:* quod vitiosum esse, etiam sine libris intelligi debet: quia ista forma *haud scio* modeste adfirmat. v. Clav. in *haud.*

18 *quam illorum, qui solent.*] Sic rescripsimus, pro *quam, ut illi solent:* quod manifeste vitiosum est. Ed. W. habet, *quam illi, qui solent.* vitiose. Hinc factæ aliæ lectiones: *Quam illorum, qui solent,* ut habent edd. s. l. et a. Med. Lips. quam nos, ut optimam, prætulimus.—*quam quod illi solent*—*quam ut illi solent* &c.

19 *importunum.*] P. dedit *inopportunum.* Ms. E. *num imp.* quod non displicet.

20 *vitam nullam.*] Sic edd. pr. Ms. E. Vulgo: *null. v.* sed illo ordine Latini in hac forma dicunt, e Græco: βίον ἀβίωτον.

Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, et sedes, et porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis et delectationis causa, non disputationis, invenisse arbitror. Nam et sæculis multis ante gymnasia inventa sunt, quam in his philosophi garrire cœperunt, et hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quam philosophum, malunt: qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus et gravissimis disputantem philosophum omnes unctionis causa relinquunt. ita levissimam delectationem gravissimæ,
22 ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior. verum otii fructus est, non contentio animi,
6 sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audivi, cum is diceret, socerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe, tanquam e vinculis, evolavissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos et umbilicos ad Cajetam et ad Laurentum legere consuesse, et ad omnem animi remissionem, ludumque de-
23 scendere. [21] Sic enim se res habet: [ut] quemadmodum volucres videmus, procreationis atque utilitatis suæ causa, fingere et construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris sui causa, passim ac libere solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi, gestiunt ac volitare cupiunt, vacui
24 cura atque labore. Itaque illud, quod ego in causa Curiana Scævolæ dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si, inquam, Scævola, nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus, omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? tum illud addidi: mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit. In qua permaneo, Catule, sententia, meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere, et plane cessare, delectat.
25 Nam, quod addidisti tertium, vos eos esse, qui vitam insua-
p. 11. a. vem sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus et perurbanus, dicere solebat, [22] ea, quæ

21 *Sic enim se res habet, ut, quemadm.* &c.] Sic vulgati omnes. At primo, in seqq. libri omnes habent indicativos, *gestiunt, cupiunt:* deinde Cicero solet hoc, *sic se res habet*, absolute ponere, non per conjunctionem cum seqq. copulare. Similiter infr. c. 17. *Sic statuo. Ut in c. a.* Itaque *ut* inducendum puto cum Lambino. Uncis inclusi. In Ed. W. est *habent:* unde forte natum est *ut*, eademque cum ceteris edd. pr. mox *effingere*, ut Mss. quidam ap. Grut. et E. *Fingere* de nido est verbum proprium.

22 *ea, quæ scriberet.*] Hæc Mss. quidam ut et E. non habent, probatque

scriberet, neque ab indoctissimis se, neque ab doctissimis
legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse,
[23] quam ipse: quo etiam scripsit, *Persium non curo legere:*
(hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum homi-
num doctissimus:) *Lælium Decimum volo,* (quem cognovi-
mus virum bonum, et non illiteratum, sed nihil ad Persium:)
sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis,
nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos.
malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi.
Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor na- 7
vasse operam, quod huc venerim. nam hæc ipsa recusatio 26
disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perju-
cunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse
partes, ut de tota eloquentia disserat, quemque jamdudum
Cotta et Sulpicius exspectant? Ego vero, inquit Crassus, 27
neque Antonium verbum facere patiar, et ipse obmutescam,
nisi prius a vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus.
Ut hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fra-
trem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utroque respondeo:
sic faciemus: atque ista quidem conditione, vel ut verbum
nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit: et simul, 28
Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque
domi imperaram, et hic, apud quem eram futurus, sine mea
sententia tam facile promisit.

Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt: et ille,
Audite vero, audite, inquit. hominem enim audietis de
schola, atque a magistro, et Græcis litteris eruditum. et eo
quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor accessit:
cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi so-
lent suæ linguæ subtilitatem elegantiamque concedere. Sed 29
tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, sive artificium,
sive studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse;
docebo vos, [24] discipuli, quod ipse non didici, quid de omni
genere dicendi sentiam. Hic posteaquam arriserunt, Res 30
mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris.
Ars enim earum rerum est, quæ sciuntur: oratoris autem
omnis actio opinionibus, non scientia, continetur. Nam et
apud eos dicimus, qui nesciunt, et ea dicimus, quæ nescimus

Gruterus. Sed videntur characterem dictionis Ciceronianæ habere. Deinde cum Pearcio *se* addidimus post *indoctissimis;* ex libris ejus. Edd. pr. nostræ et Ms. E. id habent post *neque:* sed ille locus Ciceronis mori convenientior: certe *se* addi debuit.

23 *quam ipse: quo etiam scr.*] In vulgatis est *q. ipse de se,* quod primum editio Med. expressit, errore operarum; unde in alias venit. Ed. s. l. et a. habet *de quo,* ut Ms. E. idque receptum a Pearcio. Ed. W. *quo.* Mihi *de quo* languere videtur. *quo scripsit,* est, in quam sententiam scripsit, eo pertinet, quod scripsit, &c. quæ sunt clara et aptissima huic loco.

24 *discipuli, quod i. n. d.*] Delevi *id* ante *quod.* abest enim edd. pr. omnibus.

ipsi. itaque et illi alias aliud iisdem de rebus et sentiunt, et judicant, et nos contrarias sæpe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrûm eadem de re alias aliud defendat, cum plus
b. uno verum esse non possit. Ut igitur in ejusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum, et sæpe errores aucupetur,
8 ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos vero,
31 et valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod nulla mihi ostentatione videris esse usurus. Exorsus
32 es enim [25] non gloriose, magis, ut tu putas, a veritate, quam a nescio qua dignitate. Ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta [26] ad pertractandos animos hominum, et ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei scientiam, si quis volet, magnam quandam artem esse, dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam, callidius id faciant; non est dubium, quin, si quis animadverterit, quid sit, quare alii melius, quam alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non plane artem, at quasi artem quandam in-
33 venerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in causis, ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, possem vobis exponere!

Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamvis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. Nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata et libera civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut
34 mentibus jucundius percipi possit. Qui enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest? quod carmen artificiosa verborum conclusione aptius? qui actor in imitanda, quam orator in suscipienda veritate jucundior? Quid autem subtilius, quam acutæ crebræque sententiæ? quid admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem

25 *non gloriose, magis* &c.] Sic interpunxi, et ita omnis difficultas loci tollitur, nec opus Pearciano *magisque*. Immo copula elegantius abest. *Quam a dignitate*, intell. artis, de qua vulgo prædicare solent in principio doctrinæ alicujus explicandæ. Ms. E. ed. Lips. hunc ordinem faciunt, *magis a veritate, ut t. p.* Nec hoc male.

26 *ad pertractandos animos.*] Ed. W. *pertractandum*, quod et ipsum rectum est, et ab antiquariis utique præferetur.

ornate dici graviterque debeat. Hujus est in dando consilio 9
de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: ejus- 35
dem et languentis populi incitatio, et effrenati moderatio.
Eadem facultate et fraus hominum ad perniciem, et integri-
tas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem arden-
tius, quis a vitiis acrius revocare, quis vituperare improbos
asperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem ve-
hementius frangere accusando potest? quis mœrorem levare
mitius consolando? Historia vero, testis temporum, lux ve- 36
ritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, qua
voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam p. 112.
si qua est ars alia, quæ verborum, aut faciendorum, aut de- a.
ligendorum scientiam profiteatur: [27] aut si quisquam dici-
tur, nisi orator, formare orationem, eamque variare et di-
stinguere quasi quibusdam verborum sententiarumque in-
signibus: aut si via ulla, nisi ab hac una arte, traditur, aut
argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis
atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur,
alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. Sed 37
si in hac una est ea ratio atque doctrina: non, si qui aliarum
artium bene locuti sunt, eo minus id est hujus unius pro-
prium; sed ut orator de iis rebus, quæ ceterarum artium
sunt, si modo eas cognorit, (ut heri Crassus dicebat,) opti-
me potest dicere: sic ceterarum artium homines ornatius
illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim 38
si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam id, quod
multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis
diserte dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit
eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingeniis,
eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum atque
artium consequuntur: sed, quid cujusque sit proprium, etsi
ex eo judicari potest, cum videris, quid quæque doceant,
tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes
aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator
sine ea nomen suum obtinere non potest: ut ceteri, si di-
serti sint, aliquid ab hoc habeant: hic nisi domesticis se in-
struxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit.

Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minime impediendus 10
est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen, 39
mihique ignosces. *Non enim possum, quin exclamem*, ut ait
ille in Trinummo: ita mihi [28] vim oratoris tum exprimere

27 *aut si quisquam.*] *Aut* cum Pearcio addidimus, estque in edd. pr. et Ms. E. *nisi orator* intell. *præter* oratorem, ut mox, et infra c. 45. extr.

28 *vim oratoris tum expr.*] *Tum* pro *cum* ex edd. pr. quod est mollius. Ed. sine l. et a. habet etiam *jus oratoris;* quod valde arridet. Dixerat enim, ut supra est, de veritate artis. tum mox huc spectant illa: *vestrum esse hoc totum diserte dicere, idque si quis in alia arte faciat, eum assumto aliunde uti bono, non proprio, nec suo.*

subtiliter visus es, tum laudare copiosissime: quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet. debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro: tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, diserte dicere, idque si quis in alia arte faciat, eum assumto aliunde uti bono, non proprio, nec
40 suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit. nam hesterno sermone, [29] unius cujusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut bajulum, nobis oratorem descripseras, [30] inopem quendam humanitatis atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos a te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente et Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere.

41 Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse
b. præpositum. Nam Crassus heri, cum vos, Catule et Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur, unum
42 infinitum, alterum certum. Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendane esset eloquentia? expetendine honores? certum autem, in quo quid in personis, et in constituta re, et definita quæreretur: cujusmodi sunt, quæ in foro, atque in
43 civium causis disceptationibusque versantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. nam illud tertium, quod et a Crasso tactum est, et, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustravit, adjunxit, etiamsi opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video
11 poni genus tertium. Ita, inquit Antonius, et in eo quidem
44 genere scio et me, et omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata: cui primum mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto: sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi vi-
45 dentur ad artem et ad præcepta esse revocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumun-

29 *Unius cujusdam o.*] Edd. W. s. l. et a. Lips. *uniuscujusque operis*, illud magis consentit consuetudini latinæ in hac sententia. Ed. Lips. habet etiam *At Crassus.*

30 *inopem quendam h. a. i.*] Video *quendam* referri posse ad *bajulum*: sed ei commune est *aliquem*; *remigem aliquem aut bajulum*, et nimis longe ab eo videtur distractum. Suspicatus sum *quidem.*

tur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa
desiderare: quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ
sint in homine laudanda? Positis enim iis rebus, quas Crassus
in illius orationis suæ, quam contra collegam censor habuit,
principio dixit, *Quæ natura, aut fortuna darentur hominibus,
in iis rebus se vinci posse animo æquo pati: quæ ipsi
sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse:*
qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda sibi esse[31] fortunæ
bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, 46
amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, ceterarumque
rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si
habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse:
si amiserit, moderate tulisse. Deinde, quid sapienter
is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid juste,
quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid
denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc,
et quæ sint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare
quempiam: et qui vituperare, contraria. Cur igitur dubi- 47
tas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest
in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero
quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ
cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic
tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam 48
et testimonium sæpe dicendum est, ac nonnumquam etiam p. 113.
accuratius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum a.
civem et turbulentum: explicavi in eo testimonio dicendo,
omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro
republica restitissem, quæque ab eo contra rempublicam facta
arbitrarer, exposui. diu retentus sum, multa audivi, multa
respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias,
aliquid etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte
tradere? Nihil sane, inquit Catulus, necesse est. Quid si 12
(quod sæpe summis viris accidit) mandata sint exponenda, 49
aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem,
aut ad populum aliquem a senatu? num quia genere
orationis in hujusmodi causis accuratiore est utendum, idcirco
pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis
præceptis instruenda? Minime vero, inquit Catulus.
non enim deerit homini diserto in ejusmodi rebus facultas,
ex ceteris rebus et causis comparata. Ergo item, inquit, illa, 50
quæ sæpe diserte agenda sunt, et quæ ego paullo ante (cum
eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent
suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum
genus, et agenda sunt non minus diserte, quam

31 *fortunæ bona.*] Fortunæ nomine h. l. et natura intelligenda, quæ additur in præcedentibus, ut bene monuit Pearcius.

quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio:
quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desi-
deret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt.
Plane, inquit Catulus, assentior.
51 Age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, et quanti
hominis in dicendo, putas esse, historiam scribere? Si, ut
Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si ut nostri, nihil
opus est oratore: satis est, non esse mendacem. Atqui, ne
nostros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque sic initio
52 scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim
historia nihil aliud, nisi annalium confectio: cujus rei, me-
moriæque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Roma-
narum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res
omnes singulorum annorum mandabat litteris pontifex maxi-
mus, [32] efferebatque in album, et proponebat tabulam do-
mi, potestas ut esset populo cognoscendi; [33] ii, qui etiam
53 nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scri-
bendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monu-
menta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque
rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes,
Hellanicus, Acusilas fuit, aliique permulti; talis noster
Cato, et Pictor, et Piso, qui neque tenent, quibus rebus or-
natur oratio, modo enim huc ista sunt importata, et, dum
intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse
54 brevitatem. Paullulum se erexit, et addidit historiæ ma-
jorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater.
ceteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores
13 fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis. sed iste ipse Cœlius
b. neque distinxit historiam [34] varietate locorum; neque ver-
borum collocatione, et tractu orationis leni et æquabili per-
polivit illud opus; sed ut homo neque doctus, neque ma-
xime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen,
55 ut dicis, superiores. Minime mirum, inquit Antonius, si
ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim
studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis at-
que in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi ho-
mines, remoti a causis forensibus, cum ad ceteras res illu-

32 *efferebatque in album.*] Lambinus corr. *referebatque in album*; recteque probat Pearcius. Si esset *de albo*, quod publice, in foro &c. proponeretur, eo referrem *efferebat*. Sed tabula illa, in qua scripserat, domi proponebatur, in atrio scil.

33 *ii, qui etiam nunc* &c.] Refer ad annales maximos: nam pronomina ad sequens substantivum referuntur; et sufficiebat *qui*: sed et aliis locis pronomen demonstrativum sic additur. Ed. s. l. et a. ed. Lips. habent *hique*, quod recepit Pearcius. W. *hi, qui.* at in hac fere semper est *hi* pro *ii*. Sic post c. 15. pro *denique ei qui profitetur esse*, ed. W. habet *hi*, alia *his*.

34 *varietate locorum.*] Interdum suspicatus sum *rerum;* quia opponitur *verborum collocatio*, et *tractus orationis* &c. tum paullo post de Thucydide sunt *res* et *verba*. Possum *locorum* explicare, genera argumentorum, quæ narrantur: sed tamen res est suspecta.

stres, tum ad scribendam historiam maxime se applicave-
runt. Namque et Herodotum illum, qui princeps genus
hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse accepi-
mus. atqui tanta est eloquentia, ut me quidem, quantum
ego Græce scripta intelligere possum, magnopere delectet.
Et post illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea sen- 56
tentia, facile vicit: qui ita creber est rerum frequentia, ut
verborum prope numerum sententiarum numero consequa-
tur: ita porro verbis aptus, et pressus, ut nescias, utrum
res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc
quidem, quamquam est in republica versatus, ex numero
accepimus eorum, [35] qui causas dictitarunt: et hos libros
tum scripsisse dicitur, cum a republica remotus, atque, id
quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium
pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, 57
qui, cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum
consumsit in historia scribenda, maximeque Thucydidem
est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea vero, quasi ex
clarissima rhetoris officina, duo præstantes ingenio, Theo-
pompus et Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad
historiam contulerunt: causas omnino numquam attigerunt.
Denique etiam a philosophia profectus princeps Xenophon, 14
Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes Alex- 58
andri, scripsit historiam: et hic quidem rhetorico pæne
more: ille autem superior, leniore quodam sono est usus,
et qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens for-
tasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem vide-
tur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quan-
tum autem judicare possum, longe eruditissimus, et rerum
copia et sententiarum varietate abundantissimus, et ipsa
compositione verborum non impolitus, magnam eloquen-
tiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem.

Hæc cum ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Cæsar? 59
ubi sunt, qui Antonium Græce negant scire? quot histori-
cos nominavit? quam scienter? quam proprie de unoquoque
dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam
mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum
hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, in- p. 114,
quit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum au- a.
cupans, horum libros, et nonnullos alios, sed delectationis
causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? [36] fate- 60

35 *qui causas dictitarunt.*] Accipiendum est de toto genere; non ad ætatem ipsius referendum: alias esse deberet *dictitarent:* quamquam scriptura Mss. ut Erl. *dictitar.* utroque modo legi potest.

36 *fatebor: aliquid tamen.*] Distinctionem tollunt edd. W. s. l. et a. Lips. non bene. nam sensus ita commodus nullus: in hac distinctione autem sensus est: fatebor (sc. non in eo esse omnia, aut valde multum:) sed aliquid tamen inest, quod prosit, idque similitudine apta declaratur. *Fatebor*

bor: aliquid tamen: ut, cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio [37] orationem meam illorum tactu quasi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, vo-
61 luerunt a vulgo intelligi: in philosophos vestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt fere inscripti de rebus notis et illustribus, de virtute, de justitia, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis et concisis disputationibus illigati! Poëtas omnino, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur [38] voluisse nobis, qui non sumus eruditissimi, esse familiares. Sed illuc redeo. Videtisne, quantum munus sit ora-
62 toris historia? haud scio, an flumine orationis, et varietate maximum. neque tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis. sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat? deinde [39] ne quid veri non audeat? ne qua
63 suspicio gratiæ sit in scribendo? ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta, nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus, et verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriaque dignis consilia primum, deinde acta, postea eventus exspectantur, et de consiliis significari quid scriptor probet, et in rebus gestis declarari, non solum quid actum aut dictum sit, sed etiam quo-

semper in deteriorem partem dicitur; at, quod sequitur, est bonum: igitur sic locus explicandus. Deinde vero punctum scripsi post *tamen:* nec enim *fieri* ad *fatebor* referendum, sed ad *sentio*, quod in altera parte est.

37 ***orationem meam illorum cantu quasi c.***] Ante multos annos, cum hos libros tractarem cum juvenibus quibusdam, quibus eos, exercendæ ad modum eum, quem ipse præissem in scholis publicis, interpretationis et criticæ artis causa, proposueram, unus ex iis, qui nunc in aula Dresdensi claret, Vir ill. et generos. *de Ræder*, proposuit hanc conjecturam, ut pro *cantu*, qui nimis abhorreret a *colorandi* verbo, etsi per *quasi* emollito, legendum diceret videri, *tactu:* ingeniose sane et eleganter. Ego vestigiis vulgatæ similius putaram *contactu*, e cujus verbi scriptura compendiaria *cantu* nasci potuisset: idque est proprium et usitatissimum verbum de solis hac vi ad colorandum &c. Ecce vero Ms. Erl. plane habet *tactu:* quæ profecto non est librarii aberratio. Itaque recepi. Sic *solis tactus* N. D. II, 15. v. Clav.

38 ***voluisse esse nobis*** &c.] Ed. W. *esse* plane omittit, ed. s. l. et a. Lips. ponunt ante *familiares*. Carere hoc verbo oratio non potest, at durius est *voluisse esse*. Itaque editiones illas veteres et bonas secutus sum. Malim tamen esse post *familiares:* ubi facilius excidere aut absorberi potuit per finalem syllabam verbi, ut deinde alii plane non haberent, alii quo vellent loco ponerent.

39 *ne quid veri non audeat.*] Recte *veri* pro *vere* jam reposuit Pearcius e Mss. et edd. vett. quibus consentit Ms. E. Ego reperi in edd. J. A. non in primis. res ipsa jubet sic corrigi. Ed. Lips. ***ne quid veri tacere audeat.***

modo: et cum de eventu dicatur, ut causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solum res gestæ, sed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cujusque vita, atque natura. Verbo- 64
rum autem ratio, et genus orationis, fusum atque tractum, et cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, et sine sententiarum forensium aculeis [40] persequendum est. Harum tot tantarumque rerum [41] videtisne ulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur?

In eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita: quæ tractanda sunt omnia disertissime; sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc ge- 65
nere illa quoque est infinita silva, quod oratori plerique (ut b.
etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt; unum de certa definitaque causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur; addat, si quis volet, etiam [42] laudationes: alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, et sine persona, quæstionem. Hoc quid et quantum sit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim est 66
oratoris, quæcumque res infinite posita sit, de ea posse dicere; dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. [43] Denique ei, qui profitetur esse suum, non solum de iis controversiis, [44] quæ temporibus et personis notatæ sunt, hoc est, de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quæstionum oratori 16
volumus adjungere vagam, et liberam, et late patentem, ut 67
de rebus bonis aut malis, expetendis aut fugiendis: honestis aut turpibus: utilibus aut inutilibus: de virtute, de justitia,

40 *persequendum est.*] Edd. vett. fere *prosequ.* Ego malim *sequendum*, quod est proprium et usitatum in hac sententia verbum: sed tamen et *perseq.* ferri potest.

41 *videtisne, ulla esse pr.*] Sic edidimus pro *nulla* ex edd. pr. idque melius est, ne *videtisne* sit accipiendum pro *nonne videtis:* quomodo sane aliquot locis, etiam Ciceronis, illa particula dicitur: sed tamen, ne ita accipere necesse sit, si ullo modo fieri potest, cavendum.

42 *laudationes.*] Edd. omnes, *laudationis:* Mss. quidam tamen *laudationes*, quod recepit Pearcius. *Laudationis*, unde pendeat, non habet: nisi intelligas *causam:* quod mihi tamen durius videtur.

43 *Denique ei, qui profitetur.*] Ed. s. l. et a. Lips. habent *his, qui profitentur;* quod prope prætulerim, quia *profitentur* est etiam in ed. W. Sed ad sensum nil interest.

44 *q. t. et p. notatæ sunt.*] Non dubitavi recipere conjecturam Lambini pro vulgato *notæ sunt*, quod fatentur sensum nullum præbere, cum *notatæ* sit proprium Ciceronis in hac re verbum, et in promtu sit, e compendiaria scriptura illud pro hoc nasci potuisse, ut *tractus* e *tractatus* et similia; et hæc ipsa verba commutata in libris reperiuntur.

de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariisque vitiis, dicendum oratori putemus: itemque de republica, de imperio, de re militari, de disciplina civitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regioni-
68 bus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto: si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certe, ut in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter et splendide, sine ulla serie disputationum, et
69 sine jejuna concertatione verborum. Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot tantarumque rerum nulla a me præcepta ponentur, sic statuo: [45] Ut in ceteris artibus, cum tradita sint cujusque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cujusvis vel formæ, vel ætatis, etiamsi non didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: (neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, a doctore tradantur: sed qui primarum et certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommode per-
70 sequuntur:) similiter arbitror, in hac sive ratione, sive ex-
p. 115. a. ercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse, quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamsi hæc numquam separatim facere didicisset.

17 Tum Catulus: Præclare mihi videris, Antoni, posuisse
71 ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus, [46] quid etiam, si non didicisset, ex eo, quod didi-

45 *Ut in ceteris artibus.*] Longior periodus fecit et corruptelis locum et obscuritati. Itaque primum corrigenda fuit, dedimusque in principio *sint*, pro *sunt*, ex edd. vett. nostris et Pearc. et Ms. E. item ex iisdem *necesse esse* pro *est:* atque ita hæc pars similitudinis conformatur alteri, ubi sint conjunctivi et infinitivi. Deinde hæc: *neque est omnino ars—persequuntur*, debent in parenthesi dicta accipi, cujus signa addidimus. Ita obscuritas tolletur. Atque ita etiam non necessarium erit cum Pearcio legere *neque enim est o.* etsi est mollius.

46 *quid etiam, si—assumere.*] Primum hic interpunctionem antiquam edd. pr. restituimus, post *etiam;* de-

cisset, assumere. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum, cetera innumerabilia exercitationi, et similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, et pellis: Hercules autem, et alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quam de singulorum causis, ac multo etiam majus de natura deorum, quam de hominum litibus dicere. Non 72
est ita, inquit Antonius. dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam, id quod est majus, expertus. [47] Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium litterarum et politioris humanitatis experti: in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longe maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu et victoria judicatur; ubi adest armatus adversarius, qui sit et feriendus, et repellendus: ubi sæpe is, [48] qui rei dominus futurus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus adversario et inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderandus: ([49] in quo sæpe benivolentia ad odium, odium autem ad benivolentiam deducendum est:) qui tanquam machinatione aliqua tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, om- 73
nium verborum ponderibus est utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ signum efficere possit; [50] non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex, minora illa opera facere discat, laborabit.

Tum Catulus: Quo ista majora ac mirabiliora fecisti, eo 18
me major exspectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve 74

inde fidenter correximus *assumere*, pro *assumeret:* pendet enim manifeste ab *oporteret:* quid oratorem oporteret discere, quid assumere.

47 *Omnium ceter. r. oratio* &c.] Tota hæc ῥῆσις est longius tracta, et obscuriuscula, per frequentiam implicatarum sententiarum: nec videntur integra esse omnia: saltem illa extrema: *Omnium sent. grav.* &c. sunt abrupta, nec satis coëunt cum præcedentibus. Vix Ciceronem hic agnoscas.

48 *qui rei dominus futurus est.*] Intellige judicem, in cujus potestate caussa est.

49 *in quo sæpe beniv.—deducendum est.*] Hæc sunt in parenthesi capienda: nam, *qui tanquam mach.* cum superioribus nectuntur, et ad judicem pertinent. Ac nescio an sint transposita, et post *contorquendus* ponenda, ubi cum ceteris, *omnium sententiarum &c.* bene coirent.

50 *non sane* &c.] In his aliquid vitii esse, alii viderunt, tentavitque tollere Pearcius, qui mihi non satisfecit. Puto, sic esse locum constituendum: *non sane, quemadmodum, ut in clypeo idem ille artifex, minora i. o. d. laborabit.* Possis etiam *ut* ante *minora* ponere.

b. præceptis ea tanta vis compararetur: non quo mea quidem jam intersit, (neque enim ætas id mea desiderat, et aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui numquam sententias de manibus judicum vi quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus,) sed tamen ista tua, nullum ad usum
75 meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cum ipse numquam forum, numquam ullum judicium adspexerit: ut [51] peripateticus ille dicitur Phormio; cum Hannibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum venisset exsul, proque eo, quod ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret; cumque se non nolle dixisset; locutus esse dicitur, homo copiosus, aliquot horas de imperatoris officio, et de omni re militari. Tum, cum ceteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipse de illo philosopho judicaret. Pœnus non optime Græce, sed tamen libere respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe vidisse: sed qui magis, quam Phormio, deliraret, vidisse
76 neminem. Neque mehercule injuria. Quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui numquam hostem, numquam castra vidisset, numquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros. Sed hoc minus fortasse errant, quod [52] non te, ut Hannibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur.

19 Erras, Catule, inquit Antonius. nam egomet in multos
77 jam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quemquam nostrûm quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt; facile omnes perpetior et perfero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, ut me non didicisse minus pœniteat. dimitto autem eos non tam contumeliose, quam philosophum illum Hannibal, et eo fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego judi-

51 *peripateticus ille dicitur Phormio—locutus esse dicitur.*] Primum *dicitur* delendum est, nisi Cicero consulto bis posuit propter interpositam parenthesin longiorem.

52 *non te, ut Hannibalem.*] Pearcius ex uno Codice dedit, *ut ille Hannibalem:* non male: sed vulgatum bene habet. Hannibalem intelligo Catulum, velut aliquem in hoc genere Hannibalem.

care possum, perridicula. Dividunt enim totam rem in 78
duas partes, in causæ controversiam, [53] et in quæstionis.
Causam appellant, [54] rem positam in disceptatione rerum et
controversia: quæstionem autem, rem positam in infinita
dubitatione. De causa præcepta dant: [55] de altera parte
dicendi mirum silentium est. Denique quinque faciunt 79
quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa dis- p. 116.
ponere, deinde ornare verbis, post memoriæ mandare, tum a.
ad extremum agere ac pronuntiare: rem sane non recondi-
tam. Quis enim hoc non [56] sua sponte viderit, neminem
posse dicere, nisi et quid diceret, et quibus verbis, et quo
ordine diceret, haberet, et ea meminisset? Atque hæc ego
non reprehendo: sed ante oculos posita esse dico, [57] ut eas
item quatuor, quinque, sexve partes, vel etiam septem (quo-
niam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis
oratio distributa. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui 80
audiat, benivolum nobis faciamus, et docilem, et attentum:
deinde rem narrare, ita ut verisimilis narratio sit, ut aperta,
ut brevis: post autem dividere causam, aut proponere: no-
stra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria
refutare. tum autem alii conclusionem orationis, et quasi
perorationem collocant: alii jubent, antequam peroretur,
ornandi aut augendi causa, digredi: deinde concludere, ac
perorare. Ne hæc quidem reprehendo. sunt enim concinne 81
distributa: sed tamen, id quod necesse fuit hominibus ex-
pertibus veritatis, non perite. Quæ enim præcepta princi-
piorum, et narrationum esse voluerunt, ea in totis orationi-
bus sunt conservanda. Nam ego mihi benivolum judicem 82
facilius facere possum in cursu orationis, quam cum omnia
sunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me de-
monstraturum, sed tum, cum doceo et explano: attentum
vero, crebro tota actione excitandis mentibus judicum, non

53 *et in quæstionis.*] int. controversiam; quod verbum hic latius dicitur. Itaque non opus est cum Pearcio corrigere *quæstionem:* quod alias controversia est rei finitæ, quæstio infinitæ; etsi sic reperit in Mss. duobus, nos in ed. Lips.

54 *rem positam in disceptatione rerum.*] Nullo modo verum esse potest, nisi addas *certarum;* sed verbum *rerum* est vitiosum. Conjeci *personarum:* v. de Invent. 1, 6. in Ms. E. reperi *reorum.* Etiam reliqua, *et controversia,* redundare videntur non bene.

55 *de altera parte dicendi.*] *Dicendi* quidem vitiosum est. Pearcius corrigit *divisionis,* quod in Mss. suis reperisse se dicit, quamquam alieno loco. Ego simpliciter delendum puto, aut ad *præcepta dant* transponendum.

56 *sua sponte viderit.*] Bene, ut et Ms. E. Edd. autem pr. habent *videret: quis hoc non videret,* ut Germani nostri solent, pro *videat* vel *viderit.* Mox delevi *apte,* in verbis: *neminem posse apte dicere;* nam nec huic loco et sententiæ convenit, nec est in edd. pr. nec in Ms. E.

57 *ut eas item quatuor, quinque &c.*] *Quatuor* videtur alienum esse. Nam statim quinque partes, i. e. usitatissimam partitionem, enumerat; deinde addit ceteras, quæ ab aliis ponantur partes, sextam *tum autem alii* &c. et septimam: *alii jubent.*

83 prima denuntiatione efficere possumus. Jam vero narrationem quod jubent verisimilem esse, et apertam, et brevem, recte nos admonent. quod hæc narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare. omninoque in hoc omnis est error, quod existimant, artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum, cujusmodi de ipso jure civili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo et deesse aliquam partem, et superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque re-
20 dundare. Sed hoc si in jure civili, si etiam in parvis aut
84 mediocribus rebus doctiores assequi possunt; non idem sentio tanta hac in re, tamque immensa, posse fieri. Sin autem qui arbitrantur; deducendi sunt ad eos, qui hæc docent: [58] omnia jam explicata et perpolita assequentur: sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. Sed [59] videant, quid velint: ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint sumturi. Aliud enim pugna et acies, aliud ludus campusque noster desiderat. Attamen
b. ars ipsa ludicra armorum et gladiatori et militi prodest aliquid: sed animus acer, et præsens, et acutus idem atque versutus, invictos viros efficit, [60] non difficilius arte conjuncta.

85 Quare ego tibi oratorem sic jam [61] instituam, si potero, ut quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus litteris; audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire: non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo. tantum ego in excellente oratore, et eodem viro bono, pono esse ornamenti universæ civitati. Sin videbitur, [62] cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse

58 *omnia j. exp. et perpol. assequentur.*] Brevius dictum; si tamen est sine vitio: omnia sunt ita explicata, ut facile intelligere possint: nisi *assequi* est pro reperire.

59 *videant, quid velint: ad lud.*] Sic interpunxi, ut sensus sit: sed qui adeant istos doctores et libros, constituant secum, quo consilio ista discant, quid se consecuturos sperent. Si quis malit legere *qui velint*, ut est in ed. W. sc. ista discere, non repugnem.

60 *non difficilius arte conjuncta.*] Sensus et res requirunt, non difficilius, ubi sine arte est, quam si artem adjunxeris; adeoque arte carere potest. Sed in hoc sensu videtur esse debere *arte non juncta*, vel *arte sejuncta*.

61 *instituam, si potero.*] Reposui pro *potuero*, ex edd. W. s. l. et a. Lips.

62 *cum omnia summa fecerit.*] *Summe* i. e. sedulo, obnixe, dedit Pearcius ex aliquot Mss. quibuscum consentit noster, placebatque etiam J. Gronovio. Vulgatum elegantius est, et mihi magis placet. v. Clav. in *Summus*.

venturus: permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere
non ero. Sin plane abhorrebit, et erit absurdus: ut se con-
tineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. Nam 86
neque is, qui optime potest, deserendus ullo modo est a co-
hortatione nostra, neque is, qui aliquid potest, deterrendus:
quod alterum, divinitatis mihi cujusdam videtur: alterum,
vel non facere, quod non optime possis, vel facere, quod
non pessime facias, humanitatis: tertium vero illud, cla-
mare contra quam deceat, [63] et quam possis, hominis est, ut
tu, Catule, [64] de quodam declamatore dixisti, stultitiæ suæ
quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De 87
hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus adjuvandusque sit,
ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus do-
cuit, ut nobis ducibus veniat eo, quo sine duce ipsi perve-
nimus, quoniam meliora docere non possumus. Atque, ut 21
a familiari nostro exordiar; hunc ego, Catule, [65] Sulpicium, 88
(primum in causa parvula adolescentulum audivi,) voce,
et forma, et motu corporis, et reliquis rebus aptum ad hoc
munus, de quo quærimus, oratione autem celeri et conci-
tata, (quod erat ingenii:) et verbis effervescentibus, et
paullo nimium redundantibus, (quod erat ætatis:) non sum
aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fœcundi-
tas. [66] nam facilius sicut in vitibus revocantur ea, quæ sese
nimium profuderunt, quam, si nihil valet materies, nova
sarmenta cultura excitantur: ita volo esse in adolescente,
unde aliquid amputem. Non enim potest in eo succus esse
diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum.
Vidi statim indolem, neque dimisi tempus, et eum sum co- 89
hortatus, ut [67] forum sibi ludum putaret esse ad dicendum:
magistrum autem, quem vellet, eligeret: me quidem si au-
diret, L. Crassum. quod iste arripuit, et ita sese facturum

63 *et quam possis.*] Correxi pro *possit*, olim e contextu: nam ante est *non optime possis*, deinde *non pessime facias:* nunc et in ed. Lips. reperi.

64 *de quodam declamatore.*] Gruterus in Ms. reperit *clamatore;* et sic habent Ms. E. edd. W. s. l. et a. Lips. placeretque, si possem explicare in hac lectione *præconium domesticum*, quod non video qua de alia re, quam de declamatione, intelligi possit.

65 *Sulpicium, primum* &c.] Quia oratio non bene cohærere videtur, Lambinus et Pearcius interponi volunt *cum: Sulpicium cum primum—audivi.* Si quid tale tentandum, malim *ut.* Sed illa *primum—audivi*, in parenthesi dicta accipio, ita nulla correctione opus est.

66 *nam facilius sicut in vitibus.*] Interpungunt vulgo sic: *facilius, sicut in vitibus, revocantur;* quasi ista, *facilius revocantur*, non ad similitudinem et ad vites pertineant, sed ad consequens. Atque in edd. pr. ista sine interpunctione sunt. Post *excitantur* colon scripsi. Pro *profuderunt* Ms. E. *prodiderunt.*

67 *forum sibi ludum—ad dicendum.*] Vulgo *discendum*, male. *Discere* intelligitur in *ludo;* quod adjicitur ludo, debet definire genus discendi. Et verbum hoc commune est *magistro*, qui statim sequitur. Intelligendus autem est *magister dicendi*, non *discendi.* Hac ratiocinatione reppereram olim, rescribendum esse *dicendum.* Postquam edd. W. et s. l. et a. accepi, in utraque reperi; item in Ms. E. et ed. Lips.

confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me
p. 117 a. quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat
ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusavit C.
Norbanum, defendente me. non est credibile, quid interesse
mihi sit visum inter eum, qui tum erat, et qui anno ante
fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum at-
que præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis profi-
cere potuisset, nisi [68] eodem studio atque imitatione inten-
disset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum,
22 atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in
90 præceptis meis, ut demonstremus, [69] quem imitetur, atque
ita, ut, quæ maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea
diligentissime persequatur. tum accedat exercitatio, qua il-
lum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita ex-
primat; [70] non ut multos imitatores sæpe cognovi, qui aut
ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia ac pæne
91 vitiosa, [71] consectantur imitando. Nihil est facilius, quam
amictum imitari alicujus, aut statum, aut motum. Si vero
etiam vitiose aliquid est, id sumere, [72] et in eo vitiosum
esse, non magnum est, ut ille, qui nunc etiam, amissa voce,
[73] furit in republica Furius, nervos in dicendo C. Fimbriæ,
quos tamen habuit ille, non assequitur, oris pravitatem et
[74] verborum latitudinem imitatur. sed tamen ille nec deli-
gere scivit, cujus potissimum similis esset, et in eo ipso,
92 quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita
faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo:

68 *eodem intendisset.*] Sic ed. Mediol. Asc. Lamb. pro vulgato *incidisset*, quod est in ed. W. Aldi et sqq. *Intendere aliquo* usitatissimum est hoc sensu, et optime convenit verbo *ducebat*. Ed. s. l. et a. *incepisset*, male. Inde tamen Lamb. conjicit, Ciceronem scripsisse *incubuisset*, quod aliquis etiam adscripsit in ed. Asc. et editum est in Lips. Paullo ante pro *proficere* libri quidam scr. et edd. *perficere*, male. *proficere* est proprie *progredi*, quod huic loco optime convenit, et tropo, quo cœpit dicere. Quintil. I, 1, 36. *prosequitur memoria ad senectutem, et usque ad mores proficit.*

69 *quem imitetur.*] Edd. W. et s. l. et a. habent *imitemur*, eodemque modo in duobus seqq. verbis. Et in eo nil esset vitii, si cetera permitterent, ubi omnia aliter, *persequatur*, *effingat* &c.

70 *non ut multos — persequatur.*] Totus hic locus abest a Ms. E. Item mox *aliquid vitiose est*, latinum esse vix credo.

71 *consectantur imitando.*] Edd. W. et s. l. et a. *consectentur:* sic et edidit Melanthon. Fuit fortasse *consectarentur*, ut esse debet, sicut ante *essent* pro *sunt*, si ista pendent e *cognovi*, intelligendumque est, de imitatoribus iis, quos ipse se dicit cognovisse. Si ad genus universum imitatorum refertur, quasi esset, *non ut imitatores, quos m. s. c.* stare vulgatum potest.

72 *et in eo vitiosum esse.*] Hoc verum vix esse potest. nam de imitatione dici debet, imitari, quod vitiosum est, ut infra in exemplo, *oris pravitatem—imitatur*. An Cicero scripsit, *et in eo curiosum esse?*

73 *furit in rep. Furius.*] Sic fidenter rescripsi pro *Fusius*, pro quo male *Fufius* dedit Pearcius: quod alibi sane cum *Fusius* permutatur in libris Ciceronis. Antiquarii librarii e *Furius* fecere *Fusius*, antiqua scriptura et pronunciatione. v. Cic. de Div. IX, 21. *Furius* verum esse indicat verbum *furit*, quo luditur in nomen *Furius*.

74 *verborum latitudinem.*] Est, quæ *vasta* alias dicitur Ciceroni, ore late diducto, pronunciatio. Gr. πλατυσμός.

deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur.

Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus judicare; quia scripta, ex quibus judicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quam in Græcis; ex quorum scriptis, cujusque ætatis quæ dicendi ratio voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquis- 93
simi fere sunt, [75] quorum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, et eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breves, sententiis magis, quam verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiæ scripta sunt; nonnulla Critiæ: de Theramene audivimus. omnes etiam tum retinebant illum Pericli [76] succum; sed erant paullo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister 94
istorum omnium, [77] cujus e ludo, tanquam ex equo Trojano, [78] meri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt. Itaque et 23
illi, Theopompi, Ephori, Philisti, Naucratæ, multique alii naturis differunt; [79] voluntate autem similes sunt, et inter sese et magistri: et ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Æschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes [80] in eodem veritatis imitandæ genere versati, quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi studiumque vixit: posteaquam, exstinctis his, omnis b.
eorum memoria sensim obscurata est et evanuit; alia quæ- 95
dam dicendi molliora ac remissiora genera viguerunt. Inde

75 *quorum scripta constent.*] Usitatius est in hac re *extent:* sed voluit etiam exprimere γνησιότητα indubitatam librorum.

76 *succum—filo.*] Non bene consentiunt hi tropi. Sed non semper tropi ex eodem genere sumuntur, ut debent. Sumtum est *uberiori filo* a Græcis, qui vestes appellant πυκνοστήμονας, πολλῇ κρόκῃ, uberiori et densiori subtemine.

77 *cujus e ludo.*] Pearcius conjicit, *qui ejus e. l.* ut ad superiores illos referatur: quod mihi frigere videtur. Neque vero Isocrates illorum magister fuit. Mihi *magister istorum omnium* genuinum esse non videtur: sed in margine scriptum fuisse, subjectis nominibus eorum, qui sequuntur, ut facere solebant domini librorum, id quod sæpe in Mss. vidimus.

78 *meri principes.*] Edd. pr. omnes *innumeri principes:* sic et Ms. E. sed vulgatum verum est; quod e Nonii testimonio dedit primus Victorius.

79 *voluntate autem.*] Exprimit Græcum προαιρέσει, consilio universo dicendi: idem sequuntur in dicendo, sed propter diversitatem ingenii et naturæ non idem sunt assecuti. Post *et inter sese et magistri*, dedi ex edd. pr. cum Pearcio: similes sunt omnes inter se, et sunt etiam similes magistri Isocratis, venusti, copiosi &c. sed sine vi et nervis.

80 *in eodem veritatis imit. genere.*] Pearcius ex uno Ms. edidit *virtutis*, quod et ed. Lips. habet; non bene. Si verum esset *virtutis*, deberet esse *in ejusdem virtutis i. g.* Vulgatum verum est. *Veritas* est vera et una probanda ratio dicendi.

Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demostheni: tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, aliique eorum similes exstiterunt. Quæ si volemus usque ad hoc tempus persequi; intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem, et ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent.

96 Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. quod si hic noster Sulpicius faceret, multo ejus oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest lu-
97 xuries quædam, quæ stilo depascenda est. Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille: Quasi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi [81] desint: sed tamen [82] ne tabulas quidem conficere existimor. Verum et in hoc, ex re familiari mea, et in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cumque est, quid fa-
98 ciam, judicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, et suapte natura, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur: quod et in vobis animadverti recte potest, Cæsar, et Cotta; quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam et salem, alter acutissimum et subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque vero vester æqualis Curio, patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, et elegantia, et copia, suam quandam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maxime potui judicare in ea causa, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Cossis dixit; in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet.

24 Verum, ut aliquando ad causas deducamus [83] illum, quem
99 instituimus, et eas quidem, in quibus plusculum negotii est, judiciorum, atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri:) hoc ei primum præcipiemus, quascunque causas erit acturus, ut

81 *desunt.*] Scribendum semper putavi *desint:* pendet enim e *præcipiam.* Ecce sic in Ms. Erl. reperi.

82 *ne tabulas quidem.*] Hoc quid sit, et quo pertineat, patet e Verrinis et aliis locis, ubi reprehenduntur, qui tabulas acceptorum et expens. non conficere solent, quod id suspectos rei fam. male administratæ faciat; ipse dicit intelligi posse ex re sua familiari, bene constituta, non malo consilio se tabulas non conficere.

83 *illum, quem constituimus.*] Scribendum sine dubio *instituimus.* e c. 20. *quare oratorem tibi sic instituam.* et discipuli non *constituuntur*, sed *inst.* Itaque sic correximus.

eas diligenter, penitusque cognoscat. Hoc in ludo non præ- 100
cipitur. faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex pe-
regrinum vetat in murum adscendere: adscendit: hostes
repulit: accusatur. Nihil est negotii hujusmodi causam co-
gnoscere. Recte igitur nihil de causa discenda præcipiunt. p. 118.
hæc est enim in ludo causarum fere formula. At vero in a.
foro, tabulæ, testimonia, pacta, conventa, stipulationes, co-
gnationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum,
qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum re-
rum negligentia plerasque causas, et maxime privatas (sunt
enim multo sæpe obscuriores) videmus amitti. Ita non- 101
nulli, dum operam suam multam existimari volunt, ut toto
foro volitare, et a causa ad causam ire videantur, causas di-
cunt incognitas. [84] In quo est illa quidem magna offensio,
vel negligentiæ, susceptis rebus: vel perfidiæ, receptis: sed
etiam illa major opinione, quod nemo potest de ea re, quam
non novit, non turpissime dicere. ita dum inertiæ vitupera-
tionem, quæ major est, contemnunt, assequuntur etiam
illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo 102
dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, et, ut ne
quis alius adsit, quo liberius loquatur, et agere adversarii
causam, ut ille agat suam, et, quidquid de sua re cogitarit,
in medium proferat. Itaque cum ille discessit, tres per-
sonas unus sustineo summa animi æquitate, meam, adver-
sarii, judicis. Qui locus est talis, ut plus habeat adjumenti,
quam incommodi, hunc judico esse dicendum: ubi plus
mali, quam boni reperio, id totum abjudico atque ejicio.
Ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, et alio 103
dicam: quæ duo plerique ingenio freti, simul faciunt. sed
certe iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum
sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent.

Cum rem penitus causamque cognovi, statim occurrit 104
animo, quæ sit causa ambigui. Nihil est enim, quod inter
homines ambigatur, sive ex crimine causa constet, ut faci-
noris, sive ex controversia, ut hereditatis, sive ex delibera-
tione, ut belli, sive ex persona, ut laudis, sive ex disputa-
tione, ut de ratione vivendi; in quo non, aut quid factum

84 *In quo est illa q.*] Voluit hunc locum diligentius superioribus explicare Pearcius, sed non est assecutus satis verum sensum. *Negligentiæ* crimen est, si quis sua sponte, non rogatus, causam aliquam agit: (nam hoc est *suscipere causam*,) et eam agit propter multitudinem causarum, quas agit, male: at *perfidiæ*, si rogatus agit ad se delatam, (nam hoc est *recipere causam*,) et non diligenter et bene agit: nam ita fallit fidem. Hinc intelligenda sequentia: ita committunt, ut dupliciter reprehendantur, primum, quod causas non diligenter et cum fide egerint, deinde, quod non satis intellexerint vel cognoscere potuerint, sintque tardi ingenio, quod maxime volunt effugere. *Assequuntur etiam*. eleganter, pro eo, quod alias dicit Cicero, *incidunt in illam*.

sit, aut fiat, futurumve sit, quæratur, aut quale sit, aut quid
25 vocetur. Ac nostræ fere causæ, quæ quidem sunt criminum,
105 plerumque infitiatione defenduntur. Nam et de pecuniis
repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: et
de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac beni-
gnitatem ab ambitu atque largitione sejungere. de sicariis,
de veneficiis, de peculatu, infitiari necesse est. Id est igitur
genus primum causarum in judiciis, ex controversia facti.
In deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex in-
106 stantis, aut facti. Sæpe autem res non, sit, necne, sed
qualis sit, quæritur: ut cum L. Opimii causam defendebat
apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C.
b. Gracchi nece negabat, sed id jure, pro salute patriæ, fa-
ctum esse dicebat: ut eidem Carboni tribuno plebis, alia
tum mente rempublicam capessenti, P. Africanus de Ti.
Graccho interroganti, responderat, jure cæsum videri. Jure
autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut
oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut impruden-
107 tia, aut casu facta esse videantur. Jam quid vocetur, quæ-
ritur, cum, quo verbo quid appellandum sit contenditur:
ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa
contentio. pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur,
cum confiterer, tamen ab illo [85] majestatem minutam nega-
bam: ex quo verbo, lege Apuleia, tota illa causa pendebat.
108 Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut ver-
bum illud, quod causam facit, [86] lucide breviterque defi-
niat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet.
alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus,
quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio:
ut, cum quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas.
In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei,
quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, ne-
109 que supersit. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius fe-
cit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque
nostrûm potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset
majestatem minuere. Etenim definitio primum reprehenso
verbo uno, aut addito, aut demto, sæpe extorquetur e mani-
bus: deinde genere ipso doctrinam redolet exercitationem-

85 *majestatem minutam.*] Pearcium secutus sum, qui sic pro *imminutam* e Mss. quatuor rescripsit: nec tam propter eorum librorum auctoritatem, quibus Ms. E. accedit, quam quod Cicero semper *minuere maj.* dicit, non *imminuere.*

86 *lucide breviterque definiat*] Pearcius edidit *breviterque uterque*: quod ego Ciceronianum non agnosco. Cur non potius cum edd. pr. sine *lucide*, *breviter uterque*? si tamen *uterque* necesse sit. *Lucide* abest et a Ms. E. sed etiam *uterque*: et quare *uterque* addatur, non video, cum id nuspiam in hoc præcepto fiat. In *definiat* int. actor, orator, qui dicit. Si quem tamen hoc offendat, quod *definiat* ita nude ponitur, legat *definiatur*.

que pæne puerilem: tum [87] et in sensum et in mentem judicis intrare non potest. ante enim præterlabitur, quam percepta est.

Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, ex- 26
sistit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio, in 110
quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo, controversia. Nam
illud ipsum, cum scriptum a sententia discrepat, genus
quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea
verba, quæ desunt, suggesta sunt: quibus additis defendi-
tur, sententiam scripti perspicuam fuisse, et ex contrariis
scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed
superioris generis causa duplicatur. [88] idque aut numquam
dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præ-
teritis verbis, id scriptum, quodcumque defendimus, sup-
pleatur. Ita fit, ut unum genus in iis causis, quæ propter
scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid
ambigue. Ambiguorum autem [89] complura genera sunt: 111
quæ mihi videntur ii melius nosse, qui dialectici appellantur,
hi autem nostri ignorare, qui non minus nosse [90] debeant:
tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel
sermonis, vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod
aut verbum, aut verba sint prætermissa. Iterum autem 112
peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti inter-
pretatione versatur, ab illis causis, in quibus, qualis quæ- p. 119.
que res sit, disceptatur, sejungunt. nusquam enim tam a.
quæritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod
totum a facti controversia separatum est. Ita tria sunt 113
omnino genera, quæ in disceptationem et controversiam
cadere possunt; quid fiat, factum, futurumve sit: aut quale
sit, aut quomodo nominetur. nam et illud quidem, quod
quidam Græci adjungunt, rectene factum sit, totum in eo
est, quod quale sit, quærimus. Sed jam ad institutum re- 27
vertar meum.

Cum igitur, accepto causæ [91] genere et cognito, rem 114
tractare cœpi, nihil prius constituo, quam, quid sit illud,
quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria
quæstionis et judicii: deinde [92] illa duo diligentissime con-
sidero, quorum alterum commendationem habet nostram,

87 *et in sensum, et in m.*] Primum *et* addidi ex edd. pr. et Ms. E.

88 *idque aut n.*] Pro *itaque* ex edd. pr. et Ms. E. quod et res firmat. Sic et Pearcius.

89 *complura genera.*] Pearc. e Mss. et edd. quibusdam dedit: *cum plura;* cui respondet infra *tum*. Sed non semper *cum* præcedit, ubi *tum* est. Mox *ii melius scire* Ms. E. sed supra scripto *nosse*.

90 *debeant*] an *debebant?*

91 *genere et cognito, rem.*] Ms. Lamb. et Oxon. *cognitam rem.* Sic et E. edd. Junt. R. Stephani. Sed vulgatum verum est, quod res postulat.

92 *illa duo.*] Suspectum mihi est *illa*, quod non admittunt sequentia, *quorum alterum.* Videtur e præcedente versu repetitum temere.

aut eorum, quos defendimus, alterum est accommodatum
ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus,
115 commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persua-
dendum rebus est nixa: ut probemus vera esse ea, quæ de-
fendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt: ut ani-
mos eorum, ad quemcumque causa postulabit motum, vo-
116 cemus. Ad probandum autem duplex est oratori subjecta
materies: una rerum earum, quæ non excogitantur ab ora-
tore, sed [92] in re positæ, ratione tractantur: ut tabulæ, te-
stimonia, pacta, conventa, quæstiones, leges, senatuscon-
sulta, res judicatæ, decreta, responsa, et reliqua, si quæ
sunt, quæ [93] non pariuntur ab oratore, [94] sed ad oratorem
a causa, atque a re deferuntur: altera, quæ tota in disputa-
117 tione, et argumentatione oratoris collocata est. Ita in su-
periore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam
de inveniendis cogitandum est. [95] Atque isti quidem, qui
docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis ge-
neribus argumentorum copiam suggerunt. quod etiamsi ad
instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simulac po-
sita sit causa, habeant, quo se referant, unde statim expe-
dita possint argumenta depromere: tamen et tardi ingenii
est, rivulos consectari, fontes rerum non videre, et jam
ætatis est ususque nostri, a capite, quod velimus, arcessere,
et, [96] unde omnia manent, videre.
118 Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem
deferuntur, meditatum nobis in perpetuum, ad omnem usum
similium rerum, esse debebit. nam pro tabulis et contra ta-
bulas; pro testibus et contra testes; pro quæstionibus et
contra quæstiones; et item de ceteris rebus ejusdem generis,
vel [97] separatim dicere solemus de genere universo, vel defi-

92 *in re positæ.*] i. e. quæ partem causæ constituunt, in eaque insunt, et cum causa ad oratorem deferuntur, ut post dicit. Itaque non placet, quod Pearcio videbatur, *proposita*, quod est in nonnullis libris, et nec sensum commodum habere videtur.

93 *non pariuntur ab or.*] Sic dedi ex edd. W. s. l. et a. et Lips. In media vitio operarum est *periuntur*, (ut infr. *seperatim* pro *separ.*); unde vulgatum *reperiuntur* factum. Supra jam talem confusionem notavimus.

94 *sed ad oratorem a causa atque a re deferuntur: altera, quæ.*] In hoc loco primum scripsi *a re*, pro *a reis*, e Ms. Oxon. et Erl. Nam non *rei* soli deferunt, sed et petitores &c. et Cicero libenter conjungit *rem et causam*. Deinde interpunctionem vulgatam correxi: *deferuntur. Altera est.* nam hoc refertur ad superius: *una earum rerum;* quod necessario sequitur *altera* in eadem periodo. Denique delevi *est*: quod vitiose mutata interpunctio necessarium fecit.

95 *Atque isti quidem, qui docent.*] Sic generatim quidem Cicero de rhetoribus nuspiam loquitur. Videtur scripsisse: *Atque ista q. q. d.* aut *A. isti quidem, qui hæc. d.* ut infra c. 38. extr.: *ab iis, qui hæc tradunt et docent.*

96 *unde omnia manent.*] Scripsi pro *manant;* quod, contra præceptum ipsius Ciceronis, discrepat a priori, *quod velimus.* Sic paullo post c. 29. med. *depromе nobis, unde afferas.* Et sic plane habet Ms. Erl. et ed. Lips. Sed ita edidissem, etsi non in his libris reperissem, ex legibus latinitatis.

97 *separatim—definite.*] *Separatim*

nite de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, et Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere
debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione 119
aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, [98] quæstiones b.
oporteat. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, et præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur.
Itemque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore 120
pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamque desiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum quid, deinde quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pæne mediocris, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa divina, virtusque cernitur, ea, quæ
dicenda sunt, ornate, copiose, varieque dicere. Quare 28
illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis pla- 121
cuit, non recusabo, quo minus perpoliam atque conficiam: (quantum consequar, vos judicabitis:) quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut et concilientur animi, et doceantur, et moveantur. [99] [hæc sunt enim tria numero] ea vero quemadmodum illustrentur, præsto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime
auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim 122
non reverens assentandi suspicionem,) neminem esse oratorem paullo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non et sæpe, et diligenter audierim. Itaque, si quid est in me, (quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis,) ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Atque ego is, qui sum, quantuscumque sum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo et judico, neminem omnium tot, et tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse orna-
menta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem exi- 123

h. l. accipere debemus, pro generatim, universe, i. e. sejuncte a temporibus, personis; quod nostri barbari *abstracte* dicunt: alias *separatim* est proprie, opponiturque *τῷ generatim*. (v. Clav.) idque crederem hic reponendam, nisi additum esset, *de genere universo*.

98 *quæstiones oporteat*.] Sic e Mss. et edd. P. Man. Lamb. Pearcius. recte. Sic et Ms. E. Etiam sine tali auctoritate sic corrigendum erat vulgatum *oportet*.

99 *hæc sunt enim tria numero*.] *Numero* abest ab edd. W. et s. l. et a. etiam Ms. E. Addidit ed. Med. Ego totum hoc spurium arbitror: est enim valde bella scilicet admonitio de numero, qui jam ante indicatus erat. Ortum est e glossa ad *ea*. In Ms. E. *ea* abest. Nempe confusio orta e glossa. Uncis inclusi.

stimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro; tradam eum Crasso, et vestiendum, et ornandum.

124 Tum Crassus: Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim est boni, neque liberalis parentis, quem procrearit, et eduxerit, eum non et vestire, et ornare; præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit excitare reum consularem, et ejus diloricare tunicam, et judicibus cicatrices adversas senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum, furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos sæpe im-
p. 120. petus populi non injustos esse; quos præstare nemo possit?
a. multas etiam e republica seditiones sæpe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunicia potestas esset constituta? illam Norbani seditionem, ex luctu civium, et ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi po-
125 tuisse, et jure esse conflatam? Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? [100] in quibus non hoc maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare, sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te
29 eximia et præstantia fuerunt. Tum Catulus: Ego vero, in-
126 quit, in vobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrûm dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius,
126 quam a Crasso dici maluisse. Hic Crassus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur. quæ quamquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen et re faciliora, et præceptis pervagata: illa, deprome nobis, unde afferas quæ sæpissime tractas, semperque divinitus.

128 Depromam equidem, inquit Antonius, et quo facilius id a te exigam, quod peto, nihil tibi a me postulanti recusabo.

100 *in quibus non hoc.*] Sic pro vulgato *hoc non* ex edd. pr. et aliis vett. dedimus, quamquam ipsa forma orationis admonuerat.

Meæ totius orationis, et istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cœlum verbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium 129
prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat. nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, et pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, et animo quasi habere notata videamur. Ac tibi sapienter 30
monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum 130
causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad b.
omnem et causam et orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi litteræ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est, toties [1] ad ejus causæ seposita argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut litteræ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori pro- 131
desse possunt, qui est versatus in rebus, vel usu, quem ætas denique affert, vel auditione et cogitatione, [2] quæ studio et diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem et acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed novato et iterato, quo meliores fœtus possit et grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, litteræ.

Ac primum naturam causæ videat, quæ nunquam latet, 132
factumne sit, quæratur, an, quale sit, an, quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in judicium, quod isti sic jubent quærere: interfecit Opimius Gracchum. quid facit causam? quod reipublicæ causa, cum ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra

1 *ad ejus causæ seposita argumenta*] *Seposita* int. in locis rhetoricis, et condita, ut inde repetantur, cum causa postulet; sive ei causæ propria.

2 *quæ studio et diligentia* &c.] i. e. in iis, qui studium et diligentiam adhibent, maturius venit, quam ætas ferre videatur.

leges licuisse Decius. Veniet igitur in judicium, licueritne
ex senatusconsulto, servandæ reipublicæ causa. Perspicua
sunt hæc quidem, et in vulgari [3] prudentia sita; sed illa
quærenda: quæ ab accusatore et defensore argumenta, ad
31 id, quod in judicium venit, spectantia, debeant afferri. At-
133 que hic illud videndum est, in quo summus est error istorum
magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quo hoc
quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut
videatis, quam sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi viden-
tur, hebes atque impolitum. Constituunt enim in partien-
dis orationum modis duo genera causarum. unum appellant,
in quo, sine personis atque temporibus, de universo ge-
nere quæratur; alterum, quod personis certis et tempori-
bus definiatur: ignari, omnes controversias ad universi ge-
134 neris vim et naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua
ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona,
nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio
est, num pœna videatur esse afficiendus, qui civem ex sena-
tusconsulto patriæ conservandæ causa interemerit, cum id
p. 121. per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id,
a. quod in judicium venit, ex reorum personis, non generum
135 ipsorum universa disputatione quæratur. Quinetiam in iis
ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperitne contra leges pecunias
P. Decius, argumenta et criminum et defensionis revocentur
oportet ad genus, et ad naturam universam: quod sumtu-
osus, de luxuria: quod alieni appetens, de avaritia: quod
seditiosus, de turbulentis et malis civibus: quod a multis
arguitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicen-
tur, omnia necessario a tempore atque homine ad communes
136 rerum et generum summas revolventur. Atque hæc forsitan
homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter ani-
mo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in ju-
dicium tum, cum de facto quæratur: sed tamen criminum
32 est multitudo, non defensionum aut locorum, infinita. Quæ
137 vero, cum de facto non ambigitur, quæruntur, qualia sint;
ea si ex reis numeres, et innumerabilia sunt, et obscura: si
ex rebus, valde et modica, et illustria. Nam si Mancini
causam in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem
paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa no-
va nascetur. [4] Sin in illa controversia causam facit, videa-
turne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus,

3 *prudentia sita; sed illa quærenda:*] Sic interpunxi: si *illa* referretur ad *argumenta*, deberet post esse *debent*. Ms. E. *quæ et ab acc. et.*

4 *sin illa controversia*] Sine dubio legendum est: *sin in illa contr.* Nam controversia non causam facit, sed quæritur, quid in controversia causam faciat, contineat. Excidit *in* ob verbum præcedens. In hac evidentia non dubitavi sic edere.

postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumen-
ta defensionis, Mancini nomen pertinet. Ac, si quid affert 138
præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæ-
stionem est, [5]et ea tamen ipsa oratio ad universi generis
disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo con-
silio disputo, ut homines eruditos redarguam: quamquam
reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas [6]causas
describunt in personis et in temporibus positas esse. Nam 139
etsi incurrunt tempora, et personæ, tamen intelligendum est,
non ex iis, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed
hoc nihil ad me. Nullum enim nobis [7]certamen cum istis
esse debet tantum: satis est intelligi, ne hoc quidem eos
consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exer-
citatione, efficere potuerunt, ut genera rerum discernerent,
eaque paullo subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi)
nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos,
Cotta noster et Sulpici: quomodo nunc se istorum artes 140
habent, pertimescenda est multitudo causarum: [8]est enim
infinita, si in personis ponitur; quot homines, tot causæ:
sin ad generum universas quæstiones referuntur; ita modicæ
et paucæ sunt, ut eas omnes, diligentes, et memores, et so-
brii oratores percursas animo, [9]et, prope dicam, decanta-
tas habere debeant: nisi forte existimatis, a M' Curio cau-
sam didicisse L. Crassum, [10]et ea re multa attulisse, quam- b.
obrem, postumo non nato, Curium tamen heredem Copo-
nii esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque 141
ad causæ vim, ac naturam nomen Coponii, [11]aut Curii,
pertinuit. In genere erat universo rei negotiique, non in
tempore ac [12]nominibus, omnis quæstio: Cum scriptum ita

5 *et ea ipsa oratio*] Id est eleganter, pro, ea ipsa pars orationis, quæ vel dignitatem vel indignitatem demonstret, sive quæ dicitur de d. vel ind. Itaque non corrigam cum Pearcio *oratione*, quod in Mss. duobus reperit, estque et in Erl.

6 *causas describunt* &c.] Eleganter hoc, pro, dicunt, docent: quia respectus est ad distributionem, de qua *describere* eleganter dicitur. v. Clav.

7 *certamen cum i. e. d. tantum: satis e. i.*] Sic distinximus. In vulgari interpunctione, *tantum* conjungitur cum *satis*, perinepte. conjungendum est cum *certamen tantum*, sc. ut istos eruditos homines redarguere velim.

8 *est enim infinita, si in personis ponitur*] Sic ista sunt conjungenda. *ponitur* int. causa; nisi corrigas *ponuntur*, quia et in altero membro pluralis est, *referuntur*. tum his eleganter subjicitur: *quot homines, tot causæ*, sc. erunt. Vulgata distinctio perinepta est: *multitudo causarum pertimescenda est: est enim infinita.* At hoc quærebatur, et erat demonstrandum. Mox dedi *eas omnes*, pro *omnes eas;* ut jam alii: est enim lenius.

9 *et, prope dicam, dec.*] Addidi *dicam* e Ms. Gron. et E. adeo Ciceronianum est. Si voluisset Cicero adverbio uti, dixisset *quasi*. supra jam hoc restituimus Ciceroni.

10 *et ea re m. a.*] Sensus est: et hinc accepisse illa multa, quæ dixit &c. nec opus est correctione.

11 *aut Curii*] Pro *ac C.* Mss. et edd. vett.

12 *nominibus, omnis quæstio: Cum ita scr.*] Hic rursus vitiosa est vulgata interpunctio, comma modo habens post *quæstio:* unde cetera fiunt vitiosa temporibus. deberet enim esse: *scriptum esset* &c. Immo in seqq. exponitur factum et quæstio e facto, et est initium novæ sententiæ.

sit, SI MIHI FILIUS GENITUR, ISQUE PRIUS MORITUR,
et cetera, TUM UT MIHI ILLE SIT HERES: si natus filius
non sit; videaturne is, qui filio mortuo institutus heres sit,
33 heres esse. Perpetui juris, et universi generis quæstio non
hominum nomina, sed rationem dicendi, et argumentorum
142 fontes desiderat. In quo etiam isti nos jurisconsulti impe-
diunt, a discendoque deterrent. Video enim in Catonis et
Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de jure viro
aut mulieri responderint: credo, ut putaremus, in homini-
bus, non in re, consultationis aut dubitationis causam ali-
quam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, [13] de-
bilitati a jure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum
spe perdiscendi abjiceremus.

Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, et exponet
descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis
ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffu-
sum et dissipatum est, in certa genera coacturum, [14] et ad
143 artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haud-
quaquam id est difficile Crasso, qui et, quod disci potuit de
jure, didicit: et, quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse
afferet; ut, quæ sint in jure, vel [15] apte describere, vel or-
nate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum a
Crasso discemus, cum se de turba et a subselliis in otium,
144 (ut cogitat) soliumque contulerit. Jam id quidem sæpe, in-
quit Catulus, ex eo audivi, cum diceret, sibi certum esse, a
judiciis causisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non
licebit. neque enim ipse auxilium suum sæpe a viris bonis
frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret civi-
tas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese
spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc
vere a Catulo dicta sunt, tibi mecum [16] in eodem est pistri-
no, Crasse, vivendum: et istam oscitantem et dormitantem
sapientiam Scævolarum, et ceterorum beatorum otio conce-
145 damus. Arrisit hic Crassus leniter, et, Pertexe modo, in-

13 *debilitati a jure cognoscendo*] Hoc exquisite dicitur, v. Clav. in *debilitare*. Non opus addere *metu*, ut videtur Pearcio, quamquam sic est de Inv. 1, 25. extr.

14 *et ad artem facile redacturum*] Facile se id effecturum, neque dixit, neque promisit: nec id est promissi; adeoque non convenit *facile* verbo *pollicitus*. Facile id eum perfecturum, ea vero Catuli laus est, bene de Crasso sperantis. Credo *facile* esse spurium et natum e Catuli oratione. A Ms. E. plane hæc absunt *et ad—redacturum*.

15 *apte describere*] Edd. pr. item Mss. Pearcii habent *acute*, unde recepit ipse in textum. Mihi *apte* verum videtur, quia verbo *describendi* convenit, in quo partiendi sensus est. Nam *apte descr.* nihil aliud est, quam recte omnia ad sua genera revocare, genera in partes tribuere &c. ut supra ipse dixit, cum modum doctrinæ ad artem revocandæ explicaret.

16 *in eodem est pistrino viv.*] Hanc lectionem primum in ed. Ald. et Juntina reperi. Ante fuit *eodem pristino instituto*, ut et in Mss. Pearcius reperit, nos in Erl. Unde illa Ald. et J. lectio recepta sit, nescio; sed est alterâ melior, et sequentibus aptior, ubi libertatis recuperandæ mentio.

quit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simulatque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

Hujus quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, 34
inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur; genera autem esse definita, non p. 122.
solum numero, sed etiam paucitate: ut eam materiem ora- a.
tionis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico et sententiis. Eæ vi sua ver- 146
ba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur: nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam et opinionem meam: hoc instrumentum causarum et generum universorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito et usu, pertractata esse possunt; sed tamen animus referendus est ad ea capita, et ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc 147
totum est sive artis, sive animadversionis, sive consuetudinis, nosse regiones, intra quas venere et pervestiges, quod quæras. [17] ubi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret atque incidet. Et sic, cum ad 35
inveniendum in dicendo tria sint; acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat: diligentia, inquam, [18] quæ cum omnibus in rebus, 148
tum in causis defendendis plurimum valet. hæc præcipue colenda est nobis: hæc semper adhibenda; hæc nihil est, quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut adversarium attente audiamus, atque ut ejus non solum sententias, sed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est: id tamen dis- 149
simulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, pru-

17 *ubi eum locum.*] int. quas ante dixerat *regiones*: infra *incidet*, eleganter; ductum est e re venatica, ubi feræ, sive præda dicitur *incidere in casses* &c.

18 *quæ cum omn. in rebus*] Sic Mss. et edd. Asc. et Lamb. dedit Pearcius: quem secutus sum. sic et Ms. E. A vulgatis abest *quæ*.

dentia est: deinde ut in iis locis, quos proponam paullo
post, pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in causam,
ut sit cura et cogitatione intentus, diligentia est: ut his re-
bus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vo-
150 cem, ut vires: [19] hæc magna sunt. Inter ingenium quidem,
et diligentiam perpaullulum loci reliquum est arti. ars de-
monstrat tantum, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod stu-
deas invenire; reliqua, sunt in cura, attentione animi, co-
gitatione, vigilantia, assiduitate, labore; [20] complectar uno
verbo, quo sæpe jam usi sumus, diligentia; qua una virtute
151 omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem
b. copia videmus ut abundent philosophi, qui, ut opinor (sed
tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec
idcirco minus, quæcumque res proposita est, suscipiunt, de
qua copiose et abundanter loquantur.

36 Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique
152 philosophi nulla tradant præcepta dicendi, et habeant [21] pa-
ratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles,
is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos,
ex quibus omnis argumenti via, non modo ad philosopho-
rum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis uti-
mur, inveniretur: a quo quidem homine jamdudum, An-
toni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius di-
vini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa
legisti atque didicisti: quod quidem magis verisimile vide-
tur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quam
153 putaramus. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Ca-
tule. semper ego existimavi, jucundiorem et probabiliorem
huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam ar-
tificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significatio-
nem daret. atque ego idem existimavi, pecudis esse, non
hominis, cum tantas res Græci susciperent, profiterentur,
agerent, seseque et videndi res obscurissimas, et bene vi-
vendi, et copiose dicendi rationem hominibus daturos polli-
cerentur, non admovere aurem, et, si palam audire eos
non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam,
subauscultando tamen excipere voces eorum, et procul, quid
narrarent, attendere. itaque feci, Catule, et istorum omnium

19 *hæc magna sunt.*] Hoc non convenit uni ultimo, de memoria, voce &c. sed universis. Sed ita illud ultimum *ut his rebus* &c. nihil habet simile superioribus, *diligentia est* &c. id videtur excidisse. A Ms. Erl. absunt *hæc magna sunt.*

20 *complectar uno v.*] Ms. E. *complector. hoc* addunt edd. pr. Delevit Aldus. certe esse deberet *hæc.* Sed melius pronomen abest: et sic Cicero semper solet dicere.

21 *paratum, quid d. r. q.*] Videtur *quod* hic legendum, non *quid:* etsi difficile est semper discrimen utriusque certo scire. Sed post hanc formam, *habeo in promtu, habeo paratum* et similia et *habeo* simpliciter, *quod* est ex lege latinitatis: ut *habeo, quod dicam,* non *quid* d. Compendia scribendi *quid* et *quod* incertum fecere interdum, quomodo legendum sit.

summatim causas et genera ipsa gustavi. Valde hercule, 37
inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopu- 154
lum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam
hæc civitas aspernata numquam est. Nam et referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; qui annis permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras: quo etiam major vir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ civitatis duobus prope sæculis ante cognovit, quam eam Græci natam esse senserunt. et certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audivi, cum dicerent, 155
pergratum Athenienses et sibi fecisse, et multis principibus civitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, et Critolaum, et Diogenem. Itaque eos, dum Romæ essent, et a se, et ab aliis frequenter auditos: quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur p. 123.
philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum in- a.
dixeris. Minime, inquit Antonius: [22] ac sic decrevi philo- 156
sophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium *paucis: Nam omnino haud placet.* Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse. ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, et suspicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adversariam esse arbitror. imminuit enim et oratoris auctoritatem, et orationis fidem. Sed, ut eo revocetur, unde huc 38
declinavit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, 157
quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene disserendi, et vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo verum inveniatur, sed tantum est, quo modo judicetur.
[23] Nam et omne, quod eloquimur sic, ut id aut esse dica- 158
mus, aut non esse, et si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent, verumne sit, an falsum: et si conjuncte sit elatum, et adjuncta sint alia, judicent, rectene ad-

22 *ac sic decr.*] Putabam verum esse, *at sic d.* Nec impedit, quod sequitur: *Sed tamen.* Nam id est, sed ut serio dicam &c.

23 *Nam et omne* &c.] In hoc loco et libri variant, et judicia virorum doctorum. Ego tantum primum *et* delendum puto. Vult demonstrare Dialecticos modo judicare, et quidem primo in enunciatis, in quibus aliquid aut esse aut non esse dicamus, et cum simpliciter prædicatur, et cum conjuncte, i. e. cum conditione, ut nostri dicunt. Ad extremum pro *et potius detexta, vel p.* legendum est: est enim correctio.

juncta sint: et verane summa sit uniuscujusque rationis: et
ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, et mul-
ta quærendo, reperiunt non modo ea, quæ jam non possint
ipsi dissolvere, sed etiam quibus ante exorsa, et potius de-
159 texta prope, retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil
adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non
docet: atque idem etiam impedit, quod et multa reperit,
quæ neget ullo modo posse dissolvi, et genus sermonis af-
fert non liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, ari-
dum, concisum ac minutum. quod si quis probabit, ita pro-
babit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim
nostra oratio, multitudinis est auribus accommodanda, ad
oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ
non aurificis statera, sed quadam populari trutina exami-
160 nantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in ex-
cogitandis argumentis muta nimium est, in judicandis ni-
mium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene
venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse
potuisse. Erat enim ab isto Aristotele, a cujus inventis
tibi ego videor non longe aberrare. atque inter hunc Aristo-
telem, [24] (cujus et illum legi librum, in quo exposuit dicen-
di artes omnium superiorum, et illos, in quibus ipse sua
quædam de eadem arte dixit,) et hos germanos hujus artis
magistros, hoc mihi visum est interesse, quod ille eadem
acie mentis, qua rerum omnium vim naturamque viderat,
hæc quoque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille de-
spiciebat, pertinebant. illi autem, qui hoc solum colendum
b. ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non ea-
dem prudentia, qua ille, sed usu, in hoc uno genere, studi-
161 oque majore. Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi, et
varietas, perquam esset optanda nobis: qui nullam umquam
in illis suis disputationibus rem defendit, quam non proba-
rit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc ma-
jus est quiddam, quam ab iis, qui hæc tradunt et docent,
postulandum sit.

39 Ego autem, si quem nunc plane rudem institui ad dicen-
162 dum velim, his potius tradam assiduis uno opere eandem
incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuissi-
mas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices in-
fantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui et doctrina
mihi liberaliter institutus, et aliquo jam imbutus usu, et sa-
tis acri ingenio esse videatur; [25] illuc eum rapiam, ubi non
seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde universum flumen

24 *cujus et illum librum*] De hoc Cicero plura in Brut. 12. item de Inv. II.

25 *illuc eum—ubi—qui illi s.*] *Illuc* et *ubi* de scriptore intelligendum: unde post *qui* sc. auctor dicendi: quod non animadversum torsit viros quosdam doctos.

erumpat: qui illi sedes, et tanquam domicilia omnium ar-
gumentorum commonstret, et ea breviter illustret, verbisque
definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, 163
quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refel-
lendum, aut ex sua sumi vi atque natura, aut assumi foris?
Ex sua vi, cum, aut res quæ sit tota, quæratur, aut [26] pars
ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam
quod attingat: extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris,
neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæ- 164
ritur, definitione universa vis explicanda est, sic: Si maje-
stas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui
exercitum hostibus populi Romani tradidit, non qui eum,
qui id fecisset, populi Romani potestati tradidit. Sin pars; 165
partitione, hoc modo: aut senatui parendum de salute rei-
publicæ fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua
sponte faciendum; aliud consilium, superbum; suum, arro-
gans. utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo,
ut Carbo: si consul est, qui consulit patriæ, quid aliud fe-
cit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt ar- 166
gumentorum sedes ac loci. nam et conjuncta quæremus, et
genera, et partes generibus subjectas, et similitudines, et
dissimilitudines, et contraria, et consequentia, et consenta-
nea, et quasi præcurrentia, et repugnantia, et causas rerum
vestigabimus, et ea, quæ ex causis orta sunt; et majora,
paria, minora quæremus. Ex conjunctis sic argumenta du- 40
cuntur: si pietati summa tribuenda laus est, debetis move- 167
ri, cum Q. Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere
autem: si magistratus in populi Romani potestate esse de-
bent, quid Norbanum accusas, cujus tribunatus voluntati
paruit civitatis? Ex parte autem ea, quæ est subjecta gene- 168
ri: si omnes, qui reipublicæ consulunt, cari nobis esse de-
bent, certe in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, p. 124.
periculis, retinemus et nostram salutem, et imperii dignita- a.
tem. Ex similitudine autem, si feræ partus suos diligunt,
qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? at ex 169
dissimilitudine: si barbarorum est in diem vivere, nostra
consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utro-
que in genere et similitudinis, et dissimilitudinis, exempla
sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, et fictæ nar-
rationes sæpe ponendæ. Jam ex contrario: si Gracchus
nefarie, præclare Opimius. Ex consequentibus: si et ferro 170
interfectus ille, et tu inimicus ejus cum gladio cruento com-
prehensus es in illo ipso loco, et nemo præter te ibi visus
est, et causa nemini, et tu semper audax; quid est, quod
de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, et præ-

26 *pars ejus*] Puto repetendum *quæ*, ante *pars*.

currentibus, et repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt. simulasse te, et aliud quid quæsisse perspicuum est, quod Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quod P. Africani necis socius fuisti, [27] quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper a bonis [28] dissen-
171 sisti. Ex causis autem rerum sic: avaritiam si tollere vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis: si ærarii copiis et ad belli adjumenta,
172 et ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus serviamus. Majora autem, et minora, et paria comparabimus, sic. Ex majore: si bona existimatio divitiis præstat, et pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

hic parvæ consuetudinis
Causa hujus mortem fert tam familiariter:
Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: Est ejusdem et eripere contra rempublicam,
173 [29] et largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea sublevantur, ut hæc: Hoc verum est; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falsum est; habita enim quæstio est. Hoc sequi necesse est; recito enim tabulas. de quo genere toto paullo ante dixi. Hæc, ut bre-
41 vissime dici potuerunt, ita a me dicta sunt. Ut enim si
174 aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa et notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, et id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore, inveniret: sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint; reliqua, cura et cogitatione eruuntur.
175 Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed
b. est mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente et cogitatione defixis, et in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus,
176 sed omnino in ullo genere dicendi. Si vero assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, et animos eorum [30] ita

27 *quod eam legem*] i. e. tam perniciosam. Itaque non opus cum Pighio ad a. 634. suspicari, hic aliquid excidisse.

28 *dissensisti*] Mss. quidam *dissedisti*. non male. placet J. Gronovio.

29 *et largiri*] Vel intell. *contra remp.* vel cum Pearcio addendum. Sic e *rep. largitio* est ap. Suet. Cæs. 19. ubi v. Interpretes. Ms. E. habet *ex pari*, sine *sic*.

30 *ita afficiat*] Sic edd. pr. et Ms. E. recte, non *afficiet:* pendet enim ab *assequetur, ut*.

afficiat, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit; nihil profecto præterea ad dicendum requiret. Jam illud videmus nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis. Tra- 177
ctatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem, qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas, et id quare ita sit, ostendere: et iisdem illis locis interdum concludere, relinquere alias, alioque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes: deinde quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur.

Hæc ut et properans, et apud doctos, et semidoctus ipse 42
percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est 178
enim in dicendo, Catule, majus, quam ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi et perturbatione magis, quam judicio, aut consilio, regatur. Plura enim multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præscripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus. Quare, nisi 179
quid vobis aliud placet, ad illa pergamus.

Paullum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quo te dicis intendere. Quidnam? inquit. [31] Qui ordo tibi placeat, inquit Catulus, et quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles. Vide quam sim in isto genere, inquit, 180
Catule, deus. non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tanquam ignotum hominem, præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit: sed tamen mihi videris ante tempus a me rationem 181
ordinis et disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, et in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset jam de ordine argumentorum, et de collocatione aliquid dicere: sed cum tria p. 125.
sint a me proposita, de uno dictum; cum de duobus reli- a.

31 *Qui ordo tibi placet*] Si *placet* verum est, interrogative istud est capiendum. alias *placeat* legendum, quod et melius videtur, recepitque e Mss. et edd. C. Steph. Lamb. Pearcius. sic et *Erl.*

quis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum.

43 Valet igitur multum ad vincendum, probari mores, instituta,
182 et facta, et vitam eorum, qui agent causas, et eorum, pro quibus: et item improbari adversariorum; animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad benivolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ: quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quam fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, [32] lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acrius, ut invitus et coactus facere videare. facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde benivolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in
183 adversarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellet, in quibus minus potest inflammari animus judicis acri et vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos. Reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur. sic enim olim loquebantur.
184 Horum igitur exprimere mores oratione, justos, integros, religiosos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: et hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, si est suaviter et [33] cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quam causa, valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, et genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene mo-
44 rati, ut [34] boni viri esse videantur. Huic autem est illa dis-
185 par adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut salvum velint, aut metuant, [35] aut sperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus

32 *lenitas vocis, vultus*] Non placet *vultum* unum nude poni. Si est a Cicerone, referendum est ad *lenitatem*. Sed malim deleri. Quod in vultu prodesse potest, id est in pudore, qui maxime vultu significatur.

33 *cum sensu*] Quid sit *cum sensu* v. in Clave. et conf. mox c. 45.

34 *boni viri esse videantur*] int. qui dicant: non enim ad reos pertinet, ut P. Manutio videbatur. Sed malim scribi *videamur*, ut et Manutio visum.

35 *aut sperent*] Pro *spernant* dedi cum Pearcio e Mss. et edd. pr. atque id postulat disjunctum *metuant*.

[36]adducantur, si qui finitimi sunt, et propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est ora- 186
tori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius est enim currentem (ut aiunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solum mor- b.
bus ejus, cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, et natura corporis cognoscenda est: sic equidem [37]cum aggredior ancipitem causam et gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque versor, ut odorer, quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid exspectent, quid velint, quo deduci oratione facillime posse videantur. Si se dant, et, ut ante 187
dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant atque propendent: accipio quod datur, et [38]ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est integer, quietusque judex: plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ recte a bono poëta dicta est flexanima, atque omnium regina rerum, oratio, ut non modo [39]inclinantem impellere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem et repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit. Hæc sunt illa, 45
quæ me ludens Crassus modo flagitabat, [40]cum a me divi- 188
nitus tractari solere diceret, et in causa M' Aquilii, C. que Norbani, nonnullisque aliis, quasi præclare acta, laudaret: quæ mehercule ego, Crasse, cum a te tractantur in causis, horrere soleo. tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet. tantum est flumen gravissimorum, optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam

36 *adducantur*] Sic rescripsi pro vulg. *abducantur* ex Mss. et edd. vett. Pearcius ex aliis Mss. recepit *deducantur* (Ms. E. *diducantur*, sed corr. *ded.*) quod sane usitatum Ciceroni in hac re, sed et *add.* quod vulgato similius. Sic mox occurrit c. 45.

37 *cum aggredior anc.*] Mss. quidam ut et Erl. *in ancipiti causa et gravi*: idque placet viris doctis: mihi e correctione esse videtur, non videntis, unde *ad pertractandos animos* pendeat, et ad *aggredior* referentis. Sed vulgata bene explicari potest. sensus est, in tali causa, ut animos j. bene tractem, quo moveantur ut velim, omni cura hoc ago &c.

38 *ad id, unde—vela do*] Vulgo vela dantur ex loco ad locum. In sententia, quæ hic est, proprie dicuntur *vela fieri*, sc. ad captandam auram, quæ exoritur aut ostenditur. Itaque *vela do* est accipiendum ut *vela facio.* Nam lectionem sanam esse, indicant verba *ad id*, referturque *vela do* ad *accipio quod datur.*

39 *inclinantem erigere*] Crevierius conjecit eleganter *impellere*, nempe, ut plane ruat eo, quo inclinatur. et sic semper Cicero in hac re. Recepit Lalemandus, quem in tanta evidentia imitatus sum. Ms. E. *excipere.*

40 *cum a me*] Sic edd. pr. non *quæ*, ut vulgg. Consentit Ms. E.

sine pigmentis, fucoque puerili, ut mihi non solum tu incendere judicem, sed ipse ardere videaris.

189 Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamque deducatur; nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipso oratore impressi esse atque inusti videbuntur. Quodsi fictus aliquis dolor suscipiendus esset, et si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego, quid tibi, Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos atque amicissimos mentiar. non mehercule umquam apud judices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui; quin ipse in commovendis judicibus, iis ipsis sensibus, ad
190 quos illos adducere vellem, permoverer. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lente ferre videare: neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio ante viderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collacrymatione denique ostenderis.
p. 126. a. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, et ardens
46 [41] accesseris. Ac, ne forte hoc magnum ac mirabile esse
191 videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis, magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, nihil ut opus sit simulatione et fallaciis. ipsa enim natura orationis ejus, quæ suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam,
192 quam quemquam eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc in causis, in judiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio (nam id esset levius: quamquam, cum professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt majora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non pos-
193 sumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur,

41 *accesseris*] Pearcius cum Gron. e Mss. quibusdam et edd. correxit *accesserit*, ut habet etiam Ms. E. nempe orator, cujus ante mentio. Sed non est id sufficiens, nec ea correctio necessaria. nam nec simpliciter orator dictus est, sed vis oratoris; et in ceteris est persona secunda.

quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cum [42]ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur spondalia illa dicentis,

" *Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?*
" *Neque paternum adspectum es veritus?*

Numquam [43]illum *adspectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

" *Quem ætate exacta indigem*
" *Liberum lacerasti, orbasti, exstinxsti: neque fratris necis,*
" *Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam est traditus?*

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen [44][recte] agere sine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in scribendo leni animo ac
remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, 194
poëtam bonum neminem (id quod a Democrito et Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum exsistere posse, et sine quodam afflatu quasi furoris.
Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum veteres 47
casus, fictosque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo; neque actor essem alienæ personæ, sed auctor meæ, cum mihi M' Aquilius in civitate retinendus esset, quæ in illa
causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem 195
enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum a senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminissem; hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen
adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam b.
aliis commovere, quam misericordia sum ipse captus. [45]Sensi equidem, tum magnopere moveri judices, cum excitavi mœstum ac sordidatum senem, et cum ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam,
ut cicatrices ostenderem. Cum C. Marius mœrorem ora- 196
tionis meæ præsens ac sedens multum lacrymis suis adjuva-

42 *ex persona*] sc. tragica, quæ tegit os tragœdi ita, ut tamen vultus perspici possit. In quo personæ tragicæ elegantiores comicis fuere, ut patet etiam e figuris earum in monumentis antiquis, ut ap. Gruter. Inscr. p. 1024. add. Dorvill. Vann. Crit. p. 217. nam quæ ibi de mimis dicta sunt, in tragœdos pariter conveniunt.

43 *illum adspectum*] Lambinus corr. *illud*, quod arrisit Pearcio. Mihi vulgatum verum videtur: *illud* nimis grammatice et jejune dictum esset.

44 *recte agere sine dolore non poterat*] In hoc loco semper hæsi. Non quæritur, an sine dolore recte agere potuerit; sed, cum toties egisset; quare paullatim sensus rei minuitur per assuetudinem; tamen cum dolore egisse, nec sine dolore potuisse, hoc dicitur. Et argumentatio ab histrione ad auctorem non procedit. Ergo aut *recte* delendum est, aut in eo aliud verbum latet. Mihi illud verum videtur.

45 *Sensi equidem*] Sic edd. primæ et Ms. E. recte. Vulgo *quidem*.

ret; cumque ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem: non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum, et hominum, et civium, et sociorum imploratio. quibus omnibus verbis, quæ a me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis,
197 sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. Quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali et quæstore meo, tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis vi, et dolore, et ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam, in Cæpionis gravi miserabilique casu, in judicium vocabas: deinde principem et senatus, et civitatis, M. Æmilium, lapide percussum esse constabat: [46] vi pulsum ex templo L. Cottam, et T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo
48 poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro repu-
198 blica queri summa cum dignitate existimarere: ego, homo censorius, vix satis honeste viderer seditiosum civem, et in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo. si placuerit, vos meam defensionem in
199 aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reipublicæ nostræ temporum varietate repetivi, conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, justas tamen fuisse nonnullas, et prope necessarias. Tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi; neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Romano dari sine nobilium dissensione potuisse: ac, si illæ seditiones saluti huic civitati fuissent, non conti-
p. 127. nuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in
a. nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quodsi umquam populo Romano concessum esset, ut jure concitatus videretur, id quod docebam sæpe esse concessum, nullam illa causam justiorem fuisse. Tum omnem ora-

46 *vi pulsum ex templo*] E tribunali, unde conciones haberentur. v. Clav. in h. v.

tionem traduxi et converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. sic et eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, et animos equitum Romanorum, apud quos tum judices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, a quo erant ipsi propter judicia abalienati,
renovabam [47] [atque revocabam]. Quod ubi sensi me in 49
possessione judicii, ac defensionis meæ constitisse, quod et 200
populi benivolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam, et judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad causam nostram converteram: tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputavi, lenitatis et mansuetudinis cœpi; me pro meo sodali, qui mihi in liberûm loco more majorum esse deberet, et pro mea omni fama prope fortunisque decernere, nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui sæpe alienissimis a me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium
ferre non potuissem. Petebam a judicibus, ut illud ætati 201
meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si justo, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent: præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere majestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est a me illa causa tractata, ut et acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, et in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita magis affectis animis judicum, quam
doctis; tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio victa. Hic 50
Sulpicius, Vere hercule, inquit, Antoni, ista commemoras. 202
nam ego nihil umquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non judicium, sed incendium tradidissem; quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, [48] tractusque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum

47 *atque revocabam*] Delevit hæc Pearc. e Mss. auctoritate. Alterutrum verbum esse spurium, et duplicem lectionem in textu conjunctam, facile agnosco; idque clare docet Ms. E. in quo est unum *revocabam*, suprascriptum alia manu *renovabam*. Sed, quia *renovabam* pulcrius est, id præferendum puto. Saltem uncis inclusi.

48 *tractusque verborum*] v. Clav. in h. v.

b. homines dabant, tenuisti; te pro homine pernecessario, quæstore tuo, dicere: quam tibi primum munisti ad te au-
203 diendum viam? Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occulte cœpisti, nihildum aliis suspicantibus, me vero jam pertimescente, ut illam, non Norbani seditionem, [49] sed populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, invidia, misericordia miscuisti? Neque hæc solum in defensione, sed etiam in Scauro, ceterisque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ad eundem impetum
204 populi confugiendo, refutasti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maxime spectare solemus. docuit enim jam nos longa vita ususque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

51 Equidem primum considerare soleo, postuletne causa.
205 nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut [50] convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri.
206 Nam quoniam hæc fere maxime sunt in judicum animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id videare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; sit aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni atque utiles sint, laborare. namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem: plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii
207 commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. Invidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum ceteris

49 *sed populi*] Delevit *illam* Pearcius, secutus Mss. quosdam, quibus accedit Erl. Etiam sine Mss. delevissem; ita evidens vitium est.

50 *convellere adoriamur*] Drakenb. ad Liv. 35, 51. conjecit *adordiamur*. non necessarium arbitror.

commodandi favetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos 208
ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam,
cui maxime inivideri solet, nimis efferre videamur. Atque
iisdem his ex locis et odium in alios struere discemus, et a
nobis ac nostris demovere: eademque hæc genera tra-
ctanda sunt in iracundia vel excitanda, vel sedanda. nam si,
quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, [51] id
factum augeas, odium creatur: sin, quod aut in bonos viros, p. 128.
aut in eos, in quos quisque minime debuerit, aut in rempu- a.
blicam; tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen
aut invidiæ, aut odii non dissimilis offensio. Item timor 209
incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. in-
terior est ille proprius: sed hic quoque communis ad eandem
similitudinem est perducendus. Par atque una ratio est 52
spei, lætitiæ, molestiæ: sed haud sciam, an acerrimus longe
sit omnium motus invidiæ. nec minus virium opus sit in ea
comprimenda, quam in excitanda. Invident autem homines
maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt,
illos autem dolent evolasse: sed etiam superioribus invide-
tur sæpe vehementer, et eo magis, si intolerantius se jactant,
et [52] æquabilitatem juris, præstantia dignitatis aut fortunæ
suæ transeunt: [53] quæ si inflammanda sunt, maxime dicen-
dum est, non esse virtute parta; deinde etiam vitiis atque
peccatis: tum, si erunt honestiora atque graviora, tamen
[54] non esse tanta ulla merita, quanta insolentia hominis,
quantumque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa 210
labore, magnis periculis esse parta, nec ad suum commo-
dum, sed ad aliorum esse collata, seseque, si quam gloriam
peperisse videatur, [55] etsi ea non sit iniqua merces periculi,
tamen ea non delectari, totamque abjicere atque deponere:

51 *id factum augeas*] Plane assentior Pearcio *factum* h. l. delenti, quod sane diligentem lectorem quemque offenderit. Sed idem arbitror esse transferendum ad sequentia, et scribam, *quod aut in bonos viros factum, aut in eos* &c. nam ibi nihil est, unde *in b. v.* pendeat.

52 *æquabilitatem juris*] Sic, sine *communis*, quod est in vulgatis inde ab Aldo et Junta, est in edd. pr. Nec est contra latinitatem *æquabilitas jur. comm.* sed contra concinnitatis Ciceronianæ legem: tollit enim membrorum æqualitatem. Ed. s. l. et a. habet *æqualitatem*, quod sæpe in libris vett. cum illo permutatur; nec ipsum ab h. l. est alienum. v. Clav.

53 *quæ si inflammanda sunt*] Exquisite dictum, pro, si ad animos invidia inflammandos adhibenda sunt tanquam faces, ut cap. super. init. dixit. Sic Or. 28. *inflammare rem.*

54 *non esse tanta ulla merita, quanta*] Vulgati *tanti;* quod vitiosum esse, vel respondens ei *quanta* indicat leviter attendenti. Itaque *tanta* rescripsimus. In Ms. uno, ex quo secutus Lambinum, idem recepit Pearcius, est pariter correctio mera, sed justa.

55 *etsi ea non sit—tamen*] Edd. vett. habent *tamen etsi*, ut Ms. E. Aldus et Junt. induxere *tametsi*, molliendi caussa. Gruterus, ut solebat, illum veterem squalorem revocavit: Pearcius *tametsi.* Sine dubio *tamen* in antiqua lectione e versu sequente temere huc venit, et ne *tametsi* quidem Cicerone dignum in hac vicinia τοῦ *tamen.*

omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi,
maximeque est hoc [56] commune vitium, et pervagatum:
[57] [invidetur autem præstanti florentique fortunæ] ut hæc
opinio minuatur, et, illa excellens opinione fortuna cum la-
211 boribus et miseriis permista esse videatur. Jam miseri-
cordia movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ
de altero deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit
acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebro ad seipsum
revertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum
graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta, et
prostrata virtus maxime luctuosa est; et, ut illa altera pars
orationis, quæ probitatis commendatione, boni viri debet
speciem tueri, lenis (ut sæpe jam dixi) atque summissa; sic
hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos at-
que omni ratione flectendos, intenta ac vehemens esse de-
53 bet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum al-
212 terum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad di-
stinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conci-
liamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eos-
dem excitamus, influat oportet aliquid, et ex hac vi non-
numquam animi aliquid [58] [inflammandum est] illi lenitati:
neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas
b. contentionis oratoris ipsius humanitate conditur; remissio
autem lenitatis quadam gravitate et contentione firmatur.
213 In utroque autem genere dicendi, et illo, in quo vis atque
contentio quæritur, et hoc, quod ad vitam et mores accom-
modatur, et principia [59] tarda sunt, et exitus tamen spissi et
producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est
ad illud genus orationis: [60] abest enim totum a causa, et

56 *c. vitium et perpetuum*] Sic vulgati. Edd. primæ vel addunt *pervagatum*, vel solum habent, ut ed. s. l. et a. Lips. *maximeque est hoc vitium pervagatum*, sine *commune*. *Vitium perpetuum* non commode dicitur. Inclinabam in lectionem ed. s. l. et a. Sed tamen alteram prætuli *comm. v. et pervagatum*. Cic. de invidia in epistolis: *late patet et est in multis.*

57 *invidetur—fortunæ*] Hoc sine dubio spurium est. nam hoc supra dixerat, et stulte hic repeteretur. Fuit nota in margine posita. arbitramur, quemque admonitum esse sensurum. Itaque uncis inclusimus.

58 *inflammandum est*] Vetus lectio h. l. est *influendum est;* quod vitiosum esse vident omnes. Lambinus correxit *infundendum est*, Gruterus e Mss. *inflammandum est*. Melanthon et Guilielmius corrigebant *inflandum* pro *afflandum;* nam et *inflatus divinus* dicitur pro *afflatu*, ut Cic. Divin. 1, 6. idque ceteris longe melius est. Ego cum Grutero ejiciendum puto. Correctores volebant hoc membrum priori similius reddere, et cum in illo sit *influat*, fecere *influendum est*, unde *inflammandum* factum est ab iis, qui putabant, id lenius esse pro *vi animi*. *Influat* est commune et aptum utrique.

59 *tarda sunt*] Pearcius deleri vult *sunt*, nec id displicet. Deberet saltem esse *sint*. Porro *tamen* intelligi potest, et ferri, si ad *tarda* referatur: nec tamen satis placet, mallemque cum Lambino *item* corrigere, si in libris vestigia ejus verbi essent. *Exitus spissi* qui sint, v. in Clave.

60 *abest—causa*] Hoc male in pa-

homines prius ipsum illud, quod proprium sui judicii est, audire desiderant: nec, cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim, sicut argumentum, 214
simul atque positum est, arripitur, alterumque et tertium poscitur, ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ [61] simul atque emissa est, adhærescit: illud autem genus orationis non cognitionem judicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi, nisi multa, et varia, et copiosa oratione, et simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breviter, aut 215
summisse dicunt, docere judicem possunt, commovere non possunt; in quo sunt omnia. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus causa sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici [62] ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causa 216
leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus [63] inferenda sunt, ut odio benivolentia, misericordia invidia tollatur.

Suavis autem est, et vehementer sæpe utilis jocus, et fa- 54
cetiæ: quæ, etiamsi alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neque ullam artem desiderant. In quibus tu longe aliis, mea sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego vero, 217
inquit Cæsar, omni de re [64] facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis, disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, [65] nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis

renthesi dictum accipitur. Est prima ratio præcepti, de principiis tardis. *Nam,* inquit, hæc oratio non explicat caussam, ut intelligatur ejus veritas &c.

61 *simul atque—adhærescit*] v. Clav. in *adhærescere*.

62 *ex propositis*] Ms. Memm. *positis:* non male; sed vulgatum melius et elegantius: estque proprium in hac re verbum. v. Clav.

63 *inferenda sunt*] Pearcius cum Walkero conjicit, *infirmanda:* quod valde placet. Vulgatum explicare non possum. In MS. E. in textu non sunt verba *in contrar. part.—sunt,* sed in margine alia manu scripta, ubi est *efferenda.* Mox *ut* repetunt in altero membro edd. Ald. Juntæ.

64 *facetius posse*] Gruterus e Mss. laudat *facilius,* ut habet etiam Erl. et ed. Lips. Ipse probat, nec valde repugnem. Obstat *ipsis* in seqq. quod friget si *facilius* leg. Vulgatum int. elegantius.

65 *nonnullam in sp.*] Quomodo potuit aliquid sperare, qui ita, ut dixit, de ea re judicaret? Credo Ciceronem scripsisse *non ullam* i. sp. v. quæ forma et aliis locis in *nullam* aut *nonnullam* mutata est, ut dudum observatum a viris doctis.

discere. inveni autem ridicula et salsa multa Græcorum: nam et Siculi in eo genere, et Rhodii, et Byzantii, et præter ceteros, Attici excellunt: sed qui ejus rei rationem quandam conati sunt artemque tradere, sic insulsi exstiterunt, ut
218 nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrinâ ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in
p. 129. omni sermone fusum, alterum peracutum et breve: illa a
a. veteribus superior cavillatio, hæc altera dicacitas nominata est. Leve nomen habet [66] utraque res: quippe leve enim
219 est totum hoc, risum movere. Verumtamen (ut dicis, Antoni) multum in causis persæpe lepore et facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festivitatis ars non desideretur: natura enim fingit homines et creat imitatores et narratores facetos, et vultu adjuvante, et voce, et ipso genere sermonis: tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud [67] facetum dictum emissum
220 hærere debeat, quam cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cum a Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem se videre* respondit? Quid in omni oratione Crassus vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententia, concedendum. Non enim fere quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, et illo, [68] quod in perpetuitate sermonis, et hoc, quod
221 in celeritate atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defensio, tota redundavit hilaritate quadam et joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati: [69] in quo ipse servabat suam; quod est hominibus facetis et dicacibus difficillimum, habere hominum rationem et temporum, et ea, quæ occurrant, cum salsissime dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi ho-
222 mines hoc ipsum non insulse interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium; *flammam a sapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat:* hæc scilicet bona dicta,

66 *utraque res quippe :*] Sic edd. pr. interpungunt, non post *res*. Sic et Ms. E. Ald. et Junta utrinque. Vetus interpunctio servanda: aut *enim* delendum, vel in *etiam* mutandum.

67 *facetum dictum*] Mss. quidam et edd. Francicæ habent *facete*, ut et Ms. E. quod est sane elegantius, et sic dicam ipse: sed mihi hæc correctio videtur. *Facetum dictum* dici potest, ut *bonum dictum*, infra, *brevia dicta* et similia ex antiquiori ratione latinitatis. Supra similia in verbo *factum* habuimus.

68 *quod—quod*] Nihil interest, *quod* hic legas, an *qui*. Sed quia edd. primæ fere *quod* habent, ideo, prætuli. W. tamen fluctuat, primum *qui*, deinde *quod* exhibens, ut Ms. E.

69 *in quo ipse*] Sic recte Pearcius edidit pro vulgato *ipso*, quod ab Ascensio et Aldo est. *Ipse* etiam Ms. noster.

quæ salsa sint. nam ea dicta appellantur proprio jam nomine. Sed ut [70] in Scævolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemque lusit: sic in Bruto, quem oderat, et quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper ille 223
vendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit? atque illa brevia, cum ille diceret, *se sine causa sudare:* [71] *Minime mirum,* inquit, *modo enim existi de balneis.* Innumerabilia hujuscemodi fuerunt, sed non minus [72] jucunda illa perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset, et alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Servilia, et cum contraria inter sese de republica capita contulisset; noster hic facetissime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro 224
primo, FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMUS. *Brute, testificatur pater, se tibi Privernatem fundum reliquisse.* Deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. *Sapiens videlicet homo cum primis nostræ civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil ha-* b.
beret, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri) IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. *Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod nisi puberem te,* inquit, *jam haberet, quartum librum composuisset, et se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset.* Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his 225
facetiis non minus refutatum esse Brutum, quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum casu in eadem causa [73] funere

70 *in Scævolam*] Sic edd. pr. etiam Ms. idem. quod non mutem in facilius *Scævola*, etsi Ms. noster habet, cum Lambino et Pearcio. Sed eadem habent mox *conticuit*, ut Ms. E. quod Aldus correxit in *continuit*, sequente Junta; idque melius est altero.

71 *minime mirum*] int. te sudare, i. e. non sine causa sudas. nam, qui de balneis exeunt, sudant, cum sudore exeunt. Pearcius delevit *mirum*, tum quod in duobus Mss. non repererat, quibus consentit Ms. Erl. tum quod rei non consentiret: quippe responsionem ad utrumque referri debere, et ad *sudare* et ad *sine causa:* sed hanc responsionem *minime enim*, tantum ad *sudare* referri posse: quod non est. Nempe miramur, quæ sine causa fiunt aut fieri videntur. Itaque sequi exemplum Pearcii non sum ausus. Si tamen vitium est in hac lectione, et simplex negatio requiritur, suspicer, Ciceronem scripsisse modo *mirum*, sc. quod dicis, te sine causa sudare, cum modo exieris de balneis, et *minime* esse glossam quæ in textum venerit. In istis libris scriptis autem non modo *mirum* omittitur, sed etiam *inquit*, quod abesse non potest.

72 *jucunda illa*] Sic Mss. edd. pr. Vulg. *ista juc.* Transpositio temere facta in Aldina, et repetita in Junt. in vulgatos venit.

73 *funere efferretur*] Vulgg. *cum funere.* Secuti sumus cum Pearcio libros veteres. W. habet *cum funere ferretur.* Repetitum *cum* e præcedentibus. Ms. E. habet tantum: *i. e. causa ferretur.*

efferretur anus Junia. Pro, dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quam inexspectata? quam repentina? cum, conjectis oculis, gestu omni imminenti, summa gravitate et celeritate verborum, *Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum*
226 *dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? patrimonione augendo? at id non est nobilitatis. sed fac esse, nihil superest; libidines totum dissipaverunt. an juri civili? est paternum. sed dicet, te, cum ædes venderes, ne in rutis quidem, et cæsis solium tibi paternum recepisse. an rei militari? qui numquam castra videris? an eloquentiæ? quæ nulla est in te: et, quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti? Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocun-*
56 *dis quidem tibi ullum locum reliquisti.* Sed hæc tragica atque
227 divina: faceta autem et urbana innumerabilia [74] ex una contentione meministis. nec enim concio major umquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quam [75] hujus contra collegam in censura nuper, neque lepore et festivitate conditior.

Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, et multum facetias in dicendo prodesse sæpe, et eas arte nullo modo posse tradi. [76] Illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, et non hujus rei quoque palmam, ut cetera-
228 rum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego vero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paullum inviderem. nam esse quamvis facetum atque salsum, non nimis est per se ipsum invidendum: sed, cum omnium sis venustissimus et urbanissimus, omnium gravissimum et severissimum et esse, et videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum
229 videbatur. Hic cum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi

74 *ex una contentione*] Sic cum Pearcio rescripsi pro *concione:* nec enim illa *concio* fuit, sed *oratio*, ut post appellatur, in judicio. Vitium ortum est ex eo, quod mox sequitur verbum *concionis*, sive ex compendio scribendi. Contentio est, quæ alias dicitur altercatio. *Contentione* præter Mss. Pearcii habet etiam Ms. E. et ed. W. Ac vereor ne etiam mox Cicero *contentio* scripserit. Est enim tautologia, si *concio* verum est; quod nihil differt ab *oratione apud populum*.

75 *hujus contra collegam*] Crassi contra Domitium, in nobili censura, de qua ap. Ciceronem et alios sæpe commemoratur. v. Clav. in Domitio.

76 *Illud quidem*] Delevimus *et* cum Pearcio, auctoribus Ms. E. edd. W. et aliis. Contra mox male idem pro *quamvis* recepit *quemvis* ex edd. quibusdam; quod h. l. sensum nullum habet. Ed. W. habet *quamvis*, item Ms. E. i. quantumvis. Nec magis bene pro *sis* dedit *sit:* loquitur enim de genere, ut ante. Ceterum *sit* est jam in quibusdam edd. et scr. etiam Erl.

enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, p. 130.
ne quid jocus de gravitate decerperet; quod quidem in a.
primis a Crasso observari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cum his nihil opus sit. nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quærimus: ut in adversarium, [77] et maxime, si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, si facile homines audituri videbuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti 230
dicimus, quam quæ priores. nam et ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, et humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti, ut in ista ipsa concione nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo objectum, lepore magis elevandum, quam contentione frangendum videretur. Tum 57
Sulpicius, Quid igitur? inquit, patiemur, Cæsarem, qui 231
quamquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse [78] elaborat, non explicare nobis totum genus hoc jocandi, quale sit, et unde ducatur; præsertim cum tantam vim et utilitatem salis et urbanitatis [79] esse fateatur? Quid si, inquit Julius, assentior Antonio dicenti, nullam esse artem salis? Hic cum Sulpicius reticuisset, 232
Quasi vero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius [80] jamdiu loquitur, ars ulla sit. observatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent: quæ si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens? Quis enim hæc non vel facile, vel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim et hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut parva intelligamus, cum, quo referenda sint, didicerimus. Quare, 233
Cæsar, ego quoque a te hoc peto, ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto jocandi genere, quid sentias, ne qua forte dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu, atque

77 *et maxime*] Non placet *et*, quod in hac forma non solet addi. Sic mox c. 58. *admirantur omnes acumen—— maxime respondentis.*

78 *elaborat*] Ms. Erl. Ed. W. *laborat.* Crediderim Ciceronem scripsisse *elaboravit.* Mox dedimus *explicare nobis totum* e Mss. pluribus, etiam Erl. et edd. pr. Sed etiam *tamen* est alieno loco, videturque Cicero dedisse, *et multo—elaborat*, vel *elaboravit, tamen n. e.* &c.

79 *esse fateatur*] Pro *fateamur* dedimus cum Pearcio. Qui nobis *fateamur* dedere, retulere ad *patiemur*, non recte. *Fateatur* Mss. tres Pearc. et Erl.

80 *jamdiu loquitur*] Pro vulgato *tamdiu*, e Ms. ap. Grut. et Erl. *tamdiu* foret reprehendentis. *jamdiu* honeste dicitur. Mox *facere posset*, pro *f. possit* ex edd. pr. præter W. et analogia id desiderat. item *non vel*, ex iisdem pro *vel non*.

in tam accurato sermone præterita esse videatur. Ego vero, inquit ille, quoniam [81] collectam a conviva, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi. quamquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum, spectante Roscio. quis enim sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Crasso audiente, primum loquar de facetiis,
b. et docebo sus (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus
234 nuper audisset, *fenum alios* aiebat *esse oportere*. Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse videatur. verum te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus jam labore atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone,
58 quasi in aliquo peropportuno deversorio. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices. nam te in viam, simulac perpaullulum gustaris, extrudam et ejiciam.

235 Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere, quid sentiam, perbreviter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur; unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sitne oratoris, velle risum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo exsistat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere, nequeamus, et quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, [82] viderit Democritus. neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet: et, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicerentur.
236 Locus autem, et [83] regio quasi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine et deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur vel sola, vel maxime, quæ notant et designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est plane oratoris movere risum; vel quod ipsa hilaritas benivolentiam conciliat ei, per quem excitata est: vel quod admirantur omnes acumen, uno sæpe in verbo positum, maxime respondentis, nonnumquam etiam lacessentis; vel quod frangit adversarium, quod impe-

81 *collectam a conviva*] *Collecta* exprimit Græcum ἔρανος. Itaque non opus conjicere *conviviis*, quod proprie collecta fit a pluribus. Nam ἔρανος a singulis petitur.

82 *viderit Democritus*] Lepide dat hoc negotii Democrito, quia semper risisse traditur.

83 *regio quasi ridiculi*] Non necessario *quasi* suo verbo præponitur. Interdum distrahitur ab eo, ut c. 83. *quasi oratori scena*. c. 84. *quasi a. pr. a nostris secreveram*. Ergo et postponi potest. Or. III, 16. *hinc discidium illud extitit quasi linguæ atque cordis*: nam *quasi* pertinet ad *discidium*. Non ergo necesse est, cum Pearcio corrigere *quasi regio*. Est tamen sic in Ms. E.

dit, quod elevat, quod deterret, quod refutat: vel quod
ipsum oratorem, politum esse hominem significat, quod
eruditum, quod urbanum, maximeque quod tristitiam ac
severitatem mitigat, et relaxat, odiosasque res sæpe, quas
argumentis dilui non facile est, joco risuque dissolvit. Qua- 237
tenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam di-
ligenter videndum est, id quod in quarto loco quærendi po-
sueramus. nam nec insignis improbitas, et scelere juncta,
nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos ma-
jore quadam vi, quam ridiculi, vulnerari volunt: miseros
illudi nolunt, nisi si se forte jactant. Parcendum est autem
maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui dili-
guntur. Hæc igitur adhibenda est primum in jocando mo- 59
deratio. Itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio ma- 238
gno, neque misericordia maxima digna sunt. Quamobrem
materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in
vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, ne-
que eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi viden- p. 131.
tur; eaque belle agitata ridentur. Est etiam deformitatis, a.
et corporis vitiorum satis bella materies ad jocandum: sed 239
quærimus idem, quod in ceteris rebus maxime quærendum
est, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, ne quid
insulse, sed etiam, si quid perridicule possis. vitandum est
oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus.
Quæ cujusmodi sint, facilius jam intelligemus, cum ad ipsa
ridiculorum genera venerimus.

Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re 240
tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam ali-
qua fabella, narratur, ut olim tu, Crasse, in Memmium, *co-
medisse eum lacertum Largii*, cum esset cum eo Tarracinæ de
amicula rixatus. salsa, attamen a te ipso ficta [84] tota narra-
tio. addidisti clausulam, tota Tarracina tum omnibus in pa-
rietibus inscriptas fuisse litteras, tria LLL, duo MM. cum
quæreres, id quid esset, senem tibi quendam oppidanum
dixisse, *Lacerat lacertum Largii mordax Memmius.* Per- 241
spicitis, hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam
oratorium, sive habeas vere, quod narrare possis, quod ta-
men est mendaciunculis adspergendum, sive fingas. Est
autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstres, ut
mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes expri-
mantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur.
In re est item ridiculum, quod ex quadam depravata imita- 242
tione sumi solet, ut idem Crassus, *per tuam nobilitatem, per
vestram familiam.* Quid aliud fuit, in quo concio rideret,
nisi illa vultus et vocis imitatio? *Per tuas statuas* vero cum

84 *tota narratio*] Sic edd. pr. et Ms. E. recte. Vulgo *oratio.*

dixit, et extento brachio paullulum etiam de gestu addidit,
vehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imi-
tatio senis: *Tibi ego, Antipho, has sero*, inquit. [85] *senium est,
cum audio.* Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum,
ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim etholo-
gorum, si nimia est imitatio, sicut obscænitas. orator sur-
ripiat oportet imitationem, ut is, [86] qui audiat, cogitet plura,
quam videat: præstet idem ingenuitatem et ruborem suum,
60 verborum turpitudine et rerum obscænitate vitanda. Ergo
243 hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est:
quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus de-
scribuntur hominum mores, et ita effinguntur, ut aut, re
narrata aliqua, [87] quales sint, intelligantur: aut, imitatione
brevi injecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperi-
244 antur. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi, aut
sententiæ quodam acumine movetur. Sed ut in illo supe-
riore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mi-
morum ethologorum similitudo; sic in hoc, [88] scurrilis ora-
b. tori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distin-
guemus a Crasso, a Catulo, a ceteris familiarem vestrum,
Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in
mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces; Granio
quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primum, ne, quoties-
245 cumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pu-
sillus testis processit. *Licet*, inquit, *rogare?* Philippus.
Tum quæsitor properans, *Modo breviter.* Hic ille, *Non ac-
cusabis. perpusillum rogabo.* Ridicule. Sed sedebat judex
L. Aurifex, [89] brevior etiam, quam testis ipse. omnis est ri-
sus in judicem conversus. [90] visum est totum scurrile [judi-
cium]. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quam-
246 vis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia. Ut iste, qui
se vult dicacem, et mehercule est, Appius, sed nonnum-
quam in hoc vitium scurrile delabitur. *Cœnabo*, inquit, *apud
te*, huic lusco familiari meo, C. Sextio: *uni enim locum esse*

85 *senium est, cum audio.*] Pearcius putat in hoc esse judicium Crassi de illa imitatione Roscii, sc. tam felicem illam fuisse, ut audiens eam, ipsum senium audisse videatur. Immo, est aliud exemplum imitationis.

86 *qui audiat*] Ed. W. *qui audiet.* item Ms. E.

87 *quales sint*] Pro vulgato *sunt*, quod est contra latinitatem.

88 *scurrilis or. dicacitas*] Pearcius dedit *scurrili*, intellecto genere. non bene. non de genere scurrili sermo est. nam id est omnino vitandum, ut Cicero dixit.

89 *brevior etiam, quam testis ipse*] Sic dedi ex ed. s. l. et a. Lips. Ed. W., *brevior ipse, quam testis.* Vulgo, *quam ipse testis.* Ms. E. non habet *ipse.*

90 *visum est totum scurrile* &c.] *Judicium* quomodo *scurrile* dici potest? Immo dictum scurrile visum est. Pearcius dedit ***scurrile ridiculum.*** id sapit correctorem. Immo *judicium* e margine in textum venit. Adscriptum erat ab aliquo in margine: *judicium*, sc. auctoris de illo dicto; quales notæ centies in Mss. marginibus reperiuntur. Itaque uncis inclusi.

video. Est hoc scurrile, et quod sine causa lacessivit: et tamen id dixit, quod in omnes luscos conveniret. Ea, quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextii, et ex tempore, [91] *Manus lava*, inquit, *et cæna.* Tem- 247
poris igitur ratio, et ipsius dicacitatis moderatio et temperantia, et raritas dictorum, distinguet oratorem a scurra: et, quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid; illi totum diem, et sine causa. Quid enim est Vargula assecutus, cum eum candidatus A. Sempronius [92] cum M. suo fratre, complexus esset; *Puer abige muscas?* Risum quæsivit, qui est, mea sententia, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudentia et gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum 61
maxime moveant. Hæc igitur sit prima partitio, quod fa- 248
cete dicatur, [93] id alias in re haberi, alias in verbo: facetiis autem maxime homines delectari, si quando risus conjuncte, re verboque, moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, [94] ex iisdem locis fere etiam graves sententias posse duci. tantum interest, quod gravitas honestis in rebus severe, jocus in turpiculis et quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis et laudare frugi servum possumus, et, si est nequam, jocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace servo, *Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum:* quod idem in bono servo dici solet; sed hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem locis [95] omnia nascuntur. 249
Nam quod Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, et ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri? quotiescumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem:* præclarum et grave est: quod Calvino Glaucia claudicanti, *Ubi est vetus illud? num claudicas?* [96] *at hic clo-* p. 132. a.

91 *manus lava*] Exprobrat facetissime sordes avaritiæ e pecuniis captis.

92 *cum M. suo fratre*] *Suo* delendum puto: fratre sc. Auli, qui comitabatur fratrem petentem magistratum, de more.

93 *id alias in re haberi* &c.] Locum hunc correximus ex edd. pr. Vulgatum, *habere—facetias. maxime etiam* &c. est ab Aldo. Error ortus est ex eo, quod in ed. W. et s. l. et a. *autem* transpositum erat, *maxime autem*, quod correxit bene ed. Mediol. Sic est etiam in Ms. E.

94 *ex iisdem locis fere*] *Locis* delendum puto: quod e glossa natum est. Deberet saltem esse, *ex iisdem fere locis.*

95 *omnia nascuntur*] *Omnia* delendum puto; quod in Ms. E. est post *nascuntur.* Nam de genere universo ante dixit. Hoc pertinet tantum ad exemplum propositum: nempe, et quod in laudem dicitur, et quod ad contumeliam, ex eodem fonte ducitur. Sic paullo post, in exemplo proximo, simile quid adjungit. Et debent sic conjungi: *iisdem etiam verbis: ex iisdem a. l. nascuntur.*

96 *a. h. clodicat*] Pearcius *claudicat.* Sic et Stephanus et Lamb. ex ingenio; sed illud habet Ms. E.

dicat: [97] ridiculum est: et utrumque ex eo, quod in claudi-
catione animadverti potuit, est ductum. *Quid hoc Nævio*
ignavius? severe Scipio: at in male olentem, *Video me* [98] *a*
te circumveniri, subridicule Philippus. At utrumque genus
250 continet verbi ad litteram immutati similitudo. Ex ambiguo
dicta, vel argutissima putantur, sed non semper in joco,
sæpe etiam in gravitate versantur. Africano illi majori,
coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea
sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit,
si non convenit. caput enim magnum est: laudabile, et hone-
stum. At ex eodem genere est: *Calvus satis est; quod dicit*
parum. Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eo-
251 dem severa et gravia sumantur. Atque hoc etiam animad-
vertendum, non esse omnia ridicula, faceta. Quid enim
potest esse tam ridiculum, quam Sannio est? Sed ore, vul-
tu, imitandis moribus, voce, denique [99] ipso corpore ride-
tur. [100] Salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut ejus-
62 modi oratorem esse velim, sed ut mimum. Quare primum
genus hoc, quod risum vel maxime movet, [1] non est nostrum:
morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum;
naturæ ridentur ipsæ: quas personas [2] agitare solemus, non
sustinere: alterum genus est imitatione admodum ridicu-
lum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, et cursim;
252 [3] aliter enim minime est liberale: tertium, oris depravatio,
non digna nobis: quartum, obscænitas, non solum non foro
digna, sed vix [4] convivio liberorum. Detractis igitur tot
rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut
in re, ut ante divisi, positæ videntur esse, aut in verbo.
Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen

97 *hoc ridiculum est*] Delevi *hoc.* manifeste sibi respondent: *præclarum et grave est: quod C. G. cl.—ridiculum est.*

98 *a te circumveniri*] Pearcius cum Stephano et Lamb.: *a te non conveniri, sed circ.* Sed Lamb. fatetur id a suis Mss. abfuisse. Potest intelligi: unde fit acutius etiam. Pro eo, quod debebat dicere, *video me a te conveniri*, dixit *circumveniri:* quod est ridiculum *παρὰ προσδοκίαν.*

99 *ipso corpore ridetur*] Sic edd. pr. item Ms. E. Aldus *corpore ridetur ipso;* quod in oratione gravi efficacius foret. Sed id h. l. non agitur. Secus est mox: *naturæ ridentur ipsæ:* nam ibi est in reprehensione.

100 *Salsum hunc possum dicere; atque ita*] Edd. pr. et Ms. E. habent *possem:* malim *possim.* Mox scribendum puto, *at ita*, pro *atque ita:* est enim quasi correctio, vel explicatio ac distinctio; ubi non dicitur *atque ita*, verum *at*, vel *sed ita.* hic dixit *at*, quia statim sequitur *sed.*

1 *non est nostrum*] sc. oratorum, de quibus hic dicimus. Interpunctio hic in vulgatis non bene habet.

2 *agitare—non sustinere*] *agitare*, i. e. ridere, vexare; quod fertur in oratore, non *sustinere;* nam hoc est mimorum, qui dicuntur personam aliquam sustinere.

3 *aliter enim est m. l.*] Sic bene Pearcius: nisi quod *enim* posset abesse. Sed vulgo *alterum est* &c. male. Nam *alterum* jam ante positum est, et sequitur mox *tertium.*

4 *convivio liberorum.*] *Liberorum* delendum. Quorsum enim additur? An de convivio servorum in mentem cui venire potest? *Convivii dicta* nota sunt e Cicerone. Est glossa.

est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem.

Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non 253
in re: sed non sæpe magnum risum movent: magis ut belle et litterate dicta laudantur: [5] ut in illum Titium, quem, cum studiose pila luderet, [6] et idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque, [7] cum in campum non venisset, requirerent, excusavit Vespa Terentius, quod eum *brachium fregisse* diceret: ut illud Africani, quod est apud Lucilium:

Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.

Ut tuus amicus, Crasse, Granius, *non esse sextantis.* Et, 254
si quæritis, is, qui appellatur dicax, [8] hoc genere maxime excellet: sed risus movent alia majores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque ceteri accipi- b.
ant, posse ducere: sed admirationem magis, quam risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. Quæ 63
genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridi- 255
culi genus, cum aliud exspectamus, aliud dicitur. Hic nobismet ipsis noster error risum movet. Quod si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius: ut apud Nævium videtur esse misericors ille, qui judicatum duci videt, percunctatus ita, *Quanti addictus? mille nummûm.* Si addidisset tantummodo, *Ducas licet;* esset illud genus ridiculi præter exspectationem: sed quia addidit, *Nihil addo, ducas licet:* [9] addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, [10] salsissimum. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, et ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessivit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, 256
de quibus est doctrina quædam subtilior; attendere et aucupari verba oportebit: [11] in quo, ut ea, quæ sint frigidio-

5 *ut in illum Titium, qui*] *In illum Titium* int. dictum, nec necesse est cum Pearcio corrigere *ut illud in Titium:* quamquam melius convenit sequenti, *ut illud Afr.* At post, *quem* necessarium est fieri e *qui:* quod, non est, quo referatur. *Quem* refer ad *excusavit.*

6 *et idem signa sacra—putaretur*] Primum *et* elegantius abest, et quod natum videtur ex ultima præcedentis: deinde *sacra* delendum: quorsum enim additur?

7 *cum in campum non venisset*] Sic edd. pr. recte, pro vulgato, *eum—non venisse,* quod plane non coit cum textu orationis, estque ab Aldo. In meo exemplo Aldino etiam sic correxit manus docta. Decepit Aldum vitiosum illud *qui.* nisi quis malit *cur,* pro *cum,* ut est in Ms. Erl. sed præcedente *eum.*

8 *hoc—excellet*] Sic restituimus ex edd. pr. quibus consentit Ms. E. *excellit* est ab Aldi correctione.

9 *addito ambiguo*] Nempe *nihil addo;* quod est ex auctionibus: non plus liceor; habe tibi mancipium.

10 *salsissimum*] Sic sine hæsitatione correxi vulgatum *salsissimus.* Retulerunt librarii ad illum, qui apud Nævium ista dixit: male. Respondent sibi clare hæc: *esset illud genus,* et *fuit, u. m. q. v. salsissimum.*

11 *in quo*] Hoc est ab Aldo, qui ad totum retulit. Edd. pr. Ms. E: *in quibus,* quod ad verba refertur: id rectius puto. Ad sensum tamen nil interest.

ra, vitemus, (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur,) permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in littera positum, Græci vocant παρονομασίαν, ut *Nobiliorem, mobiliorem* Cato: aut, ut idem, cum cuidam dixisset, *Eamus deambulatum:* et ille, *Quid opus fuit de? Immo vero,* inquit, *quid opus fuit te?* aut ejusdem responsio illa, [12] *Si tu et ad-*
257 *versus et aversus impudicus es.* Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic illum in campo Martio no-
64 men invenisse. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facete interponitur, vel ut est, vel paullulum immutatus; aut aliqua pars versus, [13] ut Statius Scauro stomachanti; ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Crasse, dicant:

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
Tanta confidentia estis? auferte istam enim superbiam.

Nam in Cœlio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille a se pecuniam profectam diceret testis, et haberet filium delicatiorem, abeunte jam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

258 In hoc genus conjiciuntur proverbia: ut illud Scipionis, cum Asellus omnes provincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, *Agas asellum,* et cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem
259 venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, cum ad
p. 133. verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo
a. uno genere totus est Tutor, minus vetus, oppido ridiculus. Sed abeo a mimis: tantum genus hujus ridiculi insigni aliqua et nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, [14] num tibi molestus esset futurus, si ad te [15] bene ante lucem venisset: *Tu vero,* inquisti, *molestus non eris: Jubebis igitur te,* inquit,
260 *suscitari?* et tu, *Certe negaram te molestum futurum.* Ex eo-

12 *Si tu*] Vereor, ut hoc integrum sit. nam non est hæc forma responsionis.

13 *ut Statius Scauro*] Ed. s. l. et a. Lips. habent *Seius;* quod prætulerim, intellexerimque illum Seium, cujus est apud Cic. de Offic. II, 17. mentio. *Statium* quem intelligam, non habeo.

14 *num tibi*] Quomodo venit in libros *non tibi,* quod manifeste falsum est, cum sit interrogatio; in qua necessaria est particula interrogandi? Nempe, quia infra vitium irrepserat *negaras,* pro *negaram,* quod in uno Ms. repertum recte restituit Pearcius, estque etiam in Ms. E. Ipse vel sine Ms. restituissem. Nam Crassius negarat: *tu vero molestus non eris. Num* habent edd. pr. omnes, et Ms. E. et alius Pearcii.

15 *bene ante lucem*] *Bene* aliquando suspectum fuit. Sed videtur *mane* excidisse: *bene mane ante lucem;* idem Guilielmio in mentem venisse video; qui et *ante lucem* delet.

dem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum
M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret Acidinum
consulem, præcoque dixisset, *Dic de L. Manlio: Virum
bonum*, inquit, *egregiumque civem esse arbitror.* Ridicule
etiam illud. [16] L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille,
Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non hercule, inquit,
ex mei animi sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum sal-
sa, cum aliud est exspectatum, natura enim nos (ut ante
dixi) noster delectat error: ex quo, cum quasi decepti su-
mus exspectatione, ridemus. In verbis etiam illa sunt, quæ 65
aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi 261
translatione, aut ex inversione verborum. [17] Ex immuta-
tione; ut olim Rusca cum legem ferret annalem, dissuasor
M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, *M. Pinari, num, si contra te
dixero, mihi male dicturus es, ut ceteris fecisti? Ut sementem
feceris, ita metes*, inquit. Ex translatione autem, ut, cum 262
Scipio ille major Corinthiis statuam pollicentibus eo loco,
ubi aliorum essent imperatorum, *turmales* dixit *displicere.*
Invertuntur autem verba, ut, Crassus apud M. Perpernam
judicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculε-
onem Gratidiano [18] L. Ælius Lamia, deformis, ut nostis:
qui cum interpellaret odiose: *Audiamus*, inquit, *pulcellum
puerum*, Crassus. Cum esset arrisum, *Non potui mihi*, in-
quit, Lamia, *formam ipse fingere: ingenium potui.* Tum hic,
Audiamus, inquit, *disertum.* multo etiam arrisum est vehe-
mentius. Sunt etiam illa venusta, ut in gravibus sententiis,
sic in facetiis. Dixi enim dudum, materiam aliam esse joci,
aliam severitatis: gravium autem, et jocorum unam esse
rationem. Ornant igitur inprimis orationem verba relata 263
contrarie: quod idem genus sæpe est etiam facetum; ut,
Servius ille Galba cum judices L. Scribonio tribuno plebis
ferret familiares suos, et dixisset Libo, *Quando tandem,
Galba, de triclinio tuo exibis? Cum tu*, inquit, *de cubiculo
alieno.* A quo genere [19] ne illud quidem plurimum distat,
quod Glaucia Metello, *Villam in Tiburte habes, cortem in
Palatio.*

16 *L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille*] Hic quidem vitium inest. Nasicæ non sunt e Porciis, sed Catones. Ergo sic, opinor, fuit: *L. N. censori Porcio Catoni*, vel *Censori P. C. L. N.* Ita melius conveniet *cum ille.*

17 *ex immutatione*] i. e. ἀλληγορία, ut patet exemplo, *ut sem. f. ita metes. Verba immutata* sunt translationes, tropi: at *oratio immutata*, cum tota est tropica, id est, in allegoria. Or. 27. *cum fluxerunt plures continuæ translationes, alia plane fit oratio.* Quintil. VIII, 6. *inversionem* vertit. Ceterum forma narrationis vix sine vitio est.

18 *L. Ælius Lamia*] Sic edidimus cum Pearcio, ut voluit Pighius. Nam omnes Lamiæ sunt ex Æliis. v. Clav. Edd. pr. *Helalius*, unde *L. Ælius* fieri debebat, non *Helmius* aut *Helvius.*

19 *ne illud quidem plurimum distat*] *Plurimum* pro *multum* nondum alibi apud Ciceronem reperi. suspectum mihi est.

66 Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse
264 me puto: rerum plura sunt, eaque magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus est narratio; res sane difficilis. Expri-
b. menda enim sunt, et ponenda ante oculos ea, quæ [20] videantur esse verisimilia, quod est proprium narrationis, et quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cujus exemplum, ut brevissimum, sit sane illud, quod ante posui, [21] Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam
265 narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia, ut, cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, *Multos*, inquit Antonius, *possum tuos Ajaces Oileos nominare*. Est etiam ex similitudine: quæ aut collationem habet, aut tamquam imaginem. Collationem: ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: *Erras*, inquit, *Scaure, ego enim Magium non conservasse dico, sed, tamquam nudus nuces legeret,* [22] *in ventre abstulisse:* [23] ut ille M. Cicero senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *nostros homines similes esse Syrorum venalium: ut quisque optime Græce sciret, ita esse nequissimum.*
266 Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in [24] Helvium Manciam, *Jam ostendam, cujusmodi sis:* cum ille, *Ostende, quæso;* demonstravi digito pictum Gallum in [25] Mariano scuto Cimbrico, [26] sub Novis, distortum, ejecta lingua, buccis fluentibus: risus est commotus: nihil tam Manciæ simile visum est: ut cum [27] Tito Pinario, mentum in dicendo intor-
267 quenti, *tum ut diceret, si quid vellet, si nucem fregisset.* Et-

20 *videantur esse verisim.*] Sic edd. pr. pleræque pro vulgato *et*. restituitque jam Pearcius.

21 *Crassi de Memmio.*] v. c. 59.

22 *in ventre abstulisse*] Sic ed. W. quod prætuli vulgatæ, *in ventrem;* cujus lectionis auctores non intellexere dictum. Sicut nudus, cum nuces legit, non potest eas abscondere et domum auferre: sed tantum aufert, quantum in ventrem condidit, adeoque *in ventre* aufert nuces: sic Magius ille, cum omnia abliguriret, *in ventre abstulit* illas pecunias. Nihil certius aut evidentius.

23 *ut illud*] int. dictum: at Cicero scripsit sine dubio, ut *ille* Cic. Sicut supra *ut ille Gallus*. Deberet enim esse *Ciceronis* &c. Non dubitavi in textum recipere. Ciceronem intellige nostri avum, ut bene docet Corradus in Quæst. qui de eo adeundus.

24 *Helvium Manciam*] Recepi et ipse post Pearcium *Helvium*, ut volebat Ursinus. v. Clav. Etiam ap. Quintil. VI, 4. quidam libri habent *Helmium* pro *Helvium*.

25 *Mariano scuto C.*] Pighius ad a. 392. corrigit *Manliano*, quem vide de toto loco, diligenter comparato cum locis Plinii et Quintiliani de eadem re. Vulgatum verum puto, propter verbum *Cimbrico:* quamquam et Manlius cum Cimbris bellavit, etsi infeliciter.

26 *sub Novis*] Plinius eandem rem narrans habet *sub veteribus*. Edd. pr. *sub nodis*, ut Ms. E. *Sub Novis* correxit Lambinus. de dissensu Cic. et Plinii v. Gesnerum ad Quintil. l. c.

27 *Tito Pinario*] Sic Ursinus correxit pro *Testio*. vere. Nulla *Testia* familia unquam Romæ fuit: nec duplex nomen gentile his temporibus ulli usurpatum. Scriptum fuit explanate *Tito:* inde factum *Tertio, Testio, Cestio*, ut in Ms. E.

iam illa, quæ minuendi, aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu, Crasse, in concione, *ita sibi ipsum magnum videri Memmium, ut in forum descendens caput ad fornicem Fabii demitteret.* Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum pareret mater ejus, asinum fuisse parituram.* Arguta etiam significatio 268
est, cum parva re, et sæpe verbo res obscura et latens illustratur: ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus et furax, sed egregie fortis, et bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno et gravi; [28] *Nihil est, quo mihi gratias agas,* inquit, *si malui compilari, quam venire:* ut Asello Africanus, objicienti lustrum illud infelix, *Noli,* inquit, *mirari. is enim, qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit, et taurum immolavit.* [29] Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Asellum ignominia levarit.

Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sen- 67
tias, non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, 269
ut Lamiæ Crassus, sed cum toto genere orationis severe ludas, cum aliter sentias, ac loquare: ut noster Scævola Se- p. 134. a.
ptumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret, *Quid tibi vis,* inquit, *insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum.* In hoc genere 270
Fannius in annalibus suis Africanum hunc Æmilianum dicit fuisse, et eum Græco verbo appellat εἴρωνα: sed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaque longe lepore et humanitate omnibus præstitisse. genus est perelegans, et cum gravitate salsum, cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ a me de facetiis 271
disputantur, non majora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus a me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, *P. Mummium cuivis tempori hominem esse.* Sic profecto res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque versari. Sed redeo ad cetera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto 272
verbo vitiosa res appellatur: ut cum Africanus censor tribu

28 *Nihil est, quo m. g. a.*] Ed. W. *quod*, usitatius.

29 *Tanta suspicio est*] Hæc non intelligo. Vereor, ut sint Ciceronis. Videntur quidem explicationem dicti habere debere.

movebat eum centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat, cum ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur; *Non amo*, inquit, *nimium*
273 *diligentes*. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult; ut Salinatori Maximus, [30]cum, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinuisset, multaque ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset, opera sua se Tarentum recepisse; *Quidni*, inquit, *meminerim? numquam enim recepissem, nisi*
274 *tu perdidisses*. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

Homo fatuus,
Postquam rem habere cœpit, est mortuus.
Quid est tibi
Ista mulier? Uxor. Similis medius fidius. et
Quamdiu ad aquas fuit, numquam est mortuus.

68 Genus hoc levius, et, ut dixi, mimicum; sed habet nonnumquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia, cum audisset te censorem a M. Duronio de ambitu postulatum, *Aliquando*, inquit, *tibi tuum negotium agere licebit.*
275 Valde hæc ridentur, et hercule omnia, quæ a prudentibus, quasi [31] per dissimulationem [non] intelligendi, subabsurde salseque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, *Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum:* ut ego, qui in delectu, Metello, cum excusationem oculorum a me non acciperet,
b. et dixisset, *Tu igitur nihil vides? Ego vero*, inquam, *a porta*
276 *Esquilina video villam tuam:* ut illud Nasicæ, qui cum ad poetam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse; Nasica sensit, illam domini jussu dixisse, et illum intus esse. paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, et eum a janua quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse. tum Ennius, *Quid? ego non cognosco vocem*, inquit, *tuam?* Hic Nasica, *Homo es impudens. ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi, te domi non esse, tu mihi non credis ipsi?*

30 *cum—cum*] Potest offendere repetitum *cum;* ubi *et* esse debebat vel poterat: sed et alia exempla latina memini me observasse, et videtur assiduitatem copulæ vitare voluisse.

31 *per dissimulationem non intelligendi*] Hic locus manifestus est vitii: sed ubi sit vitium, pro certo dici non potest. Pearcius corrigit *simulationem n. i.* Ego deleverim *non*. Ms. E. habet *d. non intelligi*. An totum hoc *non intelligendi* est fortasse a glossatore? Nam species non intellectorum dictorum sequitur, et genus illius dissimulationis dicitur.

Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in 277
eo ipso genere, [32] quo dixit: ut, cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu et lana? Non pol*, inquit, *audeo. nam me ad famosas vetuit mater accedere.* Salsa 69
sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam, 278
quo in genere est illud Siculi, cui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Amabo te*, inquit, *da mihi ex ista arbore*, [33] *quos seram surculos.* In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem*, inquit, *neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.* Me quidem hercule valde illa movent stomachosa, et 279
quasi submorosa ridicula, [34] cum non a moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium,

Quid ploras pater?
Mirum ni cantem. condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis ac lenti: ut, cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, *Cave:* rogavit, *numquid aliud ferret præter arcam?* Etiam stultitiæ salsa reprehensio, ut ille Si- 280
culus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: *Quæso*, inquit, *prætor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis.* Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longe aliter, atque sunt, sed acute, atque concinne: ut, cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, et in ejus tabulis ostenderet litteras, A. F. P. R. idque diceret esse, ACTUM FIDE P. RUTILII; Rutilius autem, *ante factum, post* p. 135.
relatum; [35] C. Canius, eques Romanus, cum Rufo adesset, a.
exclamat, neutrum illis litteris declarari. *Quid ergo?* inquit Scaurus; *Æmilius fecit, plectitur Rutilius.* Ridentur etiam 70
discrepantia, *Quid huic abest, nisi res et virtus?* Bella etiam 281

32 *quo dixit*] Pearcius conjicit sic legendum: ego recepi hoc pro *quod.* nam sic edd. pr. Vulgatum est ab Aldo, sed tamen e Mss. Nam sic et E.

33 *quos seram surculos*] Arbores seruntur, quocunque modo manu humana fiant: ergo etiam surculi; qui proprie *pangi* dicuntur. Argutatur ergo P. Manutius, cum *inseram* corrigi vult, sequente Pearcio.

34 *non cum a moroso*] Sic libri omnes, sed in hac forma aliud membrum, quod contrarium sit, sequi debet: *sed* etc. Scribendum ergo *cum non*, nam obscenitatis vitandæ causa sic a Cicerone collocatum esse, non crediderim.

35 *C. Canius*] Est ille Canius, de quo bella est narratio ap. Cic. Offic. III, 14. ubi ei facetiæ tribuuntur.

est familiaris reprehensio, quasi errantis: ut cum objurgavit Albius Granium, quod, [36]cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, et valde absoluto Scævola gauderet; neque intelligeret, contra suas tabulas esse judi-
282 catum. * * * Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, ut, cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simulac domum redisset: *Perdam*, inquit,
283 *vocem, si id fecero*: *Melius est*, inquit, *quam reum.* Bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur: ut, cum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona sine testamento possederat: sederetque advocatus reo Bestiæ, cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, *Vide*,
284 inquit, *Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor.* Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est præter exspectationem; cujus innumerabilia sunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis, et de lege Thoria, et premeretur [37] Lucilius ab iis, qui a pecore ejus depasci agros publicos dicerent, *Non est*, inquit, *Lucilii pecus illud: erratis:* (defendere Lucilium vi-
285 debatur) *ego liberum puto esse. qua lubet, pascitur.* Placet etiam mihi illud Scipionis, illius, qui Ti. Gracchum perculit. cum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tulisset, *Ejero*, inquit: *iniquus est.* cum esset admurmuratum, *Ah*, inquit, *P. C. non ego mihi illum iniquum ejero, verum omnibus.* Ab hoc vero Crasso nihil facetius. cum læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset: *Potest fieri*, inquit, *Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit.* annuit Silus. *potest etiam, ut tu non recte intellexeris.* id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. *potest etiam fieri*, inquit, *ut omnino, quod te audisse dicis, numquam audieris.* hoc ita præter exspectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Hujus generis est [38] ple-
71 nus Nævius, et jocus est familiaris, *Sapiens si algebis, tre-*
286 *mes.* et alia permulta. Sæpe etiam facete concedas adver-

36 *cum ejus tabulis*] Hic locus est vitiosus: nec sanatur, si maxime *ab Albutio* legas, ut placebat Lambino et aliis, et *neque* accipias pro *et non*, cum Pearcio. Omnino non intelligo. Atque sine dubio est lacuna post *judicatum*. Nempe deest dictum facetum Albii; quod si extaret, priora etiam facilius judicaremus. Id non animadversum a viris doctis, inanes conjecturas peperit.

37 *Lucilius*] *Lucullum* faciunt quidam libri scripti et Melanthon. non est tanti, istud quærere.

38 *plenus est Nævius* &c.] Edd. pr. *Novius*. Post inductum *Nævius* ex aliis Mss. quibus consentit Erl. In ceteris variant scr. et edd. inter *jocus* et *locus*: nec quicquam certi extricari potest. Facile credo in his *et jocus* &c. esse partem dicti Næviani, quod Turnebus e Mss. sic refingit, *est jocus, est familia, sapiens* &c. Lambinus autem, *est locus, est* &c. quod tamen intelligi potest, et Turnebiano quoque melius est.

sario idipsum, quod tibi ille detrahit: ut C. Lælius, cum ei
quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis ma-
joribus, *At hercule,* inquit, *tu tuis dignus.* Sæpe etiam
[39] sententiose ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die
legem de donis et muneribus tulit, cum C. Cento prodiisset,
et satis contumeliose, *Quid fers, Cinciole?* quæsisset: *Ut
emas,* inquit, *Cai, si uti velis.* Sæpe etiam salse, quæ fieri 287
non possunt, optantur: ut M. Lepidus, cum, ceteris [40] in
campo exercentibus, in herba ipse recubuisset, *Vellem hoc* b.
esset, inquit, *laborare.* Salsum est etiam, quærentibus et
quasi percunctantibus lente respondere, [41] quod nollent: ut
censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademis-
set, [42] amicique cum vociferarentur, et quærerent, quid ille
patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret,
cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalis-
simus esset: *Me istorum,* inquit, *nihil credere.* Colliguntur 288
a Græcis alia nonnulla, exsecrationes, admirationes, mina-
tiones. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera
descripsisse. nam illa, quæ verbi ratione et vi continentur,
certa fere ac definita sunt: quæ plerumque, ut ante dixi,
laudari magis, quam rideri solent. Hæc autem, quæ sunt 289
in re, et in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, ge-
neribus pauca. Exspectationibus enim decipiendis, et na-
turis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, et si-
militudine turpioris, et dissimulatione, et subabsurda di-
cendo, et stulta reprehendendo, risus moventur. Itaque
imbuendus est is, qui jocose vult dicere, quasi natura qua-
dam, apta ad hæc genera, et moribus, ut ad cujusque modi
genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quo
severior est, et tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ di-
cuntur, salsiora videri solent.

Sed jam tu, Antoni, qui hoc [43] deversorio sermonis mei 290
libenter acquieturum te esse dixisti, tamquam in Pomti-
num deverteris, neque amœnum, neque salubrem locum,
censeo ut satis diu te putes requiesse, et iter reliquum con-
ficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem a te acce-

39 *sententiose ridicula dic.*] i. acute et argute, ut sensus non omnibus statim pateat: ut in hoc, cujus sensus est: ut ea, quæ soles pacisci pro caussis agendis, dona, quæ soles accipere causarum agendarum caussa, non posthæc gratis accipias, sed emas.

40 *in campo exercentibus*] intell. *se*, vel artem armorum &c. Ponitur enim interdum absolute.

41 *quod nollent*] Edd. pr. *nolent*, quod placet; est enim aptum h. l. nisi quis etiam malit *nolint*. Aldus mutavit, ut alia.

42 *amicique cum vocif.*] πλεοναστικῶς repetitum est *cum.* nisi malis deleri, quia nimis frequentatur illa particula, quæ et tertio redit.

43 *devers. sermonis mei*] *Tui* habent Ms. E. ed. W. sequentes *mei*, quod recte recepit Pearcius. Refertur enim ad id, quod c. 57. dixerat Antonius, se in sermone Cæsaris acquieturum, tanquam in peropportuno deversorio: cui et sequentia h. l. respondent.

ptus, inquit, et cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, et Africanos, Maximos, Catones, Lepi-
291 dos protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum et cogitandum fuit. nam cetera faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt,
72 reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus; cum et argumenta causæ, et eos locos, quibus animi judicum conciliantur, et illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi: tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem aut controversiam vocari, quæ non
292 habeat utrumque: sed, quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a malo autem vitioque causæ ita recedam, non ut id me [44] defugere appareat, sed ut totum, bono illo ornando et augendo [45] dissimulatum, obruatur.
p. 136. a. Et, si causa est in argumentis; firmissima quæque maxime tueor, sive plura sunt, sive aliquod unum: sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est; ad eam me potissimum partem, quæ maxime commovere animos homi-
293 num potest, confero. Summa denique hujus generis hæc est, ut, si in refellendo adversario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus, potest, omnia in illum conferam tela; sin nostra facilius probari, quam illa redargui possunt, abducere animos a contraria defensione, et ad no-
294 stram [46] conor traducere. Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo jure sumo: unum, ut molesto aut difficili argumento, aut loco nonnumquam omnino nihil respondeam: quod forsitan aliquis jure irriserit. quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorque me, si quæ premat res vehementius, ita cedere solere, ut non modo non abjecto,

44 *defugere appareat*] Non aptum h. l. verbum *defugere*, quod de labore dicimus, quem recusamus obire: at malum, cujusmodi est h. l. *refugimus*. infr. c. 75. dicit simpliciter *fugere*; cui etiam *recedendi* verbum convenit.

45 *dissimulatum obruatur*] Hæsi in *dissimulatum*, quod h. l. parum aptum videtur. Non enim dissimulatur, quod non refugitur prorsus. Hæsit etiam Guilielmius, cujus tamen correctio *dissimulatim* non placet. Malim a glossa ortum putare: nam quid in eo verbo lateat, aptum h. l. non reperio.

46 *conor traducere*] Pearcius edidit *coner*, secutus Lambinum. Si necessario ad *ut* referendum est verbum, *ut conferam*: recte. Sin altera pars non ita cum prima cohæret, ut verbum ab *ut* pendere debeat, *conor* verum est. Et hoc mihi videtur.

sed ne rejecto quidem scuto fugere videar; sed adhibere
quandam in dicendo speciem atque pompam, et pugnæ si-
milem fugam: consistere vero in meo præsidio sic, ut non
fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse videar. Al- 295
terum est illud, quod ego oratori maxime cavendum, et
providendum puto, quodque me sollicitare summe solet;
non tam ut prosim causis, elaborare soleo, quam ut ne quid
obsim: non quin enitendum sit in utroque; sed tamen
multo est turpius oratori, nocuisse videri causæ, quam non
profuisse. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an 73
hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit
ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur.
Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, sive refellendi
causa, sive quærendi. Tum Julius, Ego mehercule, inquit, 296
Antoni, semper is fui, qui de te, oratore, sic prædicarem,
unum te in dicendo mihi [47] videri tectissimum, proprium-
que hoc esse laudis tuæ, nihil a te umquam esse dictum,
quod obesset ei, pro quo diceres. Idque memoria teneo,
cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus,
esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquen-
tiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus
hanc esse vel maximam, quod non solum, quod opus esset,
diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres: tum
illum mihi respondere memini: cetera in te summe esse 297
laudanda; illud vero improbi esse hominis et perfidiosi, di-
cere quod alienum esset, et noceret ei, [48] pro quo quisque
diceret. quare non sibi eum disertum, qui id non faceret,
videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur,
Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes,
nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus
esse videatur. Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intel- 74
ligam: sed et tu, et vos omnes hoc, inquit, mementote, 298
non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, sed de
exercitationis et consuetudinis meæ mediocritate. Crassi b.
quidem responsum, excellentis cujusdam est ingenii ac sin-
gularis: cui [49] quiddam portenti simile esse visum est,
posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret

47 *videri tectissimum*] Hæc est vera et apta h. l. lectio. Edd. W. habent *lectissimum*, ut Ms. E. et edd. aliæ vett. *tectissimum* recte habet Aldus, ex hoc Junta: ceterum per correctionem e contextu ut opinor. Vulgo *rectissimum*: sed de hoc non quærebatur. *Tectissimus* est cautissimus in dicendo, ne quid excidat, quod adversum sit.

48 *pro quo quisque*] *Quisque* edd. vett. Pronomen hic plane inane est, sive *quisque* legas, sive *quis*. *pro quo diceret*, refertur ad *improbum hominem*.

49 *quiddam port. s.*] Sic primus edidit Aldus. Edd. priores habent omnes *quidem*, quod restituit Pearcius. sic et Ms. E. Vulgatum servavimus, quod quidem bene latinum est. sed cum statim præcedat *Crassi quidem* &c. non bene habet statim *cui quidem*.

299 dicendo, obessetque ei, quem defenderet: facit enim de se conjecturam; cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consulto, putet, quod contra seipsum sit, dicere: (sed ego non de præstanti quadam et eximia, sed prope de vulgari et communi prudentia disputo) [50]ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles; ad quem quidam doctus homo atque in primis eruditus, accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, [51]pollicitus esse, se traditurum: cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset; et ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci, quæ vellet, quam si meminisse,
300 docuisset. Videsne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quam potens et quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, umquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius, oblivisci posse potius, quod meminisse nollet, quam quod semel audisset vidissetve, meminisse. Sed neque, propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est, neque illa mea cautio et timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi, negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed
301 suam significavit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus. non moveor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, quam, quod sapienter
302 tacueris, laudare possunt. Hic [52]quantum fit mali, si ira-

50 *ut apud Græcos*] *Ut* delevit Pearcius, in quatuor Mss. non repertum. Et sane ei non in sequentibus respondet *sic*. Verum illa omissio verbi *ut* in libris est ab non intellecta connexione, quæ sic intelligi debet, ut illa præcedentia, *sed ego non—disputo*, in parenthesi accipiamus. ita Themistocles cum Crasso comparatur. ad extremum summa comparationis est in his: *sed neque propter hoc Them.—significavit facultatem*: atque ita res porro explicatur, de qua dicere cœperat Antonius. Ms. Ed. pro *ut* habet *ita*, sed litera prima evanuit.

51 *pollicitus esse*] Sic correxi vulgatum *pollicitum esse*, ut Manutius et Lamb. voluere, et grammatica ratio postulat: *doctus homo—dicitur accessisse—eique pollicitus esse* &c. aliter recte dici non potest: in *pollicitum* intelligere *dicunt*, in tali contextu, ineptum est.

52 *quantum fit mali*] Hoc laudatur pro Victoriana lectione, pro *quantum sit*; quam sibi dicit placere Pearcius, nec tamen recipit in textum. Immo sic est in edd. vett. omnibus, etiam Aldi, Juntæ &c. sic in Ms. E. et sine dubio vitio operarum *sit* in textum venit, quod pro lectione vulgata deinde fuit, et, ut sæpe factum in aliis, defensum est a severis Criticis, qui a recepta lectione discedere nollent, nec vere receptam lectionem tenerent.

tum, si non stultum, si [53] non levem testem læseris! habet enim et voluntatem nocendi in iracundia, et vim in ingenio, et pondus in vita; nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, et sæpe committunt. Quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, *Occidit ille. adversariumne? immo vero, aiunt, se, et eum, quem defendit.* Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse: 75
ego autem sæpissime video in causis aliquid mali facere 303
homines minime malos. Quid? illud, quod supra dixi, so- p. 137.
lere me cedere, et, ut planius dicam, fugere ea, quæ valde a.
causam meam premerent? cum id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac [54] sua præsidia dimittunt; mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid? cum personarum, quas defendunt, rationem 304
non habent? si, quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando et efferendo invidiosiora faciunt; quantum in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, judicibusque jucundos, sine ulla præmunitione orationis acerbius et contumeliosius invehare; nonne abs te judices abalienes? Quid? si, quæ vitia, aut incommoda sunt in ali- 305
quo judice uno, aut pluribus, ea tu, [55] in adversariis exprobrando, non intelligas, te in judices invehi, mediocre peccatum est? Quid? si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens et lentus existimor: ut, cum te ipsum, Sulpici, objurgabam, quod ministratorem peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut plane insanus esse videatur. In ipsis autem argumen- 306
tis si quid posueris aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturusve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, (dicam enim sæpius,) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certe nequid mali. 76

Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paullo ante 307

53 *non levem testem*] Ex seqq. patet, intelligi testem gravem e dignitate.

54 *sua præsidia dimittunt*] Malim *omittunt*. non enim præsidia militum, exercitus, intelliguntur, quæ dimitti dicuntur; sed castra, munimenta, quæ omittuntur, i. e. relinquuntur. Sic c. 72. *consistere in meo præsidio.*

55 *in adversariis exprobrando*] Si *in* genuinum est; notanda est forma loquendi, *in aliquo quid exprobrare*; quam nuspiam notavi, aut notatam reperi: sed ego id delendum puto. Vicinia præpositionis hujus ante et post, in fraudem induxit librarios aut operas primas.

laudabas, ad ordinem collocationemque rerum ac locorum. Cujus ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum: altera, quæ oratorum judicio et prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus, deinde, ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris præsidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa præscri-
308 bit. Ut vero statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum [56] componamus; id est vel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur. sed eorum partim ita levia sunt, ut contemnenda sint: partim, etiam si quid habent adjumenti, sunt nonnunquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii: neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo
309 malo conjungatur. Quæ autem sunt utilia, atque firma, si ea tamen (ut sæpe fit) valde multa sunt: ea, quæ ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus consimilia, secerni ar-
b. bitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo,
77 quam expendere. Et quoniam (quod sæpe jam dixi) tribus re-
310 bus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo, [57] una ex omnibus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi docere velle videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam et principia, et ceteræ partes orationis, de quibus paullo post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas permanare pos-
311 sint. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen et commovendo proficiunt plurimum, quamquam maxime proprius est locus et in exordiendo, et in perorando; degredi tamen ab eo, quod proposueris atque agas, permovendorum animorum causa, sæpe
312 utile est. [58] Itaque vel narratione exposita, sæpe datur ad commovendos animos [59] degrediendi locus; vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam,

56 *componamus*] Ed. W. *exponamus.* Ms. E. *componantur.*

57 *una ex omnibus his rebus res*] Sic ex edd. pr. dedimus, pro vulgato *u. e. tribus* &c. quod primum est ab Aldo editum, sed e Mss. nam sic Erl. Ceterum *rebus* aut *res* delendum est.

58 *Itaque vel narr. exposita*] Ms. E. *i. v. re narrata atque exposita:* quod melius videtur.

59 *degrediendi locus, vel arg.*] Hic post *locus* colon scribunt Manutius, Pearcius, recte, si illa in sequentibus, *recte id fieri potest*, sunt sine vitio: quod mihi non videtur. Est enim in hac structura valde dura et insolens oratio. Arbitror, aut scribendum, ***ET***, *si habet — dignitatem atque copiam, recte id fieri potest*, aut, quod malim; *si habet—ut id recte fieri possit.*

recte id fieri potest: eæque causæ sunt [60] ad agendum, et
ad ornandum gravissimæ atque plenissimæ, quæ plurimos
exitus dant ad ejusmodi degressionem, ut his locis uti li-
ceat, [61] quibus animorum impetus eorum, qui audiant, aut
impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo repre- 313
hendo eos, qui, quæ minime firma sunt, ea prima collocant.
In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id
quod mihi numquam placuit) plures adhibent patronos, ut
in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum
volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum exspecta-
tioni, qui audiunt, quam celerrime occurratur: cui si initio
satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laboran-
dum. Male enim se res habet, quæ non statim, ut dici
cœpta est, melior fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus 314
quisque, sic et in oratione, firmissimum quodque sit pri-
mum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ ex-
cellant, serventur etiam ad perorandum: si quæ erunt me-
diocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in me-
diam turbam, atque in gregem conjiciantur. Hisce omni- 315
bus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est
dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio.
nam si quando id primum invenire volui, nullum mihi oc-
currit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque
commune.

Principia autem dicendi semper cum accurata, et acuta, 78
et instructa sententiis, apta verbis, tum vero causarum pro-
pria esse debent. Prima est enim quasi cognitio et com-
mendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui au- p. 138.
dit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo, a.
non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt, sed 316
hominem in primis disertum atque eruditum, Philippum,
qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum
habiturus sit, nesciat; et ait idem, [62] cum brachium con-
calefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos
ipsos, [63] unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jacta-
re leniter, ut et venustati vel maxime serviant, et reliquis

60 *ad agendum et ad orn.*] Pearcius recepit *augendum:* et id sane sæpe in *agendum* est mutatum, ut supra vidimus exemplis. Sed tamen hic *agendum* locum habet, referturque ad *gravissimæ*, ut *ornandum* ad *plenissimæ*. Et Cicero alibi quoque hæc duo conjungit, ut pro L. Manil. 1.

61 *quibus animorum impetus eorum, qui*] Durum hoc. *animorum* mihi glossam olet. Mox Ms. E. *audiant*, rectius. nam et alibi est, qui *audiunt*, vel *audient*.

62 *cum brachium concalef.*] Non tacenda est lectio ed. W. *ii*, *quos Bacchus concalefecerit*, *tum se aiunt optime pugnare*. Sed ut sententia bona sit, tamen non consentit sequentibus aut rei universæ. Simile quid est in Ms. E. *Bacchum cum calefecerit*.

63 *unde hoc simile ducat*] *Simile*, etsi scio a Cicerone interdum sic in rhetoricis dici, pro similitudine: tamen hic a suspicione glossæ non libero.

317 viribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium
dicendi vehemens et pugnax non sæpe esse debeat: sed si
in ipso illo gladiatorio vitæ [64] certamine, quo ferro decerni-
tur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vul-
nus, sed ad speciem valere videantur: quanto hoc magis in
oratione exspectandum, in qua [65] non vis potius, sed de-
lectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum om-
nium, quod se universum profundat, et quod totum repente
evolet: [66] sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrime,
318 lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. Hæc autem in
dicendo non [67] extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis
visceribus causæ sumenda sunt. idcirco tota causa perten-
tata atque perspecta, locis omnibus inventis, atque in-
structis, considerandum est, quo principio sit utendum. sic
319 et facile reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt
uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi
degredi sæpe oportere. Ita et momenti aliquid afferent,
cum erunt pæne ex intima defensione [68] depromta, et ap-
parebit ea non modo non esse communia, nec in alias causas
posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur,
79 effloruisse. Omne autem principium aut rei totius, quæ
320 agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad
causam et munitionem, aut [69] quoddam ornamentum et di-

64 *certamine, quo ferro decernitur*] *Quod* mallet Pearcius, cujus formæ sunt exempla quædam: sed libri nil juvant. nam edd. Victorii, Ascensii, Steph. nihil hic valent: et nec verum est, eas *quod* habere: nisi si Victoriana sec. sic habet, quæ non est in manibus.

65 *non vis potius, sed delect.*] Insolentius hoc est: itaque Pearcius e suis Mss. et Gruterianis, quibus Erl. consentit, dedit *quam* pro *sed*. Verum id est e correctione scribarum: Ego malim *potius* delere, quod e *non vis* nasci potuit. Ceterum *oratio* h. l. est pars, genus orationis, scil. exordiorum, in quibus non vis, sed delectatio quæritur, per quam auditores concilientur dicenti.

66 *sic omnia*] Non hic est comparatio, ut *sic* locum habere solito sensu possit: sed continuatur proposita sententia, exprimiturque positive, quod dictum erat negative. Itaque intelligendum est, *adeo*, pro quo quoque *sic* et *ita* dicuntur. Nam corrigere *sed* facile fuerit, eaque commoda sententia foret: sed non est necesse.

67 *extrinsecus alicunde quærenda.*] *Aliunde* habent edd. pr. et Mss. omnes. *alicunde* induxit Aldus. *Extrinsecus* et *aliunde* jungit, sed aliter, Cicero ad Div. V, 13. nam illo in loco sunt synonyma, et in diversis formis dicta: *non aliunde pendere, nec extrinsecus habere suspensas rationes bene maleque vivendi.* Sed hic debent verba sensu differre; quod tamen non est. Atque hoc motus videtur Aldus correxisse *alicunde;* sicut recte potuisset dici etiam *extrinsecus alicubi.* Igitur ad sensum *alicunde* melius esset, si modo constaret id e genuino exemplo sumtum, non ab Aldo factum, quod credo: valdeque vereor, ne *aliunde* per glossam additum τῷ *extrinsecus* fuerit, et sic in contextum venerit. Judicent acutiores.

68 *depromta—ea—communia*] Sic cum Pearcio edidimus pro *depromtæ.* Intelligenda enim sunt, principia dicendi, exordia. Confusio orta videtur a præcedente verbo *rebus.* *Depromta* quidem habet plane Ms. E.

69 *quoddam ornamentum et dignitatem.*] Suspicatus sum, Ciceronem scripsisse *ad dignitatem:* ita venustius respondet priori, *aditum ad causam:* et hanc per exordia, velut ornamenta, conciliari orationi vult Cicero cum aliis rhetoribus, sicut ornatæ fores addunt dignitatem ædibus. Sed tamen video etiam *orn. et dignitatem* respondere posse verbis *aditum et munitionem.*

gnitatem. Sed oportet, ut ædibus ac templis vestibula et
aditus, sic causis principia proportione rerum præponere.
Itaque in parvis atque infrequentibus causis ab ipsa re est
exordiri sæpe commodius. Sed cum erit utendum principio 321
(quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adversario, aut ex
re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex
reo, (reos appello, quorum res est,) quæ significent virum
bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia
dignum, quæ valeant contra falsam criminationem: ex ad-
versario, iisdem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, 322
si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si
ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui sanarique non
possit: ex iis autem, apud quos agetur, ut benivolos bene-
que existimantes efficiamus: quod agendo efficitur melius,
quam rogando. Est id quidem in totam orationem confun- b.
dendum, nec minime in extremam: sed tamen multa prin-
cipia ex eo genere gignuntur. Nam et attentum monent 323
Græci ut principio faciamus judicem, et docilem; quæ sunt
utilia: sed non principii magis propria, quam reliquarum
partium: faciliora etiam in principiis, quod et attenti tum
maxime sunt, cum omnia exspectant, et dociles magis initiis
esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ in principiis, quam
quæ in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo.
Maxima autem copia principiorum ad judicem aut allicien- 324
dum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus ani-
morum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in
principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo
judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.
Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, 80
ut non tanquam citharœdi procemium affictum aliquod, sed 325
cohærens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam
nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua tran-
seunt, [70] ut audientiam sibi fieri nolle videantur. Atque
ejusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui vi-
brant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utun-
tur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare
possint.

Narrare vero rem quod breviter jubent; si brevitas ap- 326
pellanda est, cum verbum nullum redundat, brevis est L.
Crassi oratio; sin tum est brevitas, cum tantum verborum
est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed sæpe
obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem

70 *ut aud. s. fieri nolle videantur.*] Sic ed. W. habet, et Mss. aliquot ap. Grut. et Pearc. quæ est vera lectio, habens sensum aptum rei propositæ. At aliæ edd. vett. et vulgares habent, *velle*: quæ lectio abhorrens est, et nullum sensum habet, qui rei conveniat. Nam *audientiam sibi fieri velle*, est in laude: at hic reprehensio est vitiosi transitus.

affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda, et ad persuadendum accommodata
sit, [71] tollit. Ut illa, *Nam is postquam excessit ex ephebis,*
327 quam longa est narratio! mores adolescentis ipsius, et servilis percunctatio, mors Chrysidis, vultus et forma, et lamentatio sororis, reliqua, pervarie jucundeque narrantur. Quodsi hanc brevitatem quæsisset,

Effertur, imus: ad sepulcrum venimus:
In ignem posita est,

[72] his fere decem verbis totum conficere potuisset: quamquam hoc ipsum, *Effertur, imus,* concisum est, ita, ut non
328 brevitati servitum sit, sed magis venustati. Quodsi nihil fuisset, nisi, *In ignem posita est;* tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed et festivitatem habet narratio distincta personis, et interpuncta sermonibus: et est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas; et multo apertius ad intelligendum est, [73] si sic con-
329 sistitur aliquando, ac non ista brevitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, [74] quam cetera: sed
p. 139. hoc magis in hac elaborandum est, quod et difficilius est,
a. non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: et majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam cetera: vel quia si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obcæcat orationem: vel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius: narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interrupte
81 narrabitur. Sed quando utendum sit, aut non sit narratione,
330 id est consilii. neque enim si nota res est, [75] nec si non dubium, quid gestum sit, narrari oportet, nec si adversarius narravit; nisi si refellemus. Ac, si quando erit narrandum, [76] nec

71 *tollit. Ut illa—quam longa &c.*] Conjungenda sunt, *illa narratio.* Edd. pr. *tolli videtur. illa;* quod ita correxit Aldus. nam *tolli* alienum est.

72 *his fere decem verbis*] Edidimus *verbis* pro vulgato *versiculis*, et *his* ex Edd. pr. quæ habent *in his decem. Verbis* a Cicerone scriptum esse, non *versiculis*, clarum est. Nam refertur non ad totam narrationem Terentii, sed ad compendium narrationis, quod præcedit. id constat *novem*, i. e. *decem fere verbis:* quod librarii s. correctores non animadverterunt, sed retulerunt ad totum illud Terentianum, et ex *verbis* fecere *versiculos.*

73 *Si sic consistitur*] Est ex verissima Victorii correctione. Edd. vett. omnes et Mss. *constituitur*, vitiose. Erl. etiam sine *si*.

74 *quam cetera*] Sic edidimus pro vulgato *ceteras*. Edd. Med. et Ven. 1480. addunt *orationis partes*, quod recepit Pearcius. Id supplementum sumtum est e seqq. Litera ultima adhæsit e verbo sequente.

75 *nec si non dubium*] Sic ex Ed. s. l. et a. Lips. Ed. W. et aliæ *nec si dubium;* unde Aldus fecit vulgatum *nec dubium.* Pearcius edidit *nec si dubium.*

76 *nec illa*] Sic edd. pr. *Ne illa est*

illa, quæ suspicionem et crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur, et quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. nam ad summam totius causæ pertinet, caute, an contra, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio.

Sequitur, ut causa ponatur, in quo videndum est, quid in 331
controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjuncte, et infirmandis contrariis, et tuis confirmandis. namque una in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem et confirmationem et reprehensionem quærit: sed quia neque reprehendi quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes, neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas, idcirco hæc et natura, et utilitate, et tractatione conjuncta sunt. Omnia autem concludenda plerumque rebus augen- 332
dis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes judicum quam maxime permovendas, et ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

Neque sane jam causa videtur esse, cur secernamus ea 333
præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus. sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ. Nam et sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; et honesti, et diserti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque hæc 82
in senatu minore apparatu agenda sunt: [77] sapiens enim est consilium: multisque aliis dicendi relinquendus locus. Vitanda etiam [78] ingenii ostentationis suspicio. Concio capit 334
omnem vim orationis, et gravitatem, varietatemque desiderat. Ergo in suadendo [79] nihil est optabilius, quam dignitas. nam qui [80] utilitatem putat, non quid maxime velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est b.
enim, præsertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controversia autem inter hominum senten- 335
tias, aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam, cum id convenit, certatur, utrum honestati potius, an utilitati consu-

ex Aldina, in qua vitio operarum litera *c* excidisse videtur: quamquam sic est in Ms. E. et fortasse etiam in aliis.

77 *sapiens e. e. consilium.*] Hæc insititia puto, et e Scholio orta.

78 *ingenii ostentationis*] Sic ed. W. et Mss. quidam, idque recte edidit Pearcius. Ms. E. *ingeniis ostentationis.* Vulg. *i. ostentationisque.*

79 *nihil est optabilius*] i. e. magis deligendum et sequendum.

80 *utilitatem putat.*] Quia sequitur *n. q. m. v. suasor*, intelligendum est de rhetoris opinione.

lendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui
utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, po-
tentiæ, pecuniæ, vectigalium, [81] præsidii militum, [82] [utili-
tates] ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur,
itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem im-
pellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo glo-
riosa, colliget, posteritatis immortalem memoriam augebit;
utilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum di-
336 gnitate esse conjunctam. Sed quid fieri possit, aut non
possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re
maxime est quærendum. Inciditur enim omnis jam deli-
beratio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas af-
fertur: et qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum
337 vidit. Ad consilium autem de republica dandum, caput est,
nosse rempublicam; ad dicendum vero probabiliter, nosse
mores civitatis: qui quia crebro mutantur, genus quoque
orationis est sæpe mutandum. Et quamquam una fere vis
est eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, gra-
vissima causa reipublicæ, maximi motus multitudinis; ge-
nus quoque dicendi grandius quoddam et illustrius esse ad-
hibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda
est ad animorum motus nonnumquam aut cohortatione,
aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum,
aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos, sæpe etiam
a temeritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate re-
83 vocandos. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori [83] scena
338 videatur concionis, [84] natura ipsa ad ornatius dicendi genus
excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut
quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator, sine
339 multitudine audiente, eloquens esse non possit. [85] Et cum
sint populares multi variique lapsus, vitanda est acclamatio
adversa populi: quæ aut orationis peccato aliquo excitatur,
si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo
animi vitio dictum esse aliquid videatur; aut hominum of-
fensione vel invidia, quæ aut justa est, aut ex criminatione
atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu
suæ cupiditatis aut metus multitudo. Hisque quatuor cau-

81 *præsidii militum*] Sic habent edd. pr. omnes sine interpunctione, quam addidit Aldus. neque enim intelligi potest, quid sit *præsidium*, si a militibus sejungatur: quamquam locus mihi suspectus est.

82 *utilitates ceterarum rerum*] *utilitates* spurium visum est Lambino. Recte. Itaque uncis inclusi. In Ed. W. est *et ceter. rer.* quod etiam magis indicat, insititium esse *utilitates*.

83 *Scena concionis*] Sic edd. et Ms. E. pro *concio*, quod est ab Aldo.

84 *natura ipsa ad ornatius* &c.] *Ipsa*, i. e. sua sponte. Ed. W. non habet *ad*. Pro *excitetur* Ms. E. habet *excitemur*.

85 *Et cum sint populares* &c.] Hunc locum interpunctione faciliorem fecimus lectori, ut illæ quatuor caussæ offensionis facilius agnoscantur et distinguantur.

sis totidem medicinæ opponuntur: tum [86] objurgatio, si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior objurgatio; tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio; [87] quod
est infimum, sed nonnumquam utile. [88] Nullo autem loco 340
plus facetiæ prosunt, et celeritas, et breve aliquod dictum, p. 140.
nec sine dignitate, et cum lepore. Nihil enim tam facile, a.
quam multitudo, a tristitia, et sæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, et acute, et hilare dicto deducitur.

Exposui fere, ut potui, vobis in utroque genere causarum 84
quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quaque
omnino in causis ratione versari. Nec illud tertium [89] lau- 341
dationum genus est difficile, quod ego initio quasi a præceptis nostris secreveram: sed et [90] quia multa sunt orationum genera, et graviora, et majoris copiæ, de quibus nemo fere præciperet, et quod nos laudationibus non ita multum uti soleremus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci, magis legendi, et delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forensis causa, laudationes scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander aliique laudantur: nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ [91] ad orationis laudem minime accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, [92] nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel ut nosmetipsi, ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit a nobis
quoque tractatus is locus. Perspicuum est igitur, alia esse 342
in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, ceteraque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur: sed tamen, quod ipsa virtus in earum rerum usu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam

86 *objurgatio, si est auctoritas*] Qualis est Cic. Rab. Perd. c. 6.

87 *quod est infimum*] Aut *remedium* intelligendum est ex verbo *medicina*, aut ad genus totum referendum. Ms. E. *infirmum*. v. ad Or. in fine.

88 *Nullo autem loco*] Sic primus Aldus edidit: sed, ut opinor, e Ms. Nam sic est in Erl. Superiores habent *nonnullo*: in quo si est aliquid veri, id factum est e *Non ullo*, ut supra.

89 *laudationum genus*] Edd. ante Aldum *laudationis*. sic et Ms. E.

90 *quia multa sunt o. g.*] Series orationis requirit *essent*.

91 *ad orationis laudem*] Suspicor scribendum esse *ad oratoris laudem*: saltem sic est intelligendum. Nam sensus est: ex orationibus vel laudationibus, quæ in funeribus habeantur, oratori non tantam laudem esse sperandam, quantam ex orationibus, quæ in foro aut in curia dicantur.

92 *nonnunquam etiam scribendum*] Suspicor excidisse *ad*. Sensus est: interdum nobis est utendum hoc genere etiam ad scribendum, non modo ad dicendum. Tum illud *vel ut*, pro quo est etiam in libris *velut*, non placet: videturque *vel* e superioribus repetitum.

in laudationibus hæc sunt naturæ et fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes et copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem et ma-
343 teriam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, et sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes; [93] quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, et quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, justitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis com-
344 munibus, jucunda est auditu in laudationibus: omnes enim hæ virtutes non tam ipsis, [94] qui eas in se habent, quam generi hominum, fructuosæ putantur. Sapientia et magnitudo
b. animi, [95] qua omnes res humanæ tenues et pro nihilo putantur: et in excogitando vis quædam ingenii, et ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus: ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri. Sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum. [96] ferunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda, et grata, tum etiam
85 illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudari. Et quoniam
345 singularum virtutum sunt certa quædam officia ac munera, et sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in ceteris res gestæ ad cujusque virtutis genus, et
346 vim, et nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur a viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ vero etiam cum labore et periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum; quod et dici ornatissime possunt, et audiri facillime. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, et admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem.

93 *quarum alia est ad* &c.] Pearcius edidit *alia est alia:* quod est usitatius. Sed et illud rectum.

94 *q. eas in se habent*] Pearcius omisit *in se*, ut olim Lambinus; absuntque a Mss. nonnullis, in his Erl. Ego non imitor. Est enim phrasis Ciceroniana, *in se habere aliquid*, et tum de personis, tum de rebus dicitur.

95 *qua omnes res humanæ tenues.*] Vulgati interponunt *geruntur*, quod jam Lambinus omisit, et nuper Pearcius. Rectissime: abestque a Mss. nonnullis, ut Erl. Mirandum est hoc vitium tam diu toleratum esse.

96 *ferunt enim aures*] Pro vulgato *feriunt*, ut jam correxit Victorius, ediditque Pearcius. Ed. W. hoc voluit dare, sed operæ fecerunt *fuerunt*. Habet autem Ms. E.

Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtu- 347
tis præmia, res gestæ, judiciis hominum comprobatæ: in
quibus etiam felicitatem ipsam, deorum immortalium judi-
cio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut
magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere
ipso singulares. neque enim parvæ, neque usitatæ, neque
vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri so-
lent. Est etiam cum ceteris præstantibus viris comparatio 348
in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi
paullo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter
usum forensem, qui est a me in omni hoc sermone tracta-
tus, quam ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris
officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cogni-
tionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam.
Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse, 349
perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonum vi-
rum [97] proprie et copiose laudari, sine virtutum, nec impro-
bum notari ac vituperari, sine vitiorum cognitione, satis in-
signite atque aspere posse. Atque his locis et laudandi et vi-
tuperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum.

Habetis, de inveniendis rebus, disponendisque quid sen- 350
tiam. adjungam etiam de memoria, ut labore Crassum le-
vem, neque ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquam,
nisi ea, quibus hæc exornentur. Perge vero, inquit Cras- 86
sus. libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque p. 141.
evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatum- a.
que perspicio: et quod mihi nihil, aut quod non multum re-
linquis, percommode facis, estque mihi gratum. Jam istuc 351
quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua
potestate. Si enim vere agere volueris, omnia tibi relinquo.
sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris.
Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, inge-
nio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quam
memoriæ, malim: gratiamque habeo Simonidi illi Ceo,
quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt 352
enim, cum cœnaret Crannone in Thessalia Simonides apud
Scopam, fortunatum hominem, et nobilem, cecinissetque id
carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi
causa, poëtarum more, in Castorem scripta et Pollucem
fuissent, nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium
ejus ei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum; reli-
quum a suis Tyndaridis, quos æque laudasset, peteret, si ei
videretur. Paullo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut 353
prodiret: juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum

97 *proprie laudari*] i. e. satis accommodate ad ejus personam, ut agnosci et ab improbis discerni possit, ut post *insignite vituperari*.

magnopere evocarent: [98] surrexisse illum, prodisse, vidisse
neminem. hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur
Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis in-
teriisse. quos cum humare vellent sui, neque possent obtri-
tos internoscere ullo modo: Simonides dicitur ex eo, quod
meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstra-
tor uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus
invenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriæ lumen
354 afferret. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent,
locos esse capiendos, et ea, quæ memoria tenere vellent,
effingenda animo, atque in his locis collocanda; sic fore ut
ordinem rerum, locorum ordo conservaret: res autem ipsas
rerum effigies notaret, atque ut locis pro cera, simulacris
87 pro litteris uteremur. Qui sit autem oratori memoriæ fru-
355 ctus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere?
tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogita-
ris? omnes fixas esse in animo sententias? omnem descri-
ptum verborum apparatum? ita audire vel eum, [99] unde dis-
cas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in
aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere?
Itaque soli, qui memoria vigent, sciunt, quid, et quatenus,
et [100] quomodo dicturi sint, quid responderint, quid super-
sit: iidemque multa ex aliis causis aliquando a se acta, mul-
356 ta ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem,
hujus boni, naturam esse principem, sicut earum rerum, de
quibus ante locutus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi,
b. sive artis imago quædam est et similitudo, habet hanc vim,
non ut totum aliquid, cujus in ingeniis nostris pars nulla
sit, pariat et procreet, verum ut ea, quæ sunt orta jam in
357 nobis et procreata, educet atque confirmet. Verumtamen
neque tam acri memoria fere quisquam est, ut, non disposi-
tis notatisque rebus, ordinem verborum aut sententiarum
complectatur: neque vero tam hebeti, ut nihil hac consue-
tudine et exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc pruden-
ter sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maxime [1] ani-
mis effingi nostris, quæ essent a sensu tradita atque impres-
sa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sen-
sum videndi: quare facillime animo teneri posse ea, quæ

98 *surrexisse illum*] Vulgati addunt *ipsum*; quod est alienissimum, abestque a Mss. nonnullis, etiam Erl. Delevere ante Steph. Lamb. Pearcius.

99 *unde discas*] Sic Ed. W. non *dicas*, ut ceteræ, quod est alienum, et sic Ms. E. et alii ap. Pearcium.

100 *quomodo dicturi sint*] Sic Ed. W. Ms. E. Recte. idque perspexit jam et in Mss. reperit Pearcius.

1 *animis effingi nostris*] Pearcius Ms. et Edd. Steph. et Lamb. edidit *affigi*: pro qua mutatione admodum disputat: sed non ausus sum imitari, quia sensus non incommodus ex vulgatis existit sic: Earum maxime rerum imagines perspicuas facile existere in animis, quæ sensibus sint perceptæ, ut res ipsas intueri videamur: quia ergo sensus oculorum acerrimus; propterea &c.

perciperentur auribus aut cogitatione, si etiam oculorum
commendatione animis traderentur; ut res cæcas, et ab ad-
spectus judicio remotas, conformatio quædam, et imago, et
figura ita notaret, ut ea quæ cogitando complecti non pos-
semus, intuendo quasi teneremus. [2] His autem formis atque 358
corporibus, sicut omnibus, quæ sub adspectum [3] veniunt,
admonetur memoria nostra atque excitatur: sed locis opus
est. etenim corpus intelligi sine loco non potest. quare ne
in re nota et pervulgata multus et insolens sim, locis est
utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis;
imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ oc-
currere, celeriterque percutere animum possint. Quam fa-
cultatem et exercitatio dabit; ex qua consuetudo gigni-
tur; [4] et similium verborum conversa et immutata casibus,
aut traducta ex parte ad genus notatio, et unius verbi ima-
gine, totius sententiæ informatio, [5] pictoris cujusdam sum-
mi ratione et modo, formarum varietate locos distinguentis.
Sed verborum memoria, [6] quæ minus est nobis necessaria, 88
majore imaginum varietate distinguitur. multa enim sunt 359
verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis,
[7] quæ formari similitudine nulla possunt: eorum fingendæ
nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum me-
moria propria est oratoris: eam [8] singulis personis bene
positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem
locis comprehendamus. Neque verum est, quod ab inerti- 360
bus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, et ob-
scurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi
enim ego summos homines, et divina prope memoria, Athe-
nis [9] Charmadam, in Asia, quem vivere hodie aiunt, Sce-

2 *His autem formis atque corporibus*] Intellige, formis corporeis.

3 *veniunt—opus est*] Primum edd. pr. omnes habent: *sed locis opus est*, pro quibus Aldus *sedes opus est* dedit. Ea lectio videtur facta esse e libris, in quibus esset omissum *in locis*, ut in Ms. E. qui habet *sed opus est*. *Locorum* verbum proprium est in hac re. Deinde in edd. pr. post *veniunt* hæc adduntur: *admonetur memoria nostra atque excitatur*, deinde sequitur, *sed locis opus est*. Ea quare omissa sint, non video: nec videntur spuria esse. Neque enim sine his intelligitur satis, quare addatur: *sicut omnibus, quæ sub aspectum veniunt*. Ergo restituimus.

4 *et similium verborum*] Hoc conjungitur cum *exercitatio*. Sensus est: per etymologiam, quæ est *notatio*, vel nominis ipsius, vel conjugati alicujus, a quo facilius reperiatur imago. Ratio est, quia omnia verba ab origine prima rem corpoream et sensibilem exprimunt, unde imago duci potest.

5 *pictoris cujusdam summi*] Quare addatur *summi*, non video. Cogitavi *summa*. Ecce sic habet Ms. E.

6 *quæ minus est nobis necessaria*] Nempe, quia verba sunt in potestate oratoris, et, cum res subest, facile occurrunt.

7 *quæ formari similitudine* &c.] Nempe, quia sunt modo relationes, et res exprimunt, quæ intelligi modo possunt.

8 *singulis personis bene positis*] Hoc quid sit, disce ad Heren. III, 20.

9 *Charmadam*] Vulgatum *Charmidem*, primum editum est in Ed. Gronov. pro *Carneadem*, quod habent omnes Edd. superiores, ex conjectura Salmasii et Jonsii, nempe ex Or. 16. ubi editur *Charmidam*; sed etiam Mss.

psium Metrodorum, quorum uterque, tamquam litteris in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, evocanda est.

361 Habetis sermonem bene longum hominis, utinam non [10]impudentis: illud quidem certe non nimis verecundi; qui
p. 142. quidem, tum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de
a. dicendi ratione tam multa dixerim. nam istorum ætas minus me fortasse movere debuit. sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem
89 impulerit, acceperitis. Nos vero, inquit Catulus, (etenim
362 pro me hoc, et pro meo fratre respondeo,) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: et cum humanitatem et facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam, et copiam. Equidem etiam hoc me assecutum puto, quod magno sum levatus errore, et illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas. nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, et undique collegisse, usuque doctum par-
363 tim correxisse video, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, et multo magis virtutem et diligentiam admiror, et simul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quod semper statui, neminem sapientiæ laudem et eloquentiæ sine summo studio, et labore, et doctrina, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, et horum adolescentium studio, qui te attentissime au-
364 dierunt, morem gerere voluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paullo sciebam, vel pudentius, vel invitius, (nolo enim dicere de tam suavi homine fastidiosius,) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem et censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ subsicivis operis, (ut aiunt,) iste a puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. etenim me dicentem qui audierit, nemo umquam tam sui despiciens fuit, quin spe-

quidam habent *Charmadam*. Est idem nomen. Sed constantia est in scribendo adhibenda. Itaque et hic et in Or. *Charmadam* dedimus.

10 *impudentis: illud quidem certe non nimis verecundi*] Sic interpungendum est, si *illud quidem* locum habere debet: sed id ego mallem deleri, et scribi: *hominis, utinam non impudentis, certe non nimis verecundi.* mox scripsi *tum te*, ex Ed. W. pro *cum te.* est enim mollius.

raret aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se umquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus. Tum ille, 90
Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe 365
secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim vere, amicissimi homines, quod sentio: sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immo nonnumquam: sæpe enim, qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde umquam diutius, quam quæstor abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, et Athenis cum essem, doctissimos viros, et in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus dispu- b.
taret. neque vero mihi quisquam copiosius umquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse versatus. quod si esset aliter, et aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum: non essem tam inurbanus, ac pæne inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere sentirem.
Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Anto- 366
nium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum, quis Antonio permisit, inquit, ut et partes faceret, et, utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjuncte est visus de utraque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumsit. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reli- 367
quit; est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius; tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid, quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere: sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc censorium est. id autem committere, vide quam sit homini turpe censorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis. sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, et requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi forte in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

M. TULLII CICERONIS
DE
O R A T O R E
LIBER TERTIUS.

1 INSTITUENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem re-
1 ferre, et mandare huic tertio libro, quem post Antonii dis-
putationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio vete-
rem animi curam molestiamque renovavit. Nam illud im-
mortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L.
Crassi, morte exstincta subita est, vix diebus decem post
2 eum diem, qui hoc et superiore libro continetur. Ut enim
p. 143. a. Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehemen-
ter commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in
concione a Philippo; quem dixisse constabat, videndum
sibi aliud esse consilium, illo senatu se rempublicam gerere
non posse: mane idibus Septembris, et ille, et senatus fre-
quens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cum Drusus mul-
ta de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso,
quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset
3 invectus. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos con-
stare vidi, quamquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius
dixisset, semper fere contigisset, ut numquam dixisse me-
lius putaretur, tamen omnium consensu sic [1] esse tum judi-
catum audivi, ceteros a Crasso semper omnes, illo autem
die etiam ipsum a sese superatum. Deploravit enim casum
atque orbitatem senatus: cujus ordinis a consule, qui quasi
parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab
aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis:
neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis rempubli-
cam profligasset, [2] consilium senatus a republica repudiaret.
4 Hic cum homini et vehementi, et diserto, et in primis forti

1 *esse tum judicatum*] Sic ed. W. quam secutus est Aldus et inde alii: at ed. s. l. et a. cum sequentibus, addit *audivi*: quod interea secutus sum, dum melius quid reperiatur: quia hæc pendent a *quamquam*, et verbum finitum desiderant, nec *vidi* hic intelligi potest. Sensit hoc P. Manutius, qui correxit *est*; quod sequerer, si libri juvarent. Ms. tamen Erl. habet *eet*. Libri meliores sunt expectandi. Verba in principio, *ut—vidi*, pertinent ad primam partem, *quamquam—putaretur*.

2 *consilium senatus a republica repudiaret*] Formam hanc dicendi esse insolentiorem, omnes vident. Edd. pr. ante Aldum habent *reipublicæ*: unde suspicor, verbum *senatus* esse spurium, et a glossa natum. sed concinne ista sibi respondent, *consiliis rempublicam profligare*, et *consilium reipublicæ repudiare*. mox forte melius, *sed graviter exarsit*.

ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, et graviter exarsit, pignoribusque ablatis Crassum instituit coërcere. Quo quidem ipso in loco multa a Crasso [3] divinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. AN TU, QUUM OMNEM AUCTORITATEM UNIVERSI ORDINIS PRO PIGNORE PUTARIS, EAMQUE IN CONSPECTU POPULI ROM. CONCIDERIS; [4] ME HIS PIGNORIBUS EXISTIMAS POSSE TERRERI? NON TIBI ILLA [5] SUNT CONCIDENDA, SI CRASSUM VIS COERCERE: HÆC TIBI EST EXCIDENDA LINGUA: QUA VEL EVULSA, SPIRITU IPSO LIBIDINEM TUAM LIBERTAS MEA REFUTABIT. Permulta 2
tum vehementissima [6] contentione animi, ingenii, virium, 5
ab eo dicta esse constabat; sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est ornatissimis et gravissimis verbis, *Ut populo Romano satisfieret, numquam senatus neque consilium reipublicæ, neque fidem defuisse*, ab eo dictam: et eundem (id quod in [7] auctoritatibus præscriptis exstat) scribendo adfuisse. Illa tanquam cycnea fuit divini hominis 6
vox et oratio, quam quasi exspectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorruisset, cum febri domum rediit, dieque septimo lateris dolore consumtus est. O fal- 7
lacem hominum spem, fragilemque fortunam, et [8] inanes nostras contentiones! quæ in medio spatio sæpe franguntur, et corruunt, et ante, in ipso cursu, obruuntur, quam portum conspicere potuerunt. Nam, quamdiu Crassi fuit ambitionis labore vita districta, tamdiu privatis magis officiis et ingenii laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut [9] rei-

3 *divinitus dicta efferebantur*] Venit mihi, hæc primum legenti, in mentem *ferebantur*. Post vidi, qui corrigerent *esse ferebantur*; quod languidius est. Si vulgatum verum est, intelligendum *laudabantur*; non cum Pearcio, *e senatu eff.* nec enim ista clam erant habenda.

4 *me his pignoribus*] Sic omnes edd. vett. rectissime: male vulgati *meis*.

5 *sunt concidenda*] Sic ex Edd. pr. restitui: pro *cædenda*, quod est ab Aldo. *Cædere pignora* dicitur illud quidem, sed hic venustius sibi respondent *concidenda* et *excidenda*.

6 *contentione animi*] Edd. quædam primæ *concitatione;* quod prope magis placet vulgato.

7 *auctoritatibus præscriptis*] Vulgo *perscriptis;* quod etiam sine libris corrigi debebat. Est ab Aldo, superiores omnes et Lips. *præscriptis.* vid. Clav. in *præscribere.*

8 *inanes nostras contentiones*] In hac sententia Cicero dicit *cogitationes*, ut pro Mil. c. 34. ubi pariter sunt *cogitationes inanes*. atque sic h. l. scripsisse arbitror, quia sequitur *ante obruuntur, quam portum conspicere potuerunt*. Mox, pro *vita districta*, Edd. ante Aldum *distracta.* Nihil interest. Item *aut ante in ipso cursu*, pro Aldino *et ante*, habent edd. vett. quod recepit Pearcius. non bene, ut arbitror; quia ista non sunt diversa.

9 *reipublicæ dignitate*] i. e. dignitate e republica bene gesta.

b. publicæ dignitate. Qui autem ei annus primus [10] ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem atque omnia vitæ
8 consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus, sed [11] ii tamen rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, [12] non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset.

3 Sed quoniam attigi cogitatione vim varietatemque fortu-
9 næ, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est a multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium et fugam deprecaretur, esse
10 coactum, ut vita se ipse privaret. Jam M. Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissime consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita servata. Neque vero longe ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit, ut ille, [13] qui hæc non vidit, et vixisse cum republica pariter, et cum illa simul exstinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, P. Crassum, suapte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria
11 fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles miserosque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis

10 *ab honorum perfunctione*] i. e. a consulatu, in quo est finis honorum. vid. Clav. h. v.

11 *ii rempublicam casus secuti*] i. e. insecuti sunt, afflixere. sed mihi tamen hoc durius videtur, malimque corrigere vel *reipublicæ* vel *in republica*.

12 *non luctum filiæ, non exilium generi*] P. Scipionis e familia Nasicarum, cujus e Licinia filius adoptatus est a Q. Metello Pio, et ejus nomen adscivit.

13 *qui hæc non vidit*] Fortasse *viderit*.

ab eo tempore mensibus ejectus est e civitate. Sulpicius
autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset, quibuscum
privatus conjunctissime vixerat, hos in tribunatu spoliare
instituit omni dignitate: [14] cui quidem ad summam gloriam
eloquentiæ florescenti, ferro erepta vita est, et pœna teme-
ritatis non sine magno reipublicæ malo constituta. Ego 12
vero te, Crasse, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate,
divino consilio et ortum et exstinctum esse arbitror. nam
tibi aut, pro virtute animi constantiaque tua, civilis ferri
subeunda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate
mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectato- p. 144.
rem coëgisset: neque solum tibi improborum dominatus, a.
sed etiam, propter admistam civium cædem, bonorum vi-
ctoria mœrori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, et eo- 4
rum casus, de quibus ante dixi, et ea, quæ nosmetipsi ob 13
amorem in rempublicam incredibilem et singularem pertu-
limus ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua vera ac sa-
piens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipi-
tes casus clarissimorum hominum atque optimorum viro-
rum, me semper ab omni contentione ac dimicatione revo-
casti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis esse 14
possunt, et summi labores nostri, magna compensati gloria,
mitigantur; pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis
molestiis, jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis
esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum, ac pæne
postremum memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequaquam
parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio, meritam
gratiam debitamque referamus. Neque enim quisquam no- 15
strûm, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in qui-
bus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quamquam illa
scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo
scripta sunt, suspicatur. Quod item nos postulamus non a
te quidem, qui nobis [15] omnia summa tribuis, sed a ceteris,
qui hæc in manus sument, ut majus quiddam de L. Crasso,
quam quantum a nobis exprimetur, suspicentur. Nos enim, 16
qui ipsi sermoni non interfuissemus, et quibus C. Cotta
tantummodo locos ac sententias hujus disputationis tradi-
disset, (quo in genere orationis utrumque oratorem cogno-
veramus,) idipsum sumus in eorum sermone adumbrare co-
nati. Quodsi quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut An-
tonium jejuniorem, aut Crassum pleniorem fuisse putet,
quam quomodo a nobis uterque inductus est; is erit ex iis,
qui aut illos non [16] audierint, aut judicare non possint.

14 *cui quidem ad—florescenti*] Credo Ciceronem scripsisse *efflorescenti*. Quomodo syllaba exciderit, facile intelligitur a peritis talium rerum.

15 *omnia summa*] Sic edd. vett. et Ms. E. non *summa omnia*, et hoc ordine Cicero solet dicere.

16 *audierint, possint*] Vulgo *audie-*

Nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio atque ingenio et doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

5 Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumque re-
17 quierunt, in primis hoc a se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seseque, qui vultum ejus, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, tum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram [17] venisse, in qua Crassus lectulo posito recubuisset, quumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consum-
b. tas. Deinde quum omnes, inclinato jam in [18] pomeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Julius, [19] imusne sessum? etsi admonitum venimus
18 te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutius [20] posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media silva placet? Est enim is maxime et opacus, et frigidus. Sane, inquit Crassus. etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem ceteris, in silvam venitur, et ibi magna cum audiendi exspectatione considitur.

19 Tum Crassus, Cum auctoritas atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi. quamquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris,
20 neque res lumen, si verba semoveris. Ac mihi quidem veteres illi, majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia hæc, quæ supra et subter, unum esse, et una vi atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut avulsum a ceteris per seipsum constare, aut, quo cetera

rit, *possit*, quod per Grammaticam stare non potest. Nam pendet ex *iis*, *qui*. *Audierint* est in ed. Lips.

17 *venisse* &c.] Sic edd. pr. omnes, it. Ms. E. et pendet ex *seseque*. *Venisset* est vitium Aldinæ.

18 *pomeridianum tempus*] Hoc mollius vulgato *postmeridianum*, et ipsi Ciceroni in Oratore probatum. Sic et Pearcius.

19 *imusne sessum*] intell. ad disputandum, quod vel sedendo, vel inambulando fiebat.

20 *posse debere*] Pearcius mavult *deberi;* non male. Sed potest *me* intelligi, quod et paullo ante præcessit.

si careant, vim suam atque æternitatem conservare possint.
[21]Sed si hæc major esse ratio videtur, quam ut hominum 6
possit sensu aut cogitatione comprehendi: est etiam illa 21
Platonis vera, et tibi, Catule, certe non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri. ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctri-
narum concentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur 22
esse altius, quam ut id nos, humi strati, suspicere possimus, illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse et tenere debemus. Una est enim, quod et ego hesterna die dixi, et aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius, eloquentia, quascunque
in oras disputationis regionesve delata est. Nam sive de 23
cœli natura loquitur, sive de terræ, sive de divina vi, sive de humana, sive ex inferiore loco, sive ex æquo, sive ex superiore, sive ut impellat homines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive ut concitet, sive ut reflectat, sive ut incendat, sive ut leniat, sive ad paucos, sive ad multos, sive inter alienos, sive cum suis, sive secum, rivis est diducta
oratio, non fontibus; et, quocunque ingreditur, eodem est p. 145.
instructu ornatuque comitata. Sed quoniam oppressi jam a.
sumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum 24
leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulsa et quasi discerpta contrectant; et qui, tanquam ab animo corpus, sic a sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest; non suscipiam oratione mea plus, quam mihi imponitur. tantum significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri posse non
[22]partitis expressisque sententiis, neque esse ullam senten-
tiam illustrem sine luce verborum. Sed priusquam illa co- 25
nor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi.

Natura nulla est, ut mihi videtur, quæ non habeat in 7
suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam et auribus multa percipimus, quæ, etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse

21 *Sed si hæc*] Sic ed. W. et de posterioribus plures; quod et sensus et periodus sequens requirit: deinde colon post *comprehendi*. Sic et Ms. E. Vulgo, *sed hæc*. Post in meo exemplo Aldino, *etiam* vir doctus correxit *tamen*, ut placet Pearcio, quod nec necessarium est, nec placet, etsi periodus sequens sic structa est. *homines* non intelligit omnes, sed, more vulgari loquendi, plerosque; nempe, qui non sunt subacti subtilitate philosophiæ.

22 *partitis expressisque sententiis*] i. e. distinctis et perspicuis absolutisque.

videatur: et oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: et reliquos sensus voluptates [23]oblectant dispares, ut sit difficile judicium excellentis maxime suavita-
26 tis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt; sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars ratioque picturæ, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, et tamen verum: quanto admirabilius in oratione atque in lingua? quæ cum in iisdem sententiis verbisque versetur, summas habet dissimilitudines; [24]non sic, ut alii vituperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere
27 laudentur. Atque id primum in poëtis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciusque dissimiles; quam apud Græcos Æschylus, Sophocles, Euripides, quamquam omnibus
28 par pæne laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Adspicite nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit. quis eorum non egregius? tamen quis cujusquam nisi sui similis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo et canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? et suo ta-
8 men quisque in genere princeps. Sed quid ego vetera con-
29 quiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis atque vi-
b. vis? Quid jucundius auribus nostris umquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui pæne solus videatur, sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius et deterius futurum.
30 Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, et dicendi genus induxit prope singulare? Quis umquam res, præter hunc, tragicas pæne comice, [25]tristes remisse, severas hilare, forenses scenica prope venustate tractavit: atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum

23 *oblectant*] Sic edd. W. et Ald. pro vulgato *oblectent* recte. Nam et ante indicativi sunt. Sic et Ms. E.

24 *non sic, ut alii*] Pearcius conjicit *ulli* vel *aliqui*.

25 *tristes remisse, severas hilare*] Pearcius mavult, *tristes hilare, severas remisse;* non male: sed vulgatum etiam ferri potest, et fortasse exquisitius est.

excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur? Ecce præ- 31
sentes duo prope æquales Sulpicius et Cotta. quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter et subtilis, rem explicans propriis aptisque verbis. hæret in causa semper, et, quid judici probandum sit, cum acutissime vidit, omissis ceteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima et maxima voce, summa contentione corporis, et dignitate motus, verborum quoque ea gravitate et copia est, ut unus ad dicendum instructissimus a natura esse
videatur. Ad nosmetipos jam revertor: quoniam sic fuimus 9
semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod 32
contentionis judicium vocaremur: quid tam dissimile, quam ego in dicendo et Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; [26] ego autem, quamquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar. Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum et ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicumque in dicendo 33
sumus, quoniam esse aliquo in numero vobis videmur, certe tamen ab hujus multum genere distamus; quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod minime sibi quisque notus est, et difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, et ex motus mei mediocritate, et ex eo, quod, quibus vestigiis primum institi, in iis fere soleo perorare, et quod aliquanto [27] me major in verbis quam in sententiis eligendis labor et cura torquet, verentem, ne, si paullo obsoletior fuerit oratio, non digna exspectatione et silentio fuisse videatur. Quodsi in nobis, qui adsumus, 34
[28] tantæ dissimilitudines, tam certæ res cujusque propriæ, et in ea varietate fere melius a deteriore, facultate magis quam genere distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo p. 146.
genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique a.

26 *ego autem* &c.] Laborant in h. l. Lambinus et Pearcius. Et sententia, ut textus est, non sane satis constat. Mihi venit in mentem, transpositionem esse factam. Fac periculum, et verba: *quid tam dissimile— Antonius?* pone post *conjungar*, et vide, an sic constet sensus, et apte cohæreat oratio. Mihi quidem videtur.

27 *me major in verbis quam in sententiis eligendis labor* &c.] Sic primus edidit Aldus, idque cum Pearcio facile probavi, quia e sequentibus patet, in verbis tantum plus laborasse Crassum. Edd. ante Aldum habent: *major in verbis et sententiis deligendis quam eum* &c. nisi quod ed. s. l. et a. et Lips. pro *eum* habent *Antonium.*

28 *tantæ dissimilitudines*] Vel addendum vel intelligendum est *sunt*. Ms. E. *dissimilitudinis causa certæ* &c.

sunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? [29] nonne
fore, ut, quot oratores, totidem pæne reperiantur genera
dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud,
si pæne innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi,
specie dispares, genere laudabiles; non posse ea, [30] quæ in-
ter se discrepant, iisdem præceptis, atque [31] in una institu-
35 tione formari. Quod non est ita: diligentissimeque hoc est
eis, [32] qui instituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quo
sua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim vide-
mus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cujusque ge-
nere artificum et magistrorum exisse discipulos, dissimiles
inter se, attamen laudandos; cum ad cujusque naturam in-
36 stitutio doctoris accommodaretur. Cujus est vel maxime
insigne illud exemplum (ut ceteras artes omittamus) quod
dicebat Isocrates, doctor singularis, se calcaribus in Ephoro,
contra autem in Theopompo frenis uti solere. alterum enim,
exsultantem verborum audacia, reprimebat, alterum cun-
ctantem et quasi verecundantem, incitabat. Neque eos
similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero
limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura
pateretur. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut, si non
37 omnia, quæ proponerentur a me, ad omnium vestrûm stu-
dium, et ad genus id, quod quisque vestrûm in dicendo pro-
baret, adhærescerent, id a me genus exprimi sentiretis, quod
maxime mihi ipsi probaretur.

Ergo hæc et agenda sunt ab oratore, quæ explicavit
Antonius, et dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi
est modus melior, (nam de actione post videro,) quam ut
Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur,
38 apte congruenterque dicamus. Atque eorum quidem, quæ
duo prima dixi, rationem non arbitror exspectari a me,
puri dilucidique sermonis. neque enim conamur docere eum
dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit,
hunc ornate esse dicturum: neque vero, qui non dicat,
quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere.
Linquamus igitur hæc, [33] quæ cognitionem habent facilem,
usum necessarium. nam alterum traditur litteris, doctrina-

29 *nonne fore*] Sic Edd. ante Aldum omnes. Recte. Sic et Ms. E. Vulgatum *numne* ab Aldo est.

30 *quæ inter se discrepant*] scrib. *discrepent*.

31 *in una institutione*] Edd. s. l. et a. Med. Asc. 1. Ald. J. *disputatione*, quod a superiori verbo *disputatione* ortum videtur.

32 *qui instituunt aliquos*] Forte melius *alios*.

33 *quæ cognitionem facilem*] Sic, non *cogitationem*, habent edd. vett. etiam Ald. et Junt. Sic et Ms. E. Primum reperi in ed. Sanctandreana, quæ dicitur Lamb. secunda, sed in qua correctiones ejus sunt in margine. Sed quia in margine lectio *cognitionem* non notata est, apparet, esse vitium operarum, quod inde in sequentes editiones venit per negligentiam editorum, ut Dion. Gothofredi, Gruteri.

que puerili; alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium,
ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi 39
elegantia, quamquam expolitur scientia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus et poëtis. sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem, poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra
non utitur, nisi quando ornandi causa, parce, [34] quod osten- b.
dam; sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in veteribus erit scriptis studiose et multum volutatus.
Atque, ut Latine loquamur, non solum videndum est, ut et 11
verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat: et ea sic et 40
casibus, et temporibus, et genere, et numero conservemus, ut nequid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit: sed etiam lingua, et spiritus, et vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi litteras putidius, nolo obscurari ne- 41
gligentius; nolo verba [35] exiliter exanimata exire, nolo inflata, et quasi anhelata gravius. nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis; sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona atque absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industria consectantur. Rustica vox et 42
agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur: ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonoque vocis agresti, et illud, quod loquitur, priscum visum iri putat, si plane fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus et suavitas ista delectat; omitto verborum, quamquam est caput; verum id affert ratio, docent litteræ, confirmat consuetudo et legendi et loquendi; sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, sic, in Latino sermone, hujus est urbis maxime propria.
Athenis jam diu doctrina ipsorum Atheniensium interiit, 43
domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis et auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec

34 *quod ostendam &c.—utatur is*] Hic turbant edd. vett. nec locum, sine dubio vitiosum, quomodo constituam, satis scio. *quod ostendam*, quid est, aut quo pertinet? Nam in seqq. non ostendit. Infra c. 38. eandem rem attingit, sed attingit tantum, ut hic.

35 *exiliter exanimata exire*] Scribendum est *animata:* nam *exiliter* cum *exanimata* non consentit: et durissimum est, tria verba deinceps ab eadem syllaba incipere. Prima syllaba temere e præcedente verbo repetita est.

tam bene, quam suaviter loquendo, facile superabit. Nostri
minus student litteris, quam Latini. tamen ex istis, quos nostis,
urbanis, in quibus minimum est litterarum, nemo est,
quin litteratissimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum,
lenitate vocis atque ipso oris pressu et sono facile vin-
12 cat. Quare cum sit quædam certa vox Romani generis ur-
44 bisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil
animadverti possit, nihil sonare aut olere peregrinum; hanc
sequamur: neque solum rusticam asperitatem, sed etiam pe-
45 regrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio
socrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam
antiquitatem conservant, quod multorum sermonis expertes,
p. 147. ea tenent semper, quæ prima didicerunt;) sed eam sic audio,
a. ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire. sono ipso vocis
ita recto et simplici est, ut [36] nihil ostentationis aut
imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus
patrem judico, sic majores; non aspere, ut ille, quem
dixi, non vaste, non rustice, non hiulce, sed presse, et
46 æquabiliter, et leniter. Quare Cotta noster, cujus tu illa
lata, Sulpici, nonnumquam imitaris, ut iota litteram tollas,
et E plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed
messores [37] videtur imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpicius,
Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me
loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Utinam
quidem! inquit ille: id enim ipsum volumus, idque si fece-
47 ris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim
non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te
reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit
sibi videri. Tum ille, [38] Tum quod monuit idem, ut ea, quæ
in quoque maxima essent, imitaremur: ex quo vereor, ne
nihil sim tui, nisi supplosionem pedis, imitatus, et pauca
quædam verba, et aliquem, si forte, motum. Ergo ista, inquit
Crassus, quæ habes a me, non reprehendo, [39] ne meipsum
irrideam. sunt autem mea multo et plura, et majora,
quam dicis. quæ autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex
aliquo expressa, de iis te, si qui me forte locus admonue-
13 rit, commonebo. Prætereamus igitur præcepta Latine lo-
48 quendi, quæ puerilis doctrina tradit, et subtilior cognitio

36 *nihil—afferre*] Offendit me *afferre*. Simplicissimum est corrigere *habere*. Sed malim *animadvertatur*, ex quo *afferre videatur* factum sit.

37 *videtur imitari*] Hæc est vera lectio. Nam pertinet ad Cottam, non ad Sulpicium, ad quem dirigitur oratio. Et sic habent ed. s. l. et a. Med. Lips. *Videris* ex ed. W. revocavit Aldus, qui et vitiose dedit *iotam*, imitante Junta.

38 *tum quod*] Et repetitio tam propinqua verbi *tum* offendit me, et sensum satis commodum non reperio. Si est pro præterea, debet sequi *ex eo*.

39 *ne me ipsum irrideam*] Pearcius corrigit *me ipse*. bene. nisi hic aliquid oppositionis intelligere velimus ex antecedente, velut, *ne non tam te, quam meipsum*, dictum sit.

ac ratio litterarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani
[40] ac domestici, libri confirmant, et lectio veterum oratorum,
et poëtarum. Neque vero in illo altero diutius commoremur,
ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea,
quæ dicamus, intelligantur. Latine scilicet dicendo, verbis 49
usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari ac
declarari volemus, sine ambiguo verbo aut sermone, non
nimis longa continuatione verborum, [41] non valde productis
iis, quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non
discerptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis
personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis
est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cum difficilius
intelligatur, quid patronus velit dicere, quam si ipse
ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, 50
qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent,
ut non desideres planius dici. Easdem res autem simulac
[42] Fusius aut vester æqualis Pomponius, agere cœpit, non
æque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa
est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut
secundum, tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio,
quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem et
tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo
obstrepere videantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis 51
spero, vobis quidem certe majoribus, molesta et putida vi- b.
deri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. [43] Atqui vi- 14
des, inquit Antonius, cum alias res agamus, quam te inviti
audiamus, qui adduci possumus, (de me enim conjicio,) relictis
ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de
horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova
quædam est oratio tua.

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas 52
modo percucurri, vel potius pæne præterii, Latine loquendi,
planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ,
graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ
continetur. Nemo enim umquam est oratorem, quod
Latine loqueretur, admiratus. Si est aliter, irrident, neque
eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Ne-

40 *ac domestici, libri confirmant* &c.] Sic interpunxi cum Manutio et Pearcio. Nam *domestici libri* nihil sunt. Sed vereor, ne *libri* sit spurium. *Libri* enim sunt ipsi oratores et poëtæ: legendumque *confirmat.*

41 *Non valde productis iis* &c.] i. non allegoriis longioribus.

42 *Fusius*] Pearcius correxit *Fufius*, ut II, 22. ubi tamen *Furius* legendum diximus. Hic *Furius* an *Fufius* scribendum sit, nondum decerno.

43 *Atqui vides* &c.] Hic locus est perturbatissimus et vitiosissimus in edd. veteribus, etiam Mss. Aldus edidit: *quam te inviti audiamus:* idque secuti sumus: (cum priores pleræque haberent *non inviti*, et sine *audiamus*,) nam inest bella ironia. Sensus est: Enimvero intelligere potes, nos te hoc tempore libenter audire, cum otium sit: cum alio etiam tempore cum negotia habemus, tamen te audire parati simus.

mo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret, sed contemsit eum, qui minus id fa-
53 cere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate et rebus et verbis dicunt, et in ipsa oratione quasi quendam numerum versumque conficiunt: id est, quod dico, ornate. [44] Qui idem ita moderantur, [45] ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum
54 et congruens nomino. Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, et iis hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc, quam personam [46] teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. [47] Verum enim oratori, quæ sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subjecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse de-
55 bent. Est enim eloquentia una quædam de summis virtutibus; [48] (quamquam sunt omnes virtutes æquales et pares, sed tamen est species alia magis alia formosa et illustris: sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis et consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quocumque incubuerit, possit impellere; quæ quo major est vis, hoc est magis probitate jungenda, summaque prudentia:) quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus
15 quædam arma dederimus. Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci sa-
56 pientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci,
p. 148. hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanii nostri,
a. Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili et voluntate. Eadem autem alii

44 *Qui idem ita m.*] Aut *item* scribendum, aut *iidem.* illud malim, ne nimis frequens eadem litera sit. Lips. *qui id quidem.*

45 *ut r. ut p. dignitates*] *Dignitas* est h. l. in modo et magnitudine rei, prout aut magna, aut mediocris, aut parva est. Gr. sic *ἀξίας* dicunt. Porro mox aut *laudandi* aut *laudis* spurium atque ejiciendum est. Denique pro *nominem* rescripsi *nomino*, cum Pearcio; nam non dubitanter loquitur: et sic habent edd. ante Aldum omnes et Lips. item Ms. E.

46 *teneant—profiteantur*] Videtur esse debere, *tenerent—profiterentur.* Pendent enim hæc verba e *potuerunt.*

47 *Verum enim*] Ed. W. habet *vero e.* ut Ms. E. An fuit *verum enim vero,* vel *enim vero?* hoc placet: nam *vero* ad *oratori* referri non placet.

48 *quamquam—prudentia:*] Hæc sunt in parenthesi accipienda: cohærent: *est enim eloquentia una quædam de summis virtutibus—quarum virtutum expertibus* &c. In media parenthesi *audiant* edidimus pro *audiunt* ex edd. vett. omnibus. Sic et Ms. E.

prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque
otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a re-
gendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transtule-
runt: quæ vita propter tranquillitatem, et propter ipsius
scientiæ suavitatem, qua nihil est hominibus jucundius,
plures, quam utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, 57
ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt,
ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis, multo plura,
quam erat necesse, doctissimi homines, otio nimio et inge-
niis uberrimis affluentes, curanda sibi esse ac quærenda et
investiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina,
eadem videtur et recte faciendi, et bene dicendi magistra;
neque disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi præce-
ptores atque dicendi; ut ille apud Homerum Phœnix, qui
se a Peleo patre Achilli juveni comitem esse datum dicit ad
bellum, ut illum efficeret *oratorem verborum, actoremque re-
rum.* Sed ut homines, labore assiduo et quotidiano assueti, 58
cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut
ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi
ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi a negotiis
publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut vo-
luntate sua feriati, totos se alii ad poëtas, alii ad geometras,
alii ad musicos contulerunt, alii etiam, ut dialectici, novum
sibi ipsi studium ludumque pepererunt, atque in iis artibus,
quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem
fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates suas
consumserunt. Sed quod erant quidam, iique multi, qui 16
aut in republica propter ancipitem, quæ non potest esse se- 59
juncta, faciendi dicendique sapientiam, florerent, ut Themi-
stocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut, qui minus ipsi in
republica versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ
doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: in-
venti sunt, qui, cum ipsi doctrina et ingeniis abundarent,
a re autem civili et a negotiis, animi quodam judicio,
abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent at-
que contemnerent; quorum princeps [49] Socrates fuit, is,
qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græ-
ciæ, cum prudentia, et acumine, et venustate, et subtilitate,
tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in
partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Is iis, qui 60

49 *Socrates fuit* &c.] Locus hic varie in libris exhibetur. Pearcii nova ratio mihi durior visa est, quam volentes ipsi videbunt. Ego in fine modo aliquid tentem: *is, qui hæc.* Ed. W. *iis q. h.* ceteræ edd. Ms. E. *his.* Vulgatum est ab Aldo. Utraque lectione conjuncta scripsimus: *is* (sc. igitur Socrates) *iis, qui hæc.* Huc fere redit Lambini ratio, qui volebat, *Hic iis; qui.*

hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, philosophia nomina-
b. retur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, et ornate dicendi scientiam, re cohærentes, disputationibus suis separavit: [50] cujus ingenium variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse litteram
61 Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud exstitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sane et inutile et reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. [51] Nam, cum essent plures orti fere a Socrate, quod ex illius variis, et diversis, et in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat; proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, et multum disjunctæ et dispares, cum tamen [52] omnes se philosophi Socraticos et dici vellent, et
17 esse arbitrarentur. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles
62 et Xenocrates: quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam, et duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici: tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit, quam ille et ejus posteri simpliciter [53] defenderunt, ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, [54] qui se omnes fere Socraticos esse dicerent; [55] Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum; sed ea [56] horum vi
63 et disputationibus sunt jamdiu fracta et exstincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, et quem auctorem publici con-

50 *cujus ingenium—reliquisset*] Hac appendicula facile h. l. careremus: sed solet Cicero tales interdum addere. Alia similis est de Gorgia c. 32. *cui tantus honos habitus est* &c.

51 *Nam cum essent plures orti*] Hic aliquid desit necesse est, nempe cujus ratio redditur, scil. Socratis discipulos non idem sensisse. Antecedentia sunt de Socrate.

52 *omnes se philosophi Socraticos*] Non philosophi omnes se Socraticos dici voluerunt. Ergo aut scrib. *philosophos*, aut *philosophi* plane delendum; quod maxime placet. Interpolavit, qui masculino genere offendebatur, sed sic et post, *genera—Socraticos.*

53 *defenderunt*] Sic pro vulgato *defenderant* ex ed. s. l. et a. Med. Lips. dedi. *defenderant* ex ed. W. revocavit Aldus.

54 *qui se omnes fere*] Hoc ordine Ms. E. ed. W. et aliæ vett. omnes: deinde *dicerent*, pro vulgato *dicebant;* de quo supra.

55 *Eretricorum*] Hæc forma est edd. vett. omnium et Ms. E. Pearcius edidit *Eretriacorum*, ut aliis locis dicuntur, quem vide.

56 *horum vi*] An Pyrrhoniorum, qui ultimo loco nominati sunt? non videtur. Arbitror esse vitium in *horum vi.* Fortasse fuit *aliorum* aut *ceterorum*, aut *illorum*, i. e. superiorum, Academicorum, Stoicorum.

silii, et gerendæ civitatis ducem, et sententiæ atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. Nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria a nobis. [57] Non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet: sed in hortulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter et delicate, nos avocat a rostris, a judiciis, a curia, fortasse sapienter, [58] hac præsertim republica. Verum ego 64
non quæro nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori conjuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus. sunt enim et boni viri, et quoniam sibi ita videntur, beati. tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tamquam mysterium, teneant, quod negant versari in republica esse sapientis. Nam, si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi. Stoicos 18
autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos 65
vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam, virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed utrumque est in his, quod p. 149.
ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat: [59] vel, a.
quod omnes, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt; neque tamen quemquam esse sapientem. Valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber esse videatur. Accedit quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, 66
[60] et certe acutum: sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum, [61] attamen ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim et bona, et mala videntur Stoicis, et ceteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præmii, supplicii: vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam umquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici et Academici: quamquam Acade- 67

57 *Non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet*] Hæc nullum sensum habent: et variant Edd. pr. An, *non enim revelletur, unde aggredi cupiet;* quod sequentibus bene convenit, nempe ab hortulis suis.

58 *hac præsertim republica*] Est ab Lambino; quem recte ceteri sunt secuti. Edd. vett. vel *ac præsertim a republica*, vel *ac præsertim etiam a republica:* quæ sunt inepta.

59 *vel, quod omnes*] Non sequitur aliud *vel;* sed tamen alterum sensu est in verbis, *Accedit quod orationis genus* &c. Sunt enim duo, quæ reprehendat: primum in rebus, alterum in verbis. Mutavit formam orationis propter longiorem interpositionem.

60 *et certe acutum*] *Et* melius abesset, nec a Cicerone in hac forma ponitur.

61 *attamen ejusmodi*] *Attamen* ab hoc loco abhorrere, omnes sentiunt, sed varie corrigunt; in his optime Lambinus *ac tandem:* quod etiam quædam edd. habent. Mihi hoc languere videtur, malimque *ac totum ejusmodi.* Ortum est vitium e scriptura compendiaria. In *possit* intell. *orator.*

micorum nomen est unum, sententiæ duæ. nam Speusippus Platonis sororis filius, et Xenocrates, qui Platonem audierat, et qui Xenocratem, Polemo, et Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse, et varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusque judicium, primumque instituisse, (quamquam id fuit Socraticum maxime,) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire di-
68 xisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua exstitit divina quadam celeritate ingenii dicendique copia Carneades: cujus ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, et socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, et Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum a se adolescente Athenis, jam affectum senectute,
19 multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex Apen-
69 nino, fluminum, sic ex communi sapientium jugo, sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam in superum [62] mare Ionium defluerent, Græcum quoddam, et portuosum: oratores autem in inferum hoc Tuscum, et barbarum, scopulosum atque infestum, laberentur, in quo etiam
70 ipse Ulysses errasset. Quare, si hac eloquentia atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat, aut negare oportere, quod arguare, aut, [63] si id non possit, tum ostendere, quod is fe-
b. cerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit; et, si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, et uberius explicavit Antonius; sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis a me: ex ingenti quodam oratorem immensoque campo in exiguum sane gyrum compelli-
71 tis. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis, et, si illam præclaram et eximiam spe-

62 *mare Ionium*] *Ionium* nonnullis suspectum est pro glossa, etsi mare Adriaticum ab aliis Ionium dici solet: sed sanum est hoc verbum. Nam apte sibi respondent, mare *superum* et *inferum*, *Ionium* et *Tuscum*, *Græcum* et *barbarum*.

63 *si id non possit*] Sic edidi cum P. Manutio pro vulg. *possis*: nam respondet clare verbis, *qui sciat*. Si quis autem malit supra corrigere, *negari*, facile concedam; et id est aptius verbo *arguare*.

ciem oratoris perfecti et pulcritudinem adamastis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis comprehendenda
est. Namque (ut ante dixi) [64] veteres illi usque ad Socra- 72
tem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem et scientiam cum dicendi ratione jungebant; postea [65] dissociati (ut exposui) a Socrate diserti a doctis, et deinceps a Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur; ex quo promiscue haurirent, si
manere in pristina communione voluissent. Sed, ut ponti- 73
fices veteres, propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici a se causarum actores et a communi philosophiæ nomine separaverunt, cum veteres dicendi et intelligendi mirificam societatem esse voluissent.

Quæ cum ita sint, paullulum equidem de me depreca- 20
bor, et petam a vobis, ut ea, quæ dicam, non de memet- 74
ipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cum summo studio patris in pueritia doctus essem, et in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum [66] quantum ipse forsitan vobis videar, detulissem, non possim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse: quippe qui omnium maturrime ad publicas causas accesserim, [67] annosque natus unum et viginti, nobilissimum hominem et eloquentissimum, in judicium vocarim; cui disciplina fuerit forum: magister usus, et leges, et instituta populi Romani, mosque majo-
rum. Paullum sitiens istarum artium, de quibus loquor, 75
gustavi, quæstor in Asia cum essem, æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius; et inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus,

64 *veteres illi usque ad Socratem*] Pro *Isocratem*, ut edidit Pearcius, e Mss. duobus. Verba, *ut ante dixi*, hoc flagitant, dictum enim est de Socrate. Frustra Gruterus obloquitur. Et sic plane Ms. E. sic etiam ante edidere Manutius, Steph. et alii.

65 *dissociati a Socrate diserti a doctis* &c.] Hoc vitiosum esse, facile apparet. Non male Lambinus *dissociatis a Socrate disertis a doctis;* melius Pearcius *disertis et doctis*, ne τὸ *a* sæpius concurrat, *a Socraticis* respondet τῷ *a Socrate*. Quod Socrates primus fecit, id imitati sunt Socratici.

66 *quantum ipse forsitan*] *Ipse* arbitror esse delendum; nec est necessarium, ut ante in: *quantum ipse sentio*. Nec *tantum* illud proximum desiderem, si absit. Optimum foret, *non, quantum f. v. videatur*, ut error e compendiaria scriptura in *videatur* ortus sit.

67 *annos natus unum et viginti.* Auctor libri *de caussis corr. eloq.* habet *undeviginti*, quod præferunt Lambinus et Pearcius.

quod mysteria non referrent, ad quæ biduo serius veneram,
succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scien-
tiam vimque doctrinæ, non modo non pro me, sed contra
p. 150. me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit,
a. disputo:) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt,
perridiculos. Scribunt enim de litium genere, et de prin-
76 cipiis, et de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta
est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnisque na-
turæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam conti-
net, originem, vim, mutationesque teneat; eadem mores,
leges, jura describat, rempublicam regat, [68] omniaque, ad
77 quamcumque rem pertineant, ornate, copioseque dicat. In
quo genere nos quidem versamur tantum, quantum possu-
mus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quan-
tum usu valemus: neque tamen istis, qui in una philoso-
phia quasi tabernaculum vitæ suæ collocarunt, multum
21 sane in disputatione concedimus. Quid enim meus fami-
78 liaris C. Velleius afferre potest, quamobrem voluptas sit
summum bonum, quod ego non copiosius possim vel tutari,
si velim, vel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius,
hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, unus-
quisque nostrum versatus? Quid est, quod aut Sex. Pom-
peius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio
vixit, M. Vigellius, de virtute hominum Stoici possint di-
cere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrûm quis-
79 quam concedere? Non est enim philosophia similis artium
reliquarum. nam quid faciet in geometria, qui non didice-
rit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus
quidem judicetur. Hæc vero, quæ sunt in philosophia, in-
geniis eruuntur, ad id, quod in quoque verisimile est, elici-
endum acutis atque acribus, eaque exercitata oratione poli-
untur. [69] Hic noster vulgaris orator, si minus erit doctus,
attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione com-
muni, [70] istos quidem [nostros] verberabit, neque se ab iis
80 contemni ac despici sinet. Sin aliquis exstiterit aliquando,
qui Aristotelio more de omnibus rebus in utramque senten-

68 *omniaque ad quamcunque*] Sic ed. s. l. et a. Med. Asc. Vulgatum, *omnia, quæ ad quamcunque*, quod duriusculum est, ex ed. W. reddidit Aldus. Et sic est etiam in Mss. Sed in iis fere est *que*; potuitque etiam verum fuisse *omniaque, quæ*: unde in illa scriptura facile alterum potuit excidere.

69 *Hic noster vulgaris orator*] Vulgo *hic, hic*. Delevi alterum *hic* ex ed. W. quæ semel tantum *hic* habet, ut Lips. consentiuntque nonnulli ap. Pearcium Mss. et noster. Repetitio hic inepta est, ubi vim nullam habere potest.

70 *istos quidem nostros*] *Nostros* sine dubio vitiosum est. Ineptum enim est, *hic noster verberabit nostros.* Intelligendi autem sunt Stoici, et fortasse rescribendum est *Stoicos*; quanquam id non est necessarium. Paullo post Pearcius ex edd. pr. edidit: *in utramque partem sent. p. dicere*. Aldus delevit *partem*. recte: est enim glossa.

tiam possit dicere, et in omni causa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, et Carneadis, contra omne, quod propositum sit, disserat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque exercitationemque dicendi, is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis satis vehemens et gravis, nec sine varietate doctrinæ satis politus et sapiens esse orator potest. Quare 81
[71] Coracem istum vestrum patiamur nos quidem, pullos suos excludere in nido, qui evolent, clamatores odiosi ac molesti; Pamphilumque nescio quem sinamus in infulis tantam rem, tamquam pueriles delicias aliquas, depingere: nosque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni et hodierni diei b.
totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos [72] nemo oratorum istorum umquam attigit, comprehensa esse videatur.
Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse, miran- 22
dum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, 82
vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere: nunc intelligo, illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse. Sed tamen, cum omnes gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam ac studia considero: neque, quo tempore ista didiceris, video, nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris, intelligo [73] deditum. Neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adjumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere; an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, 83
Catule, primum persuadeas velim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. Negarem enim, posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem. Similiter nunc 84
de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet. Semper enim, quacumque de arte, aut facultate quæritur, de absoluta et perfecta quæri solet. Quare si jam me vultis

71 *Coracem istum vestrum*] intell. quem heri commemorastis. vid. I, 18. Ceterum locus hic est admodum lepidus, ut et alter de Pamphilo, cujus lepos ductus est ab eo, quod pictor fuit, (vid. Clav. in *infula*,) sicut prioris a significatione propria coracis, i. e. corvi.

72 *nemo oratorum istorum*] Intelligendi sunt isti clamatores odiosi e scholis vulgarium rhetorum: nec opus est corrigere cum Pearcio *rhetorum*; quod tamen recepit nuper *Alemannus*.

73 *deditum. Neque tamen*] Sic interpunxi. Nam in *neque tamen* est novæ sententiæ initium.

esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non
repugnabo. quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari
scio. Quod si ita est, summus tamen certe non sum. Ne-
que enim apud homines res est ulla difficilior, neque major,
85 neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret. Attamen
quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo ora-
tore dicam necesse est. Vis enim, et natura rei, nisi per-
fecta ante oculos ponitur, qualis, et quanta sit, intelligi non
potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis li-
bris, et cum istis hominibus vivere: nec vero, id quod tu
recte commeministi, ullum umquam habuisse sepositum
tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ tem-
poris, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesse-
23 rint. At, si quæris, Catule, de doctrina ista, quid ego sen-
86 tiam, non tantum ingenioso homini, et ei, qui forum, qui
curiam, qui causas, qui rempublicam spectet, opus esse ar-
bitror temporis, quantum sibi ii sumserunt, quos discentes
vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui
eas ad usum transferunt: aliter ab iis, qui ipsarum artium
p. 151. a. tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Magister
hic Samnitium [74] et summa jam senectute est, et quotidie
commentatur. nihil enim curat aliud. [75] at Q. Velocius puer
addidicerat. sed quod erat aptus ad illud, totumque cogno-
rat, fuit, ut est apud Lucilium,

——— *quamvis bonus ipse*
[76] *Samnis in ludo, ac rudibus cuivis satis asper.*

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Vale-
rius quotidie cantabat. erat enim scenicus. quid faceret
87 aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est
commodum, cantat. est enim paterfamilias, est eques Ro-
manus. puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est

74 *et summa jam senectute est*] Addidi *et* ex ed. W. Sensus enim est: etsi summa senectute est, tamen commentatur.

75 *at Quintus Velocius puer*] Hæc lectio est a Victorio. Nam in lectionibus superiorum edd. nullus est sensus; in quibus *velocius* adverbialiter acceptum turbas dedit. sed pro *Velocius*, fortasse *Velonius* legendum, omninoque sic scribendum: *atque ea* (vel *eadem*) *Q. Velonius — addidicerat, et quod erat aptus ad illud* &c. Nam in ed. W. s. l. et a. et seqq. est *atque ea, quæ v. p. a.*

76 *Samnis in ludo*] Valde se in h. l. torquent viri docti, inprimis Petavius ad h. l. in ed. Oliveti. Caussa est, quod Samnitem proprie de gladiatore capiunt; cum sensus sit, Velocium puerum artem pugnandi didicisse, ita, ut posset optimus et cuique par gladiator esse, sed non fuisse, verum aliud vitæ genus exercuisse. Porro *civis* an *cuivis* legendum sit, in quo fluctuant edd. pr. non decernam. Lipsius *civis* defendit Lect. Ant. V. 2. *Cuivis* tamen probabilius est, quia in verbis poetæ tantum periphrasis gladiatoris esse potest. Ita sensus: in ludo bonus gladiator, in rudibus cuivis asper adversarius: cui sententiæ etiam interpunctio accommodanda est. Ceterum quod probabilius est, et non minus in libris reperitur, quam vulgatum, putavi me edere posse eodem jure, quo alii vulgatum, *ac rudibus, civis s. a.*

harum artium maximarum, dies et noctes virum summa virtute et prudentia videbamus, philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem. At ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si et tantum sumas, quantum opus sit, et habeas, qui docere fideliter possit, et scias etiam ipse discere. Sed si 88
tota vita nihil velis aliud agere, ipsa tractatio et quæstio quotidie [77] ex se gignat aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges. ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio, facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumque permaneat. Libet autem semper discere; ut si velim ego talis optime ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse, si assequi non possim. at alii, quia præclare faciunt, vehementius, quam causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil 89
est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studiis detinentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, nisi quod quisque cito potuerit, numquam omnino possit perdiscere. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, 24
quid dicas: et hercule assentior. Satis video tibi, homini 90
ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet.

Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam 91
longa, et tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut sit quam maxime jucunda, quam maxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, et quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, 92
litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sane atque mendicum est. illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, [78] non multum est majus, quam illud vulgare ac forense. Apparatu nobis b.
opus est, et rebus exquisitis undique et collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Cæsar, faciendum est [79] ad annum; ut ego in ædilitate laboravi, quod quotidianis, et vernaculis

77 *ex se gignat aliquid*] Scripsi *gignat*, pro vulgato *gignit*, quod locum h. l. nullo modo habere potest, cum *gignat* optime conveniat. Si quis tamen malit *gignet*, non repugnem. Nam et hoc rectum est.

78 *non multum e. majus*] Sic edd. vett. consensu.

79 *ad annum*] Respicit ad ædilitatem, cujus annus e lege annali instabat: ad cujus ludos et munera, ut satisfieret populo, etiam diu ante erant providenda, quæ ornarent et illustrarent illa munera.

93 rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, et collocandorum, et concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam cum Græci jam non tenerent, ob eamque causam juventus nostra dedisceret pæne discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego censor edicto meo sustuleram; non quo (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corrobo-
94 rari impudentiam. Nam apud Græcos, [80] qui ejusmodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam et [81] humanitatem dignam scientia: hos vero novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus conjunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, et cum impudentiæ ludus esset; putavi esse
95 censoris, ne longius id serperet, providere. Quamquam non hæc ita statuo atque decerno, ut desperem, latine ea, de quibus disputavimus, [82] tradi ac perpoliri: patitur enim et lingua nostra, et natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam Græcorum ad nostrum usum moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc, in hoc quidem genere, nostri nulli fuerunt: sin quando exstiterint, etiam Græcis erunt anteponendi.

25 Ornatur igitur oratio genere primum, et quasi colore
96 quodam et succo suo. nam ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum sententiarumque floribus; id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint, quasi in ornatu, disposita quædam insi-
97 gnia et lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, et quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet: [83] (non enim a me

80 *qui ejusmodi essent*] Recepi lectionem ed. s. l. et a. Med. Asc. Lips. quia et idoneum sensum dat, et est facillima. Sensus est: qui tales artis dicendi magistri essent, quales dixi. Vulgatum *cujusmodi* ex ed. W. dedit Aldus, quod nullum sensum commodum habere potest. Pearcius edidit de conjectura virorum doctorum, *cujusmodi essent*, sine *qui:* quod sane sensu bonum est; sed correctio paullo violentior est.

81 *humanitatem dignam scientia*] i. e. modestiam et alias virtutes, quæ istam scientiam ornent, et ei conveniant. opponitur in latinis impudentia. Lambinus frustra corrigebat, *humanitate dignam scientiam;* quod hic sensum commodum non habet, estque scientia jam doctrinæ verbo expressa.

82 *tradi ac perpoliri*] Pearcius addi vult *posse:* quod nobis quoque, hæc primum legentibus, in mentem venit. Sed intelligi potest in hac forma præsens pro futuro.

83 *non enim—ætates.*] Hæc in parenthesi dicta sunt; quod non notatum ab aliis. Nam in *Difficile dictu*

jam exspectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus, et ingenia me hortantur vestra, et ætates.)
Difficile enim dictu est, quænam causa sit, cur ea, quæ 98
maxime sensus nostros impellunt voluptate, et specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam et satietate abalienemur. Quanto colorum pulcritudine et varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quam in
veteribus? quæ tamen, etiamsi primo adspectu nos cepe- p. 152.
runt, diutius non delectant; cum iidem nos in antiquis ta- a.
bulis illo ipso horrido obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt et delicatiores in cantu flexiones et falsæ voculæ, quam certæ et severæ? quibus tamen non modo auste-
ri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc 99
videre in reliquis sensibus; unguentis minus diu nos delectari, summa et acerrima suavitate conditis, quam his moderatis: et magis laudari, [84] quod ceram, quam quod crocum olere videatur: in ipso tactu esse modum et mollitudinis et lævitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, quique [85] dulcitudine præter ceteros sensus commovetur, quam cito id, quod valde dulce est, aspernatur ac respuit? Quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, [86] facillime effugiant satietatem.
Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis fastidium fini- 100
timum est: quo hoc minus in oratione miremur; in qua vel ex poëtis, vel oratoribus possumus judicare, concinnam, distinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, [87] sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta, [88] vel poësis, vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris aut in poëtæ cincinnis ac fuco offenditur, quod sensus, in nimia voluptate, [89] natura, non mente satiantur; in scriptis et in dictis

est &c. redditur ratio præcepti, de genere dicendi, quod sine satietate delectet.

84 *quod ceram, quam quod crocum*] Pro *ceram* alii malunt *terram*, quod defendit Petavius e Plin. H. N. XVII, 5: ubi v. etiam Harduin. ad XIII. in Not. et Em. n. 6. Vulgatum autem defendit Brodæus Misc. IV, 5. cui assentior. Nam *cera* in unguento intelligi potest, non *terra*.

85 *dulcitudine*] Sic ex h. l. profert Nonius p. 46. b. (ubi tamen in exemplo Paris. locus assignatur libro tertio de N. D. male) et habet ed. W. quam secutus est Aldus, a quo hæc lectio in vulgatas ducta est. Ceteræ primæ habent *dulcedine*. illud prætuli propter Nonii testimonium.

86 *facillime effugiant*] Sic similiter, ut supra, *efflorescere* pro *florescere*, correxi vulgatum *fugiant*, quod sensus hujus loci respuit. syllaba prima eodem modo, ut supra, excidit.

87 *sine reprehensione*] v. Clav. in h. v.

88 *vel poësis, vel oratio*] Video hos nominativos grammatica subtilitate defendi posse: sed in hac Ciceronis facilitate rectius est *poësin vel orationem*. Vicinus nominativus *picta* in errorem induxit librarios.

89 *natura, non mente satiantur*] i. satietas a natura hominis pendet,

non aurium solum, sed animi judicio etiam magis, infucata
26 vitia noscuntur. Quare, *bene*, et *præclare*, quamvis nobis
101 sæpe dicatur; *belle*, et *festive*, nimium sæpe nolo. quamquam illa ipsa exclamatio, *Non potest melius*, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam et recessum, quo magis id, quod erit
102 illuminatum, exstare atque eminere videatur. Numquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens virtuti honorem, præmium, haud prædam petit:

sed abjicit prorsus, [90] ut in proximos

Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras,

incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. [91] Quid ille alter:

Quid petam præsidii?

quam leniter? quam remisse? quam non actuose? instat enim

O pater, o patria, o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumta superiore motu et exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poëtæ, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos, a quibus utrisque summittitur aliquid, deinde
103 augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita
b. sit nobis igitur ornatus et suavis orator, (nec tamen potest aliter esse,) ut suavitatem habeat austeram et solidam, non dulcem atque decoctam. nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea, quamvis vitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum silva rerum ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius. hæc formanda filo ipso et genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis.

104 Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet non solum ad augendum aliquid et tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum atque
27 abjiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis, quos
[92] ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel
105 cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, am-

quæ sensibus certum modum suavitatis gustandæ præscripsit; non a mente et intelligentia ac voluntate humana, quæ insatiabilis est; ut etiam indignentur interdum homines, quod voluptatis satietas citius, quam ipsi vellent, venit.

90 *ut in proximos—incidat*] i. e. in pr. versus omnem vim actionis conferat, intuendo &c.

91 *Quid ille alter*] intell. actor—*Præsidi* edidit Pearcius; sed *præsidii* sic pronunciari potest: non necessario, quod pronunciatur, id scribitur, ut supra jam monuimus.

92 *ad fidem orationis faciendam*] Legitima ratio requirit *orationi*: sed tamen et in Acad. IV, 7. est, *adspectus ipse facit fidem judicii sui*: si tamen ille locus sine vitio est.

plificatio potest plurimum, eaque [93]una laus oratoris est propria maxime. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo rejiciebat) laudandi et vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam et amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissime facere posse. Consequenter etiam 106
illi loci, qui quamquam proprii causarum, et inhærentes in earum nervis esse debent, tamen quia de universa re tractari solent, communes a veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum et peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam; quibus uti, confirmatis criminibus, oportet; aliter enim jejuni sunt, atque inanes: alii autem habent de- 107
precationem, aut miserationem: alii vero ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem disseri copiose licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio et copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo et bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibusque de rebus, in utramque partem dicendi [94]animos, et vim, et artem habere debemus. Sed, 108
quoniam de nostra possessione depulsi, in parvo, et eo litigioso, prædiolo relicti sumus, et aliorum patroni, nostra tenere tuerique non potuimus: ab iis, quod indignissimum est, qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex 28
particula parva urbis ac loci nomen habent, et peripatetici 109
philosophi, aut Academici nominantur, olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, a Græcis politici philosophi appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut [95]definitæ controversiæ certis p. 153.
temporibus ac reis; hoc modo: Placeatne a Karthaginien- a.

93 *una laus or. est propria maxime*] Pearcius recte deleri vult *et*, quod in vulgatis est ante *propria*. Ego vero sine dubitatione delevi: nam falsum est in amplificatione esse unam laudem oratoris: sed est *una maxime propria*: quia ea utitur solus orator, non philosophus, qui in hoc maxime diversus est ab oratore, quod illa copia amplificandi non utitur.

94 *animos*] In hoc verbo semper hæsi, nec quid hic sit, nec, quid ei faciam, habeo. Nam in disputatione universa de his rebus non opus est animis. *Vim* quidem habere debet orator i. e. facultatem e copia rerum, et *artem* tenere, i. e. modum rerum tractandarum.

95 *definitæ controversiæ*] Sic, pro vulgato, *definita controversia* in Ms. reperit Pearcius: nec tamen recepit. Ego, sine illo Ms. sic rescripsissem, ne vitium latinitatis esset. Nam sibi respondent hæc duo: *genus controversiæ definitæ* et *infinite quærentis*. In talibus non opus est Critico firmo et accurate exercitato Mss. et edd.

sibus captivos nostros, redditis suis, recuperari? aut infinite
de universo genere quærentis: Quid omnino de captivo
statuendum ac sentiendum sit? Atque horum superius illud
genus, causam aut controversiam appellant, eamque tribus,
lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc au-
tem altera [96] quæstio infinita et quasi proposita, consulta-
110 tio nominatur. atque hactenus loquuntur. [97] Etiam hac in
instituendo divisione utuntur, sed ita, non ut jure, aut ju-
dicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut
ex jure civili surculo defringendo, usurpare videantur.
Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis
definitum, obtinent, atque idipsum lacinia. Nunc enim
apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio,
etiam harum jam causarum cognitio exercitatioque cele-
bratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda
nominant, et oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque
naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt, ut præ-
teriri omnino fuerit satius, [98] quam attentatum deseri. nunc
enim inopia reticere intelliguntur; tum judicio viderentur.
29 Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de
111 qua quæri et disceptari potest, [99] sive in infinitis consulta-
tionibus disceptatur, sive in iis causis, quæ in civitate, et in
forensi disceptatione versantur: neque est ulla, quæ non
aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim rationemque refera-
112 tur. Nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur, ut,
virtus suamne propter dignitatem, an propter fructus ali-
quos expetatur? aut agendi consilium exquiritur, ut, sitne
113 sapienti capessenda respublica? Cognitionis autem tres
modi, conjectura, definitio, et, ut ita dicam, consecutio.
Nam, [100] quid in re sit, conjectura quæritur, ut illud, Sitne
in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque
res habeat, definitio explicat: ut, si quæratur, quid sit sa-
pientia? Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque
rem sequatur, inquiritur: ut illud, sitne aliquando mentiri
114 boni viri? Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in qua-
tuor genera dispertiunt. nam aut quid sit, quæritur, hoc
modo: naturane sit jus inter homines, an opinionibus? aut,
quæ sit origo cujusque rei? ut, quod sit initium legum, aut

96 *quæstio—quasi proposita*] Respicit ad philosophorum morem, θέσιν appellandi *propositum*. v. Clav. in h. v.

97 *Etiam hac in instituendo divisione utuntur*] Addidi præpositionem *in*, quæ non est in edd. sed abesse non potest. respondent his paullo post: *alterum vero tantum in prima arte tradenda nominant*. Absorpta est præpositio a prima syllaba verbi sequentis.

98 *quam att.*] Ms. E. *attactum*.

99 *sive—disceptatur, sive*] Videtur scribendum *disceptetur*. Ms. E. post habet *versentur*, ubi *versantur* rectum est. Sed superiora *Omnis—disceptetur*, exciderunt.

100 *quid in re sit*] i. e. ut vulgo loquuntur, an aliquid existat. Solet etiam dicere, *quid in re positum sit atque natura*.

rerum publicarum? aut causa, et ratio: ut, si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant? aut de immutatione: ut, si disputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti? Definitionis 115
autem sunt disceptationes, aut, cum quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit: ut, si disseratur, idne sit jus, quod maximæ parti sit utile: aut, cum, quid cujusque sit proprium, exquiritur: ut ornate dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit? aut, cum res b.
distribuitur in partes, ut, si quæratur, quot sint genera rerum expetendarum, [1] aut, sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum; aut, cum, quæ forma, et quasi naturalis nota cujusque sit, describitur, ut, si quæratur avari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quæ- 116
stionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, ut, si disseratur, expetendane sit gloria: aut ex comparatione; laus an divitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis fugiendisve rebus; ut, expetendine honores sint? num fugienda paupertas? de æquo aut iniquo; ut, æquumne sit ulcisci injurias etiam propinquorum? de honesto aut turpi; ut hoc, sitne honestum, gloriæ causa mortem obire? Comparationis autem 117
duo sunt modi, unus, cum, idemne sit, an aliquid intersit, quæritur; ut, metuere et vereri, ut rex et tyrannus: ut assentator et amicus: alter, cum, quid præstet aliud alii, quæritur: ut illud, optimine cujusque sapientes, an populari laude ducantur? Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere a doctissimis hominibus describuntur. Quæ vero referuntur ad agendum, aut in of- 30
ficii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum 118
faciendumque sit, quæritur; cui loco omnis virtutum et vitiorum est silva subjecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda tollendave tractantur. Huic generi subjectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum et impulsio, et, si ita res feret, mitigatio. Explicatis 119
igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio. eadem enim sunt membra [2] in

1 *aut, sintne tria*] Pearcius corrigit *ut*, non bene. est enim hic vel explicatio præcedentis, *quot sint genera r. e.* ubi nec *aut* nec *ut* stare potest, delendumque sit *aut*; vel duplex quæstio, altera sine numero, altera numero: in quo *aut* esse debet. Atque id nos secuti sumus, quia libri omnes *aut* habent.

2 *in utriusque disputationibus*] Scripsi *utriusque* pro *utrisque* ex edd. s. l. et a. Med. Asc. Lips. at ed. W. habet *verisque* vitiose, unde Aldus fecit *utrisque*, idque secuti sunt omnes. Pearcius edidit *utriusque disputatione*, ut est in Ms. E.

utriusque disputationibus, sed paullo secus a me, atque ab illo, partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus pensumque revocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse.

120 Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime vagantur, et a privata ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt et convertunt, ut ii, qui audiant, natura, et genere, et universa re cognita de singulis
121 reis, et criminibus, et litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque a minutis angustisque concertationibus ad omnem vim varietatemque vos disserendi traducen-
p. 154. dos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc mu-
a. nus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solum acuenda nobis, [3] neque procudenda lingua est, sed onerandum complendumque pectus maximarum rerum et plurimarum
31 suavitate, copia, varietate. Nostra est enim (si modo nos
122 oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores et principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ doctrinæque possessio, in quam homines, quasi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque rhetoricos inscribunt, quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitia, de officio, de civitatibus instituendis et regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur.
123 Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, a quibus expilati sumus; dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quo pertinent, et quam intuentur, transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed cum fontes viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, numquam cognoscet omnino, tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantum, quantum res
124 petet, [4] hauriamus. Nam neque tam est acris acies in na-

3 *neque procudenda lingua*] *Procudenda* nihil aliud est, quam *acuenda*: nam procudendo ferrum fit acutum. posuit duo verba de re una, ut statim *pectus complendum onerandumque*. Itaque videtur legendum esse *atque*. Si tamen serves *neque*, repetendum erit *solum* intelligendo.

4 *hauriamus*] Correxi pro *hauriemus*. Nam structura orationis sic fla-

turis hominum, et ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi
monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus ob-
scuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modo
adspexerit. In hoc igitur tanto [6] tam immensoque campo,
cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicumque consti-
terit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus
ornatusque dicendi. Rerum enim copia verborum copiam 125
gignit: et, si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur,
exsistit ex rei natura quidam splendor in verbis. sit modo
is, qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione
doctrinaque puerili, et flagret studio, et a natura adjuvetur,
et in universorum generum infinitis disceptationibus exer-
citatus; ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscen-
dum imitandumque [7] cognorit: næ ille haud sane, quemad-
modum verba struat et illuminet, a magistris istis requi-
ret. ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta
sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur.

Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum va- 32
rietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse, complexus 126
es, quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, et
in majorum suorum regno collocare! Namque illos veteres b.
doctores auctoresque dicendi nullum genus disputationis a
se alienum putasse accepimus, semperque esse in omni ora-
tionis ratione versatos. Ex quibus Eleus Hippias, cum 127
Olympiam venisset, maxima illa quinquennali celebritate
ludorum, gloriatus est, cuncta pæne audiente Græcia, ni-
hil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec
solum has artes, quibus liberales doctrinæ, atque ingenuæ
continerentur, geometriam, musicam, litterarum cognitio-
nem, et poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ
de hominum moribus, quæ de rebuspublicis dicerentur:
sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, soccos,
quibus indutus esset, se sua manu confecisse. Scilicet ni- 128
mis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est conje-
ctura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissi-
mis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudia-
rint. Quid de Prodico Chio? quid de Thrasymacho Chal-
cedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquis-
que plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum et
disseruit et scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo pa- 129

gitat: *dummodo — transferamus, ne-que—teramus — sed—hauriamus.* In talibus sine libris oportet corrigere. Vidit Pearcius, sed non intulit in textum.

6 *tam immensoque*] Sic pro *tamque immenso* edidit Pearcius. Consentit Erl. estque numerosius.

7 *cognorit*] Pearcius correxit *delegerit* e Mss. pluribus, quibus consentit Erl. Placet etiam Grutero. mihi *cognorit* magis placet. inest enim plus.

trono (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui
aut non est victus umquam a Socrate, neque sermo ille
Platonis verus est: aut, si est victus, eloquentior videlicet
fuit, et disertior Socrates, et, ut tu appellas, copiosior et
melior orator. Sed hic, in illo ipso Platonis libro, de omni
re, quæcumque in disceptationem quæstionemque vocare-
tur, se copiosissime dicturum esse profitetur; isque princeps
ex omnibus ausus est in conventu poscere, qua de re quis-
que vellet audire: cui tantus honos habitus est a Græcia,
soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea
130 statueretur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea
[8] summi dicendi auctores, uno tempore fuerunt: ex quibus
intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis; ora-
torisque nomen apud antiquos in Græcia, majore quadam
131 vel copia vel gloria, floruisse. Quo quidem magis dubito,
tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuen-
dum statuam: cum tu, in alia lingua ac moribus natus, oc-
cupatissima in civitate, vel [9] privatorum negotiis pæne omni-
bus, vel orbis terræ procuratione, ac summi imperii guber-
natione districtus, tantam vim rerum cognitionemque com-
prehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio et ora-
tione in civitate valeat, scientia atque exercitatione sociaris:
illi nati in litteris, ardentesque his studiis, otio vero dif-
fluentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum qui-
33 dem, et traditum, et suum conservaverint. Tum Crassus,
132 Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in aliis etiam com-
p. 155. pluribus, distributione partium ac separatione magnitudines
a. sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hip-
pocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis,
alios, qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? num
geometriam Euclide aut Archimede, num musicam, Da-
mone aut Aristoxeno, num ipsas litteras Aristophane aut
Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus
universum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem,
133 in qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpe hoc audivi de
patre et de socero meo, nostros quoque homines, qui ex-
cellere sapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum
hæc civitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant
illi Sex. Ælium, M' vero Manilium nos etiam vidimus trans-
verso ambulantem foro; quod erat insigne, eum, qui id fa-
ceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos
olim et ita ambulantes, et in solio sedentes domi, sic adiba-
tur, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia
collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni de-

8 *summi dicendi auctores*] Sic pro *doctores* Ms. Erl. rectissime.

9 *negotiis privatorum pæne omnibus*] Fortasse melius fuerit *omnium*.

nique aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi 134
illius veteris, hæc Ti. Coruncanii, [10] hæc proavi generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidemque et in senatu, et apud populum, et in causis amicorum, et domi, et militiæ consilium
suum fidemque præstabant. Quid enim M. Catoni, præter 135
hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventiciam, defuit? num, quia [11] jus civile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? [12] at utroque in genere et laboravit, et præstitit. num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in republica capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discive potuit, quod ille non cum investigarit et scierit, tum etiam con-
scripserit. Nunc contra plerique ad honores adipiscendos 136
et ad rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus e multis; effert se, [13] si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem; quæ sane nunc quidem obsoleverunt; aut juris scientiam, ne ejus quidem universi: nam pontificium, quod est conjunctum, nemo discit: aut eloquentiam, quam in clamore et in verborum cursu positam putant: omnium vero bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem cognationem-
que non norunt. Sed, ut ad Græcos referam orationem, 34
(quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possu- 137
mus: nam ut virtutis a nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda;) septem fuisse dicuntur uno tempore,
qui sapientes et haberentur, et vocarentur. Hi omnes, b.
præter Milesium Thalen, civitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia litteris instructior fuisse traditur, quam Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut litteris doctrinaque præstaret.
Quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, 138
cum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute

10 *hæc proavi generi mei, Scipionis*] Sic. edd. pr. recte. edd. vulgatæ male interpungunt *proavi, generi mei, Sc.* Scipio est proavus generi.

11 *jus civile didicerat*] Ed. W. et s. l. a. Lips. *jus c. dicebat.* vitiose. Ed. Med. *non didicerat.* Aldus *non* recte delevit.

12 *at utroque*] Sic correxit Aldus vitiosam lectionem edd. pr. *aut*, Pearcius etiam *at* delevit; nam et in altero *nemo ap. p. f.* non est. Delevissem et ipse, si necessarium esset, eadem forma responderi: melius tamen puto abesse.

13 *si unum aliquid affert*] Puto esse scribendum *aliquod.* Si esset: *si aliquid affert unum*, nulla esset dubitatio.

patriæ, severius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus et jucundum videretur: cujus in labris veteres Comici, etiam cum illi male dicerent (quod tum Athenis fieri licebat), leporem habitasse dixerunt, tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis
139 et urbanis, eodem tempore, et bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solum, verum etiam animi ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata est?
35 Equidem non arbitror. Sic enim video, unam quandam
140 omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, et se ad dicendum quoque, non repugnante
141 natura, dedissent, eloquentia præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes a causis forensibus et civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repente totam formam prope disciplinæ suæ, [14] versumque quendam Philoctetæ paullo secus dixit. Ille enim *turpe* sibi ait [15] *esse tacere, cum barbaros:* hic autem, *cum Isocratem pateretur dicere.* itaque ornavit et illustravit doctrinam illam omnem, rerumque cognitionem cum oratio-
p. 156. a. nis exercitatione conjunxit. Neque vero hoc fugit sapien-

14 *versum q. Philoctetæ*] Sic edd. pr. et Ms. E. Vulgatum *de Philocteta* est ab Aldo. illud melius; versus est, quem Philoctetes ap. poëtam dicit.

15 *esse tacere, cum barbaros*] Sic edidimus cum Pearcio pro vulgato *e. tacere, cum barbaris.* Ed. W. omittit *cum.* Ed. s. l. a. *cum barbaris,* errore operarum, quod tamen prope omnes secuti sunt. Totum est, *cum barbaros pateretur dicere,* quod Aristoteles imitatus est, *cum Isocratem pateretur dicere.* Sic et Ms. Erl.

tissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ille et agendi acciperet præcepta et loquendi. Nunc, [16] si qui volet, eum philosophum, 142
qui copiam nobis rerum orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quam stultitiam loquacem. Sin quærimus, quid unum excellat 143
ex omnibus, docto oratori palma danda est. quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est. sin eos disjungent; hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper et ipse conticuit, et ceteris silentium fuit.

Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, 36
quod mihi videare aliud quiddam, et non id, quod susce- 144
peris, disputasse; plus enim aliquando attulisti, quam tibi [17] esset tributum a nobis ac denuntiatum: sed certe et hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres, et eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus. Quo cum ingressus 145
esses, repente te quasi quidam æstus ingenii tui procul a terra abripuit, atque in altum a conspectu pæne omnium [18] abstraxit. Omnem enim rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti: neque enim fuit tam exigui temporis: sed, apud hos quid profeceris, nescio, me

16 *sive qui volet*] Puto verum esse, *si qui volet*. Quia in altero membro est *sive*, hic quoque fecerunt *sive*. male. nam hic nihil est, quod τῷ *sive* respondeat. alterum, *sive hunc oratorem—philosophum appellare malit*, non huic, *sive q. v.* sed ceteris, *eum ph.—per me appellet*. Ms. E. *sive* habet a m. sec.

17 *esset tributum a nobis ac denunciatum*] Ed. W. *erat attributum a nobis: sed* &c. Placet sane *attributum* ex re pecuniaria, in qua solutio *attribui* dicitur. v. Clav. in h. v. Videturque *tributum* pro impositum, mandatum, nimis lene esse. nec *erat* displicet, quod et Ms. E. habet. Sed idem non habet *ac den.* Mutatio *erat* in *esset* videtur absorpsisse primam syllabam in *attributum*.

18 *abstraxit. Omnem enim r.*] Pro *abstraxit* ed. Med. et Asc. Lips. *distraxit*. *Omnem enim* restituimus, pro vulgato *omnemque*, (quod est ab Aldo,) ex edd. pr. omnibus et Ms. E. Sic restituit etiam Pearcius.

quidem in Academiam totum compulisti. In qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo adspexerit: sed etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto numquam conquiescam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites vias rationesque et pro omnibus, et contra omnia disputandi, percepero.

146 Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crasse, commovit, quod eum negasti, qui non cito quid didicisset, umquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit
b. difficile periclitari, et aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cælum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non
147 perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus. Hic Sulpicius, Ego vero, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam desidero: vel me, licet existimes, desperare, [19]ista posse perdiscere, vel, id quod facio, contemnere. Mihi rerum forensium et communium vulgaris hæc cognitio, satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam: ex qua ipsa tamen permulta nescio; quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ a me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, et si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendoremque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

37 Tum Crassus, Pervulgatas res requiris, inquit, et tibi non
148 incognitas, Sulpici. quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, et ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi; censebo tamen ad eos, qui auctores et inventores sunt
149 harum sane minutarum rerum, revertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjuncte. nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria sunt, et certa quasi vocabula rerum, pæne una nata cum rebus ipsis: aut iis, quæ transferuntur, et quasi alieno in loco collocantur: aut iis, quæ novamus, et
150 facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obsoleta fugiat, lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam et sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquendi valet pluri-

19 *ista posse*] Hoc ordine Ms. E. et edd. pr. Aldus fecit *posse ista.* illud facilius.

mum. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis 151
dici solet, *Bonis is verbis*, aut, *aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est, vitare vitium, (quamquam id est magnum,) verum hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, verborum usus et copia bonorum.
Sed quid ipse ædificet orator, et in quo adjungat artem, id 152
esse a nobis quærendum atque explicandum videtur.

Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad 38
illustrandam atque exornandam orationem: aut inusitatum
verbum, aut novatum, aut translatum. Inusitata sunt, 153
prisca fere ac vetusta, et ab usu quotidiani sermonis jamdiu intermissa, quæ sunt poëtarum licentiæ liberiora, [20] quam nostræ: [21] sed tamen raro habet etiam in oratione [22] poëticum aliquod verbum dignitatem. neque enim illud fugerim
dicere, ut Cœlius, *Qua tempestate Pœnus in Italiam venit;* p. 157.
nec *prolem*, aut *subolem*, aut *effari*, aut *nuncupari:* aut, ut a.
tu soles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar;* et alia multa, quibus loco positis, grandior, atque antiquior oratio sæpe videri solet. Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, 154
ipso gignuntur ac fiunt, vel conjungendis verbis, ut hæc:

Tum pavor sapientiam [23] omnem mihi exanimato expectorat.
Num non vis hujus me versutiloquas malitias:

videtis enim et *versutiloquas*, et *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata: [24] vel sæpe sine conjunctione [verba novantur], ut, [25] *ille senius*, ut, *Dii genitales*, ut, *baccarum ubertate incurvescere*. Tertius ille modus transferendi 155
verbi late patet, quem necessitas genuit, inopia coacta et

20 *quam nostræ*] sc. licentiæ. Sic e Mss. dedit Pearcius. Saltem in vulgata *nostra*, etiam *licentia* foret scribendum, ut habent edd. ante Aldum, a quo est vulgata lectio.

21 *Sed tamen raro*] Nisi *raro* intelligas *interdum*, quod tamen duriusculum sit, scribendum est *sed tamen haud*, vel *non raro*. Nam id postulant sequentia. item illud paullo post: *quibus loco positis, grandior atque antiquior oratio* sæpe *videri solet.*

22 *poëticum*] Pearcius conjicit *pervetustum;* nempe quia de obsoletis verbis sermo est. Sed non est assecutus rationem Ciceronis. Licet, inquit, uti obsoletis, ut poëtis: nam et alia, poëtica quæ sunt, usurpare licet: qualia sunt in exemplis subjectis; quæ sane non sunt obsoleta, sed poëtis usitatiora, ut *tempestas* pro *tempus, proles et suboles*, pro *liberis.*

23 *omnem mihi* &c.] Sic edd. pr. Ms. E. et plures alii ap. Pearc. non *mihi omnem:* et sic volebat Bentleius.

24 *vel sæpe s. c.*] Mss. quidam apud Gruterum, *sæpe vel.* Nempe interpunctio vitiosa locum huic correctioni fecit, et *verba novantur;* quæ temere inculcata e superioribus puto, scribendumque sic: *non nata: vel sæpe sine conjunctione, ut* &c. Cohærent omnia sic; *Novantur verba—vel conjungendis verbis—vel sæpe sine conjunctione, ut* &c. Illa, *videtis enim—non nata*, sunt in parenthesi accipienda. Sæpe, hac conjunctione membrorum non animadversa, in his libris turbatum est a librariis et correctoribus, ut mox c. 39. pr. ubi veram interpunctionem dedimus.

25 *ille senius, ut Dii genitales* &c.] Hæc sunt corruptissima in libris scr. et edd. Lectio autem hæc est illa quidem e Mss. Gruterianis, sed tamen e conjectura. Quomodo corrigam, nescio.

angustiis; post autem delectatio jucunditasque celebravit. nam ut vestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis et dignitatem: sic verbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. Nam *gemmare vites, luxuriem esse in herbis, lætas segetes*, etiam rustici dicunt. quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo
156 posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes, [26] quasi mutuationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paullo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt: quarum ego, quid vobis aut
39 inveniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est
157 ad verbum unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco, tamquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat; si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inhorrescit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctisque et nimbum occœcat nigror,
Flamma inter nubes coruscat, cœlum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit:
Undique omnes venti erumpunt, sævi existunt turbines:
Fervit æstu pelagus:

omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem
158 verbis dicta sunt: aut quo significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii, ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat,

Quandoquidem [27] *iste circumvestit dictis, sepit sedulo.*

b. Nonnumquam etiam brevitas translatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit.* Imprudentia teli emissi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam est uno significata
159 translato. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, [28] quid sit, quod omnes translatis et alienis magis
40 delectentur verbis, quam propriis, et suis. Nam si res suum nomen et proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium;* necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere:

26 *quasi mutuationes sunt*] Sic edidi pro vulgato *mutationes*, ex ed. W. Lips. et Aldi, quam sequi h. l. neglexere postea, præter consuetudinem. Sic est etiam Tusc. I, 42. v. Clavis, et in Oratore c. 24. *verbum sumtum aliunde, ut mutuo.* c. 62. *verba mutuari.*

27 *iste circumv.*] Edd. s. l. a. Med. Asc. *ista.* Pearcius corrigit *is se. Circumvestire* et *sepire* aptius est rebus, quam personis. Mihi vulgatum placet. quid circumvestiat iste, in antecedentibus aut seqq. dictum fuisse videtur.

28 *quid sit, quod—delectantur*] Latinitas postulat *delectentur*, idque reposui. Sid edidit et Lamb. sed eum nemo secutus est.

sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id 160
accidere credo, vel quod ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, et alia longe repetita sumere: vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima est delectatio: vel quod singulis verbis res ac totum simile conficitur: vel quod omnis translatio, [29]quæ quidem sumta ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam 161
et *odor* urbanitatis, et *mollitudo* humanitatis, et *murmur* maris, et [30]*dulcedo* orationis, sunt ducta a ceteris sensibus: illa vero oculorum multo acriora, quæ ponunt pæne in conspectu animi, quæ cernere et videre non possumus. Nihil est enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus possimus uti vocabulo et nomine. unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus,) indidem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo: 162
Cœli ingentes fornices. quamvis [31] sphæram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius; tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse.

——— Vive Ulysses, dum licet:
Oculis postremum lumen [32] radiatum rape.

non dixit, *cape;* non, *pete:* haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum; sed *rape.* hoc verbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, *dum licet.* Deinde videndum est, ne longe simile sit ductum. *Syrtim patrimonii, scopu-* 41
lum libentius dixerim; *Charybdim bonorum, voraginem* po- 163
tius. facilius enim ad ea, quæ visa, quam ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc vel summa laus est [33] verbis transferendis, ut sensum feriat id, quod translatum sit; fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo [34] morte dici Africani *castratam* esse rempu- 164

29 *quæ quidem sumta ratione est*] In vulgatos recentiores ab errore operarum venit *summa*, quod sensum hic non habet. *Sumta* est in omnibus edd. vett. Sic et bene restituit Pearcius.

30 *dulcedo*] Hic quoque libri quidam *dulcitudo;* sed id h. l. non placet.

31 *sphæram in scenam, ut dicitur &c.*] Nempe, ut probaret translationem in fornicibus cœli a se audacius factam, et fortasse a multis reprehensam.

32 *radiatum*] Muretus Var. Lect. II, 9. corrigit *radiantis* i. e. solis, ut est in versu alio in Orat. 45.

33 *verbis transferendis*] Sic ex edd. pr. restituimus, et sic plerique Mss. Si quis cum Pearcio malit addere e Mss. ejus *in*, non valde repugnemus: sed non est necesse. Vulgatum *verbi transferendi* est e correctione Aldi, qui veterem lectionem non concoquebat.

34 *morte dici Afr.*] Invertit Pearcius, *dici morte*, ut est in quibusdam libris. Forte *dici* hic, aut post ante *Glauciam* inculcatum est.

blicam: nolo *stercus curiæ* dici Glauciam: quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis.
p. 158. a. Nolo esse aut majus, quam res postulet, *Tempestas comissationis:* aut minus, *Comissatio tempestatis.* Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, [35] quam fuisset illud proprium ac suum: *quidnam est, obsecro? quid te adiri abnutas?* melius esset, *vetas, prohibes, absterres:* quoniam ille dixerat, [36] *Illico istic, ne contagio mea bonis, umbrave obsit.*
165 Atque etiam, si vereare, ne paullo durior translatio esse videatur, mollienda est, [37] præposito sæpe verbo: ut si olim, M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paullo durius; sin, *ut ita dicam, pupillum,* [38] aliquanto mitius. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non vi,
166 venisse videatur. Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, [39] nec qui plus luminis afferat orationi. * * Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

————Neque me patiar iterum
Ad unum scopulum et telum classem Achivum offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exsultantem te, et præfidentem tibi
Repriment validæ legum habenæ, atque imperii insistent jugo.

167 Sumta re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem
42 aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quamdam fabricationem habet, sed in oratione:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

35 *quam fuisset illud p.*] Restituimus ex edd. vett. *fuisset*, quod quis primus omiserit, piguit quærere. Est et in Ms. Erl.

36 *Illico istic*] Scribendum videtur *istinc.* Ceterum ista ad versuum numeros revocavit Bentleius ad Tusc. III, 12. ubi videat, qui volet.

37 *præposito sæpe verbo*] Cur *sæpe?* Videtur aliud verbum hic latere.

38 *aliquanto mitius*] Vulgati addunt *est*, quod recte jam delevit Pearcius. Deberet saltem *esset* scribi, quia præcedit *diceret.*

39 *nec qui plus lum. afferat orationi.*] *Orationi* primum dedit Asc. ante erat *oratori.* Sed manifestum esse arbitror, hic esse lacunam. Nam ille modus non expressus est, et sequitur *ex hoc genere*, quod tamen non commemoratur. Fuit ut opinor, *quam ἀλληγορία*, v. Or. c. 27. Quia spatium relictum erat verbo Græco, quod in principio formulæ typographicæ literarum græcarum non erant, excidit etiam *quam* per errorem typographorum. Mirum est, id a nemine animadversum esse: Mss. autem vel ex editis exemplis fluxere, vel ab imperitis græcæ linguæ scripti sunt.

Pro *Afris* est sumta *Africa:* neque factum verbum est, ut, *Mare saxifragis undis:* neque translatum, ut, *Mollitur mare:* [40] sed ornandi causa proprium proprio commutatum. *Desine Roma tuos hostes:* et, *Testes sunt campi magni.* Gravis est modus in ornatu orationis et sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem belli esse communem, Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro senatu; *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello: quo item in genere et vir- 168
tutes, et vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: b.
Luxuries quam in domum irrupit, et, Quo *avaritia* penetravit: aut *Fides* valuit, *Justitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cum *parietes,* aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem, ut, cum unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat.

aut cum ex pluribus [41] intelligitur unum,

Nos sumu' Romani, [42] *qui fuimus ante Rudini,*

aut quocumque modo, non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam verbo 43
non tam eleganter, quam in transferendo: sed etiam si li- 169
centius, tamen interdum non impudenter: ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verum illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut 170
omnis singulorum verborum virtus atque laus, tribus exsistat ex rebus: si aut vetustum verbum sit; quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel conjunctione, vel novitate; in quo item est auribus consuetudinique [43] parcendum; aut translatum; quod maxime tanquam stellis quibusdam notat et illuminat orationem.

40 *sed ornandi causa*] Refer ad *Africam* pro *Afris* dictam: sequentia sunt alia et similia exempla ad illustrandum.

41 *intelligitur unum*] Edd. Lamb. C. Steph. *unus,* e correctione, quod secutus est Pearcius. Lenius sane est pro exemplo: sed non necessarium: potest enim et in rebus fieri.

42 *qui fuimus ante Rudini*] *Fuvimus* edidit Pearcius. Sic pronunciandum, non scribendum, ut in aliis monuimus. Tum si versus est de Ennio, bene habet *Rudini.* Sin minus, vetus lectio *Rutuli,* quam et Aldus servavit, est retinenda, et pronunciandum *Rutulli.*

43 *parcendum*] Hæc lectio est in ed. W. revocata ab Aldo. intermediæ habent *parendum.* Illud sane melius est, inprimis propter verbum *auribus.*

171 Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam formamque desiderat. Collocationis est componere et struere verba, sic, ut neve asper eorum concursus, neve hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus et lævis. [44] In quo lepide in soceri mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius,

Quam lepide lexeis compostæ ? ut tesserulæ omnes
[45] *Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.*

Quæ cum dixisset in Albucium illudens, ne a me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis:

Quid ergo? iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, [46] ut ille voluit, et ego vellem, melius aliquanto, quam Albucius. verum in me
172 quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, [47] quæ lenem, quæ æqua-
p. 159. biliter fluentem. Id assequemini, si [48] verba extrema cum
a. consequentibus primis ita jungetis, ut ne aspere concur-
44 rant, neve vastius diducantur. Hanc diligentiam subse-
173 quitur modus etiam et forma verborum, quod jam vereor, ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt. Interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed verborum et sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt: idque princeps Isocrates instituisse fertur; ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris
174 adstringeret. Namque hæc duo musici, qui erant quon-

44 *In quo lepide in soc. mei persona lusit*] *Personam* habent edd. s. l. a. Med. Asc. Vulgg. *persona*, quod ex ed. W. sumsit Ald. Est autem durius, intelligi *in*. Dicimus *ludere aliquem*. nempe salse perstrinxit affectatam compositionem; unde recte dici poterat *lusit personam*. Sed quia Ms. E. habet *in soc. m. persona*, et Cicero mox eodem modo loquitur in eadem re, ita edidi.

45 *arte*] Lamb. *endo*, recte. Sed male interpretatur Pearcius.

46 *ut ille voluit* &c.] Hæc sine dubio vitiosa sunt. Pearcius conjicit: *ut i. voluit : at ego vellem m. a.* Mihi lenius et simplicius videtur : *quod ille voluit, et e. v.*

47 *quæ lenem*] Sic correxi cum Pearcio. Edd. pr. W. et s. l. et a. habent *levem*, quod capiendum esset *lævem*. Et ante *lævitas orationis* est commemorata. Sed post ed. Med. dedit *lenem* et Asc. 1. Ald. Lips. quod mutari non debebat. Est enim verbum proprium in hac re Ciceronis : unde *oratio leniter labens* aut *fluens*, quo ipso verbo statim utitur.

48 *verba extrema, cum—primis*] int. ultimam et primam literam utriusque verbi; quod in gratiam eorum lectorum monui, qui exquisitiori latinitati nondum satis sunt adsueti. Ms. E. omittit *verba*.

dam iidem poëtæ, machinati ad voluptatem sunt versum atque cantum, ut et verborum numero, et vocum modo, [49] [delectatione] vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, et verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, a poëtica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, 175
quod versus in oratione si efficitur conjunctione verborum, vitium est; et tamen eam conjunctionem, sicuti versum, numerose cadere et quadrare, et perfici volumus. neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque distinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum potest, et id, quod dicit, spiritu, non arte, determinat, orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam [50] numero quodam complectatur, et adstricto et soluto. Nam 176
cum [51] vinxit modis et forma, relaxat et liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta, ut vagentur. Quonam igitur modo 45
tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numerose dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quam necessaria. nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quam oratio. Ex hac versus, ex eadem dispares nu- 177
meri conficiuntur: ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorumque generum oratio. Non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompamque sumuntur: sed ea nos cum jacentia sustulimus e medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus et fingimus. Itaque tum graves sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus, idque ad omnem rationem, et aurium voluptatem, et animorum motum mutatur et vertitur. Sed ut in 178
plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata: sic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel sæpe b.
etiam venustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causa

49 *delectatione*] Hoc verbum sine dubio spurium est: nam nec coit cum reliqua oratione, et sine causa positum esset. Supra dixerat, delectatione occurri debere satietati: hic modus et caussa oblectationis quæritur et exprimitur. Itaque uncis inclusi.

50 *numero—adstricto et soluto*] i. e. certo primum, et certum ordinem et modum pedum servante, et tamen etiam libero ex alia parte, illum ordinem non ita severe sequente, ut poëtæ; quemadmodum sequentia declarant. Legatur cap. 47.

51 *vinxit modis et forma, relaxat*] Sic restitui primum ex ed. W. deinde e cap. superioris pr. *sequitur modus etiam et forma verborum.* Sic et Ms. E. Viderunt jam alii: *modi* sunt pedes, *forma* est in structura. In modis relaxatio est, cum non severe exiguntur pedes ad certum versus metrum: in forma, cum non exiguntur tot pedes, quot sunt in versu poëtico. Vulg. *v. modis, forma et relaxat et liberat.*

videmus hunc statum esse hujus totius mundi atque naturæ, rotundum ut cœlum, terraque ut media sit, eaque sua vi nutuque teneatur; sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, et inde sensim ascendat in diversam partem; ut luna accessu et recessu suo solis lumen accipiat; ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu, cursuque conficiant.
179 Hæc tantam habent vim, ut paullum immutata cohærere non possint: tantam pulcritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterarum animantium formam et figuram. nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamque formam quasi perfectam reperietis arte, non
46 casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi venu-
180 sta. Linquamus naturam, artesque videamus. Quid tam in navigio necessarium, quam latera, [52] quam cavernæ, quam prora, quam puppis, quam antemnæ, quam vela, quam mali? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causa, inventa esse videantur. Columnæ et templa et porticus sustinent: tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitolii fastigium illud, et ceterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est. nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aliqua delaberetur; utilitatem templi, fastigii dignitas consecuta est: ut, etiamsi [53] in cœlo statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio
181 dignitatem habiturum esse videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem ac prope necessitatem suavitas quædam et lepos consequatur. Clausulas enim atque interpuncta verborum animæ interclusio atque angustiæ spiritus attulerunt. [54] Id inventum ita est suave, ut,

52 *quam cavernæ*] Sic Mss. etiam E. et edd. pr. non *carinæ*, quod reperi primum in ed. Lips. post ab Aldo receptum venit in omnes edd. Nempe *cavernæ* quam vim haberent, non viderunt. Sunt autem trabes laterum: Virgilius Æn. II, 19. *costas* vocat: ubi v. Servius, quem hic commode attulit Pearcius, qui ante nos hoc verbum Ciceroni h. l. restituit. Porro *cavernas* Cicero poterat inter partes navis eas referre, quæ etiam specie placerent: quod in carinas vix cadit, quæ fere totæ aquis mersæ sunt, nec sunt in conspectu.

53 *In cœlo statueretur*] Edd. vett. etiam plerique Mss. ut Erl. consensu hic addunt *Capitolium;* quod revocavit Pearcius. Sustulit primus Gruterus. Et sapit profecto glossatorem, intelligique commode e proximo potest *templum;* quod tamen de Capitolio capiendum est, ut facile patet. Ceterum scribendum semper putavi *habiturum esse:* nam præcedit *statueretur*, non *statutum fuisset.* Ecce sic habet Ms. Erl. supra scripto *fuisset* recentiori manu. Itaque sic edidi. Quo loco venit in mentem loci Aristophanei, ubi dicit aliquis in describenda felicitate cœlesti, omnes habitaturos ædes, quæ fastigia habeant.

54 *Id inventum ita est suave*] *Est* habent edd. veteres: quod temere omissum restitui. Mox sine dubio scribendum *idem enim*, vel *idem* sine

si cui sit infinitus spiritus datus, tàmen eum perpetuare
verba nolimus. id enim auribus nostris gratum est inven-
tum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed
etiam facile esse posset. Longissima est igitur complexio 47
verborum, quæ volvi uno spiritu potest. Sed hic naturæ 182
modus est, artis alius. nam cum sint numeri plures; iam-
bum, et trochæum frequentem segregat ab oratore Aristo-
teles, Catule, vester, qui natura tamen incurrunt ipsi in ora-
tionem sermonemque nostrum; sed sunt insignes percus-
siones eorum numerorum, et minuti pedes. Quare primum
ad heroum nos dactyli, et anapæsti, et spondei pedem invi-
tat: in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes, aut
paullo plus, ne plane in versum, aut similitudinem [55] ver-
suum incidamus. [56] Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi p. 160.
pedes in principia continuandorum verborum satis decore a.
cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime pæon; 183
qui est duplex. Nam aut a longa oritur, quam tres breves
consequuntur, ut hæc verba, *desinite, incipite, comprimite;*
aut a brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque
longa, sicut illa sunt *domuerant, sonipedes.* Atque illi philo-
sopho ordiri placet a superiore pæone, posteriore finire. est
autem pæon hic posterior non syllabarum numero, sed au-
rium mensura, quod est acrius judicium et certius, par fere
Cretico, qui est ex longa, et brevi, et longa: ut

Quid petam præsidii, aut exsequar? quove nunc?

A quo numero exorsus est Fannius, *Si, Quirites, minas il-
lius.* Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa
plerumque syllaba terminari. Neque vero hæc tam acrem 48
curam diligentiamque desiderant, quam est illa poëtarum: 184
quos necessitas cogit, et ipsi numeri ac modi, sic verba
versu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo,
brevius, aut longius, quam necesse est. Liberior est oratio,
et plane, ut dicitur, sic et est vere soluta, non ut fugiat ta-
men, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur.
Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat oratio-
nem, quæ quidem sit polita atque facta quodammodo, non
adstricte, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim, 185
sicut ille suspicatur, [57] ex illis modis, quibus hic usitatus

enim. Inventum est, cognitum, animadversum: nisi insititium est. Nam languet sane. Omnino totus hic locus non mihi videtur adhuc perpolitus esse.

55 *versuum*] Pearcius ex uno Ms. corrigit *versus*: non bene. Nam non est necesse, quamquam *versus* in singulari præcessit; et unius Ms. testimonium hic non sufficit. Nec est unum genus versuum, in quos incidere possimus.

56 *Aliæ sunt geminæ*] int. percussiones; sed tamen paullo exquisitius dictum est, pro, aliorum numerorum sunt binæ percussiones.

57 *ex illis modis*] Vulg. *et ex illis m.* Sed *et* ab omnibus edd. vett. abest; et hic plane redundat.

versus efficitur, post anapæstus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior et divitior fluxit dithyrambus; cujus membra et pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, et quod metiri possumus intervallis æqualibus; recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si [58] rudis et impolita putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis et profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quod hominum [59] aures vocem natura modulantur ipsæ? quod fieri, nisi inest nu-
186 merus in voce, non potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, et æqualium, et sæpe variorum intervallorum percussio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguuntur, notare possumus; in amni præcipitante non possumus. Quodsi [60] continuatio verborum hæc soluta, multo est aptior atque jucundior, si est articulis membrisque distincta, quam si continuata ac producta; [61] membra illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus: sic enim has orationis con-
b. versiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis, aut, quod etiam
49 est melius et jucundius, longiora. Atque hæc quidem
187 ab iis philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt: quod eo sæpius testificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem? inquit Catulus; aut quid disputatione ista afferri potest elegantius,
188 aut omnino dici subtilius? At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas a te hæc [62] opera quotidiana et pervagata exspectare.

58 *rudis et impolita*] Respondet e contrario superiori, *facta et polita.* Sed edd. pr. habent *rudis et indocta;* quod sine necessitate mutatum esse arbitror; nempe ut illis conformaretur: quanquam et in Mss. reperitur *impolita*, ut Erl. Certe *loquacitas impolita* mihi non placet.

59 *aures vocem natura mod. ipsæ*] Edd. vett. etiam Victoriana pr. ap. Junt. habent *naturæ ipsæ:* quod a Victorio in ed. sec. et a Manutio mutatum in *natura ipsa:* unde in editiones omnes venit. Ego medium ferire statui; et *ipsæ* tamen retinui ex edd. pr. ut referatur ad *aures.* Et sic Ms. E.

60 *continuatio v. soluta*] Continuatio opponitur membris singulis sensum per se plenum efficientibus: quæ et *dissoluta* dicuntur, cum non connexa sunt inter se: eaque est *soluta continuatio.*

61 *membra illa modif. c. d.*] Unde sit lectio *membra*, nondum reperi: credo esse correctionem viri docti. Primum occurrit in ed. Car. Stephani, quoad observavi. Edd. priores omnes *verba:* quod nullo modo locum habere potest. *Membra modificata* fiunt numeris. Ms. quidem E. habet *membra.*

62 *opera quotidiana et pervagata*]

ista, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quam isto
dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his om-
nibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego vero, inquit 189
Antonius, inveni tandem, quem negaram [63] in eo, quem
scripsi, libello, me invenisse eloquentem. sed eo te ne lau-
dandi quidem causa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo
sermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur. Hanc 190
igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum
stilo, qui et alia, et hoc maxime ornat ac limat, formanda
vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti
videtur: nec sunt hæc rhythmicorum ac musicorum acer-
rima norma dirigenda. et efficiendum est illud modo vobis,
ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interius, ne excurrat
longius: ut membris distinguatur, ut conversiones habeat
absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, et
quasi conversione verborum, sed sæpe [64] carpenda membris
minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt nu-
meris vincienda. Neque vos pæon, aut herous ille contur- 191
bet. ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, et
respondebunt non vocati. consuetudo modo illa sit scribendi
atque dicendi, ut sententiæ verbis finiantur, eorumque ver-
borum junctio nascatur a proceris numeris ac liberis, ma-
xime heroo et [65] pæone posteriore aut cretico, sed varie
distincteque considat. Notatur enim maxime similitudo in
conquiescendo: et, si primi et postremi illi pedes sunt hac
ratione servati, medii possunt latere, modo ne circuitus ipse
verborum sit aut brevior, quam aures exspectent, aut lon-
gior, quam vires atque anima patiatur. Clausulas autem 50
diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora, 192
quod in his maxime perfectio atque absolutio judicatur.
nam versus æque prima, et media, et extrema pars attendi-
tur; qui debilitatur, in quacumque sit parte titubatum: in
oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique.
quæ, quoniam apparent et intelliguntur, varianda sunt, ne
aut animorum judiciis repudientur, aut aurium satietate.
Duo enim aut tres sunt fere extremi servandi et notandi 193
pedes, [66] si modo non breviora et præcisa erunt superiora; p. 161. a.

Sic Mss. et edd. veteres omnes. *pervaga*, quod est in recentioribus, est ex operarum vitio natum.

63 *in eo, quem scripsi, libello*] Est liber, quem unum scripsit, (or. 5.) de ratione dicendi, Brut. 44. ubi libellus exilis appellatur.

64 *carpenda m. m.*] Edd. vett. et Mss. *capienda*: quod sensum nullum commodum habere potest. *Carpenda* verum est, quod Victorio debetur, in cujus editione prima primum reperi. Quid sit *carpere orationem* v. in Clave: nec enim bene interpretatur Pearcius. Mox pro *Neque vos pæon*, ed. Lips. *Neque tamen nos.*

65 *pæone posteriore*] Sic corrigendum putat Pearcius vulgatum *priore*. recte. Nam posterior par est cretico, non prior, et finit commode sententiam, quia ultima longa est. v. c. 47. denique c. seq. clare rursus sic est pæon posterior et creticus. Itaque non dubitavi recipere in tali evidentia.

66 *si modo non br.*] Nam tum pe-

quos aut choreos, aut heroos, aut alternos esse oportebit, [67] aut in pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id,
194 quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quodsi Antipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, meministi, solitus est versus hexametros aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente ac voluntate conjecisset in versum, verba sequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione et consuetudine adhibita, consequemur?

195 Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant: idque cum faciunt in picturis, et in signis, et in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quod ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquam funditus
196 natura voluit esse expertem. Itaque non solum verbis arte positis moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paullum modo offensum est, ut aut contractione [68] brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut a multitudine et populo, non modo [69] catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes ejiciantur?
51 Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter do-
197 ctum et rudem, quam non multum differat in judicando. Ars enim cum a natura profecta sit, [70] nisi [natura] moveat

riodicæ clausulæ locum non habent, sed ad finem sententiæ membratim fundi oratio debet.

67 *aut in pæone—cretico*] Sane hic deesse verbum videtur, unde pendeat *in*. Pearcius putat *finire* excidisse, quod sc. ab *oportebit* pendeat: sed ita durior constructio fuerit: *quos oportebit esse—aut finire:* quod a Cicerone non profectum credo. *Finiendum* melius foret, quod responderet superiori *notandi sunt*. Ego, quid scribendum sit ad explendum locum, non sustineo definire.

68 *brevius fieret*] Pearcius conjicit *fierent*, ut ad numeros referatur. Sed id *brevius* et *productius* non sinunt. Intellige, aut si mavis, adde *quid: aut contractione brevius fieret quid.*

69 *catervæ atque conventus*] Intellige, actorum in scena, in canticis. *Conventus* sic dici dubito: an *cœtus?* In Ms. E. manus, ut videtur, prima fecit *concentus*, quod considerandum. *Catervæ* verbum proprium est in hac re. v. pr. Sext. c. 55. eique proprie *concentus* et *concentio* tribuitur.

70 *nisi natura moveat*] Sic ed. W. unde hæc lectio fluxit. Sed edd. s. l. a. Med. &c. etiam Mss. plures, habent *naturam*, quod recepit Pearcius. Sed quid est *naturam movere?* Ego delendum puto, ut repetitum temere in ed. W. e præcedente: *ars cum a natura*

ac delectet, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam numeri atque voces; quibus et excitamur, et incendimur, et lenimur, et languescimus, et ad hilaritatem, et ad tristitiam sæpe deducimur: [71] quorum illa summa vis carminibus est aptior et cantibus, non neglecta, ut mihi videtur, a Numa, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epularum sollennium fides ac tibiæ, Saliorumque versus indicant; maxime autem a Græcia vetere celebrata. Quibus utinam similibusque de rebus disputari, quam de puerilibus his verborum translationibus maluissetis! Verum, ut in versu vulgus, si est pec- 198
catum, videt: sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit. sed poëtæ non ignoscit, nobis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque b.
cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum et quasi orbem verborum conficere non possent, (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cœpimus,) [72] terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui [73] in illa infantia naturali, illud, quod aures hominum flagitabant, tendebant tamen, ut et illa essent paria, quæ dicerent, et æqualibus interspirationibus uterentur.

Exposui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum oratio- 52
nis pertinere arbitrabar. Dixi enim de singulorum laude 199
verborum, dixi de conjunctione eorum, dixi de numero atque forma. Sed si habitum orationis etiam, et quasi colorem aliquem requiritis, est et plena quædam, sed tamen teres: et tenuis, non sine nervis ac viribus: et ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic 200
orator ita conformandus est et verbis et sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palæstra, non solum sibi

profecta est. Sed cum non placeret *natura moveat*, correxere *naturam.*

71 *quorum illa summa vis*] Paullo durius est *quorum*, cum jam ante sit de iisdem vocibus ac numeris, *quibus.* Sed similia exempla mihi videor in his rhetoricis et philosophicis disputationibus reperisse. Accipiendum autem est pro, *sed eorum* s. v. ut supra I, 1. *quam spem consil.* &c.

72 *terna—dicebant*] int. quæ alias membra et incisa dicuntur.

73 *in illa infantia naturali, illud* &c.] Pearcius e Mss. duobus aut tribus edidit *naturale illud;* quod facile arrideat leviter videnti. Est etiam in Ms. E. Ego vulgatum servo. *Naturalis infantia* est communis omnibus, nondum arte et exercitatione sublata. *Naturale*, quod intelligi potest, aut vult Pearcius, est in verbis, *quod aures flagitant.* Sed pro vulgato *tenebant*, quod sane explicari commode potest, ex edd. pr. restitui *tendebant*, i. efficere conabantur: quod huic loco est aptissimum. Nec tam facile quis *tenebant* mutet in *tendebant*, quam contra. Prima *tenebant* habet Mediol. quæ alias ed. s. l. et a. sequitur. In ed. Lips. est *perpendebant*, nescio unde; sed id pro correctione adscriptum reperi a manu docta in exemplo meo ed. Asc. 1.

vitandi aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum venustate moveantur: sic verbis quidem ad aptam compositionem [74] et decentiam, sententiis vero ad gravitatem orationis utatur [75] [ut ii, qui in armorum tracta-
201 tione versantur]. Formantur autem et verba, et sententiæ pæne innumerabiles, quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum et sententiarum hoc interest, quod verborum tollitur, si verba mutaris; sententiarum permanet, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetustis. In perpetua autem oratione, cum et [76] conjunctionis lenitatem, et numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda et frequentanda om-
53 nis oratio, sententiarum atque verborum. Nam et commo-
202 ratio una in re permultum movet, et illustris explanatio, rerumque, quasi gerantur, [77] sub adspectum pæne subjectio: quæ et in exponenda re plurimum valet, et ad illustrandum id, quod exponitur, et ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: et [78] huic contraria sæpe percursio est, et plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, et distincte concisa brevitas, et extenuatio, et huic
203 adjuncta illusio, a præceptis Cæsaris non abhorrens: et
p. 162. a. [79] ab re longa degressio; in qua cum fuerit delectatio, tum

74 *et decentiam*] Sic, non ut vulgg. *condecentiam*, Mss. edd. pr. Aldus, nescio unde, *condec.* dedit. Cicero quidem alibi *decentiam* dixit: nec ipse, nec alii *condecentiam*. Restituit etiam Pearcius. Ceterum in ed. Lips. hæc *sed etiam—utatur* omissa sunt. male.

75 *ut ii—versantur*] Hæc quidem supervacua esse judicavit Gruterus. Immo sunt spuria, habentque ineptam et Cicerone indignam repetitionem eorum, quæ ante melius dicta sunt, *ut, quemadmodum—moveantur*. Igitur uncis inclusi.

76 *conjunctionis lenitatem*] Hic pariter, ut supra in adjectivo, edd. pr. habent *levitatem*, ut Ms. E. Mediol. dedit *lenitatem*, consulto an casu, non dixerim: quod deinde omnes secuti sunt: recte.

77 *sub adspectum p. subjectio*] Edd. ante Aldum, etiam Lips. *adspectu*: quod quis fortasse prætulerit, ut exquisitius. Cicero in hac forma alias accusativo utitur.

78 *huic contraria percursio*] Restitui hoc ex edd. pr. in quibus W. unus *percussio*, quod et Ms. E. habet. Asc. 1. substituit *præcisio*, quod Lips. sequitur, altero in marginem ejecto: e conjectura, ut opinor, Beichemi aut Budæi: idque in omnes alias edd. venit. Verum est *percursio*: primum, quia opponitur clare *commorationi in una re*: deinde, quia *præcisio* post separatim exprimitur in *concisa brevitate*: denique supra idem præcepit: *in aliis esse immorandum, alia esse percurrenda.*

79 *ab re longa degressio*] In edd. vett. omnibus est *non longa*. Placet tamen correctio Pearcii, certe sensu, quæ tollit *non longa*: quod et a Ms. E. abest. nam et digressiones ad oblectandum debent et possunt esse longiores, ut illa in or. pro Archia. Sed unde ortum est illud *non longa*? an ex alio loco, ubi brevis degr. in præceptis erat? Credo Ciceronem scripsisse *bene longa;* qualis profecto hic requiritur

reditus ad rem aptus et concinnus esse debebit: propositioque, quid sis dicturus, et ab eo, quod est dictum, sejunctio, et reditus ad propositum, et iteratio, et rationis apta conclusio: tum augendi minuendive causa, veritatis superlatio atque trajectio: et [79] rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositioque sententiæ suæ: tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis, dissimulatio; [80] [quæ est perjucunda, cum in
oratione non contentione, sed sermone tractatur:] deinde 204
dubitatio, tum distributio, tum correctio, vel ante, vel postquam dixeris, vel cum aliquid [81] a te ipse rejicias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, [82] et trajectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitæ imitatio vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, et aptum ad animos conciliandos vel maxime, sæpe au-
tem etiam ad commovendos: personarum ficta inductio, 205
vel gravissimum lumen augendi, descriptio, [83] erroris inductio, ad hilaritatem impulsio: ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime movent, similitudo et exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam [84] effrenatio, augendi causa: iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis a proposito, non ut superior illa degressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque exsecratio. His
fere luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis 54
autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum commi- 206
natio et quasi petitio, vel [85] ad venustatem ipsa tractatio.

ad delectationem: *in qua cum fuerit delectatio, tum* demum *reditus* &c. Clare non ita multo post: *declinatio brevis a proposito, non ut superior illa degressio.* Eam ergo jusserat esse longam. Gestii inferre textui correctionem: sed satis habui delere *non*, quod stare nullo modo potest.

79 *rogatio, atque — percunctatio*] Interpunctio hæc h. l. sufficit, nec opus est colon scribere cum Pearcio. sunt enim res similes: sed differunt tamen: de quo adeundi rhetores; item ad h. l. Pearcius, qui discrimen bene explicat.

80 *quæ est perjucunda—tractatur*] Totam hanc particulam spuriam judico. nam primum, jucundum esse, jam ante dixit Cicero: deinde non convenit sententia rei; quæ enim potest esse contentio in hac figura? denique abest a Ms. Pearciano, itemque Erl. Si tamen genuina sit, verba *in oratione* aut delenda sunt de Pearcii sententia, vel transponenda sic: *quæ e. p. in oratione, cum non c.* &c.

81 *a te ipse rejicias*] Sic rescripsi pro *te ipso*, quod vitiosum est.

82 *et trajectio in alium*] Sic edd. pr. et Ms. E. Vulgatum *rejectio* est ab Aldo, quod quidem recte dicitur de ea re, quæ hic significatur, sed et illud. Rarius mutatum est in notius.

83 *erroris inductio*] Est, cum demonstramus errasse homines in re, quæ nihil dubitationis aut suspicionis habebat: in quo τὸ παράδοξον et inopinatum delectat.

84 *effrenatio*] Sic pro vulgato *effrenatior* edidi cum Pearcio, ex ed. W. Sic et Quintilianus, et Ms. E. Vulgatum jam habet ed. s. l. et a. In utraque editum etiam *agendi* pro *augendi*, quod et Ms. E. habet. id ed. Mediol. correxit.

85 *ad venustatem ipsa tractatio*] *Tractatio* armorum est in modo tenendi, gestandi, movendi &c. sed *ipsa* quo

Nam et geminatio verborum habet interdum vim, leporem
alias, et paullum immutatum verbum atque deflexum, et
ejusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extre-
mum conversio, et in eadem verba impetus et concursio, et
adjunctio, et progressio, et ejusdem verbi crebrius positi
quædam distinctio, et revocatio verbi, et illa, quæ similiter
desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria
207 referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam grada-
tio quædam, et conversio, et verborum concinna trans-
gressio, et contrarium, et dissolutum, et declinatio, et re-
prehensio, et exclamatio, et imminutio, et quod in multis
casibus ponitur, et quod de singulis rebus propositis du-
ctum, refertur ad singula, et ad propositum subjecta ratio,
et item in distributis supposita ratio, et permissio, et rur-
sum alia dubitatio, et improvisum quiddam, et dinumeratio,
et alia correctio, [86] et dissipatio, et quod continuatum, et
interruptum, et imago, et sibi ipsi responsio, et immutatio,
b. et disjunctio, et ordo, et relatio, et degressio, et circumscri-
208 ptio. Hæc enim sunt fere, atque horum similia, (vel plura
etiam esse possunt,) quæ sententiis orationem, verborum-
que conformationibus illuminent.

55 Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quod nota
esse nobis putes, sine definitionibus, et sine exemplis effu-
disse. Ego vero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra
dixi, nova nobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum om-
209 nium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut
brevior essem, qui ipse jam præcipitans, me quoque hæc
præcipitem pæne evolvere coëgit. Sed tamen hujus generis
demonstratio est, et doctrina ipsa, vulgaris: usus autem,
gravissimus, et in hoc toto dicendi studio difficillimus.
210 Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, [87] sunt
omnes, si non patefacti, at certe commonstrati loci: nunc,
quid aptum sit, hoc est, quid maxime deceat in oratione,
videamus. quamquam id quidem perspicuum est, non omni
causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori con-
211 gruere orationis unum genus. Nam et causæ capitis alium
quendam verborum sonum requirunt, alium rerum privata-

pertineat, nemo dixit, nec dixerit; estque sine dubio vitiosum; præsertim cum præcedat, *orationis ipsius*, quo *tractatio* pariter refertur, ut ad *armorum*. Igitur id aut delendum, aut corrigendum. An *apta?*

86 *et dissipatio*] Hoc primus edidit Pearcius, pro vulgato *disputatio*, quod hic nemo, quid sit, dixerit. Locus Quintil. IX, 1. 35. ubi tota hæc *ῥῆσις* repetitur, clarum facit, *dissipatio* verum esse: idemque in Mss. reperit Pearcius. Quid sit *dissipatio*, v. in Clave. Pro *correctio* Ms. E. *correptio*, e latinitate ecclesiastica.

87 *sunt omnes, si non patef. at certe &c.*] Sic cum Pearcio edidimus, e libris, in his Erlangensi, pro vulgato, *si non sunt omnes patef.* Nam illud elegantius longe et Ciceronianum est.

rum atque parvarum: et aliud dicendi genus deliberationes,
aliud laudationes, aliud judicia, aliud sermones, aliud con-
solatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia de-
siderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an
judices, frequentes, an pauci, an singuli: et quales ipsi quo-
que oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet vi-
deri: tempus pacis an belli, festinationis an otii. Itaque 212
hoc loco nihil sane est, quod præcipi posse videatur, nisi
ut figuram orationis plenioris, et tenuioris, et item illius
mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus.
ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius, alias
summissius: omnique in re posse, quod deceat, facere, artis
et naturæ est: scire, quid quandoque deceat, prudentiæ.

Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, 56
inquam, in dicendo una dominatur. sine hac summus orator 213
esse in numero nullo potest: mediocris, hac instructus,
summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes
dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic
secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab
Æschine dictum videri solet: qui, cum propter ignominiam
judicii cessisset Athenis, et se Rhodum contulisset, rogatus
a Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam
in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perle-
cta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ
erat contra a Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam
cum suavissima et maxima voce legisset, admirantibus om-
nibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis
ipsum? Ex quo satis significavit, quantum esset in actione, p. 163.
qui orationem eandem [88] aliam esse putaret, actore mutato. a.
Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meministi, 214
quod me puero tantopere ferretur? *Quo me miser conferam?*
quo vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat.
an domum? matremne ut miseram lamentantemque videam et
abjectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce,
gestu, inimici ut lacrimas tenere non possent. Hæc eo
dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt ve-
ritatis ipsius actores, reliquerunt: imitatores autem verita-
tis, histriones, occupaverunt. Ac sine dubio in omni re 57
vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione effice- 215
ret ipsa per sese, arte profecto non egeremus. verum quia
animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda
est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, ac pæne
obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant, et ea, quæ

88 *aliam esse putaret*] Quamquam edd. pr. habent *fore*, ut Ms. E. primus Aldus *esse*: tamen res non sinit hic *fore* recipere, ut fecit Pearcius. nam non de futuro sermo est: deberet ante esse *audiretis*: sed de præsenti. alia erat oratio, mutato eo, qui pronunciaret.

216 sunt eminentia et prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam a natura habet vultum, et sonum, et gestum: totumque corpus hominis, et ejus omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant; acuta, gravis, cita, tarda, magna, parva; quas tamen inter omnes est suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, [89] lene, asperum: contractum, diffusum: continenti spiritu, intermisso: fractum, scissum:
217 [90] flexo sono attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. Hi sunt actori, ut pictori, expositi ad varian-
58 dum colores. Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumat: acutum, incitatum, crebro incidens.

Impius [91] *hortatur me frater, ut meos malis miser*
Manderem natos:—

Et ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,

Segregare abs te ausus:

Et

Ecquis hoc animadvertit? vincite.

Et Atreus fere totus. Aliud miseratio ac mæror; flexibile, plenum, interruptum, flebili voce,

Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Peliæ filias?

Et illa,

O pater, o patria, o Priami domus!

Et quæ sequuntur,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.

218 Aliud metus: demissum, et hæsitans, et abjectum,

Multi' modis sum circumventus, morbo, exsilio, atque inopia:
b. *Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat:*
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum et necem:
Quæ nemo est tam firmo ingenio, et tanta confidentia,
Quin refugiat [92] *timido sanguen, atque exalbescat metu.*

89 *lene, asperum*] Prætuli *lene* vulgato *læve*, cum Pearcio, quia hic ne de structura quidem sermo est.

90 *flexo sono atten. infl.*] *Flexo sono* est commune utrique, attenuato et inflato. nam sunt semper duo modo genera fere contraria. illud est in misericordia movenda, hoc vehementius, in indignatione &c. *Extenuatum* Ms. E.

91 *hortatur fr.*] Aut *hortatus* corrigendum, aut post *mandam*, pro *manderem*. Sed hoc metrum non sinit. Itaque illud verum. Elisionem esse faciendam, lector intelligit, non necesse est scribi, cum Bentleio ad Tusc. IV, 36. ut supra admonuimus.

92 *timido sanguen*] Pro vulg. *sanguem* Pearcius edidit *sanguen*, ut est in Ms. E. Ed. W. et seqq. habent *sanguine*. Omnes Grammatici vett.

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis.

Iterum Thyestes Atreum attractum advenit,
Iterum jam aggreditur me, et quietum exsuscitat.
Major mihi moles, majus miscendum 'st malum.
Qui illius acerbum cor contundam et comprimam.

Aliud voluptas: effusum, lene, tenerum, hilaratum ac re- 219
missum,

Sed mihi [93] *cum detulit coronam ob collocandas nuptias,*
Tibi ferebat, cum simulabat sese [94] *alteri dare:*
Tum ad te ludibunda docte et delicate detulit.

Aliud molestia: sine commiseratione grave quiddam, et uno pressu, ac sono obductum,

Qua tempestate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
Ego tum gravida, expletis jam fere ad pariendum mensibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic 59
verba exprimens, scenicus, sed universam rem et senten- 220
tiam, non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione hac forti ac virili, non ab scena et histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quasi quoddam telum orationis: supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis,
aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso 221
dominatus est omnis oculorum: quo melius nostri illi senes, qui personatum, ne Roscium quidem, magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, et imago animi vultus est, indices oculi. nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes et commutationes possit efficere. neque vero est quisquam, [95] qui eadem contuens, efficiat. Theophrastus quidem, Tauriscum quen-

Nonius, Priscianus &c. hunc versum sic ex ipso Cicerone proferunt, ut habeant *surguen.* Itaque sic edidi.

93 *cum detulit cor.*] edd. pr. *detulit*, ut in fine. at *detulit* (ἀρχαϊκῶς pro *tulit*) primus Cratander, cui lectioni metrum repugnat, ut et Lamb. addidit *ille*. Est in Ms. E. qui mox habet *colligandas nuptias.* quod sane placet.

94 *alteri dare*] Hoc *alteri* primus Aldus edidit. Superiores *Ajaci*, ut Mss. quæ est glossa: quam non admittit metrum.

95 *qui eadem contuens, efficiat.*] Interpretantur, qui eodem oculorum obtutu, nihil movens oculos, efficiat illas significationes et commutationes, ut Pearcius. Sed id et abruptum nimis est, nec aptum loco. Manus docta in exemplo Aldino adscripsit *afficiat*, quod dudum mihi in mentem venerat, np. pro *moveat:* sensu optimo, sed sic Latini non usurpant hoc verbum. Optimum et simplicissimum videtur *dicat*, quod bene convenit sequenti et huic respondenti verbo *pronuntiare*. Nempe Cicero dicit, esse contra naturam et consuetudinem hominum. Ed. Lips. habet, *bn* (i. e. *bene*) *efficiet:* unde ex nostra ratione sit *bene dicat.*

dam, dixit, [96] actorem aversum solitum esse dicere, qui [97] in
222 agendo contuens aliquid pronuntiaret. Quare oculorum est magna moderatio. nam oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti congruens esse debet.
p. 164. Oculos autem natura nobis, ut equo et leoni setas, caudam,
a. 223 aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum vocem vultus valet. is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis a natura data. quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maxime commoventur. Verba enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est; sententiæque sæpe acutæ non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnes movet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur, et eos iisdem notis et in aliis
60 agnoscunt, et in se ipsi indicant. Ad actionis autem usum
224 atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet: quæ primum est optanda nobis; deinde, quæcumque erit, ea tuenda. De quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci serviatur: equidem magnopere censeo serviendum: sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abhorrere, quod, ut dixi paullo ante, plurimis in rebus quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. Nam [98] ad vocem obtinendam nihil est utilius, quam crebra mutatio: nihil perniciosius, quam
225 effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, et actionis suavitatem, quid est vicissitudine, et varietate, et commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, (quod potes audire, Catule, [99] ex Erycino cliente tuo, litterato homine, quem servum sibi ille habuit ad manum,) cum ebur-

96 *actorem aversum*] int. a ratione et consilio, stultum. Ed. W. *adversum*, confusione solita.

97 *in agendo cont. aliq. pron.*] i. inter agendum oculos haberet in aliqua re defixos acrius. Mox *oculorum magna est moderatio*, i. sæpe sunt mutandi et ad orationem attemperandi.

98 *ad vocem obtinendam*] *Obtinere vocem*, dicitur vel universe, vel de certo actu. In illo genere est idem, quod ante, *tueri vocem*, per temperantiam &c. in hoc, de actu dicendi, *obt. v.* est, efficere, ut ad finem eadem maneat, nec obtundatur aut raucescat. Et sic h. l. dicitur, exquisita latinitate: idque voluit explicare glossator, qui addidit *in dicendo*: quod Aldus in textum male receperat, ejectum deinde ab aliis. Abest etiam a Ms. E.

99 *ex Erycino cliente tuo*] Restituimus lectionem veram et veterem ex edd. pr. ex qua factum *Licinio;* quod putabant, hominem Crassi libertum fuisse. Immo Gracchi fuit, sed cliens Crassi, ut provincialis homo græcus, a patria *Erycinus* dictus, et eruditus literis græcis.

neola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut a contentione revocaret. Audivi mehercule, inquit Catulus, et sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam et scientiam. [100] Ego vero, inquit Crassus, ac 226
doleo quidem, illos viros in eam fraudem in republica esse delapsos: quamquam ea tela texitur, et ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam similes habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum, et te ad Gracchi fistulam refer: cujus ego nondum plane rationem intelligo. In omni voce, inquit Crassus, 61
sus, [101] est quoddam medium, sed suum cuique voci. hinc 227
gradatim ascendere vocem utile et suave est. Nam a principio clamare, agreste quiddam est, [102] et idem illud ad firmandam est vocem salutare. Deinde est quoddam contentionis extremum, (quod tamen interius est, quam acutissimus clamor,) [103] quo te fistula progredi non sinet, et tamen ab ipsa contentione revocabit. Est item contra quoddam in remissione gravissimum, quoque tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc varietas, et hic per omnes sonos vocis cursus, et se tuebitur, et actioni afferet suavitatem. Sed fistulatorem domi relinquetis, [104] sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis.

Edidi, quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis an- b.
gustiæ coëgerunt. Scitum est enim, causam conferre in 228
tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas. Tu vero,

100 *Ego vero*] i. et ipse admiror ejus diligentiam et doctrinam. mox, *ea incitatur ratio vivendi*, facile est corrigere *instituitur*; sed *incitatur* est fortius, et indicat simul celerem progressum istius moris.

101 *est quoddam medium*] Sic recte ed. W. ut post *quoddam extremum*. Vulg. *quiddam*. de quo supra diximus.

102 *et idem illud ad firmandam est vocem sal.*] Primo *idem illud* pro *illud idem* dedimus ex edd. pr. deinde *firmandam* ex ed. W. Med. Asc. 1. Lips. pro vulg. *firmandum*, quod est ab Aldo, et ferri posset, si constaret esse e bonis libris. nam forma hæc loquendi, *ad firmandum vocem*, ut illud sit gerundium, non semel ap. Ciceronem et alios occurrit. v. Drakenb. ad Liv. VI, 35. Ed. s. l. et a. habet *affirmandum est voce salutari*. Videtur dare voluisse auctor ejus *ad firmandum est voci salutare:* quæ lectio esset valde bona et plane Ciceroniana. Nos optimum duximus lectionem antiquissimam sequi, quæ est etiam in Ms. E.

103 *quo te fistula*] Intellige, ad clamorem acutissimum: nam de contentione post. Ceterum negatio mihi aliena atque delenda videtur: nam ea frigidum et alienum facit τὸ *tamen*. nam, *ad acutissimum clamorem te progredi non sinet*, et, *ab contentione revocabit*, sunt unum idemque: sed deleta negatione omnia bene se habent: *quo te f. progredi sinet*, i. e. ad illud extremum contendendæ vocis, *et tamen revocabit a contentione*, ne ad acutissimum clamorem venias. Decepit homines, ut sæpe, quod parenthesin non videbant, quam nos signavimus, ut facilius observaretur.

104 *sensum hujus c.*] Edd. pr. *sensus:* quod correxit in vulgatum Aldus. bene.

inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum judicare, ita divinitus, ut non a Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse videare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo: ac [105] vellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius, affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es,
229 excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis? inquit: ego vero esse jam judico, et tum judicavi, cum, me consule, in senatu causam defendit Africæ, nuperque etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule. nihil enim isti adolescenti neque a natura, neque a
230 doctrina deesse sentio. Quo magis est tibi, Cotta, et tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum. non enim ille mediocris orator vestræ quasi succrescit ætati: sed et ingenio peracri, et studio flagranti, et doctrina eximia, et memoria singulari. cui quamquam faveo, tamen illum ætati suæ præstare cupio: vobis vero illum tanto minorem præcurrere vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, nosque curemus, et aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

105 *vellem, ut meus g. affuisset*] *Ut*, quod in hac forma addi non solet, fortasse additum est a glossatore, quod genus hominum particulas intelligendas inter versus scribere solebat, unde in textum sæpe venere.

M. TULLII CICERONIS
DE
CLARIS ORATORIBUS
LIBER,
QUI DICITUR
BRUTUS.

ARGUMENTUM.

Perfecti oratoris quam effingit in Libris de Oratore speciem, eam omnes omnium ætatum oratores percensendo, si qua possit invenire, quærit in hoc de claris Romanis Oratoribus libro. Post præfationem, quæ de Hortensii morte conqueritur, et ejus sermonis occasionem demonstrat, qui hoc libro commemoratur, initium fit disserendi a Græcis, atque a Solone inde qui in dicendo valuerunt breviter commemorantur a c. 7—13. Deinde producuntur, habita temporum ratione, Romani, a L. Bruto usque ad Ciceronem, atque id magna cum

venustate, multis cum jocis tum etiam digressionibus admistis jucundis, ut sunt, de urbanitatis sono c. 46. de populo recte de oratore judicante c. 49. sq. de Attico dicendi genere c. 82.

CUM e Cilicia decedens, Rhodum venissem, et eo mihi p. 165.
de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium a.
majorem animo cepi dolorem. nam et amico amisso, cum 1
consuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjun- 1
ctione me privatum videbam, et interitu talis auguris di-
gnitatem nostri collegii diminutam dolebam: qua in cogi-
tatione, et cooptatum me ab eo in collegium recordabar,
in quo juratus judicium dignitatis meæ fecerat, et inaugu-
ratum ab eodem; ex quo, augurum institutis, in parentis
eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quod 2
magna sapientium civium, bonorumque penuria, vir egre-
gius, conjunctissimusque mecum consiliorum omnium socie-
tate, alienissimo reipublicæ tempore exstinctus, et auctori-
tatis, et prudentiæ suæ triste nobis desiderium reliquerat:
dolebamque, quod non, ut plerique putabant, adversarium,
aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potius, et
consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim, si in levio- 3
rum artium studio memoriæ proditum est, poëtas nobiles
poëtarum æqualium morte doluisse: quo tandem animo
ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius,
quam omnino adversarium non habere? cum præsertim
non modo numquam sit aut illius a me cursus impeditus,
aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adjutus
et communicando, et monendo, et favendo. Sed, quoniam 4
perpetua quadam felicitate usus ille, cessit e vita, suo magis,
quam suorum civium tempore, et tum occidit, cum lugere
facilius rempublicam posset, si viveret, quam juvare; vixit-
que tamdiu, quam licuit in civitate bene beateque vivere:
nostro incommodo, detrimentoque, si est ita necesse, dolea-
mus: illius vero mortis opportunitatem benivolentia po-
tius, quam misericordia prosequamur, ut, quotiescumque
de clarissimo et beatissimo viro cogitemus, illum potius,
quam nosmetipsos, diligere videamur. Nam, si id dolemus, 5
quod eo jam frui nobis non licet; nostrum est id malum:
quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad do-
mesticam utilitatem referre videamur. sin, tanquam illi
ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur; summam ejus
felicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim 2
si viveret Q. Hortensius, cetera fortasse desideraret una cum 6
reliquis bonis et fortibus civibus; hunc autem [1] præter ce- b.

[1] *præter ceteros, aut cum p.*] Vulgati *et pr. c.* Delevi *et*: deberet enim sequi *et*, non *aut*, quod foret absurdum. non enim potest aliquis et solus et cum paucis facere quid. Forma usitata est *vel pr. cet.*, *vel cum p.*

teros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum po-
puli Romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii,
voce erudita, et Romanis Græcisque auribus digna, spolia-
7 tum atque orbatum videret. Equidem angor animo, non con-
silii, non ingenii, non auctoritatis [2] armis egere rempublicam,
quæ didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quæ-
que erant propria cum præstantis in republica viri, tum bene
moratæ et bene constitutæ civitatis. Quodsi fuit in repu-
blica tempus ullum, cum extorquere arma posset e mani-
bus iratorum civium, boni civis auctoritas et oratio; tum
profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est [3] aut
8 errore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut
quamquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc do-
leremus, quod, quo tempore ætas nostra perfuncta rebus
amplissimis, tanquam in portum confugere deberet, non
inertiæ, neque desidiæ, sed otii moderati, atque honesti;
cumque ipsa oratio jam nostra canesceret, haberetque suam
quandam maturitatem, et quasi senectutem; tum arma sunt
ea sumta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose,
9 quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. Ita-
que ii mihi videntur fortunate beateque vixisse, cum in ce-
teris civitatibus, tum maxime in nostra, quibus cum aucto-
ritate, rerumque gestarum gloria, tum etiam sapientiæ
laude perfrui licuit. quorum memoria, et recordatio in ma-
ximis nostris gravissimisque curis jucunda sane fuit, cum in
eam nuper ex sermone quodam incidissemus.

3 Nam cum inambularem in xysto, et essem otiosus domi,
10 M. ad me Brutus, ut consueverat, cum T. Pomponio vene-
rat, homines cum inter se conjuncti, tum mihi ita cari, ita-
que jucundi, ut eorum adspectu omnis, quæ me angebat
de republica, cura consederit. Quos postquam salutavi,
quid vos, inquam, Brute et Attice, nunc? quid tandem
novi? Nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut tu au-
11 dire velis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus,
Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de republica esset si-
lentium, et aliquid audiremus potius ex te, quam te afficere-
mus ulla molestia. Vos vero, inquam, Attice, et præsen-
tem me cura levatis, et absenti magna solatia dedistis. nam
vestris primum litteris recreatus, me ad pristina studia revo-
cavi. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam
ad te Brutus misit ex Asia, qua mihi visus est et monere te

Quia hic in altero membro est *aut*, debebat in primo pariter esse *aut*, quod, propter proxime antecedens *autem*, parum suave erat. Itaque Cicero scripsit sic, ut edidimus.

2 *armis egere*] Desiderare, uti velle &c. sic et alibi. v. Clav.

3 *aut errore h. a. timore*] *Errore* primus edidit Aldus pro *terrore*. quam correctionem Gruterus frustra Rivio tribuit: quamquam ipse forte ingenio vidit, quod ex Aldo discere poterat.

prudenter, et consolari amicissime. Recte, inquam, est 12
visus. nam me istis scito litteris, ex diuturna perturbatione totius valitudinis tanquam ad adspiciendam lucem esse revocatum. Atque ut, post Cannensem illam calamitatem, primum Marcelli ad Nolam prœlio populus se Romanus erexit, posteaque prosperæ res deinceps multæ consecutæ
sunt: sic post rerum nostrarum et communium gravissimos p. 166.
casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod vellem, a.
aut quod aliqua ex parte sollicitudines allevaret meas.
Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe, et capio ma- 13
gnum fructum, si quidem quod volui, tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio, quæ te Attici litteræ delectaverint. Istæ vero, inquam, Brute, non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istuc tam præclarum litterarum fuit? An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me
hic affatus, quasi jacentem excitavit? Tum ille, Nempe 14
eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter, et, ut mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti
fuisse. Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est quod 4
dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut no-
vum, aut tanto usui posset esse? Ille vero et nova, inquam, 15
mihi quidem multa, et eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia viderem: quæ cum studiose tractare cœpissem, ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut a te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Hesiodium laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere jubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si
possis. Ego autem [4] voluntatem tibi profecto emetiar: sed 16
rem ipsam nondum posse videor; idque ut ignoscas, a te peto. Nec enim ex novis (ut agricolæ solent) fructibus est, unde tibi reddam quod accepi. sic omnis fœtus repressus, exustusque flos siti veteris ubertatis exaruit: nec [5] ex conditis, qui jacent in tenebris, et ad quos omnis nobis aditus, qui pæne solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto et derelicto solo; quod ita diligen-

4 *voluntatem t. emetiar*] Speciosa est Rivii et Lamb. correctio *remetiar*, quia de reddendo ac remunerando sermo fuit. Sed de re reddenda erat sermo, non de voluntate, ut hic. Itaque vulgatum non inepte stare posse videatur.

5 *ex conditis*] int. libris, quos scriptos, sed nondum editos habet. Post, *ad quos pæne solis nobis aditus patuit*, int. quos prope nemini legendos dedimus. Illo, quo scripsit tempore, ab istis libris aberat, ut legere aut aliis dare non posset.

ter colemus, ut impendiis etiam augere possimus largitatem
tui muneris: modo idem noster animus efficere possit, quod
ager, qui cum multos annos quievit, uberiores efferre fru-
17 ges solet. Tum ille, Ego vero et exspectabo ea, quæ pol-
liceris, neque exigam, nisi tuo commodo, et erunt mihi per-
grata, si solveris. Mihi quoque, inquit Brutus, [6]et exspe-
ctanda sunt ea, quæ Attico polliceris, etsi fortasse ego a te
hujus voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes,
se incommodo exacturum negat. At vero, inquam, tibi ego,
18 Brute, non solvam, nisi prius a te cavero, amplius eo no-
mine neminem, cujus petitio sit, petiturum. Non meher-
cule, inquit, tibi repromittere istuc quidem [7] ausus sim. nam
hunc, qui negat, video flagitatorem, non illum quidem tibi
molestum, sed assiduum tamen, et acrem fore. Tum Pom-
6. ponius, Ego vero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Vi-
deor enim jam te ausurus esse appellare: quoniam longo in-
19 tervallo modo primum animadverti paullo te hilariorem. Ita-
que, quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum pro-
fessus est; quod huic debes, ego a te peto. Quidnam id?
inquam. Ut scribas, inquit, aliquid. jampridem enim con-
ticuerunt tuæ litteræ. Nam ut illos de republica libros edi-
disti, nihil a te sane postea accepimus: eisque nosmetipsi
ad veterum annalium memoriam comprehendendam im-
pulsi, atque incensi sumus. Sed illa cum poteris, [8] atque
20 ut possis rogo. Nunc vero, inquit, si es animo vacuo, ex-
pone nobis quod quærimus. Quidnam est id? inquam.
Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus,
quando esse cœpissent, qui etiam, et quales fuissent. quem
ego sermonem cum ad Brutum tuum, vel nostrum potius,
detulissem, magnopere hic audire se velle dixit. Itaque
hunc elegimus diem, cum te sciremus esse vacuum. Quare,
si tibi est commodum, ede illa, quæ cœperas, et Bruto, et
21 mihi. Ego vero, inquam, [9] si potuero, faciam vobis satis.
Poteris, inquit: relaxa modo paullum animum, aut sane
(si potes) libera.

Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo, quod erat a me mentio facta, causam Deiotari, fidelissimi

6 *et exspectanda—etsi f.*] *Et* delendum est, quod additum est, quia id ante erat: *et exspectabo, quæ polliceris* &c. nam nil ei hic respondet. Sensus est: ego quoque exspectare debeo, nec cogere te ad scribendum: fortasse tamen exigam &c. Res nimis clara est. Mox *incommodo* capiendum pro adverbio: nam sic et *commodo* usurpatur: nec opus est correctione ab quibusdam tentata. *Se* ante *incommodo* abest ed. Venet. 1485.

7 *ausus sim*] Guilielmius corr. *ausim*. Sic e Ms. reg. notat Alemannus.

8 *atque ut possis*] Lepidum scil. est, aliquem rogare, ut possit. scriba stultus sic fecit. corr. *potes*. Nempe facetum est rogare, ut faciat, quemadmodum possit, indicatque, nil melius exspectari posse, quam facere possit.

9 *si potuero*] scr. *si potero*.

atque optimi regis, ornatissime et copiosissime a Bruto me
audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractum esse 6
sermonem, teque Bruti dolentem vicem, quasi deflevisse judiciorum vastitatem, et fori. Feci, inquam, istuc quidem,
et sæpe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebro in 22
mentem venit vereri, ecquodnam curriculum aliquando sit habitura tua et natura admirabilis, et exquisita doctrina, et singularis industria. Cum enim in maximis causis versatus esses, et, cum tibi ætas nostra jam cederet, fascesque summitteret, subito in civitate cum alia ceciderunt, tum etiam
ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum 23
ille, Ceterarum rerum causa, inquit, istuc et doleo, et dolendum puto; dicendi autem me non tam fructus, et gloria, quam studium ipsum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, [10] nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquam pot-
est. Præclare, inquam, Brute, dicis, eoque magis ista di- 24
cendi laude delector, quod cetera, quæ sunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet. eloquentem neminem video factum esse victoria. Sed quo facilius sermo
explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cum idem pla- p. 167.
cuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam conse- a.
dimus.

Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, et quanta vis sit 25
ejus, expromere, quantamque iis, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc vero sine ulla dubitatione confirmaverim, sive illa arte pariatur aliqua, sive exercitatione quadam, sive natura; rem unam esse omnium difficillimam. quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquæque est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum, quantam vim, [11] quantamque diffi-
cultatem habeant, existimari potest. Testis est Græcia, 7
quæ cum eloquentiæ studio sit incensa, jamdiuque excellat 26
in ea, præstetque ceteris, tamen omnes artes vetustiores habet, et multo ante non inventas solum, sed etiam perfectas, quam hæc est a Græcis elaborata dicendi vis, atque copia. In quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, et quasi lucent Athenæ tuæ: qua in urbe primum se orator extulit, primumque etiam monumentis et litteris ora-

10 *nisi qui prudenter intelligit*] Videtur leg. *intelligat.*

11 *q. difficultatem habeant*] Pendet e *concursus;* unde esse debet *habeat*, nec ad artes referri potest.

27 tio est cœpta mandari. Tamen ante Periclem, cujus scripta
quædam feruntur, et Thucydidem, qui non nascentibus
Athenis, sed jam adultis fuerunt, littera nulla est, quæ quidem
ornatum aliquem habeat, et oratoris esse videatur. Quam-
quam opinio est, et eum, qui multis annis ante hos fuerit,
Pisistratum, et paullo seniorem etiam Solonem, posteaque
Clisthenem, multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo.
28 Post hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis
potest perspici, Themistocles fuit; quem constat cum pru-
dentia, tum etiam eloquentia præstitisse: post Pericles,
qui cum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude
clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum
illum quidem civem, sed tamen eloquentem constat fuisse.
29 Huic ætati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes: qui-
bus temporibus quod dicendi genus viguerit, ex [12] Thucy-
didis scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest.
grandes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum
8 breves, et ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed
30 ut intellectum est, quantam vim haberet accurata, et facta
quodammodo oratio; tum etiam magistri dicendi multi
subito exstiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus
Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus [13] Ceus, Hip-
pias Eleus, in honore magno fuit, aliique multi temporibus
eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sane verbis,
quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) di-
31 cendo fieri superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui
subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta sole-
bat verbis. Hujus ex uberrimis sermonibus exstiterunt
doctissimi viri: primumque tum philosophia, non illa de
b. natura, quæ fuerat antiquior, sed hæc, in qua de bonis re-
bus et malis, deque hominum vita et moribus disputatur,
inventa dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod propo-
suimus, abhorret, philosophos aliud in tempus rejiciamus:
32 ad oratores, a quibus degressi sumus, revertamur. Exstitit
igitur jam senibus illis, quos paullo ante diximus, Isocrates,
cujus domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam patuit,
atque officina dicendi, magnus orator, et perfectus magi-
ster, quamquam forensi luce caruit, intraque parietes aluit
eam gloriam, quam [14] nemo, meo quidem judicio, est poëta
consecutus. is et ipse scripsit multa præclare, et docuit
alios: et cum cetera melius, quam superiores, tum primus

12 *Thucydidis*] Ex ed. Rom. revocari voluit *Thucydidi* Rivius, idque receptum a Grutero. non placet iste archaismus, quem in Oratore quoque e libris correximus.

13 *Ceus*] Sic scribendum erat, ut supra L. II, non *Ceius*. Vetus lectio fuit *Chius*, unde Aldus fecit *Cius*: sic et Junta.

14 *nemo, meo quidem jud.*] Sic e Ms. reg. Paris. dedi. Sic solet Cicero. Vulg. *nemo quidem, meo jud.*

intellexit, etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen, et numerum quendam oportere servari. Ante hunc enim verborum quasi structura, et quædam ad 33
numerum conclusio, nulla erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quæsitam: quæ forsitan laus sit: verumtamen natura magis tum, casuque nonnumquam, [15] quam aut ratione aliqua, aut observatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptione quadam verborum com- 34
prehendit, concluditque sententiam: quæ cum aptis constricta verbis est, cadit etiam plerumque numerose. Nam et aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, judicant, et spiritu, quasi necessitate aliqua, verborum comprehensio terminatur: in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensibus non 9
versatus, sed egregie subtilis scriptor, atque elegans, quem 35
jam prope audeas oratorem perfectum dicere. nam plane quidem perfectum, et cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris. Nihil acute inveniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (ut ita dicam) subdole, nihil versute, quod ille non viderit; nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel sententiarum, quo quidquam esset elatius. Huic 36
Hyperides proximus, et Æschines fuit, et Lycurgus, et Dinarchus, et is, cujus nulla exstant scripta, Demades, aliique plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam; et, ut opinio mea fert, succus ille, et sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, 37
eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quam palæstra. itaque delectabat magis Athenienses, quam inflammabat. processerat enim in solem, et p. 168.
pulverem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theo- a.
phrasti, doctissimi hominis, umbraculis. Hic primus in- 38
flexit orationem, et eam mollem teneramque reddidit: et suavis, sicut fuit, videri maluit, quam gravis: sed [16] suavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: tantum ut memoriam concinnitatis suæ, non (quemadmodum de

15 *quam aut r. a.*] Addidi *quam* ex ed. Ald. quam videtur intelligere Rivius, veteris ed. nomine. Sic et Junt. Etiam sine libris addi debebat, ut fecere Victorius et Lamb.

16 *suavitate ea, qua perf. a. non q. p.*] i. e. qua leniter afficeret et delectaret. Sed quid est *suavitate perfringere animos?* Perfringuntur animi, cum quasi coguntur ad voluntatem dicentis: quod non esse videtur a suavitate orationis. Nisi vero intelligitur suavitas e sublimi genere orationis, quæ etiam vincit, et quasi cogit. Sic videtur. Certe nil melius scio. Delevi porro *et* ante *tantum*, quod e finali præcedentis verbi natum est. Sic enim solet Cicero, et sic voluit Guilielmius.

Pericle scripsit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus esset auditus.

10 Videsne igitur, [17] in ea ipsa urbe, in qua et nata, et alta
39 sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem, et Pisistrati, de nullo, ut diserto, memoriæ proditum est. At hi quidem, ut populi Romani ætas est, senes: ut Atheniensium sæcula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenæ jam erant, quam est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin ha-
40 buerit vim magnam semper oratio. Neque enim jam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Ulyssi tribuisset Homerus, et Nestori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem,) nisi jam tum esset honos eloquentiæ; neque ipse poëta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset. cujus etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedæmoniorum ad-
41 stricta legibus. Sed studium ejus generis, majorque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo sæculo Themistocles insecutus est, ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane vetus. Fuit enim regnante jam Græcia, nostra autem civitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volscorum illud gravissimum, cui Coriolanus exsul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisque fortuna clarorum viro-
42 rum. Si quidem uterque, cum civis egregius fuisset, populi ingrati pulsus injuria, se ad hostes contulit, conatumque iracundiæ suæ morte sedavit. nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis
11 potius assentiar. At ille ridens, tuo vero, inquit, arbitratu: quoniam quidem concessum est rhetoribus ementiri in historiis, ut aliquid dicere possint argutius. ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle
43 finxit. Nam, quem Thucydides, qui et Atheniensis erat, et summo loco natus, summusque vir, et paullo ætate posterior, tantum mortuum scripsit, et in Attica clam humatum; addidit, fuisse suspicionem veneno sibi conscivisse mortem: hunc isti aiunt, cum taurum immolavisset, excepisse sanguinem patera, et eo poto, mortuum concidisse. Hanc enim mortem rhetorice et tragice ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum.
b. Quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuisse in Themi-

17 *ut in ea ipsa u.*] *ut* delevi, quod pariter e finali præcedentis ortum est. Frigidum enim foret, conjungere ***ut*** et *quam*, in tanta vicinia.

stocle paria et Coriolano, pateram quoque a me sumas
licet: præbebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit plane alter
Themistocles. Sit sane, inquam, ut lubet, de isto: et ego 44
cautius posthac historiam attingam, te audiente; quem re-
rum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum.
Sed tum fere Pericles, Xanthippi filius, de quo ante dixi,
primus adhibuit doctrinam: quæ quamquam tum nulla erat
dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitatio-
nem mentis a reconditis abstrusisque rebus ad causas foren-
ses popularesque facile traduxerat. Hujus suavitate maxi-
me hilaratæ sunt Athenæ: hujus ubertatem et copiam ad-
miratæ, ejusdem vim dicendi terroremque timuerunt. Hæc 12
igitur ætas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. 45
Nec enim in constituentibus rempublicam, nec in bella ge-
rentibus, nec in impeditis ac regum dominatione devinctis,
nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otiique so-
cia, et jam bene constitutæ civitatis quasi alumna quædam,
eloquentia. [18] Itaque ait Aristoteles, cum sublatis in Sicilia 46
tyrannis, res privatæ longo intervallo judiciis repeterentur,
tum primum, quod esset acuta illa gens, et [19] controversa
naturâ, artem et præcepta Siculos, Coracem et Tisiam con-
scripsisse. Nam antea neminem solitum via, nec arte, sed
accurate tamen, et de scripto plerosque dicere: scriptasque
fuisse et paratas a Protagora rerum illustrium disputa-
tiones, quæ nunc communes appellantur loci. Quod idem 47
fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes vituperatio-
nesque conscripsisset: quod judicaret hoc oratoris esse ma-
xime proprium, rem augere posse laudando, vituperandoque
rursus affligere. Huic Antiphontem Rhamnusium similia
[20] quædam habuisse conscripta: quo neminem umquam me-
lius ullam oravisse capitis causam, cum se ipse defenderet,
se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides. Nam Ly- 48
siam primo profiteri solitum artem esse dicendi: deinde,
quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem
jejunior, orationes eum scribere aliis cœpisse, artem remo-

18 *Itaque ait Aristoteles*] scil. in libro, qui periit; in quo omnes superiorum artes expositæ erant, auctore Cicerone in L. II. de Or. et de Invent. Corradus autem affert lectionem, nescio unde, aliam, *ita*, ut et ad præcedentem sententiam pertineat, sitque totus locus versus ex Aristotelis libro: nec ei displicere videtur. Sed non est ista forma Ciceroniana, et infra insertum est narrationi, quod non est Aristotelis, sed Thucydidis.

19 *controversa naturâ*] Edd. pr. habent *controversia:* sed id h. l. sensum nullum efficit. Si vulgata sana est, significat, gentem Siculam natura proclivem ad controversias et lites fuisse: quod consentit iis, quæ de Siculorum ingenio veteres tradidere.

20 *quædam habuisse conscripta*] Hoc non tradit Thucydides eo, qui hic innuitur, loco, VIII, 68. Itaque hoc ad Aristotelis narrationem pertinet, cetera modo, *quo neminem* &c. sunt e Thucydide. itaque colon scripsi post *conscripta*.

visse. Similiter [21] Isocratem primo artem dicendi esse negavisse, scribere autem aliis solitum [22] orationes, quibus in judiciis uterentur: sed, cum ex eo [23] (quia quasi committeret contra legem, quo quis judicio circumveniretur,) [24] sæpe ipse in judicium vocaretur, orationes aliis destitisse scribere, totumque se [25] ad artes componendas transtulisse.

13 Et Græciæ quidem oratorum [26] partus atque fontes vides,
49 ad nostrorum annalium rationem, veteres; ad ipsorum, sane recentes. Nam antequam delectata est Atheniensium civitas hac laude dicendi, multa jam memorabilia et in dome-
p. 169. sticis et in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non
a. erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis
50 enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedæmonium vero usque ad hoc tempus, audivi, fuisse neminem. Menelaum ipsum, dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Brevitas autem, laus est interdum in aliqua parte dicendi,
51 in universa eloquentia laudem non habet. At vero extra Græciam magna dicendi studia fuerunt, maximique huic laudi habiti honores, illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel e Piræeo eloquentia evecta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemque [27] illam salubritatem

21 *Isocratem — artem — negavisse*] Plut. in Isocr. p. 838. ait, alios tradere, eum non *μεθόδῳ* sed *ἀσκήσει* usum esse, alios autem, eum *τέχνας συγγεγραφέναι*.

22 *orationes quibus — uterentur*] Hoc negat et pernegat Isocrates in Or. *περὶ ἀντιδόσεως* et in Panath. p. 551. Sed sunt tamen in editis quædam judiciales causarum privatarum.

23 *quia quasi comm.* &c.] Corradus *quasi* interpretatur, quia Cicero ad legem Romanam respexerit, in qua hoc cavetur, vel quia, proprie et *ἀκριβῶς* loquendo, contra legem illam non commiserit; quod melius. Isocrates *περὶ ἀντιδ.* p. 750. dicit *παρὰ τὸ δίκαιον ἐν τοῖς ἀγῶσι πλεονεκτεῖν*, quamquam sine legis mentione. Si Cicero ad legem Rom. allusit, *quia* delendum est, quod mihi valde placet. Nam Cicero sic in talibus allusionibus solet: eo servato, signa parentheseos tollenda sunt. Sensus est: quasi quid fecisset, per quod aliquis in judicio circumveniretur.

24 *sæpe ipse in judicium vocaretur*] Hujus rei nullum vestigium est apud Isocratem, qui id taciturus non videtur. Credo Ciceronem scripsisse *in invidiam*: nam hoc factum sæpe queritur in orationibus commemoratis ante: et Plutarchus in Isocrate diserte tradit, eum *bis tantum* in judicium fuisse vocatum, sed permutationis nomine, non ob injuriam factam contra leges.

25 *ad artes componendas*] *Comp.* in duobus Mss. non invenit Lamb. in alio Corradus. Sed genuinum et e Græco expressum puto. Nam Plutarchus l. c. diserte tradit, auctores quosdam dicere, eum *τέχνας συγγεγραφέναι*. de *τέχναις* istis v. Cresoll. theatr. rhet. p. 46.

26 *partus atque fontes vides*] Non bene conveniunt *partus* et *fontes*; multo minus mox *veteres* et *recentes*. Cicero scripsit sine dubio *fœtus*, non *fontes*.

27 *illam salubritatem*] Hoc verbum delevit Lambinus, quia non discrepat ab *sanitatem*. An Cicero scripsit *subtilitatem*, quæ est illa ipsa salubritas et sanitas, quam Atticis sæpe tribuit, ut sal. et san. Sic c. 17. *eaque subtilitate, quam Atticam vocant*. et sæpe jungit Cicero proprio verbo tropicum. Quo sumto interpunctio esse debet talis, *o. i. subt. Atticæ dictionis, quasi s.* Sed

Atticæ dictionis, et quasi sanitatem perderet, ac loqui pæne dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi et nimis redundantes. Rhodii saniores, et Atticorum similiores. Sed 52
de Græcis hactenus. etenim hæc ipsa forsitan fuerint non necessaria.

Tum Brutus, Ista vero, inquit, quam necessaria fuerint, non facile dixerim: jucunda certe mihi fuerunt, neque solum non longa, sed etiam breviora, quam vellem. Optime, inquam: sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quam quantum ex monumentis suspicari licet. Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto 14
illi, nobilitatis vestræ principi, defuisse? qui de matre suavi- 53
anda ex oraculo Apollinis tam acute arguteque conjecerit. qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit. qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit, civitatemque, perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus judiciisque devinxerit; qui collegæ suo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret. quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, 54
cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset, eumque montem, qui Sacer appellatus est, occupavisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedavisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, et eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum, arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam, legibus et concionibus suis mitigaverit. Possumus Appium Claudium suspicari disertum, 55
quia senatum jamjam inclinatum, a Pyrrhi pace revocaverit: possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator: Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commentariis longe plurimum ingenio valuisse videatur: M'. Curium, quod is tribunus plebis, interrege Appio Cæco, diserto homine, comitia contra leges habente, cum de b.
plebe [28] consulem non accipiebat, patres ante auctores fieri coëgerit; [29] quod fuit permagnum, nondum lege Mænia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillii ingenio suspicari, qui 56
cum consul esset, eodemque tempore sacrificium publicum

Lambini ratio etiam bona est, et Ciceronis consuetudini consentiens. Interim ex ed. Ven. addidi *et*.

28 *consulem*] Sic pro *consules* rescripsi e Ms. reg. ed. Ald. Junt. nam unus consul de plebe creatus erat, quem non accipiebat.

29 *quod fuit permagnum*] Sic Ms. reg. non *fuerit*: quod dudum sic correxeram. non enim de re incerta sermo est, nec dubitanter Cicero pronunciat. Librarius fecit *fuerit*, quia præcedit *coëgerit*.

cum læna faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebei contra patres concitatione et seditione nunciata; ut erat læna amictus, ita venit in concionem, seditionemque cum auctoritate, tum oratione sedavit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuisse, nihil sane mihi legisse videor. tantummodo conjectura du-
57 cor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus plebis legem, de agro Gallico et Piceno viritim dividendo, tulerit, qui consul apud Trasimenum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. Q. etiam Maximus Verrucosus, orator habitus est temporibus illis, et Q. Metellus is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone con-
15 sul fuit. Quem vero exstet, et de quo sit memoriæ proditum, eloquentem fuisse, et ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cujus eloquentiæ est auctor, et idoneus quidem, mea sententia, Q. Ennius; præsertim cum et ipse eum audiverit, et scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio
58 est, amicitiæ causa esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali:

Additur orator Corneliu' suaviloquenti
Ore Cethegus Marcu', Tuditano collega,
Marci filius———

et oratorem appellat, et suaviloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam est in plerisque. latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur. sed est ea laus eloquentiæ certe maxima,

———*is dictus, ollis popularibus olim,*
Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant,
Flos delibatus populi.

59 Probe vero. Ut enim hominis decus, ingenium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem præclare tum illi homines florem populi esse dixerunt;—*Suadæque medulla.* Πειθὼ quam vocant Græci, cujus effector est orator, hanc Suadam appellavit Ennius. ejus autem Cethegum medullam fuisse vult, ut, quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitavisse, hujus hic medullam nostrum
60 oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus consul cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo: quæstorque his consulibus M. Cato, modo plane annis CXL ante me consulem, et idipsum nisi unius esset Ennii testimonio cognitum, hunc vetustas, ut alios fortasse multos, oblivione obruisset. Illius autem ætatis qui sermo fuerit, ex Nævianis scriptis intelligi potest. His enim consulibus, ut in veteribus commen-
p. 170. tariis scriptum est, Nævius est mortuus: quamquam Varro
a. noster diligentissimus investigator antiquitatis, putat in hoc

erratum, vitamque Nævii producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos, quos ante dixi, consules mortuus est, Catone censore.

Hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui 61
annis IX post eum fuit consul. eum nos ut perveterem habemus, qui L. Marcio, M'. Manilio consulibus mortuus est,
annis LXXXIII ipsis ante me consulem. Nec vero habeo 16
quemquam antiquiorem, cujus quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appii Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, et nonnullæ mortuorum laudationes forte delectant. Et her-
cules hæ quidem exstant: ipsæ enim familiæ sua quasi or- 62
namenta ac monumenta servabant, et ad usum, si quis ejusdem generis occidisset, et ad memoriam laudum domesticarum, et ad illustrandam nobilitatem suam. Quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, [30] et a plebe transitiones, cum homines humiliores in alienum ejusdem nominis infunderentur genus: ut, si ego me a M'. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio consule,
anno X post exactos reges fuit. Catonis autem orationes 63
non minus multæ veræ sunt, quam Attici Lysiæ; cujus arbitror plurimas esse. Est enim Atticus, quoniam certe Athenis est et natus, et mortuus, et functus omni civium munere: quamquam Timæus eum, quasi Licinia et Mucia lege, repetit Syracusas. Et [31] quodam modo est nonnulla in iis etiam inter ipsos similitudo. acuti sunt, elegantes, faceti,
breves: sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet 64
enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates consectentur; quos, valitudo modo bona sit, tenuitas ipsa [32] delectet. quamquam in Lysia sæpe sunt etiam lacerti, sic ut fieri nihil possit valentius: verum est certe genere toto strigosior, sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa ejus subtilitate admodum gau-
deant. Catonem vero quis nostrorum oratorum, qui qui- 17
dem nunc sunt, legit? aut quis novit omnino? At quem vi- 65
rum? dii boni! mitto civem, aut senatorem, aut imperatorem: oratorem enim hoc loco quærimus: quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in sententiis argutior? in docendo edisserendoque subtilior? Refertæ sunt

30 *et a plebe transitiones*] Sic scripsi pro *ad plebem*, quod totus contextus et res et exemplum requirit. Humiliores de plebe, similitudine nominis abusi, se pro patriciis gerebant.

31 *quodam modo—nonnulla*] Non placet *quodammodo*. redundat enim frigide, ut arbitror. Divisim *quodam modo* est paullo melius, pro quodam in genere, nempe tenui ac subtili.

32 *delectet*] Sic edidi pro *delectat*. Nam ante est *consectentur*, et post *gaudeant*.

orationes amplius centum quinquaginta (quas quidem adhuc invenerim, et legerim) et verbis, et rebus illustribus. licet ex his eligant ea, quæ notatione et laude digna sint; om-
66 nes oratoriæ virtutes in eis reperientur. Jam vero Origines ejus quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic desunt, sicuti multis jam ante sæculis et Phi-
b. listo Syracusio, et ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis [33] cum brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis suæ: quod idem Lysiæ Demosthenes; sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorum quasi
67 exaggerata altius oratio. Sed et in nostris inscitia est, quod ii ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone [34] non noverunt quidem: Hyperidæ volunt esse et Lysiæ. Laudo. sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere
68 dicunt. Sapienter id quidem. Atque utinam imitarentur, [35] nec ossa solum, sed etiam sanguinem! gratum est tamen, quod volunt. Cur igitur Lysias et Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior est hujus sermo, et quædam horridiora verba: ita enim tum loquebantur. id muta, quod tum ille non potuit, et adde numeros; [36] et aptior sit oratio: ipsa verba compone, et quasi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitaverunt: jam neminem
69 antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant τρόπους, et sententiarum orationisque formis, quæ vocant σχήματα. non verisimile est, quam sit in utroque genere et creber et di-
18 stinctus Cato. Nec vero ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, et quærendum esse aliquid perfectius: quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum exstet dignum quidem lectione, quod sit antiquius. sed majore honore in omnibus artibus, quam
70 in hac una dicendi, versatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animadvertunt, non intelligit, Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quam Canachi: nondum Myronis satis ad veritatem adducta; jam tamen, quæ non dubites pulcra dicere: pulcriora etiam Polycleti, et jam plane perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est: in qua Zeuxim, et

33 *cum brevitate, tum nimio acumine*] Hæc pro glossa tollit Budæus, probante Rivio. nec displicet.

34 *non noverunt quidem*] An *ne nov. q.*

35 *nec ossa solum s. e. sanguinem*] Videtur verbum excidisse. nam *imitarentur* ossibus et sanguini non bene convenit.

36 *et aptior sit or.*] Ms. reg. *ut ap. s. o.* non bene. Sed nec *et* placet, malimque deleri. *aptior sit oratio.* Sic respondet priori, ut alteri mox, *jam neminem a. C.* non *et jam n. a. C.*

Polygnotum, et Timantem, et eorum, qui non sunt usi plus quam quatuor coloribus, formas et lineamenta laudamus: at in Aëtione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta sunt omnia. Et nescio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat: nihil est enim simul et inventum, et
perfectum: nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum 71
poëtæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum, et in Phæacum, et in procorum epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus ubi sunt?

——[37] quos olim Fauni, vatesque canebant,
Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat,
Nec dicti studiosus erat:
Ante hunc?

ait ipse de se: nec mentitur in gloriando. sic enim sese res p. 171.
habet. nam et Odyssea Latina est, sic tanquam opus aliquod a.
Dædali, et Livianæ fabulæ, non satis dignæ, quæ iterum
legantur. Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio 72
Cæci filio et M. Tuditano consulibus, docuit, anno ipso, antequam natus est Ennius; post Romam conditam autem quartodecimo et quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur. Est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Attius autem: Q. Maximo quintum consule [38]captum Tarento scripsit Livium, annis XXX post, quam eum fabulam docuisse et Atticus scribit, et nos in antiquis
commentariis invenimus: docuisse autem fabulam annis 73
post XI C. Cornelio, Q. Minucio consulibus, ludis Juventatis, quos Salinator [39] Senensi prœlio voverat. In quo tantus error Attii fuit, ut his consulibus XL annos natus Ennius fuerit: cui cum æqualis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quam ii, qui multas
docuerant ante hos consules, et Plautus et Nævius. Hæc si 19
minus apta videntur huic sermoni, Brute, Attico assigna, 74
qui me inflammavit studio, illustrium hominum ætates et tempora persequendi. Ego vero, inquit Brutus, et delector ista quasi notatione temporum, et ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam
esse accommodatam puto. Recte, inquam, Brute, intelli- 75
gis: atque utinam exstarent illa carmina, quæ multis sæculis ante suam ætatem in epulis esse cantitata a singulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato! tamen illius quem in vatibus et Faunis

37 *quos olim* &c.] Sunt versus Ennii Or. 51. ultima *quisq. s.* non habet ed. Med. sed *quisquam* addit versu seq. *quisquam erat*, ut edd. Ald. Junt. male.

38 *captum Tarento*] Ed. Med. Asc. *capto Tar.* nempe quia *captum Tarento* non rectum videbatur. Scribendum forte *Tarenti*. Sed vulgatum ferri posse videtur, pro captum e Tarento. v. ad Verr. IV, 50.

39 *Senensi prœlio*] Victorius conjecit *Senonensi*. non placet Grutero.

enumerat Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus, de-
76 lectat. Sit Ennius sane, ut est certe, perfectior: qui si illum,
ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens, pri-
mum illud Punicum, acerrimum bellum reliquisset. Sed
ipse dicit, cur id faciat,—*scripsere*, inquit, *alii rem Versibus*,
—et luculente quidem scripserunt, etiam si minus, quam tu,
polite. Nec vero tibi aliter videri debet; qui a Nævio vel
sumsisti multa, si fateris: vel, si negas, surripuisti.

77 Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius,
C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Cras-
sus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Sci-
pionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem ejus,
is, qui hunc minorem Scipionem a Paullo adoptavit, si cor-
pore valuisset, in primis habitus esset disertus. Indicant
cum oratiunculæ, tum historia quædam Græca, scripta dul-
20 cissime. Numeroque eodem fuit Sex. Ælius, juris quidem
78 civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum para-
tus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, [40] qui ma-
xime omnium nobilium Græcis litteris studuit, isque et
b. oratorum in numero est habitus, et fuit reliquis rebus orna-
tus, atque elegans. Jam enim erat unctior quædam splen-
didiorque consuetudo loquendi. Nam, hoc prætore ludos
Apollini faciente, cum Thyesten fabulam docuisset, Q. Mar-
79 cio, Cn. Servilio consulibus, mortem obiit Ennius. Erat
iisdem temporibus Ti. Gracchus, P. F. qui bis consul et
censor fuit, cujus est oratio Græca apud Rhodios: quem
civem cum gravem, tum etiam eloquentem constat fuisse.
P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus,
qui item bis consul et censor fuit, habitum eloquentem,
[41] M. alium, illius, qui sacra acceperit, filium: etiam L. Len-
tulum, qui cum C. Figulo consul fuit: Q. Nobiliorem,
M. F. jam patrio instituto deditum studio litterarum, qui
etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Ætolia militaverat,
civitate donavit, cum triumvir coloniam deduxisset: et
T. Annium Luscum, hujus Q. Fulvii collegam, non indiser-
80 tum dicunt fuisse. Atque etiam L. Paullus, Africani pater,
personam principis civis facile dicendo tuebatur; [42] et vero
etiam tum Catone vivo, qui annos quinque et octoginta
natus excessit e vita, cum quidem eo ipso anno contra Ser.

40 *qui maxime o.*] Sine dubio delendum *qui*. nam alias in *De m. a. C. S. Gallus*, intelligendum foret *fuit* e superioribus *Cum hoc C. grandiores natu fuerunt*: quod est durissimum, cum tam multa interposita sint, et sit novi generis initium.

41 *M. alium—dicunt*] Hoc *dicunt* deleri voluit vir doctus. est utique insititium, sicut in nonnullis scr. et edd. ante est *aiunt*: quod cum deletum sit, non video, cur non et hoc, ut feci, deleatur. Omnia referuntur ad ultima *dicunt fuisse*.

42 *at vero etiam*] Correxi *et v. etiam*. *at* plane h. l. ineptum est: estque illa forma Ciceroni usitatissima, ut omnes sciunt, qui ejus libros triverunt.

Galbam, ad populum summa contentione dixisset: quam
etiam orationem scriptam reliquit. Sed vivo Catone mi- 21
nores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam 81
et A. Albinus, is, qui Græce scripsit historiam, qui consul
cum L. Lucullo fuit, et litteratus et disertus fuit: et tenuit
cum hoc locum quendam etiam Ser. Fulvius, et una Ser.
Fabius Pictor, et juris, et litterarum, et antiquitatis bene
peritus. Q. que Fabius Labeo fuit ornatus iisdem fere
laudibus. Nam Q. Metellus, is, cujus quatuor filii consu-
lares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L.
Cotta dixit, accusante Africano, cujus et aliæ sunt orationes,
et contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fannii annalibus.
Tum ipse L. Cotta veterator habitus, sed C. Lælius et P. 82
Africanus in primis eloquentes: quorum exstant orationes,
ex quibus existimari [43] de ingeniis oratorum potest. Sed
inter hos, ætate paullum his antecedens, [44] sine controversia
Ser. Galba eloquentia præstitit: et nimirum is princeps ex
Latinis, illa oratorum propria, et quasi legitima opera tra-
ctavit, ut egrederetur a proposito ornandi causa, ut dele-
ctaret animos, [45] ut permoveret, ut augeret rem, ut misera-
tionibus, ut communibus locis uteretur. sed nescio quomodo
hujus, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores ora-
tiones sunt, et redolentes magis antiquitatem, quam aut
Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis: itaque exa-
ruerunt, vix jam ut appareant.

De ipsius Lælii et Scipionis ingenio, quamquam ea jam 83
est opinio, ut plurimum tribuatur ambobus; dicendi tamen
laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælii de collegiis,
non melior, quam de multis quam voles, Scipionis: non
quo illa Lælii quidquam sit dulcius, aut quod de religione p. 172
dici possit augustius; sed multo tamen vetustior, et horri- a.
dior ille, quam Scipio: et, cum sint in dicendo variæ vo-
luntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, et luben-
ter verbis etiam uti paullo magis priscis Lælius. Sed est 84
mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere.
Nam ut ex bellica laude adspirare ad Africanum nemo pot-
est, in qua ipsa egregium [46] Viriatico bello reperimus fuisse
Lælium: sic ingenii, litterarum, eloquentiæ, sapientiæ de
nique, etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt
Lælio. Nec mihi ceterorum judicio solum videtur, sed
etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse.

43 *de ingeniis oratorum*] Cicero scripsit sine dubio *eorum*: glossator adscripserat sc. *oratorum*, quos nominarat.

44 *sine controversia*] ref. ad *eloquentia pr.* Transposuit Cicero, ne *controversia eloquentia* concurrerent.

45 *ut permoveret*] Sic edidi pro *aut*: etiam in altero *ut augeret r.* ed. Med. vitiose *aut*.

46 *Viriatico*] Sic e Med. edidi. Sic e vetere Veneta (nempe a. 1485.) laudat Rivius. Vulg. *Viriati*.

85 Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in
hoc ipso humanior, ut faciles essent in suum cuique tribu-
22 endo. Memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo
audisse, cum diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex Se-
natusconsulto P. Scipio et D. Brutus (ut opinor) consules
de re atroci magnaque quærerent. Nam cum in [47] silva
Sila facta cædes esset, notique homines interfecti, insimu-
lareturque familia, partim etiam liberi, societatis ejus, quæ
picarias de P. Cornelio, L. Mummio censoribus redemis-
set, decrevisse senatum, ut de ea re cognoscerent et statue-
86 rent consules. Causam pro publicanis accurate, ut semper
solitus esset, eleganterque dixisse Lælium. Cum consules,
re audita, *amplius* de consilii sententia pronunciavissent;
paucis interpositis diebus iterum Lælium multo diligentius
meliusque dixisse, iterumque eodem modo a consulibus rem
esse prolatam. Tum Lælium, cum eum socii domum redu-
xissent, egissentque gratias, et, ne defatigaretur, oravis-
sent, locutum esse ita: se, quæ fecisset, honoris eorum
causa, studiose, accurateque fecisse; sed se arbitrari, cau-
sam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo [48] gravior acri-
orque esset, gravius et vehementius posse defendi. Itaque
auctoritate C. Lælii publicanos causam detulisse ad Gal-
87 bam. Illum autem, quod ei viro succedendum esset, vere-
cunde et dubitanter recepisse. unum, [49] quasi comperendi-
natus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in consi-
deranda causa, componendaque posuisse. et, cum cognitio-
nis dies esset, et ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad
Galbam mane venisset, ut eum admoneret, et ad dicendi
tempus adduceret; usque illum, quoad ei nuntiatum esset,
consules descendisse, omnibus exclusis, commentatum in
quadam testudine cum servis litteratis fuisse, [50] quorum
aliis aliud dictare eodem tempore solitus esset. interim cum
esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in ædes eo colore, et
iis oculis, ut egisse causam, non commentatum putares.
88 Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat, scriptores

47 *silva Sila*] Est ex emend. Turnebi: mox *picarias* edd. Med. Ald. ut editur nunc. recte, aliæ aliter: ut Junt. *pecuarias* &c.

48 *ornatior acriorque*] Ed. Med. *gravior acriorque*. Aldus edidit *ornatior*: ut Junt. I. Gron. e c. 80. conjecit *altior*. *gravior* sane aptissimum, nisi quod nimis parvo intervallo est a *gravius*. Tum nescio, an *altior* et *gravius* satis bene sibi respondeant. *altitudo* habet admirationem, non gravitatem. Non decerno. Sed tamen veterrimam lectionem *gravior* prætuli, dum melior e melioribus libris reperiatur. Conjeci aliquando *fortior*.

49 *quasi comperendinatus*] Corradus malebat *comperendinatum*, ut ad Galbam referretur, quasi comperendinatus esset. Sic habet Ms. reg. Vulgatum melius puto, nempe diem comperendinatus, qui sc. medius est inter primam et alteram actionem.

50 *quorum aliis aliud dictare*] Fidenter addidi *aliis*. Nam alias non est sensus verborum: dictabat pluribus scriptoribus, sed aliis aliud. Miror hoc non animadversum aliis, quod quidem sciam: nam res in oculos incurrit.

illos male mulcatos exisse cum Galba. ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando vehementem atque incensum fuisse. Quid multa? magna ex- b.
spectatione, plurimis audientibus, coram ipso Lælio sic illam causam, tanta vi, tantaque gravitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis [51] silentio præteriretur. Itaque multis querelis, multaque miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, [52] illa die, quæstione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum duæ sum- 23
mæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad do- 89
cendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos; multoque plus proficiat is, qui inflammet judicem, quam ille, qui doceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Quæ quidem vis tum maxime cognita est, cum, Lusitanis a Ser. Galba prætore contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfectis, T. Libone tribuno plebis populum incitante, et rogationem in Galbam, privilegii similem, ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis antequam mortuus est, an diebus, an mensibus? [53] Tum igitur nihil recusans Galba pro 90
sese, et populi Romani fidem implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat; cujus orbitas et fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isque se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus ejus intelligi potest. Cum hæc dixissem, et paullum interquievissem, Quid igi- 91
tur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, inquam, Brute, causa non scri- 24
bendi, et non tam bene scribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem. pleræque enim scribuntur orationes habitæ jam, non ut habeantur. Alios non la- 92
borare, ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio. memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam majorem visum iri, si in existimantium arbitrium, sua scripta non

51 *silentio præt.*] int. audientium, sine plausu et acclamatione.

52 *illa die*] Ed. Med. et Ms. Cujac. *dis* pro *diis*. sc. ex illa nota formula *diis hominibusque approbantibus.*

53 *Tum igitur nihil rec.*] Recepi *nihil* e Valer. M. VIII, 1. quod et sensus requirit. E Nonio quædam et aliis Grammaticis recepta sunt, cur non et hoc e Valerio ?

venerint: alios, quod melius putent dicere se posse, quam scribere: quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis,
93 [54] plerumque contingit, ut ipsi Galbæ. Quem fortasse vis non ingenii solum, sed etiam animi, et naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut et incitata, et gravis, et vehemens esset oratio: dein cum otiosus stilum prehenderat, motusque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flaccescebat oratio: quod iis, qui limatius
p. 173. dicendi consectantur genus, accidere non solet, propterea
a. quod prudentia numquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit et dicere et scribere. ardor animi non semper adest, isque cum consedit, omnis illa vis et quasi
94 flamma oratoris exstinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Lælii mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem vis occidisse.

25 Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. et Sp. Mummii, fratres, quorum exstant amborum orationes: simplex quidem L. et antiquus: Sp. autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen adstrictior. fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multæ sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. et C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in
95 numero oratorum fuisse. P. etiam Popillius cum civis egregius, tum non indisertus fuit. C. vero, filius ejus, disertus. C. que Tuditanus cum [55] omni vita atque victu excultus atque expolitus, tum ejus elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui injuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, civis in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At vero M. Æmilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus fere, quibus Galba, sed paullo minor natu, et summus orator est habitus, et fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor
96 sane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur et lenitas apparuisse illa Græcorum, et verborum comprehensio, etiam artifex (ut ita dicam) stilus. Hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi, et prope æquales, C. Carbo, et Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus jam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemtus orator, temporibus illis, fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commen-
97 datione majorum est adeptus. Tum L. Crassus multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen; homo, [56] non

54 *plerumque contingit*] Sic pro *contigit* scripsi e Ms. reg. neque enim ad eos modo, qui fuere, pertinet, sed ad omnes.

55 *omni vita atque victu*] Sæpe hæsi in *victu*, qui intelligi potest in *vita;* et quare *victus* præter cetera commemoretur in tali loco, vix intelligo: an scripsit Cicero *virtute:* ex cujus compendio *victu* natum sit?

56 *non liberalitate—sed ipsa trist. et sev.*] Ex oppositis, *ipsa tr. et sev.*

liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia et severitate popularis:
cujus quidem legi tabellariæ, M. Antius Briso, tribunus
plebis diu restitit, M. Lepido consule adjuvante; eaque res
P. Africano vituperationi fuit, quod ejus auctoritate de
sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones
multum clientes consilio et lingua, plus auctoritate tamen
et gratia sublevabant. Sed Pompeii sunt scripta nec nimis
extenuata, (quamquam veterum est similis,) et plena pru-
dentiæ. P. Crassum valde probatum oratorem iisdem fere 26
temporibus accepimus, qui et ingenio valuit, et studio, et 98
habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam et cum
summo illo oratore, Ser. Galba, cujus C. filio filiam suam
collocaverat, affinitate sese devinxerat: et, cum esset P. b.
Mucii filius, fratremque haberet P. Scævolam, domi jus
civile cognoverat. In eo industriam constat summam fu-
isse, maximamque gratiam, cum et consuleretur plurimum,
et diceret. Horum ætatibus adjuncti duo C. Fannii, [57] C. 99
et M. filii, fuerunt: quorum Caii filius, qui consul cum
Domitio fuit, unam orationem de sociis et nomine Latino,
contra Gracchum reliquit; sane et bonam, et nobilem.
Tum Atticus, Quid ergo? estne ista Fannii? nam varia
opinio pueris nobis erat. alii a C. Persio, litterato homine,
scriptam esse aiebant, illo, quem significat valde doctum
esse Lucilius: alii multos nobiles, quod quisque potuisset,
in illam orationem contulisse. Tum ego, Audivi equidem 100
ista, inquam, de majoribus natu, sed numquam sum addu-
ctus, ut crederem; eamque suspicionem propter hanc cau-
sam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus
habitus esset: oratio autem vel optima esset illo quidem
tempore orationum omnium. sed nec ejusmodi est, [58] ut a
pluribus confusa videatur: [59] (unus enim sonus est totius
orationis, et idem stilus: nec de Persio reticuisset Grac-
chus, cum et Fannius de Menelao Maratheno, et de ceteris
objecisset:) [60] præsertim cum Fannius numquam sit habitus
elinguis. nam et causas defensitavit, et tribunatus ejus, ar-

patet, legendum esse *hilaritate*. Videtur correctio orta ex eo, quod populares solerent largitionibus de publico uti.

57 *C. et M. fil.*] Mss. apud Gruterum, edd. Med. Ald. delent *et*: ut sit *Caii Marcique*, sicut est in ed. Junt. expressum.

58 *ut a pluribus confusa*] Scr. puto *e pluribus*: sc. generibus orationis. Sic semper dicunt Latini.

59 *unus enim* &c.] Hæc, primum, usque ad *objecisset*, sunt in parenthesi accipienda. deinde *stilus* non placet: nec enim Cicero verbum hoc sic dicit: sed tantum de exercitatione scribendi. *Orationis stilus* plane inepte dicitur. Credo Ciceronem scripsisse *idem filum*: quo verbo libenter utitur Cicero in exprimenda orationis forma, qua e materia est. Denique pro *et Fannius* Gronovius malebat *ei*: placet.

60 *præsertim cum F.*] Hoc non bene coit cum antecedentibus. Debebat esse: *nec Fannius unquam habitus est elinguis.* Sed mutavit Cicero formam orationis, post parenthesin, ut et alibi interdum facit.

bitrio et auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit.
101 Alter autem C. Fannius, M. filius, C. Lælii gener, et moribus, et ipso genere dicendi [61] durior. Is soceri instituto, (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cum ille Q. Scævolam sibi minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed majori filiæ detulisse:) is tamen, instituto Lælii, Panætium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non inelegganter scripta perspici potest: quæ neque nimis est infans,
102 neque perfecte diserta. Mucius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium. is oratorum in numero non fuit: juris civilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præstitit. L. Cœlius Antipater, scriptor (quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister.

27 Utinam in Ti. Graccho, C. que Carbone talis mens ad
103 rempublicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit! profecto nemo his viris gloria præstitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex invidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa republica est interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria se a severitate judicum vindicavit. Sed fuit uterque sum-
104 mus orator, atque hoc memoria patrum teste dicimus. Nam
p. 174. et Carbonis, et Gracchi habemus orationes, nondum satis
a. splendidas verbis, sed acutas, prudentiæque plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris a puero doctus, et Græcis litteris eruditus. nam semper habuit exquisitos e Græcia magistros, in eis jam adolescens Diophanem Mitylenæum, Græciæ, temporibus illis, disertissimum. sed et
105 breve tempus ingenii augendi et declarandi fuit. [62] Carbo, quod vita suppeditavit, est in multis judiciis causisque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, et volubilem, et satis acrem, atque eundem et vehementem, et valde dulcem, et perfacetum fuisse dicebat: addebat, industrium

61 *durior. Is s.*] Abruptius videtur illud: *Alter a. F.* &c. sine verbo. Putem Ciceronem dedisse: *durior, soceri instituto* &c. Ed. Med. *durioris instituto. Is* videtur huc tractum e sequentibus, post parenthesin; *is tamen:* nam ista omnia, *quem quia—detulisse,* sunt in parenthesi dicta quam et notavi. *Is tamen* est, is igitur, quem dixi Fannius, ut Acad. IV, 6.

62 *Carbo, quo vita supp.*] Sic ed. Med. ex quo Aldus fecit *quod,* (sic et Junt.) idque in vulgatis mansit. Lambinus ex eo fecit *quoad. Quo* certe vitiosum est: *quod* licet intelligere *quoad:* sed *quoad* prætulerim. Interim edidi *quod.*

etiam, et diligentem, et in exercitationibus, commentatio-
nibusque multum operæ solitum esse ponere. Hic optimus, 106
illis temporibus, est patronus habitus, eoque forum tenente
plura fieri judicia cœperunt. nam et quæstiones perpetuæ,
hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt,
(L. enim Piso, tribunus plebis legem primus de pecuniis
repetundis, Censorino et Manilio consulibus tulit. ipse
etiam Piso et causas egit, et multarum legum aut auctor,
aut dissuasor fuit: isque et orationes reliquit, quæ jam
evanuerunt, et annales, sane exiliter scriptos;) et judicia
populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum desidera-
bant, tabella data: quam legem L. Cassius, Lepido et Man-
cino consulibus tulit.

Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari ejus 28
L. Attio poëta sum audire solitus, et dicere non inculte so- 107
lebat, et erat cum litteris Latinis, tum etiam Græcis, ut
temporibus illis, eruditus. [63] Quæ tribuebat idem Attius
etiam Q. Maximo, L. Paulli [64] nepoti: et vero ante Maxi-
mum, illum Scipionem, quo duce privato Ti. Gracchus oc-
cisus esset, cum omnibus in rebus vehementem, tum acrem
aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille prin- 108
ceps, ad rempublicam duntaxat quod opus esset, satis ha-
buisse eloquentiæ dicitur. Iisdemque temporibus L. Furius
Philus perbene Latine loqui putabatur, litteratiusque, quam
ceteri. P. Scævola valde prudenter et acute, paullo etiam
copiosius: nec multo minus prudenter M. Manilius. Appii
Claudii volubilis, sed paullo fervidior erat oratio. In aliquo
numero etiam M. Fulvius Flaccus, et C. Cato Africani so-
roris filius, mediocres oratores; etsi Flacci scripta sunt, sed
ut studiosi litterarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit,
non infans ille quidem, sed ut vita, sic oratione etiam tur-
bulentus. M. Drusus, C. F. qui in tribunatu C. Grac- 109
chum, collegam, [65] iterum tribunum, fecit, vir et orati-
one gravis, et auctoritate; eique proxime adjunctus C.
Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus b.
facile agitavit in tribunatu C. Gracchum, paullum ætate
antecedens. Fuit enim M. Lepido et L. Oreste consuli-
bus quæstor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui
cum Q. Ælio consul fuit: sed omnia is summa sperans,

63 *Quæ tribuebat idem A.*] Sic edidi pro *tribuerat*, quod manifeste vitiosum esse dudum judicavi: nam præcedit *solebat*, et sequitur *aiebat*. Et sic notavit Alemannus e Ms. reg. Sed etiam sine libris hoc dudum corrigi debuit, et ipse in textu correxissem.

64 *nepoti: et v. a. Maximum, illum Sc.*] Sic interpunxi. ita non opus erit cum Guilielmio conjicere *ante Pontificem M. Illum Scip.* addidit, ut distingueret ab altero Maximo. Vulgo est: *nepoti. Et vero ante Maximum illum Scipionem.*

65 *iterum tribunum fecit*] Hoc falsum. v. Pighius ad a. 631. Itaque Corradus corrigebat *fregit;* quod rei consentit et recte probat Gruterus.

ædilicius est mortuus. Nam de T. Flaminino, quem ipse
vidi, nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum.
29 Iis adjuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C.
110 Gracchus. De Scauro et Rutilio breviter licet dicere, quo-
rum neuter summi oratoris habuit laudem: [66] et uterque in
multis causis versatus erat. In quibusdam laudandis viris,
etiamsi maximi ingenii non essent, probabilis tamen indu-
stria: quamquam iis quidem non omnino ingenium, sed
oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre,
quid dicendum sit, nisi id queas solute et suaviter dicere. ne
id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu, mo-
111 tuque conditius. Quid dicam opus esse doctrina? sine qua
etiam si quid bene dicitur, adjuvante natura, tamen id, quia
fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scauri
oratione [67] sapientis hominis et recti, gravitas summa, et na-
turalis quædam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut te-
112 stimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicen-
di genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur: ad se-
natoriam vero sententiam, cujus erat ille princeps, vel maxi-
me. significabat enim non prudentiam solum, sed, quod ma-
xime rem continebat, fidem. habebat hoc a natura ipsa, quod
a doctrina non facile posset. quamquam hujus quoque ipsi-
us rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. Hujus et ora-
tiones sunt, et tres ad L. Fufidium libri, scripti de vita
ipsius acta, sane utiles, quos nemo legit: at Cyri vitam et
disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam
rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponen-
113 dam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero
30 fuit: Rutilius autem in quodam tristi et severo genere di-
cendi versatus est, et uterque natura vehemens, et acer.
Itaque cum una consulatum petivissent, non ille solum, qui
repulsam tulerat, accusavit ambitus designatum competito-
rem, sed Scaurus etiam absolutus, Rutilium in judicium
vocavit: multaque opera, multaque industria Rutilius fuit;
quæ erat propterea gratior, quod idem magnum munus de
114 jure respondendi sustinebat. Sunt ejus orationes jejunæ:
[68] multa præclara de jure: doctus vir, et Græcis litteris erudi-
tus, Panætii auditor, prope perfectus in Stoicis: quorum per-

66 *et uterque* &c.] Male hæc cohærent: *neuter summi or. laudem habuit, et uterque* &c. Sine dubio Cicero scripsit: *at uterque* &c. Nec vero rectum esse potest: *In quibusdam laudandis viris:* nam sensum non habet. Sermo est enim de certis viris, Scauro et Rutilio. Corrigo: *In quibus, sane laudandis viris.*

67 *sapientis hominis et recti*] Sic edidi pro *tecti*, cum Lambino, qui ita in Mss. repererat. Sed sic jam edd. Med. Aldi, Junt. &c. Non hic opus erat, hanc virtutem commemorare. Hæc verba et in Oratore confusa sunt, ut alibi.

68 *multa præclara de jure*] Inclino ad legendum, *multa præclare de jure.* sc. scripta, quod elegantius est.

acutum et artis plenum orationis genus, [69] sed tamen exile, nec satis populari assensioni accommodatum. Itaque illa, quæ propria est hujus disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc viro et stabilis inventa est. Qui quamquam innocentissimus in judicium vocatus esset, 115
(quo judicio convulsam penitus scimus esse rempublicam,) p. 175.
cum essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus et a.
M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit. dixit ipse pro sese; et pauca C. Cotta, quod sororis erat filius, et is quidem tamen ut orator; quamquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mucius enucleate ille quidem et polite, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud judicii et magnitudo causæ postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, [70] Scaurum 116
in antiquis: utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in civitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in scena, sic etiam in foro, non eos modo laudari, qui [71] celeri motu et difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa [72] simplex in agendo veritas, non molesta.

Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Ælius Tu- 31
bero fuit illo tempore, L. Paulli nepos, nullo in oratorum 117
numero, sed vita severus, et congruens cum ea disciplina, quam colebat: paullo etiam durior: qui quidem in triumviratu judicaverit contra P. Africani, avunculi sui, testimonium, vacationem augures, quo minus judiciis operam darent, non habere: sed ut vita, sic oratione durus, incultus, horridus. itaque honoribus majorum respondere non potuit. Fuit autem constans civis, et fortis, et in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio. sunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus, Quam 118
hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Græcis? ut omnes fere Stoici, prudentissimi in disserendo sint? et id

69 *sed tamen exile*] Sic primus edidit Aldus cum Junt. ante erat *scis t.* quod et Gruterus in Mss. reperit. Esset id non improbandum, si soleret Cicero in tali enumeratione ita alloqui unum ex auditoribus, non addito nomine.

70 *Scaurum in antiquis*] int. nostris Romanis. Sane *Stoici* et *antiqui* oratores non satis commode opponi videntur: sed intelligendi, qui sc. philosophiam non cognoverant, et minus subtiliter disserebant, et sine illa subtilitate philosophorum.

71 *celeri motu et difficili*] *Motus difficilis* est, qui habet multum artis, argutus, venustus. Sed id verbum semper in vitio est, in tali quidem re. Et tamen hic est in laude. Non sincerum verbum puto. Sed sine libris nil occurrit, quod placeat.

72 *simplex—veritas, non molesta*] *Molesta* est affectata, nimis arguta, quæ alias *difficilis* dici solet. Sed conjeci legendum esse *molestia*. Sic c. 38. *sine molestia diligens elegantia*. c. 91. *nihil habere molestiarum, nec ineptiarum*. Sane *veritas molesta* dici posse mihi non videtur, nec habet in hac re, de qua agitur, sensum ullum.

arte faciant: sintque architecti pæne verborum: iidem traducti a disputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectissimo Stoico, summam eloquentiam non desiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video
119 fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute, sine causa, propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur: vagum illud orationis, et fusum, et multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum scis, habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: sed dicere didicit a dicendi magistris, eorumque more se exercuit. Quodsi omnia a philosophis essent petenda; peripateticorum institutis com-
120 modius fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, judicium probo, qui eorum [73] [id est, ex vetere Academia] philosophorum sectam secutus es, quorum in doctrina atque præceptis disserendi ratio conjungitur cum suavitate dicendi et copia: quamquam ea ipsa Peripateticorum Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator
b. esse perfectus. Nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantoque contractior, quam aures populi requirunt: sic illorum liberior et latior, quam patitur consuetudo judicio-
121 rum et fori. Quis enim uberior in dicendo Platone? [74] Jovem, aiunt philosophi, si Græce loquatur, sic loqui. Quis Aristotele nervosior, Theophrasto dulcior? Lectitavisse Platonem studiose, audivisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet ex genere et granditate verborum. dicit etiam [75] in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed et hujus oratio in philosophiam translata, [76] pugnacior (ut ita dicam) videtur, et illorum in judicia, pacatior.

32 Nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, et gradus
122 persequamur. Nobis vero, inquit Atticus, et vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur ejusdem ætatis fere, sane illustris orator, cujus de inge-

73 *id est —philosophorum*] Deleri hæc omnia volebat Lambinus. Si quis servari velit, sic interpungat, *qui eorum, i. e. ex v. Academia philosophorum.* Ego *i. e. ex v. Ac.* uncis inclusi. nam hæc quidem sunt spuria, et e glossa, quia sunt plane alieno loco, deberentque esse post *copia.*

74 *Jovem, aiunt ph.*] Hæc lectio in libros vulgatos venit a Rivio, qui non dixit, unde haberet. Sed veram puto. In ed. Med. Ald. Junt. est *sicut aiunt.* Melanthon delevit *sicut*, et in fine scripsit *sic loqui*: hinc videtur Rivius sumsisse. Sed alii fecere, *sic, ut aiunt ph.—loqui*, quæ deinde recepta lectio fuit.

75 *in quadam epistola*] In his, quæ extant, nihil tale reperitur. Et de tota re dubitat Corradus, an tale quid in epistolis scripserit Demosthenes, aut Cicero recte, quæ dixerat, perceperit. Rationes sunt a silentio Plutarchi, Laertii et Gellii.

76 *pugnacior u. i. d. videtur*] Debet esse *videatur*: nam Cicero dicit, non, quid jam videatur; nec enim erant illa genera dicendi recepta, nec Demosthenis in philosophiam, nec philosophorum in judicia; sed quid futurum sit, si recipiantur. in quo necessarium est *videatur.*

nio ex orationibus ejus existimari potest. Sunt enim et aliæ, et pro Ser. Fulvio de incestu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, omnium optima putabatur, quæ vix jam
comparet in hac turba novorum voluminum. Præclare, 123
inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effece rit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. certe enim et boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quam fuerat, genus dicendi, et ornatius: et nocuimus fortasse, quod veteres orationes post nostras, non a me quidem (meis enim illas antepono) sed a plerisque legi sunt desitæ. [77] Enumera, inquit, me in plerisque. quamquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea con-
temnebam. Atqui hæc, inquam, de incestu laudata oratio, 124
puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inanes: verumtamen nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, et multa dixit, et illustria, et in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum et vita suppeditavisset,
et splendor ei non defuisset, consulem non fuisse. Sed 33
ecce in manibus vir, et præstantissimo ingenio, et flagranti 125
studio, et doctus a puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quemquam, Brute, pleniorem et uberiorem ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, inquit, existimo; atque istum de superioribus, pæne solum lego. Immo plane, inquam, Brute, legas censeo. Damnum enim illius immaturo in-
teritu res Romanæ Latinæque litteræ fecerunt. Utinam 126
non tam fratri pietatem, quam patriæ, præstare voluisset! quam ille facile tali ingenio, diutius si vixisset, vel paternam esset, vel avitam gloriam consequutus! Eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toto gravis: manus extrema non accessit operibus ejus: præclare inchoata multa, per-
fecta non plane. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, p. 176.
si quisquam alius, juventuti. non enim solum acuere, sed a.
etiam alere ingenium potest.

Huic successit ætati C. Galba, Servii illius eloquentis- 127
simi viri filius, P. Crassi eloquentis et jurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit in cursu. Nam [78] rogatione Mamilia, Jugurthinæ conjurationis invidia, cum pro sese ipse dixisset, oppressus est. Extat ejus peroratio, qui epilogus

77 *Enumera me in plerisque*] Prima in *enumera* potuit e finali præcedentis adhærescere. Ab ed. Ven. Med. abest *me*. An fuit: *me numera in plerisque*; quod est efficacius et venustius, meo quidem sensu.

78 *rogatione Mamilia*] Sic rescripsi sine hæsitatione, hic et paullo post, pro vulgato *Manilia*. v. Sallust. 13. Jug. c. 40. et ibi Cort. ubi par confusio in libris est.

dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis, erat, [79] ut eum
etiam ediscerenus. Hic, qui in collegio sacerdotum esset,
primus post Romam conditam judicio publico est condemna-
34 tus. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum
128 ille quidem, nec sæpe dicebat, sed et Latine loquendo cui-
vis erat par, et omnes sale facetiisque superabat. ejus col-
lega L. Bestia bonis initiis orsus tribunatus, (nam P. Po-
pillium vi C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit,) vir
et acer, et non indisertus, tristes exitus habuit consulatus.
nam [80] invidiosa lege Mamilia [quæstio] C. Galbam sacer-
dotem, et quatuor consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp.
Albinum, civemque præstantissimum L. Opimium, Gracchi
interfectorem, a populo absolutum, cum is contra populi
129 studium stetisset, Gracchani judices sustulerunt. Hujus
dissimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus
C. Licinius Nerva non indisertus fuit. C. Fimbria tempo-
ribus iisdem fere, sed longius ætate provectus, habitus est
sane [81] (ut ita dicam) luculentus patronus, asper, maledi-
cus, genere toto paullo fervidior, atque commotior: dili-
gentia tamen, et virtute animi, atque vita, bonus auctor in
senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in jure civili,
et cum virtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cu-
jus orationes pueri legebamus, quas jam reperire vix pos-
130 sumus. Atque etiam ingenio, et sermone eleganti, valetu-
dine incommoda, C. Sextius Calvinus fuit: qui etsi, cum
remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id
non sæpe faciebat. Itaque consilio ejus, cum volebant, ho-
mines utebantur: patrocinio, cum licebat. [82] Iisdem tem-

79 *ut eum etiam edisceremus*] Sic pro *disceremus*, dedimus ex edd. Ven. Med. Ald. Junt. quamquam *disceremus* idem significare potest. nam Leg. II, 23. Cicero dicit, leges XII. tabb. *didicisse ut carmen*. Sed libros vett. secutus sum: et nescio quomodo hic melius est, meo sensu; qui semper in hoc verbo adhæsi.

80 *invidiosa lege Mamilia quæstio*] *Quæstio* mihi delenda videtur. nam nominativus, unde omnia pendent, est *judices*. Unum remedium est, si post *sacerdotum* intelligas *sustulit* ex ultimo *sustulerunt*: quod esse valde durum, omnes vident. Adscriptum fuit in margine, aut inter lineas, *quæstio*: inde in textum venit. Interea uncis inclusi.

81 *ut ita dicam, luc. patr.*] Vavassori suspectus est locus, quod nulla ratio sit, quare addatur, *ut ita dicam*. Sed hoc leve est: emollit tropum in *luculentus*, ut supra in *pugnacior* c. 31. extr. Vicissim Pighio et Grutero suspectum est paullo post *tolerabilis patronus*, quia paullo ante nomen patroni occurrit. Ego hic nihil vitii esse credo: *bonus auctor in senatu; idem tolerabilis patronus*; nam sic interpungendum. Sed in primo loco *patronus* delendum est, quod ex inepta glossa in textum venit: patronus qualis fuerit, post dicitur. Sed illa glossa in textum illata peperit, ut arbitror *luculentus*: quod de patrono commode dicitur, sed non de persona, ut cetera, *asper*, *maledicus* &c. credoque Ciceronem scripsisse, *habitus est sane, ut ita dicam, truculentus*: quod ceteris optime convenit, et quia proprie de sensibilibus dicitur, de habitu oris, propterea indigebat illa emollitione.

82 *Iisdem t. M. Brutus*] int. *fuit*, quod omisit paullo durius, sed ne bis poneretur.

poribus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, [83] dedecus generi vestro, qui, cum tanto nomine esset, patremque optimum virum habuisset et juris peritissimum, accusationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. is magistratus non petivit, sed fuit accusator vehemens, et molestus, ut facile cerneres naturale quoddam stirpis bonum degeneravisse vitio depravatæ voluntatis. Atque eodem tempore accusator de 131
plebe L. Cæsulenus fuit, quem ego audivi jam senem, cum ab L. Sabellio mulctam [84] lege Aquillia de justitia petivisset. Non fecissem hominis pæne infimi mentionem, nisi judicarem, qui suspiciosius aut criminosius diceret, audivisse me neminem. Doctus etiam Græcis T. Albucius, vel 35
potius, pæne Græcus. loquor, ut opinor: sed licet ex orationibus judicare. Fuit autem Athenis adolescens, per- b.
fectus Epicureus evaserat, minime aptum ad dicendum genus.

Jam Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro 132
(nisi quid fieri potest perfectius) eruditus. multæ litteræ, summa non vitæ solum, atque naturæ, sed orationis etiam comitas, incorrupta quædam Latini sermonis integritas: quæ perspici cum ex orationibus ejus potest, tum facillime ex eo libro, quem de consulatu, et de rebus gestis suis conscriptum molli et Xenophonteo genere sermonis, misit ad A. Furium poëtam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus, Mihi quidem nec iste notus est, nec illi: 133
[85] sed hæc mea culpa est. numquam enim in manus inciderunt. Nunc autem et a te sumam, et conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus: [86] quæ laus dicendi non mediocris, ab oratoribus plerisque neglecta est. nam de sono vocis, et suavitate appellandarum litterarum, quoniam filium cognovisti, noli exspectare quid dicam. quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam et eruditum orationis genus. Nec habi- 134
tus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum: sed erat talis, ut, cum quosdam audires, qui tum erant præstantes, videretur esse inferior: cum autem ipsum

83 *dedecus g. v.*] Ed. Rom. teste Rivio, habet *vulnus*: sed id non est aptum rei.

84 *lege Aqu. de justitia*] Consentiunt libri in hac lectione. Corrigunt quidam *de injuria*, non male, ut opinor: vel *de injustitia*.

85 *sed hæc mea culpa est*] Rivius et Lamb. corrigunt *nec*, improbante Corrado: qui tamen vulgatum explicare commode non potuit. Non convenit vulgatum sequentibus: *nunquam enim in manus inciderunt*; quæ a culpa liberant Brutum. Rivium verum vidisse arbitror.

86 *quæ laus dicendi*] Ed. Rom. apud Rivium *in dicendo*: quod sane placet; quanquam et vulgatum bene latinum est. Sic supr. c. 13. *brevitas laus est in aliqua parte dicendi*.

audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed
135 melius non quæreres. Q. Metellus Numidicus, et ejus col-
lega M. Silanus, dicebant de republica quod esset illis viris
et consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non sæpe
dicebat, sed polite: Latine vero in primis est eleganter lo-
cutus. Quæ laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit.
Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus diserto-
rum. Q. etiam Cæpio, vir acer, et fortis, cui fortuna belli,
36 crimini; invidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. et
136 L. Memmii, fuerunt oratores mediocres, accusatores acres,
atque acerbi. itaque in judicium capitis multos vocaverunt,
pro reis non sæpe dixerunt. Sp. Thorius satis valuit in po-
pulari genere dicendi, is, qui agrum publicum vitiosa et
inutili lege, vectigali levavit. M. Marcellus Æsernini pa-
ter, non ille quidem in patronis, sed et in promtis tamen, et
non inexercitatis ad dicendum, fuit, ut filius ejus, P. Len-
137 tulus. L. etiam Cotta, prætorius, in mediocrium oratorum
numero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de
industria, cum verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico
prosequebatur, atque imitabatur antiquitatem.

Atque ego et in hoc ipso Cotta, et in aliis pluribus, intel-
ligo, me non ita disertos homines et retulisse in oratorum
p. 177. numerum, et relaturum. Est enim propositum colligere
a. eos, qui hoc munere in civitate functi sint, ut tenerent ora-
torum locum: quorum quidem quæ fuerit ascensio, et quam
in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atque absolu-
138 tio, ex eo, quod dicam, existimari potest. Quam multi
enim jam oratores commemorati sunt, et quam diu in eo-
rum enumeratione versamur, cum tamen spisse, atque vix,
ut dudum ad Demosthenem et Hyperidem, sic nunc ad An-
tonium Crassumque pervenimus? Nam ego sic existimo,
hos oratores fuisse maximos, et in his primum cum Græ-
37 corum gloria Latine dicendi copiam æquatam. Omnia
139 veniebant Antonio in mentem; eaque suo quæque loco,
ubi plurimum proficere et valere possent: ut ab imperatore
equites, pedites, levis armatura: sic ab illo in maxime op-
portunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria
summa, nulla meditationis suspicio. imparatus semper ag-
gredi ad dicendum videbatur: sed ita erat paratus, ut ju-
dices, illo dicente, nonnumquam viderentur non satis parati
140 ad cavendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegan-
tissimo sermone: itaque diligenter loquendi laude caruit.
neque tamen est admodum inquinate locutus: sed illa, quæ
proprie laus oratoris est in verbis: (nam ipsum Latine loqui,
est illud quidem, ut paullo ante dixi, in magna laude ponen-
dum: sed non tam sua sponte, quam quod est a plerisque
neglectum. non enim tam præclarum est scire Latine,

quam turpe nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur:) sed tamen Antonius in verbis et eligendis, (neque id ipsum tam leporis causa, quam ponderis,) et collocandis, et comprehensione devinciendis nihil non ad rationem, et tanquam ad artem dirigebat: verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis et conformationibus. Quo genere quia præstat omnibus De- 141
mosthenes, idcirco a doctis oratorum est princeps judicatus. σχήματα enim quæ vocant Græci, ea maxime ornant oratorem; eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis sententiis. Sed cum hæc magna in 38
Antonio, tum actio singularis: quæ si partienda est in gestum atque vocem; gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens. manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnisque motus cum verbis sententiisque consentiens; vox permanens, verum subrauca natura. Sed hoc vitium huic uni in bonum convertebat. Habebat enim flebile quiddam in questionibus, aptumque 142
cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quæsivisset, quid primum esset in dicendo, actionem; quid secundum, idem, et idem tertium, respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosque fingit, format, flectit: talesque oratores videri facit, [87] quales ipsi se videri volunt.

Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Cras- 143
sum. Illud quidem certe omnes ita judicabant, neminem b.
esse, qui, horum alterutro patrono, cujusquam ingenium requireret. Equidem, quamquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. Erat summa gravitas: erat cum gravitate junctus facetiarum et urbanitatis oratorius, non scurrilis, lepos: latine loquendi accurata, et sine molestia diligens elegantia: in disserendo mira explicatio: cum de jure civili, cum de æquo et bono disputaretur, argumentorum et similitudinum copia. Nam, ut Antonius, conjectura movenda, [88] aut se- 39
danda suspicione aut excitanda, incredibilem vim habebat: 144
sic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Crasso copiosius: idque cum sæpe alias, tum apud centumviros in M'. Curii causa cognitum est. Ita 145
enim multa tum contra scriptum pro æquo et bono dixit, ut hominem acutissimum, Q. Scævolam, et in jure, [89] in quo

87 *quales ipsi se videri volunt*] An *velint?* i. e. optent.

88 *aut sedand. susp. aut excitanda*] Scrib. *et excit.* Nam distinctio est inter conjecturam et suspicionem: in suspicione sunt duo, sedare et excitare, quæ conjunguntur.

89 *in quo illa causa vertebatur*] Ms. reg. ed. Ven. *versabatur* melius, certe usitatius.

illa causa vertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum exemplorumque copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, cum uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut eloquentium jurisperitissimus Crassus, jurisperitorum eloquentissimus Scævola putaretur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandum, quid in jure, aut in æquo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa
146 brevitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, et disserendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quam admirandus
40 orator. Verum ad Crassum revertamur. Tum Brutus, Etsi
147 satis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scævolam ex iis rebus, quas audiebam sæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scævolæ nostri, tamen ista mihi ejus dicendi tanta laus, nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuisse in
148 nostra republica. Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam fuisse in nostra civitate præstantius. nam, ut paullo ante dixi, consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse; sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus, Scævola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam severitatis satis, Scævolæ multa in severitate non deerat tamen
149 comitas. [90] Licet omnia hoc modo: sed vereor, ne fingi videantur hæc, [91] ut dicantur a me quodam modo; res se tamen sic habet. Cum omnis virtus sit, ut vestra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas; uterque horum medium
p. 178. quiddam volebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius
a. laude partem, uterque autem suam totam haberet. Tum
150 Brutus, Cum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum et Scævolam cognovisse, tum de te et de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam vobis cum illis similitudinem judico. Quonam, inquam, istuc modo? Quia mihi et tu videris, inquit, tantum juris civilis scire voluisse, quantum satis esset oratori; et Servius eloquentiæ tantum assumsisse, ut jus civile facile possit tueri: ætatesque vestræ, ut illo-
41 rum, nihil, aut non fere multum differunt. Et ego, De me,
151 inquam, dicere nihil est necesse: de Servio autem et tu

90 *Licet omnia hoc modo*] int. de ipsis, eorumque virtutibus sic dicere.

91 *ut dicantur a me quodam modo*] Sic divisim *quodam modo* scribendum facile patet: estque, ut concinnitatem captem, et ejus laudem petam per illa *σχήματα* parium paribus relatorum. Sed Ms. Cujac. habebat etiam *ni dic.* &c. quod aptum h. l. non videtur.

probe dicis, et ego dicam, quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studii, quam illum, et ad dicendum, et ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. nam et in iisdem exercitationibus, ineunte ætate, fuimus; et postea una Rhodum ille etiam profectus est, quo melior esset et doctior: et, inde ut rediit, videtur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quam in prima secundus. Atque haud scio, an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium, non ejusdem modo ætatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in jure civili esse prin-
ceps. Hic Brutus, Ain tu? inquit. etiamne Q. Scævolæ 152
Servium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, existimo, juris civilis magnum usum et apud Scævolam, et apud multos fuisse; artem, in hoc uno: quod numquam effecisset ipsius juris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando; ambigua primum videre, deinde distinguere; postremo habere regulam, qua vera et falsa judicarentur, et quæ, quibus po-
sitis, essent, quæque non essent consequentia. Hic enim 153
attulit hanc artem omnium artium maximam, quasi lucem, ad ea, quæ confuse ab aliis aut respondebantur, aut age-
bantur. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Recte, 42
inquam, intelligis: sed adjunxit etiam et litterarum scientiam, et loquendi elegantiam, quæ ex scriptis ejus, quorum
similia nulla sunt, facillime perspici potest. Cumque dis- 154
cendi causa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquillio Gallo; Galli, hominis acuti et exercitati, promtam et paratam in agendo et in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaque superavit: Balbi, docti et eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem vicit, expediendis conficiendisque rebus; sic et habet, quod uterque eorum habuit, et explevit, quod utrique defuit.
Itaque, ut Crassus mihi videtur sapientius fecisse, quam 155
Scævola: (hic enim causas studiose recipiebat, in quibus a Crasso superabatur; ille se consuli nolebat, ne qua in re
inferior esset, quam Scævola:) sic Servius sapientissime. b.
Cum enim duæ civiles artes ac forenses plurimum et laudis haberent et gratiæ; perfecit, ut altera præstaret omnibus, ex altera tantum assumeret, quantum esset, et ad tuendum jus civile, et ad obtinendam consularem dignitatem, satis.
Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, et antea putabam. Audivi 156
enim nuper eum studiose et frequenter [92] Sami, cum ex eo jus nostrum pontificium, qua ex parte cum jure civili con-

92 *Sami*] sc. cum Sulpicius esset Procons. Achaiæ, et eum Sami reperisset Brutus, ut opinor.

junctum esset, vellem cognoscere, et nunc meum judicium, multo magis confirmo testimonio et judicio tuo: simul illud gaudeo, quod et æqualitas vestra, et pares honorum gradus, et artium studiorumque quasi finitima vicinitas, tantum abest [93] ab obtrectatione invidiaque, quæ solet lacerare plerosque, uti ea non modo non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur. quali enim te erga illum per-
157 spicio, tali illum in te voluntate judicioque cognovi. Itaque doleo et illius consilio, et tua voce populum Romanum carere tam diu: quod cum per se dolendum est, tum multo magis consideranti, ad quos ista, [94] non translata sint, sed nescio quo pacto devenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de republica ut sileremus: itaque faciamus. [95] nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperie-
43 mus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, et institutum
158 ordinem persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus, exspectabatur, audiebatur: a principio statim, (quod erat apud eum semper accuratum) exspectatione dignus videbatur: non multa jactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra supplosio pedis: vehemens, et interdum irata, et plena justi doloris oratio: multæ et cum gravitate facetiæ: quodque difficile est, idem et perornatus,
159 et perbrevis. Jam in altercando invenit parem neminem: versatus est in omni fere genere causarum: mature in locum principum oratorum venit. Accusavit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolescens: summam ingenii non laudem modo, sed etiam admirationem est con-
160 secutus. Defendit postea Liciniam virginem, cum annos XXVII natus esset. in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque ejus scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens, in colonia Narbonensi causæ popularis aliquid attingere, eamque coloniam, ut fecit, ipse deducere. Exstat in eam legem [96] senior, ut ita dicam, quam illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde causæ; sed ita tacitus tribunatus,

93 *ab obtrectatione invidiaque, quæ s.*] Sic ex ed. Rom. laudat Rivius, voluitque edere Gruterus, pro vulgato *invidiæ, quæ s.* sed operæ non paruere. Sed sic habet etiam ed. Med. quædam etiam *obtr. et invidia,* quod sequitur Corradus.

94 *non translata sint, sed—devenerint.*] Nempe res dicuntur honeste *transferri,* ut testamento, hereditate &c. *devenire* etiam per injuriam, malas artes. *Ista,* int. de republica. Interpunxi autem post *ista.*

95 *nam si—desiderare*] Eleganter pro *considerare,* in re, quæ ad jacturam pertinet: nam alias possis conjicere legendum *considerare,* ut ante est. Sed pro *quærendi* scripsi *querendi* ex edd. Med. Ald. idque ante conjectura assecutus eram: nam *desiderare* et *queri,* respondent superioribus *considerare* et *dolere.* Est sine dubio e vitio operarum ortum, non animadverso.

96 *oratio senior* &c.] Eleganter pro, quæ a seniore homine, quam tum Crassus erat, scripta videatur.

ut, nisi in eo magistratu cenavisset apud præconem Granium, [97] idque nobis bis narravisset Lucilius, tribunum plebis nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus: sed ne 161
de Scævolæ quidem tribunatu quidquam audivisse videor, et eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem p. 179.
aliis, inquam, [98] in magistratibus, sed tribunus anno post a.
fuit, eoque in rostris sedente suasit Serviliam legem Crassus. Nam censuram sine Scævola gessit. eum enim magistratum nemo umquam Scævolarum petivit. sed hæc Crassi cum edita oratio est, quam te sæpe legisse certo scio, quatuor et triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi ætate præstabat. His enim consulibus eam legem suasit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Cæpione consule natus, et C. Lælio, triennio ipso minor, quam Antonius. quod idcirco posui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua ætate exstitisset, posset notari; et intelligeretur jam ad summum pæne esse perductam, ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a jure civili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut jam est 44
iste, quem exspectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. 162
[99] Crassi in consulatu, pro Q. Cæpione, defensione juncta, non brevis, ut laudatio, ut oratio autem, brevis: postrema censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuco veritatis color: quinetiam comprehensio, et ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus et brevis, et in membra quædam, quæ κῶλα Græci vocant, dispertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem 163
tu istos oratores, inquit, tantopere laudas; vellem aliquid Antonio, præter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere. cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. Nam Scævolæ dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi 164
quidem a pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio: in qua et auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur, et invidia concitatur in judi-

97 *idque nobis bis narrav.*] *Bis*, teste Rivio, abest ab ed. Rom. sed est in edd. Ven. Med. Ald. Junt. Utrum temere ultima in *nobis* repetita sit, an absorpserit *bis* in illa, incertum est. nec refert, utrum verum sit.

98 *in magistratibus*] *In* abest. edd. Ven. Med.

99 *Crassi in consulatu pro Q. Cæpione, defensione juncta* &c.] Causam Cæpionis in L. Crassi consulatum incidisse, bene docet, et id cum aliorum auctorum locis conciliat Corradus ad h. l. Sed cetera sunt difficiliora. Sensum arbitror esse hunc: Cum partes Cæpionis defendendi a pluribus tractatæ sint, non ab uno; non est brevis illa oratio; quia habet partes laudandi Cæpionis: si autem esse deberet oratio totius caussæ, defensionem et laudationem præstitura; justo brevior foret.

cum et in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt: plura etiam dicta, quam scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, et orationis commentarium paullo plenius. nulla est enim altercatio clamoribus umquam habita
165 majoribus. Et vero fuit in hoc et popularis dictio excellens: Antonii genus dicendi multo aptius judiciis, quam concionibus.

45 Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorum numero, [100] tamen pono, satis in eo fuisse orationis atque ingenii, quo et magistratus personam, et
b. consularem dignitatem tueretur: quod idem de C. Cœlio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summasque virtutes, eloquentiæ tantum, quod esset in rebus privatis, ami-
166 cis ejus, in republica, ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, latine et diligenter loquentibus, numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem, et singularem potentiam, magnus erat, tamen
167 etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Ejusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo judicio, eo pervenisse videtur, quo potuit fere Latinus orator sine Græcis litteris, et sine multo usu pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pæne Attico stilo scriptæ esse videantur. Easdem argutias in tragœdias, satis quidem ille acute, sed parum tragice transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidem
168 etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui a senatu hostis cum C. Mario judicatus est, acer et vehemens accusator. In eo genere sane probabilis, doctus autem Græcis litteris, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonii perfamiliaris, cujus præfectus cum esset in Cilicia, est interfectus; qui accusavit C. Fimbriam, [1] M. Marii Gratidiani pater.

100 *tamen pono*] Facile sit conjicere *puto*. Sed *pono* idem est, quod *statuo*; in quo nemo hæreat.

1 *M. M. Gratidiani pater*] Edd. Ven. Med. Ald. Junt. *patrem*, quod Corradus in Comm. p. 284. explicat sic, ut Cicero voluerit vetus hominis nomen retinere, ut in Attico fecerit, quem *T. Pomponium Atticum* vocat, cum *Q. Cæcilium Pomponianum Att.* deberet dicere; sicut hunc *Marium Gratidium Flavianum*. Sane si *pater* verum est, nimis longe distractum est a nomine proprio Gratidius: nec in-

Atque etiam apud socios et Latinos oratores habiti sunt 46
Q. Vettius Vettianus, e Marsis, quem ipse cognovi, pru- 169
dens vir, et in dicendo brevis: Q. et D. Valerii Sorani, vicini, et familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti et Græcis litteris et Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem et exercitatus, et natura volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Asculanus, cujus sunt aliquot orationes Asculi habitæ. illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sane, [2]cui orationi Cæpionis ore respondit Ælius; qui scriptitavit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud ma- 170
jores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi, P. F. fere ætate: ejus etiam oratio est pro Fregellanis, coloniisque Latinis, habita in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, præter unum, quod non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui 171
est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam. tantum esse quendam scio. Id tu, Brute, jam intelliges, cum in Galliam veneris. audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ: sed hæc mutari, dediscique possunt: p. 180.
illud est majus, quod in vocibus nostrorum oratorum reci- a.
nit quiddam et resonat urbanius. nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in ceteris. Ego memini T. Tin- 172
cam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso: sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo: ut ego jam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet; et respondisset illa, atque addidisset, *Hospes, non pote minoris:* tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum ætatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. [3]Omnino, sicut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut illic Atticorum sonus. sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur.

Duobus igitur summis, Crasso et Antonio, L. Philippus 47
173

telligo, quare hoc memoretur Bruto, M. Gratidium esse M. Marii Grat. patrem, quod ille non ignorabat.

2 *cui o. Cæpionis ore resp. Ælius*] sc. oratione, quam recitavit Cæpio, scripserat ipse. v. infr. c. 56. Mox *scriptitavit orationes multis*, non *multas*, Ms. reg. quod prætulerim: etsi et illud latinum est et eodem redit. Sed id nemo mutaverit errore.

3 *Omnino sic (ut opinor)—sicut* &c.] Hæc sunt e correctione Rivii, qui bene veterem lectionem *omnium* mutavit in *omnino:* non vero pariter *sic* (*ut op.*). non bene sonat *sic, ut op. sicut.* Restitui *sicut opinor*, deinde *illic*, i. e. Athenis, quod respondet τῷ *in nostris* ex ed. Ven. Med. Mss. Cujac.

proximus accedebat, [4] sed longo intervallo tamen proximus.
Itaque cum, etsi [5] nemo intercedebat, qui se illi anteferret,
neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim
in quadrigis eum secundum numeraverim, aut tertium, qui
vix e carceribus exierit, cum palmam jam primus acce-
perit: nec in oratoribus, qui tantum absit a primo, vix ut
in eodem curriculo esse videatur. sed tamen erant ea in Phi-
lippo, quæ, qui sine comparatione illorum spectaret, satis
magna diceret: summa libertas in oratione, multæ facetiæ:
satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis:
erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis
institutus, in altercando cum aliquo aculeo et male dicto
174 facetus. Horum ætati prope conjunctus L. Gellius non tam
vendibilis orator, quam ut nescires, quid ei deesset. nec
enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Ro-
manarum rerum immemor, et verbis solutus satis; sed in
magnos oratores inciderat ejus ætas: multam tamen ope-
ram amicis, et utilem præbuit; atque ita diu vixit, ut mul-
tarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in
175 causis versaretur. Iisdem fere temporibus D. Brutus, is,
qui consul cum Mamerco fuit, homo et Græcis doctus lit-
teris et Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite, Cn.
que Pompeius, Sex. F. aliquem numerum obtinebat. nam
Sex. frater ejus præstantissimum ingenium contulerat ad
summam juris civilis, et ad perfectam geometriæ et rerum
Stoicarum scientiam. [6] Item in jure, et ante hos M. Brutus,
et paullo post eum C. Bilienus, [7] homo per se magnus,
prope simili ratione summus evaserat: qui consul factus
esset, nisi in Marianos consulatus, et in eas petitionis an-
176 gustias incidisset. Cn. autem Octavii eloquentia, quæ fue-
rat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concioni-
b. bus est vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in di-
centium numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores
revertamur. Censeo, inquit Atticus. eloquentes enim vide-
bare, non sedulos velle conquirere.

48 Festivitate igitur, et facetiis, inquam, C. Julius, L. F.
177 et superioribus et æqualibus suis omnibus præstitit, orator-
que fuit minime ille quidem vehemens, sed nemo umquam

4 *sed longo intervallo, tamen pr.*] *Sed* videtur esse alieno loco. Scrib. *longo intervallo, sed tamen proximus,* aut sine interpunctione post *intervallo: sed longo intervallo tamen proximus.* et sic feci, ne in verbis aliquid mutarem sine libris citra necessitatem.

5 *nemo intercedebat*] i. medius inter ipsum et Crassum Antoniumque erat.

6 *Item in jure*] In. ed. Med. inter *item* et *in jure* est spatium vacuum, tanquam lacunæ indicium.

7 *homo per se magnus*] Quid est *homo per se magnus.* Corradus respondet: sua virtute, etsi caruit consulatus honoribus &c. Audio. Sed non satisfacit, hoc quidem in loco.

urbanitate, nemo lepore, nemo suavitate conditior. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, sicut ex ejusdem tragœdiis, lenitas ejus sine nervis perspici potest. Ejus æqualis 178
P. Cethegus, cui de republica satis suppeditabat oratio. totam enim tenebat eam, penitusque cognorat, itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur: sed in causis publicis nihil, in privatis satis veterator videbatur. Erat in privatis causis Q. Lucretius Vispillo, et acutus, et jurisperitus. nam Aphilia, aptior concionibus, quam judiciis. prudens etiam T. Annius Velina, et in ejus generis causis orator sane tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Juventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, et pæne frigidus: sed et callidus, et in capiendo adversario versutus, et præterea nec indoctus, et magna cum juris civilis intelligentia. Cujus auditor P. Orbius, meus fere æ- 179
qualis, in dicendo non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quam magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque et bonus vir, et innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Sullæ imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius, in dicendo paullo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, 180
sive rabularum, qui et plane indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo et acutissimum judico, nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, et expeditus ad dicendum, et vitæ splendore multo, et ingenio sane probabili, T. Junius, L. F. tribunicius, quo accusante P. Sextius, prætor designatus, damnatus est ambitus. is processisset honoribus longius, nisi semper infirma atque etiam ægra valitudine fuisset.

Atque ego præclare intelligo, me in eorum commemora- 49
tione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, 181
prætermirique a me aliquot ex veteribus, commemoratione aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. quid enim est superioris ætatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos ipsi vidimus, neminem fere prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim 182
sciri, in tanta et tam vetere republica maximis præmiis P. 181.
eloquentiæ propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos a.
ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem fere temporibus, ætate inferiores paullo, quam Julius, sed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Cu-

rio, L. Fufius, M. Drusus, [8] P. Antistius, nec ulla ætate
183 uberior oratorum fœtus fuit. Ex his Cotta et Sulpicius cum meo judicio, tum omnium, facile primas tulerunt. Hic Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, cum tuo judicio, tum omnium? semperne in oratore probando, aut improbando, vulgi judicium cum intelligentium judicio congruit? An alii probantur a multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt? Recte requiris, inquam, Attice: sed audies
184 ex me fortasse, quod non omnes probent. [9] An tu, inquit, id laboras, si huic modo Bruto probaturus es? Plane, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando aut improbando, multo malim tibi et Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut a multitudine probetur, eundem doctis probari. nam, quid in dicendo rectum sit, aut pravum, ego judicabo, si modo is sum, qui id possim aut sciam judicare: qualis vero sit orator, ex eo, quod is dicendo
185 efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim (ut quidem ego sentio) quæ sint efficienda dicendo: ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moveatur vehementius. quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur et cadat, artifex aliquis judicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, [10] ut ii, qui audiant, ita afficiantur, ut orator velit; vulgi assensu et populari approbatione judicari solet. Itaque numquam de bono oratore, aut non bono,
50 doctis hominibus cum populo dissensio fuit. An censes,
186 dum illi viguerunt, quos ante dixi, non eosdem gradus oratorum vulgi judicio et doctorum fuisse? De populo si quem ita rogavisses: quis est in hac civitate eloquentissimus? in Antonio et Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. [11] Nemone Philippum, tam suavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his anteferret, quem nosmetipsi, qui hæc arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profecto. Id enim ipsum est summi ora-
187 toris, summum oratorem populo videri. Quare tibicen An-

8 *P. Antistius*] Sic ex ed. Rom. rescribi voluit Rivius, cum esset *M. Drusus patricius*, inde ab edd. Med. Ven. Asc. Aldi &c. eique, ut in aliis, obtemperatum est. Gronovius tamen e vestigiis Mss. malebat *P. Aristius:* quod nihil esset infra de Antistio. Atqui est c. 63.

9 *An tu—id laboras*] Ed. Ven. Med. *laborasse*. Junt. Ald. *adlaborasse h.* unde manus docta in margine exempli mei fecit *adlaboras si*.

10 *ut ii, qui audiant, ita aff.*] Vulg. *audiunt:* male. cum et mox sit, *ut orator velit*, non *vult*. Etiam alibi hæc confusio notata est.

11 *Nemone Philippum* &c.] Gruterus præfert lectionem Ms. Pal. *Nemo ut Philippum;* quod est vulgato sane elegantius. Sed utraque lectio forte conjungenda: *nemon' ut Philippum.* Horatius serm. I, 1, 108. *nemon' ut avarus se probet.*

tigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum, *Mihi
cane et Musis:* ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitu-
dinem, *Mihi cane et populo*, mi Brute, dixerim: [12] ut, qui
audiant, quid efficiatur; ego, etiam cur id efficiatur, intelli-
gam. Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem; vera
putat, assentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, 188
quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo, et du- b.
citur oratione, et quasi voluptate quadam perfunditur. quid
habes quod disputes? gaudet, dolet, ridet, plorat, favet,
odit, contemnit, invidet, ad misericordiam inducitur, ad
pudendum, ad pigendum, irascitur, miratur, sperat, timet:
hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes verbis,
et sententiis, et actione tractantur. Quid est, quod exspe-
ctetur docti alicujus sententia? Quod enim probat multi-
tudo, hoc idem doctis probandum est. denique hoc specimen
est popularis judicii, in quo numquam fuit populo cum do-
ctis intelligentibusque dissensio. Cum multi essent oratores 189
in vario genere dicendi, quis umquam ex his excellere judi-
catus est vulgi judicio, qui non idem a doctis probaretur?
Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi
cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut
Crassum? [13] Aderant multi alii: tamen, utrum de his po-
tius, dubitasset aliquis, quin alterum, nemo. Quid adole-
scentibus nobis, [14] cum esset Cotta et Hortensius, num
quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his an-
teponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? 51
de te ipso nonne, quid optarent rei, quid ipse Hortensius 190
judicaret, videbamus? qui, cum partiretur tecum causas,
(sæpe enim interfui,) perorandi locum, ubi plurimum pollet
oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, in-
quam: et mihi, benivolentia, credo, ductus, tribuebat omnia.
Sed ego, quæ de me populi sit opinio, nescio: de reliquis
hoc affirmo, qui vulgi opinione disertissimi habiti sint, eos-
dem intelligentium quoque judicio fuisse probatissimos.
Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse 191
Antimachum Clarium poëtam, ferunt, qui cum convoca-
tis auditoribus legeret eis magnum illud, quod novistis, vo-
lumen suum, et eum legentem omnes, præter Platonem, re-

12 *ut, qui audiant.*] Rursus hic *audiant* scripsi pro *audient:* præsenti enim hic opus est, ut ex antecedentibus clarum est: *Bruto dicenti apud multitudinem dixerim.* aliter est in præceptis oratoriis, in quibus *qui audient* et *audiunt*, frequens est.

13 *Aderant multi alii.*] Non dubito, Ciceronem scripsisse: *At erant m. a.* ut sit objicientis: tum responsio: *tamen &c.* Tum pro *quin* legendum est *an.* Ordo est: dubitasset aliquis, utrum de his sc. legeret: *nemo, an alterum* sc. legeret, non de his duobus. Librarii decepti sunt verbo *dubitasset*, ut putarent, *quin* esse debere.

14 *cum esset C. et H.*] Ferri potest *esset*, scio: sed tamen verum esse credo *essent.* nam Cicero non sic solet.

liquissent, *Legam*, inquit, *nihilo minus: Plato enim mihi unus instar est omnium millium.* et recte. Poëma enim reconditum, [15] paucorum approbationem; oratio popularis, adsensum vulgi debet movere. At, si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset re-
192 lictus a ceteris, verbum facere non posset. Quid? tu, Brute, posses, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego vero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum judicibus est, non cum populo, tamen, si a corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet. ut, si tibiæ inflatæ non referant sonum, abjiciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt; eæ si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, agitandi finis fa-
52 ciendus est. Hoc tamen interest, quod vulgus interdum non
193 probandum oratorem [16] probat; sed probat sine comparatione: cum a mediocri, aut etiam a malo delectatur, eo est
p. 182 a. contentus: esse melius non sentit: illud, quod est, qualecumque est, probat. tenet enim aures vel mediocris orator, sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos ho-
194 minum, quam ordo et ornatus orationis valet. Quare quis ex populo, cum Q. Scævolam pro M. Coponio dicentem audiret [17] in ea causa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut exspectaret, aut posse
195 fieri putaret? Cum is hoc probare vellet, M'. Curium, cum ita heres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam venisset, pupillo non nato heredem esse non posse: quid ille non dixit de testamentorum jure? de antiquis formulis? quid? quemadmodum scribi oportuis-
196 set, si etiam filio non nato heres institueretur? [18] quam captiosum esset populo, quod scriptum esset, negligi, et opinione quæri voluntates, et interpretatione disertorum, scri-
197 pta simplicium hominum pervertere? Quam ille multa de auctoritate patris sui, qui semper jus illud esse defenderat? quam omnino multa de conservando jure civili? quæ quidem omnia cum perite, et scienter, tum ita breviter, et presse, et satis ornate, et pereleganter diceret; quis esset in populo, qui aut exspectaret, aut fieri posse quidquam me-

15 *paucorum approbationem: o. p. adsensum v. d. movere*] Sic edidi pro *p. approbatione; o. p. ad sensum v. d. moveri.* Primum *approbationem* e Ms. Cujac. *adsensum* ex ed. Ven. Med. quæ habent *assensum*: unde sua sponte fit *movere*. Sic jam de conjectura Corradus. et hoc melius est quam Rivii *mereri*, salvis reliquis.

16 *probat; sed pr. s. comparatione: cum*] Sic interpunxi. Vulgo *probat, s. p. s. comparatione, cum* &c.

17 *in ea causa, de q. a. d.*] Nempe de famosa illa causa Curiana, de qua mox dicit.

18 *quam captiosum esset*] Sic dedi pro *esse*: quia hoc membrum simile esse debet præcedenti: *quemadmodum scribi oportuisset*; nisi quis malit et *oportuisse*: sed illud melius.

lius putaret? At vero, ut contra Crassus ab adolescente de- 53
licato, qui in litore ambulans scalmum reperisset, ob eam-
que rem ædificare navem concupivisset, exorsus est: simi-
liter Scævolam ex uno scalmo captionis, centumvirale ju-
dicium hereditatis effecisse; [19] hoc in illo initio consecutus,
multis ejusdem generis sententiis delectavit, animosque om-
nium, qui aderant, in hilaritatem a severitate traduxit:
quod est unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere.
Deinde hoc voluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sen-
sisse, quoquo modo filius non esset, qui [20] in suam tutelam
venisset, sive non natus, sive ante mortuus, Curius heres ut
esset: ita scribere plerosque, et id valere, et valuisse sem-
per. Hæc et multa ejusmodi dicens, fidem faciebat: quod
est ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde æquum bo- 198
num testamentorum sententias voluntatesque tutatus est:
quanta esset in verbis captio, cum in ceteris rebus, tum in
testamentis, si negligerentur voluntates: quantam sibi po-
tentiam Scævola assumeret, si nemo auderet testamentum
facere postea, nisi de illius sententia. Hæc cum graviter,
tum ab exemplis copiose, tum varie, tum etiam ridicule et
facete explicans, eam admirationem assensionemque com-
movit, dixisse ut contra nemo videretur. Hoc erat orato-
ris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille
de populo judex, qui separatim alterum admiratus esset,
idem, audito altero, judicium suum contemneret. at vero
intelligens et doctus, audiens Scævolam, sentiret esse quod-
dam uberius dicendi genus et ornatius. Ab utroque autem, b.
causa perorata, si quæreretur, uter præstaret orator, num-
quam profecto sapientis judicium a judicio vulgi discrepa-
ret. Qui præstat igitur intelligens imperito? magna re et 54
difficili: si quidem magnum est scire, quibus rebus efficia- 199
tur, amittaturve dicendo illud quidquid est, quod aut effici
dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præstat etiam
illo doctus auditor indocto, quod sæpe, cum oratores duo,
aut plures populi judicio probantur, quod dicendi genus
optimum sit, intelligit. nam illud, quod populo non pro-
batur, ne intelligenti quidem oratori probari potest. Ut
enim ex nervorum sono in fidibus, quam scienter ei pulsi
sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid
tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicendi 200
existimator, non assidens, et attente audiens, sed uno ad-
spectu, et præteriens, de oratore sæpe judicat. Videt osci-

19 *hoc in illo initio consecutus*] Videtur melius *in* deleri. Cum hoc consecutus esset, effecisset, illo initio faceto, etiam reliqua oratione effecit.

20 *in suam tutelam venisset*] Sic ed. Ven. Med. recte. Sic paullo ante c. 52. Vulgatum *veniret* ab Aldo et Junta male inductum. *Venisset* etiam Victorius edidit.

tantem judicem, loquentem cum altero, nonnumquam etiam circulantem, [21] mittentem ad horas, quæsitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis judicum admovere orationem, tamquam fidibus manum. Idem si præteriens adspexerit erectos [22] intuentes judices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur: aut, ut avem cantu aliquo, sic illos viderit oratione, quasi suspensos, teneri: aut, id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementius: ea si præteriens (ut dixi) adspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem versari in illo judicio, et [23] opus oratorium fieri, aut perfectum jam esse, profecto intelliget.

55 Cum hæc disseruissem, uterque assensus est, et ego tan-
201 quam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta et Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maxime judicio illorum hominum, et illius ætatis dixissem probatos, revertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera sunt, unum attenuate presseque, alterum sublate ampleque dicentium: etsi id melius est, quod splendidius et magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ sum-
202 ma sunt, jure laudantur. Sed cavenda est presso illi oratori inopia et jejunitas: amplo autem inflatum et corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac solute: et ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in ejus oratione
p. 183. nisi sincerum, nihil nisi siccum, atque sanum: illudque ma-
a. ximum, quod, cum contentione orationis flectere animos judicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a se commoti,
203 quod a Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maxime omnium, quos quidem ego audiverim, grandis, et, ut ita dicam, tragicus orator. vox cum magna, tum suavis, et splendida: gestus et motus corporis ita venustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus videretur: incitata et volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari; Cotta malebat Antonium: sed ab hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos.

21 *mittentem ad horas*] int. servum ad clepsydras judiciarias, ut videat, et referat, an tempus datum ad dicendum mox exiturum sit; quod est tædii et impatientiæ signum. Sed dubium videtur, an *hora* sic dicatur; quod ego nondum reperi. An forte scripsit Cicero *ad forum?*

22 *intuentes judices*] sc. oratorem. Sed forte melius *intentos jud.* Nam sic simpliciter dici *intuentes*, durum est.

23 *opus or. fieri*] Fieri id, quod oratorem facere convenit, et ab eo exspectatur.

O magnam, inquit, artem! Brutus. siquidem istis, cum 204
summi essent oratores, duæ res maximæ, altera alteri de-
fuit. Atque in his oratoribus illud animadvertendum est, 56
posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim
tam dissimile, quam Cotta Sulpicio, et uterque æqualibus
suis plurimum præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis
est, videre, quo ferat natura sua quemque: et ea duce uten-
tem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theo-
pompi, et lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se
calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpicii orationes, quæ fe- 205
runtur, eas post mortem ejus scripsisse P. Canutius puta-
tur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem, meo judi-
cio disertissimus. Ipsius Sulpicii nulla oratio est: sæpe-
que ex eo audivi, cum se scribere neque consuesse, neque
posse diceret. Cottæ [24] pro se, lege Varia, quæ inscribi-
tur, eam [25] L. Ælius scripsit Cottæ rogatu. Fuit is omnino
vir egregius, et eques Romanus cum primis honestus, idem-
que eruditissimus et Græcis litteris, et Latinis: antiquita-
tisque nostræ et in inventis rebus, et in actis, scriptorumque
veterum litterate peritus. quam scientiam Varro noster ac-
ceptam ab illo, auctamque per sese, vir ingenio præstans,
omnique doctrina, pluribus et illustrioribus litteris explica-
vit. Sed idem Ælius, Stoicus esse voluit, orator autem nec 206
studuit umquam, nec fuit. scribebat tamen orationes, quas
alii dicerent; ut Q. Metello F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Pom-
peio Rufo: quamquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro
se est usus, sed non sine Ælio. [26] His enim scriptis etiam 207
ipse interfui, cum essem apud Ælium adolescens, eumque
audire perstudiose solerem. Cottam autem miror, sum-
mum ipsum oratorem minimeque ineptum, Ælianas leves
oratiunculas voluisse existimari suas. His duobus ejusdem 57
ætatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat
Pomponius maxime, vel dicam, minime displicebat. Lo-
cus erat omnino in maximis causis, præter eos, de quibus
supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime
expetebatur, facilis in causis recipiendis erat; fastidiosior
Crassus, sed tamen recipiebat. horum qui neutrum habebat,
confugiebat ad Philippum fere, aut ad Cæsarem: [27] Cotta

24 *pro se, lege Varia, qu. insc.*] Sic interpungendum: est abruptius, pro, quæ inscr. pro se dicta, cum lege Varia reus esset.

25 *L. Ælius scripsit*] Sic restitui ex edd. Ven. Med. Ald. Junt. Vict. &c. *Scribit* est vitium typographicum, quod per negligentiam editorum in vulgatas irrepsit.

26 *His e. scriptis ipse interfui*] i. e. cum scriberentur.

27 *Cotta et S. exp.*] Viderunt viri docti, hic aliquid deesse, in quo explendo nihil libri juvant. Lambinus explet: *secundum Phil. et Cæs.* quod facile potuit a librario omitti propter similitudinem clausulæ, ut non semel factum in libris animadversum est. Posui in textu, ut sensus integer esset legentibus, sed inclusi uncis, ut a certis distingueretur.

b. [secundum Philippum et Cæsarem] et Sulpicius expetebantur. ita ab iis sex patronis causæ illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra ætate, judicia fiebant; neque hoc, quod nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur a pluri-
208 bus, quo nihil est vitiosius. Respondemus iis, quos non audivimus: in quo primum sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest coram videre me, quemadmodum adversarius de quaque re asseveret, maxime autem quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil vitiosius, quam, cum unum corpus debeat esse defensionis, nasci
209 de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum, unum est naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quasi membra, suo quæque loco locata, suam et vim, et dignitatem tenent. Cum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, [28] ut sibi ipse non conveniat: quanto difficilius cavere, ne quid dicas, quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia et labor multo major est, totam causam, quam partem dicere, et quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem lubenter adscivimus.

58 Erant tamen, quibus videretur illius ætatis tertius Curio,
210 quia splendidioribus fortasse verbis utebatur: et quia Latine non pessime loquebatur, usu, credo, aliquo domestico. nam litterarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres
211 etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliæ, matris Gracchorum: apparet, filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ C. F. sæpe sermo. ergo illam patris elegantia tinctam vidimus: [29] et filias ejus Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus: et neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audisti loquentem. Ego vero, ac lubenter quidem, inquit Brutus; et eo lubentius,
212 quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censes, istius Liciniæ filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse,

28 *ut sibi ipse non conv.*] intell. orator. alias legendum *ipsa* sc. oratio. quamquam nec hoc satis placet, nec illud. videturque legendum: *ut tibi ipse non convenias:* nam sequitur, *quanto diff. c. ne quid dicas*, et post *si uno tempore dicas*. Credo facile probaturum quemque hanc correctionem.

29 *et filias e. Mucias ambas, quarum*] Hæc omnia in masculina mutari vult Guilielmius e c. 72. sed huic loco filiæ magis et solæ conveniunt, nempe propter verba, *quarum sermo mihi notus fuit:* nam de filiis si sermo esset, non opus fuisset addi hoc: de filiabus, opus erat, quas vulgo homines non audiebant loquentes, more Romano: similiter loquitur de neptibus. Nec vero repugnant ea, quæ c. 72. dicuntur, ubi de Muciorum et Læliorum familiis in genere sermo est, quod et ad filios et ad filias pertinere potest.

inquit. Et vero hic Scipio, collega meus, mihi sane bene et loqui videtur, et dicere. Recte, inquam, judicas, Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. Nam et de duobus avis jam diximus, Scipione et Crasso; et de tribus proavis, Q. Metello, cujus quatuor filii, P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi privatus in libertatem rempublicam vindicavit, Q. Scævola augure, qui peritissimus juris, idemque percomis est habitus. Jam duo- 213
rum abavorum quam est illustre nomen, P. Sciponis, qui bis consul fuit, qui est Corculum dictus, alterius omnium sapientissimi, C. Lælii? O generosam, inquit, stirpem, et tanquam in unam arborem plura genera, sic in istam do- p. 184.
mum [30] multorum insitam atque illuminatam sapientiam! a.
Similiter igitur suspicor, (ut conferamus parva magnis,) 59
Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum: et eo magis hoc judico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poëtam noverat, nullum legerat 214
oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum jus, non privatum et civile cognoverat: quamquam id quidem fuit etiam in aliis, et magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant dicendi opus elaboratum: idque cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. in quacumque enim una [31] plane claudicaret, orator essenon posset. Sed tamen alius in alia excellebat 215
magis: reperiebat, quid dici opus esset, et [32] quomodo præparari, et quo loco locari: memoriaque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantque ei quædam ex his paria cum Crasso, quædam etiam superiora. at Crassi magis enitebat oratio. Nec vero Sulpicio, neque Cottæ dicere possumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus plane atque omnino defuisse.
Itaque in Curione hoc verissime judicari potest, nulla re 216
una magis oratorem commendari, quam verborum splen-

30 *multorum insitam atque illuminatam sap.*] *Illuminatam* vitiosum esse, in eo consentiunt. Quid rescribendum, non facile dicas. Lambinus corrigebat *illiminatam*: quod durum utique est. An *illatam?* id sane et domui et arbori convenit; melius forte *illigatam*. Sed nihil decerno, nec mihi ipse satisfacio.

31 *plane claudicaret*] Mss. duo *clauderet*: quod est speciosum. v. Clav. in *claudere*. Horum verborum confusio et alibi in his libris rhetoricis notata est.

32 *quomodo præparari*] Sic dedi pro *præparare*: quod extra hunc contextum rectum esset, e grammatica ratione: hic, ubi statim sequitur, *et quo loco locari*, non *locare*, et præcedit *dici*, nullo modo verum est, sed necessario corrigendum erat *præparari*. ne tiro quidem sic discrepet.

dore et copia. nam cum tardus in cogitando, tum in instru-
60 endo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, et memi-
nisse. in utroque cachinnos irridentium commovebat. Mo-
tus erat is, quem et C. Julius in perpetuum notavit, cum
ex eo, in utramque partem toto corpore vacillante, quæsi-
vit, *quis loqueretur e lintre:* et Cn. Sicinius, homo impurus,
sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile
217 quidquam. Is cum tribunus plebis Curionem et Octavium
consules produxisset, Curioque multa dixisset, [33] sedente
Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, et multis me-
dicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, *Numquam,*
inquit, *Octavi, collegæ tuo gratiam referes: qui nisi se suo
more jactavisset, hodie te istic muscæ comedissent.* Memoria
autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset,
aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui in judicio
privato vel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ peroravis-
sem, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, subito totam
causam oblitus est, idque veneficiis et cantionibus Titiniæ
218 factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenii signa:
sed nihil turpius, quam quod etiam in scriptis obliviscere-
tur, quid paullo ante posuisset; ut in eo libro, ubi se, exeun-
tem e senatu, et cum Pansa nostro, et cum Curione filio,
colloquentem facit, cum senatum Cæsar consul habuisset,
b. omnisque ille sermo ductus e percunctatione filii, quid in
senatu esset actum. [34] In quo multis verbis cum invehere-
tur in Cæsarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est
consuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus senatu
misso, [quem senatum Cæsar consul habuisset,] reprehendit
eas res, quas idem Cæsar anno post, et deinceps reliquis
61 annis administravisset in Gallia. Tum Brutus admirans,
219 Tantamne fuisse oblivionem, inquit, in scripto præsertim,
ut ne legens quidem umquam senserit, quantum flagitii
commisisset? Quid autem, inquam, Brute, stultius, quam,
si ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non eo tempore
instituere sermonem, cum illarum rerum jam tempora præ-
teriissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat,
[35] in senatu se, Cæsare consule, non accedere, sed id dicat
ipso consule, exiens e senatu. Jam qui hac parte animi,

33 *sedente Cn. O. coll.*] Quintil. XI, 7. videatur legisse *assidente*. Sed *sedente* bene habet; nam dicenti s. stanti opponuntur semper *sedentes*. v. Clav. in h. v. Quid sit ante *produxisset consules*, videant, quibus opus est, ibidem in *producere*.

34 *In quo multis verbis* &c.] Hæc periodus valde perplexa est, nec eam sine vitio esse puto. Verba quidem, *quem senatum Cæsar consul habuisset*, sunt spuria, repetita e superioribus, sc. quia glossator adscripserat inter lineas aut in margine. Uncis inclusi.

35 *in senatu se C. c. non accedere, sed id d.*] Primum sine dubio scribendum *in senatum*. Post et puto *et* pro *sed* legendum: propter verba *in eodem sermone*.

quæ custos est ceterarum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paullo ante posuisset, huic, minime mirum est, ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaque cum ei nec officium deesset, et 220
flagraret studio dicendi, perpaucæ ad eum causæ deferebantur. Orator autem, vivis ejus æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut ante dixi, et expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque ejus orationes adspiciendas tamen censeo. sunt illæ quidem languidiores, veruntamen possunt augere et quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam vim, ut solum, sine aliis, in Curione speciem oratoris alicujus effecerit. Sed ad instituta redeamus.

In eodem igitur numero ejusdem ætatis C. Carbo fuit, 62
illius eloquentissimi viri filius, non satis acutus orator; sed 221
tamen orator numeratus est. Erat in verbis gravitas, et facile dicebat, et auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis, nec minus verbis expeditus: fortis vero actor, et vehemens, et verbis nec inops, nec abjectus, et quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus. Multum ab iis aberat L. Fufius, ta- 222
men ex accusatione M'. Aquillii diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Drusum, tuum magnum avunculum, gravem oratorem, ita duntaxat cum de republica diceret: L. autem Lucullum etiam acutum, patremque tuum, Brute, juris quoque, et publici, et privati sane peritum: M. Lucullum, M. Octavium, Cn. F. (qui tantum auctoritate, dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam, populi frequentis suffragiis abrogaverit), Cn. Octavium, M. F., M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium, abducamus ex acie, id est, a judiciis, et in præsidiis reipublicæ, cui facile satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Cæpionem referrem, 223
nisi nimis equestri ordini deditus, a senatu dissedisset. p. 185.
Cn. Carbonem, M. Marium, et ex eodem genere complu- a.
res minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus. quo in genere (ut in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit: aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et, quoniam 224
hujus generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentissimus visus est, magis specie tamen, et motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longe autem post natos homines improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus et callidus, cum primisque ridiculus. Is ex summis et fortunæ, et vitæ sordibus,

[36] in prætura consul factus esset, si rationem ejus haberi licere judicatum esset. nam et plebem tenebat, et equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is prætor, eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario et Flacco consulibus, [37] [publice] est interfectus; homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cujus improbitatem veteres Atticorum comœ-
225 diæ notaverunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sane, et satis acutus, sed tam [38] solutus, et mollis in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. ita cavendum est, ne quid in agendo dicen-
63 dove facias, cujus imitatio rideatur. Sed ad paullo superiorem ætatem revecti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, revertamur.

226 Conjunctus igitur Sulpicii ætati P. Antistius fuit, rabula sane probabilis, qui multos cum tacuisset annos, neque contemni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primum contra C. Julii [39] illam consulatus petitionem extraordinariam, veram causam agens, est probatus: et eo magis, quod eandem causam cum ageret ejus collega ille ipse Sulpicius, hic plura et acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primo multæ ad eum causæ, deinde omnes,
227 maximæ quæcumque erant, deferebantur. Rem videbat acute, componebat diligenter, memoria valebat: verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abjectis. Expedita autem erat et perfacile currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanus: actio paullum cum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus, inter profectionem reditumque L. Sullæ, sine jure fuit et sine ulla dignitate respublica. [40] Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quædam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, et Curio: vivebat e reliquis patronis ejus ætatis nemo, præter Carbonem et Pomponium: quorum
64 utrumque facile superabat. Inferioris autem ætatis erat
228 proximus L. Sisenna, doctus vir, et studiis optimis deditus,
b. bene Latine loquens, gnarus reipublicæ, non sine facetiis:

36 *in prætura consul factus*] Per Saturnini factionem, ut tradit Florus III, 16.

37 *publice est interf.*] Vocem *publice* spuriam esse judico. nam esset e decreto senatus, quod de eo factum non est, Mariusque id fecit suo de consilio, contra fidem a senatu datam, v. Catil. III, 6. Adscripsit *publice* glossator, ut indicaret, eum palam, in loco publico esse interfectum, imperitus scil. latinitatis, quæ *publice* sic non dicit.

38 *solutus et mollis in gestu*] Quomodo idem *solutus et mollis* in gestu? nam *mollis in g.* est nimis argutus: at *solutus* est negligens: quæ inter se pugnant. Scribendum aut *molestus* aut *argutus*.

39 *illam cons. petitionem extraord.*] sc. contra legem Villiam annalem. cf. Har. resp. c. 20. Duker ad Liv. epit. 56.

40 *Hoc etiam autem m.*] Hoc admodum durum est auribus meis. alterutrum deleverim, inprimis *autem*: nisi fuit: *Hac etiam causa.*

sed neque laboris multi, nec satis versatus in causis; interjectusque inter duas ætates, Hortensii et Sulpicii, nec majorem consequi poterat, et minori necesse erat cedere. Hujus omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quæ cum facile omnes vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis litteris illustratum. Nam Q. Hortensii admodum adolescentis ingenium, ut Phidiæ
signum, simul adspectum et probatum est. Is, L. Crasso 229
Q. Scævola consulibus, primum in foro dixit, et apud hos ipsos quidem consules, et cum eorum, qui affuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentia anteibant, judicio discessit probatus. Undeviginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paullo C. Marcello consulibus mortuus: ex quo videmus, eum in patronorum numero annos quatuor et quadraginta fuisse. Hoc de oratore paullo post plura dicemus. hoc autem loco voluimus [41] ætatem ejus in disparem oratorum ætatem includere: quamquam id quidem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paullo longior vita contigit, ut et cum multo majoribus natu, quam essent ipsi, et cum aliquanto minoribus compararentur. Ut Attius, iisdem ædilibus, ait, se et Pacuvium docuisse fabulam, cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset:
sic Hortensius non cum suis æqualibus solum, sed et mea 230
cum ætate, et cum tua, Brute, et cum aliquanto superiore conjungitur; siquidem et Crasso vivo dicere solebat, et magis jam etiam vigebat cum Antonio, et cum Philippo jam sene, pro Cn. Pompeii bonis dicente. in illa causa adolescens cum esset, princeps fuit, et in eorum, quos in Sulpicii ætate posui, numerum facile pervenerat: et suos inter æquales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe præstitit: et me adolescentem nactus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos [42] in studio ejusdem laudis exercuit: et tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paullo ante mortem.

Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam 65
multis inter nostrum tuumque initium dicendi interpositis 231
oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viverent, nominare; ne vos curio-

41 *ætatem ejus*] *ætas* huic loco non bene convenit. non enim sermo est de ætate ejus. A Ven. Med. Ald. Junt. abest *ejus*, additum post, sensus explendi causa. An fuit: *voluimus eum in d.*, et inde *ætatem* vitio scribarum factum per viciniam istius verbi?

42 *in studio e. l. exercuit*] Rivius conjecit *in stadio*. frustra et non necessaria de causa. Et in stadio proprie non exercentur, sed exercitati decurrunt certantes de præmio.

sius [43] eliceretis ex me, quid de quoque judicarem, eos, qui jam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, et ii tibi succenseant, quos præterieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime: sed tamen te arbitror [44] malle ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri.
232 Tum ego, Vere, inquam, tibi, Brute, dicam. non me existima-
p. 186. vi in hoc sermone usque ad hanc ætatem esse venturum: sed
a. ita traxit ordo ætatum orationem, ut jam ad minores etiam perveneriin. Interpone igitur, inquit, si quos videtur: deinde redeamus ad te, et ad Hortensium. Immo vero, inquam, ad Hortensium: [45] de me alii dicent, si qui volent. Minime vero, inquit. nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te. nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certe mihi notissimæ sunt, [46] quam [quod] gradus tuos,
233 et quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii prædicatorem esse vis, sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, et a M. Crasso, qui fuit æqualis Hortensii, exordiar.

66 Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustius etiam a natura, labore et industria, et quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam, [47] et gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione sermo Latinus erat, verba non abjecta, res compositæ diligenter: nullus flos tamen, neque lumen ullum: animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam hujus æqualis et inimicus C. Fimbria, non ita diu jactare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut
234 esset insano inter disertos locus. Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat: qui cum esset nec peracutus, quam-

43 *eliceretis*] Est e correctione Rivii. Libri scr. et edd. *eligeretis*, male, et solita confusione literæ *c*. et *g*. de qua ad Tacitum vidimus.

44 *malle id ipsum tacere*] In Mss. Pat. Cujac. non reperitur *id*. recte: nam non sermo est de re, quæ taceatur. itaque delevi.

45 *de me alii dicent* &c.] Scr. arbitror *dicant*. non dicit, quid futurum sit: sed relinquit aliis de se dicere, quod est *dicant*, non *dicent*.

46 *quam quod gradus t.* &c.] *quod* haud dubitanter delendum, turbat enim constructionem. Pendent omnia a *studeo cognoscere*: nisi in primo, *de virtutibus tuis*, e præcedentibus malis repetere *audire*. certe in altero est, quam studeo cognoscere gradus &c. itaque *quod* uncis inclusi.

47 *et gratiam*] Nempe, quia gratia valebat apud multos, judices extra judicium et ante judicium docendo, monendo, rogando &c. præparare, conciliare causæ poterat.

quam [48] et ex facie et ex vultu videbatur, nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso: sic intervallis, exclamationibus, voce suavi et canora, [49] admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non desiderarentur. Ita, tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum: sic Cn. Lentulus ceterarum virtu- 235
tum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus, cujus et excogitandi et loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus et artis et venustatis, vocis et suavitas et magnitudo. sic in hoc nihil præter actionem fuit, cetera etiam minora, quam in superiore. M. Piso quidquid ha- 67
buit, habuit ex disciplina, maximeque ex omnibus, qui ante 236
fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit a natura genus quoddam acuminis, (quod etiam arte limaverat,) [50] quod erat in reprehendendis verbis versutum et sollers, sed sæpe stomachosum, nonnumquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quasi cursum forensem, diutius non tulit, quod et corpore erat infirmo, et hominum ineptias ac stultitias, quæ devorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusque respuebat, sive morose, ut putabatur, sive ingenuo liberoque fastidio. Is cum satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea. deinde [51] ex virginum judicio magnam laudem est adeptus, et ex eo tempore quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Muræna mediocri ingenio, 237
sed magno studio rerum veterum, litterarum et studiosus et non imperitus, multæ industriæ et magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis litteris satis doctus, quod proposuerat, explicans expedite, non invenustus actor, sed iners, et inimicus fori. L. Turius parvo ingenio, sed multo labore,

48 *et ex facie et ex vultu vid.*] Similiter infra c. 68. de C. Pisone.

49 *admirando irridebat*] Hoc est sine dubio vitiosum; idque suboluit Corrado. nam non habet sensum commodum et aptum. Quomodo corrigi debeat, non pro certo dicam: nisi quod aliquid esse debet, quod ad dictionem pertineat. Corradus conjungit *sic—calebat*, cetera in parenthesi accipit. Lambinus corr. *admirando, irridendo—agendo denique latebat*. Non displicet *admirando, irridendo*, sed pro *calebat* legam *valebat*, quod omnibus convenit.

50 *quod erat in repreh.*] Paullo durius est *quod*, quia idem verbum statim præcessit. Sed sunt similia loca apud Ciceronem relativi amantiorem, ut infr. c. 91. *quibuscum exercebar ipsis libentibus; quorum princeps erat* &c. Ceterum in hac lectione verba *quod etiam arte limaverat* sunt in parenthesi. Sed malim *quod* deleri.

51 *ex virginum judicio*] Quæ erant, ipso defendente, absolutæ incestus crimine. Mentio rei etiam Catil. 3, 4. sed difficultas aliqua est in ea re. Non huc trahenda judicia singularum, ut Fabiæ, juxta Ascon. ad Cic. l. c. ut bene monuit Muretus, sed plurium simul. de quo judicio est ap. Plutarch. in Cat. p. 768. ubi et Cato inde magnam gloriam consecutus dicitur. Scilicet, plures eam causam egerunt.

quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaque ei paucæ cen-
238 turiæ ad consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus. Hujus si vita, si mores, si vultus denique [52] non omnem commendationem ingenii evertisset, majus nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inops tamen: non valde nitens, non plane horrida oratio: vox, gestus, et omnis actio sine lepore: at in inveniendis, componendisque rebus mira accuratio: ut non facile in ullo diligentiorem majoremque cognoverim, sed eam, ut citius veteratoriam, quam oratoriam diceres. Hic etsi etiam in publicis causis proba-
68 batur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum. C.
239 deinde Piso, statarius, et [53] sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, verumtamen vultu, et simulatione, multo etiam acutior, quam erat, videbatur. Nam ejus æqualem M'. Glabrionem, bene institutum avi Scævolæ diligentia, socors ipsius natura negligensque tardaverat. Etiam L. Torquatus, elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius, vir ad omnia summa natus, majorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. Erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat: actio vero ejus habebat et in voce magnum splendorem, et in motu summam
240 dignitatem. Noster item æqualis D. Silanus, vitricus tuus, studii ille quidem habuit non multum, sed acuminis et orationis satis. Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus est, [54] biennio, quam nos, fortasse major, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore atque industria; quod scire possum. fuit enim mecum et cum M. Pisone, cum amicitia, tum studiis, exercitationibusque conjunctus. hujus actio non satis commendabat orationem. in hac enim satis
241 erat copiæ, in illa autem leporis parum. Erat ejus æqualis
p. 187. a. P. Autronius, voce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis: et L. Octavius Reatinus, qui cum multas jam causas diceret, adolescens est mortuus. is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam parate. [55] Et C. Sta-

52 *non—evertisset*] Sic fidenter correxi vulgatum *everteret: si non evertisset—majus nomen fuisset.* nam sic latinitas postulat, et sic semper Cicero. Sic mox c. 68. extr. *adscendisset ad honores, nisi—pœnas dedisset.*

53 *sermonis plenus or.*] Cur *sermonis plenus?* hoc quidem videtur e præceptis dicendi fuisse in vitio. An scripsit *leporis?* quod sequentibus bene convenit, ubi acutus fuisse dicitur, etsi minus, quam videbatur. Ceterum si intelligas leniter et sine motu, magis disserentis ac disputantis, quam agentis modo dicentem, ferri videtur posse.

54 *biennio, quam nos, fortasse major*] v. Clav. in *fortasse,* ne tentes *fere.*

55 *Et C. Stalenus*] Sic rescripsi pro *Staienus:* quod nescio quare tamdiu sit toleratum, cum sit *Stalenus* in Or. pro Cluent. et alibi, et propugnetur a

lenus, qui se ipse adoptaverat, et de Staleno Ælium fecerat, fervido quodam, et petulanti, et furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat et probabatur, adscendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus et judicio dedisset. Eodem tempore C. et L. Cæ- 69
pasii fratres fuerunt, qui multa opera, ignoti homines et re- 242
pentini, quæstores celeriter facti sunt oppidano quodam et incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præteriisse videamur, C. Cosconium Calidianum, [56] qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cum multa concursatione magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit [57] M. Crassi quasi secundarum. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori, vel periculo servire. His 243
enim rebus, infimo loco natus, et honores, et pecuniam, et gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat. sed ut pugiles inexercitati, etiamsi pugnos, et plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt: sic ille, cum omni jam fortuna prospere functus, labores etiam magnos excepisset, [58] illius judicialis anni severitatem, quasi solem, non tulit.

Tum Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, idque 244
jamdudum: sed tacebam: hoc vero non putabam, te usque ad Stalenos et Autronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi: quippe de mortuis: sed ordinem sequens, in memoriam notam et æqualem necessario incurro. Volo autem hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos; verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. Sed ad sermonem institutum revertamur. T. Torquatus, T. F. et doctus vir ex 70
Rhodia disciplina Molonis, et a natura ad dicendum satis 245
solutus atque expeditus: (cui si vita suppeditavisset, sub-

Rivio ad h. l. Etsi quædam contra disputat P. Manutius ad illam Or. (quem vid.) tamen constantia adhibenda in eodem scriptore.

56 *qui nullo ac.—clamore*] Locus durior est, quod consequens videtur deesse. Nihil enim respondet verbis *eam tamen*. Planus fiat, si deleas *si* in verbis *si quam habebat*.

57 *M. Crassi quasi secundarum.*] Sic e Mss. dedit Lambinus, quem secutus est J. Gronovius, nixus etiam observatione paterna super usu hujus formæ in Obs. Eccl. c. ult. Sed Rivius monet in ed. Rom. esse *secundanus*. Ed. Med. inde fecit *secundarius*, quod ceteri secuti sunt. *Secundarum* tamen jam habet ed. Ven. et inde Corradus, ut opinor.

58 *illius judicialis anni severitatem*] Intellige annum, quo a Pompeio legibus pluribus forma judiciorum immutata, et oratores, brevi mora interposita, dicere jussi sunt; quod cum non possent minus exercitati, ii relinquere actiones coacti sunt. de qua re adeundus Ascon. ad Cic. et infra noster c. 94.

lato ambitu, consul factus esset:) plus facultatis habuit ad dicendum, quam voluntatis. Itaque studio huic non satisfecit: officio vero [59] nec in suorum necessariorum causis,
246 nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas privatas causas actitavit, celeriter sane verba volvens, nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam quam non hebes, sed effervescens in dicendo stomacho sæpe iracundiaque vehementius: ut non cum adversario solum, sed etiam (quod mirabile) cum judice ipso, cujus delinitor esse debet orator, jurgio sæpe contenderet.
b. M. Messalla minor natu, quam nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum: prudens, acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis componendisque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumque
247 causarum. Duo etiam Metelli, Celer et Nepos, [60] nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, et in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius, L. F. perfectus litteris, sed Græcis; fastidiosus sane Latinarum: argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriæ.

71 Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit, de his etiam ora-
248 toribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet. et, si de aliis minus, de duobus tamen, quos a te scio laudari solere, Cæsare et Marcello, audirem non minus lubenter, quam audivi de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exspectas, quid ego judicem de istis, qui tibi sunt æque noti ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus; Cæsar autem parum. illum enim sæpe audivi: hic, cum ego judi-
249 care jam aliquid possem, abfuit. [61] Quid igitur de illo judicas, quem sæpe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Næ ego, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quam maxime. Atqui et ita est, inquit, et vehementer placet: nec vero sine causa. nam et didicit, et,

59 *nec in suorum necessariorum causis*] Redundat *suorum*. Alibi, ut Arch. 6. dicit *pericula amicorum*, non *meorum*; sed additum est fortasse a Cicerone, ut membra æqualia faceret, ut aliis quoque locis factum observavimus. Si quis tamen malit delere, non valde repugnem: nam sæpe ista pronomina a glossatoribus, item librariis et correctoribus addita sunt.

60 *nihil in causis versati*] Rivius conjecit *non nihil*, idque probavit Lambinus: nempe propter verba, *nec sine i. nec i.* Frustra. Dicit Cicero, eos a causis agendis abstinuisse, solum concionatorium genus secutos esse. quod in tribunatu usurpavit Nepos ad vexandum Ciceronem. v. Epist. ad Div. V, 2.

61 *Quid i. de illo judicas*] Hic deest *inquam*. Sed supra jam talem locum notavimus, in quo id verbum omissum est.

omissis ceteris studiis, unum id egit, seseque quotidianis
commentationibus acerrime exercuit. Itaque et lectis uti- 250
tur verbis et frequentibus, et splendore vocis, et dignitate
motus fit speciosum et illustre, quod dicitur; omniaque sic
suppetunt, ut ei nullam deese virtutem oratoris putem: ma-
ximeque laudandus est, qui hoc tempore ipso, [62]cum liceat,
in hoc communi nostro, et quasi fatali malo, consoletur se
cum conscientia optimæ mentis, tum etiam usurpatione et
renovatione doctrinæ. Vidi enim Mytilenis nuper virum,
atque, [63]ut dixi, vidi plane virum. Itaque cum eum antea
tui similem in dicendo viderim, tum vero nunc a doctissimo
viro, tibique, ut intellexi, amicissimo, Cratippo, instructum
omni copia, multo videbam similiorem. Hic ego, Etsi, in- 251
quam, de optimi viri, nobisque amicissimi laudibus lubenter
audio, tamen incurro in memoriam communium miseria-
rum, quarum oblivionem quærens, hunc ipsum sermonem
produxi longius. Sed de Cæsare cupio audire, quid tandem
Atticus judicet. Et ille, Præclare, inquit, tibi constas, ut 72
de iis, qui nunc sint, nihil velis ipse dicere: et hercle si sic
ageres, ut de iis egisti, qui jam mortui sunt, neminem ut
prætermitteres; næ tu in multos Autronios et Stalenos in-
curreres. Quare sive hanc turbam effugere voluisti, sive p. 188.
veritus es, ne quis se aut præteritum, aut non satis lauda- a.
tum [64]queri posset: de Cæsare tamen potuisti dicere, præ-
sertim cum et tuum de illius ingenio notissimum judicium
esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen, Brute, inquit 252
Atticus, de Cæsare et ipse ita judico, et de hoc hujus gene-
ris acerrimo æstimatore sæpissime audio, illum omnium
fere oratorum Latine loqui elegantissime. nec id solum do-
mestica consuetudine, ut dudum de Læliorum et Muciorum
familiis audiebamus, sed, quamquam id quoque credo fuisse,
tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litte-
ris, et iis quidem reconditis et exquisitis, summoque studio
et diligentia est consecutus. Quinetiam, in maximis occu- 253
pationibus, cum ad te ipsum [65](inquit, in me intuens) de
ratione latine loquendi accuratissime scripserit, primoque

62 *cum liceat*] Viri docti in his verbis hæsere, nec potuere explicare. Itaque vel *esse* addi voluere, ut Corradus, vel ipsum verbum *liceat* tentavere varie. Difficultas tollitur, si non ad proxime sequentia verba refertur, sed ad studia doctrinæ, quibus tractandis consolationem quærebat; quod ei solitario, et Athenis viventi, licebat facere sine interpellatione.

63 *ut dixi*] Ne supervacuum aut tollendum videatur, refer ad ea, quæ ante diximus: *consoletur se* &c.

64 *queri posset*] Correxeram olim vulgatum *possit*, quod esset contra latinitatem. Sic mox post *potuisti dicere*, est, *præsertim cum—esset*, non *sit*. Ecce, sic in Ms. regio reperit Alemannus.

65 *inquit, in me intuens*] Hæc interpositio ne hæsitationem adferat, quod videatur redundare: Atticus loquitur hic cum Bruto: cum aliquid diceret de Cicerone non nominatim, *ad te ipsum* ne referretur ad Brutum, hoc interponendum erat.

in libro dixerit, verborum delectum originem esse eloquen-
tiæ; tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo
maluit, quam se dicere, laudem singularem: (nam scripsit
his verbis, cum hunc nomine esset affatus: *ac, si cogitata
præclare* [66] *eloqui ut possent, nonnulli studio et usu elaborave-
runt, cujus te pæne principem copiæ atque inventorem, bene de
nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare
debemus*:) hunc facilem et quotidianum novisse sermonem,
73 [67] nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, Amice,
254 hercule, inquit, et magnifice te laudatum puto, quem non
solum principem atque inventorem copiæ dixerit, quæ erat
magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani no-
mine et dignitate. quo enim uno vincebamur a victa Græ-
cia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis com-
255 municatum. Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumque
Cæsaris, [68] tuæ quidem supplicationi non, sed triumphis
multorum antepono. Et recte quidem, inquam, Brute:
modo sit hoc Cæsaris judicii, non benivolentiæ testimo-
nium. plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quis-
quis est ille, si modo est aliquis, qui non illustravit modo,
sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui
Ligurum castella expugnaverunt: ex quibus multi sunt, ut
256 scitis, triumphi. Verum quidem si audire volumus, omis-
sis illis divinis consiliis, quibus sæpe constituta est impera-
torum sapientia salus civitatis aut belli, aut domi; multo
magis orator præstat minutis imperatoribus. At prodest
plus imperator. Quis negat? sed tamen, (non metuo ne
mihi acclametis: est autem quod sentias, dicendi liber lo-
cus:) malim mihi L. Crassi unam pro M'. Curio dictionem,
quam castellanos triumphos duos. At plus interfuit rei-
publicæ, castellum capi Ligurum, quam bene defendi cau-
257 sam M'. Curii. Credo. Sed Atheniensium quoque plus in-
b. terfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Minervæ si-
gnum ex ebore pulcerrimum; tamen ego me Phidiam esse
mallem, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non,

66 *eloqui ut possent*] Addidi hic de meo judicio *ut*, quod omnes, uti spero, agnoscent necessario addendum fuisse, textum diligenter edituro. Mirandum est, tam doctos et acutos Ciceronis tractatores non vidisse, non correxisse. Sed—Verum de hac re proprius locus nobis destinatus est dicendi in præfatione hujus editionis.

67 *nunc pro relicto est habendum.*] Locum hunc omnes vitiosum judicant, varieque tentant. Lamb. *non pro derelicto.* Alemannus nuper *num pro d. e. habendum?* quod illo etiam melius. Ita sensus erit: non est existimandum, genus hoc sermonis esse negligendum, aut negligi. Ego nihil habeo, quod loco huic faciam.

68 *tuæ quidem suppl. non, sed* &c.] Edd. pr. habent *non solent*: quod alienum et interpolatum esse, quivis sentiat. Rivius e Ms. antiquo protulit *non*, deleto *solum*: quod in edd. receptum. Sed *non* puto esse alieno loco, scribendumque: *non tuæ quidem supplicationi, sed tr. m. a.* quod est plane et structura et sensu elegans. mirifice enim blanditur Ciceroni.

quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: [69] præsertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere; operarii autem, aut bajuli deesse non possint. Sed perge, Pomponi, de Cæsare, et redde quæ restant. 74

Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum oratoris 258
vides, locutionem emendatam et Latinam: cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem. ætatis illius ista fuit laus, tamquam innocentiæ, sic Latine loquendi: nec omnium tamen. nam illorum æquales, Cæcilium et Pacuvium, male locutos videmus. sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant, [70] nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetustas fecit et Romæ, et in Græcia. confluxerunt enim et Athenas, et in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diversis locis. quo magis expurgandus est sermo, et adhibenda, tamquam obrussa, ratio, quæ mutari non potest, nec utendum pravissima consuetudinis regula. T. Flamininum, qui cum Q. Metello consul 259
fuit, pueri vidimus. [71] existimabatur bene latine, sed litteras nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paullo est ante dictum: sed tamen suavitas vocis, et lenis appellatio litterarum, bene loquendi famam confecerat. [72] Cotta, quia se valde dilatandis litteris a similitudine græcæ locutionis abstraxerat, sonabatque contrarium Catulo, subagreste quiddam planeque subrusticum, alia quidem, quasi inculta et silvestri via, ad eandem laudem pervenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati cum esse vellet, ne [73] a C. Rusio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis verbis uteretur. Quidnam 260
istuc est? inquit Brutus: aut quis est iste C. Rusius? Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante [74] Chritilium, Sisenna defendens, dixit, quædam ejus *sputatilica* esse crimina. Tum C. Rusius, *Circumvenior,* inquit, *judices, nisi* 75

69 *præsertim cum pauci—possint.*] Hæc non pertinent ad sententiam generalem, quæ præcessit, sed ad superiora. Itaque suspicatus interdum sum, ea esse transposita, et ponenda post *fabrum tignarium.*

70 *nec eos a. b. d. infuscaverat*] Hæc non satis sana videntur, ne constructione quidem. *Qui vixerant, nec eos* &c. non est Ciceronianum: vix tironis. Guilielmius corrigebat *os* pro *eos*: non male: sed ita constructioni nondum consulitur. Scripserim: *nec os aliqua barbarie domestica infuscaverant.*

71 *existimabatur bene latine.*] intell. aut add. *loqui.*

72 *Cotta, quia se* &c.] Non hic ratio redditur, ut *quia* opus sit, sed discrimen a superiori explicatur: scribendumque puto *qui:* nisi si *que* delere malis in *sonabatque:* ut in illis ratio reddatur, quare sonuerit contrarium Catulo. Sed tum in ceteris difficultas oritur, *alia q.* &c. Etiam *quadam* malim, quam *quidem.*

73 *a C. Rusio*] Pighius corr. *Erucio,* noto accusatore apud Ciceronem. v. Clav.

74 *Chritilium*] Edd. pr. *C. Rutilium,* et *Chirtilium.* Vulgatum edidit Victorius, nescio unde.

subvenitis. [75] *Sisenna quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio.* Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus recte loqui puta-
261 bat esse, inusitate loqui. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam et corruptam, pura et incorrupta consuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam verborum latinorum (quæ, etiamsi orator non sis, [76] et sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est) adjungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cum habeat
p. 189. præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat
a. cedere. splendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu: forma etiam magnifica
262 et generosa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complures autem legi. Atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum; valde quidem, inquam, probandos. nudi enim sunt, recti, et venusti, omni ornatu orationis, tamquam veste, detracto. sed dum voluit alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam: ineptis gratum fortasse fecit, [77] qui volent illa calamistris inurere: sanos quidem homines a scribendo deterruit. Nihil enim est in historia pura et illustri brevitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vita excesserunt, revertamur.

76 C. Sicinius igitur, Q. Pompeii illius, qui censor fuit, ex
263 filia nepos, quæstorius mortuus est, probabilis orator: jam vero etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inveniendum expedita Hermagoræ disciplina. ea dat rationes certas et præcepta dicendi: quæ si minorem habent apparatum, (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, et quasdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, et paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione disciplinaque dicendi jam in patronorum
264 numerum pervenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate conjunctus. is cum post curulem ædilitatem judex quæstionis esset, est mortuus: in quo fateor vulgi judicium a judicio meo dissensisse. nam populo non erat satis vendibilis: præceps quædam, et cum idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, et celeritate cæcata oratio: sed neque verbis aptiorem cito alium dixerim, neque sententiis cre-

75 *Sisenna quid dicas*] Quia oratio dirigitur ad judices: credo Ciceronem scripsisse *dicat.* nam rationem reddere videtur, quare se circumveniri dixerit.

76 *et sis ingenuus civis*] Non satis bene latine hoc cum antecedentibus nectitur. An verum est *at* vel *sed.*

77 *qui volunt illa c. inur.*] An erant jam noti, qui vellent? nequaquam. Cicero scripsit de futuro, *qui volent.* Sic vidi placuisse etiam Rivio et Lambino.

briorem. Præterea perfectus in litteris, jurisque civilis
jam a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. Reliqui 265
sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu non tam cito
rhetorem dixisses, (etsi non deerat oratio,) quam, ut Græci
dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimæ litteræ, nec eæ vul-
gares, sed interiores quædam et reconditæ: divina memoria,
summa verborum et gravitas, et elegantia. atque hæc omnia
vitæ decorabat [78] dignitas et integritas. Me quidem admodum
delectabat etiam Triarii, in illa ætate, plena litteratæ sene-
ctutis oratio. quanta severitas in vultu! quantum pondus in
verbis! quam nihil non consideratum exibat ex ore! Tum 266
Brutus, Torquati et Triarii mentione commotus, (utrumque
enim eorum admodum dilexerat,) Næ ego, inquit, (ut
omittam cetera, quæ sunt innumerabilia,) de istis duobus
cum cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de
pace valuisse! nam nec istos excellentes viros, nec multos
alios præstantes cives respublica perdidisset. Sileamus, in-
quam, Brute, de istis, [79] ne augeamus dolorem. nam et præ- b.
teritorum recordatio est acerba, et acerbior exspectatio reli-
quorum. Itaque omittamus lugere, et tantum, quid quis-
que dicendo potuerit, (quoniam id quærimus,) prædicemus.
Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, 77
qui et scriptitavit accurate, cum præsertim non esset ora- 267
tor, et egit multa constanter: Appius Claudius, socer tuus,
collega et familiaris meus; hic jam et satis studiosus, et
valde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, et cum
auguralis, tum omnis publici juris, antiquitatisque nostræ
bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed
latine tamen, et multa cum libertate dicebat. Duo præ- 268
terea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum in-
juriarum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantum-
cumque fuit, [80] illud totum habuit ex disciplina: instru-
menta naturæ deerant: sed tantus animi splendor, et tanta
magnitudo, ut sibi omnia, quæ clarorum virorum essent,
non dubitaret adsciscere, eaque omni dignitate obtineret.
L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modo orator,
sed cogitandi non ferebat laborem. vox canora, verba non
horrida sane, ut plena esset animi et terroris oratio: quære-
res in judiciis fortasse melius: in republica quod erat, esse
judicares satis. Ne T. quidem Postumius contemnendus 269
in dicendo: de republica vero non minus vehemens orator,

78 *dignitas et integritas*] *Dignitas* est e mera conjectura Rivii, rectum tamen, et aptum verbo *decorabat*. Edd. vett. omnes *gravitas*, quod e propinquo huc migraverat.

79 *ne augeamus dolorem*] Ms. reg. *nec aug*.

80 *illud totum*] Alias Cicero in hac forma dicit *id*. Sed *illud* etiam sic est infr. c. 79. extr.

quam bellator fuit: effrenatus, et acer nimis, sed bene juris
publici leges atque instituta cognoverat.

Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse,
si (ut dixisti) ii, quos jamdiu colligis, viverent. Omnes enim
commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut mihi
78 imprudens M. Servilium præteriisse videare. Non, in-
270 quam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui ver-
bum numquam in publico fecissent, cum melius aliquanto
possent, quam isti oratores, quos colligo, dicere: sed his
commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis pri-
mum ex omni numero, quam non multi ausi sint dicere,
271 deinde ex iis ipsis, quam pauci fuerint laude digni. [81] Ita-
que ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui
nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accu-
sante defendi C. Cornelium: in quo et compositum dicendi
genus, et acre, et expeditum fuit: T. Accium Pisaurensem,
cujus accusationi respondi pro A. Cluentio; qui et accurate
dicebat, et satis copiose: eratque præterea doctus Herma-
goræ præceptis: quibus etsi ornamenta non satis opima di-
cendi, tamen, ut hastæ velitibus amentatæ, sic apta quæ-
dam, et parata singulis causarum generibus argumenta tra-
duntur: studio autem neminem, nec industria majore co-
272 gnovi. Quamquam ne ingenio quidem qui præstiterit, fa-
p. 190. a. cile dixerim, C. Pisoni, genero meo. nullum tempus illi um-
quam vacabat aut a forensi dictione, aut a commentatione
domestica, aut a scribendo, aut a cogitando. itaque tantos
processus efficiebat, ut evolare, non excurrere videretur.
eratque verborum et delectus elegans, et apta et quasi ro-
tunda constructio: cumque argumenta excogitabantur ab
eo multa, et firma ad probandum, tum concinnæ acutæque
sententiæ: gestusque natura ita venustus, ut ars etiam,
quæ non erat, et e disciplina motus quidam videretur acce-
dere. vereor, ne amore videar plura, quam fuerint in illo,
dicere: quod non ita est. alia enim de illo majora dici pos-
sunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere vir-
tutis quemquam ejusdem ætatis cum illo conferendum puto.
79 Nec vero M. Cœlium prætereundum arbitror, quæcumque
273 ejus in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu au-
ctoritati meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo con-
tra civium perditorum popularem turbulentamque demen-
tiam, a senatu, et a bonorum causa steterit constantius:
quam ejus actionem, multum tamen et splendida, et gran-

81 *Itaque ne hos quidem e. R.*] Intell. prætereo, e superioribus, *Servilium præteriisse.* Similiter infr. c. 79. pr. *nec vero M. Cœlium prætereundum arbitror.* Paullo post *ornamenta opima* sunt a Rivio; olim erat *optima*, male.

dis, et eadem inprimis faceta et perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eæque omnes ex reipublicæ contentione susceptæ: defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, saneque tolerabiles. Hic cum summa voluntate bonorum ædilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit a sese, ceciditque, postea-
quam eos imitari cœpit, quos ipse perverterat. Sed de M. 274
Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus e multis: potius inter multos prope singularis fuit: ita reconditas exquisitasque sententias mollis et pellucens vestiebat oratio. nihil tam tenerum, quam illius comprehensio verborum: nihil tam flexibile, nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in potestate fuerit: [82] quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nusquam adhæresceret: nullum, nisi loco positum, et tanquam in vermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum verbum videres. nec vero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum: ac non propria verba rerum, sed pleraque tralata: sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres. nec vero hæc soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed varie dissimulan-
terque conclusis. Erant autem et verborum et senten- 275
tiarum illa lumina, quæ vocant Græci σχήματα, quibus tanquam [83] insignibus in ornatu, distinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem, illud quod multis locis in juriscon-
sultorum includitur formulis, [84] id ubi esset, videbat. Ac- 80
cedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumque b.
dicendi placidum et sanum genus. Quodsi est optimum, 276
suaviter dicere; nihil est, quod melius hoc quærendum putes. Sed cum a nobis paullo ante dictum sit, tria videri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo summe tenuit, ut et rem illustraret disserendo, et [85] animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus, nec erat

82 *quæ primum ita pura e.*] *quæ* int. oratio; non e proximo, *comprehensio verborum.*

83 *insignibus in ornatu*] *In ornatu* delevit Lambinus: et potest commode abesse. Si est a Cicerone, quod non satis sustineo negare, sensus est: quæ in reliquo ornatu sunt insignia, maximeque incurrunt in sensus.

84 *id ubi esset*] Non dubitavi sic corrigere vulgatum *et ubi esset.* Cicero dicit enim, eum accurate vidisse id, quo caussa contineretur, qua de re ageretur: quod quia in postremo posuit, *id* præponendum fuit. Nihil est, quocum hoc, *ubi esset*, copuletur, si *id* non addatur.

85 *animos — devinciret voluptate*] Verbum *devinciret* ab hoc quidem loco videtur alienum. Scripsisse Ciceronem credo *deliniret*, ut aliis locis de eadem re dixit.

ulla vis atque contentio: sive consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere et bacchari arbitraretur, sive, quod natura non esset ita factus, sive, quod non consuesset, sive, quod non posset. hoc unum illi, si nihil
277 utilitatis habebat, abfuit: si opus erat, defuit. Quinetiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum paravisse, idque a se esse deprehensum, seseque chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rem, deferre diceret, deque eo crimine accurate et exquisite disputavisset: me in respondendo, cum essem argumentatus, quantum res ferebat; hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis, se comperisse manifesto, et manu tenere diceret,
278 tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. *Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres?* [86] *præsertim cum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces et querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur: pedis (quod minimum est) nulla supplosio. Itaque tantum abfuit, ut inflammares nostros animos; somnum isto loco vix tenebamus.* Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio,
279 pro argumento ad diluendum crimen usi sumus. Tum Brutus, [87] Atque dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, et, quocumque res postulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse?
81 Sit sane ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui jam unus restat, Hortensium: tum de nobismetipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus, quamquam facienda mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adolescentium: qui si diutius vixissent, magnam essent eloquentiæ laudem consecuti.

280 C. Curionem te, inquit Brutus, et C. Licinium Calvum arbitror dicere. Recte, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, [88] (quod verisimile dixisset,) ita facile soluteque verbis volvebat satis interdum acutas, crebras quidem certe

86 *præsertim cum—negligeres*] In hoc loco est aliquid duri, quod eum mihi de vitio suspectum reddidit: nec enim ordo structuræ satis constat. Sed quid ei faciam, nescio: nec reperi, quod ei rei medeatur. Vitium esse suspicor in *præsertim.*

87 *Atque dubitamus*] Sic pro vulgato *atqui* edidi ex edd. pr. Est melius, quia hic mera transitio est, cui in principio apud Ciceronem sæpe servit *atque;* et apud alios: Notum illud Virgilii: *Et dubitamus adhuc factis extendere famam.*

88 *quod verisimile dixisset*] Hæc ego non intelligo, nec bene interpretatur Corradus, qui ad narrationes refert; nescio quomodo, cum de iis non sit sermo. Turbant autem contextum. Credo esse spuria et aliunde intrusa.

sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius.
Atque hic a magistris parum institutus, naturam habuit ad- p. 191. a.
mirabilem ad dicendum. industriam non sum expertus:
studium certe fuit. qui si me audire voluisset, ut cœperat,
honores, quam opes, consequi maluisset. Quidnam est, in-
quit, istud? et quemadmodum distinguis? Hoc modo, in- 281
quam. Cum honos sit præmium virtutis, judicio studioque
civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffra-
giis adeptus est, is mihi et honestus et honoratus videtur.
Qui autem occasione aliqua, etiam invitis suis civibus, na-
ctus est imperium, ut ille cupiebat, [89] hunc nomen honoris
adeptum, non honorem puto. Quæ si ille audire voluisset,
maxima cum gratia et gloria ad summam amplitudinem per-
venisset, adscendens gradibus magistratuum, ut pater ejus
fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum
P. Crasso, M. F. cum initio ætatis ad amicitiam se meam
contulisset, sæpe egisse me arbitror, cum eum vehementer
hortarer, ut eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam
majores ejus ei tritam reliquissent. Erat enim cum institu- 282
tus optime, tum etiam perfecte, planeque eruditus: inerat-
que et ingenium satis acre, et orationis non inelegans copia:
prætereaque sine arrogantia gravis esse videbatur, et sine
segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbuit æstus qui-
dam non insolitæ adolescentibus gloriæ: qui quia navarat
miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupie-
bat: cui muneri mos majorum ætatem certam, sortem incer-
tam reliquit. Ita gravissimo suo casu, dum Cyri et Alexandri
similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant; et L. Cras-
si, et multorum Crassorum inventus est dissimillimus. Sed ad 82
Calvum (is enim nobis erat propositus) revertamur: [90] qui ora- 283
tor fuisset, cum litteris eruditior, quam Curio, tum etiam accu-
ratius quoddam dicendi et exquisitius afferebat genus: quod
quamquam scienter eleganterque tractabat, nimium tamen
inquirens in se, atque ipse sese observans, metuensque ne
vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem [91] deperdebat.
Itaque ejus oratio nimia religione attenuata, doctis et at-

89 *hunc n. h. adeptum, non h. puto*] Ms. regius sic ordinat: *h. nomen honoris, non honorem adeptum puto.* Utrumque est Cicerone dignum.

90 *qui orator fuisset, cum* &c.] *Fuisset* vitiosum esse, animadvertit jam Corradus; qui corrigebat *qui or. fuit, sed* &c. In *fuit* bene, non in altero *sed.* nam quorsum dicat, *qui orator fuit*, quod nemo ignorabat? deinde *sed* non coit cum ceteris, *sed eruditior—afferebat.* Ego non audeo decernere de hoc loco: sed et *orator* mihi e glossa esse videtur: (quorsum enim additur?) et *fuit* legendum. Scrupulus superest in forma: *fuit cum literis eruditior, tum—afferebat.* nam in hac forma *fuit cum—tum*, utrinque adjectiva esse solent. Dicamus Ciceronem ἀνακολούθως scripsisse, et ab adjectivo ad verbum deflexisse?

91 *deperdebat*] Edd. pr. *dependebat.* Rivius correxit ut editur.

tente audientibus erat illustris: a multitudine autem, et á
foro, cui nata eloquentia est, devorabatur.
284 Tum Brutus, Atticum se, inquit, Calvus noster dici ora-
torem volebat. inde erat ista exilitas, quam ille de industria
[92] consequebatur. Dicebat, inquam, ita: sed et ipse erra-
bat, et alios etiam errare cogebat. Nam si quis eos, qui
nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide, attice putat di-
cere; is recte, nisi Atticum, probat neminem. Insulsita-
tem enim et insolentiam, tanquam insaniam quandam ora-
tionis, odit: sanitatem autem et integritatem, quasi reli-
gionem et verecundiam oratoris, probat. Hæc omnium de-
285 bet oratorum eadem esse sententia. Sin autem jejunitatem,
b. et siccitatem, et inopiam, dummodo sit polita, dum urbana,
dum elegans, in Attico genere ponit, hoc recte duntaxat:
sed quia sunt in Atticis alia meliora, videat, ne ignoret et
gradus, et dissimilitudines, et vim, et varietatem Atticorum.
Atticos, inquit, volo imitari. quos? nec enim est unum ge-
nus. Nam quid est tam dissimile, quam Demosthenes et
Lysias? quam idem, et Hyperides? [93] quam omnium ho-
rum Æschines? Quem igitur imitaris? Si aliquem, ceteri
ergo Attice non dicebant. si omnes: qui potes, cum sint
ipsi dissimillimi inter se? In quo etiam illud quæro, Pha-
lereus ille Demetrius Atticene dixerit. mihi quidem ex il-
lius orationibus redolere ipsæ Athenæ videntur. At est
floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lysias.
83 natura quædam, aut voluntas ita dicendi fuit. Et qui-
286 dem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se; sed
Attici tamen: quorum Charisius [94] multarum orationum;
quas scribebat aliis, cum cupere videretur imitari Ly-
siam: Demochares autem, qui fuit Demostheni sororis
filius, et orationes scripsit aliquot; et earum rerum histo-
riam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam
historico, quam oratorio genere perscripsit. At Charisii
vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut
287 veros illos præ se pæne agrestes putet. At quid est tam
fractum, tam minutum, tam in ipsa (quam tamen con-
sequitur) concinnitate puerile? Atticorum similes esse vo-
lumus. Optime. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis ne-
gare potest? Hos imitamur. Quo modo, qui sunt et inter
se dissimiles, et aliorum? Thucydidem, inquit, imitamur.
Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogita-
tis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator since-

92 *consequebatur*] Pro consectabatur, ut c. 83. et alibi. v. Clav.

93 *quam omnium horum*] int. dissimilis. c. 83. *dissimiles inter se et aliorum.*

94 *multarum orationum*] Sic edd. pr. Aliæ vitiose dederunt *multas orationes:* unde locum vitiosum putabat Corradus.

rus, et grandis etiam fuit: hoc forense, concertatorium, judiciale, non tractavit genus. Orationes autem, quas interposuit, (multæ enim sunt,) eas ego laudare soleo; imitari neque possim, si velim, nec velim fortasse, si possim. [95]Ut, si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulibus natum velit; nec rursus ita vetere, ut Opimium aut Anicium consulem quærat: (atqui eæ notæ sunt optimæ. credo: sed nimia vetustas nec habet eam, quam quærimus, suavitatem, nec est jam sane tolerabilis. num igitur, qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi 288
hauriendum putet? minime: sed quandam sequatur ætatem.) sic ego istis censuerim et novam istam, quasi de musto ac lacu, fervidam orationem fugiendam, nec illam præclaram Thucydidis nimis veterem, tamquam Anicianam notam, persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset et mitior. Demosthenem 84
igitur imitemur. O dii boni! quid, quæso, nos aliud agi- p. 192.
mus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti a. 289
enim videlicet Attici nostri, quod volunt, assequuntur. ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cum isti Attici dicunt, non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare si anguste et exiliter dicere, est Atticorum, sint sane Attici: sed in comitium veniant, [96]ad stantem judicem dicant. Subsellia grandiorem et pleniorem vocem desiderant. Volo 290
hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando et cedendo loco, corona multiplex, judex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes: risus, cum velit; cum velit, fletus: ut, qui hæc procul videat, etiamsi, quid agatur, nesciat; at placere tamen, et in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito Attice dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Æschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, et idem sincerum, et 291

95 *Ut si quis* &c.] Novæ periodi hic initium est. nam his, *ut si quis*, manifeste respondent infra: *sic ego:* in quo initium novæ sententiæ edd. male faciunt. *Atqui—sequatur ætatem*, sunt in parenthesi accipienda, quod non animadvertêre editores docti.

96 *ad stantem judicem dicant*] De *judice stante* hærent viri docti; ut Corradus. Credo cum Manutio ad Epp. ad Div. XIII, 10. intelligi judices leviorum causarum, quorum inter judices, qui vulgo dicuntur, aut proprie, nulla mentio. nisi quis malit prætorem intelligere, cum de plano respondet, aut arbitrum privatim sumtum.

[97] solidum, et exsiccatum genus orationis probant, nec illo
graviore ornatu oratorio utuntur, et hoc proprium esse At-
ticorum volunt; recte laudant. Est enim in arte tanta,
tamque varia, etiam huic minutæ subtilitati locus. ita fiet,
ut non omnes, qui Attice, iidem bene; sed, ut omnes, qui
bene, iidem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad
Hortensium.

85 Sane quidem, inquit Brutus; quamquam ista mihi tua
292 fuit perjucunda a proposita oratione degressio. Tum Atti-
cus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui.
Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo
tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu vero, inquam, Tite.
Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate di-
cunt fuisse, qua ille in Platonis, et Xenophontis, et Æschi-
nis libris utitur, facetam et elegantem puto. est enim et mi-
nime inepti hominis, et ejusdem etiam faceti, cum de sa-
pientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere
illudentem, [98] qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem
Socrates in cœlum effert laudibus Protagoram, Hippiam,
Prodicum, Gorgiam, ceteros; se autem omnium rerum in-
scium fingit et rudem. decet hoc nescio quomodo illum:
nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia,
qua tu es usus in omni sermone, cum, qualis quisque orator
fuisset, exponeres, vide, quæso, inquit, ne tam reprehenden-
b. da sit ironia, quam in testimonio. Quorsus, inquam, istuc?
293 non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudavisti
quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere.
Equidem in quibusdam risum vix tenebam, cum Attico Ly-
siæ Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule ho-
minem, vel potius summum et singularem virum: nemo di-
cet secus: sed oratorem? sed etiam Lysiæ similem? quo
nihil potest esse pictius. bella ironia, si jocaremur: sin as-
severamus, vide, ne religio nobis tam adhibenda sit, quam
294 [99] si testimonium dicamus. Ego enim Catonem tuum, ut
civem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique
cum prudentia et diligentia, tum omni virtute excellentem,
probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde lau-
do. significant enim quandam formam ingenii, sed admo-
dum impolitam, et plane rudem. Origines vero cum om-
nibus oratoris laudibus refertas diceres, et Catonem cum

97 *solidum*] Non ad integritatem referam cum Corrado, sed ad sequens *exsiccatum*, intelligoque ductum a cibo solido et sicco, qui opponitur molli et jurulento, estque saluber inprimis.

98 *qui eam sibi arrogant*] Scribendum est *arrogent*, ut facile quisque, admonitus saltem, sentiat.

99 *si testimonium dicamus*] Sic scripsit Cicero; non, *diceremus*, ut est in vulgatis: nam præcedit, *asseveramus—ne—religio adhibenda sit*.

Philisto et Thucydide comparares, Brutone te id censebas,
an mihi probaturum? quos enim ne e Græcis quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas hominem Tusculanum,
nondum suspicantem, quale esset copiose et ornate dicere.
Galbam laudas. si ut illius ætatis principem, assentior. sic 86
enim accepimus: sin ut oratorem, cedo, quæso, orationes, 295
(sunt enim,) et dic, hunc, quem tu plus, quam te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. paullum hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cujus tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius. addis etiam nescio quid augustius. nomine nos capis summi viri, vitæque elegantissimæ verissimis laudibus. Remove hæc: næ ista dulcis
oratio ita sit abjecta, ut eam aspicere nemo velit. Carbo- 296
nem in summis oratoribus habitum scio: sed cum in ceteris rebus, tum in dicendo, semper, quo nihil est melius, id laudari, qualecumque est, solet. Dico idem de Gracchis: etsi de iis ea sunt a te dicta, quibus ego assentior. omitto ceteros: venio ad eos, in quibus jam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi sine controversia magnos oratores, Crassum et Antonium. de horum laudibus tibi prorsus assentior: sed tamen non isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem legis Serviliæ tibi magistram fuisse. hæc germana ironia est. cur ita
sentiam, non dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto 297
igitur, quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de Cœlio dixeris. ii enim fuerunt certe oratores. quanti autem, et quales, tu videris. Nam illud minus curo, quod congessisti operarios omnes: ut mihi videantur mori voluisse nonnulli, ut a te in oratorum numerum referrentur.
Hæc cum ille dixisset, Longi sermonis [100] initium pepuli- 87
sti, inquam, Attice, remque commovisti, nova disputatione p. 193.
dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim a.
sunt libri cum aliorum, tum inprimis Catonis. intelliges, 298
nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quæ inventa nondum erant, florem et colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere: alium, ut arbitror, neminem. [1] Nec in hoc ironiam dixeris esse, quod eam orationem mihi magistram

100 *initium pepulisti*] Est e correctione Victorii, quam et nos sequimur. Mss. quidam *depulisti*, ut edd. Ven. Ald. Junt. male. Manutius et Lamb. edidere *detulisti*; itidem male, et sine sensu commodo. *Pepulisti* est movisti, quo verbo statim utitur. Sic supra c. 4. *quibus animorum partes pellerentur*, pro moverentur, quamquam alio tropo et sensu.

1 *Nec in hoc ironiam dixeris esse*] Sic fere edd. pr. Aldus e Ven. dedit *duxeris*, imitante Junta; quod defendit Rivius, qui eam lectionem se dicit reperisse, nempe in ed. Veneta. nec *duxeris* cum *esse* et substantivo, commode dicitur. Similiter e *dicitur* male factum *ducitur* in Top. c. 11.

fuisse dixerim. nam etsi tu melius existimare videris de ea,
si quam nunc habemus, facultate; tamen, adolescentes quid
299 in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod au-
tem plures a nobis nominati sunt, eo pertinuit (ut paullo
ante dixi) quod intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidis-
simi essent, quam pauci digni nomine evaderent. Quare
εἴρωνα me, ne si Africanus quidem fuit, (ut ait in historia sua
C. Fannius,) existimari velim. Ut voles, inquit Atticus.
Ego enim non alienum a te putabam, quod et in Africano
300 fuisset, et in Socrate. Tum Brutus, De isto postea: sed tu
(inquit, me intuens) orationes nobis veteres explicabis?
Vero, inquam, Brute: sed in Cumano, aut in Tusculano,
aliquando, [2] si modo licebit: quoniam utroque in loco vi-
88 cini sumus. Sed jam ad id, unde digressi sumus, rever-
tamur.

301 Hortensius igitur cum admodum adolescens orsus esset
in foro dicere, celeriter ad majores causas adhiberi cœptus
est. quamquam inciderat in Cottæ et Sulpicii ætatem, qui
annis decem majores, excellente tum Crasso et Antonio,
deinde Philippo, post Julio, cum iis ipsis dicendi gloria
comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in ullo
cognovisse me arbitror, ut, quæ secum commentatus es-
set, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogita-
visset. Hoc adjumento ille tanto sic utebatur, ut sua, et
commentata, et scripta, et, nullo referente, omnia adver-
302 sariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic,
ut in nullo umquam flagrantius studium viderim. nullum
enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut
meditaretur extra forum. sæpissime autem eodem die utrum-
que faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi:
duas quidem res, quas nemo alius: partitiones, quibus de
rebus dicturus esset, [3] et collectiones; memor et quæ es-
303 sent dicta contra, quæque ipse dixisset. Erat [4] in verborum
splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus:
eaque erat cum summo ingenio, tum exercitationibus ma-
ximis consecutus. rem complectebatur memoriter, divide-
bat acute, nec prætermittebat fere quidquam, quod esset in
causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. vox ca-
nora, et suavis. motus et gestus etiam plus artis habebat,

2 *si modo licebit*] Puto legendum *libebit.* nam licebat, propter vicinitatem; *quoniam utroque in loco vicini sumus.*

3 *et collectiones*] Ed. Ven. Med. *conjunctiones.* Ex re judicari de vera lectione debet. Intelligendæ autem sunt summæ dictorum vel a nobis, vel ab aliis, ut e sequentibus patet; cui rei videtur aptius *collectionis,* quam *conjunctionis* verbum: Gr. *συναγωγὴ,* ut dicit Cic. ad Att. IX, 10. quamquam nec hoc alienum. de Inv. I, 40. appellavit *conductionem.*

4 *in verborum splendore elegans*] int. diligens, delectum bene faciens. v. Clav. in h. v.

quam erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est
mortuus, Cotta pulsus, judicia intermissa bello, nos in fo-
rum venimus. Erat Hortensius in bello, primo anno miles, 89
altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam 304
M. Antonius: exercebatur una lege judicium Varia, ceteris b.
propter bellum intermissis: qui frequentes aderant (quam-
quam pro se ipsi dicebant) oratores, non illi quidem prin-
cipes, L. Memmius et Q. Pompeius, sed oratores tamen,
teste diserto uterque Philippo; [5] cujus in testimonio con-
tentio et vim accusatoris habebat, et copiam.

Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistrati- 305
bus erant, quotidieque fere a nobis in concionibus audie-
bantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quam-
quam is quidem silebat, ut erat semel a concione universa
relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed
tamen non infans: diserti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn.
Pomponius: et ii quidem habitabant in rostris. C. etiam
Julius, ædilis curulis quotidie fere accuratas conciones ha-
bebat: sed me cupidissimum audiendi primus dolor percus-
sit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens
acerrimo studio tenebar, quotidieque et scribens, et legens,
et commentans, [6] oratoriis tantum exercitationibus conten-
tus non eram. Jam consequente anno Q. Varius sua lege
damnatus excesserat. Ego autem, juris civilis studio, mul- 306
tum operæ dabam Q. Scævolæ, P. F. qui quamquam ne-
mini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respon-
dendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno pro-
ximus Sulla consule et Pompeio, fuit. tum P. Sulpicii in
tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi peni-
tus cognovimus. eodemque tempore, cum princeps Acade-
miæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico
bello domo profugisset, Romamque venisset, totum ei me
tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio conci-
tatus, in quo hoc etiam commorabar attentius, [7] quod etsi

5 *cujus in testimonio contentio* &c.] Hunc locum nunquam potui intelligere. Etiam Corradus hic nihil intelligebat. Nec vero apparet, quare tale quid hic dicatur, qualis sc. ille in testimoniis dicendis fuerit. Vereor ne sit appendicula aliunde inculcata.

6 *oratoriis tantum exerc.* &c.] Ed. Ven. Med. *oratoris:* sed spatio inter *i* et *s*, ut litera excidisse vel non expressa operis videatur. Itaque Aldus fecit *oratoriis*, sequente Junta, quod a nonnullis relictum est. Pro *tantum* Corradus habet *tamen*, nescio unde. Id est mollius sane: nam *tantum* sane redundat, cum sit in *contentus*. Jus etiam discebat Cicero et philosophiam.

7 *quod etsi—tamen sublata* &c.] Hæc forma orationis h. l. sane friget. Nec his ratio commode redditur antecedentis sententiæ. Edd. V. Med. Aldus, Junta, non habent *quod*. Rivius e libro vetere correxit, ut nunc est. Suspicor Ciceronem scripsisse: *quod et rerum—et sublata* &c. Nam manifestum est, Ciceronem duas causas studii commemorare, alteram a natura philosophiæ, alteram a temporum ratione, quibus eloquentiæ nullius post usus futurus videbatur. *Et* mutatum fuit casu in *etsi:* inde additum post

rerum ipsarum varietas et magnitudo summa me delecta-
tione retinebat; tamen sublata jam esse in perpetuum ratio
307 judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tres-
que proximo trium ætatum oratores erant crudelissime in-
terfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno
etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, et actori
90 summo causarum, et magistro. Hæc etsi videntur esse a
proposita ratione diversa, tamen idcirco a me proferuntur,
ut nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti, Brute,
possis, (nam Attico hæc nota sunt,) et videre, quemadmo-
dum simus in spatio Q. Hortensium ipsius vestigiis perse-
308 cuti. Triennium fere fuit urbs sine armis, [8] sed oratorum
p. 194. aut interitu, aut discessu, aut fuga; nam aberant etiam ado-
a. lescentes M. Crassus et Lentuli duo; primas in causis age-
bat Hortensius: magis magisque quotidie probabatur An-
tistius: Piso sæpe dicebat: minus sæpe Pomponius, raro
Carbo: semel aut iterum Philippus. At vero ego hoc tem-
pore omni, noctes et dies, in omnium doctrinarum medita-
309 tione versabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cum ha-
bitavisset apud me [9] mecumque vixisset, nuper est domi
meæ mortuus. a quo cum in aliis rebus, tum studiosissime
in dialectica exercebar; quæ quasi contracta et adstricta
eloquentia putanda est: sine qua etiam tu, Brute, judica-
visti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilata-
tam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, et
ejus artibus variis atque multis, ita eram tamen deditus, ut
310 ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Com-
mentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum
M. Pisone, et cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie;
idque faciebam multum etiam latine, sed græce sæpius:
[10] vel quod Græca oratio plura ornamenta suppeditans, con-
suetudinem similiter latine dicendi afferebat: vel quod a
Græcis summis doctoribus, nisi græce dicerem, neque cor-
311 rigi possem, neque doceri. Tumultus interim pro recupe-
randa republica, et crudelis interitus oratorum trium, Scæ-
volæ, Carbonis, Antistii: reditus Cottæ, Curionis, Crassi,
Lentulorum, Pompeii: leges et judicia constituta: recu-
perata respublica: ex numero autem oratorum Pomponius,

tamen. Melius nihil nec reperi, nec ipse excogitare potui.

8 *sed oratorum* &c.] Forte melius *et.* Mox *Hortensius: magis magisque q. pr. A.* Sic interpunxit primus J. Gron. cum edd. vett. referant ad Hortensium: in qua interpunctione *magis* delendum sit et *Antistius* delendus. Est idem, qui c. 63. memoratur, ut ex rebus ibi de eo traditis intelligitur: et quia ibi pariter traditur, eum paullatim cœpisse placere, Gronovii rationem probandam puto.

9 *mecumque vixisset*] Ed. Rom. *cum Quinto vixisset.* Ven. Med. Ald. Junt. &c. *cumque vixisset.* Vulgatum est a correctione Rivii.

10 *vel—latine dicendi afferebat.*] Sequitur *vel—corrigi non possem.* Unde corrigendum videtur *afferret.* Sic c. 93. pr. *credo, quod videret—negligeret autem eos.*

Censorinus, Murena sublati. tum primum nos ad causas, et privatas et publicas, adire cœpimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore 312
Moloni dedimus operam: dictatore enim Sulla, legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima causa publica, pro Sex. Roscio dicta, [11] tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non digna nostro patrocinio videretur. deinceps inde multæ, quas non minus diligenter elaboratas, et tanquam elucubratas afferebamus.

Nunc, quoniam totum me, non nævo aliquo aut crepun- 91
diis, sed corpore omni, videris velle cognoscere, complectar 313
nonnulla etiam, quæ fortasse videantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas et infirmitas corporis: procerum et tenue collum: qui habitus et quæ figura non procul abesse putatur a vitæ periculo, [12] si accedit labor et laterum magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quod omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, et totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me et amici et medici hortarentur, ut 314
causas agere desisterem: quodvis potius periculum mihi adeundum, [13] quam a sperata dicendi gloria discedendum putavi. Sed cum censerem, remissione et moderatione vo- b.
cis, et commutato genere dicendi, me et periculum vitare posse, et temperatius dicere: ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaque cum essem biennium versatus in causis, et jam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. Cum 315
venissem Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris Academiæ nobilissimo et prudentissimo philosopho, fui, studiumque philosophiæ numquam intermissum, a primaque adolescentia cultum, et semper auctum, hoc rursus summo auctore et doctore, renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem et non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam. Post a me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus, [14] quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo judicio, tota Asia, illis temporibus, disertissimus: et, si nihil habere molestiarum,

11 *tantum comm. habuit*] Ed. Ven. Med. *habui*, quod et in Mss. duobus repertum probat Gruterus. non male; secundum contextum quidem. *caussa p. dicta*, in ablativo capienda.

12 *si accedit labor*] Sine dubio Cicero scripsit *accedat:* nam præcedit *putatur non abesse a periculo.*

13 *quam a sperata gloria discedendum*] Videtur Cicero *desciscendum* scripsisse; nam *discedere a sperata gloria*, vix bene et commode dicitur; at *a spe desciscere*, commode.

14 *quorum erat princeps*] Suspicatus aliquando sum: *Horum erat p.* ne relativum concurreret brevi intervallo. Sed vid. ad c. 67.

nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari
316 recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes. erat etiam Æschylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romæ audiveram, Molonem, applicavi, cum actorem in veris causis, scriptoremque præstantem, tum in notandis animadvertendisque vitiis, et instituendo docendoque prudentissimum. Is dedit operam (si modo id consequi potuit) ut nimis redundantes nos, et superfluentes juvenili quadam dicendi impunitate et licentia, reprimeret, et quasi extra ripas diffluentes coërceret. Ita recepi me biennio post, non modo exercitatior, sed prope mutatus. nam et contentio nimia vocis reciderat, et quasi referverat oratio, lateribusque vires, [15] et corpori mediocris habitus accesserat.

92 Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupidi-
317 tate incitarent, Cotta et Hortensius: quorum alter remissus, et lenis, et propriis verbis comprehendens solute et facile sententiam: alter ornatus, acer, et non talis, qualem tu eum, Brute, jam deflorescentem cognovisti, sed verborum et actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quod et dicendi ardore eram propior, et ætate conjunctior. Etenim videram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, [16] priores tamen agere partes Hortensium. Acrem enim oratorem, incensum, et agentem, et canorum, concursus hominum, forique strepi-
318 tus desiderat. Unum igitur annum, cum rediissemus ex Asia, causas nobiles egimus, cum quæsturam nos, consulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortensius. Interim me
p. 195. quæstorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex consulatu
a. est profectus in Galliam: princeps et erat et habebatur Hortensius. Cum autem anno post e Sicilia me recepissem, jam videbatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, et habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium et eloquentiam meam perspicias, unde
319 longe absum, sed ut laborem, et industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, et in principibus patronis, quinquennium fere versatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen veni designatus ædilis cum designato consule
93 Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum

15 *et corpori med. hab. accesserat.*] Edidi *corpori* pro vulgato *corporis*, quod sine dubio vitiosum est. Respondent sibi nimis clare *lateribus vires*, *corpori habitus acc.* nec *habitus corporis* accessit lateribus.

16 *priores partes agere*] int. plus esse in Hortensio, eumque plus efficere Cotta.

enumerationem oratoriam, verum etiam præcepta quædam desiderat: quid tanquam notandum et animadvertendum sit in Hortensio, breviter licet dicere. Nam is post consu- 320
latum (credo quod videret, ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui consules non fuissent,) summum illud suum studium remisit, quo a puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe vivere. Primus, et secundus annus, et tertius tantum quasi de picturæ veteris colore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo, sed existimator doctus et intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, et in ceteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate et continuatione verborum adhærescens, sui dissimilior videbatur fieri quotidie.
Nos autem non desistebamus, cum omni genere exercitatio- 321
nis, tum maxime stilo, nostrum illud, quod erat, augere, quantumcumque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc spatio, et in iis post ædilitatem annis, et prætor primus, et [17] incredibili populari voluntate sum factus. Nam cum propter assiduitatem in causis et industriam, tum propter exquisitius et minime vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi novitate converteram. Nihil de me 322
dicam: dicam de ceteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitius, quam vulgus hominum, studuisse litteris, quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium bene factorum beneque dictorum: nemo, qui jus civile didicisset, rem ad privatas causas, et ad oratoris prudentiam, maxime necessariam: nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, [18] ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret: nemo, qui breviter arguteque, incluso adversario, laxaret judicum animos, atque a severitate paullisper ad hilaritatem risumque traduceret: nemo, qui dilatare posset, atque a propria ac definita disputatione hominis ac temporis, ad communem quæstionem universi generis orationem [19] traducere: nemo, qui delectandi gratia digredi b.
parumper a causa, nemo, qui ad iracundiam magnopere judicem, nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui animum ejus (quod unum est oratoris maxime proprium) 94
quocumque res postularet, impellere. Itaque, cum jam 323

17 *incredibili populari voluntate*] Melius *populi:* sic enim alibi semper loquitur in hac re, nunquam, quod notarim, aliter, et eo quo hic in vulgatis modo.

18 *ex qua, si quando opus esset, ab inferis*] Durum utique est, *ex qua— ab inferis.* an excidit *quasi,* quia mox præcessit *qua, si: ex qua, si q. o. e. quasi ab inferis l. t. excitaret.*

19 *traducere—impellere.*] Sic dedi pro vulgatis *traduceret—impelleret.* nam sunt hic meri infinitivi, qui a *posset* pendent. Similes aberrationes in libris aliis notavimus.

pæne evanuisset Hortensius, et ego anno meo, sexto autem post illum consulem, consul factus essem, revocare se ad industriam cœpit: ne, cum pares honore essemus, aliqua re superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferret, conjunctissime versati sumus: consulatusque meus, qui illum primo leviter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude
324 conjunxerat. Maxime vero perspecta est utriusque nostrum exercitatio paullo ante, quam perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subito et obmutuit: cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, novi veniebamus quotidie. quibus quidem causis tu etiam, Brute, præsto fuisti, compluresque et nobiscum, et solus egisti: ut, qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. Annis ante decem causas agere cœpit, quam tu es natus. idem quarto et sexagesimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt.

95 Sed, si quærimus, cur adolescens magis floruerit dicen-
325 do, quam senior Hortensius; causas reperiemus verissimas duas. [20] Primum, quod genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis concessum, quam senectuti. Genera autem Asiaticæ dictionis, duo sunt: unum sententiosum et argutum, sententiis non tam gravibus et severis, quam concinnis et venustis; qualis in historia Timæus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles, frater ejus, fuit: quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quam verbis volucre atque incitatum; quali est nunc Asia tota, nec flumine solum orationis, sed etiam exornato et faceto genere verborum: in quo fuit Æschylus Cnidius, et meus æqualis Milesius Æschines. In iis erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat.
326 Hæc autem (ut dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus: in senibus gravitatem non habent. Itaque Hortensius utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim et Meneclium illud studium crebrarum venustarumque sententiarum: in quibus, ut in illo Græco, sic in hoc, erant quædam magis venustæ dulcesque sententiæ, quam aut necessariæ, aut interdum utiles. Et erat

20 *Primum*] Sine dubio debet esse *primam*, sc. causam: maxime quia sequitur *quod*. Si *primum* scripsisset, sequeretur, *genus erat* &c. sine *quod*.

oratio cum incitata et vibrans, tum etiam accurata et po-
lita. [21] Non probabantur hæc senibus. Sæpe videbam cum p. 196.
irridentem, tum etiam irascentem et stomachantem Philip- a.
pum. sed mirabantur adolescentes, multitudo movebatur.
Erat excellens judicio vulgi, et facile primas tenebat adole- 327
scens. Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat
parum, tamen aptum esse ætati videbatur: et certe, quod
et ingenii quædam forma lucebat, et exercitatione perfecta
erat, verborumque adstricta comprehensio, summam homi-
num admirationem excitabat. Sed, cum jam honores, et
illa senior auctoritas gravius quiddam requireret, remane-
bat idem, nec decebat idem: quodque exercitationem stu-
diumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concin-
nitas illa crebritasque sententiarum pristina manebat, sed ea
vestitu illo orationis, quo consueverat, ornata non erat: hoc
tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quam placuisset, si
illum flagrantem studio, et [22] florentem facultate, audire
potuisses. Tum Brutus, Ego vero, inquit, et ista, quæ 96
dicis, video qualia sint, et Hortensium magnum oratorem 328
semper putavi, maximeque probavi pro Messalla dicentem,
cum tu abfuisti. Sic ferunt, inquam, idque declarat toti-
dem, quot dixit, ut aiunt, scripta verbis oratio. Ergo ille a
Crasso consule et Scævola usque ad Paullum et Marcellum
consules floruit; nos in eodem cursu fuimus a Sulla dicta-
tore ad eosdem fere consules. Sic Q. Hortensii vox exstin-
cta fato suo est, nostra publico. Melius, quæso, ominare, 329
inquit Brutus. Sit sane ut vis, inquam; et id non tam
mea causa, quam tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea
non vidit cum fierent, quæ providit futura. Sæpe enim in-
ter nos impendentes casus deflevimus, cum belli civilis cau-
sas, in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a
publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum vi-
detur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseriis,
quæ consecutæ sunt, morte vindicasse.

Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi 330
oratoris, mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relicti su-
mus, domi teneamus eam, septam liberali custodia: et hos
ignotos atque impudentes procos repudiemus, tueamurque,
ut adultam virginem, caste, [23] et ab amatorum impetu,

21 *Non probabantur hæc senibus.*] Sic dedi pro *probantur*, quod manifeste vitiosum erat. Non in genere, quid senibus displiceat, dicere voluit, sed quid tum senserint: et præcedit *erat:* sequitur, exempli caussa, *sæpe videbam:* contrarium est, *sed mirabantur adolescentes*. Res est ita evidens, ut mirer, tam diu hoc intactum mansisse.

22 *florentem facultate*] Quis dixit unquam *florere facultate*, et sic nude? Cicero videtur scripsisse *fl. ætate*. Nam refertur totum hoc ad præcedentia i. e. ad juvenilem ætatem ejus et studium exercendi.

23 *et ab armatorum impetu*] Quid hic *armati*, in adulta et casta virgine tuenda? Sine dubio verum est, quod

quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo,
me in vitam paullo serius, tanquam in viam, ingressum,
priusquam confectum iter sit, in hanc reipublicæ noctem
incidisse: [24] tamen ea consolatione sustentor, quam tu
mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis litteris; quibus me
forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quæ
de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuoque, vi-
331 verent: quæ, si recte esset, salute reipublicæ; sin secus,
interitu ipso, testimonium meorum de republica consilio-
97 rum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo; cujus in ado-
b. lescentiam, per medias laudes quasi quadrigis vehentem,
transversa incurrit misera fortuna reipublicæ. [25] hic me
dolor tangit, hæc me cura sollicitat, et hunc mecum, so-
cium ejusdem et amoris et judicii. Tibi favemus, te tua
frui virtute cupimus: tibi optamus eam rempublicam, in
qua duorum generum amplissimorum renovare memoriam
atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud
curriculum: tu illuc veneras unus, qui non linguam modo
acuisses exercitatione dicendi, sed et ipsam eloquentiam
locupletavisses graviorum artium instrumento, et iisdem ar-
tibus decus omne virtutis cum summa eloquentiæ laude
332 junxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod et ipse
republica careas, et illa te. Tu tamen, etsi cursum ingenii
tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis, contine
te in tuis peremnibus studiis, et effice id, quod jam prope-
modum, vel plane potius effeceras, ut te eripias ex ea,
quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum.
Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas cum
domo haurire non posses, arcessivisti ex urbe ea, quæ do-
mus est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patro-
norum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longe elo-
quentissimus Græciæ? quid illa vetus Academia, atque ejus
heres Aristus, hospes et familiaris meus, siquidem similes
333 majoris partis oratorum futuri sumus? Nonne cernimus,
vix [26] singulis ætatibus binos oratores laudabiles consti-

placuit Lambino, *amatorum:* ante dixit *procos* impudentes.

24 *tamen ea consolatione &c.*] De hoc loco, olim in edd. perturbato, v. Budæus ad Pand. p. m. 57. Ceterum in *quæ de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuoque, viverent:* illud alterum *me* suo loco sublatum, post *mortuoque* poni velim. Nam ibi inepte redundat, hic incommode abest. Corradus etiam commemorat pro varia lectione *etiam tacente* sine *me*, nescio unde.

25 *hic me dolor tangit*] Corradus et Lambinus corrigunt *angit*, rectissime. Etsi recte etiam *dolor* dicitur *tangere*, (v. ad Verr. II, 34. ubi male *tangebatur* mutatum erat in *angebatur*,) tamen hoc loco dici non potest, quia *dolor* dicitur pro re quæ dolet: debebat enim proprie dicere, *hoc* dolet, *hoc* sollicitat: sed expressit per substantiva doloris et curæ. Hic ergo non poterat dicere *dolor tangit*, sed *angit*.

26 *singulis—binos—constitisse*] Eleganter: e rationibus ducta forma loquendi. v. Clav. Frustra igitur, non assecutus elegantiam verbi Rivius, malebat *extitisse*.

tisse? Galba fuit inter tot æquales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, et Cato cedebat senior, et qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore et liberiore genere dicendi; quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit: Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius, nihil dico amplius: tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, * si operosa est concursatio magis opportunorum, * *

M. TULLII CICERONIS
AD
MARCUM BRUTUM
ORATOR.

ARGUMENTUM.

Hujus libri summum consilium hoc est, ut perfecti ab omnibus partibus et absoluti oratoris species quædam et forma effingatur, quam intuens futurus orator, ad perfectam eloquentiam conformare orationem possit. Summa autem totius disputationis huc redit, ut orator perfectus is sit, qui tria illa dicendi genera ita habeat in potestate, ut parva summisse, modica temperate, magna graviter dicere possit. vid. c. 29. Hanc disputationem ita instruxit, ut posito tanquam fundamento eloquentiæ philosophiæ studio, c. 3. 4. primo de tribus dicendi generibus agat, eaque occasione verum Atticum dicendi genus hoc esse aiat, quod omnia apte possit eloqui, non aridum illud et jejunum, quod quidam consectarentur, c. 5—9. deinde vero tria oratori videnda ostendat, quid, quo loco, et quomodo dicat, quorum primum in inventione, alterum in dispositione, tertium in elocutione versetur, c. 10—18. ac summam eloquentiæ vim in elocutione positam doceat, quæ tum quidem perfecta sit, cum sit ad docendum, delectandum, flectendum accommodata, h. e. tribus illis generibus commode utatur, cujusmodi elocutio quibus quasi signis agnoscatur et judicetur, fuse persequitur c. 19—38. Tandem ipsa forma ac character orationis traditur, et de verborum sententiarumque luminibus c. 39. 40. ac tandem de collocatione verborum c. 44. sqq. agit. Ea autem cernitur, vel cum extrema cum primis apte cohærent et enunciantur suavissimis vocibus; vel cum forma ipsa concinnitasque verborum conficit orbem suum; vel tertio cum periodi apte numeroseque cadunt. Itaque tandem agitur de numero, cujus origo c. 52. causa c. 53. natura c. 53. sqq. et usus c. 61. sqq. declaratur.

UTRUM difficilius aut majus esset negare tibi sæpius 1
idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu multumque, 1

p. 197. Brute, dubitavi. Nam et negare ei, quem unice diligerem,
a. cuique me carissimum esse sentirem, præsertim et justa pe-
tenti, et præclara cupienti, durum admodum mihi videba-
tur: et suscipere tantam rem, quantam non modo facultate
consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti;
vix arbitrabar esse ejus, qui vereretur reprehensionem do-
2 ctorum atque prudentium. Quid enim est majus, quam, cum
tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, judicare, quæ sit
optima species, et quasi figura dicendi? Quod quoniam me
sæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi spe, quam ex-
periundi voluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obse-
cutus, desiderari a te prudentiam meam, quam, si id non
3 fecerim, benivolentiam. Quæris igitur, idque jam sæpius,
quod eloquentiæ genus probem maxime, et quale mihi vi-
deatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum et
perfectissimum judicem. In quo vereor, ne, si id, quod
vis, effecero, eumque oratorem, quem quæris, expressero,
tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, [1] expe-
4 riri nolint, quod se assequi posse diffidant. Sed par est
omnes omnia experiri, qui res magnas et magno opere ex-
petendas concupiverunt. Quodsi quem aut natura sua, aut
illa præstantis ingenii vis forte deficiet, aut minus instru-
ctus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum
cursum, quem poterit. Prima enim sequentem, honestum
est in secundis tertiisque consistere. Nam in poëtis, non
Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilo-
cho, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horum vel secundis,
5 vel etiam infra secundos. Nec vero Aristotelem in philo-
sophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis: nec ipse
Aristoteles admirabili quadam scientia, et copia, ceterorum
2 studia restinxit. [2] Nec solum ab optimis studiis excellentes
viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus
suis removerunt, qui aut Ialysi, quem Rhodi vidimus, non
potuerunt, aut Coæ Veneris pulcritudinem imitari. Nec
simulacro Jovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti,
reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quo progredi
possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujus-
b. que genere laus, ut, cum summa miraremur, inferiora ta-
6 men probaremus. In oratoribus vero, Græcis quidem, ad-
mirabile est, quantum inter omnes unus excellat. Attamen,
cum esset Demosthenes, multi oratores, magni, et clari fue-
runt, et antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non

1 *experiri nolent*] Delevi *id*, quod ab Aldo et Junt. additum est. Putavi etiam melius esse *nolint*, quam *nolent*. Ecce vero sic Ms. V. itaque recepi.

2 *Nec solum — deterriti non sunt, sed ne opifices quidem.*] Negatio alias in hac forma, sp. sequente *ne quidem*, omittitur. v. Clav. in *non modo*: eamque delendam puto.

est, cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: et in præstantibus rebus, magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. At- 7
que ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius: quod in perpetuitate dicendi non sæpe, atque haud scio an umquam, [3] in aliqua autem parte elucet aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil 8
esse in ullo genere tam pulcrum, quo non pulcrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest: cogitatione tantum, et mente complectimur. Itaque et Phidiæ simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, et his picturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus pulcriora. Nec vero ille artifex, cum faceret Jo- 9
vis formam, aut Minervæ, contemplabatur aliquem, e quo similitudinem duceret; sed ipsius in mente insidebat species pulcritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem artem et manum dirigebat. Ut igitur in formis et figuris est aliquid perfectum et excel- 3
lens, cujus ad cogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa cadunt: sic perfectæ eloquentiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has re- 10
rum formas appellat ideas ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor et magister, Plato: easque gigni negat, et ait semper esse, ac ratione et intelligentia contineri: cetera nasci, occidere, fluere, labi; nec diutius esse uno et eodem statu. [4] Quidquid est igitur, de quo ratione et via disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciemque redigendum.

Ac video, hanc primam ingressionem meam non ex ora- 11
toris disputationibus ductam, sed e media philosophia repetitam, et eam quidem cum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus: quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte repetita videatur: aut reprehendent, quod inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem 12

3 *in aliqua a. p. elucet al.* &c.] Edidimus *elucet* pro *eluceat;* nam conjunctivus locum hic habere nullo modo potest.

4 *Quidquid est igitur* &c.] Hoc cohæret cum illo: *Sed ego sic statuo:* estque inde conclusio: Quia in omni genere rerum aliquid est summum atque perfectum, quod non reperitur in singulis exemplis: sequitur, id, quod velimus accurate explicare, esse ad illius summæ perfectionis exemplum revocandum.

et me sæpe nova videri dicere intelligo, cum pervetera dicam, sed inaudita plerisque: et fateor, me oratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum offi-
p. 193. cinis, sed ex Academiæ spatiis exstitisse. Illa enim sunt
a. curricula multiplicium variorumque sermonum, in quibus Platonis primum impressa sunt vestigia: sed et hujus et aliorum philosophorum disputationibus et exagitatus maxime orator est, et adjutus. Omnis enim ubertas, et quasi silva dicendi, ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas: quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestio-
13 ribus Musis reliquerunt. Sic eloquentia hæc forensis, spreta a philosophis, et repudiata, multis quidem illa adjumentis magnisque caruit; sed tamen ornata verbis atque sententiis, jactationem habuit in populo, nec paucorum judicium reprehensionemque pertimuit. Ita et doctis eloquentia popu-
4 laris, et disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur
14 in primis, (quod post magis intelligetur,) sine philosophia non posse effici, quem quærimus, eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adjuvet, ut palæstra histrionem. parva enim magnis sæpe rectissime conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de magnis variisque rebus sine
15 philosophia potest quisquam dicere. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præstitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ physici fuerit auditor: a quo censet, eum, cum alia præclara quædam, et magnifica didicisset, uberem et fœcundum fuisse, gnarumque (quod est eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest: cujus ex epistolis intelligi licet,
16 quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec vero sine philosophorum disciplina, genus et speciem cujusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus: nec judicare, quæ vera, quæ falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cujus cognitio [5] magnam orationis suppeditat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus? [6] sine multa earum ipsarum rerum
5 disciplina, aut dici, [7] aut intelligi potest? Ad has tot, tan-
17 tasque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut veram illam et absolutam elo-

5 *magnam orationis s. c.*] Ed. Ven. Med. Asc. *oratoris:* videntur dare voluisse *oratori;* quod admodum placet: estque frequens utriusque verbi confusio, cujus jam exempla vidimus.

6 *sine multa earum*] Edd. pr. *sine multarum rerum disc.*

7 *aut intelligi potest*] Ed. Ven. Med. Junt. habent *posse;* quasi pendeat a *quid dicam.* Forte in principio ante *sine* excidit *an,* absorptum ab ultima syllaba antecedentis verbi.

quentiam nemo consequatur, quod alia intelligendi, alia di-
cendi disciplina est: et ab aliis, rerum; ab aliis, verborum
doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas 18
eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, vir natura
peracutus et prudens, in eo libro, quem unum reliquit, di-
sertos ait se vidisse multos, eloquentem omnino neminem.
Insidebat videlicet in ejus mente species eloquentiæ, quam
cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo
ingenio (sic enim fuit) multa et in se et in aliis desiderans, b.
neminem plane, qui recte appellari eloquens posset, vide-
bat. Quodsi ille nec se, nec L. Crassum eloquentem puta- 19
vit: habuit profecto comprehensam animo quandam for-
mam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus ali-
quid aut plura deerant, in eam formam non poterat inclu-
dere. Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem
numquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus umquam
fuit: quem si imitari atque exprimere non possumus, quod
idem ille vix Deo concessum esse dicebat; at qualis esse
debeat, poterimus fortasse dicere.

Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis qui- 20
dam floruerunt: peræque autem (id quod volumus) per-
pauci in omnibus. Nam et grandiloqui, ut ita dicam, fue-
runt cum ampla et sententiarum gravitate, et majestate
verborum, vehementes, varii, copiosi, graves: ad permo-
vendos et convertendos animos instructi et parati. quod
ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta,
neque conclusa: [8]alii lævi, et structa, et terminata: Et
contra tenues, acuti, omnia docentes, et dilucidiora, non
ampliora, facientes, subtili quadam et pressa oratione li-
mati. In eodemque genere alii callidi, sed impoliti, et con- 6
sulto rudium similes et imperitorum: alii in eadem jejuni-
tate concinniores, id est, faceti, florentes etiam, et leviter
ornati. Est autem quidam interjectus, inter hos medius; 21
et quasi temperatus, nec acumine posteriorum, [9]nec flumi-
ne utens superiorum, ut cinnus amborum, in neutro excel-
lens, utriusque particeps; vel utriusque (si verum quæri-
mus) potius expers. Isque uno tenore, ut aiunt, in di-
cendo fluit, nihil afferens præter facilitatem et æquabilita-

8 *alii lævi et structa*] Correxi *structa* pro vulg. *instructa*; quod e vicinia huc translatum est, nec ullo modo hic locum habet. oratio *structa* apta est h. l. de qua v. Clav. quæ opponitur tristi et horridæ orationi.

9 *nec flumine utens super. ut cinnus amborum.*] Primum edidimus *flumine* pro *fulmine*; quia aptius rei, et quia sic est apud Nonium; e quo cum *ut cinnus* receptum sit, quare non et *flumine* recipiatur? In altero, *ut cinnus*, vetus lectio librorum est *vicinus amborum*, pro quo ex admonitu Rivii receptum est *ut cinnus* e Nonio. Ceterum etsi *ut* possum concoquere; nam et c. 24. est *sumere, ut mutuo*: tamen malim h. l. *velut cinnus a.* et *vicinus* forte natus est e compendiis *vltcinus*.

tem: aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemque orationem ornamentis modicis verborum sententiarumque di-
22 stinguit. Horum singulorum generum quicumque [10] vim [singulis] consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum est, satisne id, quod volumus,
7 effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem ornate ac graviter, iidem versute et subtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus! esset egregium non quærere externa, domesticis esse
23 contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem, qui vim accommodarit ad eam, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognoverim. Hoc nec gravior exstitit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut
p. 199. dici se desiderant Atticos, aut ipsi attice volunt dicere, ut
a. mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. quid enim sit Atticum, discant, eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate sua, meti-
24 antur. Nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, judicio minus firmo præditos, docere, quæ sit propria laus Atticorum, non alienum puto.

8 Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, et ad eorum ar-
25 bitrium et nutum totos se fingunt et accommodant. Itaque Caria, et Phrygia, et Mysia, quod minime politæ, minimeque elegantes sunt, adsciverunt aptum suis auribus opimum quoddam, et [11] tanquam adipatæ dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato interjecto mari) Rhodii numquam probaverunt, Græci multo minus, Athenienses vero funditus repudiaverunt: quorum semper fuit prudens sincerumque judicium, nihil ut possent, nisi incorruptum, audire, et elegans. eorum religioni cum serviret orator, nullum ver-
26 bum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem præstitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima, [12] summissus a primo; deinde, dum

10 *vim singulis consecuti sunt.*] Quid *singulis?* nihil aliud esse potest, quam in singulis generibus. Sed id jam ante dictum. Delendum puto.

11 *tanquam adipatæ dictionis genus*] Edd. vett. *adipale*, quod defendit Strebæus; mihique magis placet, quia ad genus debet pertinere verbum, ut alterum *opimum*.

12 *summissus a primo, deinde — pressus.*] Sic sine hæsitatione edidimus pro *summissius* et *pressius*, quod latinitas non patitur, et natum est ex ultimo *audacius*, cui hæc sunt per inscitiam conformata, cum nihil habeant conjunctionis cum verbo *exsultavit*.

de legibus disputat, pressus: post sensim incedens, judices ut vidit ardentes, in reliquis exsultavit audacius. Ac tamen [13]in hoc ipso, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Æschines [14]quædam, et exagitat; illudensque, [15]dira, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quinetiam quærit ab ipso, cum quidem [16]eum belluam appellet, utrum illa verba, an portenta sint: ut Æschini ne Demosthenes quidem videatur attice dicere. Facile est enim ver- 27
bum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque restinctis jam animorum incendiis irridere. Itaque se purgans jocatur Demosthenes: negat, in eo positas esse fortunas Græciæ, [17]*hoc an illud verbum dixerit*, huc an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur, ut putidus? Cum vero inclinata ululantique voce, more Asiatico, canere cœpisset, quis eum ferret? aut quis potius non juberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes et religiosas qui se 9
accommodant, ii sunt existimandi attice dicere. Quorum 28
genera plura sunt; hi unum modo quale sit, suspicantur. Putant enim, qui horride inculteque dicat, modo id eleganter enucleateque faciat, eum solum attice dicere. Errant, 29
quod solum: quod attice, non falluntur. Istorum enim judicio si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit attice, cui primæ sine controversia deferebantur. qui si tenui genere uteretur, numquam ab Aristophane poëta fulgere, tonare, permiscere Græciam dictus esset. Dicat igitur attice venustissimus ille scriptor, ac politissimus, Lysias. quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse At- b.
ticum in Lysia, non quod tenuis sit, atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens aut ineptum. Ornate vero, et graviter, et copiose dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit

13 *in hoc ipso—examinante* &c.] Sic edd. pr. et Lips. ex quo post male factum *examinans*: idque a Rivio in *examinante* correctum, velut per conjecturam. Et ille habebat in manibus ed. Rom. et Ven. quæ *examinante* habent. Ergo aut se jactavit temere, aut h. l. non inspexit libros.

14 *quædam*] Nempe tropica verba, ut ἀμπελουργεῖν, ἀνατέμνειν τὰ κλήματα, ὑποτέμνειν νεῦρα, φορμοῤῥαφεῖν, βελόνας διείρειν.

15 *dira, odiosa*] Vulgg. *dura*, ut ed. Rom. Lips. at *dira* ceteræ edd. pr. quod melius respondet græco μιαρά. *dura* esset idem, quod *intolerabilia*. In exemplo ed. Ven. *dira* correctum est *dura*.

16 *eum belluam appellet*] Gr. κίναδος. *portenta* sunt Æschinis θαύματα.

17 *in hoc eum, huc* &c.] Hæc est vetus et constans librorum lectio, sed nullius sensus. In Ed. Vict. stella posita est. Camerarius ejecit *in hoc eum*, et alterum modo servavit. Ambrosius in Luc. II, 2. p. 1296. ed. Mab. laudat hinc, *hoc an illo verbo usus sit*, qua sensum bene, sed an sint ipsa Ciceronis verba, pro certo dici non potest. Quidam corrigunt, *hoc an illud* sc. dixerit: quod non displicet Victorio. Fr. Gryphius dedit, *hoc an illud verbum dixerit*: sine libris latinis, ut opinor; et tamen fideliter expressum est de Græco Demosthenis de Coron. c. 68. εἰ τουτὶ τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ μὴ τουτὶ διαλεχθείην. Itaque hoc secutus sum, ut tamen sensus esset in textu.

30 Æschines, neve Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui [18] se Thucydidios esse profitentur, novum quoddam imperitorum et inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur: non illum quidem amplum, atque grandem; subtilem et elegantem tamen, et qui in forensibus causis possit præclare consistere. Thucydides autem res gestas et bella narrat, et prœlia, graviter sane, et probe: sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, et publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras abditasque sententias, vix ut intelligantur: quod
31 est in oratione civili vitium vel maximum. Quæ est autem in hominibus tanta perversitas, ut, inventis frugibus, glande vescantur? An victus hominum, Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro umquam Græcorum rhetorum a Thucydide [19] quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, severus, gravis; non ut in judiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque numquam est nu-
32 meratus orator. [20] Nec vero, si historiam non scripsisset, nomen ejus exstaret, cum præsertim fuisset honoratus et nobilis. Hujus tamen nemo neque verborum, neque sententiarum gravitatem imitatur: sed, cum mutila quædam, et hiantia locuti sunt, quæ vel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant [21] esse Thucydidas. Nactus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet: cujus sermo est ille quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus.

33 Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, [22] et eadem eloquentia informandum, quam in nullo
10 cognovit Antonius. Magnum opus omnino et arduum, Brute, conamur: sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, et semper amavi ingenium, studia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis, non desiderio solum (quo quidem conficior) congressus nostros, consuetudinem victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam [23] ad-

18 *se Thucydidios esse prof.*] *Esse* delendum videtur. nec enim solet in hac forma loquendi addi.

19 *quidquam duxit*] Hoc non de sententiis et verbis singulis intelligi debet, quæ multa ab eo sumsere Demosthenes et alii, sed de iis, quæ propria sunt oratoris.

20 *Nec vero—nomen ejus exstaret*] Immo exstaret, et id ipse ratione ostendit Cicero: quod fuit magistratus &c. Ergo negatio excidit, quod et Lambinus sensit; quam adderem, si decernere possem, quo loco ponenda esset, utrum *non exstaret*, an *non nomen ejus exstaret*, quod mihi magis placet. Et sic etiam facilius intelligitur, quomodo exciderit.

21 *esse Thucydidas*] Sic correxit Rivius, provocans etiam ad librum vetustum. In edd. vett. est *Thucydidis:* quod sane est vitiosum. Ms. Ven. *Thucydidos.*

22 *et eadem eloq. informandum*] *eadem* nihili est. Scr. *ea demum el.* Alia hujus corruptelæ exempla sunt, et similiter corrigit Perizonius Livium 32, 14. in Animadv. hist. p. 65.

23 *admirabili——incredibilium*] In edd. pr. est inverse: *incredibili f. v.*

mirabili fama virtutum incredibilium, quæ specie dispares,
prudentia conjunguntur. Quid enim tam distans, quam a 34
severitate comitas? Quis tamen umquam te aut sanctior est
habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimo-
rum controversiis dijudicandis ab omnibus diligi? conse-
queris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, æquos pla-
catosque dimittas. itaque efficis, ut, cum gratiæ causa nihil
facias, omnia tamen sint grata, quæ facis. Ergo omnibus p. 200.
terris, una Gallia communi non ardet incendio: in qua frue- a.
ris ipse te, cum in Italiæ luce cognosceris, versarisque in
optimorum civium vel flore, vel robore. Jam quantum
illud est, quod in maximis occupationibus numquam inter-
mittis studia doctrinæ! semper aut ipse scribis aliquid,
aut me vocas ad scribendum! Itaque hoc sum aggressus 35
statim Catone absoluto: quem ipsum numquam attigissem,
tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, et illius
memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse du-
xissem: sed testificor, me a te rogatum, et recusantem,
hæc scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune
esse crimen, ut, si sustinere tantam quæstionem non po-
tuero, injusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in
quo tamen judicii nostri errorem, laus tibi dati muneris
compensabit.

Sed in omni re difficillimum est, formam [24](quæ χαρακτὴρ 11
græce dicitur) exponere optimi: quod aliud aliis videtur 36
optimum. Ennio delector, ait quispiam, quod non disce-
dit a communi more verborum: Pacuvio, inquit alius;
omnes apud hunc ornati, elaboratique sunt versus: multa
apud alterum negligentius. Fac alium Attio. varia enim sunt
judicia, ut in Græcis: nec facilis explicatio, quæ forma
maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita,
et opaca: contra [25]alios nitida, læta, collustrata delectant.
[26]Quid est, quo præscriptum aliquod, aut formulam expri-
mas, cum in suo quodque genere præstet, et genera plura
sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus:
existimavique, in omnibus rebus esse aliquid optimum,
etiamsi lateret: idque ab eo posse, qui ejus rei gnarus esset,

admirabilium; quod nescio cur mutatum sit.

24 *quæ χαρακτὴρ gr. d.*] *quæ* restitui ex edd. pr. rectius foret *qui*: et sic rescripsissem, nisi et alibi reperissem, a Cicerone relativi genus etiam ad antecedens substantivum referri, ut Top. 22. *descriptio, quam χαρακτῆρα Græci vocant*: nisi et illic corrigendum est *quem*, et hic *qui*. *Qui* tamen habet ed. Lips. (in marg. *quæ*) nescio unde. Vulgatum *quod* est ab Aldo, quod nescio quare tam diu toleratum sit.

25 *alios — delectant*] Sic cum Fr. Gryph. Lamb. et P. Manutio edidi. Ed. Ven. Med. habet *alius—delectatur*. Sed ita illa *horrida* &c. non sunt pluralia, quibus Cicero alibi in eadem re utitur. *delectat* est ab Aldo et Junt. quod multo minus probandum.

26 *Quid est, quo—exprimas*] i. e. quo argumento et qua ratione cogas nos unum verbum præscriptum sequi, cum plura genera probabilia sint.

37 judicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaque diversa, neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, scriptionum, et historiarum, et talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multique alii, qui sunt nominati sophistæ, reliquarumque rerum formam, quæ absunt ab forensi contentione, ejusque totius generis, quod græce ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod quasi ad inspiciendum, delectationis causa comparatum est, non complectar hoc tempore, non quo negligenda sit: est enim illa quasi nutrix ejus oratoris, quem informare volumus, et de quo molimur
12 aliquid exquisitius dicere. Ab hac et verborum copia alitur, et eorum constructio, et numerus liberiore quadam
38 fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati sententiarum: et arguti, certique, et circumscripti verborum ambitus conceduntur: de industriaque, non ex insidiis, sed aperte ac palam elaboratur, ut verba verbis quasi demensa et paria respondeant, ut crebro conferantur pugnantia,
b. comparenturque contraria: et ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo sonum: quæ in veritate causarum et rarius multo facimus, et certe occultius. In Panathenaico autem Isocrates [27] ea studiose consecutum fatetur. non enim ad judiciorum certamen, sed ad volupta-
39 tem aurium scripserat. Hæc tractasse Thrasymachum Chalcedonium, primum, et Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multosque alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates, quorum satis arguta multa, sed ut modo primumque nascentia, minuta, et versiculorum similia quædam, nimiumque depicta. Quo magis sunt Herodotus, Thucydidesque mirabiles: quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominavi, incidisset, longissime tamen ipsi a talibus deliciis, vel potius ineptiis abfuerunt. alter enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, et de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primisque ab his (ut ait Theophrastus) historia commota est, ut auderet uberius, quam superiores, et
13 ornatius dicere. Horum ætati successit Isocrates, qui præ-
40 ter ceteros ejusdem generis laudatur semper a nobis, nonnumquam, Brute, [28] leviter et erudite repugnante te. [29] sed cedas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoveris. Nam

27 *ea studiose consecutum*] Sic ex edd. Ven. Med. rescripsimus, ut est in marg. ed. Lips. pro vulgato *consectatum*, pro quo *consequi* dici a Cicerone v. in Clav. Sed etiam post *studiose* arbitror excidisse *se;* quare? in promtu est.

28 *leviter—repugnante*] Possum intelligere paullulum; sed verum esse puto *leniter*, quod magis sententiæ convenit, et eruditæ disputationi.

29 *sed cedas mihi f.*] Correxi vulgatum *credas*, quod non aptum est h. l. *Cedas* respondet accurate verbo *repugnare*, quod præcessit. Itaque correctio necessaria fuit. si quis malit *cedes*, quo ducit Ms. V. qui habet *credes*, non repugnem.

eum concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, et Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba vinxisse; [30] Theodorus autem præfractior, nec satis (ut ita dicam) rotundus: primus instituit dilatare verbis, et mollioribus numeris explere sententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes exstiterunt, domus ejus officina habita eloquentiæ est. Ita- 41
que ut ego, cum a nostro Catone laudabar, vel reprehendi me a ceteris facile patiebar: sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorum judicia debere contemnere. Est enim (ut scis) quasi in extrema pagina Phædri his ipsis verbis loquens Socrates: *Adolescens etiam nunc, o Phædre, Isocrates est; sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Majore mihi ingenio videtur esse, quam ut cum orationibus Lysiæ comparetur. Præterea ad virtutem major indoles: ut minime mirum futurum sit, si, cum ætate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis præstet omnibus, qui umquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu majora concupiscat. Inest enim natura philosophia in hujus viri mente quædam.* Hæc de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, et scri- 42
bit æqualis, et quidem exagitator omnium rhetorum. hunc miratur unum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, p. 201.
una cum Socrate, et cum Platone errare patiantur. Dulce a.
igitur orationis genus, et solutum, et effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est in illo epidictico genere: quod diximus proprium sophistarum; pompæ, quam pugnæ aptius; gymnasiis et palæstræ dicatum; spretum et pulsum foro. Sed quod educata hujus nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat et roborat, non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verum hæc, ludorum, atque pompæ: nos autem jam in aciem, dimicationemque [31] descendamus.

Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, et quo 14
quidque loco, et quomodo: dicendum omnino est, quid sit 43
optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem et formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus;

30 *Theodorus autem*] Hoc nomen reposui pro nomine *Thucydidis*, quod est in edd. Id nomen hic reponendum esse, dudum in Clave monui. Est enim hic tertius ex iis, quos ante nominarat. Thucydides non fuit in sophistis. Nonius in *rotundum* habet *Theodectes*: sed et hic alienus est ab h. l.

31 *descendamus*] Sic pro *veniamus* rescripsimus ex edd. Ven. Med. quod est proprium in hoc verbum, pro quo Aldus non bene edidit *veniamus*, sequente Junta.

44 sed qualis nobis esse videatur. Ac duo breviter prima.
sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quam ne-
cessaria, et tamen cum multis pæne communia. nam et in-
venire, et judicare, quid dicas, magna illa quidem sunt, et
tanquam animi instar in corpore: sed propria magis pruden-
tiæ, quam eloquentiæ: [32] qua tamen in causa est vacua pru-
dentia? Noverit igitur hic quidem orator, quem summum esse
45 volumus, argumentorum et rationum locos. Nam quoniam,
quidquid est, quod in controversia, aut in contentione ver-
setur, in eo, aut sitne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur:
sitne, signis; quid sit, definitionibus; quale sit, [33] recti pra-
vique partibus: quibus ut uti possit orator, non ille vulga-
ris, sed hic excellens, a propriis personis et temporibus
semper, si potest, avocat controversiam. latius enim de
genere, quam de parte disceptare licet: ut, quod in universo
46 sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur
quæstio a propriis personis et temporibus, ad universi gene-
ris orationem traducta, appellatur *thesis*. In hac Aristote-
les adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter
disserendi, sed ad copiam rhetorum, in utramque partem,
[34] ut ornatius et uberius dici posset, exercuit: idemque lo-
cos (sic enim appellat) quasi argumentorum notas tradidit,
15 unde omnis in utramque partem traheretur oratio. Facile
47 igitur hic noster, (non enim declamatorem aliquem de ludo,
aut rabulam de foro, sed doctissimum et perfectissimum
quærimus,) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes,
[35] utetur aptis, generatim dicet: ex quo emanant etiam,
qui communes appellantur loci. nec vero utetur impruden-
ter hac copia, sed omnia expendet et seliget. non enim sem-
per, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum
48 momenta sunt. Judicium igitur adhibebit: nec inveniet
b. solum quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim est feracius
ingeniis, iis præsertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed
ut segetes fœcundæ et uberes, non solum fruges, verum

32 *qua tamen in causa*] Locum vitiosum esse, viderunt omnes. In conjecturis virorum doctorum optima est Phil. Melanthonis: *quæ tamen qua in causa*. Fr. Gryph. *Qua enim in causa e. v. pr.*

33 *recti pravique partibus*] Deest verbum, ut, docetur, demonstratur, cognoscitur, &c.

34 *ut—dici posset, exercuit*] *Posset* dedimus pro *possit*, quod rectum esse non potest. Sic reperimus etiam in ed. Gryph.

35 *utetur aptis, generatim dicet: ex quo emanant etiam*] Primum e Codd. scr. dedimus *dicet* pro *discet*, quod nihili est h. l. mutata etiam interpunctione; ut est et in ed. Ven. Lips. nisi quod ut Ms. V. *dicat* habet ut *utatur*, *percurrat*. deinde *emanant* ex ed. Ven. Med. Ald. Junt. pro *emanent*, quod natum est, dum librarii terminationem superioribus similem reddere vellent. Sensus est: deliget communes locos, qui causæ optime conveniant; rem a singulis personis et temporibus avocabit ad genus universum: et ex hoc ipso reperiet opportunitatem locos comm. quærendi et inveniendi.

herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic inter-
dum ex illis locis, aut levia quædam, aut causis aliena, aut
non utilia gignuntur; quorum ab oratoris judicio [36] dele-
ctus magnus adhibebitur. Alioqui quonam modo ille in 49
bonis hærebit et habitabit suis? aut molliet dura, aut oc-
cultabit, quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet,
si licebit, aut abducet animos? aut aliud afferet, quod op-
positum probabilius sit, [37] quam illud, quod obstabit? Jam 50
vero ea, quæ invenerit, qua diligentia collocabit? quoniam
id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta,
aditusque ad causam faciet illustres: cumque animos prima
aggressione occupaverit, infirmabit, excludetque contraria;
de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabit-
que leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qua-
lis esset, summatim breviterque descripsimus. Sed, ut ante 16
dictum est, in his partibus (etsi graves, atque magnæ sunt)
minus et artis est, et laboris. Cum autem, quid et quo loco 51
dicat, invenerit, illud est longe maximum, videre, quonam
modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere
solebat, Clitomachum eadem dicere, [38] Charmadam autem
eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum
interest, quemadmodum dicas, ubi res spectatur, non verba
penduntur: quid tandem in causis existimandum est, qui-
bus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex 52
tuis litteris sentiebam, non te id scitari, qualem ego in in-
veniendo et in collocando summum esse oratorem vellem,
sed id mihi quærere videbare, quod genus ipsius orationis
optimum judicarem. Rem difficilem (dii immortales!) at-
que omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis, et
tenera, et ita flexibilis, ut sequatur, quocumque torqueas:
tum et naturæ variæ, et voluntates, multum inter se di-
stantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum, 53
volubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis celeritate
eloquentiam. Distincta alios et interpuncta intervalla, moræ,
respirationesque delectant. Quid potest esse tam diver-
sum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant
alii in lenitate et æquabilitate, et puro quasi quodam et can-
dido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem et severita-
tem quandam verbis, et orationis quasi mœstitiam sequun-
tur; quodque paullo ante divisimus, ut alii graves, alii te-

36 *del. magnus adhibebitur. Alioqui quonam modo &c.*] Sic interpunximus, ut fecit jam Fr. Gryph. cum in vulgg. *alioqui* adhæreat præcedentibus. ibi cum stare non possit, quidam delevere, ut Ms. V. edd. Med. Ald. Lips. Victor. Sed si delemus, hiat oratio.

37 *quam illud, quod obstabit*] An *obstet* vel *obstabat?*

38 *Charmadam*] Sic h. l. codd. scr. quidam. In Grut. est *Charmidas.* v. ad Or. II, 88. edd. pr. ut alibi *Carneades.*

nues, alii temperati vellent videri: quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur.

17 Et, quoniam cœpi jam cumulatius hoc munus augere,
54 quam a te postulatum est, (tibi enim tantum de orationis genere quærenti respondi etiam breviter de inveniendo et
p. 202. collocando,) ne nunc quidem solum de orationis modo di-
a. cam, sed etiam de actionis: ita prætermissa pars nulla erit. quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum,
55 quæ communis est multarum artium. Quo modo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, et in eloquendo. Est enim actio quasi corporis quædam eloquentia, [39] cum constet e voce atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maxime voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem jamdudum nostra indicat oratio, utcumque se affectum videri et animum audientis moveri volet, ita certum vocis admovebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc præcipiendi tempus esset, aut si tu hoc quæreres. dicerem etiam de gestu, cum quo junctus est vultus. quibus omnibus, dici vix potest, quantum intersit,
56 quemadmodum utatur orator. Nam et infantes, actionis dignitate, eloquentiæ sæpe fructum tulerunt: et diserti, deformitate agendi, multi infantes putati sunt: ut jam non sine causa Demosthenes tribuerit et primas, et secundas, et tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia, tanta est: certe plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, et contenta voce, atrociter dicere: et summissa, leniter: et
57 inclinata, videri gravis; et inflexa, miserabilis. Mira est enim quædam natura vocis: cujus quidem, e tribus omnino sonis, inflexo, acuto, gravi, tanta sit, et tam suavis varietas
18 perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, [40] non hic e Phrygia et Caria rhetorum epilogus, pæne canticum: sed ille, quem significat Demosthenes et Æschines, cum alter alteri objicit vocis flexiones. [41] Dicit plura etiam Demosthenes, illumque sæpe dicit
58 [42] voce dulci et clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequendæ suavitatis in vocibus. Ipsa enim natura, quasi modularetur hominum oratio-

39 *cum c. e voce atque motu*] Ed. Ven. *et voce et motu.* Pro *quum* puto legendum esse *quæ.* Est enim definitio, non ratio.

40 *non hic e Phrygia — rhetorum epilogus*] Sensus est: non hic, quo rhetores e P. et C. utuntur in epilogis, ut sit pæne canticum. Sed videtur addendum *quorum* post *rhetorum.* Nam epilogus ipse non est cantus, sed pronunciatur voce canente, unde *canticum* dicitur.

41 *Dicit plura etiam D.*] *Dicit* sine dubio vitiosum est et ex altero membro repetitum: quod et sensit Lambinus: qui repetit *objicit*, quod est sane aptius. Sed melius intelligetur, deleto *dicit.*

42 *voce dulci* &c.] v. de Corona c. 79. 98.

nem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec una plus, nec
a postrema syllaba [43] ultra tertiam: quo magis naturam du-
cem ad aurium voluptatem sequatur industria. Ac vocis qui- 59
dem bonitas optanda est. non est enim in nobis. sed tra-
ctatio, atque usus in nobis. Ergo ille princeps variabit et
mutabit; omnes sonorum, tum intendens, tum remittens,
persequetur gradus: idemque motu sic utetur, nihil ut su-
persit in gestu. Status erectus et celsus: rarus incessus,
nec ita longus: excursio moderata, eaque rara: nulla mol-
litia cervicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum
articulus cadens: trunco magis toto se ipse moderans, et
virili laterum flexione, brachii projectione in contentioni-
bus, contractione in remissis. Vultus vero, qui secundum 60
vocem plurimum potest, quantam affert tum dignitatem,
tum venustatem? in quo cum effeceris, ne quid ineptum,
aut vultuosum sit, tum oculorum est quædam magna mo- b.
deratio. Nam ut imago est animi, vultus: sic indices oculi:
quorum et hilaritatis, et vicissim tristitiæ modum res ipsæ,
de quibus agetur, temperabunt.

Sed jam illius perfecti oratoris et summæ eloquentiæ spe- 19
cies exprimenda est: quem hoc uno excellere, id est ora- 61
tione, cetera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim in-
ventor, aut compositor, aut actor, hæc complexus est omnia,
sed et græce ab eloquendo ῥήτωρ, et latine eloquens dictus
est. Ceterarum enim rerum, quæ sunt in oratore, partem
aliquam sibi quisque vendicat: dicendi autem, id est elo-
quendi, maxima vis soli huic conceditur. Quamquam 62
enim et philosophi quidam ornate locuti sunt, (siquidem et
Theophrastus divinitate loquendi nomen invenit, et Ari-
stoteles Isocratem ipsum lacessivit, et Xenophontis voce
Musas quasi locutas ferunt: et longe omnium, quicumque
scripserunt aut locuti sunt, [44] exstitit et gravitate princeps
Plato;) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos
oratorios ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quo- 63
rum sedare animos malunt, quam incitare. sic de rebus pla-
catis, ac minime turbulentis, docendi causa, non capiendi,
loquuntur: ut in eo ipso, quod delectationem aliquam di-
cendo aucupentur, plus nonnullis, quam necesse sit, facere
videantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc elo-

43 *ultra tertiam*] Sine hæsitatione *ultra* edidi pro *citra:* adeo res est manifesta. Vult dicere, tantum tres syllabas ultimas acui voce; id quod tirones sciunt: nunquam quartam nempe *a postrema:* ab hac enim hic numerandi initium. v. Quintil. I, 5, 30. Hoc vitium non animadversum esse, et tam diu toleratum, miror.

44 *exstitit et gravitate*] *Et* suspicionem fecit, alterum substantivum excidisse, unde addunt Mss. ap. Grut. *et suavitate;* Lambinus *et ubertate.* Si *et* intelligas *etiam*, nihil desit. Nempe Theophrastus et Isocrates copia et suavitate, Plato etiam gravitate excelluit.

64 quentiam, de qua nunc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum, et umbratilis, nec sententiis, nec verbis instructa popularibus, [45] nec vincta numeris, sed soluta liberius. nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque sermo potius, quam oratio, dicitur. Quamquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius ora-
65 toris locutio [46] hoc proprie signata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omnes eosdem volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quod, cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius: nec tam persuadere, quam delectare: et apertius id faciunt, quam nos, et crebrius: concinnas magis sententias exquirunt, quam probabiles: a re sæpe discedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita disponunt, ut pictores varietatem colorum: paria paribus referunt, adversa contrariis, sæpissimeque similiter extrema definiunt.
20 Huic generi historia finitima est, in qua et narratur ornate,
66 et regio sæpe aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones et hortationes: sed in his tracta quædam et fluens
p. 203. a. expetitur, non hæc contorta et acris oratio. Ab his non multo secus, quam a poëtis, hæc eloquentia, quam quærimus, sevocanda est. nam etiam poëtæ quæstionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. numero maxime videbantur antea, et versu: nunc apud
67 oratores jam ipse numerus increbruit. Quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiamsi abest a versu, (nam id quidem orationis est vitium,) numerus vocatur, qui græce ῥυθμὸς dicitur. Itaque video visum esse nonnullis, Platonis et Democriti locutionem, etsi absit a versu, tamen, quod incitatius feratur, et clarissimis verborum luminibus utatur, potius poëma putandum, quam comicorum poëtarum: apud quos, nisi quod versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. nec tamen id est poëtæ maximum: etsi est eo laudabilior, quod virtutes oratoris
68 persequitur, cum versu sit adstrictior. Ego autem etiamsi

45 *nec vincta numeris*] Sic edidi pro vulgato *juncta:* quia est proprium in ea re et perpetuum Ciceronis verbum, quod et accurate verbo *soluta* opponitur. *Verba* quidem dicuntur *jungi*. ut mox cap. seq. Sed non *numeris*, verum collocando ita, ut ne ultima et prima aspere concurrant, aut fiat hiatus &c. numeris autem vincitur oratio, sicut apud poëtas maxime, sic et suo modo apud oratores. Post et c. 23. clare sunt *vincla numerorum*. In hac tanta evidentia necesse fuit recipere *vincta*, etsi nullis libris auctoribus. *Vincta* et *juncta* sæpe, ut *vis* et *jus* permutantur in edd. pr. Sic supra c. 13. in *arte quadam vinxisse verba*, ed. Med. habet *junxisse*.

46 *hoc proprio signata est nomine*] Scripsit sine dubio Cicero *proprie:* quod et alibi in adjectivum mutatum notavimus, sicut alia adverbia.

quorundam grandis et ornata vox est poëtarum, tamen in ea cum licentiam statuo majorem esse, quam in nobis, faciendorum jungendorumque verborum, tum etiam [47] nonnullorum voluptati vocibus magis, quam rebus inserviunt. Nec vero, si quid est unum inter eos simile, (id autem est judicium, electioque verborum) propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, et, si quid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Sejunctus igitur orator a philosophorum eloquentia, a sophistarum, ab historicorum, a poëtarum, [48] explicandus est nobis, qualis futurus sit.

Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore Antonio, quæ- 21
rimus) is, qui in foro, causisque civilibus ita dicet, ut pro- 69
bet, ut delectet, ut flectat. probare, necessitatis est: delectare, suavitatis: flectere, victoriæ. nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo uno
vis omnis oratoris est. Magni igitur judicii, summæ etiam 70
facultatis esse debebit moderator ille, et quasi temperator hujus tripertitæ varietatis. nam et judicabit, quid cuique opus sit; et poterit, quocumque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum, sapientia. Ut enim in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quam, quid deceat, videre. πρέπον appellant hoc Græci: nos dicamus sane decorum. de quo præclare, et multa præcipiuntur, et res est cognitione dignissima. Hujus ignoratione non modo in vita, sed sæpissime
et in poëmatis, et in oratione peccatur. Est autem, quid 71
deceat, oratori videndum, non in sententiis solum, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec vero locus, aut tem-
pus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tra- b.
ctandus est, aut sententiarum: semperque in omni parte orationis, ut vitæ, quid deceat, est considerandum: quod et in re, de qua agitur, positum est, et in personis et eorum,
qui dicunt, et eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum, 72
longe et late patentem, philosophi solent in officiis tractare, non cum de recto ipso disputant, (nam id quidem unum est,) grammatici in poëtis, eloquentes in omni et genere et parte causarum. Quam enim indecorum est, de stillicidiis

47 *nonnullorum voluptati*] Aldus bene pro *voluntati* edidit *voluptati*, quod Junta imitatus est. Sic c. 48. *voluptati aurium morigerari*. Sed et *nonnullorum* vitiosum est. ut sensit Lambinus: qui substituit *auditorum*: sensu bene.

48 *explicandus est nobis*] Orator *explicari* non sane bene dicitur, saltem duriuscule. Credo Ciceronem scripsisse *explicandum est*. Lapsus caussa in promtu est.

cum apud unum judicem dicas, amplissimis verbis et locis
uti communibus: de majestate populi Romani summisse et
22 subtiliter! Hic genere toto. At persona alii peccant, aut
sua, aut judicum, aut etiam adversariorum: nec re solum,
sed sæpe [49] verbo. etsi sine re nulla vis verbi est, tamen
eadem res sæpe aut probatur, aut rejicitur, alio atque alio
73 elata verbo. In omnibusque rebus videndum est, quatenus.
etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit ni-
mium, quam parum. In quo Apelles pictores quoque eos
peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. [50] Ma-
gnus est locus hic, Brute, quod te non fugit, et magnum
volumen aliud desiderat: sed ad id, quod agitur, illud satis.
[51] Cum hoc decere, (quod semper usurpamus in omnibus
dictis, et factis, minimis et maximis,) cum hoc, inquam,
decere dicamus, illud non decere, et id usquequaque, quan-
tum sit, appareat; in alioque ponatur, aliudque totum sit,
74 utrum decere, an oportere dicas; (oportere enim, perfectio-
nem declarat officii, quo et semper utendum est, et omni-
bus: decere, quasi aptum esse, consentaneumque tempori
et personæ; quod cum in factis sæpissime, tum in dictis va-
let, in vultu denique, et gestu, et incessu;) contraque item
dedecere: (quod si poëta fugit ut maximum vitium, qui
peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, stul-
tove sapientis; si denique pictor ille vidit, cum immolanda
Iphigenia tristis Calchas esset, mœstior Ulysses, mœreret
Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse, quo-
niam summum illum luctum penicillo non posset imitari; si
denique histrio, quid deceat, quærit: quid faciendum ora-
tori putemus?) sed, cum hoc tantum sit; quid in causis,
earumque quasi membris faciat, orator viderit. Illud qui-
dem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam
23 causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas.
75 Sequitur, ut cujusque generis nota quæratur, et formula.

49 *verbo. etsi*] Videtur excidisse *etenim* ante *etsi*, vel *enim* post.

50 *Magnus est hic locus*] Sic edidi pro *esset*, nam sequitur *desiderat*. Et sic habet Strebæus in Comm. Fr. Gryph. *est et h. l.* sed *et* locum non habet.

51 *Cum hoc decere* &c.] Locus hic, usque ad finem capitis, est difficilis ad intelligendum, propter crebras, longiores etiam parentheses, vulgo non animadversas, nec in libris notatas. Sunt autem tres. prima in principio: *quod semper — maximis:* altera, *oportere enim—incessu:* tertia, *quod si—putemus:* quæ maxime fefellit. eam indicat *sed*, quod post parentheses est pro igitur, inquam. In ejus principio *quod si*, non est argumentantis, sed pro, quod negotium, sc. *τὸ dedecere*. Series sententiæ est: *Cum hoc* (aliud) *decere dicamus* (sic enim scribendum, quia sequitur *et—appareat*) *hoc* (aliud) *dedecere*, idque magnum sit usquequaque; aliud porro *decere* et *oportere*, item contra *dedecere* (idque fugiant omnes artifices): sequitur oratorem et in causis totis et in partibus videre debere, quid deceat, et genus dicendi rebus accommodare. Ceterum in *si denique pictor*, scribendum *deinde*, nam post est, *si denique histrio*. item *cum immolanda Iph.* videtur excidisse *in*.

magnum opus, et arduum, ut sæpe jam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem jam, quocumque feremur, danda nimirum vela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam
vocant Atticum. Summissus est, et humilis, consuetudinem 76
imitans, ab indisertis re plus, quam opinione, differens.
Itaque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen p. 204.
illo modo confidunt se posse dicere. nam orationis subtili- a.
tas, imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut, etiamsi illis maximis viribus careat, sit (ut ita dicam) integra valitudine.
Primum igitur eum tamquam e vinculis numerorum exima- 77
mus. Sunt enim quidam (ut scis) oratori numeri (de quibus mox agemus) observandi, ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. solutum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tamquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, et quod indicet non ingratam negligentiam, de re, hominis, magis quam de verbis, laborantis.
Sed erit videndum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora 78
fuerint, circuitus, conglutinatioque verborum. Illa enim ipsa [52] contracta et minuta non negligenter tractanda sunt; sed quædam etiam negligentia est diligens. nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, [53] quas id ipsum deceat: sic hæc subtilis oratio etiam incomta delectat. Fit enim quiddam [54] in utroque, quo sit venustius, sed non ut appareat. Tum removebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum. ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati 79
vero medicamenta candoris et ruboris omnia repellentur: elegantia modo, et munditia remanebit. Sermo purus erit, et Latinus: dilucide planeque dicetur, quid deceat, circum-
spicietur. Unum aderit, quod quartum numerat Theophra- 24
stus in orationis laudibus, ornatum illud, suave et affluens: acutæ crebræque sententiæ ponentur, et nescio unde ex ab-
dito erutæ, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecun- 80
dus erit usus oratoriæ quasi supellectilis. Supellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia re-

52 *contracta et minuta*] *Contracta* ex hiatu: *minuta*, non periodica, sed membra et incisa: nam opponuntur *circuitus* et *conglutinatio verborum*.

53 *quas id ipsum*] *Quas* recte dedere Aldus et Junta, cum in edd. pr. esset *quasi*, quod in Mss. repertum placuit Grutero: male: litera ultima adhæsit e sequente verbo. Si *quasi* verum esset, sensus præcedentis non esset perfectus, legendumque foret, *laudantur*, aut simile quid. Ms. V. habet *quas*.

54 *in utroque*] In contracto et minuto, sive in muliere et oratione. *quo sit venustius* sc. utrumque.

rum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex; unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur [55] in propriis usitatisque verbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat: in alienis, aut [56] translatum, aut sumtum aliunde, ut mutuo: aut factum ab ipso, aut novum: aut priscum, et inusitatum. Sed etiam inusitata, ac prisca,
81 sunt in propriis, nisi quod raro utimur. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent, etiamsi verba mutaveris, sunt illa quidem permulta, sed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, et in transferendis verecundus, et parcus
b. in priscis; reliquisque ornamentis et verborum et sententiarum demissior: translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum. siquidem est eorum, *gemmare vites*, [57] *si-*
82 *tire agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta.* [58] Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi, unde transferas: aut, si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumtum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paullo, quam ceteris, utetur hic summissus: nec tam licenter ta-
25 men, quam si genere dicendi uteretur amplissimo. Itaque illud indecorum (quod quale sit, ex decoro debet intelligi) hic quoque apparet, cum verbum aliquod altius transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret.
83 Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis, σχήματα appellant, (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur,) adhibet quidem hic subtilis, (quem nisi quod solum, ceteroquin [59] recte quidam vocant Atticum,) sed paullo parcius. [60] Nam, sicut in

55 *in propriis—in alienis*] Omnino hic locus vitiosa interpunctione laboravit, quam nos correximus. Vulgo: *explanat. In alienis.*

56 *translatum, aut factum*] Sine dubio legendum est *sumtum;* quia sequitur *ut mutuo:* sed mutuo non fit aliquid, sed sumitur: unde *mutuationes verborum* supra Or. III, 38. Infr. c. 62. *verbum a simili mutuari.* Sic in fine cap. *si res nullum habet nomen, docendi causa sumtum videtur.* Vitium ortum e sequente, *aut factum ab ipso.* Itaque non dubitavi, sic corrigere.

57 *sitire agros*] Ed. Ven. *lascivire.* melius, ut opinor. nam *sitire* est poëticum, *lascivia* de agris, pecoribus etiam vulgo dicebatur.

58 *Nihil horum—sed aut*] *Horum* potest referri ad exempla, quæ præcedunt: sed quia sequentia non ferunt satis, melius est ad totum genus referre. Quicquid ex illo genere dicitur, habet plerumque multum audaciæ in transferendo: *sed* tamen fertur, quia aut nititur perspicua similitudine, aut quia necessitas coëgit. Hic est sensus loci, a brevitate subobscuri.

59 *recte quidam*] Sic pro *quidem.* illi sc. quos sæpe reprehendit Cicero, non omnes. Sic edd. Ven. Med. Ald. Junt. Lips. Gryph.

60 *Nam sicut*] Ed. Med. Ald. Lips. Junt. Gryph. *Nam, si ut in ep.* nec hoc male. In vulgata interpungendum post *Nam,* ut fecimus.

epularum apparatu, a magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem videri volet; eliget, quibus utatur. [61] Sunt enim pleræque aptæ hujus ipsius ora- 84
toris, de quo loquor, parsimoniæ. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, et similiter conclusa, eodemque pacto cadentia: et immutatione litteræ quasi quæsitæ venustates; ne elaborata concinnitas, et quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. Itemque si quæ verborum iteratio- 85
nes contentionem aliquam, et clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienæ: ceteris promiscue poterit uti; [62] continuationem verborum modo relaxet, et dividat, utaturque verbis quam usitatissimis, translationibus quam mollissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt vehementer illustria. Non faciet rempublicam loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, una complexione devinciet. Valentiorum hæc laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut exspectanda, aut postulanda. erit enim ut voce, sic etiam oratione suppressior. Sed pleraque ex illis convenient 86
etiam huic tenuitati: quamquam iisdem ornamentis utetur horridius. talem enim inducimus. [63] Accedet actio non tragica, nec scenæ, sed modica jactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo sensu quidque pronun-
tient. Huic generi orationis adspergentur etiam sales, qui 26
in dicendo nimium quantum valent: quorum duo genera 87
sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque: p. 205.
sed altero in narrando aliquid venuste, altero in jaciendo, a.
mittendoque ridiculo: cujus genera plura sunt: sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum 88
oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit: nec subobscæno, [64] ne mimicum: nec petulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odii locum risus occupet: neque aut sua persona, aut judicum, aut tempore alienum. hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæsita, nec ex tempore ficta, sed domo 89

61 *Sunt enim pleræque aptæ* &c.] Non est, quo referatur *pleræque*. Pertinet autem hoc totum ad illa *σχήματα*. Itaque scripserim *pleraque apta:* idque firmant sequentia; nisi velis intelligere *figuræ* ex verbo græco.

62 *contin. v. relaxet*] i. e. interponat membra periodis et breviores faciat.

63 *Accedet actio*] Pro vulgato *accedit:* quod esse vitiosum facile quisque diligens lector sentiat. Nam futura præcedunt: *non faciet—erit—utetur.* sic et in seqq.

64 *ne mimicum*] Hoc bene Aldus cum Junt. dedit pro *inimicum*, quod est in Mss. et edd. prioribus. Ed. Lips. pariter *mimicum* habet, sed *nec* pro *ne*, ut Ven. item Gryph. &c.

allata: quæ plerumque sunt frigida. Parcet et amicitiis, et dignitatibus: vitabit insanabiles contumelias: tantummodo adversarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo. quibus exceptis sic utetur sale et facetiis, ut ego ex istis novis Atticis talem cognoverim neminem,
90 cum id certe sit vel maxime Atticum. Hanc ego judico formam summissi oratoris, sed magni tamen, et germani Attici: quoniam, quidquid est salsum, aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est: e quibus tamen non omnes faceti: Lysias satis, et Hyperides, Demades præter cæteros fertur. Demosthenes minus habetur; quo quidem mihi nihil videtur urbanius: sed non tam dicax fuit, quam facetus. Est autem illud acrioris ingenii, hoc majoris artis.

91 Uberius est aliud, [65] aliquantoque robustius, quam hoc humile, de quo dictum est; summissius autem, quam illud, de quo jam dicetur, amplissimum. Hoc in genere, nervorum vel minimum, suavitatis autem est vel plurimum. Est enim plenius, quam hoc enucleatum: quam autem illud or-
27 natum, copiosumque, summissius. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque est, in hac orationis for-
92 ma, suavitatis. In qua multi floruerunt apud Græcos: sed Phalereus Demetrius meo judicio præstitit ceteris; cujus oratio cum sedate placideque loquitur, tum illustrant eam, quasi stellæ quædam, tralata verba, atque immutata. Tralata ea dico, ut sæpe jam, quæ per similitudinem ab alia re aut suavitatis aut inopiæ causa transferuntur. Mutata, in quibus pro verbo proprio subjicitur aliud, quod idem signi-
93 ficet, sumtum ex re aliqua consequenti. Quod quamquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cum dixit Ennius *arcem et urbem orbas:* alio modo, si [66] pro patria arcem dixisset: et *horridam Africam terribili tremere tumultu* cum dicit, [67] pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen rhetores, quia quasi summutantur verba pro verbis: metony-
94 miam Grammatici vocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subjungit, et abusionem, quam κατάχρησιν vocant: ut, cum minutum dicimus animum pro parvo, et abutimur [68] verbis propinquis, si opus

65 *aliquanto robustius*] sc. non qua vim, quæ ab hoc genere abest, ut paullo post dicit, sed qua formam orationis, quæ est in eo genere orationis latior, ornatior et numerosior.

66 *pro patria arcem*] Hoc intelligi non potest. Gruterus corrigit: *Si patriam ardere d.* ductu Mss. Pall. qui habebant *ardent urbem orbam.* Hoc saltem intelligi potest.

67 *pro Afris immutat Afr.*] Ms. ap. Gruterum *immutate,* quod ei placet. Placeret et mihi, si verbum esset, unde hoc adverbium penderet.

68 *verbis propinquis*] Ut, cum Virgilius dicit *equum ædificant,* pro *fabricantur:* quæ sunt propinqua verba, quia ex eodem opificio sunt: Juvenalis: *ædificare caput,* pro *exstruere,* ornando, comendo.

est, vel quod delectat, [69] vel quod decet. [70] Jam cum fluxe- b.
runt plures continuæ tralationes, alia plane fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant ἀλληγορίαν, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia translationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maxime, suntque dulcissima: et quamquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim 95
de illa modica ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: latæ eruditæque disputationes ab eodem explicantur, et loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? e philosophorum scholis tales fere evadunt: et, nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. Est enim quoddam etiam 96
insigne, et florens orationis, pictum, et expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum e sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum a subtilibus, repulsum a gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate consedit.

Tertius est ille amplus, copiosus, gravis, ornatus, in quo 28
profecto vis maxima est. Hic est enim, cujus ornatum di- 97
cendi, et copiam admiratæ gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum valere passæ sunt: sed hanc eloquentiam, quæ cursu magno, sonituque ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Hujus eloquentiæ est tractare animos, hujus omni modo permovere. hæc modo perfringit; modo irrepit in sensus: inserit novas opiniones, evellit insitas. Sed mul- 98
tum interest inter hoc dicendi genus et superiora. Qui in illo subtili et acuto elaboravit, ut callide arguteque diceret, nec quidquam altius cogitaret: hoc uno perfecto, magnus orator est, si non maximus; minimeque in lubrico versabitur, et, [71] si semel constiterit, numquam cadet. Medius ille autem, quem modicum et temperatum voco, si modo suum illud satis instruxerit; [72] non extimescet ancipites dicendi incertosque casus: etiam, si quando minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit. alte enim cadere non potest. At vero hic noster, quem principem poni- 99
mus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus [73] temperavit: maxime

69 *vel quod decet*] Ut cum verbo humili et sordido substituitur aliud honestum. Ms. V. Edd. Ven. Lips. *licet*.

70 *Jam cum fluxerunt.*] Mss. Pall. duo Gryph. *cum confluxerunt*. bene, sed, ut opinor, non necessario.

71 *si semel constiterit.*] Eleganter, pro si recte et e lege generis sui dicere cœperit. Ductum est ab histrionibus.

72 *non extimescit*] scr. *extimescet*: nam est inter media futura: *nunquam cadet—non adibit*. Sensus est, non timebit, aut timere debet, ne frigidus, tumidus fiat, ne deficiat &c.

73 *temperavit*] Fero, sed tamen me-

est contemnendus. ille enim summissus, quod acute et veteratorie dicit, sapiens jam: medius, suavis: hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, præsertim cum causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: [74] si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud sanos, et quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur.

100 Tenemus igitur, Brute, quem quærimus: sed animo. nam
p. 206. manu si prehendissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia
a. mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inventus profecto
29 est ille eloquens, quem numquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar brevi, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui et humilia subtiliter, et magna graviter,
101 et mediocria temperate potest dicere. Nemo is, inquies, umquam fuit. Ne fuerit. ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo: redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, et speciem: quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale, et caducum, sed illud ipsum, cujus qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi mentis oculis videre possumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus,) qui poterit parva summisse, modica temperate, magna gra-
102 viter dicere. Tota mihi causa pro Cæcina, de verbis interdicti fuit. res involutas definiendo explicavimus: jus civile laudavimus: verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius. temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Jus omne retinendæ majestatis Rabirii causa continebatur. ergo in omni genere amplificatio-
103 nis exarsimus. At hæc interdum temperanda, et varianda sunt. Quod igitur in [75] accusationis quinque libris non reperitur genus? quod in Aviti? quod in Cornelii? quod in plurimis nostris defensionibus? quæ exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere, qui quærerent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cujus in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Non assequimur: at, quid

lius foret *temperat*, quia præcedit, *huic generi studet uni*.

74 *si is—inflammare rem*] De re v. ad Or. II, 52. Melius ceterum esset *is si:* ita enim melius responderet antecedentibus: *Qui enim nihil potest* &c.

75 *accusationis quinque libris*] Edidi cum Lambino *quinque* pro vulgato *septem*, ut volebat etiam Hotomannus ad Divin. in Verr. pr. *Septem* est a Barzizio, secuto consuetudinem exemplarium in Verrinis, quæ initium numerandi faciunt a Divinatione in Cæcilium. Cicero quidem ipse infra c. 62. librum secundum accusationis facit eum, in quo est de laudibus Siciliæ.

deceat, videmus. Nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eo difficiles, ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes; qui quamquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas. ita sunt avidæ, et capaces: et semper aliquid immensum, infinitumque desiderant. Sed tamen, quoniam et hunc tu 30
oratorem cum ejus studiosissimo Pammene, cum esses Athe- 105
nis, totum diligentissime cognovisti: neque eum dimittis e manibus: et tamen nostra etiam lectitas: vides profecto, illum multa perficere, nos multa conari: illum posse, nos velle, quocumque modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus. nam et successit ipse magnis, et maximos oratores habuit æquales. nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quo contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Anto- 106
nio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse: numquam b.
Cotta visus esset, numquam Sulpicius, numquam Hortensius. nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico, et Antonium. Jejunas igitur hujus multiplicis, et æquabiliter in omnia genera fusæ orationis aures civitatis accepimus: easque nos primi, quicumque eramus, et quantulumcumque dicebamus, [76] ad hujus generis [dicendi] audiendi incredibilia studia convertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio 107
parricidarum? quæ nequaquam satis deferbuisse post aliquanto sentire cœpimus. *Quid enim tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa* [77] *terram non tangant: ita jactantur fluctibus, ut numquam abluantur. ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant*, et quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re et maturitate, quam spe et exspectatione, laudati. Ab hac in- 108
dole jam illa matura: *Uxor generi, noverca filii, filiæ pellex.* Nec vero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. Ipsa enim illa pro Roscio juvenilis redundantia, multa habet attenuata, quædam etiam paullo [78] hilariora; ut

76 *ad hujus generis dicendi audiendi incr. studia.*] Hæc esse a Cicerone sic scripta, *dicendi audiendi*, nunquam crediderim. *dicendi* est sine dubio e glossa.

77 *terram non tangant*] Sic edidi cum Aldo, Junt. Gryph. pro *terra non tangat*, quod et in Mss. repertum est, et ad Or. pro Rosc. A. probat Hotomannus. Sic et ed. Lips. item post *abluantur*, quod est in edd. Ven. Med. Ald. et tuetur ad Or. pr. Rosc. A. Grævius.

78 *hilariora: ut pro A.*] Sic certe scripsit Cicero, non *At* pro A. Nam id nullum sensum habet. *Hilariora* sunt,

pro Avito, pro Cornelio, compluresque aliæ. nemo enim
orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quam
multa sunt nostra: eaque hanc ipsam habent, quam probo,
31 varietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poëtis, et ma-
109 xime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem con-
tentione uterentur, crebroque mutarent, nonnumquam etiam
ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse numquam
ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poëtas
divino ingenio profero? [79] Histriones eos vidimus, quibus
nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solum in
dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis ver-
sarentur, sed et comœdum in tragœdis, et tragœdum in co-
110 mœdiis admodum placere vidimus. Ego non elaborem?
Cum dico me: te, Brute, dico. nam in me quidem jam-
pridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem
modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus re-
pudiabis? aut in iisdem causis perpetuum et eundem spiri-
tum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes qui-
dem, cujus nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quod
eum, credo, amares,) cum ad te in Tusculanum venissem,
imaginem ex ære vidi, nihil Lysiæ subtilitate cedit, nihil
argutiis et acumine Hyperidi, nihil lenitate Æschini, et
111 splendore verborum. Multæ sunt ejus totæ orationes sub-
p. 207. tiles, ut contra Leptinem: multæ totæ graves, ut quædam
a. Philippicæ: multæ variæ, ut contra Æschinem, falsæ le-
gationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Jam
illud medium quoties vult, arripit, et a gravissimo disce-
dens, eo potissimum delabitur. Clamores tamen tum mo-
vet, et tum in dicendo plurimum efficit, cum gravitatis lo-
112 cis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus; quandoquidem
de genere, non de homine quærimus: rei potius, id est, elo-
quentiæ vim et naturam explicemus. Illud tamen, quod jam
ante diximus, meminerimus, nil nos præcipiendi [80] caussa
dicturos: atque ita potius acturos, ut existimatores videa-
mur loqui, non magistri. In quo tamen longius progredi-
mur, quod videmus, non te hæc solum esse lecturum, qui ea
multo, quam nos, qui quasi docere videamur, habeas no-

ut pro Roscio locus de accusatoribus, de caussis parricidii &c. pro Avito, de notis censoriis et alia.

79 *Histriones eos vidimus*] Sic edidi pro *videmus*, hic et paullo post. nam et de mortuis loquitur, et sequitur *posset*. Sic et edidit Aldus, Junt. Gryph. et in altero loco habet ed. Ven. Med. Ald. Lips. Ed. Ven. Med. habet primo loco *audimus*. Si esset *audivimus*, non displiceret, propter varietatem: et forte *audiimus* contractum esset in *audimus*: sed tamen magis de actione sermo est universa, quam de sola pronunciatione.

80 *causa dicturos*] Sic, sine *esse*, edd. pr. Ven. Med., idque melius hic sonat.

tiora, sed hunc librum, etiamsi minus nostra commendatione, tuo tamen nomine [81] divulgari necesse est.

Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eam solum fa- 32
cultatem habere, quæ sit ejus propria, fuse, lateque dicendi, 113
sed etiam vicinam ejus, atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere. quamquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio; nec idem loqui esse, quod dicere: attamen utrumque in disserendo est. disputandi ratio, et loquendi, dialecticorum sit: oratorum autem, dicendi et ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. nam cum compresserat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam aiebat ejusmodi esse: cum autem diduxerat, et manum dilataverat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque 114
etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ: ut hoc videlicet differant inter se, quod hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo, omnem, quæ ad dicendum [82] tradi possit, loquendi rationem, esse notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habet docendi viam. Nam et ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima disserendi, et postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non esse 115
earum rerum omnino rudem; sed vel illa antiqua, vel hac Chrysippi disciplina institutum. noverit primum vim, naturam, genera verborum, et simplicium, et copulatorum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione, verum falsumne sit, judicetur: quid efficiatur e quoque: quod cui consequens sit, quodque contrarium: cumque ambigue multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanarique oporteat. Hæc tenenda sunt oratori: sæpe enim occurrunt. Sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam 33
in omnibus, quæ ratione docentur, et via, primum consti- 116
tuendum est, quid quidque sit: (nisi enim inter eos, qui b.
disceptent, convenit, quid sit illud, de quo ambigitur; nec recte disseri, nec umquam ad exitum perveniri potest) explicanda est sæpe verbis mens nostra de quaque re, atque involutæ rei notitia definiendo aperienda est: siquidem de-

81 *divulgari necesse est.*] Scribendum videtur *esse*, ne constructio non constet: Videmus, non te solum esse lecturum, sed hunc librum etiam divulgari necesse esse. Nisi Cicero variavit orationem, ne *esse* ter concurreret. In ed. Ven. abest *commendatione*, sed est tamen *nostra*, non *nostro*, ut ad *nomine* referatur: quod non displiceret.

82 *trahi possit*] Ed. Ven. *tradi*, quod restituimus. Nec *trahi* commodum satis sensum habet. Quædam edd. habent etiam vitiose *posset*.

finitio est oratio, quæ, quid sit id, de quo agitur, ostendit quam brevissime. Tum, ut scis, explicato genere cujusque rei, videndum est, quæ sint ejus generis sive formæ, sive
117 partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse et anguste, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cum explanatius, tum etiam uberius, et ad commune judicium popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, cum res postulabit, genus universum in species certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur, ac dividet. quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam (ut supra dixi) judicem me
118 esse, non doctorem volo. Nec vero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos et tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil be bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi, et erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed jejunius aguntur: nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, graviter, am-
34 ple, copiose dici et explicari potest. De materia loquor
119 orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. volo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. quem etiam, quo grandior sit, et quodammodo excelsior, (ut de Pericle dixi supra,) ne physicorum quidem esse ignarum volo. Omnia profecto, cum se a cælestibus rebus referret ad humanas, excelsius, magnificentiusque et
120 dicet, et sentiet. Cumque illa divina cognoverit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Jus civile teneat, quo egent causæ forenses quotidie. quid est enim turpius, quam legitimarum et civilium controversiarum patrocinia suscipere, cum sis legum et civilis juris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum et memoriæ veteris ordinem, maxime scilicet nostræ civitatis: sed et imperiosorum populorum, et regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri levavit labor; qui conservatis notatisque temporibus, nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam uno
p. 208. libro colligavit. Nescire autem, quid antea, quam natus
a. sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis, nisi memoria [83] rerum veterum cum superiorum ætate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, ex-

83 *rerum veterum*] Clericus corrigit *nostrarum*: nam *veteres* etiam sunt superiores, nec bene sonat *rerum veterum*. Mox ed. Ven. exemplorumque *probatio*.

emplorumque prolatio summa cum delectatione et auctoritatem orationi affert, et fidem.

Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum habebit 121
genera primum ipsa cognita. erit enim ei perspectum, nihil
ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut
verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine.
Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando
aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est
quoddam ambigui, quod [84] ex præterito verbo fieri solet:
in quo, quod est ambiguorum proprium, res duas significari
videmus. Cum tam pauca sint genera causarum, etiam ar- 35
gumentorum præcepta pauca sunt. traditi sunt, e quibus ea 122
ducantur, duplices loci: uni e rebus ipsis, alteri assumti.
Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem.
nam ipsæ quidem res in perfacili cognitione versantur. quid
enim jam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, [85] ut paret
se ad discendum? rem breviter exponere, et probabiliter, et
aperte, ut, quid agatur, intelligi possit? sua confirmare? adversaria evertere? eaque efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod
sit consequens iis, quæ sumentur ad quamque rem confirmandam? post omnia perorationem inflammantem, restinguentemve concludere? Has partes quemadmodum tractet
singulas, difficile dictu est hoc loco. nec enim semper tra-
ctantur uno modo. Quoniam autem non, quem doceam, 123
quæro, sed quem probem: probabo primum eum, qui, quid
deceat, videbit. Hæc enim sapientia maxime adhibenda
eloquenti est, ut sit temporum, personarumque moderator.
Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec
pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror.
Is erit ergo eloquens, qui [86] ad id, quodcumque decebit, 36
poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum,
ut quidque erit dicendum, ita dicet: nec satura jejune, nec
grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par et
æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis incensa 124
verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem adversarii,
vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec
historico, sed prope quotidiano sermone explicatæ dilucide.

84 *ex præterito verbo*] sc. quo addito res plana futura erat.

85 *ut paret se ad discendum*] Sic fidenter correxi vulgatum *aut:* nam hoc *parare se ad disc.* pertinet non ad oratorem, ut præcedentia, sed ad auditorem, qui erigendus est, ut paret se ad discendum, ut velit audire. Similis forma orationis sequitur: *rem breviter exponere* &c. *ut*, *quid agatur*, *intelligi possit*. *aut* et *ut*, præsertim in vicinia, sæpe confundi reperi in libris. Miror, hoc nec Victorium nec Lambinum vidisse.

86 *ad id, q. d.*] Abest *id* ab ed. Ven.

Dein si tenues causæ, tum etiam argumentandi tenue filum et in docendo, et in refellendo; idque ita tenebitur, ut,
125 quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum vero causa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ possit expromi: tum se latius fundet orator, tum reget et flectet animos, et sic afficiet, ut volet, id est, ut causæ natura, et ratio tem-
b. poris postulabit. Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nullum, nisi aut grave, aut elegans excidat; tum sunt maxime luminosæ, et quasi actuosæ partes duæ: quarum alteram in universi generis quæstione pono, quam (ut supra dixi) Græci appellant θέσιν: alteram in augendis, amplificandisque rebus, quæ ab eisdem αὔξησις est
126 nominata. Quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet: qui communes appellati, quod videntur multarum iidem esse causarum, [87] sed proprii singularum esse debebunt. At vero illa pars orationis, quæ est de genere universo, totas causas sæpe continet. quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controversiæ, quod græce κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atque de universo genere dicatur: nisi cum de vero ambige-
127 tur; quod quæri conjectura solet. Dicetur autem non Peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans jam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto nervosius: et ita de re communia dicentur, ut et pro reis multa leniter dicantur, et in adversarios aspere. Augendis vero rebus, et contra abjiciendis, nihil est, quod non perficere possit oratio: quod et inter media argumenta faciendum est, quotiescumque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, et [88] pæne infinite in perorando.

37 Duo sunt, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem
128 eloquentiam faciant. quorum alterum est, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturas, et ad mores, et ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum; alterum, quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi et concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, jucundum, ad benivolentiam conciliandam paratum: hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur: quod cum rapide fertur,
129 sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos, mediocres, aut multo etiam minus: sed magno semper usi impetu, sæpe adversarios de statu omni dejecimus. Nobis [89] pro

87 *sed proprii singularum esse deb.*] i. e. ita tractari, ut illi causæ proprii esse, non loci communes videantur, itaque contexi cum causa, ut ejus partes, et nati e causa, non illati videantur.

88 *pæne infinite*] v. Clav. in h. v.

89 *pro familiari reo*] i. Verre, qui

familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A
nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus ob-
mutuit. Nobis privata in causa magna et gravi cum cœ-
pisset Curio pater respondere, subito assedit, cum sibi ve-
nenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miseratio- 130
nibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, quod etiamsi
plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relin-
quebant. in quo ut viderer excellere, non ingenio, sed do-
lore assequebar. Quæ qualiacumque in me sunt: [90] me p. 209.
enim ipsum pœnitet, quanta sint: sed apparent in oratio- a.
nibus: etsi carent libri spiritu illo, propter quem majora
eadem illa cum aguntur, quam cum leguntur, videri solent.
Nec vero miseratione solum mens judicum permovenda est 38
(qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in 131
manibus perorantes tenuerimus: ut alia in causa, excitato
reo nobili, sublato etiam filio parvo, plangore et lamenta-
tione [91] complerimus forum): sed etiam est faciendum, ut
irascatur judex, mitigetur, invideat, faveat, contemnat, ad-
miretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret,
metuat, lætetur, doleat: qua in varietate, duriorum, accu-
satio suppeditabit exempla: mitiorum, defensiones meæ.
Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri 132
potest, qui modus a me non tentatus sit. dicerem perfe-
ctum, si ita judicarem, nec in veritate crimen arrogantiæ
extimescerem. Sed (ut supra dixi) nulla me ingenii, sed
magna vis animi inflammat, ut me ipse non teneam. Nec
umquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum
perveniret oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea le-
gisses: uterer alienis vel Latinis, si ulla reperirem; vel
Græcis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea judi-
ciorum. nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii. dicebat
melius, quam scripsit, Hortensius. Verum hæc vis, quam 133
quærimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non
habemus: aut, si exempla sequimur, a Demosthene suma-
mus, et quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, unde, in
Ctesiphontis judicio, de suis factis, consiliis, meritis in
rempublicam aggressus est dicere. Ea profecto oratio in
eam formam, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic
potest, ut major eloquentia non requiratur.

erat Hortensio familiaris admodum, ut patet e Verrinis, maxime Act. I. in Verr.

90 *me enim ipsum pœnitet*] Delevi *non*, quod et in Mss. duobus non repertum est. Sed magis motus sum, primum, quia est manifesta allusio ad illud Terentianum: *me pœnitet, quantum hic fiat*, in Heautont. et est formula modeste de se loquentis, cum negatio addita jactationem habeat, quæ a Cicerone et h. l. est aliena.

91 *complerimus forum*] Pro vulgato *compleremus*, ex ed. Ven. Mediol. et quia præcedit *tenuerimus*. Vulgatum est ex Aldina; in quam errore operarum venisse credo.

39 Sed jam forma ipsa restat, et character ille qui dicitur:
134 qui qualis esse debeat, ex ipsis, quæ supra dicta sunt, intel-
ligi potest. Nam et singulorum verborum, et collocatorum
lumina attigimus: quibus sic abundabit, ut verbum ex ore
nullum, nisi aut elegans, aut grave exeat: ex omnique ge-
nere frequentissimæ translationes erunt, quod eæ propter
similitudinem transferunt animos, et referunt, ac movent
huc et illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per
se ipse delectat. Et reliqua, ex collocatione verborum quæ
sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi.
Sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori
appellantur insignia: non quod sola ornent, sed quod ex-
135 cellant. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lu-
mina, et quodammodo insignia: cum aut duplicantur ite-
ranturque verba, aut [92] breviter commutata ponuntur, aut
ab eodem verbo ducitur sæpius oratio, aut in idem conji-
citur, aut in utrumque, aut adjungitur idem iteratum, aut
idem ad extremum refertur, aut continenter unum verbum
non in eadem sententia ponitur: aut cum similiter vel ca-
b. dunt verba, vel desinunt: aut multis modis contrariis relata
contraria: aut cum gradatim sursum versus reditur: aut
cum, demtis conjunctionibus, dissolute plura dicuntur: aut
cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut
[93] cum corrigimus nosmet ipsi, quasi reprehendentes: aut si
est aliqua [94] exclamatio vel admirationis, vel conquestionis:
136 aut cum ejusdem nominis casus sæpius commutatur. Sed
sententiarum ornamenta, majora sunt: quibus quia frequen-
tissime Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco ejus
eloquentiam maxime esse laudabilem. Et vero [95] nullus
fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ dici-
tur: nec aliud quidquam est, dicere, [96] nisi omnes, aut certe

92 *breviter commutata*] Conjeci *leviter*, nempe una v. c. litera, syllaba mutata, ut in παρονομασία. v. ad Her. IV, 2. ubi quidem occurrit *brevis commutatio;* sed ibi de mutatione syllabæ longæ in brevem, i. e. de specie, sermo est, hic autem de toto genere: in quo *leviter* aptius. Sic Or. II, 63, est de eadem re *parva verbi immutatio:* quo tamen fortasse vulgatum defendi potest, quia *parvi homines* etiam *breves* dicuntur: sed in genere tropico non sic, ut opinor; sed v. c. *injuria parva* est *levis.*

93 *cum corrigimus nosmet ipsos*] Edidi *nosmet ipsi*, primum ex lege grammatica, deinde consuetudine Ciceronis in hoc ipso genere. Sic mox, *ipse se revocet;* item, *sibi ipse respondeat.* cf. quæ c. 52. extr. diximus, et in hac ipsa sententia ad L. III. de Or. c. 53.

94 *exclamatio*] Ed. Veneta *explicatio.* quod considerandum puto.

95 *nullus—locus—dicitur*] Sic habent Mss. quidam, in his Vit. et ed. Rom. Consentit Quintilianus locum hunc commemorans. Itaque sic edidi. Alii inde ab ed. Ven. habent *edicitur:* in quo hæsere multi, varie correctionem tentantes. Litera prima adhæsit ex ultima verbi proximi. Fr. Gryph. *educitur*, male. Sensus est: Omnibus sententiis figuram aliquam dat, per quam a vulgari forma discrepet et suavior certe et elegantior fiat.

96 *nisi omnes*] Ed. Ven. *aut omnes.* melius.

plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus. Sic igitur dicet ille, quem 40
expetimus, ut versct sæpe multis modis eandem et unam 137
rem; et hæreat in eadem commoreturque sententia: sæpe etiam ut extenuet aliquid: sæpe ut irrideat: ut declinet a proposito deflectatque sententiam: ut proponat, quid dicturus sit: ut, cum transegerit jam aliquid, definiat: ut se ipse revocet: ut, quod dixit, iteret: ut argumentum ratione concludat: ut interrogando urgeat: ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: ut contra, ac dicat, accipi et sentiri velit: ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat ac negligat: ut ante præmuniat: ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium conferat. Ut sæpe cum iis, qui au- 138
diunt, nonnumquam etiam cum adversario quasi deliberet: ut hominum sermones moresque describat: ut muta quædam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, avertat animos: ut sæpe in hilaritatem [97] risumve convertat: ut ante occupet, quod videat opponi: ut comparet similitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens dispertiat: ut interpellatorem coërceat: ut aliquid reticere se dicat: ut denuntiet, quid caveant: ut liberius quid audeat: ut irascatur etiam, ut objurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut a proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut exsecretur: ut fiat iis, apud quos dicet, familiaris. At- 139
que alias etiam dicendi quasi virtutes sequatur: brevitatem, si res petet: sæpe etiam rem dicendo subjiciet oculis: sæpe supra feret, quam fieri possit: significatio sæpe erit major, quam oratio: sæpe hilaritas, sæpe vitæ [98] naturarumque imitatio. Hoc in genere (nam quasi silvam vides) omnis 41
eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.

Sed hæc, nisi collocata, et quasi structa, et nexa verbis, 140
ad eam laudem, quam volumus, adspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi movebant jam me illa, quæ supra dixeram, tamen iis, quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, posse re- p. 210. a.
periri non invidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam mearum laudum, qui non censerent ejus viri esse, de cujus meritis tanta senatus judicia fecisset, comprobante populo Romano, quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto negare roganti noluisse, ju-

97 *risumve*] Ed. Ven. *risumque*. Mox in Ven. *videat* est correctum *putet*. non male.

98 *naturarumque*] *Naturæque* Ed. Ven.

sta esset excusatio, cum et amicissimo, et præstantissimo viro, et recta et honesta petenti, satisfacere voluissem.
141 [99] Sed si profiterer (quod utinam possem!) me studiosis dicendi præcepta, et quasi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id justus rerum æstimator reprehenderet? Nam quis umquam dubitavit, quin in republica nostra primas eloquentia tenuerit semper, urbanis, pacatisque rebus; secundas, juris scientia? cum in altera, gratiæ, gloriæ, præsidii plurimum esset: in altera, persecutionum, cautionumque præceptio; quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpe peteret, ea vero repugnante vix suas regio-
142 nes finesque defenderet. Cur igitur jus civile docere semper pulcrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat, aut adjuvet in eo juventutem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornate, pellatur omnino e civitate eloquentia. [100] sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam universam rempublicam; cur aut discere turpe est, quod scire honestum est: aut, quod nosse pulcerrimum est, id non gloriosum docere?
42 At alterum factitatum est, alterum novum. Fateor: sed
143 utriusque rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem [1] tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore et discentibus satisfacerent, et consulentibus. alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis componendisque causis, forense in agendis, reliquum in se ipsis reficiendis omne consumerent: quem habebant instituendi aut docendi locum? Atque haud scio, [2] an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quam doctrina. itaque illi dicere melius, quam præcipere:
144 [3] nos contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet. Certe, si quasi in ludo. sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo: [4] nescio, docendo etiam aliquid aliquando si possis meliores facere, cur nolis? An, quibus ver-

99 *Sed si profiterer*] Sic haud cunctanter scripsi pro *profitear*, quia et imperfecta præcedunt et sequuntur statim, *possem, ferrent, reprehenderet:* nam inter hæc media præsens poni, ne in tirone quidem feram.

100 *sin ea non modo eos*] Similia exempla notavi; sed tamen melius foret, aut *hos* scribi, pro quo sæpe reperi in edd. *eos*, sicut contra *eos* pro *hos*, aut omnino deleri. Mox ed. Ven. pro *nosse* habet *noscere*.

1 *tempus ipsi seponerent*] Quo valeat *ipsi*, non assequor.

2 *an plerique n. oratorum*] Muretus e libro vetere addit *contra atque nos*. Idem est in ed. Lips. Sensus bonus est: sed glossam sapit, e seqq. factam.

3 *nos contra f. possumus* &c.] Hæc lectio est ab Aldo, unde sumsit ed. Lips. ut opinor, et optimam esse putamus. Mss. et edd. pr. valde hic variant, nulla commoda sententia. v. c. ed. Ven. *n. c. f. p. ad dignitatem melius docere. Non habet certe.* ubi margo delet *melius*.

4 *nescio cur non doc.* &c.] Miror viros doctos in h. l. non hæsisse, ac nihil monuisse: cum manifeste ineptum et vitiosum sit: nescio *cur non—cur nolis:* primum *cur non* sine dubio vitiosum est, idque delevimus.

bis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est: [5] (ut est:) quibus ipsa sacra retineri defendique possint, non honestum est? At jus profitentur etiam, qui nesciunt: [6] eloquentia 145
autem, illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen se valere dissimulant, propterea quod [7] prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest: [8] aut id, quod dissimulat, effugit: aut est periculum, ne b.
quis putet in magna arte et gloriosa, turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ce- 146
teri tectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. [9] Quid enim possem, cum et abfuissem adolescens, et horum studiorum causa mare transissem, et doctissimis hominibus referta domus esset, et aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ? cumque vulgo scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? [10] Quid erat, cur probarem, nisi quod parum fortasse profeceram? Quod cum ita 43
sit: tamen ea, quæ supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, et de syllabis propemodum 147
dinumerandis et dimetiendis loquemur: quæ etiamsi sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. Est id omnino verum, sed proprie in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices stirpesque non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem, sive pervagatissimus ille versus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam factites,

[11] dissimulare non sinit, quin delecter; sive tuum studium hoc a me volumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quodsi ea, quæ 148
dixi, non ita essent: quis tamen se tam durum agrestemque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cum meæ forenses artes, et actiones publicæ concidissent, non me aut

5 *ut est:*] Hoc est additum a Rivio, ut opinor ex ed. Ven. in qua delevit manus docta, et pro eo scripsit *si*, ut ad sequentia pertineat. Non necessario receptum. Uncis inclusi.

6 *eloquentia autem—tamen se valere dissimulant.*] Sic hic locus exhibetur in edd. Ven. Med. Ald. Junt. quod nescio cur mutatum sit in vulgatis in *eloquentiam—tamen ea se valere dissimulant.*

7 *prudentia*] Var. lectio in ed. Ven. *pudentia.*

8 *aut id, quod dissimulat, effugit*] scr. *dissimulatur, effugit,* sc. notitiam hominum.

9 *Quid enim possem*] Hic locus est manifeste vitiosus: *quid enim possem—dissimularem me* &c. Sed corrigendi multiplex ratio est, nec certi quid sine libris esse potest. Nam potest corrigi: *Quid enim* (omisso *possem*)—*dissimularem:* item: *Quî enim possem—dissimulare* &c.

10 *Quid erat, cur probarem*] Hoc quoque vix rectum est. Strebæus interpretatur locum, tanquam sit: *quis erat, cui probarem?* quod nemo bonus judex probet. An fuit: *quid erat, quo probarem?*

11 *dissimulare n. s. quin delecter*] Non puto sic Ciceronem dedisse. Edd. Ven. Med. Lips. *qui delectet.* Unde colligam: *quid delectet.*

desidiæ, quod facere non possum; aut mœstitiæ, cui resisto, potius, quam litteris, dederem? [12] quæ quidem me antea in judicia atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec vero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam gravioribus et majoribus: quæ si erunt perfectæ, profecto forensibus nostris rebus etiam domesticæ litteræ respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur.

44 Collocabuntur igitur verba, ut aut inter se quam aptis-
149 sime cohæreant extrema cum primis, eaque [13] sint quam suavissimis vocibus: aut ut forma ipsa concinnitasque verborum conficiat orbem suum: aut ut comprehensio numerose et apte cadat. Atque illud primum videamus, quale sit, quod vel maxime desiderat diligentiam, [14] ut fiat quasi structura quædam, nec tamen fiat operose: nam esset cum infinitus, tum puerilis labor; quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scævola,

Quam lepide lexeis compostæ? ut tesserulæ omnes
Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.

150 Nolo tam minuta hæc constructio appareat: sed tamen sti-
p. 211. a. lus exercitatus efficiet facile hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves, gravesque sententiæ, [15] tamen, si inconditis verbis efferuntur, offendent aures; quarum est judicium superbissimum. Quod quidem latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, [16] qui vocales nolit conjungere.
151 In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas litteras tanto opere fugerit; etsi id magister ejus Isocrates. at non Thucydides: ne ille quidem, haud paullo major scriptor, Plato: nec solum in his sermonibus, qui dialogi

12 *quæ quidem* &c.] Ed. Ven. *quæ quidem antea in i. a. in curiam deducebantur.*

13 *sint quam suavissimis vocibus*] i. e. sono et accentu suaves. Vid. supra c. 18. Nam *vox* h. l. est affectio verborum. Ed. Ven. *ea, quæ sint.*

14 *ut fiat* &c.] Ed. Ven. *Est enim quasi structura quædam: nec id tamen fiet op.*

15 *tamen, si—efferuntur, offendent aures*] Aut *efferantur* legendum, aut *offendunt*, ut habet ed. Asc. 1. sed ut opinor non consulto.

16 *qui vocales nolit conj.*] Sic edidimus cum Aldo, Junta, et sic est necessario legendum, si *nolit* verum est, quod omnes libri constanter exhibent. Edd. pr. habent *quin*, quod in vulgatis est, idque late defendit Victorius V. L. XII, 17. exemplis omnibus alienis: h. e. in quibus omnibus *quin* est sine negatione sequente, quæ hic est in *nolit: quin nolit* est, *qui velit;* quod est alienissimum. Virum doctissimum in errorem induxit hoc, quod *conjungere vocales* intellexit *concurrere*, ut hiatus fiat: cum sit *contrahere*, np. elidenda altera vocali. nam opponitur *distrahere*, quod est per hiatum, sine elisione, pronunciare. *Qui* etiam defendit e Mss. et edd. Faber ad Acad. I, 1. Una ratio conservandi *quin* est, ut legamus *velit:* et essem pronior in hanc partem, si libri juvarent.

dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in
populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione
eos, qui sint in prœliis interfecti: quæ sic probata est, ut
eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. in ea est
crebra ista [17] vocum concursio, quam magna ex parte, ut
vitiosam, fugit Demosthenes. Sed Græci viderint; nobis, 45
ne si cupiamus quidem, distrahere voces conceditur. Indi- 152
cant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis: indicant omnes
poëtæ, præter eos, qui ut versum facerent, sæpe hiabant:
ut Nævius,

"Vos, qui accolitis Histrum fluvium, atque Algidam."

Et ibidem,

"Quam numquam vobis Graii, atque Barbari."

At Ennius semel,

Scipio invicte.————

[18] Et quidem nos,

"Hoc motu radiantis Etesiæ in vada ponti."

Hoc idem nostri sæpius non tulissent, quod Græci laudare
etiam solent. [19] Sed quid ego vocales? sine vocalibus sæpe 153
brevitatis causa contrahebant, ut ita dicerent, *multi' modis*,
vas' argenteis, [20] *pass' et crinibus*, *tecti' fractis*. Quid vero
licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant,
quo essent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, et *duis*, bis,
sic *Duellium*, eum, qui Pœnos classe devicit, *Bellium* no-
minaverunt, cum superiores appellati essent semper *Duellii*.
Quinetiam verba sæpe contrahuntur, non usus causa, sed
aurium. Quomodo enim vester *Axilla*, *Ala* factus est, nisi
fuga litteræ vastioris? quam litteram etiam e *maxillis*, et
taxillis, et *vexillo*, et *paxillo*, consuetudo elegans latini ser-
monis evellit. Libenter etiam copulando verba jungebant, 154
ut *sodes*, pro, *si audes*: *sis*, pro, *si vis*. Jam in uno, *capsis*,
tria verba sunt: *ain'*, pro *aisne*: *nequire*, pro, *non quire*:
malle, pro *magis velle*: *nolle*, pro, *non velle*. *Dein* etiam
sæpe, et *exin*, pro *deinde* et *exinde* dicimus. Quid illud?
non olet unde sit, quod dicitur, *cum illis*? *cum* autem *nobis*
non dicitur, sed *nobiscum*? quia si ita diceretur, obscænius
concurrerent litteræ, ut etiam modo, nisi *autem* interposuis-

17 *vocum concursio*] int. literarum, quas nos vocales dicimus. supra c. 23. est *concursus vocalium*: nec tamen inde corrigam hic *vocalium*.

18 *Et quidem nos*] In Arateis. De *radiantis* supra de Or. dictum.

19 *Sed quid ego vocales? s. v.*] Sic primus interpunxit Victorius l. c. eaque interpunctio recte recepta est. In edd. erat: *sed quid ego? voc.* sine sensu. Ceterum id refer ad superiora: *nemo ut tam rusticus sit, qui vocales conjungere nolis.*

20 *pass' et crinibus*] Recepimus correctionem Lambini certissimam pro vulgato *palm' et crinibus*: requiritur enim adjectivum.

b. sem, concurrissent. Ex eo est *mecum*, et *tecum:* non, *cum me*, et *cum te*, ut esset simile illis *vobiscum*, atque *nobiscum.*
46 Atque etiam a quibusdam sero jam emendatur antiquitas,
155 qui hæc reprehendunt. [21] nam pro *deum atque hominum fidem, deorum* aiunt. Ita credo. hoc illi nesciebant: an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poëta, qui inusitatius contraxerat

——*Patris mei meum factum pudet*, pro *meorum factorum:* et, *Texitur: exitium examen rapit,*——pro *exitiorum:* non dicit, *liberum*, ut plerique loquimur, cum, *Cupidos liberum,* aut, *In liberum loco,* dicimus, sed, ut isti volunt,

Neque tuum umquam in gremium extollas liberorum ex te genus,

Et idem,

Namque Æsculapi liberorum———

[22] At ille alter in Chryse, non solum,

Cives, antiqui amici majorum meum,

quod erat usitatum, sed durius etiam,

Consilium, augurium, atque extum interpretes.

Idemque pergit,

Postquam prodigium horriferum, portentum pavos: quæ non sane sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter, *armum judicium:* etsi est apud eundem,

Nihilne ad te de judicio armum accidit? quam *armorum.*

156 Jam (ut censoriæ tabulæ loquuntur) *fabrum*, et *procum*, audeo dicere, non *fabrorum*, et *procorum.* Planeque, *duorum virorum judicium*, aut, *triumvirorum capitalium*, aut, *decemvirorum* [23] *litibus judicandis*, dico numquam. Atqui dixit Accius, *Video sepulcra, dua duorum corporum.* Idemque, ——*Mulier una duum virum.* Quid verum sit, intelligo: sed alias ita loquor, ut concessum est, ut hoc, vel *Proh deum dico*, vel, *Proh deorum:* alias, ut necesse est, cum *trium virum*, non *virorum:* cum *sestertium nummum*, non *nummorum:*
47 quod in his consuetudo varia non est. Quid, quod sic lo-
157 qui, *nosse, judicasse*, vetant: *novisse*, jubent, et *judicavisse?* quasi vero nesciamus, in hoc genere et plenum verbum recte dici, et imminutum usitate. Itaque utrumque Terentius, *Eho, tu cognatum tuum non noras?*—— Post idem,

21 *nam pro deum atque hom. fidem, deorum aiunt*] *Pro*, non *proh!* ut est in aliis exemplis. in *proh*, *pro* addendum esset: quod non bene sonaret.

22 *At ille alter*] Sic dedi pro *et ille a.* ut commemorat Victor. XIX, 2. et est in Ms. Vit. edd. Ven. Med. Lips. Fr. Gryph. &c. Nam est diversum a priori, non simile aut conjunctum.

23 *litibus judic.*] Muretus ait, se in Ms. reperisse *stlitibus.* In quo? quando scripto? &c. Hic in Mss. non magnum momentum est. Nec Ciceronis ætate dicebant *stlitibus.* Antiquarii illa correctio est.

Stilphonem, inquam, noveras? *Siet*, plenum est: *sit*, imminutum: licet utare utroque. ergo ibidem,

> *Quam cara sint, quæ post carendo intelligunt,*
> *Quamque attinendi magni dominatus sient.*

Nec vero reprehenderim,

———*Scripsere alii rem.* et *scripserunt*, esse verius sen-
tio: sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.
Idem campus habet, inquit Ennius: et, *In templis isdem*, pro-
bavit. At, *eisdem*, erat verius: nec tamen, *eisdem*, opimius.
male sonabat, *iisdem*. Impetratum est a consuetudine, ut p. 212.
peccare suavitatis causa liceret: et [24] *pomeridianas quadri-* a.
gas, quam *postmeridianas*, libentius dixerim; et *mehercule*,
quam *mehercules*. *Non scire* quidem barbarum jam videtur:
nescire, dulcius. [25] Ipsum *meridiem*, cur non *medidiem?*
credo, quod erat insuavius. [26] Una præpositio est, ABS, 158
eaque nunc tantum in accepti tabulis manet; [27] ne his qui-
dem omnium: in reliquo sermone mutata est. Nam *amo-
vit* dicimus, et *abegit*, et *abstulit*, ut jam nescias, *ab*ne ve-
rum sit, an *abs*. Quid si etiam *abfugit* turpe visum est; et
abfer noluerunt, *aufer* maluerunt? quæ præpositio præter
hæc duo verba, nullo alio in verbo [28] reperitur. *Noti* erant,
et *navi*, et *nari*, quibus cum IN præponi oporteret, dulcius
visum est, *ignoti, ignavi, ignari* dicere, quam ut veritas po-
stulabat. *Ex usu* dicunt, et *e republica*, quod in altero vo-
calis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi litteram su-
stulisses; ut, *exegit, edixit*, [29] *effecit, extulit, edidit:* [30] adjun-
cti verbi primam litteram præpositio commutavit; ut *suffu-
git, summutavit, sustulit.* [31] Quid in verbis junctis? quam 48
scite *insipientem*, non *insapientem? iniquum*, non *inæquum?* 159
tricipitem, non *tricapitem? concisum*, non *concæsum?* Ex quo

24 *pomeridianas quadrigas*] v. Clav. in *postmerid.*

25 *Ipsum merid.*] *Ipsum* non commodum est. An fuit *item?*

26 *Una pr. est Abs*] Sic edidimus pro *Ab*, cum R. Steph. Lamb. et aliis. quod et defendit Gesnerus in Thes. et sic ap. poëtas antiquiores Plaut. Lucr. Edd. Ven. Lips. plane omittunt.

27 *ne his quidem omnium*] Ed. Med. Asc. 1. Lips. *æneis quidem.* Id factum videtur ex *ac ne his q.*

28 *reperitur*] Ed. Ven. *reperietur.*

29 *effecit, extulit, edidit*] Sic cum Lambino edidimus, quamquam contra libros, in quibus est, *refecit, retulit, reddidit.* nam sermo est de compositis e præpositione *ex.*

30 *adjuncti verbi primam l. præpositio commutavit*] At hoc non est in exemplis propositis, nec in sequentibus; in quibus potius *adjuncti verbi prima litera præpositionem commutavit*, ut *e rep. ex usu, effecit* &c. e *submuto* fieret *summuto*, e *subtulit, sustulit.* Ergo etiam sic locus corrigendus videtur. Ceterum exemplum *subegit* ante *summutavit*, quod in vulgatis reperitur, est alienum, in quo præpositio nihil mutat. ex ed. Lips. dedi *suffugit*, quæ et *summovit* habet pro *summutavit.*

31 *Quid in v. junctis?*] An vero exempla præcedentia *exegit* &c. *suffugit* &c. non sunt *juncta*, i. e. composita? Vereor ne locus sit interpolatus. Nam omnino totus hic locus in libris antiquis scr. et edd. ita varie et vitiose scriptus est, ut nihil supra.

quidam *pertisum* etiam volunt: quod eadem consuetudo non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? [32] *inclitus* dicimus brevi prima littera, *insanus* producta: *inhumanus* brevi, *infelix* longa: et, ne multis, quibus in verbis eæ primæ litteræ sunt, quæ in *sapiente*, atque *felice*, [33] producte dicitur; in ceteris omnibus, breviter. itemque *composuit, consuevit, concrepuit, confecit:* consule veritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quære, cur? ita se dicent juvari. voluptati autem
160 aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cum scirem ita majores locutos esse, ut nusquam, nisi in vocali, adspiratione uterentur, loquebar sic, ut *pulcros, Cetegos, triumpos, Kartaginem* dicerem: aliquando, idque sero, convicio aurium cum extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. [34] *Orcivios* tamen, et *Matones, Otones, Cæpiones, sepulcra, coronas, lacrymas* dicimus, quia per aurium judicium semper licet. [35] *Purrum* semper Ennius, numquam *Pyrrhum. Vi patefecerunt Bruges*, non *Phryges*, ipsius antiqui declarant libri. nec enim græcam litteram adhibebant: [36] nunc autem etiam duas: et cum *Phrygum*, et cum *Phrygibus* dicendum esset, absurdum erat aut tantum [37] barbaris casibus græcam litteram adhibere, aut recto casu solum græce loqui, tamen et
161 *Phryges* et *Pyrrhum* aurium causa dicimus. Quinetiam, quod jam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eædem erant postremæ duæ litteræ,
b. quæ sunt in *optumus*, postremam litteram detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poëtæ novi. Ita enim loquebamur: *Qui est omnibu' princeps*, non, *omnibus princeps*. et, *Vita illa dignu', locoque*, non, *dignus*. Quodsi indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte et do-
162 ctrina postulari putamus? Hæc dixi brevius, quam si hac de re una disputarem. est enim hic locus late patens, de na-

32 *inclitus dicimus b. p. l.*] Hoc totum nobis mirabile est, quia veram pronunciationem veterem nescimus. Nec eodem modo res a viris doctis explicatur. v. Strebæum ad h. l. p. 817. et viros doctos ad Gell. II, 17. ubi hunc locum commemorat. Sed Gellius habet *indoctus* pro *inclitus*, in Mss. et edd. quod ego Ciceroni restituendum puto. nam et in libris reperitur sic, ut ed. Lips.

33 *producte dicitur*] int. litera prima.—itemque *composuit* int. *in* comp. Et notandum, Ciceronem posuisse duo paria verborum, in quibus alterum brevem, alterum longam haberet primam syllabam.

34 *Orcivios*] Sunt, ut opinantur, *Orcinii*, qui et *Orchinii*, ut in Or. pro Cluent. Ms. Vit. *Oscinios*. Ed. Ven. *Oscivios*.

35 *Purrum*] Sic dedi ex ed. Ven. pro vulg. *Burrum*.

36 *nunc autem duas*] int. φ et υ.

37 *barbaris casibus*] Sunt latini, qui apud Græcos non sunt. Nempe nominativus in *Phryges* et græcus et latinus est: genitivus et dativus non item: aliter enim eos casus finiunt Græci, aliter Latini.

tura usuque verborum. longius autem, quam instituta ratio
postulabat. Sed quia rerum, verborumque judicium, pru- 49
dentiæ est: vocum autem, et numerorum, aures sunt judices: et, quod illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem; in illis ratio invenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari
volebamus, aut ars ejus conciliandæ reperienda. Duæ sunt 163
igitur res, quæ permulceant aures, *sonus* et *numerus*. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, [38] sed ea non ut poëtæ, exquisita ad sonum, sed sumta de medio. [39] *Qua ponto ab Helles*, superat modum: at, *Auratos aries Colchorum*, splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus insuavissima littera finitus, *Frugi-*
fera et ferta' [40] *arva Asiæ tenet*. Quare bonitate potius no- 164
strorum verborum utamur, [41] quam splendore Græcorum, nisi forte sic loqui pœnitet, *Qua tempestate Paris Helenam*, et quæ sequuntur. Immo vero ista sequamur, asperitatemque fugiamus, *Habeo istam ego perterricrepam*. Idemque, *Versutiloquas malitias*.

Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finientur, quoniam id judicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, et quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ sive casus habent in exitu similes, sive paribus paria redduntur, sive opponuntur contraria, suapte natura
numerosa sunt, etiamsi nihil est factum de industria. [42] In 165
hujus concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana:

38 *sed ea non ut poëtæ*] Refertur ad *legenda sunt;* unde intelligendum, legunt.

39 *Qua ponto ab Helles*] Sic pro vulg. *qua Pontus Helles*, edidi e Senec. ep. 81. unde et Lipsius sic scribi volebat, cum Grutero. Quodsi e Nonio supra recepta est lectio: quidni multo magis Seneca auctor idoneus sit? Et *Pontus* nullo modo rectum esse potest, quia ita non *superaret modum*, ut Cicero judicat: nam id est, nimis sonans esse hoc, quod nulla quidem vocalis obscura insit: quod secus in altero *auratos* &c. ubi sunt duæ, i. et u. At in vulgata lectione in *Pontus* est talis vocalis: quod secus est in ea, quam recepimus.

40 *arva Asiæ tenet*] Ed. Ven. habet *Asia arva tenet.* Manus docta corr. *Asias* e Ms. et addit, *Asiæ* alias.

41 *quam splendore Græcorum*] i. e. frequentia verborum, in quibus meræ vocales clarius sonantes, qua delectantur Græci, inprimis poëtæ. In fine pro *idemque* legam *itemque:* nam ad poëtam referre, qui dixerit idem, quod præcesserit et quod sequitur; id quidem non placet.

42 *In h. concinn. consectatione — principem*] Quia *consectatio concinnitatis* est in vitio, non satis ei aptum *principis* verbum videtur: sed *consectatione* fortasse vitiosum videatur; legendumque cum Lambino, *confectione*, quod ille se in Ms. reperisse dicit, (nos in Vit.) et hoc dare fortasse voluisse edd. Ven. Med. quæ habent *consectione.* sed id potest etiam e compendio natum esse, aut vitio operarum, pro *consecutione*, quod habet ed. Lips. nec differt a consectatione: vel *consectatio* lenius dici atque in bonam partem, ut verbum *consectari* ipsum, vel *principem* dici de auctore: quod optimum videtur. v. c. 52.

Est enim, judices, hæc non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non in-
p. 213. *stituti, sed imbuti sumus.* Hæc enim talia sunt, ut, quia re-
a. feruntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non
166 quæsitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item in contrariis referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam [43] versus efficitur.

> *Eam, quam nihil accusas, damnas.*

Condemnas, diceret, qui versum effugere vellet.

> *Bene quam meritam esse* [44] *autumas, dicis male mereri.*
> *Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.*

Versum efficit [45] ipsa relatio contrariorum. id esset in oratione numerosum, *Quod scis, nihil prodest: quod nescis, mul-*
50 *tum obest.* Semper hæc, quæ Græci ἀντίθετα nominant, cum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium neces-
167 sitate ipsa efficiunt, [46] et eum sine industria. Hoc genere antiqui jam ante Isocratem delectabantur, et maxime Gorgias: cujus in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis: *Conferte hanc pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditus; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas.* Ergo et hi numeri sint cogniti.

168 Genus illud tertium explicetur, quale sit, numerosæ et aptæ orationis. quod qui non sentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidem et perfecto completoque verborum ambitu gaudent, et curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones sæpe exclamare vidi, cum apte verba cecidissent. id enim exspectant aures, ut verbis colligentur sententiæ. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud fere non erat. nam et verba eligebant, et sententias graves et suaves reperiebant, sed eas aut vinciebant, aut explebant
169 parum. Hoc me ipsum delectat, inquiunt. Quid si antiquissima illa pictura paucorum colorum, magis, quam hæc jam perfecta, delectet? illa nobis sit, credo, repetenda: hæc scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem, ut in ætatibus auctoritatem senectus, sic in

43 *versus efficitur*] Nempe iambicus dimeter scazon.

44 *autumas*] In ed. Ven. additur *pro autimas:* voluit dare *æstimas,* quæ est glossa.

45 *ipsa relatio c.*] Ed. Ven. *illa ratio c. Ratio* quidem dici hic posset: sed *relatio* magis proprie e formula, *contraria referuntur contrariis.*

46 *et eum*] Ed. Ven. *etiam.* non male.

exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipsum valet plurimum. nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quam laudo, quod est: præsertim cum ea majora judicem, quæ sunt, quam illa, quæ desunt. Plus est enim in verbis et in sententiis boni, quibus illi excellunt, quam in conclu-
sione sententiarum, quam non habent. Post inventa conclu- 51
sio est, qua credo usuros veteres illos fuisse, si jam nota atque usurpata res esset: qua inventa, omnes usos magnos
oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, cum in ora- 170
tione judiciali et [47] forensi numerus, græce ῥυθμὸς, inesse di-
citur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi b.
videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti isti, et ipsi infracta et amputata loquuntur, et eos vituperant, qui apta et finita pronuntiant. si inanibus verbis, levibusque sententiis: jure. sin probæ res, lecta verba: [48] quid est cur claudere aut insistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere? Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, sæpe natura: et quæ valde laudantur apud illos, ea fere,
quia sunt conclusa, laudantur. Et apud Græcos quidem 171
jam anni prope quadringenti sunt, cum hoc probatur, nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit, vetera contemnenti dicere:

Versibu', quos olim Fauni, vatesque canebant:

[49] mihi de antiquis eodem modo non licebit? præsertim cum [50] dicturus non sim, *Ante hunc*, ut ille; nec quæ sequuntur, *Nos ausi reserare.* Legi enim audivique nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque merito, quorum se [51] isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos vero minime, qui nihil illorum, nisi vitium,
sequuntur, cum a bonis absint longissime. Quodsi aures 172
tam inhumanas, tamque agrestes habent, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas. Omitto Isocratem, discipulosque ejus, Ephorum et Naucratem: quamquam orationis faciendæ et ornandæ auctores locupletissimi,

47 *forensi numerus, græce ῥυθμὸς, inesse*] Delevi *latine* post *numerus*, quia nimis ineptum est id addi. Similiter sine hoc verbo totum hoc est supra c. 20.

48 *quid est cur claudere*] Ante Gruterum edebatur *claudicare:* quod ille tanquam e Mss. correxit *claudere.* At sic edd. ante Aldum, qui *claudicare* temere, ut alia, induxit, morigeris nimis editoribus posterioribus. Nec tamen hic paruit editor Lips. nec Fr. Gryph.

49 *mihi—non licebit?*] Sic ista, per interrogationem, accipienda: alias sensus nullus est.

50 *dicturus non sim*] np. primum odium habiturum erat, alterum invidiam. *ante hunc*, v. Brut. c. 18.

51 *isti*] intell. numerosæ orationis reprehensores.

[52]summi ipsi oratores, esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis, vel judicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati [53]est adversatus impensius? Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum jubet. Ejus auditor Theodectes, in primis (ut Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem et sentit et præcipit. Theophrastus vero, iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? [54]nisi omnino hæc esse ab
173 his præcepta nesciant. Quod si ita est: nec vero aliter existimo: [55]quid? ipsi suis sensibus non moventur? nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem [56]theatra tota exclamant, si fuit una syllaba brevior, aut longior. Nec vero multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: et tamen omnium longitudinum et brevitatum in sonis, sicut acutarum graviumque vocum, judicium ipsa na-
52 tura in auribus nostris collocavit. Visne igitur, Brute, to-
174 tum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi
p. 214. ipsi, qui et hæc, et alia nobis tradiderunt? an his contenti
a. esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, velisne: cum litteris tuis, eruditissime scriptis, te id vel maxime [57]velle perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptæ atque numerosæ.

Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in ejus summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primus adjunxerit. Cum enim videret, oratores cum severitate audiri, poëtas autem cum voluptate: tum dicitur numeros

52 *summi ipsi oratores, esse*] Hic delevi *que*, quod in *summi* adhæserat: facit enim ridiculum sensum: debent esse auctores orationis f. et o. *summique* oratores. Quid enim amplius? non simile hoc illi: debebamus hoc esse virgines. Sed deleto *que* sensus optimus est, nos illos auctores f. et o. o. agnoscere et imitari debemus, quia ipsi sunt oratores summi, quorum exemplum imitari oportet. Delevit et margo ed. Ven. et Fr. Gryph. Deinde ed. Ven. *debebant.*

53 *est adversatus impensius*] Hoc est a Grutero; ab Aldo *infensius*, quod est et in ed. Lips. Gryph. Ms. Vit. At edd. ante Ald. *etiam adversarius infensior.* quod cur mutatum sit, non video.

54 *nisi—nesciant*] Edidi ex edd. pr. et Lips. At Aldus dedit vulgatum *nesciunt*, quod et Ms. Vit. habet, et sic correxit margo ed. Ven.

55 *quia ipsi suis sensibus non moventur*] Hoc nullo modo rectum esse potest per sequentia: in quibus jubentur. Orationis sensus est: si ita est, i. e. si hæc præcepta ignorant; et ita esse arbitror: sensibus tamen debent moveri, sentire, ista numerosa esse pulcra et probanda; quæ non sint, in iis esse, quod contra sit. Ex his apparet, legendum esse: *quid? ipsi suis sensibus non moventur?* Idque ita evidens judicavi, ut in textum recipere non dubitarem. Huc alludit lectio marginis ed. Ven. qui *quia* corr. *quod.*

56 *theatra t. exclamant*] Lambinus corr. *reclamant.* etiam *exclamare* in hunc deteriorem sensum dicitur.

57 *velle perspexerim*] Ms. V. *prospexerim.*

secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum jucundita-
tis causa, tum ut varietas occurreret satietati. Quod ab his 175
vere quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem
in eo genere scientius versatum Isocrate, confitendum est:
sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus; cujus omnia
nimis etiam exstant scripta numerose. Nam, ut paullo
ante dixi, paria paribus adjuncta, et similiter definita, item-
que contrariis relata contraria, quæ sua sponte, etiamsi id
non agas, cadunt plerumque numerose, Gorgias primus in-
venit: sed his est usus intemperantius. id autem est genus,
ut ante dictum est, ex tribus partibus collocationis alterum.
Horum uterque Isocratem ætate præcurrit: ut eos ille mo- 176
deratione, non inventione vicerit. Est enim, ut in transfe-
rendis [58] faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis nume-
ris sedatior. Gorgias autem avidior est generis ejus, et his
festivitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur:
quas Isocrates (cum tamen audivisset in Thessalia adole-
scens senem jam Gorgiam) moderatius temperavit. Quin-
etiam se ipse tantum, quantum ætate procedebat, (prope
enim centum confecit annos,) relaxarat a nimia necessitate
numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum
Macedonem scripsit, cum jam admodum esset senex: in
quo dicit sese minus jam servire numeris, quam solitus es-
set. Ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxe-
rat.

Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, 53
auctoresque, [59] quos diximus, et origo inventa est: causa 177
quæratur. quæ sic aperta est, ut mirer, [60] veteres non esse
commotos, præsertim cum, ut fit, fortuito sæpe aliquid
concluse apteque dicerent: quod cum animos hominum,
auresque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effu-
disset, cecidisse jucunde: notandum certe genus, atque ipsi
sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio
naturalem quandam in se continet vocum omnium mensio-
nem. Itaque et longiora et breviora judicat, et perfecta ac
moderata semper exspectat. Mutila sentit quædam, et quasi 178
decurtata: quibus, tamquam debito fraudetur, offenditur: b.
productiora alia, et quasi immoderatius excurrentia, quæ
magis etiam aspernantur aures: quod cum in plerisque,
tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehementius,
quam id, quod videtur parum. Ut igitur poëtica et versus
inventus est terminatione aurium, observatione prudentium:

58 *faciendisque*] Abest ed. Ven.

59 *quos diximus*] Sic recte edd. Med. Asc. Aldus *dicimus*. quod tamen et Ms. Vit. et ed. Ven. habent. *Diximus* servavit Fr. Gryph.

60 *veteres non esse commotos*] Possit alicui in mentem venire *commonitos*: qui esse sensus h. l. debet, et non ita multo post est *natura admonente*. sed etiam *movere* sic dicitur, ut infr. c. 51.

sic in oratione animadversum est, multo illud quidem serius, sed, eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus conclusionesque verborum.

179 Quoniam igitur causam quoque ostendimus: naturam nunc (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quæ disputatio non hujus instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, et ubi sit positus, et natus ex quo: et is unusne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, et ad quam rem, et quando, et quo loco, et quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis
180 afferat. Sed ut in plerisque rebus, sic in hac, duplex est considerandi via: quarum altera est longior, brevior altera,
54 eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quæstio, sitne omnino ulla numerosa oratio? (quibusdam enim non videtur: quia nihil insit in ea certi, ut in versibus: et quod ipsi, [61] qui affirment, eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere.) deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales: et e poëticisne numeris, an ex alio genere quodam: et, si e poëticis, quis eorum sit, aut qui? (namque aliis unus modo, aliis plures, aliis omnes
181 iidem videntur.) deinde, [62] quicumque sint, sive unus, sive plures; communesne sint omni generi orationis? (quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi:) an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur? si communes, qui sint? si dispares, quid intersit, et cur non æque in oratione, atque in versu numerus appareat? deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum; [63] an sit suum cujusque, ut numerus intervallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quædam forma et lumen orationis appareat; sitque omnium fons compositio, ex eaque et numerus efficiatur, et ea, quæ dicuntur orationis quasi formæ et lumina, quæ (ut dixi)
182 Græci vocant σχήματα? At non est unum, nec idem, quod voce jucundum est, et quod moderatione absolutum, et quod illuminatum genere verborum: quamquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum

61 *qui affirment*] Sic pro *affirmant* olim correxi ex analogia linguæ: post sic reperi in edd. ante Aldum, et Lips. et Ms. Vit.

62 *quicumque sint*] Lambinus primum corr. *quotcunque*, non male: ego autem correxi *sint*, ex lege, et quia supra *si sint*, deinde *omnis generis orationi* margo ed. Ven. Omnino locus est difficilis; quia nimis in longum procurrit, interpositis interdum sententiis, quæ alia forma quam reliqua exprimuntur, nec sunt animadversæ vulgo: unde varietas interpunctionis et lectionis nata est. Parentheses notavimus suis signis: deinde veram interpunctionem dedimus.

63 *an sit suum cujusque*] Vulg. *est*. in antecedente membro est *utrum efficiatur:* ergo necessarium in hoc *sit*. Vidit Lambinus.

est: compositio autem ab utroque differt, quæ tota servit gravitati vocum, aut suavitati. Hæc igitur fere sunt, in 55
quibus rei natura quærenda sit.

Esse ergo in oratione numerum quendam, non est dif- 183
ficile cognoscere. judicat enim sensus: in quo iniquum est, p. 215.
quod accidit, non cognoscere, si, cur id accidat, reperire a.
nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura atque sensu, quem dimensa ratio, docuit, quid acciderit. ita notatio naturæ et animadversio peperit artem. Sed in versibus res est apertior: quamquam etiam [64] a modis quibusdam, cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poëtarum, qui λυρικοὶ a Græcis nominantur: quos cum cantu spoliaveris,
nuda pæne remanet oratio. Quorum similia sunt quædam 184
etiam apud nostros: velut illa in Thyeste,

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute:

et quæ sequuntur: quæ, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abjecti, ut nonnumquam vix in his numerus et versus intelligi possit: quo est ad inveniendum difficilior in oratione numerus, quam in versi-
bus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationem; verbo- 185
rum, numerorumque jucunditas. In verbis inest quasi materia quædam: in numero autem expolitio. Sed ut ceteris in rebus, necessitatis inventa antiquiora sunt, quam voluptatis: [65] ita et in hac re accidit, ut multis sæculis ante oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quam ratio numerorum, causa delecta-
tionis aurium, excogitata. Itaque et [66] Herodotus, et eadem 186
superiorque ætas numero caruit, nisi quando temere ac fortuito: et scriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod et facilius est, et magis necessarium, id semper ante cognosci-
tur. Itaque tralata, aut facta, aut juncta verba, facile sunt 56
cognita, quia sumebantur e consuetudine, quotidianoque sermone. numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem aut cognationem cum oratione. itaque serius aliquanto notatus et cognitus, quasi quandam palæstram et extrema lineamenta orationi attulit.

64 *a modis quibusdam* &c.] Credo legendum esse, *in modis qu.* Sensus enim est: poëtarum sermo quidam etiam solutus videtur, si non canitur, quod necessario requirit *in*. Sunt quidam modi, ut in iambicis versibus, propiores soluto sermoni; in quibus metrum vix sentitur.

65 *ita et—excogitata*] Hæc absunt ed. Ven.

66 *Herodotus* &c.] Dissentit Quintil. IX, 4. 16.

187 Quodsi et angusta quædam atque concisa; et alia est [67] col-
latata et diffusa oratio: necesse est id non litterarum [68] ac-
cidere natura, sed intervallorum longorum et brevium va-
rietate: quibus implicata atque permista oratio, [69] quoniam
tum stabilis est, tum volubilis, necesse est ejusmodi natu-
ram numeris contineri. Nam circuitus ille, quem sæpe
jam diximus, incitatior numero ipso fertur et labitur, quoad
perveniat ad finem, et insistat. Perspicuum est igitur, nu-
meris adstrictam orationem esse debere, carere versibus.
188 Sed hi numeri, poëticine sint, an ex alio genere quodam,
deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra
poëticos; propterea quod definita sunt genera numerorum.
[70] nam omnis talis est, ut unus sit e tribus. Pes enim, qui
adhibetur ad numeros, [71] partitur in tria, ut necesse sit,
partem pedis aut æqualem [72] alteri parti, aut altero tanto,
b. aut sesqui esse majorem. ita fit æqualis dactylus, duplex
iambus, sesqui pæon; qui pedes in orationem non cadere
qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum
189 sit necesse est. Sed quæritur, quo numero, aut quibus po-
tissimum sit utendum. Incidere vero omnes in orationem,
etiam ex hoc intelligi potest, quod versus sæpe in oratione
per imprudentiam dicimus: [73] (quod vehementer est vitio-
sum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmet ipsos:)
senarios vero, et Hipponacteos effugere vix possumus.
Magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio: sed
tamen eos versus facile agnoscit auditor. sunt enim usitatis-
simi. Inculcamus autem per imprudentiam sæpe etiam

67 *collatata et diff. or.*] Verbum hoc nuspiam alibi occurrit, pro *dilatata*. Edd. quædam vett. et Ms. Vit. *collocata*, quod locum non habet. Ed. Ven. Gryph. *collata*.

68 *accidere n.*] Edd. ante Ald. *accedere*, ut Ms. Vit. quod, non video, quare mutatum sit. *id* de numero intelligendum: is accedit ad orationem, non inest natura.

69 *quoniam—contineri*] Hæc sunt sine dubio vitiosa: nec, quomodo corrigenda sint, reperio. Nihil est, unde pendeat *necesse est*, in quo est conclusio argumenti. Forte delendum est *quoniam;* ut hæc cohæreant, *quibus implicata—oratio, tum stabilis est, tum volubilis.* Et reliquum separandum a superioribus: *Itaque necesse est* &c. *Ejusmodi natura* erit in stabilitate et volubilitate.

70 *nam omnis talis—tribus*] v. Quintil. IX, 4. 7. 9.

71 *partitur in tria*] *In tria* Mss. tribus aberat; quod non esse de nihilo putat Gruterus. Locus sane durus est, et fortasse vitiosus. Sensus est: Pedis, qua partes, tria genera sunt: in primo sunt partes æquales, ut in dactylo, anapæsto, spondeo: in altero inæquales, ut in iambo, trochæo, ubi pars una altero tanto major est altera; in tertio, ut in pæone, una parte, sc. longa, reliquæ sunt sesqui majores. Sed res brevitate obscurius expressa est.

72 *esse alteri—sesqui esse majorem*] Budæus de asse p. m. 10. delet alterum *esse*, et transponit verba ultima sic: *altero tanto majorem, aut sesqui:* quod Ciceronianæ collocationi convenit, sed *sesqui esse majorem* multo magis. Itaque primum *esse* cum Ms. Vit. delevi.

73 *quod veh.—nosmet ipsos*] Hæc sunt in parenthesi dicta, deinde *senarios v.* cohærent cum superioribus, nec est novæ sententiæ initium, ut in vulgatis.

minus usitatos, sed tamen versus: vitiosum genus, et longa animi provisione fugiendum. Elegit ex multis [74] Isocratis 190
libris triginta fortasse versus Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam [75] anapæsta: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose. prima enim syllaba demta in primo verbo sententiæ, postremum ad verbum primam rursus syllabam adjunxit insequentis. Ita factus est [76] anapæstus is, qui Aristophaneus nominatur. quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit, (ut a me animadversum est studiose inquirente in eum,) immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poëtici.

Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam 57
numeri, videndum sit. sunt enim qui iambicum putent, 191
quod sit orationi simillimus: qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; [77] quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem, [78] levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum: fugit autem spondeum, et trochæum. Quod enim pæon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate et celeritate syllabarum labi putat verba proclivius: contraque accidere in spondeo [79] et trochæo: quod alter longis constaret, alter e brevibus fieret, alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed et illi priores errant, et Ephorus in culpa est. 192
nam et qui pæona prætereunt, non vident mollissimum a sese numerum, eumdemque amplissimum præteriri. Quod longe Aristoteli videtur secus, qui judicat, heroum numerum grandiorem, quam desideret soluta oratio: iambum autem nimis e vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam et exaggeratam probat: plenam tamen eam vult esse gravitatis, ut eos, [80] qui p. 216. a.

74 *Isocratis*] Sic Ms. V. edd. veteres, non *Isocrati*, quod vulgati quidam prætulere. eæ sunt antiquariorum sordes.

75 *anapæsta*] Margo ed. Ven. *anapæsticos*, et mox *ex pr. verbo*.

76 *anapæstus*] Ed. Med. Lips. Gryph. *anapæsticus*.

77 *quod ille*] Puto scribendum *quum;* quod res facile docet.

78 *levis ipse orator*] Quidam corrigunt *lenis*, quod recte improbat Strebæus. Sic tamen Ms. Vit.

79 *et trochæo*] Immo *tribrachy*, quia dicit esse *e brevibus*, quod in trochæo non est. mox *e longis*, vel *ex*, edd. vett. totum forte sic scribendum: *quod alter e longis constet* (nam *constaret* locum non habet), *alter e brevibus: fieri alteram—orationem* &c. ita recte respondebit superioribus: *brevitate et celeritate syllabarum labi verba proclivius:* atque ultima habebunt verbum, quod vix abesse potest.

80 *qui audient*] scr. *audiant:* non enim est præceptum, in quo futurum hoc sæpe occurrere scio.

193 audient, ad majorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, [81] cordacem appellat, quia contractio et brevitas dignitatem non habeat. Ita pæona probat, eoque ait uti omnes, sed ipsos non sentire, cum utantur: esse autem tertium ac medium inter illos: sed ita factos eos pedes esse, ut [82] in eis singulis modus insit aut sesquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habue-
194 runt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim et dactylus in versum cadunt maxime, itaque ut versum fugimus in oratione, sic hi sunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quidquam inimicius, quam illa versibus. Pæon autem minime est aptus ad versum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus vero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat. syllabis enim metiendos pedes, non intervallis, existimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus et intervallis est par iambo: sed eo vitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem a Theophrasto
195 Theodecteque de pæone dicuntur. Ego autem sentio, omnes in oratione [83] esse quasi permistos et confusos pedes: nec enim effugere possemus animadversionem, si semper iisdem uteremur; quia neque numerosa esse, ut poëma, neque extra numerum, ut sermo [84] vulgi, esse debet oratio. Alterum nimis est vinctum, ut de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, ut pervagatum ac vulgare videatur: ut ab
196 altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur (ut supra dixi) permista et temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæone maxime (quoniam optimus auctor ita censet), sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata.

58 Quos autem numeros, cum quibus, tamquam purpuram, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus [85] sint quique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in iis, quæ demisso atque hu-
197 mili sermone dicuntur. Pæon autem in amplioribus: in utroque dactylus. ita in varia et perpetua oratione hi sunt inter se miscendi et temperandi. sic minime animadvertetur

81 *cordacem*] v. Clav.

82 *in eis singulis*] *Eis* libenter deleverim: nam et per se elegantius est, et mox præcedit *eos*.

83 *esse q. permistos*] Aut addendum est, aut intelligendum *debere*.

84 *vulgi, esse debet or.*] *esse* rescripsi ex ed. Ven. Med. pro *est*, quod Aldus dedit, efficitque duriorem orationem. Si repetitio verbi *esse* displicet, per me deleatur. Et abest ab ed. Lips. quæ habet, *ut s. vulgi, debet or.*

85 *sint quique acc.*] Vulgo *cuique*, quod vitiosum esse ipse sensi olim, et *quique* reponendum: id deinde reperi in Ms. Vit. edd. pr. etiam Vict. Lamb. *Cuique* est vitium typographicum, quod temere repetitum est.

delectationis aucupium, et quadrandæ orationis industria: quæ latebit eo magis, si et verborum et sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animadvertunt, et jucunda sibi censent, verba dico et sententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos et prætervolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent.
Nec vero [86] nimius is cursus est [numerorum], orationis 198
dico (nam est longe aliter in versibus), nihil ut fiat extra b.
modum: nam id quidem esset poëma: sed omnis, nec claudicans, nec quasi fluctuans, et æqualiter constanterque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit: quo etiam difficilius est oratione uti, quam versibus: quod illis certa quædam et definita lex est, quam sequi sit necesse: in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed universa comprehensio et species orationis clausa et terminata est: quod voluptate aurium judicatur.

Solet autem quæri, totone in ambitu verborum numeri 59
tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. Ple- 199
rique enim censent cadere tantum numerose oportere, terminarique sententiam. Est autem, ut id maxime deceat, non id solum. ponendus est enim ille ambitus, non abjiciendus. Quare cum aures extremum semper exspectent, in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet: [87] sed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet verborum illa comprehensio, et tota a capite ita fluere, ut ad extremum
veniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercita- 200
tis, qui et multa scripserint, et quæcumque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumscribitur mente sententia, confestimque verba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat: quorum descriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa et prima et media verba spectare debent
ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incita- 201
tior, interdum moderata ingressio: ut jam a principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad extremum. nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis,

86 *nimius is cursus est numerorum*] *Numerorum* uncis inclusi; est enim alienum. nam *numeri* non currunt et labuntur, sed oratio, quod et diserte additur, et verba.

87 *sed ad h. e. tamen a pr.*] Non satis video, quare *tamen* h. l. sit. An Cicero scripsit: *jam inde a pr.* Sic infra paullo post, *ut jam a pr.* in eadem sententia. In margine ed. Lips. est varia lectio *tam*, et pro conjectura *etiam*.

eadem cum faciamus, quæ poëtæ, effugimus tamen in oratione poëmatis similitudinem. Est enim in utroque et materia et tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione
60 verborum. Ternæ autem sunt utriusque partes verborum: translatum, novum, priscum. nam de propriis nihil hoc loco
202 dicimus. Collocationis autem, eæ, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus, sed in utroque frequentiores sunt, et liberiores poëtæ. Nam et transferunt verba cum crebrius, tum etiam audacius: et priscis libentius utuntur, et liberius novis. quod idem fit in numeris: in quibus quasi necessitati parere coguntur. sed tamen hæc nec nimis esse diversa, neque ullo modo conjuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in versu, numerus exstet: idque, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnumquam, aut concinnitate, aut
203 constructione verborum. Ita, si numerus orationis quæri-
p. 217. tur qui sit; omnis est: sed alius alio melior atque aptior: si
a. locus; in omni parte verborum: si, unde ortus sit; ex aurium voluptate: si componendorum ratio; dicetur alio loco, quia pertinet ad usum: quæ pars quarta et extrema nobis in dividendo fuit: si, ad quam rem adhibeatur; ad delectationem: si, quando; semper: si, quo loco; in tota continuatione verborum: si, quæ res efficiat voluptatem; eadem, quæ in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt.

61 Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est accu-
204 ratius disputandum. In quo quæsitum est, in totone circuitu illo orationis, [88] quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus: an in principiis solum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit? deinde, quum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum:
205 quid intersit? tum autem, in omnibusne numeris æqualiter [89] particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores: idque quando, aut cur, quibusque partibus: pluribusne, an singulis: imparibus, an æqualibus: et quando aut istis, aut illis sit utendum: quæque inter se aptissime collocentur, et quomodo? an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quodque ad rem maxime pertinet, qua ratione
206 numerosa fiat oratio? Explicandum etiam est, unde orta sit forma verborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat: deque eorum particulis, et tamquam incisionibus disserendum est, quærendumque, utrum una species et lon-

88 *quem Gr. περίοδον*] Ed. Ven. addit *appellant;* quod nescio cur omissum sit.

89 *particulas—incidere*] i. membra periodi. Sic et mox: *de earum particulis,* i. e. periodorum.

gitudo sit earum, anne plures: et, si plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat? postremo totius generis utilitas explicanda est, quæ quidem patet latius. non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac 207
licet non ad singulas res respondentem de universo genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum selegimus, [90] hoc, quod in causis foroque versatur, de quo diceremus.

Ergo in aliis, id est, in historia, et in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Isocrateo Theopompeoque more, illa circumscriptione ambituque, ut tamquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis absolutisque sententiis. Itaque posteaquam est nata hæc vel 208
circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis ejus, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque a judiciis forensique certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque sententias. Nam cum is est auditor, qui non vereatur, ne compositæ orationis insidiis sua fides attentetur, gratiam quo- b.
que habet oratori, voluptati aurium servienti. Genus au- 62
tem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas 209
forenses, neque omnino repudiandum. Si enim semper utare, cum satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem et fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnumquam est, primum videndum est, quo loco, deinde quamdiu retinenda sit, tum quot modis commutanda. Adhibenda est igitur 210
numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secundo, de Siciliæ laude diximus; [91] ut in senatu, de consulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis [92] desiderat, quam doloris, ut in quarto accusationis, de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerose et volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sæpissime sumus: [93] quod plurimis locis perorationes nostræ, voluisse nos, atque animo contendisse, declarant. Id autem tum valet, cum is, qui audit, ab oratore jam obsessus est, ac

90 *hoc, quod*] Ed. Ven. *hoc quidem, q.*

91 *ut in senatu, de*] Scripsimus *ut* pro *aut*, quod vitiosum esse quivis admonitus videat. In hoc jam supra vidimus peccatum esse.

92 *desiderat*] Videtur esse legendum *desideret*.

93 *quod pl. l.*] *quod* mihi suspectum est de vitio: nam male convenit principio, *id nos* &c. Puto esse delendum. Si abessent media, *voluisse nos, atque animo contendisse*, locum haberet.

tenetur. Non enim id agit, [94] ut insidietur et observet:
sed jam favet, processumque vult, dicendique vim admi-
211 rans, non [95] inquirit, quod reprehendat. Hæc autem forma
retinenda non diu est, nec dico in peroratione, [96] quam ipse
includit, sed in orationis reliquis partibus. nam cum sis his
locis usus, quibus ostendi licere, transferenda tota dictio est
ad illa, quæ nescio cur, cum Græci κόμματα et κῶλα nomi-
nent, nos non recte incisa et membra dicamus. Neque
enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina: sed cum
verba, aut suavitatis, aut inopiæ causa, transferre soleamus,
in omnibus hoc fit artibus, ut, [97] cum id appellandum sit,
quod, propter rerum ignorationem ipsarum, nullum habue-
rit ante nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum,
aut a simili mutuari.

63 Quo autem pacto deceat incise membratimve dici, jam
212 videbimus: nunc, quot modis mutentur comprehensiones
conclusionesque, dicendum est. Fluit omnino numerus a
primo tum incitatius brevitate pedum, tum proceritate tar-
dius. cursum contentiones magis requirunt; expositiones
rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus,
e quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus voca-
tur, quum duo extremi chorei sunt, id est, e singulis longis
et brevibus: explanandum est enim, quod ab aliis iidem
213 pedes aliis nominantur vocabulis. Dichoreus non est ille qui-
dem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero
nihil est tam vitiosum, quam si semper est idem. Cadit au-
tem per se ille ipse præclare: quo etiam satietas formidanda
p. 218. a. est magis. Me stante C. Carbo, C. F. tribunus plebis in
concione dixit his verbis, *O Marce Druse, patrem appello.*
Hæc quidem duo binis pedibus incisim: dein membratim,
214 *tu dicere solebas, sacram esse rempublicam.* Hæc item mem-
bra ternis. Post ambitus, *quicumque eam violavissent, ab
omnibus esse ei pœnas persolutas.* dichoreus. nihil enim ad
rem, extrema illa, longa sit, an brevis. deinde, *Patris di-
ctum sapiens, temeritas filii comprobavit.* Hoc dichoreo tan-
tus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset.
Quæro, [98] nonne id numerus effecerit? [99] verborum ordi-

94 *ut insidietur et observet*] Lambinus e Mss. suis edidit, *ut insidiatorem obs.* bene. Gryph. *insidiantem.* Si vulgatum placet, intell. oratori, et eum observet.

95 *inquirit*] Ed. Ven. Med. *acquirit.* Videtur dare voluisse *anquirit*, quod non spreverim. Et sic correxit *inquirit* manus docta in ed. Lips.

96 *quam ipse includit.*] Guilielmius corr. *ipsa.* Ego totum membrum non intelligo. Lambinus delet.

97 *cum id appellandum sit*] Puto recte abesse *id* in ed. Ven.

98 *nonne——effecerit*] Edd. Med. Lips. *numne.* Scribendum est aut *annon*, aut *effecit.* quod magis placet.

99 *verborum ord. immuta. fac sic*] Manus docta in ed. Lips. correxit: *v. ordine immutato fac sic.* non male. Sed illa incisa huic loco bene conveniunt. Similis locus est c. 70. non longe a principio.

nem immuta: fac sic, *Comprobavit filii temeritas:* jam nihil erit, etsi *temeritas* ex tribus brevibus, et longa est: quem Aristoteles ut optimum probat; a quo dissentio. At eadem 215
verba, eadem sententia. animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur: deinde satiat: postea cognita facilitate contemnitur. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerose et 64
jucunde cadant. nam et creticus, qui est e longa, et brevi, et longa, et ejus æqualis pæon, qui spatio par est, syllaba longior: quam commodissime putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. nam aut e longa, et tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo: aut e totidem brevibus, et longa, in quem optime cadere censent veteres: ego non plane rejicio, sed alios antepono. Ne 216
spondeus quidem funditus est repudiandus. etsi, quod est e longis duabus, hebetior videtur et tardior; habet tamen stabilem quendam, et non expertem dignitatis gradum: in incisionibus vero multo magis, et in membris. paucitatem enim pedum gravitatis suæ tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo. adjungo (quod minimum sit) [100] proximum superiorem, sæpe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui est 217
e brevi et longa, aut par choreo, qui habet tres breves, sed spatio par, non syllabis: aut etiam dactylus, qui est e longa, et duabus brevibus, si est proximus a postremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus. numquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba, brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam pæona qui 218
dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem est, [1] postrema an longa sit. Jam pæon, quod plures habeat syllabas, quam tres, numerus a quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, b.
Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiam cadenti: quo loco mihi videtur aptior creticus. [2] Dochmius autem e quinque syllabis, brevi, duabus

100 *proximum superiorem*] Scribendum de more Ciceronis et ex latinitate vera: *proxime sup.*

1 *postrema quam longa sit*] Immo scribe, *an* longa sit. nam si brevis est in fine, pro longa valet. Et sic est paullo ante in eadem sententia. Sic Ms. Vit. unde recepi.

2 *Dochimus*] Capperonerius ad Quintil. IX, 4. corrigit *dochmius* ap. Quintil. usus testimoniis Hephæstionis, Diomedis et aliorum Grammaticorum latinorum. Favent ei rei etiam Ms. V. edd. vett. Ciceronis h. l. ut Ven.

longis, brevi, longa, ut est hoc, *Amicos tenes;* quovis loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus, aut continuatus,
65 numerum apertum et nimis insignem facit. His igitur tot
219 commutationibus, tamque variis si utemur: nec deprehendetur manifesto, quid a nobis de industria fiat, et occurretur satietati. Et quia non numero solum numerosa oratio, sed et compositione fit, et genere (quod ante dictum est) concinnitatis; compositione potest intelligi, cum ita structa verba sunt, ut numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse videatur; ut apud Crassum, *nam ubi lubido dominatur, innocentiæ leve præsidium est.* Ordo enim verborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. Itaque si quæ veteres illi (Herodotum dico, et Thucydidem, totamque eam ætatem) apte numeroseque dixerunt; ea non numero
220 quæsito, sed verborum collocatione ceciderunt. Formæ vero quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. Nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quæ similiter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerose cadat. quo de genere cum exemplis supra diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi. nec tamen hæc ita sunt arcta et adstricta, ut ea, cum velimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est, similis numerorum, an plane e numeris constet oratio. alterum si fit, intolerabile vitium est: alterum nisi fit, dissipata, et inculta, et fluens est oratio.

66 Sed quoniam non modo non frequenter, verum etiam
221 raro in veris causis, aut forensibus, circumscripte numeroseque dicendum est: sequi videtur, ut videamus, quæ sint illa, quæ supra dixi incisa, quæ membra. Hæc enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus et plena comprehensio e quatuor fere partibus, quæ membra dicimus, ut et aures impleat, et ne brevior sit, quam satis sit, neque longior. quamquam utrumque nonnumquam, vel potius sæpe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum, ne brevitas defraudasse aures videatur, neve longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor de versu, et est liberior ali-
222 quanto oratio. E quatuor igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu conjungimus. Sin membratim volumus di-

Med. Asc. quæ habent *dochimius;* ex quo Aldus fecit *dochimus,* cum facere deberet *dochmius.* Itaque et hic recepimus: præsertim cum ap. Quintil. l. c. Ms. Goth. habeat pariter *dochimius,* editio autem Jensoniana plane *dochmius;* quod editores Quintiliani non notarunt.

cere, insistimus: idque cum opus est, ab isto cursu invidioso facile nos et sæpe disjungimus. Sed nihil tam debet p. 219.
esse numerosum, quam hoc, quod minime apparet, et valet a.
plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi, *Missos faciant patronos: ipsi prodeant.* [3] Nisi intervallo dixisset,—*ipsi prodeant*,—sensisset profecto effugisse senarium: omnino melius caderet, *prodeant ipsi.* Sed de genere nunc disputo. 223
Cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur [4] *de perfugis nostris copias comparant contra nos?* Prima sunt illa duo, quæ κόμματα Græci vocant, nos incisa dicimus: deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Sequitur non longa. ex duobus enim versibus, id est, membris, perfecta comprehensio est, et in spondeos cadit: et Crassus quidem sic plerumque dicebat: idque ipse genus dicendi maxime probo. Sed quæ 67
incisim aut membratim efferuntur, ea vel aptissime cadere debent: ut est apud me: *Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas.* Hæc incise dicta sunt qua- 224
tuor. At membratim, quæ sequuntur, duo, *Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti.* Deinde omnia, tamquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur, *Depressam, cæcam, jacentem domum pluris, quam te, et quam fortunas tuas æstimasti.* dichoreo finitur. At dispondeo proximum illud. nam in iis, quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitas facit ipsa liberiores pedes. Sæpe enim singulis utendum est, plerumque binis, (et utrisque addi pedis pars potest,) non fere ternis amplius. Incisim autem et 225
membratim [5] tracta oratio in veris causis plurimum valet, maximeque his locis, cum aut arguas, aut refellas: ut nostra in Corneliana secunda, *O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda!* Membratim adhuc: deinde cæsim diximus. Rursus membratim, *Testes dare volumus.* Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior, *Quem, quæso, nostrum fefellit, ita vos esse facturos?* nec ullum genus est dicendi aut me- 226
lius, aut fortius, [6] binis aut ternis ferire verbis, nonnumquam

3 *Nisi intervallo dixisset*] Vulgo *dixisses:* quod est ab errore operarum, temere servatum. Illud et res postulat, et habent edd. vett. etiam Aldus, Lipsius, Gryphius. Ms. Vit.

4 *de perfugis nostris*] Edd. pr. *perfugiis.* Vulgatum est et ap. Quintil. IX, 4.

5 *tracta oratio*] Sic semper Cicero, ut et *fusa.* Vulg. *tractata* sensum cum istis adverbiis non habet: et hæc duo verba sæpe in libris confunduntur, ut supra in hoc ipso libro. *Tracta* plane Ms. V.

6 *binis aut ternis*] Durum est, omitti *quam:* videtur addendum. Comparativus non coit cum verbo et infinitivo. Dein edd. vett. quædam *finire*, ut et Lips. quæ *ferire* habet in margine. Ed. Ven. *fere*, quod e compendio natum est. Manus docta in ed. Lips. *verbis* corr. *versibus*, i. e. membris, quo sensu ante dictum est *duobus versibus i. e. membris.* non male. nam de membris sermo est.

singulis, paullo alias pluribus: [7] inter quæ variis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio: quam perverse fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam vult, alterum pæne Demosthenem, saltat, incidens particulas. Et is quidem non minus sententiis peccat, quam verbis: ut non quærat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit. Sed ego illa Crassi, et nostra posui, ut, qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis
68 esset, judicaret. Et, quoniam plura de numerosa oratione diximus, quam quisquam ante nos, nunc de ejus generis utilitate dicemus.

227 Nihil enim est aliud, Brute, (quod quidem tu minime omnium ignoras) pulcre et oratorie dicere, nisi optimis sen-
b. tentiis verbisque [8] lectissimis dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute: nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum: et horum utrumque numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poëtice junctus, verum etiam fugiens illum, eique omnium dissimillimus: (non quin iidem sint numeri non modo oratorum, et poëtarum, verum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus:) sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut
228 poëmatis simile videatur. Hanc igitur sive compositionem, sive perfectionem, sive numerum vocari placet, et adhibere necesse est, si ornate velis dicere, non solum (quod ait Aristoteles et Theophrastus) ne infinite feratur, ut flumen, oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere: verum etiam, quod multo majorem habent apta vim, quam soluta. Ut enim athletas, nec multo secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæstram quandam: ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adspectum etiam sit venustum. sic oratio nec plagam gravem facit, nisi petitio fuit apta: [9] nec satis recte declinat impetum, nisi
229 etiam in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaque, qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστους Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias:

7 *inter quas*] Nihil est, quo referatur *quas*. Scr. *quæ*, i. e. membra, incisa. Sic ed. Lips. Sensus est: inter quæ incisa, propter varietatem clausularum raro locum habet numerosa or.

8 *lectissime dicere*] Sic non dicunt Latini. Correxi *lectissimis*. *optimis sententiis et verbis lectissimis dicere.* res est manifesta. Sic tamen jam edidit. Fr. Gryphius; et reperi in Ms. Vit.

9 *nec satis recte decl.*] Vulgati *tecte:* quod ab h. l. est alienum. quid enim ad decorum valet, ut *tecte* declinemus impetum? *recte* habent edd. Med. Lips. Asc. *tecte* vitio operarum irrepsit. Ms. Vit. *tute*.

[10] tantumque abest, ut, quod ii, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, enervetur oratio compositione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis esse possit.
Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui 69
genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus; [11] ne aut verba trajiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut volvatur oratio: quod se L. Cœlius Antipater, in procemio belli Punici, nisi necessario, facturum negat. O virum simplicem, 230
[12] qui nos nihil celet: sapientem, qui serviendum necessitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur: nihil est enim necesse: et, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Lælio, [13] ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, et utitur ea trajectione verborum, et nihilo tamen aptius explet, concluditque sententias. Apud alios autem, et Asiaticos maxime, numero servientes, inculcata reperias inania quædam verba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis, concidendisque numeris in quoddam genus abjectum incidant,
Siculorum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres 231
illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles, et Mene- p. 220. a.
cles, minime mea sententia contemnendi. Etsi enim a forma veritatis et ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia. Sed apud eos varietas non erat, quod omnia fere concludebantur uno modo. Quæ vitia qui fugerit, ut neque verbum ita trajiciat, ut id de industria factum intelligatur, neque inferciens verba, quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens, concidat delumbetque sententias, nec sine ulla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum: is omnia fere vitia vitaverit. nam de laudibus multa diximus, quibus
sunt alia [14] perspicua vitia contraria. Quantum autem sit 70
apte dicere, experiri licet, [15] si aut compositi oratoris bene 232

10 *tantumque abest, ut*] *Ut* edidi pro vulgato *ne*, quod est et in hac forma loquendi, *tantum abest*, et in hac sententia, alienum: tantum abest, ut—enervetur oratio—*ut aliter* &c.

11 *ne aut v. tr.*] Quia nullum aliud *aut* sequitur, Guilielmius corrigebat *neve*. Cur non potius transponendo, *aut ne?* quod rescripsissem, nisi posset esse oratio ἀνακόλουθος, propter longitudinem interpositionis, ut c. 70. init. et cum postea deberet esse, *aut ne numero servientes inculcemus inania verba* &c. nova forma dixit, et sic alia. Sunt enim quatuor genera vitiorum, ut clare patet e fine: *Quæ vitia qui fugerit—genere numerorum.*

12 *qui nos nihil celet*] Pro *celat* scribendum fuit, quia statim et *putet:* nec enim hæc discrepare modis possunt.

13 *ad quem scripsit, cui se purgat*] Cur autem diversis hæc temporibus; et non *scribit, purgat?*

14 *perspicue v. c.*] Edd. Med. Ald. &c. *perspicua*, i. e. manifesta, sua sponte intelligenda; de quibus dicere nihil attinet: idque recepi.

15 *si aut compositi*] Vide quam longe distet hinc alterum membrum: *aut si*

structam collocationem dissolvas permutatione verborum.
(corrumpatur enim tota res, ut et hæc nostra in Corneliana,
et deinceps omnia. *Neque me divitiæ movent, quibus omnes
Africanos et Lælios multi venalicii, mercatoresque superarunt.*
Immuta paullum, ut sit, *multi superarunt mercatores vena-
liciique*; perierit tota res. Et quæ sequuntur, *Neque vestis,
aut cælatum aurum et argentum, quo nostros veteres Marcellos
Maximosque multi eunuchi e Syria Ægyptoque vicerunt.* Ver-
ba permuta sic, ut sit, *Vicerunt eunuchi e Syria Ægyptoque.*
Adde tertium, *Neque vero ornamenta ista villarum, quibus
L. Paullum et L. Mummium, qui rebus his urbem Italiamque
omnem referserunt, ab aliquo video perfacile Deliaco aut Syro
potuisse superari.* Fac ita, *potuisse superari ab aliquo Syro*
233 *aut Deliaco.* Videsne, ut ordine verborum paullum com-
mutato, iisdem verbis, stante sententia, ad nihilum omnia
recidant, cum sint ex aptis dissoluta?) aut si alicujus incon-
diti arripias dissipatam aliquam sententiam, eamque, or-
dine verborum paullum commutato, in quadrum redigas,
efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens ac solu-
tum. Age, sume de Gracchi apud censores illud, *Abesse
non potest, quin ejusdem hominis sit, probos improbare, qui im-
probos probet.* Quanto aptius, si ita dixisset, *quin ejusdem*
234 *hominis sit, qui improbos probet, probos improbare!* Hoc mo-
do dicere nemo umquam noluit: nemoque potuit, quin di-
xerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potue-
runt. Ita facti sunt repente Attici. Quasi vero Trallianus
fuerit Demosthenes: cujus non tam vibrarent fulmina illa,
71 nisi numeris contorta ferrentur. Sed si quos magis delec-
tant soluta, sequantur ea sane, [16] modo sic, ut quis Phidiæ
clypeum dissolverit, collocationis universam speciem sustu-
lerit, non singulorum operum venustatem: ut in Thucy-
dide, orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent.
235 Isti autem cum dissolvunt orationem, in qua nec res, nec
b. verbum ullum est, nisi abjectum: non clypeum, sed, ut in
proverbio est (etsi humilius dictum est, [17] tamen consimile
est) [18] scopas [ut ita dicam] mihi videntur [19] dissolvere. At-
que, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contemsisse vi-
deantur, aut scribant aliquid vel Isocrateo more, vel quo
Æschines, aut Demosthenes utitur: tum illos existimabo

alicujus inconditi &c. Id ut facile animadvertatur, parentheseos notas addidi.

16 *modo sic, ut quis*] Edd. vett. Ms. V. *modo si quis.* male. Lambinus corrigit: *modo ut, si quis.* Malim, *modo ut, qui.*

17 *tamen consimile est*] Sic edd. vett. quod non debebat in *simile* mutari.

18 *scopas, ut ita dicam, mihi v. d.*] *Ut ita d.* delendum est, quia jam ante est, *ut in proverbio est.* utrumque enim stare non potest. Uncis inclusi.

19 *dissolvere. Atque, ut*] Sic distinguendum fuit. Et sic ed. Ven. Lips. Ms. V. Vulgo male conjunguntur: *dissolvere, atque ut* &c.

non desperatione [20] reformidavisse genus hoc, sed judicio
refugisse: [21] aut reperiant, ipsa eadem conditione qui uti
velit, ut aut dicat, aut scribat, utra volet lingua, eo genere,
quo illi volunt. Facilius est enim apta dissolvere, quam
dissipata connectere. Res autem se sic habet, (ut brevis- 236
sime dicam quod sentio,) composite, et apte, sine sententiis
dicere, insania est: sententiose autem sine verborum et or-
dine et modo, infantia: sed ejusmodi tamen infantia, ut ea
qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam ple-
rumque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Elo-
quens vero, qui non approbationes solum, sed admirationes,
clamores, plausus, si liceat, movere debet, omnibus oportet
ita rebus excellat, ut ei turpe sit, quidquam aut spectari,
aut audiri libentius.

Habes meum de oratore, Brute, judicium: quod aut se- 237
quere, si probaveris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est
tuum. in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de
quo tantopere hoc libro asseveravi, umquam affirmabo esse
verius, quam tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac
tibi, sed mihi ipsi aliud alias videri: nec in hac modo re,
quæ ad vulgi assensum spectat, et ad aurium voluptatem:
[22] quæ duo sunt ad judicandum novissima: sed ne in ma-
ximis quidem rebus quidquam adhuc inveni firmius, quod
tenerem, aut quo judicium meum dirigerem, quam id, quod-
cumque mihi quam simillimum veri videretur, cum ipsum
illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea, 238
quæ disputata sunt, minus probabuntur, ut aut majus opus
institutum putes, quam effici potuerit, aut, dum tibi roganti
voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impu-
dentiam suscepisse.

20 *reformidavisse*] Sic edd. vett. quod male in *form.* mutatum, nam ei apte respondet *refugisse.*

21 *aut reperiant, ipsa eadem—utra volet lingua* &c.] Hic possim videri audacior fuisse, qui bis correxerim textum vulgatum, in quo est *reperiam ipsa—voles.* Sed res est evidentissima. Primum ordo hic est: *aut scribant aliquid—aut reperiant* (alium) qui hac conditione, quam ipsis proposui, utatur, ut aut dicat, aut scribat &c. et cui liberum etiam sit, uti lingua, qua velit, sive græca, sive latina. nam ad eos qui reperire jubentur, referri non potest: deberet etiam esse, *qua volent. Ipsa eadem* est expressum e Græco, *αὐτὸ τοῦτο*, plane idem. Lenius alias dicunt Latini, *eadem illa c.* Quia hic in altero est, *aut dicant, aut scribant:* possit aliquis suspicari, in primo excidisse *aut dicunt:* sed non semper tam accurate in talibus sibi membra respondent, et alterum ex altero intelligi potest. Ceterum *reperiant* reperi in Ms. Vit. et in ed. Fr. Gryphii.

22 *quæ sunt ad judicandum levissima*] Ed. pr. Rom. habet *novissima,* ut notavit Rivius in Castigationibus: qui tamen præfert *levissima.* Ego illam lectionem restitui. Est enim id verbum exquisitius: ejusque glossa videtur esse *levissima.* Nam *novissimus* est ultimus, vilissimus. Servant hanc lectionem edd. Ven. Lips. Est etiam in Ms. Vit. Sic de Or. II, 83. *infimus,* de remedio, dicitur pro levissimo: in quo pariter hæsere librarii vel correctores, et fecere *infirmi.*

M. TULLII CICERONIS
AD
C. TREBATIUM,
TOPICA.

ARGUMENTUM.

Trebatii voluntati satisfacturus hoc quasi compendium Topicorum Aristoteleorum fecit. Primo locos argumentorum cum artificiosorum tum ἀτέχνων breviter enumerat, definit quodque genus et exemplis illustrat c. 2. 3. 4. deinde fusius de singulis disserit c. 5—20. ac addit tandem de diversis quæstionum causarumque generibus, quibus alios locos aliis aptiores esse ostendit.

1 MAJORES nos res scribere ingressos, C. Trebati, et iis
1 libris, quos brevi tempore satis multos edidimus, digniores,
p. 221. e cursu ipso revocavit voluntas tua. Cum enim mecum in
a. Tusculano esses, et in bibliotheca separatim uterque nostrum ad suum studium libellos, quos vellet, evolveret, incidisti in Aristotelis Topica quædam, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuo
2 a me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi cum exposuissem, disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore, [1] ad eam rationem, via perveniremus ab Aristotele inventa, libris illis contineri: verecunde tu quidem, ut omnia, sed tamen ut facile cernerem te ardere studio, mecum, [2] ut tibi illam traderem, egisti. Cum autem ego te, non tam vitandi laboris mei causa, quam quod id tua interesse arbitrarer, vel ut eos per te ipse legeres, vel ut totam rationem a doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem: utrumque, ut ex te audiebam, es expertus.
3 Sed a libris te obscuritas rejecit. [3] Rhetor autem ille magnus, hæc, ut opinor, Aristotelica se ignorare respondit. Quod quidem minime sum admiratus, eum philosophum rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis, præter

1 *ad eam rationem, via p.*] Lambinus corrigit *ratione et via*, sine necessitate. *rationem* appellat eam, quam ante dixerat disciplinam inveniendorum argumentorum.

2 *ut tibi illa traderem*] Non simpliciter improbem vulgatum *illa* : sed tamen rescripsi *illam*, i. disciplinam, rationem, quæ præcedunt, quod mihi semper verum visum fuit ; quoniam in ed. Ven. 1485. sic reperi.

3 *Rhetor autem ille magnus, hæc*] sc. quem Trebatius consuluerat, de consilio Ciceronis. *Hæc* abest ed. Ven. et commode abfuerit.

admodum paucos, [4] ignoraretur. Quibus eo minus igno-
scendum est, quod non modo rebus iis, quæ ab illo dictæ
et inventæ sunt, allici debuerunt, sed dicendi quoque incre-
dibili quadam cum copia, tum etiam suavitate. Non po- 4
tui igitur tibi, sæpius hoc roganti, et tamen verenti, ne mihi
gravis esses, (facile enim id cernebam,) debere diutius, ne
ipsi juris interpreti fieri videretur injuria. Etenim cum tu
mihi meisque [5] multa sæpe scripsisses, veritus sum, ne, si
ego gravarer, aut ingratum id, aut superbum videretur.
Sed, dum fuimus una, tu optimus es testis, quam fuerim
occupatus: ut autem a te discessi, in Græciam proficiscens, 5
cum opera mea nec respublica nec amici uterentur, nec ho-
neste inter arma versari possem, ne si tuto id quidem mihi
liceret: ut veni Veliam, tuaque et tuos vidi, admonitus hu-
jus æris alieni, nolui deese ne tacitæ quidem flagitationi
tuæ. Itaque hæc, cum mecum libros non haberem, memo-
ria repetita, in ipsa navigatione conscripsi, tibique ex iti-
nere misi: ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quo-
que, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum re-
rum excitarem. Sed jam tempus est ad id, quod institui-
mus, accedere.

Cum omnis ratio diligens disserendi duas habeat partes; 2
unam inveniendi, alteram judicandi: utriusque princeps, ut 6
mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in al- b.
tera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter persecuti
sunt, [6] ea scientia, quam Dialecticen appellant. Inveniendi
vero artem, quæ Topice dicitur, quæque ad usum potior
erat, et ordine naturæ certe prior, totam reliquerunt. Nos 7
autem, quoniam in utraque summa utilitas est, et utramque,
si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, or-
diemur. Ut igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, de-
monstrato et notato loco, facilis inventio est: sic, cum per-
vestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debe-
mus: sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes,
e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, lo- 8
cum esse argumenti sedem: argumentum autem, rationem,
quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus ar-
gumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, hæ-
rent: alii assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto,
tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ

4 *ignoretur*] Scripsi *ignoraretur;* pendet enim a perfecto, *cognitum esse.*

5 *multa sæpe scripsisses*] Ms. V. edd. Ven. Med. Ald. &c. habent *cavisses;* quod eodem redit, sed est glossa. Cicero consulto dedit *scripsisses,* quia respondet melius rei. Cicero non recusat scribere Topica Trebatio, quia Trebatius sæpe Ciceronis causa scripsit. v. Victor. ad Cic. Ep. ad Div. VII, 14. qui *scripsisses* in vetere exemplo reperit.

6 *ea scientia, quam*] Ms. V. edd. Ven. Med. Junt. *eam quam Dial.* &c. Vere et more Ciceronis.

quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrin-
secus autem ea dicuntur, quæ absunt, longeque disjuncta
9 sunt. Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio ad-
hibetur, quæ quasi involutum evolvit id, de quo quæritur:
ejus argumenti talis est formula: Jus civile est, æquitas
constituta iis, qui ejusdem civitatis sunt, ad res suas obti-
nendas: [7] ejus autem æquitatis utilis est cognitio: utilis est
10 ergo juris civilis scientia: tum partium enumeratio, quæ
tractatur hoc modo: Si neque censu, neque vindicta, nec
testamento liber factus est, non est liber. [8] neque est ulla ea-
rum rerum: non est igitur liber: tum notatio, cum ex vi
verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: Cum lex
[9] (Ælia Sentia) assiduo vindicem assiduum esse jubeat, lo-
cupletem jubet locupleti: locuples enim est assiduus, ut ait
3 Ælius, appellatus [10] ab asse dando. Ducuntur etiam argu-
11 menta ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id,
de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes distribu-
tum est. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere,
alia ex formula, alia ex similitudine, alia ex antecedentibus,
alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cau-
sis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut pa-
12 rium, aut minorum. Conjugata dicuntur, quæ sunt ex ver-
bis generis ejusdem. Ejusdem autem generis verba sunt,
quæ orta ab uno varie commutantur, ut sapiens, sapienter,
sapientia. Hæc verborum conjugatio, [11] συζυγία dicitur, ex
qua hujusmodi est argumentum: Si compascuus ager est,
13 jus est compascere. A genere sic ducitur: Quoniam ar-
p. 222. a. gentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia,
quæ numerata domi relicta est, non esse legata; forma enim
a genere, quoad suum nomen retinet, numquam sejungitur:
numerata autem pecunia nomen argenti retinet: legata
14 igitur videtur. A forma generis, quam interdum, quo pla-
nius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: Si ita
Fabiæ pecunia legata est a viro, [12] si ea uxor materfamilias
esset; si ea in manum non convenerat, nihil debetur. Ge-
nus enim est, uxor: ejus duæ formæ; una matrumfamilias

7 *e. a. æ. utilis est cognitio*] M. V. delet *est*. bene. Sic et alibi omittitur in assumtione.

8 *neque est ulla e. r.*] Pro *sed non est*.

9 *Ælia Sentia*] Inducendum hoc nomen esse, ostendi in Clave, quam consulat lector.

10 *ab ære dando.*] Lambinus corrigebat *asse*. Sic plane Ms. itaque recepimus.

11 *συζυγία*] Sic ed. Ven. Med. latinis literis habet *sysygia*, Ald. Junt. *συσυγία*. Ms. græcum omittit. Sic est etiam c. 9. ubi de verbo ipso vide.

12 *Si ei viro*] Ms. delet m. pr. *ei viro*, ut edd. Ven. Junt. &c. m. s. addit *viri* post *in manum*, ut in edd. iisdem. Sed ed. Ven. habet, *si ea uxor materfamilias esset*, quod placet. Sic et correxit manus docta in exemplo nostro ed. Med. addito *viri* post *in manum*: et sic edidimus.

earum, quæ in manum convenerunt; altera, earum, quæ
tantummodo uxores habentur. qua in parte cum fuerit Fa-
bia, legatum ei non videtur. A similitudine, hoc modo: 15
Si ædes eæ corruerunt, vitiumve fecerunt, quarum usus-
fructus legatus est, heres restituere non debet, nec reficere,
non magis, quam servum restituere, si is, cujus ususfructus
legatus est, deperisset. A differentia: Non, si uxori vir 16
legavit omne argentum, quod suum esset, idcirco, quæ in
nominibus fuerunt, legata sunt. multum enim differt, in ar-
cane positum sit argentum, [13] an in tabulis debeatur. Ex 17
contrario autem, sic: Non debet ea mulier, cui vir bono-
rum suorum usumfructum legavit, cellis vinariis et oleariis
plenis relictis, putare id ad se pertinere. usus enim, non
abusus, legatus est. ea sunt inter se contraria. Ab adjun- 4
ctis: Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite num- 18
quam diminuit, non videtur ex edicto prætoris secundum
eas tabulas possessio dari. [14] adjungitur enim, ut secundum
servorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabu-
las possessio videatur ex edicto dari. Ab antecedentibus 19
autem, et consequentibus, et repugnantibus, hoc modo:
ab antecedentibus, Si viri culpa factum est divortium, etsi
mulier nuntium remisit, tamen [15] pro liberis manere nihil
oportet: a consequentibus, Si mulier, cum fuisset nupta 20
cum eo, quicum connubium non esset, nuntium remisit;
quoniam qui nati sunt, [16] patrem non sequuntur, pro liberis
manere nihil oportet: a repugnantibus, Si paterfamilias 21
uxori ancillarum usumfructum legavit a filio, [17] neque a se-
cundo herede legavit, mortuo filio mulier usumfructum non
amittet. quod enim semel testamento alicui datum est, id ab
eo invito, cui datum est, auferri non potest. [18] repugnat
enim recte accipere, et invitum reddere. Ab efficientibus 22
causis, hoc modo; Omnibus est jus [19] parietem directum

13 *an in tabulis debeatur.*] *Debeatur* pro glossa delet Hotomannus. Obs. I, 22. Sed est in Ms. et habuit liber Boethii. Idem H. disputat, Ciceronem male hanc rem ad locum a differentia retulisse, cum pertineat ad locum a definitione. Adeant ipsum, qui cognoscere velint.

14 *adjungitur enim*] Est modus loquendi Dialecticus, pro sequitur inde. Nempe sensus est: si id ita videatur, sequitur, etiam aliis possessionem e testamento dari posse, qui non sunt in potestate sua. Sed id esse non potest. Ergo &c.

15 *pro liberis m. nihil oportet.*] scil. non legitima pars dotis, i. e. pars sexta, in singulos liberos, quia viri culpa nuncium remisit: et *manere*, int. apud maritum. De genere argumentationis v. rursus Hotomann. I, 23. si velis.

16 *patrem non sequuntur*] i. non sunt ejus, qua pater est, conditionis, quia ipse peregrinus est, sed sequuntur matrem, suntque cives Romani, non Latini, provinciales, etsi talis pater.

17 *neque ab secundo herede*] i. e. non cavit in testamento, ut idem valeret, si filius esset ante mortuus.

18 *repugnat enim recte accipere*] i. e. secundum leges, v. c. e testamento. Nempe qui secundum leges accepit, estque legitimus dominus, non potest cogi, ut reddat. Ms. V. habet *pugnat*.

19 *parietem directum*] Qui sit v. in Clav. Tum ad eum referenda verba

ad parietem communem adjungere, vel solidum, vel fornicatum. at si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit, non debebit præstare, quod fornix vitii fecerit. non enim ejus vitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed ejus operis vitio, quod ita ædificatum est,
23 [20] ut suspendi non posset. [21] Ab effectis rebus, hoc modo:
b. Cum mulier viro in manum convenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia valent, quæ sunt ejusmodi: [22] Quod in re majore valet, valeat in minore: ut, si in urbe fines non [23] reguntur, nec aqua in urbe [24] arceatur. Item contra: Quod in minore valet, valeat in majore. licet idem exemplum convertere. Item: Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par est: ut, [25] Quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam ædium. at in lege ædes non appellantur, [26] et sunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus est usus. valeat
24 æquitas, quæ paribus in causis paria jura desiderat. [27] Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maxime ex auctoritate ducuntur. itaque Græci tales argumentationes, ἀτέχνους vocant, id est, artis expertes: ut, si ita respondeas: Quoniam P. Scævola id solum esse ambitus ædium dixerit, [28] quod, parietis communis tegendi causa, tectum projiceretur, ex quo in tectum ejus, ædes qui protexisset, aqua deflueret, [29] id tibi jus videri.

solidum, fornicatum, non ad *parietem communem.*

20 *ut suspendi non p.*] v. Clav. in *suspendere.* Ms. ed. Ven. *possit,* male.

21 *Ab effectis*] Exemplum subjectum esse alieno loco Boethius tradidit. et assentitur Hotom. Obs. I, 24. extr.

22 *Quod in re majore v.*] Ms. *in majori.* Hotomannus autem in utroque membro addi vult *non,* ut et aliis placuit. l. c. 25. Et ed. Med. habet in primo membro, idque consentit Aristoteli. sed nec in contrario post est negatio.

23 *reguntur, neque*] Ms. *regantur, nec.* Hoc placet, non illud. Ut ante est *valet, valeat;* sic h. l. *reguntur, arceatur:* at *neque aqua* durius, et alias in tali forma est *nec.* Consentit ed. Ven. Itaque *nec* recepi.

24 *arceatur*] i. ne intra fines meos mittatur.

25 *quoniam usus auctoritas fundi*] Intellige, si vera est lectio, quia auctoritas fundi ex usucapione biennii paratur. Sed est tamen suspectum verbum auctoritatis, quia redundat quodammodo, nec est in lege. Tum Hotomannus corrigit *biennis.* Obs. II, 2.

26 *et sunt ceterarum rerum omnium*] *Rerum* addidi e Ms. quod genus in *ceterarum* requirit. Sensus est, et sunt in numero earum rerum, &c. *Omnium* non placet.

27 *quæ extrinsecus assumuntur*] Ms. habet *sumuntur,* et ordine inverso, *sumuntur extrinsecus.*

28 *quod parietis comm. tegendi c.*] Hotomannus Obs. I, 26. corrigit *quoad.* Ms. q̂· i. e. *qua* vel *quantum,* ut habet ed. Ven. Med. Junt. Melanth. et Boethius. Sed id etiam *quod* esse potest, v. Clav. Significationem quidem hanc res postulat. Sed præfero *quod,* quia eo refertur mox *id.* Porro pro *tegendi* ed. M. habet *regendi,* usitata confusione, et *tectum* post *causa* delet Hotomannus, l. c.

29 *id tibi j. v.*] Sensus est, ideo jus esse, projicere tectum eatenus, qua communem parietem tegat. An pro *protexisset* legendum *projecisset?* nec video quo *protexisset* pertineat. ita et *tectum* servari mutato loco potest: *ex quo in ejus ædes, tectum qui projecisset, aqua deflueret.*

His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum 25
reperiendum, tanquam elementis quibusdam, significatio et
demonstratio datur. Utrum igitur hactenus satis est? tibi
quidem, tam acuto, et tam occupato, puto. [30] Sed, quoniam 5
avidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic acci-
piam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quam te hinc patiar
non satiatum discedere. Quando ergo unusquisque eorum 26
locorum, quos exposui, sua quædam membra habet, ea
quam subtilissime persequamur: et primum de ipsa defini-
tione dicatur. Definitio est oratio, quæ id, quod defini-
tur, explicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt ge-
nera prima: unum earum rerum, quæ sunt: alterum earum,
quæ [31] intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni tangive pos- 27
sunt, ut fundum, ædes, parietem, stillicidium, mancipium,
pecudem, supellectilem, penus, cetera; quo ex genere quæ-
dam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea
dico, quæ tangi demonstrarive non possunt, cerni tamen
animo, atque intelligi possunt: ut, si usucapionem, si tu-
telam, si gentem, si agnationem definias: quarum rerum
nullum subest quasi corpus: est tamen quædam conforma-
tio insignita et impressa intelligentia: quam notionem voco.
ea sæpe in argumentando definitione explicanda sunt. At- 28
que etiam definitiones aliæ sunt partitionum, aliæ divisio-
num: partitionum, cum res ea, quæ proposita est, quasi in
membra discerpitur; ut, si quis jus civile dicat id esse,
quod in legibus, senatusconsultis, rebus judicatis, jurisperi-
torum auctoritate, edictis magistratuum, more, æquitate
consistat: divisionum autem definitio formas omnes com-
plectitur, quæ sub eo genere sunt, quod definitur, hoc p. 223.
modo: abalienatio est ejus rei, quæ mancipi est, aut tradi- a.
tio alteri nexu, aut in jure cessio, inter quos ea jure civili
fieri possunt. Sunt et alia genera definitionum: sed ad 6
hujus libri institutum illa nihil pertinent: tantum est dicen-
dum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres præci- 29
piunt: [32] cum sumseris ea, quæ sint ei rei, quam definire
velis, cum aliis communia, usque eo persequi, dum pro-
prium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri pos-
sit. Ut hoc, Hereditas est pecunia. Commune adhuc:
multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur:
quæ morte alicujus ad quempiam pervenit. nondum est de-

30 *Sed quoniam avidum h.* &c.] Est allegoria elegans a conviviis sumta: unde et *accipiendi* et *reliquiarum* verba sunt explicanda. De utrisque v. Clavem in his v.

31 *intelliguntur. Esse* &c.] Ms. edd. Med. Ald. 1. *intelliguntur esse. Earum rerum quæ sunt, ea dico.* Item in altero post: *Earum rerum quæ non sunt, non esse rursus* &c. alterum est etiam in ed. Ven. quæ e margine in textum venere.

32 *cum sumseris ea, quæ sunt* &c.] Ms. *sint*, recte.

finitio. multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Unum adde verbum, jure. jam a communitate res disjuncta videbitur, ut sit explicata definitio sic: Hereditas est pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenit jure. Nondum est satis: adde, nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta. confectum est. Itemque, ut illud, Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt. Non est satis. Qui ab ingenuis oriundi sunt. Ne id quidem satis est. Quorum majorum nemo servitutem servivit. Abest etiam nunc. Qui capite non sunt deminuti. Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scævolam, pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, sive id, quod
30 est, sive id, quod intelligitur, definiendum est. Partitionum autem et divisionum genus quale esset, ostendimus, sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt: ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, et cetera: in divisione, formæ
7 sunt, quas Græci ἰδέας vocant: nostri, si qui hæc forte tractant, species appellant; non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si Latine quidem dici possit, *specierum*, et *speciebus* dicere: et sæpe his casibus utendum est: at *formis*, et *formarum* velim. Cum autem utroque verbo idem significetur, commo-
31 ditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus et formam definiunt hoc modo: Genus est notio ad plures differentias pertinens. Forma est notio, cujus differentia ad caput generis et quasi fontem referri potest. Notionem appello, [33]quam Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea est insita et [34]ante percepta cujusque formæ cognitio, enodationis indigens. [35]Formæ igitur sunt hæ, in quas genus, sine ullius prætermissione, dividitur: ut si quis jus in legem, morem, æquitatem dividat. Formas qui putat idem esse, quod partes, confundit artem, et similitudine quadam conturbatus, non satis acute, quæ sunt secernenda, distin-
32 guit. Sæpe etiam definiunt et oratores et poëtæ per translationem verbi ex similitudine, cum quadam suavitate. Sed ego a vestris exemplis, nisi necessario, non recedam. Sole-
b. bat igitur Aquillius, collega et familiaris meus, cum de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus

33 *quam Græci* ἔνν.] Sic edidimus pro *quod* e legitima ratione. vid. ad Or. II. et infra c. 22.

34 *ante percepta*] Ms. *præcepta*, quod est solenne Ciceronis in hac re verbum, pro quo et *antecapta* dicit. Forte *ante perc.* est e glossa alterius *præcepta:* aut *ante* additum est, quia vitiose scriptum erat *percepta*. *enodationis indigens*, int. quæ fiat per definitionem.

35 *Formæ igitur sunt*] Ms. non habet *igitur*. bene, ut opinor. Nam nullam h. l. vim habere potest.

iis, ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire, qua [36] fluctus eluderet: hoc est, quasi qui adolescentiam, florem ætatis; senectutem, occasum vitæ, velit definire: translatione utens discedebat a verbis propriis rerum ac suis. Quod ad definitiones attinet, hactenus: reliqua videamus. 8

Partitione autem sic utendum est, nullam ut partem re- 33
linquas, ut si partiri velis tutelas, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum aut judiciorum formulas partiare, non est vitiosum, in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subjiciantur: partium distributio sæpe est infinitior, tamquam rivorum a fonte deductio. Itaque in oratoriis artibus, quæstionis 34
genere proposito, quot ejus formæ sint, subjungitur absolute. at cum de ornamentis verborum sententiarumque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim est infinitior; ut ex hoc quoque intelligatur, [37] quid velimus inter partitionem et divisionem interesse. Quamquam enim vocabula prope idem valere videantur: tamen quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt.

Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea est autem, cum 35
ex vi nominis argumentum elicitur: quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium: nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat, quod latine est nota. Sed cum intelligitur, quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur 36
ex verbo: ut, cum quæritur, *Postliminium* quid sit [38] (non dico, quæ sint postliminii. nam id caderet in divisionem, quæ talis est: postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet) sed cum ipsius postliminii vis quæritur, et verbum ipsum notatur. In quo Servius noster (ut opinor) [39] nihil putat esse notandum, nisi *post;* et *liminium* illud productionem esse verbi vult, ut in *finitimo, legitimo, æditimo,* [40] non plus esse *timum,*

36 *fluctus eluderet*] Turnebus et Lamb. e Mss. *alluderet.* v. Clav. in *eludere.* Ante *id* omittit Ms. V. *quod* Ed. Ven. pro qua.

37 *quid velimus inter p.* &c.] Sic Ms. ed. Ven. recte, ut dudum correxeramus; male vulgo *quod.*

38 *non dico—recipere solet*] Hic totus locus est in parenthesi accipiendus: alias non cohæret oratio. In Ms. quædam hic omissa sunt. Deprehendi poterat parenthesis verbis: *Sed cum ipsius postlim. vis quæritur,* in quibus primum *sed* est nota parentheseos clausæ: deinde repetitur quod erat ante parenthesin aliis paullum verbis: *cum quæritur, postliminium quid sit. —cum ipsius postliminii vis quæritur.* Et tamen parenthesis non est animadversa.

39 *nihil putat esse notandum*] Exquisite dicitur a notationis verbo, pro: nihil esse in notatione, nihil e notatione eliciendum. Sic ante: *et verbum ipsum notatur,* i. e. per etymologiam explicatur.

40 *non plus inesse timum, quam* &c.] Pro *inesse timum,* lege *esse ti-*

37 quam in *meditullio tullium*: Scævola autem, P. F. junctum putat esse verbum, ut sit in eo et *post* et *limen*: ut, quæ a nobis alienata sunt, cum ad hostem pervenerint, et ex suo tamquam limine exierint, dein cum redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest, postliminio rediisse: deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neque deditionem, neque donationem sine acceptione intelligi posse.

9 Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quæ quodam-
38 modo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur. quem modo
p. 224. dixi in plures partes distributum. Cujus primus est locus
a. ex conjugatione, [41] quam Græci συζυγίαν vocant, finitimus notationi, de qua modo dictum est: ut, si aquam pluviam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus; veniret Mucius, qui, quia conjugata verba essent pluvia et pluendo, diceret, omnem aquam oportere arceri, quæ plu-
39 endo crevisset. Cum autem a genere ducetur argumentum, non erit necesse id usque [42] a capite arcessere. sæpe etiam citra licet, dummodo supra sit, quod sumitur, quam id, ad quod sumitur: ut, aqua pluvia ultimo genere ea est, quæ de cœlo veniens crescit imbri: sed propiore loco, in quo quasi jus arcendi continetur, genus est, aqua pluvia nocens: ejus generis formæ, loci vitio, et manu nocens: quarum altera [43] jubetur ab arbitro coërceri: altera non jubetur.
40 Commode etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere sumitur, cum ex toto persequare partes, hoc modo: Si dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur; enumerare licet, quibus id modis fiat: deinde [44] in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet.

10 Similitudo sequitur; quæ late patet, sed oratoribus et
41 philosophis magis, quam vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum, ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius.

mum: quod optime respondet sequentibus, *quam in meditullio tullium*. Res sic evidens est, ut sic rescribere non dubitarim: præsertim cum *inesse* sensum nullum habeat.

41 *quam Gr. συζ.*] Edd. Med. Ald. Junt. συνυγίαν, ut c. 2. ubi v. Corrigi voluit vir doctus ap. Victor. Var. Lect. 24, 10. συστοιχίαν, quia Aristoteles hoc genus argumentandi σύστοιχα appellat. Eam conjecturam adjuvat scriptura illa vetus. Victorius defendit συζυγίαν, sed per peccatum Ciceronis, qui libros Aristotelis, cum hæc scriberet, in manibus non habuerit, aut novum verbum e latino *conjugata* fecerit: quorum neutrum probabile est. συστοιχίαν verum est. Immo correxit συζυγίαν, qui lectionem ad etymologiam verbi latini accommodare vellet: quamquam supra eadem est varietas, ubi συζυγία est.

42 *a capite*] i. a summo genere: mox dicit *ultimo genere*, quod idem est. Mox *dummodo supra sit* &c. Ms. *superius*.

43 *jubetur ab arbitro coërceri*] Ms. ed. Ven. *ab arbitrio*: similiter mox arbitrii mentio c. 10. n. 43.

44 *in eorum aliquem — includere*] Vid. Clav. in h. v.

Itaque genera tibi nota sint: ubi autem his utare, quæstio-
nes ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines, quæ ex 42
pluribus collationibus perveniunt quo volunt, hoc modo:
Si tutor fidem præstare debet, si socius, si, cui mandaris, si
qui fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Hæc ex
pluribus perveniens quo vult, appellatur inductio: [45]quæ
græce ἐπαγωγὴ nominatur; qua plurimum est usus in sermo-
nibus Socrates. Alterum similitudinis genus collatione su- 43
mitur, cum una res uni, par pari comparatur, hoc modo:
Quemadmodum, si in urbe de finibus controversia est, quia
fines magis agrorum videntur esse, quam urbis, finibus re-
gundis adigere arbitrum non possis: sic, si aqua pluvia in
urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ plu-
viæ arcendæ adigere non possis arbitrum. Ex eodem simi- 44
litudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in Cu-
riana causa exemplis plurimis usus est, [46]agens de eo, qui
testamento sic heredem instituisset, ut, si filius natus esset in
decem mensibus, isque mortuus prius, quam in suam tute-
lam venisset; secundus heres hereditatem obtineret. Quæ
commemoratio exemplorum valuit; eaque vos in respon-
dendo uti multum soletis. Ficta etiam exempla similitudi- 45
nis habent vim: sed ea oratoria magis sunt, quam vestra:
quamquam uti etiam vos soletis, sed hoc modo: Finge b.
mancipio aliquem dedisse id, quod mancipio dari non pot-
est. num idcirco id ejus factum est, qui accepit? aut num
is, qui mancipio dedit, [47]ob eam rem se ulla re obligavit?
In hoc genere oratoribus et philosophis concessum est, ut
muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut
aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia,
dicatur, aut minuendæ, [48]quæ hyperbole dicitur, et multa
mirabilia alia. Sed latior est campus illorum. eisdem tamen
ex locis (ut ante dixi) et in maximis, et in minimis quæ-
stionibus argumenta ducuntur.

Sequitur similitudinem differentia rei, maxime contraria 11
superiori: sed est ejusdem, dissimile et simile invenire. 46

45 *quæ græce ἐπαγωγὴ n.*] Sic ausi sumus rescribere pro vulgato παραγ. ut Turnebus et Lamb. voluere. Nam ap. Aristotelem Topic. I, 12. et Analyt. prior. II, 23. &c. in omnibus libris sic est constanter, nunquam παραγ. quæ dicitur in partem deteriorem, cum aliquem in fraudem inducimus. Non profecto potuit Cicero alio verbo uti, quam esset in Aristotelis Topicis.

46 *agens de eo*] Abest hoc ab edd. Ven. Med. Ald. Mox et *secundus heres*: sed pro *obtinuisset* necessario scripsi *obtineret*. Sic habuit manifeste in libro suo Boëthius: nam pro eo dicit *secundus heres succederet*.

47 *ob eam rem se ulla re obligavit*] int. ut evictionem præstare teneretur. Nempe quia res, quam mancipio dedit, non erat in rebus mancipi, obligatio illius venditionis locum non habet.

48 *quæ hyperbole dicitur*] Ms. habet *quod — græce dicitur.* quæ scriptura omnia loca suspecta facit, aut vitii arguit, in quibus similis forma est, ut in or. 11. *quod χαρακτὴρ dicitur:* supra c. 7. *quod Græci ἔννοιαν dicunt.* In *quæ* consentiunt omnes edd. inde a Ven.

Ejus generis hæc sunt: Non, quemadmodum quod mulieri debeas, [49] recte ipsi mulieri, sine tutore auctore, solvas: ita quod aut pupillæ, aut pupillo debeas, recte possis eodem
47 modo solvere. Deinceps locus est, [50] qui a contrario dicitur. Contrariorum autem genera sunt plura: unum eorum, quæ in eodem genere plurimum differunt, ut sapientia et stultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt, tamquam e regione, quædam contraria, ut celeritati tarditas, [51] non debilitas. [52] ex quibus [contrariis] argumenta talia exsistunt: Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur: et bonitatem, si malitiam. Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt, [53] appellantur adversa.
48 [54] Sunt enim alia contraria, quæ privantia licet appellemus latine, [55] Græci appellant στερητικά. [56] Præpositio enim IN, privat verbum ea vi, quam haberet, si IN præpositum non fuisset: ut *dignitas, indignitas, humanitas, inhumanitas,* et cetera generis ejusdem: quorum tractatio est eadem, quæ
49 superiorum, quæ adversa dixi. Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea, quæ cum aliquo conferuntur: ut duplum, simplum: multa, pauca: longum, breve: majus, minus. Sunt etiam illa valde contraria, quæ appellantur negantia. ea [57] ἀποφατικὰ Græci, contraria aientibus: ut, Si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? tantum intelligatur, argumento quærendo, contrariis omnibus contraria non convenire.

50 Ab adjunctis autem posui equidem exemplum paullo ante, multa scilicet adjungi, quæ suscipienda essent, si sta-

49 *recte mulieri—sine tutore auctore solvas*] i. e. sine periculo solvas, nisi tutor (s. curator) probet et annuat. Nempe mulieres sunt quidem in perpetua tutela: sed quia tamen consilio per ætatem valent, aut valere possunt, id iis remissum est, ut quædam sine tutore agere possent. Non autem celabo, *auctore* vel *tutore* mihi pro glossa suspectum esse: redundat enim alterum: *auctore* quidem est in *sine*, i. e. non auctore, nec solet addi. dixisset saltem *sine tutoris auctoritate:* aut *auctorem* explicare voluit glossa, quia est exquisitius. Deligat lector.

50 *qui a contrario dicitur*] Sic edd. Ven. Med. Asc. 1. Ald. 1. Junt. Melanthon. Ms. V. *dicatur*, quod ipsum rectum est. Vulgo *ducitur*. Locus non ducitur a contrario, sed ex eo *ducuntur* argumenta a contrario: ipse *dicitur* a contrario. Videtur per errorem operarum irrepsisse.

51 *non debilitas*] Hoc nihili est. An fuit *integritati debilitas?* sed fortasse spurium est.

52 *ex quibus contrariis*] *Contrariis* nimis frigide redundat, additumque est a glossatore.

53 *appellantur adversa*] Sic edidi pro *diversa* e Ms. e Boëthio, ed. Ald. Junt. et sic mox quoque est, *superiorum*, quæ *adversa* dixi. Certe in utroque loco debet idem verbum esse, sive *diversa*, sive *adversa*. Sed hoc melioribus auctoribus et latinitate nititur.

54 *Sunt enim alia c.*] An *etiam* pro *enim* legendum, ut in tertio genere mox: *sunt etiam illa* &c.

55 *Græci appellant στερητικὰ*] Sic edd. ante Aldum, et Boëthius. Sic et mox *ea ἀποφατικὰ Græci.* Vulgatum tamen *græce appellantur* est in Ms. V. et ed. Ven. Libros plures secutus sum, vid. etiam Gruterus.

56 *Præpositio—privat*] Edd. Med. Asc. 1. *præpositione privatur.*

57 *ἀποφατικὰ Græci*] Boëthius addit *vocant:* at Ms. edd. Ven. Med. Asc. 1. habent *græce.*

tuissemus, ex edicto secundum eas tabulas possessionem
dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset.
Sed locus hic magis ad conjecturales causas, quæ versantur
in judiciis, valet: cum quæritur, quid aut sit, aut evenerit,
aut futurum sit, aut, quid omnino fieri possit. At loci qui- 12
dem ipsius forma talis est. Admonet autem hic locus, ut 51
quæratur, quid ante rem, quid cum re, quid post rem eve-
nerit. Nihil hoc ad jus; [58] ad Ciceronem, inquibat Gallus p. 225.
noster, si quis ad eum tale quid retulerat, ut de facto quæ- a.
reretur. tu tamen patiere, nullum a me artis institutæ lo-
cum præteriri; ne, si nihil, nisi quod ad te pertineat, scri-
bendum putaris, nimium te amare videare. Est igitur ma-
gna ex parte locus hic oratorius, non modo non juriscon-
sultorum, sed ne philosophorum quidem. Ante rem enim 52
quæruntur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus,
[59] constitutum, convivium. Cum re autem, pedum crepi-
tus, strepitus hominum, corporum umbræ, et si quid ejus-
modi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, [60] et si qua
alia signa conturbationis et conscientiæ: præterea restin-
ctus ignis, gladius cruentus, ceteraque, quæ suspicionem
facti possunt movere.

Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequen- 53
tibus, et antecedentibus, et repugnantibus, qui etiam ab ad-
junctis longe diversus est. nam adjuncta, de quibus paullo
ante dictum est, non semper eveniunt: consequentia autem
semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessario
consequuntur. itemque et antecedentia et repugnantia. quid-
quid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re ne-
cessario: et quidquid repugnat, id ejusmodi est, ut cohæ-
rere numquam possit. Cum tripartito igitur distribuatur 13
locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam,
reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex.
nam quid interest, cum hoc sumseris, pecuniam numeratam
mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrum hoc
modo concludas argumentum: Si pecunia signata, argen-
tum est; legata est mulieri. est autem pecunia signata ar-
gentum. legata igitur. An illo modo? Si numerata pecu-
nia, non est legata; non est numerata pecunia argentum.
est autem numerata pecunia argentum. legata igitur est.
An illo modo? Non et legatum argentum est, et non est

58 *ad Ciceronem inquibat Gallus noster*] i. e. ad oratorem, qui, cum de facto quæritur, ea debet considerare. Ms. V. habet *inquiebat.*

59 *constitutum, convivium*] *Constitutum* quid v. in Clave. nec multum differt a loco. Boëthius jungit *constitutum convivium*, item edd. Med. Ald. Junt. quod est e symbolis. id non contemnendum videtur. Ed. Ven. *institutum convivium.*

60 *et si qua alia s.*] Ms. *scilicet quæ lia s.*

legata numerata pecunia. legatum autem argentum est. le-
54 gata igitur numerata pecunia est. Appellant autem diale-
ctici eam conclusionem argumenti, in qua, cum primum
assumseris, consequitur id, quod annexum est, primum con-
clusionis modum: cum id, quod annexum est, negaris, ut
id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit, secundus ap-
pellatur concludendi modus: cum autem aliqua conjuncta
negaris, et his alia negatio rursus adjungitur, et ex his pri-
mum sumseris, ut, quod relinquitur, tollendum sit: is ter-
55 tius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum
sunt ex contrariis conclusa, quæ ipsi enthymemata appel-
lant: non quod non omnis sententia proprio nomine enthy-
mema dicatur: sed, ut Homerus propter excellentiam com-
mune poetarum nomen efficit apud Græcos suum; sic,
cum omnis sententia enthymema dicatur, quia videtur ea,
quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola proprie no-
men commune possidet. Ejus generis hæc sunt. [61] *Hunc*
b. *metuere, alterum in metu non ponere? Eam, quam nihil accu-
sas, damnas: Bene quam meritam esse autumas, dicis male
mereri? Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest?*
14 Hoc disserendi genus attingit omnino vestras quoque in re-
56 spondendo disputationes: sed philosophorum magis; qui-
bus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis
communis conclusio, quæ a dialecticis tertius modus, a
rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum
modi plures sunt, qui ex disjunctionibus constant: aut
hoc, aut illud: hoc autem: non igitur illud. Itemque, hoc
aut, aut illud: non autem hoc: illud igitur. Quæ conclusio-
nes idcirco ratæ sunt, quod in disjunctione plus uno verum
57 esse non potest. Atque ex iis conclusionibus, quas supra
scripsi, prior, quartus; posterior, quintus a dialecticis mo-
dus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam,
sic: Non et hoc est, et illud: hoc autem: non igitur illud.
Hic modus est sextus. Septimus autem, Non et hoc, et
illud: non autem hoc: illud igitur. Ex his modis conclu-
siones innumerabiles nascuntur, in quo est fere tota diale-
ctica. Sed ne eæ quidem, quas exposui, ad hanc institutio-
nem sunt necessariæ.

58 Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appel-
lantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus causis.
Harum exempla, ut reliquorum locorum, paullo ante posui,
15 et quidem ex jure civili: sed hæc patent latius. Causarum
igitur genera, duo sunt: unum, quod vi sua id, quod sub ea

61 *Hunc metuere — ponere?* &c.] Sic ista cum interrogandi nota exprimenda curavi. nam enthymema, quod proprie dicitur, est interrogatio e contrariis, ut illud Horatii: *cur optas, quod habes?*

subjectum est, [62]certo efficit, ut ignis accendit: alterum, quod [63]naturam efficiendi non habet, sed sine quo effici non possit: ut, si quis æs causam statuæ velit dicere, quod sine eo non possit effici. Hujus generis causarum, sine quo 59
non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolida quodammodo; ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, et cetera generis ejusdem; alia autem [64]præcursionem quandam adhibent ad efficiendum, et quædam afferunt per se adjuvantia, etsi non necessaria, ut amori congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, ex æternitate pendentium, fatum a Stoicis nectitur. Atque ut earum causarum, sine quibus effici non potest, genera divisi; sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ plane efficiant, nulla re adjuvante: aliæ, quæ adjuvari velint: ut sapientia efficit sapientes sola per se: beatos efficiat, necne, sola per se, quæstio est. Quare cum in dis- 60
putationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere. Cum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi ne- 16
cessitas; necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi neces- p. 226.
sariam, errorem afferre non fere solet: [65]hoc autem, sine a.
quo non efficitur, sæpe conturbat. Non enim, si sine parentibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit, 61
ab eo, a quo certo fit, diligenter est separandum. Illud enim est tamquam,

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes!

Nisi enim cecidisset abiegna ad terram trabes, Argo illa facta non esset. nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At cum in Ajacis navim [66]*crispisulcans igneum fulmen* injectum est, inflammatur navis necessario. 62
Atque etiam est causarum dissimilitudo, quod aliæ sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione,

62 *certo efficit*] Vulgo male *certe*. sed sic et c. 16.

63 *naturam efficiendi non habet*] Sic edd. pr. non *habeat*, quod locum non habet. Quia in altero membro est *possit*, prius ei accommodavere: sed in altero non ita pro certo pronunciatur: est Græcorum ἐκ ἂν δύναιτο.

64 *præcursionem q. adhibent*] Exquisite in h. l. pro *habent*, quia illa præcursio adjuvat. Mox pro *afferunt* Ms. V. *efferunt*.

65 *hoc autem, sine quo &c.*] Boëthius putat, Ciceronem hæc plenius dicere debuisse; v. c. *hoc autem, quod non habet efficiendi vim necessariam, vel sine quo non efficitur, sæpe conturbat.* Ceterum sic esse a Cicerone scriptum, ut editur, patet e sequentibus, ubi pariter genus, sine quo non fit, solum ponitur. Post pro *in quo certe* ed Ven. Ald. habent *ab eo, a quo certo fit dilig. e. s.* bene.

66 *crispisulcans*] Boëthius divise accipit, et *crispi* refert ad *Ajacis*. In Ajacis Crispi navim fulmen &c. Favet Ms. V. qui inter *crispi* et *sulcans* intervallum habet, ut duo verba sint.

suum quasi opus efficiant, velut, ut omne intereat, quod ortum
est: aliæ autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione
animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu: volun-
tate, ut tu, cum hunc libellum legis: perturbatione, ut si
quis eventum horum temporum timeat; habitu, ut facile
et cito irascatur; natura, ut vitium in dies crescat; arte, ut
bene pingat; casu, ut prospere naviget. Nihil horum sine
causa, nec quidquam omnino; sed hujusmodi causæ non
63 necessariæ. Omnium autem causarum in aliis inest con-
stantia, in aliis non inest. In natura, et in arte constantia
17 est, in ceteris nulla. Sed tamen earum causarum, quæ
non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Per-
spicuæ sunt, quæ appetitionem animi judiciumque tangunt:
latent, quæ subjectæ sunt fortunæ. Cum enim nihil sine
causa fiat; [67] hoc ipsum est fortunæ eventus, obscura causa,
quæ latenter efficitur. Etiam ea, quæ fiunt, partim sunt
ignorata, partim voluntaria: ignorata, quæ necessitate ef-
64 fecta sunt; voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna,
vel ignorata, vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis
est: ferire, [68] quem nolueris, fortunæ. [69] Ex quo aries ille
subjicitur in vestris actionibus: Si telum [70] manu fugit magis,
quam jecit. [71] Cadunt etiam in ignorationem atque in im-
prudentiam perturbationes animi: quæ, [72] quamquam sunt
voluntariæ, (objurgatione enim, et admonitione dejiciun-
tur,) tamen habent tantos motus, ut ea, quæ voluntaria sunt,
aut necessaria interdum, aut certe ignorata videantur.
65 Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia
in magnis quidem causis vel oratorum, vel philosophorum,
magna argumentorum suppetit copia; in vestris autem, si
non uberior, at fortasse subtilior. Privata enim judicia ma-
ximarum quidem rerum in jurisconsultorum mihi videntur
esse prudentia. Nam et adsunt multum, et adhibentur in
b. consilio: et patronis diligentibus, ad eorum prudentiam
66 confugientibus, hastas ministrant. In omnibus igitur iis

67 *hoc ipsum est fortunæ eventus, obs. c. &c.*] Locus difficilis, in quo et libri valde variant, et sine dubio vitiosus. Ms. noster habet: *hoc ipsum scilicet fortunæ eventus* &c. Ed. Ven. *hoc ipsum fortunæ eventus obscura causa l. eff.* unde sane melior lectio constitui potest. Nempe *fortunæ eventus* est glossa, delendumque *est* et *quæ*. Statim post *Etiam ea, quæ fiunt, p. sunt i.* &c. Sic e Mss. et ed. Ven. dedi. Vulgo: *Etiam ut ea—p. sint.*

68 *quem nolueris*] Edd. Med. Asc. *volueris*. eandem in hoc ipso exemplo varietatem alio loco notavimus.

69 *Ex quo aries ille subjicitur*] Quidam libri non habent *subjicitur*; sed verbum elegantius est, quam pro glossatoris ingenio.

70 *manu fugit magis, quam jecit*] Edd. Med. Asc. *manum*. Ms. mox *injecit*. Voluit forte dare *conjecit*.

71 *Cadunt etiam*] Edd. Med. Asc. *enim*. Ald. et Junt. delent. E duobus Mss. *etiam* dedit Gruterus, quod verum est. Est enim novum genus: et sic est etiam in ed. Ven.

72 *quamquam sunt*] Sic dedi pro vulgato, sed vitioso *sint*. Edd. pr. ut Ven. habent *tanquam sint vol.* vitiose, et sine sensu. Sed inde apparet, unde *sint* ortum sit.

judiciis, in quibus, EX FIDE BONA, est additum: ubi vero etiam, UT INTER BONOS BENE AGIER: inprimisque in arbitrio rei uxoriæ, in quo est; [73] QUID ÆQUIUS, MELIUS, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi, quid socium socio, quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cujus ea negotia fuissent; quid eum, qui mandasset, eumve, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret, quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus et philosophis, sed juris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare. Conjunctus huic causarum loco locus ille est, qui 18
efficitur ex causis. Ut enim causa effectum indicat, sic, 67
quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus et poëtis, sæpe etiam philosophis, sed iis, qui ornate et copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. Causarum enim cognitio, cognitionem eventorum facit.

Reliquus est comparationis locus, cujus genus et exem- 68
plum supra positum est, ut ceterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut majora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparabuntur, [74] plura bona ut pau- 69
cioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona brevioribus, longe et late pervagata angustis; ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur et faciant. Specie autem comparantur, ut anteponantur, quæ propter se expetenda sunt, iis, quæ propter aliud; et ut innata atque insita, assumtis et adventiciis, integra contaminatis, jucunda minus jucundis, honesta ipsis etiam utilibus, proclivia laboriosis, necessaria non necessariis, sua alienis, rara vulgaribus, desiderabilia iis, quibus facile carere possis, perfecta inchoatis, tota partibus, ratione utentia rationis expertibus, voluntaria necessariis, animata inanimatis, naturalia non naturalibus, artificiosa non artificiosis. Vis autem in comparatione sic cernitur, 70
efficiens causa gravior, quam non efficiens: quæ seipsis contenta sunt, meliora, quam quæ egent aliis: quæ in nostra, quam quæ in aliorum potestate sunt: stabilia incertis: quæ eripi non possunt, iis, quæ possunt. Affectio autem ad

73 *Quid æquius mel.*] Edd. Med. Asc. *quid ejus melius æquiusve.* Ven. *quid eis.*

74 *plura bona ut pauc.*] Hic ordo est ex edd. pr. plerisque, isque elegantior vulgato, *ut pl. b. pauc.* qui est in ed. Ven.

res aliquas, est hujusmodi: principum commoda majora,
p. 227. quam reliquorum; itemque, quæ jucundiora, quæ pluribus
a. probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque, ut hæc
2 in comparatione meliora, sic deteriora, quæ iis sunt contra-
71 ria. Parium autem comparatio [75] nec elationem habet, nec submissionem. est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa comparentur: quæ ita fere concluduntur. Si consilio juvare cives et auxilio, æqua in laude ponendum est: pari gloria debent esse ii, qui consulunt, et ii, qui defendunt. [76] at, quod primum, est: quod sequitur igitur. Perfecta est omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, cum profectus sis a definitione, a partitione, a notatione, a conjugatis, a genere, a forma, a similitudine, a differentia, a contrariis, ab adjunctis, a consequentibus, ab antecedentibus, a repugnantibus, a causis, ab effectis, a comparatione majorum, minorum, parium, nulla præterea sedes argumenti quærenda sit.

19 Sed quoniam ita a principio divisimus, ut alios locos di-
72 ceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hærere, de quibus satis est dictum, alios assumi extrinsecus; de iis pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent; sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil, nisi jus civile, delectet: et quoniam ad te hæc ita scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, ut quamplurimum
73 iis, quos recta studia delectant, prodesse possimus. Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscumque testimonii pondus habet: ad faciendam enim fidem auctoritas quæritur: sed auctoritatem aut natura aut tempus affert. [77] Naturæ auctoritas in virtute inest maxime: in tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnumquam rerum fortuitarum. Nam et ingeniosos, et opulentos, et ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non recte fortasse, sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt et qui judicant, et qui existimant. Qui enim his rebus,

75 *nec elationem habet*] v. Clav. in *elatio*. Ed. Ven. *habeat*. non male, ut sit præcipientis. Mox *comparentur* ed. Ven. pro *comparantur*, ut ipse dudum correxeram.

76 *at, quod primum, est*] Sic interpunxi locum, qui in vulgatis est sine interpunctione. Boëthius etiam sic legit, atque hoc explicavit: dialecticorum more breviter prolata est assumtio et conclusio. Sed, ut opinor, primum *quod* melius absit.

77 *Naturæ — inest maxime*] Mss. tres apud Gruterum *maxima*, idque ipse probat: sic et Ms. V. Verum puto, sed parum refert.

quas dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed 74
reliquis quoque rebus, quas modo enumeravi, quamquam in iis nulla species virtutis est: tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur; (magna enim est vis ad persuadendum, scientiæ;) aut usus; plerumque enim creditur iis, qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidem, 20
quæ cum a corporibus, tum ab animis nascitur. Nam et verberibus, tormentis, igni fatigati quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere, et, quæ a perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem et fidem. Cujus generis etiam 75
illa sunt, ex quibus nonnumquam verum invenitur, pueri- b.
tia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam et pueri sæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: et per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, [78] ut Staleno nuper accidit: qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in judiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Con- 76
cursio autem fortuitorum talis est, ut, si interventum est casu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem conjecta suspicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Hujus etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium. Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipertita sunt: ex quibus alterum natura valet, alterum industria. Deorum enim virtus natura excellit: hominum autem industria. Di- 77
vina hæc fere sunt testimonia; primum orationis; (oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest in his deorum oratio;) deinde rerum, in quibus insunt quasi opera divina quædam: primum ipse mundus, ejusque omnis ordo et ornatus; deinceps aërei volatus avium atque cantus; deinde ejusdem aëris sonitus et ardores, multarumque rerum in terra portenta; atque etiam per exta inventa præsensio. A dormientibus quoque multa significata visis, quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine virtutis opinio valet plurimum. Opi- 78
nio autem est, non modo eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam constantem, et probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis,

78 *ut Staleno*] Hic quoque vulgo editur *Staieno*. sed illud verum esse docet oratio pro Cluent. v. ad Brut. c. 68. Edd. vett. quædam *Stalerio*, ut ipsa Ven.

aliorumque plurium, rentur eos esse, quales seipsi velint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, reque publica versantur, sed et oratores, et philosophos, et poëtas, et historicos: ex quorum et dictis et scriptis sæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

21 Expositis omnibus argumentandi locis, illud primum in-
79 telligendum est, nec ullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec fere omnes locos incidere in omnem quæstionem, [79] sed quibusdam quæstionibus alios esse aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, [80] quod ὑπόθεσιν Græci, nos causam: infinitum, quod θέσιν illi appel-
80 lant, nos propositum possumus nominare: causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum: propositum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Ita-
p. 228. que propositum pars causæ est. Sed omnis quæstio, earum
a. aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut una, aut
81 pluribus, aut nonnumquam omnibus. Quæstionum autem, quacunque de re sint, duo sunt genera: unum cognitionis;
82 alterum actionis. Cognitionis sunt hæ, quarum finis est scientia: ut, si quæratur, a naturane jus profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum et pactione. Actionis autem hujusmodi exempla sunt: Sitne sapientis ad rempublicam accedere. Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt, cum, an sit, aut quid sit, aut quale sit, quæritur. Horum primum conjectura, secundum definitione, tertium juris et injuriæ distinctione explicatur. Conjecturæ ratio in quatuor partes distributa est: quarum una est, cum quæritur, sitne aliquid; altera, unde ortum sit; tertia, quæ id causa effecerit; quarta, in qua de mutatione rei quæritur: Sit, necne sit: ecquidnam honestum sit: ecquid æquum re vera; an hæc tantum in opinione sint. Unde autem sit ortum, ut, cum quæritur, natura, an doctrina possit effici virtus. Causa autem efficiens sic, ut, cum quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione, sic: Possitne elo-
22 quentia commutatione aliqua converti in infantiam. Cum
83 autem, quid sit, quæritur; notio explicanda est, et proprietas, et divisio, et partitio. Hæc enim sunt definitioni attributa: additur etiam descriptio, quam Græci [81] χαρακτῆρα

79 *sed quibusdam qu. alios esse aptiores locos*] Sic eleganter Ms. V. quod secutus sum. Vulg. *quibusd. qu. alios, quibusdam esse alios apt. l.* quod est frigidissimum. *Sed* pro *et* dedimus ex ed. Ven.

80 *quod ὑπόθεσιν Græci*] Hic tolerabilius, *quod*, quia referri ad *definitum* potest; ut c. seq. ubi *quam Græci χαρ. vocant* ad *descriptionem* refertur. et c. 25. *eam κρινόμενον v.* ad *contentionem.*

81 χαρακτῆρα] Hoc est a Victorio, qui hanc dicit esse vetustam lectionem. Sane sic alibi appellat Cicero

vocant. Notio sic quæritur: sitne id æquum, quod ei, qui
plus potest, utile est. Proprietas sic: In hominemne solum
cadat, an etiam in belluas ægritudo. Divisio, et eodem
pacto partitio, sic: Triane genera bonorum sint. Descri-
ptio, Qualis sit avarus, qualis assentator, ceteraque ejus-
dem generis, in quibus natura et vita describitur. Cum 84
autem quæritur, quale quid sit; aut simpliciter quæritur,
aut comparate: simpliciter, Expetendane sit gloria? com-
parate, Præponendane sit divitiis gloria? Simplicium tria
genera sunt: de expetendo fugiendoque: de æquo et ini-
quo: de honesto et turpi. Comparationum autem duo,
unum de eodem et alio: alterum de majore et minore. De
expetendo et fugiendo, hujusmodi: [82] Si expetendæ divitiæ,
si fugienda paupertas? De æquo et iniquo: Æquumne sit
ulcisci, a quocumque injuriam acceperis? De honesto et
turpi: Honestumne sit, pro patria mori? Ex altero autem 85
genere, quod erat bipartitum, unum est de eodem et alio:
ut, si quæratur, quid intersit inter amicum et assentatorem?
regem et tyrannum? Alterum de majore et minore: ut, si
quæratur, eloquentiane pluris sit, an juris civilis scientia.
De cognitionis quæstionibus hactenus. Actionis reliquæ 86
sunt: quarum duo sunt genera: unum ad officium, alterum b-
ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planeve
tollendum. Ad officium sic; ut, cum quæritur, suscipien-
dine sint liberi. Ad movendos animos, cum fiunt cohor-
tationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, et ad
laudem: quo ex genere sunt querelæ, incitationes, misera-
tionesque flebiles, rursusque oratio cum iracundiam restin-
guens, tum metum eripiens, tum exsultantem lætitiam
comprimens, tum ægritudinem abstergens. Hæc cum in
propositis quæstionibus genera sint, eadem in causas trans-
feruntur.

Loci autem qui ad quasque quæstiones accommodati 23
sunt, deinceps est videndum. Omnes quidem illi, quos 87
supra diximus, ad plerasque sunt: sed alii ad alias, ut dixi,
aptiores. Ad conjecturam igitur maxime apta, quæ ex
causis, quæ ex effectis, quæ ex conjunctis sumi possunt.
Ad definitionem autem pertinet ratio, et scientia definiendi.
Atque huic generi finitimum est illud, quod appellari de
eodem et altero diximus: quod genus forma quædam de-
finitionis est. Si enim quæratur, idemne sit pertinacia et

græce: ceterum in Mediol. locus vacans est: in Asc. 1. διαγραφὴν, pro quo manus docta in exemplo meo scripsit ὑπογραφήν. In aliis ut Junt. καταγραφὴν, ut opinor e corrupta scriptura ed. Ven. καταπιθήν.

82 *Si expetendæ divitiæ*] Frustra in *si* hæsit Lambinus, quia pro *an* dicitur h. l. Sed aliis quoque locis apud Ciceronem est, ut ad Div. XV, 1. Div. II, 34. &c.

88 perseverantia, definitionibus judicandum est. Loci autem
convenient in ejus generis quæstionem consequentes, ante-
cedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui su-
muntur ex causis et effectis. Nam si hanc rem illa sequi-
tur, hanc autem non sequitur: aut si huic rei illa antecedit,
huic non antecedit: aut si huic rei repugnat, illi non repu-
gnat: aut, si hujus rei hæc, illius alia causa est: aut si ex
alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quovis horum id, de
89 quo quæritur, idemne, an aliud sit, inveniri potest. Ad
tertium genus quæstionis, in quo, quale sit, quæritur, in
comparationem ea cadunt, quæ paullo ante in comparatio-
nis loco enumerata sunt. In illud autem genus, in quo de
expetendo fugiendoque quæritur, adhibentur ea, quæ sunt
aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel in-
commoda. Itemque cum de honesto turpique quæritur, ad
90 animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio est. Cum
autem de æquo et iniquo disseritur, æquitatis loci colliguntur.
hi cernuntur bipartito, et natura, et instituto. Natura partes
habet duas, tuitionem sui, et ulciscendi jus. Institutio au-
tem æquitatis, tripartita est. una pars, legitima est, altera
conveniens, tertia moris vetustate confirmata. Atque etiam
rursus æquitas, tripartita dicitur esse: una ad superos deos,
altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima pie-
tas, secunda [83] sanctitas, tertia justitia aut æquitas nomina-
24 tur. De proposito satis multa: deinceps de causa pau-
ciora dicenda sunt. Pleraque enim sunt ei cum proposito
communia.

91 Tria sunt igitur genera causarum; judicii, deliberationis,
laudationis. Quarum fines ipsi declarant, quibus utendum
locis sit. Nam judicii finis est jus: ex quo etiam nomen.
Juris autem partes [84] tum expositæ, tum æquitatis. Deli-
p. 229. berandi finis, utilitas: cujus hæ partes, quæ modo expo-
a. sitæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honestas:
92 de qua item est ante dictum. Sed definitæ quæstiones a suis
quæque locis, quasi propriis, instituuntur, in accusationem
defensionemque partitæ. In quibus exsistunt hæc genera,
ut accusator personam arguat facti: defensor aliquid oppo-
nat de tribus: aut non esse factum, aut, si sit factum, aliud
ejus facti nomen esse, aut jure esse factum. Itaque aut in-
fitialis, aut conjecturalis prima appelletur: definitiva, al-
tera: tertia, quamvis molestum nomen hoc sit, juridicialis
25 vocetur. Harum causarum propria argumenta, ex iis sumta
locis, quos exposuimus, in præceptis oratoriis explicata

83 *sanctitas*] Ms. lacunam habet in hoc verbo.

84 *tum expositæ, tum æq.*] Pro posteriori *tum* in ed. Ven. et vulgatis inde ab Aldo et Junt. est *cum*.

sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio 93
criminis, quæ Græce στάσις dicitur, Latine appelletur status: in quo primum insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atque etiam in deliberationibus et laudationibus iidem exsistunt status. Nam et negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status conjecturalis exsistit. At, 94
cum aliquid de utilitate, honestate, æquitate disseritur, deque iis rebus, quæ iis sunt contrariæ: incurrunt status, aut juris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest, id factum esse, quod laudetur: aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit, aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non jure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. Sed quæ ex statu contentio 95
efficitur, eam Græci κρινόμενον vocant. mihi placet id, [85] quoniam quidem ad te scribo, qua de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, eæ continentia vocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. Sed, quoniam lege firmius in controversiis disceptandis esse nihil debet, danda est opera, ut legem adjutricem et testem adhibeamus. In qua re alii quasi status exsistunt novi, qui appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adversarius 96
velit, sed aliud. Id autem contingit, cum scriptum ambiguum est, ut duæ differentes sententiæ accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut quæratur, verbane plus, aut sententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controversiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti et voluntatis, et scripta contraria. Jam hoc perspicuum est, 26
non magis in legibus, quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur, posse controversias easdem exsistere. Horum tractationes [86] in aliis b.
libris explicantur. Nec solum perpetuæ actiones, sed etiam 97
partes orationis iisdem locis adjuvantur, partim propriis, partim communibus: ut in principiis, quibus ut benivoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itemque narrationes, ut ad suos fines spectent, id est, ut planæ sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut moderatæ, ut cum dignitate. quæ quamquam in tota

85 *quoniam quidem ad te scribo*] int. ad ICtum, nomen ei dabo e formula juris, *q. d. r. a.* v. Faber Semestr. I, 11.

86 *in aliis libris*] int. de Inventione. Eodem pertinent illa paullo inferius: *dictum est in iis, in quibus* &c. ubi videtur excidisse *libris*: denique *suppeditantur in aliis libris*, ut de Or. in Or. &c.

oratione esse debent, [87] magis tamen sunt propria narranti.
98 Quæ autem consequitur narrationem fides, ea persuadendo
quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maxime valeant,
dictum est in iis, in quibus de omni ratione dicendi. Pero-
ratio autem et alia quædam habet, et maxime amplificatio-
nem: cujus effectus is debet esse, ut aut perturbentur animi,
aut tranquillentur: et, si ita jam affecti ante sunt, ut au-
99 geat eorum motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo
et misericordia, et iracundia, et odium, et invidia, et ceteræ
animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur aliis
in libris, quos poteris mecum legere, cum voles. Ad id au-
tem, quod te velle senseram, cumulate satisfactum esse de-
100 bet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad
argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura
quam a te desiderata erant, sum complexus, fecique quod
sæpe liberales venditores solent, ut, cum ædes fundumve
vendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid
emtori, quod ornandi causa apte et loco positum esse videa-
tur. sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debuimus,
ornamenta quædam voluimus non debita accedere.

M. TULLII CICERONIS
DE
PARTITIONE ORATORIA
DIALOGUS.

Cicero filius, et Cicero pater, loquentes introducuntur.

ARGUMENTUM.

Hic libellus est quoddam compendium eorum, quæ in libris ceteris oratoriis fuse docuerat. Omnem autem dicendi doctrinam in tres partes distribuit, in oratoris vim, orationem et quæstionem. Ad vim requirit inventionem, collocationem, elocutionem, et memoriam, cum pronunciatione, a c. 3—7. *Orationis partes facit exordium, narrationem, confirmationem et conclusionem, a c.* 8—17. *De quæstionibus cum infinitis tum finitis, atque adeo de generibus causarum et constitutionibus agit a c.* 18. *usque ad fin.*

CICERO FILIUS.

1 STUDEO [1], mi pater, Latine ex te audire ea, quæ mihi tu
1 de ratione dicendi Græce tradidisti: si modo tibi est otium,

87 *magis propria narranti*] Sic edidi pro *narrandi;* quod cum *propria* nullo modo coire potest.

1 *Studeo*] Ms. *Aveo.* quod præferrem, si libri plures faverent.

et si vis. CICERO PATER. An est, mi Cicero, quod ego malim, quam te quam doctissimum esse? Otium autem primum summum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est: deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. C. F. Visne igi- 2
tur, ut tu me Græce soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latine interrogem? C. P. [2] Sane, si p. 230,
placet. sic enim et ego te meminisse intelligam, quæ acce- a.
pisti: et tu ordine audies, [3] quæ requires. C. F. Quot in 3
partes distribuenda est omnis doctrina dicendi? C. P. In tres. C. F. Cedo quas? C. P. Primum in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæstionem. C. F. In quo est ipsa vis? C. P. In rebus, et verbis. Sed et res, et verba, invenienda sunt, et collocanda. Proprie autem in rebus invenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etsi est commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes est,
[4] earumque rerum omnium custos est memoria. C. F. 4
Quid? orationis quot sunt partes? C. P. Quatuor. earum duæ valent [5] ad rem docendam, narratio et confirmatio. ad impellendos animos duæ, principium et peroratio. C. F. Quid? Quæstio quasnam habet partes? C. P. Infinitam, [6] quam consultationem appello: et definitam, quam causam
nomino. C. F. Quoniam igitur invenire [7] primum est ora- 2
toris, quid quæret? C. P. Ut inveniat, quemadmodum fi- 5
dem faciat eis, quibus volet persuadere, et quemadmodum motum eorum animis afferat. C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumtis. C. F. Quos vocas locos? C. P. Eos, in quibus latent argumenta. C. F. Quid est argumentum?
C. P. Probabile inventum ad faciendam fidem. C. F. Quo- 6
modo igitur [8] duo genera ista dividis? C. P. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, ut testimonia. C. F. Quid insita? C. P. Quæ inhærent in ipsa re. C. F. Testimoniorum quæ sunt genera? C. P. Divinum, et humanum: divinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, [9] ut responsa sacerdotum, haruspicum, conjectorum: humanum, quod spe-

2 *Sane, si placet*] Ms. E. delet *si.* recte.

3 *quæ requiris*] Ms. E. ed. Ven. *requires*, bene. *accepisti—requires*, sibi respondent. Itaque recepi.

4 *earumque rerum* &c.] Ms. V. *Si earum r. o. c. adsit memoria.* Verbum *est* malim deleri. *rerum* abest ed. Junt. male.

5 *ad rem docendam*] Ms. E. *dicendam*, male, frequenti confusione.

6 *quam consultationem appello*] Ms. E. *controversiam*, non bene: nam ea est *caussa.* Alias Cicero vocat *propositum*, v. mox. c. 3. et infr. c. 18.

7 *oratoris primum est*] Ms. E. ed. Junt. Ven. *primum est oratoris*, melius. Et mox Ms. V. *animis eorum*, melius, quam *eorum animis.*

8 *duo genera ista*] Ms. E. *ista duo genera.*

9 *et responsa*] Ms. E. ed. Ven. *ut responsa*, rectius.

ctatur ex auctoritate, et ex voluntate, et ex oratione, aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa,
7 jurata, [10]quæsita. C. F. Quæ sunt quæ dicis insita? C. P. [11]Quæ infixa sunt rebus ipsis,* ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ sunt ipsi contrariove ejus aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea: ut ea, quæ sunt quasi conjuncta, aut ea, [12]quæ sunt quasi pugnantia inter
b. se: aut earum rerum, de quibus agitur, causæ: aut causarum eventus, id est, quæ sunt effecta de causis, ut distributiones, ut genera partium, generumve partes, ut primordia rerum et quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti: ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates com-
3 parantur. C. F. [13]Omnibusne igitur ex his locis argu-
8 menta sumemus? C. P. Immo vero scrutabimur et quæremus ex omnibus: sed adhibebimus judicium, ut levia semper rejiciamus, [14]nonnumquam etiam communia prætermittamus et non necessaria. C. F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. C. P. Loco quidem quæris, sed planius quod vis explicabitur, cum ad orationis ipsius quæstionumque rationem venero.

9 C. F. Quid sequitur igitur? C. P. Cum inveneris, collocare: [15][cujus] in infinita quæstione, ordo est idem fere, quem exposui, locorum: in definita autem adhibenda sunt illa etiam, [16]quæ ad motum animorum pertinent. C. F. Quomodo igitur ista explicas? C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi et commovendi. Quoniam fides

10 *quæsita.*] h. l. sunt quæ per tormenta expressa sunt; unde supra dicuntur *expressa*, et opponuntur *liberis*.

11 *Quæ infixa sunt*] Ms. V. *quæ jura inf. s.* in quo aliquid videtur latere. Quæ paullo post sequuntur in edd. *tum ex toto—aut minorum*, totidem verbis sunt in Topicis, hic autem et supervacua et aliena, ut judicavit bene Lambinus. Etiam in Ms. E. pars aliqua abest. Ea nos rejecimus in notas.

* In edd. vulgg. post *ipsis* inseruntur hæc: " (tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex iis " rebus, quæ quodammodo affectæ " sunt ad id, de quo quæritur. et ad id " totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi. ex iis autem rebus, quæ quodammodo affectæ " sunt ad id, de quo quæritur, alia conjugata appellantur, alia ex genere, " alia ex forma, alia ex similitudine, " alia ex differentia, alia ex contrario, " alia ex conjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex " repugnantibus, alia ex causis, alia ex " effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum:)".

12 *quæ sunt quasi pugn.*] *Sunt* abest Ms. V. bene, ut opinor. item mox *quid par*, non bene.

13 *Omnibusne igitur ex h. l.*] Ms. V. abest *igitur*. contra ed. Ven. addit post *semper* ante *sumemus*. Idem mox *ex locis istis*.

14 *n. e. communia prætermittamus et non necess.*] Ms. V. delet *communia*, item *et*, quod placet. *Communia* h. l. non sunt apta, et videntur esse a glossatore vel Scholiaste. *Et* etiam abest ed. Ven.

15 *Cujus in inf. q.*] *Cujus* int. collocationis, si tamen lectio sana est: nam et Mss. fluctuant in h. l. et sensus non satis commodus est. Nam Erl. habet, *cujus infinita quæstio est*. *Cujus* arbitror esse spurium; quo deleto omnia sunt plana.

16 *quæ ad motum pert.*] Sic ed. Ven. idque verum. Nam et ante et post singularis est.

est firma opinio: motus autem, animi incitatio aut ad volu-
ptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupidita-
tem: [17] (tot enim sunt motus genera, partes plures generum
singulorum:) omnem collocationem ad finem accommodo
quæstionis. Nam est [18] in proposito finis, fides: in causa et
fides, et motus. Quare cum de causa dixero, [19] in qua est 10
propositum, de utroque dixero. C. F. Quid habes igitur
de causa dicere? C. P. Auditorum eam genere distingui.
Nam aut auscultator [20] est modo qui audit, aut disceptator,
id est, rei sententiæque moderator: ita, ut aut delectetur,
aut statuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut ju-
dex, aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, judi-
cii, deliberationis, exornationis: quæ, quia in laudationes
maxime confertur, [21] proprium habet jam ex eo nomen.
C. F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus ora- 4
tor? C. P. Delectationem in exornatione: in judicio, aut 11
sævitiam, aut clementiam judicis: [22] in suasione autem, aut
spem, aut reformidationem deliberantis. C. F. Cur igitur
exponis hoc loco genera controversiarum? C. P. Ut ratio-
nem collocandi ad finem cujusque accommodem. C. F.
Quonam tandem modo? C. P. Quia, quibus in orationibus 12
delectatio finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut
temporum servantur gradus, aut generum distributiones:
aut a minoribus ad majora adscendimus, aut a majoribus ad
minora delabimur: aut hæc [23] inæquali varietate distingui-
mus, cum parva magnis, simplicia conjunctis, obscura dilu-
cidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus,
quæ in exornationem cadunt omnia. C. F. Quid? in deli- 13
beratione quid spectas? C. P. Principia, vel non longa, vel
sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, sua
causa parati. Nec multum sane sæpe narrandum est. Est 231.
enim narratio [24] aut præteritarum rerum aut præsentium: p.
suasio autem, futurarum. Quare ad fidem et ad motum ad- a.
hibenda est omnis oratio. C. F. Quid? in judiciis quæ est 14

17 *tot enim sunt motus genera*] A Ms. E. abest *motus*, a V. *sunt*. Post ed. Ven. *collationem ad fidem a. q.*

18 *in propos. f. f.*] Ed. Ven. *in consultatione vel propositione f. f.*

19 *in qua est propositum*] Hoc spurium puto. Nam in caussa inesse propositum ut partem, e superiori patet, nec hic addi debebat: et non est peculiare genus caussarum, quibus propositum inest; est enim in omnibus, sed cum accessione.

20 *est modo.*] *Modo* abest Ms. V. bene, ut opinor.

21 *proprium habet jam ex eo nomen*] Nempe ut dicatur ἐπιδεικτικὸν, in quo non demonstratio vulgari sensu intelligitur, sed ostentatio ingenii ad placendum &c. unde *exornationis* genus h. l. dicitur.

22 *in suasione autem, aut*] *Autem* bene abest Ms. V. idem mox *commodem* pro *accommodem*. Item ed. Ven. *formidationem*.

23 *inæquali varietate*] Sic Ms. E. edd. Med. Asc. *inæquabili* est in Ms. V. edd. Ven. Ald. Junt.

24 *aut præteritarum r. aut præs.*] Primum *aut* addidi e ms. E. secutus morem Ciceronis in hac forma.

collocatio? C. P. Non eadem accusatoris et rei: quod [25] accusator rerum ordinem prosequitur, et singula argumenta, [26] quasi hasta in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiusque in singulis commoratur: perorationisque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, et in reliqua oratione paullulum digrediens de cursu dicendi, utitur, et vehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat
5 judicem. C. F. Quid faciendum est contra reo? C. P. Om-
15 nia longe secus. Sumenda principia ad benivolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt: aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda. Perorationes autem ad misericordiam conferendæ. C. F. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere possumus? C. P. Non sane. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti et provido, et quod respuunt, immutandum est.

16 C. F. Expone deinceps, [27] quæ ipsius orationis verborumque præcepta sint. C. P. Unum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum: alterum versum, atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis: in conjunctis secunda. Simplicia invenienda sunt: [28] conjuncta collocanda sunt. Et simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta. Nativa ea, [29] quæ significata sunt sensu: reperta, quæ ex his facta sunt, et novata aut similitudine, aut imitatione, aut infle-
17 xione, aut adjunctione verborum. Atque etiam est hæc distinctio in verbis: altera, natura: tractatione, altera: natura, ut sint alia [30] sonantiora, graviora, leviora et quodammodo nitidiora: alia contra: tractatione autem, cum aut propria [31] sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen,

25 *accusator rerum ordinem*] Ed. Ven. *rem ordinemque.*

26 *quasi hasta*] Ms. V. *hastas.*

27 *quæ præcepta sint*] Sic pro *sunt* legendum e latinitate judicavi. Reperi deinde in Ms. V. et ed. Ven. Ab ed. Junt. plane abest.

28 *conjuncta collocanda sunt*] Ms. uterque et ed. Ven. *conjunctio collocanda est.* quod est exquisitius. Mox *verba* delet Ms. V. non male.

29 *quæ significata sunt sensu*] Intelligo: quæ indicata et suppeditata sunt per sensum sc. rerum, de quibus proprie dicuntur, facta ex sensu. Mox *adjunctio verborum* est, quam Grammatici dicunt compositionem.

30 *sonantiora*] Sic dedimus pro *consonantiora*, e Ms. utroque. Sic cap. seq. Or. 49. init. &c. estque hoc proprium in hac re verbum. Porro pro *graviora* Ms. V. habet *grandiora*, quod et ipsum in hac re usitatum est. Deinde vulgati habent *leviora*, alii *leniora*. Neutrum convenit sequentibus, aut rei. Nam *levia* verba, quæ *gravibus* opponuntur, non sunt in laude, et *leniora* non consentiunt cum *nitidis*, in quibus est modo aliquid amplius, quam in præcedentibus: *leviora et quodammodo nitidiora* sunt ex eodem genere. Est ergo scribendum *læviora; Lævia* sunt Gr. *γλαφυρά.* Alias *lenia verba* laudantur etiam merito ut c. seq. In verbis suavitatem efficientibus sunt etiam *lenia.*

31 *sumuntur*] int. mutuo, ut fiant tropica &c. Sic aliquoties hoc verbum in Oratore et alibi habuimus.

aut nova, aut prisca, aut ab oratore modificata et inflexa
quodammodo: qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut im-
mutantur, aut ea, quibus tamquam abutimur, aut ea, quæ
obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabi-
lius, quam sermonis consuetudo patitur, ornamus. C. F. 6
Habeo de simplicibus verbis: nunc de conjunctione quæro. 18
C. P. Numeri quidam sunt in conjunctione servandi, con-
secutioque verborum. Numeros aures ipsæ metiuntur, ne
aut non compleas verbis, quod proposueris, aut redundes.
Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, per-
sonis, casibus perturbetur oratio. Nam, ut in simplicibus
verbis, quod non est Latinum: sic in conjunctis, quod non b.
est consequens, vituperandum est. Communia autem sim- 19
plicium conjunctorumque sunt hæc quinque quasi lumina,
dilucidum, breve, probabile, illustre, suave. Dilucidum
fit usitatis verbis, propriis, [32] dispositis, aut circumscri-
ptione conclusa, aut intermissione, aut concisione verbo-
rum. Obscurum autem, aut longitudine, aut contractione
orationis, aut ambiguitate, aut inflexione atque immuta-
tione verborum. Brevitas autem conficitur simplicibus
verbis: semel unaquaque re dicenda, nulli rei, nisi, ut dilu-
cide dicas, serviendo. Probabile autem genus est orationis,
si non nimis est comtum atque expolitum, si est aucto-
ritas et pondus in verbis, si sententiæ vel graves, vel aptæ
opinionibus hominum et moribus. Illustris autem oratio 20
est, si et verba gravitate delecta ponuntur, et translata, et
superlata, et ad nomen adjuncta, et duplicata, et idem si-
gnificantia, atque ab ipsa actione atque imitatione rerum
non abhorrentia. [33] Est enim hæc pars orationis, quæ rem
constituat pæne ante oculos: [34] is enim maxime sensus at-
tingitur: sed ceteri tamen, et maxime mens ipsa moveri
potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt
in hanc illustrem omnia. Est enim plus aliquanto illustre,
quam illud dilucidum. altero fit, ut intelligamus, altero vero,
ut videre videamur. Suave autem genus erit dicendi, pri- 21
mum elegantia et jucunditate verborum sonantium et le-
nium: deinde conjunctione, quæ neque asperos habeat con-

32 *dispositis*] Ms. E. *compositis*. Sed illud melius: nempe verba disponuntur et componuntur vel per periodos, quæ est *circumscriptio conclusa*, vel per membra, unde *oratio membratim fusa*, quæ est h. l. *intermissio*, vel denique per commata et incisa, quæ est *concisio verborum*.

33 *Est—quæ constituat.*] Si esset in libris vulgatis *constituit*, quotus quisque sentiret aut crederet vitiosum esse, et auderet corrigere *constituat*. Sed consecutio legitima sic jubet, cujus Cicero accuratus observator fuit ex ipso præcepto suo, quod est in hoc ipso capite. Itaque licet in hoc genere correctionis cum fiducia versari.

34 *Is e. s. maxime attingitur*] i. e. afficitur oratione. Ed. Ven. male *his*. Mox videtur excidisse aut loco motum *et*, ut sit: sed *et* ceteri tamen, *maxime* mens ipsa m. p.

cursus, neque [35] disjunctos atque hiantes: et sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto, habeatque similitudinem æqualitatemque verborum, tum ex contrariis sumta verbis: crebra crebris, paria paribus respondeant, relataque ad idem verbum: et geminata, atque duplicata, vel etiam sæpius iterata ponantur: constructioque verborum tum conjunctionibus copuletur, tum dissolu-
22 tionibus [36] relaxetur. Fit etiam suavis oratio, cum aliquid aut invisum, aut inauditum, aut novum dicas. Delectat enim quidquid est admirabile, maximeque movet ea, quæ motum aliquem animi miscet, oratio: quæque significat oratoris ipsius amabiles mores: qui exprimuntur, aut significando judicio ipsius ex animo humano ac liberali, aut inflexione sermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comitate fieri magis, quam vanitate. Sed multa sunt suavitatis præcepta, [37] quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciant. Itaque etiam hoc loco nobis est
7 ipsis, quid causa postulet, judicandum. C. F. Reliquum
23 est igitur, ut dicas de conversa oratione atque mutata. C. P. [38] Est itaque [39] id genus totum situm in commutatione verborum: quæ simplicibus in verbis ita tractatur, ut
p. 232. aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio:
a. ex verbo, cum aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum in plura verba diducitur: ex oratione, cum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut assumta verba removentur, aut in circuitus diriguntur, aut in conjunctione
24 fit unum verbum ex duobus. [40] In conjunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, non verborum, sed or-

35 *disjunctos*] Immo *dijunctos;* est enim sermo de iis verbis, quæ propter concursum vocalium non coeunt.

36 *relaxetur.*] Ed. Ven. addit *quasi.*

37 *quæ pr. faciant.*] Rescripsi sine dubitatione *faciant* pro *faciunt*, propter ea, quæ statim dixi.

38 *Est itaque*] Ed. *Est quidem.*

39 *id genus—in commutatione verborum*] Ed. Ven. habet *tractetur.* Quia in h. l. plures modi loquendi sunt rhetorici; qui in libellis vulgaribus ac præceptis de oratione, sive, ut loquuntur, de stilo, non usurpantur aut explicantur, explicabimus singula, in quibus hærere studiosi possint. Ac *commutatio* quidem ipsa verborum quæ sit, diximus in Clave, quæ et *immutatio* et *inversio* dicitur. Primum igitur *verba singula* in plura diducuntur, per synonymiam, periphrasin, formulam verborum, quam mox *orationem dicit*, ut cum pro *mori* dicitur, *fato fungi*, *diem obire*, *e conspectu discedere* &c. Verbum *factum* est compositum. *Oratione* contrahuntur verba, hoc modo: definitio contrahitur sic, cum e. c. pro definitione ponitur verbum, cujus est definitio; item res exprimitur per partitionem, aut descriptionem, deinde per suum nomen: *assumta verba removentur*, cum sublata synonymia, exergasia, epithetis, solum verbum subjicitur: *in circuitus diriguntur*, cum, quæ membratim dicta sunt, ad copiæ speciem, per periodum enunciantur: quod sæpe facit Cicero in orationibus: *in conjunctione fit unum verbum e duobus* i. e. per compositionem, cum pro *qui patrem occidit*, dicas *parricida.*

40 *In conjunctis——commutatio*] Hæc exciderunt e Ms. E.

dinis tantummodo: ut, cum semel dictum sit directe, [41] sicut natura ipsa tulerit, invertatur ordo, et idem quasi sursum versus retroque dicatur; deinde idem intercise atque permiste. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto convertendi genere versatur.

C. F. Actio igitur sequitur, ut opinor. C. P. Est ita: 25
quæ quidem oratori et cum rerum et [42] cum verborum momentis commutanda maxime est. Facit enim et dilucidam orationem, et illustrem, et probabilem, et suavem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu, quæ plurimum [43] valebunt, si cum orationis genere consentient, ejusque vim ac varietatem subsequentur. C. F. Num quid- 26
nam [44] de oratore ipso restat? C. P. Nihil sane, præter memoriam, quæ est gemina litteraturæ quodammodo, et in dissimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis litterarum, et ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: sic confectio memoriæ, tamquam cera, locis utitur, et in his imagines, ut litteras, collocat.

C. F. Quoniam igitur vis oratoris omnis exposita est, 8
quid habes de orationis præceptis dicere? C. P. Quatuor 27
esse ejus partes: quarum prima et postrema ad motum animi valet. is enim initiis est et perorationibus concitandus. Secunda, narratio: et tertia, confirmatio, fidem facit orationi. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem fere semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeque cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Est enim amplificatio vehemens quædam argumentatio; ut illa docendi causa sit, hæc commovendi. C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi 28
istas partes explicare. C. P. Faciam, et a principiis primum ordiar. quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, adversariorum: e quibus initia benivolentiæ conciliandæ comparantur, aut

41 *sicut natura ipsa tulerit.*] Credo, Ciceronem scripsisse *tulerat: directe dicere* autem est, cum res dicuntur, ordine naturæ, ut quod in eo est primum, etiam primo loco dicatur, et sic deinceps, deinde contra, ultimum primo loco, primum ultimo, item porro sine ordine naturali, quod est *intercise* atque *permiste:* ut si dixeris, *omnia parent necessitati,* quod est directe, dicas inverse, *necessitati parent omnia,* vel intercise, *omnia necessitati parent.* Cujus generis multa sunt in orationibus Ciceronis, cum eadem res sæpius erat dicenda.

42 *cum verborum momentis*] Ed. Ven. *augmentis.* Illud ad *varietatem,* hoc ad *vim* refertur.

43 *valebunt — consentient — subsequentur*] Ms. V. refert omnia ad actionem, habetque *valebit — consentiet, subsequetur.* Sed vulgatum melius.

44 *de oratore ipso*] Ms. idem habet *oratori ipsi.* Ed. Ven. *tibi de oratore ipso.*

meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, et
b. maxime liberalitatis, officii, justitiæ, fidei; [45] contrariisque rebus in adversarios conferendis, et cum iis, qui disceptant, aliqua conjunctionis aut causa aut spe significanda: et, si in nos aliquod odium offensiove [46] collocata sit, tollenda ea minuendave, aut diluendo, aut extenuando, aut compen-
29 sando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, et attente, a rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit, et, quid agatur, intelligit, si complectare a principio genus [47] naturamque causæ, si definias, si dividas, si neque prudentiam ejus impedias confusione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida
30 dicentur, eadem etiam huc poterunt recte referri. Ut attente autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut conjuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adversario dictum aliquod, et maxime in perorando, dederit [48] occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus: et, quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri.

9 C. F. Quid? in narratione quæ tandem conservanda
31 sunt? C. P. Quoniam narratio est rerum explicatio, et quædam quasi sedes ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea servanda maxime, quæ etiam in reliquis fere dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim assumta ad ornandum. Nam ut dilucide probabiliterque narremus,
32 necessarium est: [49] sed assumimus etiam suavitatem. Ergo ad dilucide narrandum eadem illa superiora explicandi et illustrandi præcepta repetemus, in quibus est brevitas: eaque sæpissime in narratione laudatur, de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient: si cujusque facti et eventi causa ponetur: [50] si testata dici videbuntur, si cum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione conjuncta: si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis veritas, et

45 *contrariis*] Ms. E. *contrariisque.* quod verum puto, nam sic Cicero in hac forma semper. Sic et edd. Ven. Junt.

46 *collocata sit*] Ed. Ven. *facta vel collata sit.* quod melius videtur. nam *collocare offensionem* non dicitur.

47 *naturamque causæ*] Ms. idem non habet *naturamque.* Et cetera omnia tantum ad genus pertinent. Mox pro *referri*, *conferri.*

48 *occ. nobis aliquam*] Ms. E. delet *aliquam*, quod placet, quia statim sequitur *aliquid*, et commode abest.

49 *sed assumimus*] Melius e Ms. E. *assumamus* legas, aut *assumemus*, quia est oratio præcipientis.

50 *si testata dici v.*] Ms. E. *testate.*

vitæ fides. Suavis autem narratio est, quæ habet admirationes, exspectationes, exitus inopinatos, interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed jam [51] ad reliqua pergamus.

C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem per- 33
tinent. C. P. Ita est: quæ quidem in confirmationem et reprehensionem dividuntur. Nam in confirmando, nostra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controversiam venit, [52] id aut p. 233.
sit, necne sit, aut quid sit, aut quale sit quæritur: in primo a.
conjectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. C. F. 34
Teneo istam distributionem. Nunc conjecturæ locos quæ- 10
ro. C. P. In verisimilibus, et in propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia verisimile, quod plerumque ita fiat: ut, adolescentiam procliviorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod numquam aliter fit, certumque declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus et quasi membris narrationis. ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis, in rerum ipsarum negotiorumque naturis. In personis 35
naturæ primum spectantur, valitudinis, figuræ, virium, ætatis, marium, fœminarum: atque hæc quidem in corpore: animi autem, aut [53] quemadmodum affecti sint, virtutibus, vitiis, artibus, [54] inertiis, aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque hæc quidem [55] in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, divitiæ, libertas, et ea, quæ sunt iis contraria. In locis autem et illa na- 36
turalia, maritimi an remoti a mari: plani an montuosi: læves an asperi: salubres an pestilentes: [56] opaci an aprici: et illa fortuita, culti an inculti: celebres an deserti: coædificati an vasti: obscuri an rerum gestarum vestigiis nobilitati: consecrati an profani. In temporibus autem, præsen- 11
tia et præterita et futura cernuntur. in his ipsis, vetusta, re- 37
centia, instantia, paullo post, aut aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa, quæ [57] temporis quasi naturam notant, ut hiems, ver, æstas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, [58] tempestas; quæ sunt naturalia: fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Jam fa- 38

51 *ad reliqua pergamus.*] Ed. Ven. *transeamus.*

52 *id aut sit*] Margo ed. Ven. *id an aut sit.* bene.

53 *quemadmodum affecti sunt*] Ms. E. *affecti sint.* bene. pendet enim a *spectantur.*

54 *inertiis*] Ms. *meritis.* male. *artes* et *inertiæ* opponuntur.

55 *in n. spectantur*] *Spectantur* abest ed. Ven. bene. item mox *potestates.*

56 *opaci, an aprici*] Ms. V. addit *lucidi* post *opaci.*

57 *temporis*] Ed. Ven. *temporum.*

58 *tempestas*] Non videtur hic locum habere. neque enim est pars temporis aut diei.

cta et eventus aut consilii sunt, aut imprudentiæ; quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione: casu, cum [59]aliter cecidit, ac putatum sit: permotione, cum aut oblivio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permovit. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum et malarum tria sunt genera. nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Hujus igitur materiæ, ad argumentum subjectæ, perlustrandæ animo partes erunt omnes, et ad id, quod agetur, ex singulis
39 conjectura capienda. Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti vestigiis sumitur, ut telum, cruor, [60]clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, et eorum aliquid, quod sensu percipi possit: etiamsi præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea
40 visum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula movent suo pondere, partim, etiamsi videntur esse exi-
b. gua per se, multum tamen, cum sunt coacervata, proficiunt. atque in his verisimilibus insunt nonnumquam etiam certæ rerum et propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primum exemplum; deinde introducta rei similitudo: fabula etiam nonnumquam, [61] etsi est incredibilis, tamen homines commovet.

12 C. F. Quid? definitionis quæ ratio est et quæ via? C. P.
41 Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, et proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus, proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna dissensio, definiendum est sæpe ex contrariis, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ, et enumeratio consequentium, inprimisque commovet explicatio vocabuli ac nominis.

42 C. F. Sunt exposita jam fere ea, quæ de facto, quæque de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea restant, quæ, [62]cum factum constet, et nomen, qualia sint, vocatur in dubium. C. P. Est ita, ut dicis. C. F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C. P. Aut jure [63] factum, depellendi aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, inscientia,
43 tia, casu. Nam quæ motu animi et perturbatione facta

59 *aliter cecidit*] Sic ed. Ven. quod est melius quam vulgatum *accidit*. Mox eadem pro *ponenda* habet *ponderanda*.

60 *clamor editus*] Ed. Ven. *auditus*.

61 *etsi est incredibilis*] Sic recte Ms. E. vulgo *sit*.

62 *cum factum constet, et nomen, qualia sint*] Ms. E. *et factum, et nomen quale sit*. bene, ut puto.

63 *factum depellitur, aut ulc.*] Sic vulgati. Lambinus corrigebat *defenditur*, ut est aliis locis in tali re, ut c. 19. Neutrum probat Gruterus. Ms. V. autem et ed. Ven. habent *depellendi aut ulc.* quod verum puto, atque recepi. Ms. E habet *appellatur*.

sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen, in legitimis
judiciis, non habent, in liberis disceptationibus habere pos-
sunt. Hoc in genere, in quo, quale sit, quæritur, ex con-
troversia, jure, et rectene actum sit, quæri solet: quorum
disputatio ex locorum descriptione sumenda est. C. F. 44
Agesis ergo, quoniam in confirmationem et reprehensionem
diviseras orationis fidem, et dictum de altero est: expone
nunc de reprehendendo. C. P. Aut totum est negandum,
quod in argumentatione adversarius sumserit, si fictum aut
falsum esse possis docere; aut redarguenda ea, [64] quæ pro
verisimilibus sumta sint: primum dubia sumta esse pro cer-
tis: deinde etiam in perspicue falsis eadem posse dici: tum
ex iis, [65] quæ sumserit, non effici, quod velit. Accedere
autem oportet ad singula: sic universa frangentur. Com-
memoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputa-
tione creditum non sit: conquerenda conditio communis pe-
riculi, si ingeniis hominum criminosorum sit exposita vita
innocentium.

C. F. Quoniam unde inveniuntur [66] quæ ad fidem perti- 13
nent, habeo, quemadmodum in dicendo singula tractentur, 45
exspecto. C. P. [67] [Argumentationem] quærere videris,
quæ sit argumenti explicatio: [quæ sumta ex iis locis, qui
sunt expositi, conficienda et distinguenda dilucide est.]
C. F. Plane istuc ipsum desidero. C. P. Est ergo (ut su- 46
pra dictum est) explicatio argumenti, argumentatio: sed p. 234.
ea conficitur, cum sumseris aut non dubia, aut probabilia, a.
ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile
per se videtur. Argumentandi autem duo sunt genera, quo-
rum alterum ad fidem directo spectat; alterum se inflectit
ad motum. Dirigitur, cum proposuit aliquid, quod proba-
ret, sumsitque ea, [68] quibus niteretur: atque his confir-
matis, ad propositum retulit, atque conclusit. Illa autem
altera argumentatio, quasi retro et contra, [69] prius sumit,

64 *quæ sumta sunt*] Quia ante est *quod sumserit*, hic quoque scribendum est *q. s. sint*.

65 *quæ sumserit — quod velit*] Sic rescripsi e Ms. E. et ed. Ven. nam refertur ad *adversarium;* et *quod* pro *quæ* ex eodem Ms.

66 *quæ ad fidem pertinent*] Ed. Ven. *attinent*, quod verum videtur. nam et alibi huic illud substitutum est.

67 *Argumentationem—quæ sit a. e. &c.*] Aldus et Junta habent *quæ est.* Sane *sit* in hoc textu stare non potest. Sed verbum *argumentationem* sine dubio est spurium. nam nomen hoc post ponitur: est ergo explicatio argumenti argumentatio. Nec argumentatio sumitur e locis, sed argumentum, ejus autem tractatio est argumentatio. Ms. autem E. non habet *quæ sumta—dilucide est*, quod placet. nam hic de genere modo sermo esse potest, explicatio ejus et præcepta faciendi sequuntur: videnturque ea verba aliunde sumta esse, ubi de argumentatione sermo est.

68 *quibus uteretur*]. Ms. E. *niteretur;* quod librarii non est. Similis confusio infra c. 36. et pluribus aliis locis, qui deinde indicabuntur. Non dubitavi recipere. Sed ed. Ven. *quibus monstret.*

69 *prius sumit, quæ vult*] Ut signa rei, ex quibus docere vult: *quod proponendum fuit*, est, quod volebat effi-

quæ vult, eaque confirmat: deinde id, quod proponendum
47 fuit, permotis animis jacit ad extremum. [70] Est autem illa
varietas in argumentando, et non injucunda distinctio:
ut, cum interrogamus nosmet ipsi, aut percunctamur, aut
imperamus, aut optamus, quæ sunt cum aliis compluribus
sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus,
non semper a proposito ordientes: et si non omnia
[71] disputando confirmabimus, breviterque interdum, quæ
erunt satis aperta, ponemus: quodque ex his efficietur, si
id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere.
14 C. F. Quid? illa, quæ sine arte appellantur, quæ jamdu-
48 dum assumta dixisti, [72] ecquonam modo, ecquonam loco ar-
tis indigent? C. P. Illa vero indigent: nec eo dicuntur sine
arte, quod ita sunt, sed quod ea non parit oratoris ars, sed
foris ad se delata, tamen arte tractat, et maxime in testibus.
49 Nam et de toto genere testium, quam id sit infirmum, sæpe
dicendum est: et argumenta, rerum esse propria: testimo-
nia, voluntatum: utendumque est exemplis, quibus testibus
creditum non sit: et de singulis testibus, si natura vani, si
leves, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, [73] si
misericordia impulsi, si præmio, si gratia adducti: compa-
randique [74] superiore cum auctoritate testium, quibus tamen
50 creditum non sit. Sæpe etiam quæstionibus resistendum
est, quod et dolorem fugientes multi in tormentis ementiti
persæpe sunt, morique maluerunt falsum fatendo, [75] quam
verum infitiando dolere. Multi etiam suam vitam negle-
xerunt, ut eos, qui his cariores, quam ipsi sibi essent, libe-
rarent: alii autem aut natura corporis, aut consuetudine
dolendi, aut metu supplicii, [76] ac mortis, vim tormentorum
pertulerunt: alii ementiti sunt in eos, quos oderant. Atque
51 hæc exemplis firmanda sunt. Neque est obscurum, quin
(quoniam [77] in utramque partem sunt exempla, et item ad
conjecturam faciendam loci) in contrariis contraria sint su-
menda. Atque etiam incurrit alia quædam in testibus et in

ei. Nempe ordine simplici primum dicimus, quod defendere volumus, deinde argumenta subjicimus; hic est contra.

70 *Est autem illa v.*] Ms. E. ed. Ven. *etiam*. Mox *nosmet ipsos* scr. *nosmet ipsi*, ut alibi est, et lex scribendi postulat.

71 *confirmando disputabimus*] Ms. E. ed. Ven. *disputando confirmabimus*. quod verum est.

72 *ecquonam modo*] Abest Ms. E. et ed. Ven. nec satis placet: et repetitio verbi *ecquonam* frigidiuscula videtur. Contra ab ed. Ven. abest *ecquonam loco*.

73 *si misericordia*] Ms. E. *si invidia, si mis.* quod non est alienum.

74 *superiore cum auctoritate testium*] i. cum testibus, quorum major auctoritas fuerit.

75 *quam verum infitiando*] E. Mss. Erl. et V. et ed. Ven. addidimus *verum;* quod et res jubet addere. Servorum exempla, qui in tormentis, amore dominorum, verum confessi non sunt, sed constantes negaverunt, plura veteres tradidere.

76 *ac mortis*] Sic Ms. V. corrigit *aut.* Sic ed. Ven. bene.

77 *in utramque partem*] Edd. vett. *in utraque parte.* male.

quæstionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta sunt, si aut
ambigue, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut
etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur.

C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in 15
perorando est, de qua sane velim audire. C. P. [78] Facilior 52
est explicatio perorationis. nam est divisa in duas partes,
amplificationem, et enumerationem. Augendi autem et hic b.
est proprius locus in perorando: et in cursu ipso orationis
declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re ali-
qua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio, gravior quæ- 53
dam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo
fidem. Ea et verborum genere conficitur, et rerum. Verba
ponenda sunt, quæ vim habeant illustrandi, nec ab usu sint
abhorrentia, gravia, plena, sonantia, juncta, [79] facta, cogno-
minata, non vulgata, superlata, inprimisque translata, nec
in singulis verbis, sed in continentibus soluta, quæ dicun-
tur sine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam 54
relata verba, iterata, duplicata, et ea, quæ ascendunt grada-
tim ab humilioribus verbis ad superiora, omninoque sem-
per quasi [80] naturalis et non explanata oratio, sed gravibus
referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur
in verbis; quibus [81] actio vocis, vultus, et gestus congru-
ens, et apta ad animos permovendos, accommodanda est.
Sed et in verbis, et in actione [82] causa erit tenenda, et pro
re agenda. nam hæc, quia videntur perabsurda, cum gra-
viora sunt, quam causa fert; diligenter, quid quemque de-
ceat, judicandum est. [83] Rerum amplificatio sumitur eis- 16
dem ex locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: 55
maximeque definitiones valent conglobatæ, et consequen-
tium frequentatio, et contrariarum, et dissimilium, et inter
se pugnantium rerum conflictio: et causæ, et ea, quæ sunt
de causis orta, maximeque similitudines et exempla: fictæ
etiam personæ: muta denique loquantur, omninoque ea
sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur:

78 *Facilior*] Ed. Ven. *Facilis.* non male.

79 *facta, cognominata*] Primum uterque Ms. noster et ed. Ven. *ficta.* Sed *facta* in hac re usitatum Ciceroni. Sed quæ sunt verba *cognominata?* J. M. Brutus corrigit *coagmentata.* Sed Ciceroni *coagmentare verba* dicitur pro vincire verba, quod ab h. l. est alienum: nam sermo est de verbis singulis. nec sunt composita; nam ea ante dixit *juncta.* Nihil melius habeo, quam esse verbum factum e Græco *συνώνυμα*, ut et Strebæus accipit.

80 *naturalis et non explanata oratio*] Quæ non multis verbis utitur aut artibus oratoriis, sed simpliciter et breviter rem dicit.

81 *actio vocis, vultus et gestus*] Ms. uterque delet *vultus:* Lambinus autem e Ms. *voce, vultu, gestu:* quia *actio vocis, vultus,* durum est: sed tamen in his inest actio. Mox semper mihi visum est legendum *accommodanda est:* est enim præceptum. id quia est in ed. Ven. recepi.

82 *causa erit tenenda, et pro re agenda*] Ms. E. *ponderanda,* et post *agendum.* Ed. Ven. habet tantum *ponderanda:* cetera absunt.

83 *Rerum*] Ms. E. addit *autem,* item *et* post *maximeque.*

56 quorum est duplex genus. Alia enim [84] magna naturâ videntur, alia usu: natura, ut cœlestia, ut divina, ut ea, quorum obscuræ causæ, ut, in terris mundoque admirabilia quæ sunt: ex quibus similibusque, si attendas, ad augendum permulta suppetunt: usu, quæ videntur hominibus aut prodesse aut obesse vehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines, ut deorum, ut patriæ, ut parentum: aut amore, ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honestate, ut virtutum, maximeque earum, quæ ad communionem hominum et liberalitatem valent. Ex iis et cohortationes sumuntur ad ea retinenda: et in eos, a quibus ea violata sunt,
17 odia incitantur, et miseratio nascitur. [85] Proprius locus est
57 augendi, in his rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser. Et hoc totum quidem moveat, [86] si bona ex fortuna quis cadat: et, a quorum caritate divellatur: quæ amittat, aut amiserit: in quibus malis sit, futurusve sit, exprimatur breviter. Cito enim arescit lacryma, præsertim in alienis ma-
p. 235. lis. nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum est.
a. minuta est enim omnis diligentia. hic autem locus grandia
58 requirit. Illud jam est judicii, quo quaque in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi sunt, qui movere possunt exspectationem, admirationem, voluptatem: in cohortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes et exempla valent plurimum. In judiciis accusatori fere, quæ ad iracundiam; reo plerumque, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnumquam tamen accusator misericordiam mo-
59 vere debet, et defensor iracundiam. Enumeratio reliqua est, nonnumquam laudatori, suasori non sæpe, accusatori sæpius quam reo, necessaria. [87] Hujus tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, et breviter expositis, vim est habi-
60 tura causa majorem. [88] Et reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria; [89] quorum dissolutio in brevitate lucebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum,

84 *magna natura*] Ms. E. *naturâ magna*. melius.

85 *Proprius locus est*] Addidi *est* ex ed. Ven.

86 *si bona ex fortuna*] Ms. V. non habet *ex* a m. pr.

87 *Hujus ipsa t. d. s.*] *Ipsa* mihi suspectum fuit. Deinde reperi abesse ed. Ven. itaque delevi.

88 *Et reo*] *Et* bene abest ed. Ven.

89 *quorum dissolutio in brevitate lucebit*] Sic cum Lambino reposuimus pro *latebit*, qui hanc lectionem in Mss. reperit, ut Gruterus in Palat. nos in Vit. et ed. Ven. Vulgatum *latebit* nec aptum loco, nec convenit verbo sequenti *pungent*. Nempe brevitas magis perspicuam facit dissolutionem, non occultat: quod foret vitiosum.

ne ostentatio memoriæ suscepta videatur esse puerilis. id
effugiet, qui non omnia minima repetet, sed brevia singula
attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

C. F. Quoniam et de ipso oratore et de oratione dixisti, 18
expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum propo- 61
suisti, quæstionis locum. C. P. Duo sunt, ut initio dixi,
quæstionum genera; quorum alterum, finitum temporibus
et personis, [90] causam appello: alterum infinitum, nullis ne-
que personis, neque temporibus notatum, propositum voco.
[91] Sed est consultatio quasi pars causæ quædam et contro-
versiæ. inest enim infinitum in definito, et ad illud tamen
referuntur omnia. [92] Quamobrem prius de proposito dica- 62
mus: cujus genera sunt duo, cognitionis alterum; ejus sci-
entia est finis, ut, verine sint sensus: alterum actionis;
quod refertur ad efficiendum quid, ut, si quæratur, quibus
officiis amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt
tria: sit, necne: quid sit: quale sit. Sit, necne, ut, [93] jus
in natura sit, an in more: quid autem sit; sitne jus id,
quod majori parti sit utile: quale autem sit; [94] juste vivere,
sit, necne, utile. Actionis autem duo sunt genera: unum, 63
ad persequendum aliquid, aut declinandum; ut, quibus re-
bus adipisci gloriam possis, aut quomodo invidia vitetur:
alterum, quod ad [95] aliquod commodum usumque refertur;
ut, quemadmodum sit respublica administranda, aut, quem-
admodum in paupertate vivendum. Rursus autem ex co- 64
gnitionis consultatione, ubi, sit, necne sit, aut fuerit, futu-
rumve sit, quæritur, unum genus est quæstionis, possitne
aliquid effici? ut, cum quæritur, ecquisnam perfecte sapiens
esse possit? alterum, quemadmodum quidque fiat; ut, quo-
nam pacto virtus pariatur, naturane, an ratione, an usu?
Cujus generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris natura- 6

90 *causam appello*] Sic ed. Ven. Ms. V. *causam controversiam:* Aldus et Junta edidere inverse, *controversiam causam.* Gruterus ex ed. vetere *controversam caussam.* Etiam supra vidimus, in hac re turbari in libris. Fortasse fuit *controversiam et causam.* Nam et mox utrumque conjungit, ubi pariter in libris quibusdam ut Viteb. *et* omittitur. Mox delevi *quod* ante *propositum* ex ed. Ven.

91 *sed est consultatio*] *Consultatio* est quæstio infinita, locus communis &c. v. c. 4. Gruterus in Ms. reperit *propositum latior pars controversiæ, quam causæ.* In primo *propositum* non refrager, quia post sic est, idque est idem, quod θέσις, quæstio infinita. v. Clav. Sed cetera non placent. nam *controversia* et *causa* synonyma sunt: et θέσις, quæ immiscetur amplificandi causa, non est proprie pars controversiæ; nec est major ejus pars in θέσει. Melius ed. Ven. *propositum latius, quasi pars controversiæ et causæ.*

92 *Quamobrem prius*] *Prius* abest Ms. V.

93 *jus in natura sit, an*] Ms. V. *in naturane sit:* quod prætulerim. margo ed. Ven. delet primum *in*.

94 *juste vivere, sit, nec ne, utile*] Ms. V. *sitne utile,* melius. Ante ed. Ven. *quale a. sit, sic:* non male. sæpe ita Cicero.

95 *aliquod comm.*] Ed. Ven. *aliquam commoditatem.*

libusque quæstionibus, causæ rationesque rerum explicen-
19 tur. Illius autem generis, in quo, quid sit id, de quo agi-
65 tur, quæritur, duo sunt genera: quorum in altero disputan-
dum est, aliud an idem sit, [96] ut pertinacia et perseverantia:
in altero autem, descriptio generis alicujus, et quasi imago
exprimenda est, ut, qualis sit avarus, aut quid sit superbia.
66 Tertio autem in genere, in quo, quale sit, quæritur, aut de
honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum est.
De honestate sic: ut, Honestumne sit pro amico periculum
aut invidiam subire. De utilitate autem sic: ut, Sitne
utile, in republica administranda versari. De æquitate vero
sic: ut, Sitne æquum, amicos cognatis anteferre. Atque in
hoc eodem genere, in quo, quale sit, quæritur, exoritur
aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter
solum quæritur, quid honestum sit, quid utile, quid æquum,
sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid utilius,
quid æquius: atque etiam, quid honestissimum, quid utilis-
simum, quid æquissimum: cujus generis illa sunt, quæ
præstantissima sit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ
67 dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis: cujus al-
terum est præcipiendi genus, quod ad rationem officii per-
tinet: ut, quemadmodum colendi sint parentes: alterum
autem ad sedandos animos, et oratione sanandos, ut in con-
solandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut [97] in
timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem
generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos
animi motus, quod in amplificanda oratione sæpe facien-
dum est, vel gignendos, vel concitandos. Atque hæc fere
20 est partitio consultationum. C. F. Cognovi: [98] sed quæ
68 ratio sit in his inveniendi et disponendi, requiro. C. P.
Quid? tu aliamne censes, et non eandem, quæ est expo-
sita, ut ex eisdem locis ad fidem et ad inveniendum ducan-
tur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in aliis ra-
tio, eadem huc transfertur.

Cognita igitur omni distributione propositarum consul-
69 tationum, [99] causarum genera restant admodum. Et earum
quidem forma duplex est: quarum altera delectationem se-
ctatur aurium: alterius, ut obtineat, probet et efficiat quod

96 *ut pertinacia*] Ms. V. *pertinentia*. supra m. s. adscripsit: alii *pertinacia*.

97 *in timore tollendo*] Ed. Ven. *deliniendo*. Mox eadem *animorum—in amplificatione orationis*.

98 *sed quæ ratio est*] Ms. V. delet *sed*: pro *est* autem scribendum *sit*: nisi malis *requiro* delere. Sed *sit* habet ed. Ven. Mox Ms. V. ed. Ven. post *eandem* delent *esse*, quod prætuli.

99 *c. genera restant omnino*] Ed. Ven. addit *et præcepta*. Ms. E. *restant admodum*: quod plane idem est: sed non est ab aberratione aut correctione librarii: ejusque glossa citius sit *omnino*, quam hujus illud. Ed. Ven. voluit idem dare, sed est *amodo*.

agit, omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius, exornatio dicitur: quod [100] cum latum genus esse potest, saneque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros [1] suscipimus, et ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum vitiorumque versetur. Reli- p. 236.
quum autem genus causarum, aut in provisione posteri tem- a.
poris, aut in præteriti disceptatione versatur: quorum alterum deliberationis est, alterum judicii. Ex qua partitione 70
tria genera causarum exstiterunt; unum, quod a meliori parte, laudationis est appellatum; deliberationis alterum, tertium judiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. C. F. Mihi vero placet.

C. P. Ac laudandi vituperandique rationes, quæ non ad 21
bene dicendum solum, sed etiam ad honeste vivendum valent, exponam breviter, atque a principiis exordiar et laudandi et vituperandi. Omnia enim sunt profecto laudanda, 71
quæ conjuncta cum virtute sunt: et quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmantur, sed ea, [2] quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ ante dicta sunt, et narrandi, et augendi præcepta repetentur. Et, quoniam [3] in 72
his causis omnis ratio fere ad voluptatem auditoris et ad delectationem refertur, utendum erit iis, in oratione, singulorum verborum insignibus, quæ habent plurimum suavitatis: [4] id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur, et in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, et similia similibus sæpe referantur: ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerose, non ad similitudinem versuum, sed ad explendum aurium sensum, [5] apto

100 *cum latum genus esse potest*] Aut *cum* vitiosum est, aut *potest.* nempe aut *quoniam* aut *possit* scribendum est.

1 *suscipimus*] Vulgo *suscepimus*, quod est ita manifeste vitiosum, ut corrigere non dubitaverim: *suscipimus* est, adhibemus, usurpamus in dicendo. Et sic ed. Ven.

2 *quæ certa*] Ed. Ven. *testata*.

3 *in his causis omnis ratio*] Ms. V. ed. Ven. *oratio*. Vulgatum verum est. Mox rectius foret *habeant*: atque ita Ciceronem scripsisse puto. In edd. pr. est *hnt*, quod utroque modo legi potest.

4 *i. e. ut factis verbis &c.*] Non satis oratio sibi omnibus partibus respondet: ut hoc non satis præcedenti *utendum erit*. Pro *factis* Ms. V. rursus habet *fictis*. Ed. Ven. *id fit, si f. v.* quod placet.

5 *apto quodam quasi verborum modo*] Est genus frequens Ciceroni in hac re. quo magis miror, Lambinum correxisse *nodo*. Mox *sunt* abest ed. V. Eadem post: *cecidisse divina*. utrumque bene.

73 quodam quasi verborum modo. Adhibendaque frequentius
etiam illa ornamenta rerum sunt, sive quæ admirabilia et
nec opinata, sive significata monstris, prodigiis, et oraculis:
sive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina at-
que fatalia. Omnis enim exspectatio ejus, qui audit, et ad-
miratio, et improvisi exitus, habent aliquam in audiendo
22 voluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona malave
74 versantur, externis, corporis, et animi; [6] prima sunt exter-
na, quæ ducuntur a genere: quo breviter modiceque lau-
dato, aut, si erit infame, prætermisso; si humile, vel præ-
terito, vel [7] ad augendam ejus, quem laudes, gloriam, tra-
cto; deinceps, si res patietur, de fortunis erit et facultati-
bus dicendum. postea de corporis bonis; in quibus quidem,
quæ virtutem maxime significat, facillime forma laudatur.
75 Deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex
est: aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis
recentissimum quodque dicendum, aut multa et [8] varia fa-
cta in propria virtutum genera sunt dirigenda. Sed hic lo-
b. cus virtutum atque vitiorum latissime patens, ex multis et
variis disputationibus nunc in quandam angustam et bre-
76 vem [9] concludetur. Est igitur vis virtutis duplex. aut enim
scientia cernitur virtus, aut actione. Nam, quæ prudentia,
quæ calliditas, quæque gravissimo nomine sapientia appel-
latur, hæc scientia pollet una. Quæ vero moderandis cu-
piditatibus, regendisque animi motibus laudatur, ejus est
munus in agendo: cui temperantiæ nomen est. Atque illa
prudentia in suis rebus, domestica; in publicis, civilis ap-
77 pellari solet. Temperantia autem in suas itidem res et in
communes distributa est, duobusque modis [10] in rebus com-
modis discernitur; et ea, quæ absunt, non expetendo, et ab
iis, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem in-
commodis est itidem duplex. nam quæ venientibus malis
obstat, fortitudo; quæ, quod jam adest, tolerat et perfert,
patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere comple-

6 *prima sunt externa*] Ms. V. non habet *externa:* et melius abfuerit.

7 *ad augendum ejus, quem laudes, gloriam tacto*] Primum, latinitate jubente, correxi dudum *laudes* pro *laudas*. Sic deinde reperi in Ms. E. et ed. Ven. Junta etiam vitiosius *laudat*. Tum credo pro *tacto* legendum *tracto*. Decepit homines, quod ante dictum est genus humile præteriri debere, putaruntque dixisse Ciceronem, si tamen de eo dicendum sit, id breviter fieri debere. Sed id est ab h. l. alienum. nam leviter tangendo non augetur gloria. Cicero dicit, aut prætermittendam esse prorsus ejus mentionem, vel, si tamen de eo dicatur, id esse ita faciendum, ut inde gloria ejus augeatur, quem laudemus. Sed hoc est *ad gloriam trahere*. Rem esse puto ita claram, ut recte in textu poni sine libris putem. Mox ed. Ven. *si res patietur* pro *patitur:* margo *patiatur*. *Patietur* recepi; ante est *si erit*.

8 *varia facta in pr. v. genera sunt dirigenda*] Quid est *in genera dirigere?* Immo *dirimenda*, vel *digerenda*. Hoc probo maxime.

9 *concludetur*] Ms. E. *concluditur*.

10 *in rebus commodis*] Hæc non sunt in ed. Ven. male.

ctitur, magnitudo animi dicitur: cujus est liberalitas, in
usu pecuniæ: simulque [11] altitudo animi, in capiendis in-
commodis et maxime injuriis: et omne, quod est ejus ge-
neris, grave, sedatum, non turbulentum. [12] In communione 78
autem quæ posita pars est, justitia dicitur, eaque erga deos,
religio, erga parentes, pietas, vulgo autem bonitas: creditis
in rebus fides, in moderatione animadvertendi lenitas, ami-
citia in benivolentia nominatur. Atque hæ quidem virtutes 23
cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ co-
mitesque sapientiæ: quarum altera, quæ sint in disputando
vera atque falsa, quibusque positis quid sequatur, distinguit
et judicat: quæ virtus omnis in ratione scientiaque dispu-
tandi sita est: altera autem oratoria. Nihil enim est aliud 79
eloquentia, nisi copiose loquens sapientia: quæ ex eodem
hausta genere, [13] quo illa, quæ in disputando est, uberior
est atque latior, et ad motus animorum vulgique sensus ac-
commodatior. Custos vero virtutum omnium, dedecus fu-
giens, laudemque maxime consequens, verecundia est. At-
que [14] hi sunt fere quasi quidam habitus animi, sic affecti et
constituti, ut sint singuli inter se proprio virtutis genere
distincti: a quibus ut quæque res gesta est, ita sit honesta
necesse est, summeque laudabilis. Sunt autem alii quidam 80
[15] perfecti animi habitus, ad virtutem quasi præculti, et
præparati rectis studiis et artibus: ut, in suis rebus, studia
litterarum, ut numerorum ac sonorum, ut mensuræ, ut side-
rum, ut equorum, ut venandi, ut armorum; in communi-
bus, propensiora studia in aliquo genere virtutis præcipue
colendo, aut divinis rebus deserviendo, aut parentibus, ami-
cis, hospitibus, præcipue atque insigniter diligendis. Atque
hæc quidem virtutum. Vitiorum autem sunt genera con-
traria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos 81
vitia, quæ virtutem videntur imitari. nam et prudentiam
malitia, et temperantiam immanitas in voluptatibus asper-
nandis, et magnitudinem animi superbia in animis extollen- p. 237.
dis, et despicientia in contemnendis honoribus, et liberali- a.

11 *altitudo animi in capiendis incommodis*] Ms. E. *dimittendis;* quæ est glossa e latinitate ecclesiastica, pro *prætermittendis.* *Capere* injurias est *accipere.* Si quis velit ἐμφατικώτερον intelligere, accipiat pro tolerare, parem se iis ferendis præstare. Mox delevi *vel* ex ed. Ven. ante *non.* margo ejus addit *et.*

12 *In comm. a. quæ* &c.] In ed. Ven. abest *autem.* Margo habet *In commune autem.*

13 *quo illa, quæ in disputando, uberior est.*] Post *disputando* Ms. E. addit *est,* ut edd. Ven. Junt. quo sine oratio est durior. non enim solet in hac forma omitti: sed potuit omitti, quia mox sequitur.

14 *hi sunt quidem fere*] Semper me offendit hic *quidem,* quod in hac formula non reperi. Quia et ab ed. Ven. abest, delevi.

15 *perfecti animi hab.*] Epitheton me solet offendere. Commode abesset. Ed. Ven. habet *ficti.*

tatem effusio, et fortitudinem audacia imitatur, et patientiam [16] duritia immanis, et justitiam acerbitas, et religionem superstitio, et lenitatem mollitia animi, et verecundiam timiditas, et illam disputandi prudentiam concertatio captatioque verborum, et hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia vi-
82 dentur ea, quæ sunt in eodem genere nimia. Quamobrem omnis vis laudandi vituperandique ex his sumetur virtutum vitiorumque partibus: sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maxime, quemadmodum quisque generatus, [17] quemadmodum educatus, quemadmodum institutus moratusque fuerit: et, si quid cui magnum aut incredibile acciderit, maximeque si id divinitus accidisse potuerit videri: tum [18] quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ proposita sunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illisque iisdem inveniendi locis causæ rerum, et eventus, et consequentia requirentur. Neque vero mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio præteriri debebit, si modo quid erit animadvertendum, aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus, quæ post mortem erunt consecutæ.

24 C. F. Accepi ista, didicique breviter, non solum quem-
83 admodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse jure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam viam et quæ præcepta teneamus. C. P. [19] Est igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiaque dicenda, ut illa prima sint suasori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, et quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam et, si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamvis utile sit: et, si quid necesse est, (necesse autem id est, sine quo salvi liberive esse non possumus,) id est reliquis, et honestatibus in civili ratione, et
84 commodis anteponendum. Cum autem quæritur, quid fieri possit, videndum etiam est, quam facile possit. nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et cum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit, quam sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario sæpe
85 habetur. Itaque cum constet hoc genus causarum ex suasione et dissuasione; suasori proponitur simplex ratio: si et utile est, et fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: una,

16 *duritia immanis*] Ms. E. ed. Ven. *inanis*, male.

17 *quemadmodum educatus*] Abest Ms. E. Nempe id etiam intelligi potest in verbo *institutus*.

18 *quod quisque—accommodabuntur*] Usitatius erat *accommodabitur*; sed vulgatum etiam sine vitio est.

19 *Est igitur* &c.] Ed. Ven. *Sit ig. i. d. f. u. ad quam*. Quod non displiceret, si sequeretur *referantur*.

si non utile est, ne fiat; altera, si fieri non potest, [20] ne suscipiatur. Sic suasori utrumque docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est. Quare quoniam in his versatur 86
omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quæ in b.
discernendis bonis malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut vita, pudicitia, libertas, ut liberi, conjuges, germani, parentes: partim non necessaria; quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quæ sita sunt in officiis atque virtutibus: alia, quod aliquid commodi efficiunt, ut opes et copiæ. Eorum autem, quæ propter se ex- 87
petuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur: honestate, ea, quæ proficiscuntur ab iis virtutibus, de quibus paullo ante est dictum: quæ sunt laudabilia ipsa per se: commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis aut in fortunæ bonis expetenda. quorum alia sunt [21] quasi cum honestate conjuncta, ut honos, ut gloria: alia diversa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, divitiæ, clientelæ. Est etiam [22] quædam quasi materies subjecta hone- 25
stati: quæ maxime spectatur in amicitiis. amicitiæ autem 88
caritate et amore cernuntur. nam cum deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet. Conjuges autem, et liberi, et fratres, [23] et alii, quos usus familiaritasque conjunxit, quamquam etiam caritate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus cum bona sint, facile est intellectu, quæ sint contraria. Quodsi 89
semper optima tenere possemus, haud sane, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, persæpe evenit, ut utilitas cum honestate certet, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquantur: ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem solum, sed etiam 90
ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio: hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera; alterum indoctum et agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati, alterum [24] humanum et politum, quod rebus om-

20 *ne suscipiatur*] Sic pro *nec susc.* edidi, e Ms. E. et ed. Ven.

21 *quasi cum hon. conjuncta*] Vulgati addunt post *quasi*, *quodammodo*, quod auctore Ms. E. omisi. Est glossa *τȣ̃ quasi*. Mox in eodem *ut* additur omnibus verbis in altero membro, *ut vires*, *ut forma* &c. quod rectum videtur.

22 *quædam quasi m.*] Sic Ms. E. Vulg. *quasi q. m.* sed in illa forma est hic ordo perpetuus, etsi non necessario *quasi* suo verbo additur, ut alibi diximus. Paullo ante addidi *in* ex ed. Ven. *fortunæ bonis*.

23 *et alii*] Ms. E. *et hi*, melius fortasse.

24 *hum. et politum*] Ed. Ven. *h. expolitumque.* at margo: *alterum expolitum, quod* &c.

nibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, justitia, omnisque virtus, illi autem alteri, quæstus, emolumentum, fructusque proponitur. [25] Atque etiam voluptas, quæ maxime est inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat, quam immanissimus quisque acerrime sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessariis anteponit, in suadendo, cum ei generi ho-
26 minum consilium des, sæpe sane laudanda est. Et illud
91 videndum, quanto magis homines mala fugiant, quam sequantur bona. nam neque honesta tam expetunt, quam de-
p. 228. vitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis lau-
a. dem, quis ullum decus tam unquam expetat, [26] quam ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor [27] gravis est. Est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu pravisque opinionibus [28] corruptum. quare in cohortando atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus, [29] qua vi bona consequi, ma-
92 laque vitare possimus: sed apud homines bene institutos plurimum de laude et de honestate dicemus: maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda augendaque versantur. Sin apud indoctos imperitosque dicemus; fructus, emolumenta, voluptates, vitationesque dolorum proferantur: addantur etiam contumeliæ atque ignominiæ. Nemo enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen et dedecus magnopere moveat. [30] Quare, quod ad utilitatem spectet,
93 ex iis, quæ dicta sunt, reperietur: [31] quid autem possit effici, necne, in quo etiam, quam facile possit, quamque expediat, quæri solet, maxime ex causis iis, quæ quamque rem efficiant, est videndum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt; aliæ, quæ vim ali-

25 *Atque etiam voluptas*] Hic locus in vulgatis prava interpunctione vitiatus est, quam nos correximus. Primum initium novæ periodi est in *Atque etiam*. et sic est in ed. Ven. deinde omnia uno tenore continuantur, desinuntque in *laudanda est*, ubi et finit ed. Junt. cum stulte in vulgatis novi etiam capitis initium sit in verbis *in suadendo*. Rursus initium novæ sententiæ est in verbis *Et illud videndum*, ut est etiam in Ms. V. Ed. Ven. *videndum est*.

26 *quam ignominiam*] Delevimus cum Lambino *ut*, post *quam*: quod et aliis et Erl. libro abest.

27 *gravis est. Est genus h.*] Ms. E. sic habet: *q. r. d. gravis est testis, genus h.—esse corruptum*.

28 *corruptum*] Ed. Ven. *omne corruptum*.

29 *qua vi* &c.] In Mss. Lambini erat *qua via*. Ms. E. habet *quæ bona* &c. opinor pro *qua re*, ut est in ed. Ven. V. *qui*, pro quomodo, bene. Sic et supra.

30 *Quare quod ad u. spectet.*] Sic pro *spectat*, Mss. nostri, ed. Ven. ut postulat consuetudo latinitatis elegantis. Sed videtur etiam *quid* legendum, ut post.

31 *Quid autem possit efficí, nec ne*] Vulgo *quod p. e. nec ne possit*. Primum *quid* rescripsimus ex Ms. E. et ed. Ven. et delevimus alterum *possit*: quod nunquam sic additur. Exempla in contrarium sunt pauca et dubia.

quam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ superiores,
conficientes vocentur; hæ reliquæ ponantur in eo genere,
ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia 94
est absoluta et perfecta per se; alia aliquid adjuvans, et effi-
ciendi socia quædam: cujus generis vis varia est, et sæpe
aut major, aut minor, [32] ut et illa, quæ maximam vim ha-
bet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ
aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vo-
cantur. Cum autem quæritur, quid sit optimum factu;
aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit
animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi 27
ratione dicamus. Quo toto genere, quibuscum, et contra 95
quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus
armorum, pecuniæ, sociorum, earumve rerum, quæ ad
quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requiren-
dum est. Neque solum ea sunt, quæ nobis [33] suppetant,
sed etiam illa, quæ adversentur, videnda. Et, si ex con-
tentione procliviora erunt nostra; non solum effici posse
quæ suademus, erit persuadendum, sed curandum etiam, ut
illa, facilia, proclivia, jucunda videantur. Dissuadentibus
autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi [34] difficul-
tates efferendæ, neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex sua-
sionis locis. Uterque vero ad augendum habeat exemplo- 96
rum aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus
auctoritatis habeant, copiam. Maximeque sit in hoc genere
meditatus, ut possit vel utilia nec necessaria sæpe honestis,
vel hæc illis anteferre. Ad commovendos autem animos
maxime proficient, si incitandi erunt, hujusmodi sententiæ,
quæ aut ad explendas cupiditates, [35] aut ad odium satian- b.
dum, aut ad ulciscendas injurias pertinebunt. Sin autem
reprimendi; de incerto statu fortunæ, dubiisque eventis re-
rum futurarum, et retinendis suis fortunis, si erunt secundæ:
sin autem adversæ, de periculo, commonendi. Atque hi 97
quidem sunt perorationis loci. Principia autem in senten-
tiis dicendis [36] brevia esse debent. non enim supplex, ut ad
judicem, venit orator, sed hortator, atque auctor. Quare
proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus di-

32 *ut et illa*] Ms. E. *Ut etiam ea:* lenius. Hæc usque ad *dicatur* absunt ed. Ven.

33 *suppetant—adversentur.*] Sic recte ed. Ven. Vulg. *suppetunt, adversuntur.* Mox ab eadem abest *facilia*, non male. Sunt et in contrario tantum duo.

34 *difficultates efferendæ*] Arbitror Ciceronem scripsisse *afferendæ*, quia hic nondum de augendo agitur, et *efferre e locis* i. e. reperire, eruere, durius est. Ager effert, non rusticus ex agro.

35 *aut ad odium satiandum*] *ad* addidimus e Ms. E. edd. Ven. Junt. Nam et in tertio membro est.

36 *brevia esse debent.*] E Ms. E. ed. Ven. edidi *debent*, quia idem tempus est in sequentibus.

cturus sit, debet, hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio, simplex, et gravis, et sententiis debet ornatior esse, quam verbis.

28 C. F. Cognovi jam laudationis et suasionis locos. nunc,
98 quæ judiciis accommodata sint, exspecto; idque nobis genus restare unum puto. C. P. Recte intelligis. Atque ejus quidem generis finis est æquitas; quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam: ut, [37] cum de verissimo accusatore disputatur, aut cum hereditatis, sine lege, aut sine testamento, petitur possessio: in quibus causis quid æquius, æquissimumve sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox di-
99 cetur, æquitatis locis. Atque etiam ante judicium, de constituendo ipso judicio solet esse contentio, cum aut, sitne actio illi, qui agit, aut jamne sit, aut num jam esse desierit, aut illane lege, hisne verbis sit actio, quæritur. Quæ etiamsi ante, quam res in judicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut [38] confecta [non] sunt; tamen in ipsis judiciis permagnum sæpe habent pondus, cum ita dicitur: Plus petisti: sero petisti: non fuit tua petitio: [39] non a me, non
100 hac lege, non his verbis, non hoc judicio. Quarum causarum genus est positum in jure civili: quod est in privatarum ac publicarum rerum lege, aut more positum; cujus scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis subeundisque judiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea fere generis ejus sunt, ut, quamquam [40] in ipsum judicium sæpe delabantur, tamen ante judicium tractanda videantur, paullulum ea separo a judiciis, tempore magis agendi, quam dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de jure civili, aut de æquo et bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid sit, ambigitur, de qua dicturi sumus:
29 quæ in æquitate et jure maxime consistit. In omnibus
101 igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis ca-

37 *cum de verissimo accusatore disp.*] Nempe in ea, quæ dicitur Divinatio.

38 *confecta non sunt.*] *Non* aberat a Mss. Lambini, probabatque et ipse et Hotomannus. Idque contextus satis firmat rectum esse, etsi Gruterus, id se videre, negat. Res maxime patet e particula *tamen*. tamen in judicio multum valet, cum ab eo, unde petitur, tales exceptiones fiunt, plus petisti, sero petisti &c. etsi hæc omnia ante judicium disputata et confecta sunt: sc. vim tamen habere possunt, cum in ipso judicio repetuntur et apud judicem causæ petitori opponuntur. Itaque *non* saltem uncis inclusi.

39 *non a me*] In Lambini Mss. tribus erat, *a me petere, debuisti*. Sed ea glossa est.

40 *in ipsum judicium s. dilabantur.*] Non placet *dilabi in judicium*. Ms. E. ed. Ven. habent *delabantur*, nec aliter margo; quod est verum, pro influant: ductum a fluminibus, quæ in mare delabuntur, non dilabuntur. Horat. C. III, 29. ubi v. Bentleius.

piendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam aut
ita consistendum est, [41] ut id, quod objicitur, factum neges;
aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, at- p. 239.
que id esse, quod adversarius criminetur; aut, si neque de a.
facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id, [42] quod
arguere, neges tale esse, quale ille dicat, et rectum esse,
quod feceris, concedendumve, defendas. Ita primus ille sta- 102
tus, et quasi conflictio cum adversario, conjectura quadam,
secundus autem definitione atque descriptione, aut [43] infor-
matione verbi, tertius æqui, et [44] veri, et recti, et humani
ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam
semper is, qui defendit, non solum resistat oportet, aliquo
statu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate oppo-
nenda, sed etiam rationem subjiciat recusationis suæ: pri-
mus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam ne-
gationem infitiationemque facti; secundus, quod non sit in
re, quod ab adversario ponitur in verbo; tertius, quod id
recte factum esse defendat, quod sine ulla nominis con-
troversia factum fatetur. Deinde unicuique rationi oppo- 103
nendum est ab accusatore id, quod si non esset in accusa-
tione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quæ sic
referuntur, continentia causarum vocentur: quamquam non
ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quam
ipsæ defensionis rationes, continent causas. sed distinguendi
gratia rationem appellamus eam, quæ [45] affertur ab reo ad
recusandum, depellendi criminis causa: quæ nisi esset, quid
defenderet, non haberet: firmamentum autem, quod contra
ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare
non potest. Ex rationis autem, et ex firmamenti confli- 30
ctione, et quasi concursu, quæstio exoritur quædam, quam 104
disceptationem voco: in qua, [46] quid veniat in judicium, et
de quo disceptetur, quæri solet. nam prima adversariorum
contentio diffusam habet quæstionem: ut in conjectura,
Ceperitne pecunias Decius; in definitione; Minueritne ma-
jestatem Norbanus; in æquitate; Jurene occiderit Opimius
Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex

41 *ut id, quod objicitur.*] Addidi *id* e Ms. E. quia in altero membro est, *aut illud, quod f. f.* Videtur etiam *aut*, quod ante est post *Nam*, huc transferendum, *ut aut id quod obj.*: nam *consistendum est ita* pertinet ad omnia, quæ sequuntur: exprimitque eum qui post *status* dicitur, cujus primum genus hic exprimitur, quod est, ut post dicitur, in conjectura.

42 *quod arguere*] Ed. Ven. *quod arguitur.*

43 *informatione verbi.*] Est ipsa explicatio verbi per definitionem aut descriptionem.

44 *veri et recti*] Abest *et recti* a Ms. E.

45 *affertur ab reo*] Pro *a reo* e Ms. E. ut est c. 36. bis. Et ad hanc formam et alii corrigendi sunt loci.

46 *Quid deveniat in judicium.*] Nuspiam sic reperi, forma legitima est *veniat in j.* *Devenire in jud.* sic proprie esset, ut supra *delabi* in judicium. Ed. Ven. habet *veniat*, itaque recepi.

arguendo et resistendo, [47] lata, ut dixi, et confusa sunt.
Rationum et firmamentorum contentio adducit in angustum
disceptationem. ea in conjectura nulla est. Nemo enim
ejus, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet,
aut solet reddere. Itaque in his causis eadem et prima quæ-
105 stio, et disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita di-
citur, Non minuit majestatem, quod egit de Cæpione tur-
bulentius: populi enim Romani dolor justus vim illam ex-
citavit, non tribuni actio: majestas autem, quoniam est ma-
gnitudo quædam populi Romani, in ejus potestate ac jure
retinendo, aucta est potius, quam diminuta: et ubi ita re-
fertur; Majestas est in imperii atque [48] in nominis populi
Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudi-
nis rem ad seditionem vocavit: exsistit illa disceptatio;
b. Minueritne majestatem, qui voluntate populi Romani rem
106 gratam, et æquam per vim egerit. In his autem causis,
ubi aliquid recte factum, aut concedendum esse [49] factum
defenditur, cum est facti subjecta ratio, sicut ab Opimio,
Jure feci, salutis omnium, et conservandæ reipublicæ cau-
sa: relatumque est ab Decio, Ne sceleratissimum quidem
civem, sine judicio, jure ullo necare potuisti: oritur illa
disceptatio; Potueritne recte, salutis reipublicæ causa, ci-
vem, eversorem civitatis, indemnatum necare? Ita discepta-
tiones eæ, quæ in his controversiis oriuntur, quæ sunt certis
personis et temporibus notatæ, fiunt rursus infinitæ, detra-
ctisque temporibus et personis, rursum ad consultationis
31 formam rationemque revocantur. Sed in gravissimis firma-
107 mentis etiam illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut
testamenti, aut verborum ipsius judicii, aut alicujus stipula-
tionis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria. Ac
ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ conjectura
continentur. quod enim factum negatur, [50] id argui non
potest scripto. Ne [51] in definitionem quidem venit, genere
scripti ipsius. Nam etiamsi verbum aliquod de scripto de-

47 *lata et confusa—adducit in angustum*] Primum intelligitur ex altero. Disceptatio in angustum adducitur, cum status causæ, i. e. quæ affirmat accusator et negat defensor, cum ratione utriusque ad quæstionem unam redigitur; ut in illo: *minueritne majestatem pop. R. qui rem populo gratam et aquam per vim egerit?* Hæc disceptatio erat lata et confusa, cum accusator diceret: *minuit trib. pl. majestatem: nam egit per vim*: defensor: *non minuit maj. nam rem egit æquam et gratam populo, et volente populo.*

48 *in omni pop. R. d.*] Ms. E. et ed. Ven. *in nominis pop. R. d.* quod verum est. Nam sic semper in hac definitione majestatis est apud veteres. Sed *in* etiam excidit in principio, idque restituimus.

49 *factum*] Abest ed. Ven. bene, ut opinor.

50 *id argui*] Ed. Ven. *id quidem.*

51 *in def. venit, genere scripti ipsius*] Lambinus corrigit *genus scr. i.* Videtur vel intelligendum vel addendum *causa.* Sensus: causa, quæ disceptatur, non definitur ex genere scripti, ut ejus ratio habeatur in constituenda causa et controversia. Mox pro *de scripto* Ms. E. *ex scripto*: certe usitatius.

finiendum est, quam vim habeat: ut, cum ex testamentis, quid sit penus, aut cum ex lege prædii quæritur, [52] quæ sint ruta cæsa: non scripti genus, sed verbi interpretatio controversiam parit. Cum autem plura significantur scripto, 108
propter verbi aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat, eo trahere significationem scripti, quo expediat, aut velit: [53] aut, si ambigue scriptum non sit, vel a verbis voluntatem et sententiam scriptoris abducere, vel alio se, eadem de re, contrarie scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione exsistit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur; in scripti sententiæque contentione, utrum potius sequatur judex: in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum.

Disceptatio autem cum est constituta, [54] propositum esse 109
debet oratori, quo omnes argumentationes, [55] repetitæ ex inveniendi locis, conjiciantur. Quod quamquam satis est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tamquam thesauros aliquos argumentorum, notatos habet: tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tangemus.
In conjectura igitur, cum est in infitiando reus, accusatori 32
hæc duo prima sunt; (sed accusatorem pro omni actore et 110
petitore appello: possunt enim etiam [56] sine accusatore in causis hæc eadem controversiarum genera versari;) sed hæc duo sunt ei prima, causa et eventus. Causam appello, rationem efficiendi; eventum, id, quod est effectum. Atque ipsa quidem [57] partitio causarum paullo ante in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendo futuri 111
temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de p. 240. a.
facto argumentabitur, colligere debebit, quamobrem et utilia illi, quem arguet, fuisse, et ab eo effici potuisse demonstret. Utilitatis [58] conjectura movetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod fit acrius, quo illa in utroque genere majora ponuntur. [59] Spectantur etiam ad causam facti, motus animorum, 112

52 *quæ sint ruta cæsa*] Sic Ms. E. non *sunt*, ut vulgati: et sic semper legi ipse.

53 *aut si ambigue scr. non sit*] Delevi e Cod. E. et ed. Ven. *etiam* ante *si.* quod et sine libro delendum erat.

54 *propositum esse debet oratori*] Sic, non *proposita*, legendum esse, semper judicavi. Et sic habent Ms. Vit. ed. Ven.

55 *repetitæ ex inveniendi locis*] Sic, non *inveniendis*, ut habent vulgati, scripsit Cicero. Sic habet Ms. V. ed. Ven. Ald. Junt. id verum esse, quisque monitus statim sentiet.

56 *sine accusatore*] Ms. E. *sine accusatione*, quod verum esse puto.

57 *partitio causarum — distributa est.*] Durior pleonasmus; sed eodem modo infra c. 40. *partitio distributa*, et *partitiones dividere.*

58 *conjectura*] Ed. Ven. *et* pro *etiam*, quod hic sane desideratur. Est enim hoc alterum præceptum.

59 *Spectantur etiam ad c. f.*] Possis explicare: considerantur ad causam

si ira recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si injuriæ dolor: si honoris, si gloriæ, si imperii, si pecuniæ cupiditas: si periculi timor, si æs alienum, si angustiæ rei familiaris: si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, [60] si amans, si commota mente, si vinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi: aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut si judicii pœna levior, quam facti præmium: aut si facino-
113 ris voluptas major, quam damnationis dolor. His fere rebus facti suspicio confirmatur, cum et voluntatis in reo causæ reperiuntur, et facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitationeque alicujus incommodi quæritur, ut aut spes, aut metus impulisse videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. Quamobrem sint
114 hæc dicta de causis. C. F. Teneo, et quæro, qui sint illi
33 eventus, quos ex causis effici dixisti. C. P. Consequentia quædam signa præteriti, et quasi impressa facti vestigia: quæ quidem vel maxime suspicionem movent, et quasi tacita sunt criminum testimonia, atque hoc quidem graviora, quod causæ communiter videntur insimulare et arguere omnes posse, quorum modo interfuerit aliquid: hæc proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum ereptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. [61] Hæc enim et talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam ante quam factum est, aut postea, suspiciosum cri-
115 men efficiant. Quæ si non erunt, tamen causis ipsis, et efficiendi facultatibus niti oportebit, adjuncta [62] illa disputatione communi, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere aut occultare non posset; ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ esse conjunctam.
116 b. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse exspe-

facti reperiendam vel demonstrandam motus &c. Sed arbitror Ciceronem scripsisse *spectant.*

60 *si amans*] Ed. Ven. *si amens.*

61 *Hæc enim et talia*] Ms. E. *hæc enim et alia*, ut ipse olim correxeram. melius Ms. V. et edd. Ven. Med. *Hæc enim talia.* Mox Ms. E. ed. Ven. Junt. *aut in re ipsa,* addito *in.* quod verum esse, cetera, *ante* &c. *postea* indicant.

62 *illa disp. communi*] Ms. E. V. addunt: *ut si, a reo, dici poterit* (potest), *non* (vel haud) *alia ratione commodius effici potuisse, aut:* cui similia sunt cap. 35. init. Eadem sunt in ed. Ven. sed post *occultare non posset.* Ea delevit in exemplo meo corrector.

ctandum, dum fateatur: argumentis peccata convinci: et [63] hic etiam exempla ponentur. Atque hæc quidem de ar- 34
gumentis. Sin autem erit etiam testium facultas: primum 117
genus erit ipsum laudandum, dicendumque, ne argumentis teneretur reus, ipsum [64] sua cautione effecisse, testes effugere non potuisse: deinde singuli laudentur: (quæ autem essent laudabilia, dictum est:) deinde [65] etiam argumento firmo; (quia tamen sæpe falsum est, posse recte non credi:) viro bono et firmo, sine vitio judicis, non posse non credi. Atque etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues, dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cujusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio ut habeantur, [66] causam adjuvabunt: confirmandum genus primum quæstionum erit: dicendum de vi doloris, de opinione majorum, [67] qui eam rem totam, nisi probassent,
certe repudiassent; de institutis Atheniensium, Rhodiorum, 118
doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi civesque torquentur; de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum de servis in dominos quæri noluissent, de incestu tamen et conjuratione, quæ facta me consule est, quærendum putaverunt. [68] Irridenda etiam disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quæstiones, et meditata puerilisque dicenda. Tum facienda fides, diligenter esse et sine cupiditate quæsitum: dictaque quæstionis argumentis et conjectura ponderanda. Atque hæc accusationis fere membra sunt. Defen- 35
sionis autem primum infirmatio causarum; aut non fuisse, 119
aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi; aut non iis se esse moribus, non ea vita; aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuisse.

63 *hic etiam exempla ponentur.*] Sic esse debet, non *ponuntur:* est enim præceptum. Sic etiam Mss. V. et E. et edd. Ven. Med. Junt.

64 *sua cautione fecisse*] *effecisse* Mss. V. E. ed. Ven. rectius. Nam illud esset idem, quod commisisse, sc. in partem deteriorem dictum: quod est alienum.

65 *etiam argumento firmo.*] Hæsere editores in hoc epitheto. Itaque ed. Med. dat *infirmo.* Sed hoc ordine, *infirmo etiam argumento.* Grutero placet *argumentando*, quod erat in Ms. Pal. Verum, quod subjicitur, non est argumentatio, sed argumentum modo. Suspicor e lectione Mediol. scripsisse Ciceronem: deinde *universe*, vel *universo:* ita respondebunt sibi: *singuli laudentur—deinde univ. arg.* Sic rursus c. 35. *genus universum* et *singuli* occurrunt. Nisi vero illa lectio est correctio alterius, eaque (*firmo*) e sequentibus huc tracta est. Ceterum parentheses hujus loci non notatæ eum impeditum et obscurum fecere. Itaque eas suis signis indicavi.

66 *causam adjuvabunt.*] Abest ab ed. Ven. *causam.*

67 *qui eam rem totam*] Ms. E. ed. Ven. delent *eam.* Forte melius.

68 *Irridenda etiam*] Ms. E. *autem.* Ed. Ven. abest *est.* Mox rursus *niti* pro *uti*, idem liber. Tum *meditata puerilisque:* quomodo *meditata* est disputatio puerilis? an scribendum *minuta*, quod solet cum *pueritis* conjungi, ut Brut. 83. Or. 44. Arridet. Si est a Cicerone *meditata*, est argute exquisita, contorta ridicule.

Facultatum autem infirmatione utetur, si aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se [69]tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem,
120 ut pœnas ac judicia contemneret. Consequentia autem diluet, exponendo, non esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admisso consequi possent: consistetque in singulis: et ea, aut eorum, [70]quæ ipse facta esse dicit, propria esse defendet potius, quam criminis: aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quam contra salutem valere debere: testiumque et quæstionum genus universum, et quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de qui-
121 bus ante dictum est, refellet. Harum causarum principia, [71]suspiciosa ad acerbitatem, ab accusatore ponentur; denunciabiturque insidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. Ab reo autem, querela conflati criminis collectarumque suspicionum, et accusatoris insi-
P. 241. a. diæ, et item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, et modice benivolentia judicum colligetur. Narratio autem accusatoris, erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsa-
122 rum eventus erunt casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utrique maxime in peroratione facienda: alteri frequentatione argumentorum, et coacervatione universa; alteri, si plane causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, et miseratione ad extremum.

36 C. F. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura
123 tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in isto genere accusatori defensorique præcepta. Uter enim definiendo describendoque verbo magis ad sensum judicis opinionemque penetrarit, et uter ad communem verbi vim, et ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis et propius
124 accesserit, is vincat necesse est. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tamquam explicando excutiendo-

69 *tam ineptum*] Ed. Ven. *tam apertum*.

70 *quæ ipse facta esse dicit*] Dedi *dicit* e Ms. E. ed. Ven. pro *dicet*. intelligendum est autem de defensore sive reo. Quodsi hoc ad accusatorem pertinet, scribendum est *diceret*, propter sequentia.

71 *suspiciosa ad acerbitatem*] i. e. quæ suspicionem movere possint periculorum, quibus judicum severitas exacuatur.

que verbo: ut, si in reo, pecunia absoluto, rursusque revo-
cato, prævaricationem accusator esse definiat, omnem judi-
cii corruptelam ab reo; defensor autem, non omnem, sed
tantummodo accusatoris corruptelam ab reo: [72] sit ergo
hæc contentio prima verborum: in qua, etiamsi propius ac-
cedat ad consuetudinem mentemque sermonis defensoris de-
finitio, tamen accusator [73] sententia legis nititur: [74] negat 125
enim probari oportere, eos, qui leges scripserint, ratum ha-
bere judicium, si totum corruptum sit; si unus accusator
corruptus sit, [75] rescindere: nititur æquitate: ut illa quasi
scribenda lex sic esset, quæque tamen complecteretur in
judiciis corruptis, ea verbo uno prævaricationis compre-
hendisse dicitur: defensor autem [76] testabitur consuetudi- 126
nem sermonis, verbique vim ex contrario reperiet, quasi ex
vero accusatore, cui contrarium est nomen [77] prævarica-
toris; ex consequentibus, quod [78] ea littera de accusatore
[79] solet dari judici; ex nomine ipso, quod significat eum,
qui in contrariis causis, quasi varie esse positus videatur.
Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos,
ad rerum judicatarum auctoritatem, [80] ad finem aliquem pe-
riculi: communeque sit hoc præceptum, ut, cum uterque
definierit, quam maxime potuerit ad communem sensum
vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, [81] qui ita
locuti sunt, suam definitionem sententiamque confirmet.
Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille commu- 127

72 *sit ergo hæc* &c.] Hoc est consequens superioris: *ut, si* &c. pertinetque ad exemplum propositum. *Ergo* est alienum: nisi positum est, quia *si* antecedentis longius abest.

73 *sententia legis nititur*] Ms. E. *utetur.* item V. bis. male, certe futurum est alienum.

74 *negat probari oportere, eos* &c.] *Probari oport.* non satis commoda h. l. verba; quæ si abessent, nemo desideraret. Mox qui *leges scripserint*, pro vulg. *qui—scripserunt*, ut est in Ms. E.

75 *rescindere nititur æquitate* &c.] Hic locus aperte est corruptus, et haud facile sine libris sanandus. Hoc primum certum puto, interpungendum esse post *rescindere:* ut facit ed. Ald. Junt. idque nos fecimus. Post, *nititur* (rursus Ms. V. *utetur*) *æquitate*, respicit superius *sententia legis nititur*. Pro *ut illa quasi*, uterque Ms. et ed. Ven. *utilitate, quasi scr. lex sic esset.* In ceteris nihil juvant libri. Ea sic fere corrigenda puto: ut illa etiamsi scripta (libri Mss. solent *scribta*) lex sic esset, (sc. ut prævaricationis tantum mentio fieret,) tamen quæque complecteretur in judiciis corruptis (i. e. tamen omnia exprimeret, quæ ad corruptelam judiciorum pertinent) ea v. u. p. c. dicatur.

76 *testabitur*] Sic scripsi pro vulgato *testatur:* nam sequitur *reperiet.*

77 *prævaricationis*] Ms. E. *prævaricatoris.* Bene, nam opponitur accusatori.

78 *ea litera*] int. verbum: sic dicitur, quia, qui scriptum sequitur, dicitur *literam* sequi. Sic infra c. 39. conjunguntur *verbum et litera.* Strebæus accipit de tabella, quæ judici datur; sed fluctuat: estque durior interpretatio; cui et pronomen *ea* repugnat.

79 *soleat dari judici.*] Scripsi *solet:* nam et post est *quod significat.* nisi malis ibi scribere *significet.* Littera s. verbum prævaricatoris in formula judici datur, ut de accusatore judicet.

80 *ad finem aliquem periculi*] *aliquem* abest Ms. E. nec video, quo pertineat.

81 *qui ita locuti sunt*] Edd. Med. Ald. &c. *item. ita* verum est: qui verbum eo sensu dixere.

nis, minime esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat: defensor autem et ea, quam proposui, æquitate nitatur, et, ea cum secum faciat, non re, sed depravatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosque inveniendi locos. nam et similibus utetur, et contrariis, et consequentibus; quamquam uterque, tamen reus, nisi plane erit absurda causa,
128 frequentius. Amplificandi autem causa, quæ, aut cum digredientur a causa, dici solent, aut cum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos judicum movendos ex iis, quæ sunt ante posita, sumentur, si modo rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas postulabit.

37 C. F. Habeo ista: nunc ea, quæ quum, quale sit quip-
129 piam, disceptatur, quæri ex utraque parte deceat, velim audire. C. P. Confitentur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo [82]reprehendantur: sed, quoniam jure se fecisse dicunt, juris est omnis ratio nobis explicanda. quod dividitur in duas partes primas, naturam atque legem: et utriusque generis vis in divinum et humanum jus est distributa: quorum æquitatis est unum, alterum religio-
130 nis. Æquitatis autem vis est duplex: cujus altera [83]directi, et veri, et justi, et, ut dicitur, æqui et boni ratione defenditur; altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: [84]quod in beneficio, gratia; in injuria, ultio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ atque legis: sed propria legis et ea, quæ scripta sunt, et ea, quæ [85]sine litteris, aut gentium jure, aut majorum more, retinentur. Scriptorum autem privatum aliud est, publicum aliud: publicum, lex, senatusconsultum, fœdus; privatum, tabulæ, pactum conventum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conventis hominum, et quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores legesque tueamur, quodammodo naturali jure
131 præscriptum est. Et quoniam breviter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more majorum, de propulsanda injuria, de ulciscenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui sua sponte et voluntate fecissent: ad ejus

82 *reprehenduntur*] scr. *reprehendantur.*

83 *directi*] Scribendum aut *recti*, quod alibi vero et justo additur, aut *directe:* nam alterum genus, quod sequitur, non est directum et ex ipsa notione æquitatis sumtum.

84 *quod in beneficio*] Debebat esse *quæ:* sed intelligi potest *genus.* pro *ultio* Ms. E. habet *punitio.*

85 *sine literis*] i. e. sine lege scripta. Non longe post ed. Ven. *naturæ jure.*

facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est: quæ
sumetur ex plerisque locis æquitatis. Expositum est, ut
potui brevissime, de omni controversiarum genere: nisi
præterea tu quid requiris.

C. F. Illud equidem, quod jam unum restare video, quale 38
sit, cum disceptatio [86] versatur in scriptis. C. P. Recte in- 132
telligis: eo enim exposito, [87] munus promissi omne confe- p. 242.
cero. Sunt igitur ambigui duobus adversariis præcepta a.
communia. Uterque enim hanc significationem, qua utetur
ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet: uterque id,
quod adversarius ex ambigue scripto intelligendum esse di-
cet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse
defendet, aut etiam discrepare cum ceteris scriptis, vel alio-
rum, vel maxime, si poterit, ejusdem; quamque defendet
ipse, eam rem et sententiam quemvis prudentem, et justum
hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed pla-
nius: eamque sententiam, quam significari [88] posse dicet, 133
nihil habere aut captionis, aut vitii; contrariam autem si
probarit, fore, ut multa vitia, stulta, iniqua, contraria con-
sequantur. Cum autem aliud scriptor sensisse videtur, et
aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum, re exposita, reci-
tatione uti oportebit; deinde instare adversario, iterare, re-
novare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra fa-
ctum infitietur. Post, judicem ad vim scripti vocet. Hac 134
confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda, audaciam-
que confutet ejus, qui cum palam contra fecerit, idque fa-
teatur, adsit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet
defensionem, cum adversarius aliud voluisse, aliud sensisse
scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum, a quo-
quam potius latoris sensum, quam a lege, explicari. Cur
ita scripserit, si ita non senserit? Cur, cum ea, quæ plane
scripta sint, [89] neglexerit, quæ nusquam scripta sint, profe-
rat? Cur prudentissimos in scribendo viros, summæ stulti-
tiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quo
minus exciperet illud, quod adversarius, tamquam si exce-
ptum esset, [90] ita dicit se secutum? Utetur exemplis iis, 135
quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alii,
quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam
ratio est, si qua poterit inveniri, quare non sit exceptum:
aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa ob-
temperandi, alia abrogandi: dissentire adversarii vocem at-

86 *versatur*] Ed. Ven. *versetur.*

87 *munus promissi*] Ms. E. *quod promisi:* vulgatum est exquisitius et elegantius.

88 *posse dicet*] Ms. E. Ed. Ven. *dicit.* Non bene.

89 *neglexerit*] Sic scribendum, non *neglexit:* et sic habent Mss. nostri, edd. Ven. Med. Junt. Statim post *nusquam* bene Ms. E. non *nunquam*, ut vulgati. Sic et ed. Ven.

90 *ita dicit*] scr. *dicat.*

que legis. Deinde amplificandi causa, de conservandis le-
gibus, de periculo rerum publicarum atque privatarum, cum
aliis locis, tum in perorando maxime graviter erit vehemen-
39 terque dicendum. Ille autem, qui se sententia legis volun-
136 tateque defendet, in consilio atque in mente scriptoris, non
in verbis ac litteris vim legis positam esse defendet: quod-
que nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis
darentur, atque ut ex facto cujusque judex legis mentem
interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus
omnis æquitas [91] perturbetur, si verbis legum, ac non sen-
137 tentiis pareatur. Deinde genus ejusmodi calliditatis et ca-
lumniæ retrahatur in odium judicis, cum quadam invidiosa
b. querela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad de-
lictum, sed ad casum necessitatemve pertineat, quod genus
paullo ante attigimus: erit iisdem æquitatis sententiis con-
tra acerbitatem verborum deprecandum. Sin scripta inter
se dissentient: tanta series artis est, et sic inter se sunt ple-
raque connexa et apta, ut, quæ paullo ante præcepta dedi-
mus ambigui, quæque proxime sententiæ et scripti, eadem
138 ad hoc genus causæ tertium [92] transferantur. Nam quibus
locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos
adjuvat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda
est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam,
alterius verba defendamus. Ita quæ modo de scripto sen-
tentiaque præcepta sunt, eadem huc omnia transferemus.

40 Expositæ sunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ qui-
139 dem [93] e media illa nostra Academia floruerunt: neque sine
ea aut inveniri, aut intelligi, aut tractari possunt. nam et
partiri ipsum, et definire, et ambigui partitiones dividere,
et argumentorum locos nosse, et argumentationem ipsam
concludere, et videre, quæ sumenda in argumentando sint,
quidque ex iis, quæ sumta sunt, efficiatur, et vera a falsis,
verisimilia ab incredibilibus dijudicare, et distinguere, aut
male sumta, aut male conclusa reprehendere, et eadem vel
anguste disserere, ut dialectici qui appellantur, vel, ut ora-
torem decet, late exprimere: illius exercitationis et subtili-
140 ter [94] disputandi, et copiose dicendi [artis] est. De bonis
vero rebus et malis, æquis, iniquis, utilibus, inutilibus, ho-

91 *perturbetur*] Sic pro *perturbaretur* dedimus e Ms. E. V. edd. Ven. Med. Junt. Nam alias post scribendum esset *pareretur*. Etiam sine libris hoc vidi, et edidissem.

92 *transferantur*] Ed. Ven. *referantur*. Post eadem in fine *transferimus*: corrector fecit *transferamus*. In eadem additur: *Superiorum epilogatio*, nempe e margine Ms.

93 *e media—Academia floruerunt*] Aut *effloruerunt* scribendum, aut *floruerunt* sic intelligendum: sed illud melius puto.

94 *disputandi—artis*] *Artis* spurium puto. Nam *copiose dicendi* ita ad exercitationem refertur, ut *subtiliter disserendi*, quia per *et* conjunguntur: *et s. disserendi, et copiose dicendi.*

nestis, turpibus, quam potest habere orator, sine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia fontium illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus aliisve perveneris, tum et hæc ipsa melius, et multo majora alia cognosces. C. F. Ego vero, ac magno quidem studio, mi pater: multisque ex tuis præclarissimis muneribus nullum majus exspecto.

M. TULLII CICERONIS
DE
OPTIMO GENERE ORATORUM.

ARGUMENTUM.

Hæc est præfatio, quam Cicero conversis a se e Græco in latinum sermonem orationibus Æschinis in Ctesiphontem et Demosthenis pro Ctesiphonte præmisit. Quo consilio id fecerit, cum ex ipsa hac scriptione intelligi potest, tum ex Quintiliano XII. 10. *scilicet ut horum reprehensiones dilueret, qui ipsius dicendi genus nimis redundans et Asianum atque vitiosum esse dicebant. Ostendit ergo plerosque, quid sit Attice dicere nescire, atque optimum dicendi genus esse Atticum, h. e. quod tenuia firmiter, mediocria mediocriter, summa graviter tractet.*

ORATORUM genera esse dicuntur, tamquam poëtarum. 1
id secus est. nam alterum est multiplex. Poëmatis enim 1
tragici, comici, epici, melici etiam ac dithyrambici, [1] quod p. 243.
magis est tractatum a Latinis, suum quodvis est diversum a.
a reliquis. Itaque et in tragœdia comicum vitiosum est, et in comœdia turpe tragicum: et in cæteris [2] suus est cuique sonus, et quædam intelligentibus nota vox. Oratorum au- 2
tem si quis [3] ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graves, aut copiosos, alios tenues, aut subtiles, aut bre-

1 *quod magis est tractatum a Lat.*] Turneb. Adv. I, 4. e Ms. corrigit *quo.* Sed ne sic quidem commodus sensus est. Mihi totum spurium et scholion esse videtur. Quomodo autem Cicero poterat dicere, dithyrambicum genus magis tractatum esse a Latinis, cum nullus tum dithyrambicus poëta apud Latinos extitisset? et *quo magis* nihil habet, quod ei respondeat. Si genuinum esset, scribendum esset, *quod minus tr.*

2 *suus est cuique sonus*] Sic bene Ms. V. pro vulgato *cujusque certus sonus.* nam *certus* est in *suus. cujusque* tamen ferri posset.

3 *ita numerat plura genera*] *Plura* abest ab eodem Ms. quod placet. Videtur et *numeret* scribendum, quia sequitur *dicet* aut *dicit.* Post *de re parum* Ms. V. addit *ipsa.*

ves, alios cis interjectos, et tamquam medios putet: de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum sit, quæritur: in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere et Ennium, summum epicum poëtam, si cui ita videtur: et Pacuvium tragicum; et Cæcilium fortasse co-
3 micum. Oratorem genere non divido. perfectum enim quæro. Unum est autem genus perfecti, a quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Attio Terentius; sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium et docet, et delectat, et permovet. Docere, debitum est: delectare, honorarium: permovere, ne-
4 cessarium. Hæc ut alius melius, quam alius, concedendum est: verum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem unum est; et proximum, quod ei simillimum. ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse
2 deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat ex verbis et sententiis, perficiendum est, ut pure et emendate loquentes, quod est latine, verborum præterea, et propriorum, et translatorum elegantiam persequamur: in propriis, ut aptissima eligamus: in translatis, ut similitudinem secuti, ve-
5 recunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. sunt enim docendi, acutæ, delectandi, quasi argutæ, commovendi, graves. Sed et verborum est structura quædam, duas res efficiens, numerum, et lenitatem: et sententiæ suam compositionem habent, et ad probandam rem accommodatum ordinem. sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, memoria est quasi
6 fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, [4] erit orator peritissimus; in quo media, mediocris: in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter se-
b. se, sed facultatibus different. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Menander, Homeri noluit: genus enim erat aliud. Id non est in oratoribus: aut si est, ut alius gravitatem sequens, subtilitatem fugiat: contra, alius acutiorem se, quam ornatiorem, velit: etiamsi est in genere tolerabili, certe non est in optimo. siquidem, quod omnes laudes habet, id est optimum.

3 Hæc dixi brevius equidem, quam res petebat: sed ad id,
7 quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim cum sit genus, id quale sit, quærimus. Est autem tale, quale floruit Athenis: ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa.

4 *erit orator peritissimus*] Forte addendum *is*. Ms. V. ed. Med. Ven. *peritissimus orator*.

Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est: in verbis, si inquinatum, si abjectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Hæc vitaverunt fere omnes, qui aut Attici nume- 8
rantur, aut dicunt Attice. sed quatenus valuerunt, [5] sani duntaxat et sicci habeantur, sed ita, ut palæstrice spatiari in xysto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. [6] qui quamvis careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valetudine, sed vires, lacertos, sanguinem quærunt, quandam etiam suavitatem coloris. eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, (quod est proprium Atticorum,) quam eos, quorum vitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. Quod cum faciemus, 9
(si modo id ipsum assequemur: est enim permagnum,) imitemur, si poterimus, Lysiam, et ejus quidem tenuitatem potissimum: est enim multis in locis grandior: sed quia et privatas ille plerasque, et eas ipsas aliis, et parvarum rerum causulas scripsit, videtur esse jejunior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limaverit. Quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberior esse, non possit, 4
habeatur sane orator, sed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit, ut Demosthenes certe possit summisse di- 10
cere: elate Lysias fortasse non possit. [7] Sed si eodem modo putant, exercitu in foro et in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re privata ad unum judicem diceremus; vim eloquentiæ sua facultate, non rei natura, metiuntur. Quare quoniam 11
nonnullorum sermo jam increbuit, partim seipsos Attice dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus. satis enim his res ipsa respondet, cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur. [8] nam si arriderentur, esset id ipsum Atticorum. Sed qui dici a nobis Attico p. 244.
more nolunt, ipsi autem, [9] se non oratores esse, profitentur; a.
si teretes aures habent, intelligensque judicium, tamquam ad picturam probandam, [10] adhibentur etiam inscii faciendi

5 *sani duntaxat et sicci*] Sic ed. Ven. Med. bene. pro *s. et sicci duntaxat.*

6 *qui cum careant*] Refertur ad illos oratores Atticos, de quibus dixit: sed vitium inest verbis. Correxi *quamvis* pro *cum* ex ed. Ven. *Ita* tamen utcumque intelligi potest. Sed in illa editione est: *qui quo modo et quamvis c.* In quo quid lateat nescio.

7 *Sed si eodem modo*] Videtur scribendum *si qui*, aut *qui*.

8 *nam si arriderentur*] Sic pro *arrideantur* edidimus: nam sequitur, *esset*. Ms. V. habet si *ridentur*, quod est e *riderentur*, per compendium scripto. Et addit idem *etiam*.

9 *se non oratores esse profitentur*] Deleverim *esse*. Non dicimus, profiteor me oratorem esse, sed profiteor me oratorem. nisi quis malit scribere *confitentur*.

10 *adhibentur*] Scribendum est *adhibeantur*. Sic in sequente, quod est huic contrarium, est *dicant*. Et foret primum, *si teretes* &c. ἀνακόλουθον.

12 cum aliquâ sollertia judicandi: sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum magnificumque delectat; dicant, se subtile quiddam et politum velle, grave ornatumque contemnere: id vero desinant dicere, [11] qui subtiliter dicant, eos solos Attice dicere, id est, [12] quasi sicce et integre. at ample, et ornate, et copiose, cum eadem integritate, Atticorum est. quid? dubium est, utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? non enim jam quærimus, quid
13 sit Attice, sed quid sit optime dicere. Ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps facile Demosthenes: hunc si quis imitetur, eum et Attice dicturum, et optime: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere, id sit Attice dicere.

5 Sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus: putavi mihi suscipiendum laborem, utilem studio-
14 sis, mihi quidem ipsi non necessarium. Converti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Æschinis Demosthenisque: nec converti, ut interpres, sed ut orator, sententiis iisdem, et earum formis, tamquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum vimque servavi. non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tamquam appen-
15 dere. Hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, et ad quam eos quasi formulam dicendi revocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. ejus enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem recte: sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve dissolvere: aliud narra-
16 tione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulcre. Num melius, quam Plato? necesse tamen est oratori, quem quærimus, controversias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permoven-
6 dum. Quare si quis erit, qui [13] Thucydidio genere causas in foro dicturum se esse profiteatur, is abhorreat etiam a suspicione ejus, [14] quæ versatur in re civili et forensi: [15] qui

11 *qui subtiliter dicant*] Sic, non *dicunt*. et sic est in Ms. V.

12 *quasi sicce et integre*] Sic dedi e Ms. edd. Med. Ald. Junt. nam *integre* huc pertinet; in altero membro est *cum eadem integritate*, scil. quâ illi superiores. Tum vero *at ample*. transpositæ fuere particulæ *et* et *at*. Ita arbitror locum esse bene constitutum, qui in libris valde vitiatus est.

13 *Thucydidio*] Ed. Med. *Thucydidis*, et mox *a sumtione et suspicione*.

14 *quæ versatur*] Scr. *quod*. refertur enim ad *genus*. Porro mox ed. Med. *in jure civili*, male.

15 *qui Th. laudavit*] Scribendum aut *laudabit* cum Lambino, quod et placet Grutero, aut *laudarit*. Se-

Thucydidem laudavit, suæ nostram adscribat sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem divinus auctor Plato, suum 17
fere æqualem, admirabiliter in Phædro laudari fecit a Socrate, quemque omnes docti summum oratorem esse dixerunt, tamen [16] hunc in numero non repono. non enim in b.
acie versatur, [17] et ferro: quasi rudibus ejus [18] eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Æschines, tanquam Æserninus, ut ait Lucilius,

non spurcus homo, sed doctus et acer,
Cum Pacidiano hic componitur, optimu' longe
Post homines natos.

[19] Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse divinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: 18
unum hoc: Verum melius Græci: a quo quæratur, ecquid possint ipsi melius latine: alterum: Quid istas potius legam, quam Græcas? [20] Iidem Andriam et Synephebos: nec minus Terentium et Cæcilium, quam Menandrum legunt: [21] nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. sed tamen Ennium et Pacuvium et Accium potius, quam Euripidem et Sophoclem legunt. Quod igitur est eorum in orationibus e Græco conversis fastidium, nullum cum sit in versibus?

Sed aggrediamur jam, quod suscepimus, si prius exposuerimus, 7
quæ causa in judicium deducta sit. Cum esset lex 19
Athenis, ne quis populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur [22] in magistratu prius, quam rationes retulisset: et altera lex, eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere: [23] quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosque refecit pecunia sua: de hoc igitur

quentia sic ordinavi ex ed. Med. Vulgo: *adscribat suæ nostram sent.*

16 *hunc in numero* &c.] Guilielmius corrigebat *hoc in n.* speciose.

17 *et ferro*] Hoc non aptum verbo *versatur.* Ms. V. habet *foro,* quod non displicet omnino: sed tamen non solet sic proprium hoc addi in allegoria. Putem excidisse *pugnat.*

18 *eludit*] Est pro *ludit:* cui contrarium est, pugnat ferro.

19 *Nihil enim illo oratore* &c.] An ergo solo Æschine? immo hoc potius de Demosthene dixerit. Nempe *par gladiatorum,* quod inducit Cicero, est *Æschines et Demosthenes,* utriusque oratione de Corona latine facta. Excidisse videatur nomen Demosthenis: *Æschines — natos: et Demosthenes.* Sed Demosthene. indicatur nomine *Pacidiani.* Videtur legendum *illo pari.*

20 *Iidem Andriam* &c.] Videtur in principio addendum: *at.*

21 *nec Andr.—recipiant*] Hoc non bene coit cum antecedentibus, ut quivis intelligat. Ed. Med. habet *recipiunt.* An fuit *rejiciunt?*

22 *in magistratu*] Si genuinum est, intelligitur munus publicum quodlibet, et curatio publica, qualis est h. l. curatio ludorum, murorum ædificandorum. Sed mihi est suspectum.

23 *quia in senatu*] Hoc certe vitiosum est. *In senatu* abest ed. Med. estque *quia Demosth.* cui *igitur* adversatur, quod delendum foret. et statim altera periodo est rursus *Hunc igitur Ct.* Fr. Morelius in ed. hujus libelli a. 1596. habet: *qui a senatu, in senatu.* quod et placuit Mureto et Petr. Fabro ad Lucull. c. 4. recepitque in textum Olivetus.

Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut
corona aurea donaretur, eaque donatio fieret in theatro, po-
pulo convocato: qui locus non est concionis legitimæ: at-
que ita prædicaretur, EUM DONARI VIRTUTIS ERGO BE-
NIVOLENTIÆQUE, QUAM ERGA POPULUM ATHENIENSEM
20 HABERET. Hunc igitur Ctesiphontem in judicium addu-
xit Æschines, quod contra leges scripsisset, ut et rationibus
non relatis corona donaretur, et ut in theatro, et quod de vir-
tute ejus et benivolentia falsa scripsisset; quoniam Demo-
sthenes nec vir bonus esset, nec bene meritus de civitate.
Causa ipsa abhorret illa quidem a formula consuetudinis
nostræ: sed est magna. Habet enim et legum interpreta-
tionem satis acutam in utramque partem, et meritorum in
21 rempublicam contentionem sane gravem. Itaque causa
Æschini, quoniam ipse a Demosthene esset capitis accusa-
tus, quod legationem ementitus esset, ut ulciscendi inimici
causa, nomine Ctesiphontis, judicium fieret de factis fama-
que Demosthenis. Non enim tam multa dixit de ratio-
nibus non relatis, quam de eo, quod civis improbus, ut
22 optimus, laudatus esset. Hanc mulctam Æschines a Ctesi-
p. 245. phonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mor-
a. tem: sed judicium factum est aliquot annis post, Alexan-
dro jam Asiam tenente: ad quod judicium concursus dici-
tur e tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam visendum,
aut audiendum fuit, quam summorum oratorum in gravis-
23 sima causa, accurata et inimicitiis incensa contentio? Quo-
rum ego orationes si, ut spero, ita expressero, virtutibus
utens illorum omnibus, id est, sententiis, et earum figu-
ris, et rerum ordine, verba persequens eatenus, ut ea non
abhorreant a more nostro: (quæ si e Græcis omnia con-
versa non erunt, tamen ut generis ejusdem sint [24] elabora-
vimus:) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes,
[25] qui Attice volent dicere. Sed de nobis satis. Aliquan-
do enim Æschinem ipsum latine dicentem audiamus.

24 *elaboravimus*] Sic recte vulgati: quia antecedit *conversa erunt*. Ergo male Ms. V. ed. Med. &c. *elaborabimus*, quod Guilielmio placebat.

25 *qui Attice volent dicere*] *Volent* correxi olim pro *volunt*. Reperi jam etiam in Ms. V. Rectum etiam foret *velint*.